

iKSAD
2. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

22-25 Kasım 2018
GAZİANTEP

KONGRE TAM METİN KİTABI

Cilt - 1

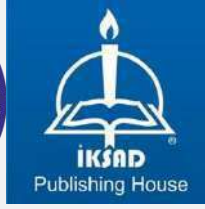
Editör
Dr. Ayşe ERKMEN
Samira KHADHRAOUI
ISBN 978-605-7923-35-6

Gaziantep Üniversitesi - Mavera Kongre Merkezi

TAM METİN KİTABI

Cilt - 1
Sayfa 1-505

II. İKSAD ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018
GAZİANTEP

Editörler

Dr. Ayşe ERKMEN
Samira KHADHRAOUI

İKSAD YAYINEVİ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI: 2014/31220)

TÜRKİYE

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E-mail: info@iksad.com

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.

Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

Iksad Publications - 2018©

Yayın Tarihi: 11.12.2018

ISBN – 978-605-7923-35-6

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

II. İKSAD ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

22-25 Kasım 2018, Gaziantep

DÜZENLEYEN KURUMLAR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği
Gaziantep Üniversitesi

KONGRE ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Ali GÜR

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Osman Erkmen

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Mustafa Latif EMEK

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Sarash KONYRBAEVA

Prof. Dr. Necati DEMİR

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Kaldygul ADILBEKOVA

Mehmet Nuri MAZICIOĞLU

KOORDİNATÖR

Samira ONTUNÇ KHADHRAOUI

YABANCI KONUŞMACILAR

Z. Sirazitdinov et.–*Başkordistan, Rusya*

Dr. Akbar Valadbigi - *Iran*

Afak Sultankızı MEHMETOVA et.- *Azerbaycan*

Нургул УТЕМИСОВА - *Kazakistan*

Wang Xiaoli – *Çin*

KONGRE DİLLERİ

Türkçe, İngilizce, Rusça

SUNUM ŞEKLİ

Sözlü Sunum

iKSAD
2. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

BİLİM VE DANIŞMA
KURULU

22-25 Kasım 2018
GAZİANTEP

İKSAD

2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

DR. ABDULHAMİT ŞUAYB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KİSTAUBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİKALIK KUNİMJAN	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV	KYRGYZSTAN NATIONAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED SALİH ABDULVEHHAB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİYE AKIN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED LİD	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. AİOMİ KITAGAVA	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE ERKMEN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALLA A. TIMOFEVA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ANATOLİY LOGİNOV	UKRAYNA ŞEVÇENKO LUGAN MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KIDIRŞAYEV	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ATIF MUHAMMED EL EKRET	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ATILA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLAKAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYSLU B. SARSEKENOVA	ORLEU MİLLİ KALKINMA ENSTİTÜSÜ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BAKİT OSPANOVA	H.AHMET YESEVİ ULUSLARARASI KAZAK-TÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANEÜNİVERSİTESİ
DR. BAZARHAN İMANGALİYEVA	K.ZHUBANOV AKTOBE DEVLET BÖLGE ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERESÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNANÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİOSMANPAŞAÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CHOLPON TOKTOSUNOVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CYNTHIA CORREA	SAO PAULO ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. D.K.TÖLEGENOVA	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. DİNARAKHAN TURSUNALİEVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOYÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBİK A. ALTAEV	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR.EBRU GÜHER	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ELENA BELİK VENIAMINOVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUJİMAKİ HARUYUKI	TOTTORI UNİVERSİTY
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GEORGE RUDIC	MONTREAL PEDAGOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ

DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GHULAM DASTGEER	PAKİSTAN AIR ÜNİVERSİTY
DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞİN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞAÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN TUTAR	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİMMET KARADAL	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. HİROSHİ NAKAHARA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKÖĞLU	FIRATÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. JUN NAGAYASU	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALIBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KELES NURMAŞULI JAYLIBAY	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPEÜNİVERSİTESİ
DR. KENES JUSUPOV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. LATKİN A. PAVLOVIC	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ	RİYAD KRAL ABDÜLAZİZ TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. MAHBUB UL ALAM	BANGLADESH İSLAMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MERİNA B. VLADIMIROVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAVLYANOV ABDİGAPPAR	KIRGIZİSTAN ELARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. MASAYA SAITO	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜLÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMEÑOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİCHİO SUZUKI	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYISÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMAD ISMAEEL RAMAY	BAHRİA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ŞİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
DR. NADEJDA HAN	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NOBUAKİ TAKEDA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. N.N. KERMANOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŞİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. P.S. PANKOV	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÖVŞEN MEMMEDOV	SUMGAYIT DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. RAMAZAN KHALIFE	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. RUSTEM KOZBAGAROV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. RÜŞTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. RYO YAMADA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SUSIN HASENEYN EL-HUDHUDİ	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŞILOĞU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŞKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SHİGEKO KAMISHIMA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞİRİN ŞENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. TAKASHİ HASUNI	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. T. M. ABDULFETTAH MUHAMMED	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HANÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. TSENDİN BATTULGA	MOĞOLİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
DR. TUGHRAL YAMIN	PAKİSTAN NATIONAL UNIVERSITY OF SCIENCE
DR. TÜRKMEN TAŞER AKBAŞ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UĞUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. USAM FARUK İMAM	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. VERA ABRAMENKOVA	RUSYA AİLE VE EĞİTİM ÇALIŞMALARİ ENSTİTÜSÜ
DR. VEYSEL BOZKURT	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. VLADEMİR VISLİVİY	UKRAYNA MİLLİ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. WAKAKO SADAHIRO	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. WALİ RAHMAN	SARHAD ÜNİVERSİTY OF SCIENCE & INFORMATION
DR. YANG ZİTONG	WUHAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKIREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. YASSER ALİ MUHAMMED ALİ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. YAVUZ SELİM DÜĞER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YOSHİO KANAZAKİ	TOHOKU ÜNİVERSİTY
DR. YUNUS EMRE TANSÜ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŞLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ZİA UR REHMAN	A/P NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

FOTOĞRAF GALERİSİ

Kongre esnasında çekilen tüm fotoğraflara **IKSAD KONGRE TOPLULUĞU** Facebook Grubuna üye olarak erişim sağlayabilirsiniz..

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

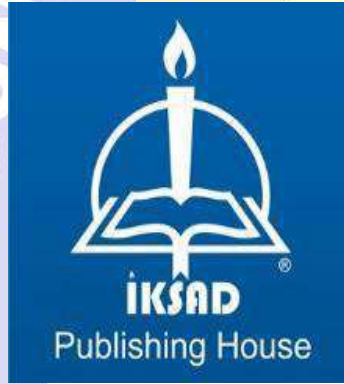
22-25 Kasım 2018

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

KONGRE YERİ: MAVERA KONGRE MERKEZİ, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

- Kayıt masası kongre süresince 08:00 – 17:00 saatleri arasında hizmet verecektir.
- Kaydınızı oturum saatinizden en geç yarım saat öncesine kadar yaptırabilirsiniz
- Sunum sıralaması, ara verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda oturum başkanları tam yetkilidir.
- Katılım belgeleri oturum sonunda oturum başkanı tarafından verilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği **gibi talepler dikkate alınmayacaktır**
- Programda herhangi bir eksiklik/yazım hatası olduğunu düşünüyorsanız lütfen en geç 11 Kasım 2018 tarihine (saat 17:00) kadar email ile bilgilendirme yapınız
- Katılım belgelerindeki yazar isimleri ve bildiri isimleri programdaki gibi basılacaktır

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

22.11.2018- PERŞEMBE

SAAT 09:30 - 12:00

Salon 3, OTURUM -1	Oturum başkanı: DOÇ. DR. SİDİKA ÇETİN
DOÇ. DR. NAZAN AVCIOĞLU KALEBEK ÖĞR. GÖR. TUĞBA ÖZTÜRK DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKÇE ÖZDEMİR ÖĞR. GÖR. DR. HÜSEYİN ÖZDEMİR DOÇ. DR. EBRU ÇORUH	TUVALLERDEN KUMAŞLARA YOLCULUK: KUMAŞ DESEN TASARIMLARI
DOÇ. DR. NAZAN AVCIOĞLU KALEBEK ÖĞR. GÖR. TUĞBA ÖZTÜRK DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKÇE ÖZDEMİR ÖĞR. GÖR. DR. HÜSEYİN ÖZDEMİR DOÇ. DR. EBRU ÇORUH	DOĞADAN İLHAM ALINARAK TASARLANAN KIYAFETLER
Dr. Öğr. Üyesi Ceren YILDIRIM	TEKNİĞİN SINIRLARINDA DOLAŞMAK –RESİMDE HİPERREALİZM, FOTOĞRAFTA SOYUT-
DOÇ. DR. SİDİKA ÇETİN EMİNE DAĞGEZEN	UŞAK ŞEKER FABRİKASININ ŞEHRİN SOSYAL VE MEKÂNSAL YAŞAMINA ETKİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer İLHAN	CAHİT ZARİFOĞLU’NUN YAŞAMAK ADLI ESERİNİ KOPUK YAPIT KAVRAMI İŞİĞİNDA OKUMAK
Arş. Gör. Dr. Salim ORHAN	ULUSLARARASI HUKUKTA AZINLIKLARIN ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI VE TÜRKİYE

22.11.2018- PERŞEMBE

SAAT 13:30 - 16:00

Salon -3, OTURUM-2	Oturum başkanı: DR. ÖĞR. ÜYESİ FEHMİ SOĞUKOĞLU
DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİL HACİMÜFTÜOĞLU	KURAN HÂLİHAZIRDA YAHUDİLERİN VE HRİSTİYANLARIN ELİNDE MEVCUT TEVRAT ZEBUR VE İNCİL’İ TASDİK EDİYOR MU?
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYHAN ERDOĞAN	BELAGAT TANIMLARI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALPASLAN ALKIŞ BÜŞRA İLÇİ	İSLAM YÖNETİM HUKUKUNUN MUHAFET ANLAYIŞINA YAKLAŞIMI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALPASLAN ALKIŞ AYŞE KÜBRA ARGİN	İSLAM YÖNETİM HUKUKUNDA YÖNETİM İLKELERİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÜZEYİR KÖSE	İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN MİRASÇILAR LEHİNE YAPILAN VASİYETLER
DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM TOZLU	KELABÂZÎ (Ö. 380/990) VE SÜNNET SAVUNUSU
DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM TOZLU	KUŞEYRÎ'NİN (Ö. 465/1072) SÜNNET MÜDAFAASI
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET MÜFTÜOĞLU	BELA VE MUSİBETLER KARŞISINDA SABIR VE ŞÜKÜR EĞİTİMİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ FEHMİ SOĞUKOĞLU	KİYÂMETİN BÜYÜK ALÂMETLERİNİN TESPİTİ VE SIRALAMASI
DR. ÖĞR. ÜYESİ FEHMİ SOĞUKOĞLU Ahmet SOĞUKOĞLU	KUR'ÂN'IN BİLİMSEL YORUMUNA BİR KATKI DENEMESİ DUHÂN ÂYETİ (DUHÂN 44/10) VE KALDERA PATLAMASI

22.11.2018- PERŞEMBE

SAAT 09:30 - 12:30

Salon 4, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: DR. SAİME SAĞIROĞLU
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞEGÜL ERDOĞAN DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN AZİM OKYAY	TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE KENDİ KENDİNE İLAÇ KULLANIM YAYGINLIĞI: KESİTSEL BİR ÇALIŞMA
DOÇ. DR. MEHMET MURAT DR. ÖĞRT. ÜYESİ H. İREM ÖZTEKE KOZAN PROF. DR. MUSTAFA BALOĞLU PROF. DR. ŞAHİN KESİCİ	KADINLARA DAİR DOĞRU BİLİNEREN YANLIŞLAR
DOÇ. DR. MEHMET MURAT DR. ÖĞRT. ÜYESİ H. İREM ÖZTEKE KOZAN PROF. DR. ŞAHİN KESİCİ PROF. DR. MUSTAFA BALOĞLU	BOŞANMA SÜRECİNİN SAĞLIKLI YÖNETİLMESİ
DOÇ. DR. MEHMET MURAT DR. ÖĞRT. ÜYESİ H. İREM ÖZTEKE KOZAN PROF. DR. MUSTAFA BALOĞLU PROF. DR. ŞAHİN KESİCİ	EVLİLİKTE SAĞLIKLI YETİŞKİN OLMA: ETKİLİ ÇATIŞMA ÇÖZME STRATEJİLERİ
DR. SAİME SAĞIROĞLU	SİNÜZİTİN NEDEN OLDUĞU ORBİTAL KOMPLİKASYONLAR
Dr. Sedat ALEV Dr. Öğr. Üyesi Fatih BOZBAYINDIR	OKULLARDA YÖNETİŞİM VE ÖRGÜTSEL GÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Arş. Gör. Merve AKIŞ Dr. Öğr. Üyesi. Fatih BUDAK Dr. Öğr. Üyesi. Ersin AYHAN	SAĞLIK HİZMETLERİ KULLANIMINDA SOSYAL MEDYA

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

Oya ÖZKANLI Başak BOZ	GASTRONOMİDE YENİ TREND: MOLEKÜLER GASTRONOMİNİN UYGULAMA TEKNİKLERİ
--------------------------	---

22.11.2018- PERŞEMBE

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 4, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. ORHAN DOĞAN & DOÇ. DR. VEYSİ GÜNAL
PROF. DR. ORHAN DOĞAN	DAVETLİ KONUŞMACI
DOÇ. DR. VEYSİ GÜNAL	SOSYO-EKONOMİK GELİŞMENİN NÜFUSA ETKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİANTEP İLİNDEKİ YEREL NÜFUSUN ORANINDA AZALMA, GÖÇMEN NÜFUSUN PAYINDA ARTIŞ
DOÇ. DR. VEYSİ GÜNAL	GAZİANTEP İLİNDEKİ NÜFUSUN DOĞDUĞU İLLERE GÖRE MİKTAR VE ORANSAL DAĞILIMI (1950-2016)
Doç. Dr. Süreyya EROĞLU BİLGİN	KİLİS TEKKE (CANPOLAT PAŞA) CAMİ VE ÇİNİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Murat FİDAN Dr. Tolga ULUSOY	1673 – 1806 TARİHLERİ ARASINDA KASTAMONU'DA ET VE ET ÜRÜNLERİNE AİT FİYAT HAREKETLERİNİN ANALİZİ
PROF. DR. AHMET GÜNDÜZ	SULTAN II. BAYEZİD'İN EŞİ BÜLBÜL HATUN'UN VAKIF VE VAKFIYELERİ
PROF. DR. AHMET GÜNDÜZ	XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA AYINTAB VAKIFLARI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SELAHATTİN ÇELİK	AŞIRI ŞEHİRLEŞMENİN DOĞURDUĞU SORUNLAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖZDE İNAL KIZILTEPE DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜN UYANIK AKTULUN	60-72 AYLİK ÇOCUKLARIN BİLİMSSEL SÜREÇ BECERİLERİ VE AKADEMİK BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Arş. Gör. Dr. Salim ORHAN	ŞİDDET VE GEÇMİŞLE HESAPLAŞMA BAĞLAMINDA GÜNEY AFRİKA DENEYİMİ

22.11.2018- PERŞEMBE

SAAT 09:30 - 12:00

Salon -5, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Veli BATDI
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ŞİRE KAYA Doç. Dr. Yonca ÖZKAN	ASSESSING MICRO-TEACHING PERFORMANCES OF PRE-SERVICE LANGUAGE TEACHERS: INTEGRATION OF ALTERNATIVE ASSESSMENT TOOLS
Dr. Öğr. Üyesi Aykar TEKİN BOZKURT Esmâ Nur DENİZ	OKUL YÖNETİCİLERİNİN YÖNETİCİLİK KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARININ METAFORLAR YOLUYLA İNCELENMESİ
Doç. Dr. Veli BATDI Fatma BUCAK	İLKOKUL 2. SINIF TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMINDA TAM ÖĞRENME MODELİNE GÖRE GELİŞTİRİLEN BAŞARI TESTİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
Doç. Dr. Veli BATDI Şeyma ÖZKAN	PEDAGOJİK FORMASYON PROGRAMININ EĞİTSEL ELEŞTİRİ MODELİNİN DEĞERLENDİRME AŞAMASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Doç. Dr. Veli BATDI Hafize TALAN	TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMININ BLOOM'UN PROGRAMIN ÖĞELERİNE DAYALI DEĞERLENDİRME MODELİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Arş. Gör. Dr. Aslıhan AYKARA Arş. Gör. Hande ALBAYRAK	OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMALARININ DEZAVANTAJLI ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL GELİŞİMLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

Arş. Gör. Hande ALBAYRAK Arş. Gör. Dr. Aslıhan AYKARA	EKOLOJİK SİSTEM VE OLUMLU GENÇLİK GELİŞİMİ YAKLAŞIMLARI DOĞRULTUSUNDA DEZAVANTAJLI KOŞULLARDA YAŞAYAN ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL GELİŞİMİNDE SPORUN KULLANILMASI
--	---

22.11.2018- PERŞEMBE

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 5, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah ŞAHİN Öğrt. Elif YILMAZ	ELEŞTİREL DÜŞÜNME ÖLÇEĞİ UYARLAMA ÇALIŞMASI VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bülent DÖŞ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİNÇLİ TERCİH YAPIP YAPMADIKLARININ İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah ŞAHİN	ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYLERDE EŞİK DEĞER HİPOTEZİNİN TEST EDİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bülent DÖŞ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah ŞAHİN	YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YARATICI DRAMA
Dr. Öğr. Üyesi Bülent DÖŞ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK MÜLAKATLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
MUHARREM ÇAYIRCI	KENT DÜZEYİNDE GIDA POLİTİKASI VE TÜRKİYE TARTIŞMASI
MUHARREM ÇAYIRCI	GIDA KİRLİLİĞİ SORUNU VE YEREL EKONOMİK KALKINMA
Gülfem YARPINAR Dr. Öğr. Üyesi Tuba PEHLİVAN	ÇÖLYAK HASTALARININ BESLENMESİ; GLUTENSİZ KAFE VE RESTORANLARIN MENÜ KARŞILAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Övünç Meriç FERMANOĞLU	YENİ MEDYA TİPOLOJİSİ
Doç. Dr. Selva ERSÖZ	TRANSAKSİYONEL ANALİZ KAPSAMINDA REKLAM FİLMLEİNİN ETKİLEŞİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: HAVAYOLU SEKTÖRÜ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

23.11.2018- CUMA

SAAT 09:30 - 12:30

Salon 3, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. MINE NUR BOZDOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Nazife Özge KILIÇ Arş. Gör. Bengü AÇDOYURAN	YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI VE CO2 SALINIMININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMERİKA ÖRNEĞİ
Dr. Barış Gürsoy Doç. Dr. Murat Necip Arman	RUSYA FEDERASYONU VE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA BİR REKABET ALANI OLARAK KARADENİZ
Arş. Gör. Bengü AÇDOYURAN Dr. Öğr. Üyesi Nazife Özge KILIÇ	BRICS ÜLKELERİNDE FİNANSAL GELİŞME VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Metin DAM Dr. Öğr. Üyesi Bülent YILDIZ Sümeyye AK	GELİŞMEKTE OLAN SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE CARİ AÇIĞIN BELİRLEYİCİLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR	KİLİS KÜRT DAĞI (DARMIK DAĞI) AŞİRETLERİNİN HİRİSTİYAN AHALİYE SALDIRILARI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN BU SALDIRILARA KARŞI ALDIĞI TEDBİRLER
DOÇ. DR. MINE NUR BOZDOĞAN	GENEL TEŞVİK UYGULAMALARI KAPSAMINDA GAZİANTEP İLİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YATIRIMLARIN ANALİZİ
DOÇ. DR. MINE NUR BOZDOĞAN	YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE GAZİANTEP İLİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN BÖLGESEL YATIRIMLARIN ANALİZİ
ÖĞR. GÖR. EYLEM EROL ÖĞR. GÖR. TUĞBA TÖLEK ÖĞR. GÖR. ÖZNUR ÖZDİNÇ	HALI TASARIMININ COĞRAFİ BÖLGELERE GÖRE DEĞİŞİMİ
ÖĞR. GÖR. ÖZNUR ÖZDİNÇ ÖĞR. GÖR. EYLEM EROL ÖĞR. GÖR. TUĞBA TÖLEK	<i>MAKİNE HALISI ÜRETİMİNDE BOY KESİM PROSESİNİN ANALİZİ</i>
ÖĞR. GÖR. TUĞBA TÖLEK ÖĞR. GÖR. ÖZNUR ÖZDİNÇ ÖĞR. GÖR. EYLEM EROL	HALI SEKTÖRÜNDE TASARIM VE RENK ALGISI

23.11.2018- CUMA

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 3, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Gönül KONAKAY
Dr. Öğr. üyesi Abdullah ÇETİN Dr. Öğretim üyesi Serkan ÜNSAL	2018 - 2019 ÖĞRETİM YILI SINAVLA ÖĞRENCİ ALACAK ORTAÖĞRETİM KURUMLARINA İLİŞKİN MERKEZİ SINAVIN KONU KAZANIM VE BLOOM TAKSONOMİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Dr. GÜLŞAH GÜRKAN Şulehan KIRAÇ	ÖĞRENCİLERİN UZAY VE UYDU KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI
Dr. Gülşah GÜRKAN	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSSEL EPİSTEMOLOJİK İNANÇLARI
Dr. Öğr. Üyesi Gönül KONAKAY	Z KUŞAĞI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM DOYUMLARININ İŞ ETİĞİ ALGISINA ETKİSİ: KOCAELİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

	ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr Üyesi Ezlam SUSAM Öğr. Gör. Yahya ADANIR	UZAKTAN EĞİTİM İLE İŞLENEN ZORUNLU YABANCI DİL DERSİNE YÖNELİK ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ
Dr. GÜLŞAH GÜRKAN	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞ İHTİYAÇLARI İLE ZİHİNSEL RİSK ALMA DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
Dr. Öğr. Üyesi Gönül KONAKAY	Z KUŞAĞI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM DOYUMLARININ KARİYER TERCİHLERİNE ETKİSİ
Dr. Öğr Üyesi Ezlam SUSAM Öğr. Gör. Yahya ADANIR	UZAKTAN EĞİTİM İLE İŞLENEN İNGİLİZCE DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİ
Dr. Dilek KIRNIK Dr. Öğr. Üyesi Ezlam SUSAM	MİLLİ EĞİTİM ŞURALARINDA ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ALINAN KARARLARA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)
Dr. Öğretim üyesi Serkan ÜNSAL Abdullah ÇETİN	TÜRKİYEDE ORTAÖĞRETİM DÜZEYİ FELSEFE ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Melike Özer KESKİN Esmâ AKSAKAL	BİYOETİK EĞİTİMİNDE GAZETELER: ÖRNEK BİR UYGULAMA
Arş. Gör. Dr. İbrahim AKSU	EPİKÜRCÜ FELSEFENİN TEMEL ERDEMLERİ

23.11.2018- CUMA

SAAT 09:30 - 12:00

Salon 4, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU
Doç. Dr. Berna BALCI İZGİ Birsen AY Gülistan ZENGİN	SANAYİ TEŞVİKLERİ KAPSAMINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ
Doç. Dr. Berna BALCI İZGİ Gülistan ZENGİN Birsen AY	TÜRKİYE'DE BEŞERİ SERMAYE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Bülent YILDIZ Dr. Öğr. Üyesi Bilge DOĞANLI Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU	BİST SİNAYİ İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ ÖLÇÜMÜ: VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE BİR UYGULAMA
PROF. DR. İBRAHİM KIRCOVA ALPASLAN KELLEÇİ ASLIHAN KÖSE MEHMET ÇOBAN	SON ÇEYREK YÜZYILDA PAZARLAMANIN GELİŞİMİ VE YENİ DÖNEMDE CEVAP ARAYAN SORULAR
ARŞ. GÖR. BULUT DÜLEK	TÜKETİM EYLEMİNE FARKLI BİR BAKIŞ: TÜKETİM KARŞITLIĞI
Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU	ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA ve İŞ TATMİN İLİŞKİSİ
Doç. Dr. Hakan CANDAN	ÖRGÜTSEL SİNİZMİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER İLE İLİŞKİSİ: KARAMAN İLİNDE KAMU ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
Doç. Dr. Hakan CANDAN	KAMU ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER: KARAMAN ÖRNEĞİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

23.11.2018- CUMA

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 4, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	TÜRK-İSLÂM DEVLET GELENEĞİNDE ADALET VURGUSU VE OSMANLI DEVLETİ'NDE ADALET DAİRESİ
Dr. Akbar VALADBİĞİ	CIVIL SOCIETY AND SOCIAL CAPITAL IN THE MODERN MENA REGION: A CONCEPTUAL ANALYSIS
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	KUTADGU BİLİĞ'DE İYİ YÖNETCİLERİN VASIFLARI
ASST. PROF. DR. SONER AKIN	EUROPEAN UNION'S INTEGRATED PUBLIC POLICY APPROACH AND RELATED POLITICAL INSTITUTIONS FOR ENVIRONMENTAL HEALTH
ASST. PROF. DR. SONER AKIN	THE POLITICAL INSTABILITY AND TURKISH AGENTS
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	İSLÂMİYET'İN KABULÜ ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE YÖNETİM ANLAYIŞI
ASST. PROF. DR. SONER AKIN	THE POLITICAL INSTITUTIONS IN HATAY: AN OUTLOOK STUDY TO DISCUSS SYRIAN REFUGEES
Doç. Dr. Sefa USTA Gülseren ERGÜN	TÜRKİYE'DE GÖÇ POLİTİKALARI: AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME
Doç. Dr. Sefa USTA Gülseren ERGÜN	MÜLTECİLERİN KENTE UYUMLARI: KARAMAN İLİNDE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Melih Öztop Dr. Öğr. Üyesi Ozan Sever Dr. Yasemin Gök	TÜRKİYE'DE 21. YÜZYILDA SOSYO-KÜLTÜREL GELİŞMELERİN IŞIĞINDA FUTBOLUN YERİ VE ÖNEMİ
Cemre TOKATLI Dr. Öğr. Üyesi Kaplan UĞURLU	SPA VE WELLNESS TURİZMİNDE YENİ BİR TREND: BEBEK SPASI

23.11.2018- CUMA

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 5, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi. Günsu YILMA ŞAKALAR
Dr. Öğr. Üyesi Ali BİLGENOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN	TÜRK VE ARAP İSLAMCILIĞINI FARKLILIKLARINI ANLAMADA BİR KRİTİK İSİM İBN TEYMYİYE: DÖNEMİ, YAKLAŞIMI VE GÜNÜMÜZ İSLAMCILIĞINA ETKİLERİ
Öğr. Gör. Esin DEDEMOĞLU	ŞERİF GÖREN'İN "TOMRUK" FİLMİNİN MARX'İN EKONOMİ POLİTİK VE DİYALEKTİK YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ali BİLGENOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN	TARİHTE KURULAN MÜSLÜMAN DEVLETLERDE DİN DEVLET İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi. Günsu YILMA ŞAKALAR	HANS SITT VE DAVID POPPER'İN VİYOLONSEL ESERLERİ VE OSMANLI'DAKİ TEMSİLLERİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

Öğr. Gör. Alper ŞAKALAR Prof. Dr. Turan SAĞER	OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MÜZİKTE MODERNLEŞME SÜRECİNDE ŞAN ÖĞRETİMİ
Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ Araş. Gör. Yeter AVŞAR Elif ERKAN SEYDANOĞLU	KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI VE KİŞİSEL VERİLERİ KORUMA KURUMU
Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ Araş. Gör. Yeter AVŞAR Ferit YILMAZ	TÜRKİYE'DE ASKERİ KOLLUK OLARAK JANDARMANIN ÖNEMİ VE KOLLUK HİZMETLERİNİN GELECEĞİ

23.11.2018- CUMA

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 6, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. MEHMET HAN ERGÜVEN
Öğr. Gör. Adnan AKIN Dr. Öğr. Üyesi Aliye AKIN Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERKMEN	TÜRKİYE VE RUSYA'NIN TURİZM ARZ KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA
Öğr. Gör. Adnan AKIN Dr. Öğr. Üyesi Aliye AKIN Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERKMEN	TÜRK VE YUNAN TURİZM SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
DOÇ. DR. MEHMET HAN ERGÜVEN	ÜLKELERİN SAĞLIK HİZMETİ STANDARLARININ SAĞLIK TURİZMİNE ETKİSİ
DOÇ. DR. MEHMET HAN ERGÜVEN	SAĞLIKLI YAŞAMDA DOĞAL BİR WELLNESS TRENDİ: ORMAN BANYOSU
Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERKMEN Öğr. Gör. Adnan AKIN Dr. Öğr. Üyesi Aliye AKIN	1987 GENEL SEÇİMİNDE TURİZM VAATLERİ
Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERKMEN Öğr. Gör. Adnan AKIN Dr. Öğr. Üyesi Aliye AKIN	1991 GENEL SEÇİMİNDE TURİZM VAATLERİ
Öğr. Gör. Nurcan GÜNCE	BOBİ FR'S'İN GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLERİN UYGULAYICILAR TARAFINDAN ALGILANMA DÜZEYİ: KOCAELİ İLİNDE BİR ARAŞTIRMA
Öğr. Gör. Nurcan GÜNCE	TURİZM İŞLETMELERİNİN MUHASEBE EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

24.11.2018- CUMARTESİ

SAAT 09:30 - 12:00

Salon 3, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Dr. Saliha EMRE DEVECİ
Dr. Saliha EMRE DEVECİ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KÜLTÜREL ZEKA DÜZEYLERİ İLE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR UYGULAMA
Dr. Öğr. Üyesi. Salih Kürşad DOLUNAY Onur DÖLEK	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN CÜMLE BAĞLAYICILARI KULLANIMLARINA İLİŞKİN GÖRÜNÜMLER
Dr. Saliha EMRE DEVECİ	KADIN GİRİŞİMCİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE CİNSİYET KAYNAKLI ZORLUKLARI ALGILAMA DÜZEYİ ARASINDAKİ FARKLILIKLARI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR UYGULAMA
Doç. Dr. Mahmut SAĞIR Emrullah KUTTUR	AKILLI TAHTALARIN VERİMLİLİĞİNE İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Mahmut SAĞIR Mehmet YILMAZ	CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN SOSYAL YARDIMLAR
PROF. DR. TUĞBA YANPAR YELKEN BURAK AYÇİÇEK	ÖĞRETMENLERİN YANSITICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ İLE EĞİTİM İNANÇLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
Doç. Dr. Mahmut SAĞIR Mehmet KARINSIZ	İLKÖĞRETİM OKULLARINDA UYGULANAN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ
ABDULKADİR BORAZAN RECEP ASLANER	DÖNÜŞÜMLER KONUSUNUN ÖĞRETİMİNDE DGY KULLANIMININ AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ

24.11.2018- CUMARTESİ

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 3, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI
Doç. Dr. Gül Banu DUMAN Öğr. Gör. Rabia KAHRAMAN	KIRGIZ ATASÖZLERİNDE AT VE KADIN
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salih SÖNMEZDAĞ Arş. Gör. Yaşar SEVİMLİ Ayşe Gülnihal KAHRAMAN	SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA DÜĞÜN GELENEKLERİ: KONYA 'ESENCİ' KÖYÜ ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Gül Banu DUMAN Öğr. Gör. Rabia KAHRAMAN	KIRGIZ ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE EVLİLİK MÜESSESESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI	GAZİANTEP TÜRKÜLERİNDE YER ALAN MADDİ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ
Öğr. gör. Sibel Karadeniz YAĞMUR	TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN ANLAYIŞININ MİTOLOJİ VE DİN EKSENİNDE KARŞILAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI	TÜRKÜLERLE "VEDA"
Öğr. gör. Sibel Karadeniz YAĞMUR	GAZİANTEP VE DİYARBAKIR'DA ŞEHİRLEŞMEYLE TAZİYE EVLERİ
Gönül AÇIKGÖZ	AVRUPA DİL GELİŞİM DOSYASININ İÇERİĞİ VE YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÖĞRETİM MATERYALİ YÖNTEM VE PROGRAM SEÇİMİNİN ÖNEMİ
Rabia UZUN Dr. Öğr. Üyesi Tuba PEHLİVAN	KÖY PAZARINDAKİ YENİLEBİLİR YABANİ OTLARIN GAZİANTEP MUTFAĞINDAKİ YERİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

24.11.2018- CUMARTESİ

SAAT 09:30 - 12:00

Salon 4, OTURUM -1	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Metin AKSOY
Doç. Dr. Metin AKSOY	SOĞUK SAVAŞ'IN DÜNYA POLİTİKASINA ETKİSİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME
Öğr. Gör. Dr. Samet ZENGİNOĞLU	DOĞU-BATI TAHAYYÜLÜNDE İKİ FARKLI MEDENİYET İNŞASI
Doç. Dr. Metin AKSOY	GÖÇLERİN ŞEKİLLENDİRDİĞİ DÜNYA DÜZENİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ Zeynep Elçin KAMALAK	TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE YÖNETİCİ KADINLARIN ORANSAL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz EVAT	BU ÇAĞIN ADI'NDA KÖTÜ POLİTİKACILAR
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz EVAT	KADINDAN KENTLER'DE KONUŞMA KÜLTÜRÜ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ Zeynep Elçin KAMALAK	TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz EVAT	BU ÇAĞIN ADI'NDA DEVLET KAVRAMI
Dr. Öğr. Üyesi Tuba PEHLİVAN Özge ÇAYLAK	GAZİANTEP İLİNDE KIŞLIK HAZIRLIKLAR VE KURUTMALIKLAR
Dr. Mehmet GÖK	TÜRK İŞGÜCÜ PİYASASININ ARA İNSAN GÜCÜ İHTİYACININ KARŞILANMASINA ETKİLERİ BAKIMINDAN GAZİANTEP VE KONYA ÖRNEĞİNDE SURİYELİ SİĞINMACI GERÇEĞİ

24.11.2018- CUMARTESİ

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 4, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Nuray GİRGİNER
Dr. Öğr. Üyesi Necat AZARKAN	SORUMLULUK SİGORTALARINDA RİZİKONUN GERÇEKLEŞMESİNE KASTEN SEBEP OLMA
Dr. Öğr. Üyesi Aslihan KAYIK AYDINALP	SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN BİR UZANTISI OLARAK İTİRAZ HAKKI
Prof. Dr. Nuray GİRGİNER Hülya SAOTAY	ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL GÜVEN DÜZEYLERİNİN BOYUTLANDIRILMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
Doç. Dr. Serdar BOZKURT Öğr. Gör. Gamze AYDIN	THE MEDIATING ROLE OF SELF-EFFICACY IN THE EFFECT OF MUSHROOM MANAGEMENT TO THE INTENTION TO QUIT: A MODEL PROPOSAL
Dr. Öğr. Üyesi Aslihan KAYIK AYDINALP	İŞÇİLİK ALACAKLARI KONUSUNDA BİR GÜVENCE: TEMİNAT HAKKI
Prof. Dr. Nuray GİRGİNER Hülya SAOTAY	BANKA ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL ÇATIŞMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ BOYUTLANDIRILMASI
Prof. Dr. Nuray GİRGİNER Fatih ALP	HİYERARŞİK ÖRGÜTLERDE İLETİŞİM ÜZERİNE. KURAMSAL BİR ÇALIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi. Beyhan YASLIDAĞ	BALKAN ÜLKELERİNDE FİNANS PİYASALARI VE YAPILMASI GEREKEN DÜZENLEMELER
Dr. Öğr. Üyesi. Beyhan YASLIDAĞ	BLOCHCHAIN VE KRİPTO PARALAR
Dr. Öğr. Üyesi. Beyhan YASLIDAĞ	KUR RISKİ YÖNETİMİ
Prof. Dr. Nuray GİRGİNER Hazal DUMAN Fatih ALP	YÖNETİCİ VE PERSONELLERİN İŞLETMELERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN PERFORMANS DEĞERLENDİRME UYGULAMALARINA YÖNELİK TUTUMLARININ BOYUTLANDIRILMASI

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

24.11.2018- CUMARTESİ

SAAT 09:30 - 12:00

Salon 5, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin ÇULHAOĞLU	TAHAR BEN JELLOUN'UN LEAVING TANGIER ROMANINDAKİ NÂZİM HİKMET
Dr. Öğr. Üyesi. Ahmet İhsan KAYA Ahmet Gürkan KARATAŞ	ÇETİN ÖNER'İN ROMANLARINDA İLETİLER VE İLETİLERİN AKTARIM BİÇİMİ
Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS Öğr. Gör. M. Şirin DEMİR	TOP GIRLS: A GLIMPSE INTO HISTORICAL WOMAN CHARACTERS
Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS Öğr. Gör. M. Şirin DEMİR	VINEGAR TOM: WITCHCRAFT IN MEDIEVAL EUROPE
Öğr. Gör. M. Şirin DEMİR Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS	MULTILAYERED - MULTIDIMENSIONAL INTERPRETATION AND ANALYSIS OF POETRY: A TRANS-DISCIPLINARY PERSPECTIVE
Öğr. Gör. M. Şirin DEMİR Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS	TOWARDS A NEURO ESTHETICAL UNDERSTANDING OF POETRY AS A NEW EPISTEMIC REALM
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS Öğr. Gör. M. Şirin DEMİR Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ	ESERLERİN VAROLUŞ TABAKALARI: MODERN VE KLASİK ONTOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS Öğr. Gör. M. Şirin DEMİR Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ	MULTI DIMENSIONAL FORMS OF RACISM AS MANIFESTED IN THE SOCIAL DISCOURSES OF THE WEST: A SOCIAL-ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İhsan KAYA Veysi ÇELEBİ	SEZA KUTLAR AKSOY'UN ÇOCUK ROMANLARININ ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

24.11.2018- CUMARTESİ

İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 5, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğrt. Üyesi Mustafa KESKİN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KESKİN	Hâşiyetü'ş-Şihab âla Tefsir'î-Beydâvî - İna'yetü'l-Kadî ve Kifâyetü'r-Râdî - Adlı Eserde Nahiv ve Belagat Örnekleri
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KESKİN	Arap Dili ve Belagatında Şart Edatlarından اذی و انی nin Cümleye Kattığı Farklı Anlam: Kur'an'da Bazı Ayetler Örneği
Osman FİDAN Doc. Dr. Hanifi Murat MUTLU	TÜRKİYE VE ÇİN'İN LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNE GÖRE İNCELENMESİ
Doc. Dr. Cuma BOZKURT Ercan KILINÇ Osman FİDAN	HABERLEŞME TEKNOLOJİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN LOJİSTİK YÖNETİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ
Ercan KILINÇ Doc. Dr. Hanifi Murat MUTLU	TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU'NUN LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI
Asmar Şakir Kızı ALİYEVA	AZERBAIJAN FOLKLORUNDA METAMORFOZ DÖNÜŞÜMLER

24.11.2018- CUMARTESİ

SAAT 13:30 - 16:00

Salon 7	OTURUM BAŞKANI: DR. GULBAHAR AUBAKİROVA
Doç.Dr. Mehmet KAYA Doç.Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Mustafa DEMİREL	SANAYİ 4.0 İÇİN DE EĞİTİM ŞART: AMA NASIL BİR EĞİTİM?
DR. GULBAHAR AUBAKİROVA	ETHNIC POLICIES IN KAZAKHSTAN
Doç.Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Doç.Dr. Mehmet KAYA Mustafa DEMİREL	BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Liu Wang (MsD)	Monetary Theory and Policy Taught in China
Doç.Dr. Mehmet KAYA Doç.Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Mustafa DEMİREL	ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ YOLU OLARAK İNOVASYON
Dr. Afak Sultankızı MEHMETOVA	XX YÜZYIL AZERBAIJAN'DA ROMANTİZM AKIMININ SOSYAL-SİYASAL TEMELLERİ
Dr. Doç. Habibe MAMMADOVA Dr. Doç. Rovşana KERİMOVA	Azerbaycanlı bestecilerin eserlerinde tarihsel-kahramanlık mevzusu
Arş. Gör. Beydullah SULAK	YENİ KENT STADYUM PROJELERİNİN KENTSEL BELLEK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Arş. Gör. Beydullah SULAK	EYOF 2011 TRABZON GENÇLİK OYUNLARI İLE KAZANDIRILAN SPOR KOMPLEKSLERİNİN SOSYAL ETKİLERİ
Fuad Safarov	Азербайджанская диаспора в России

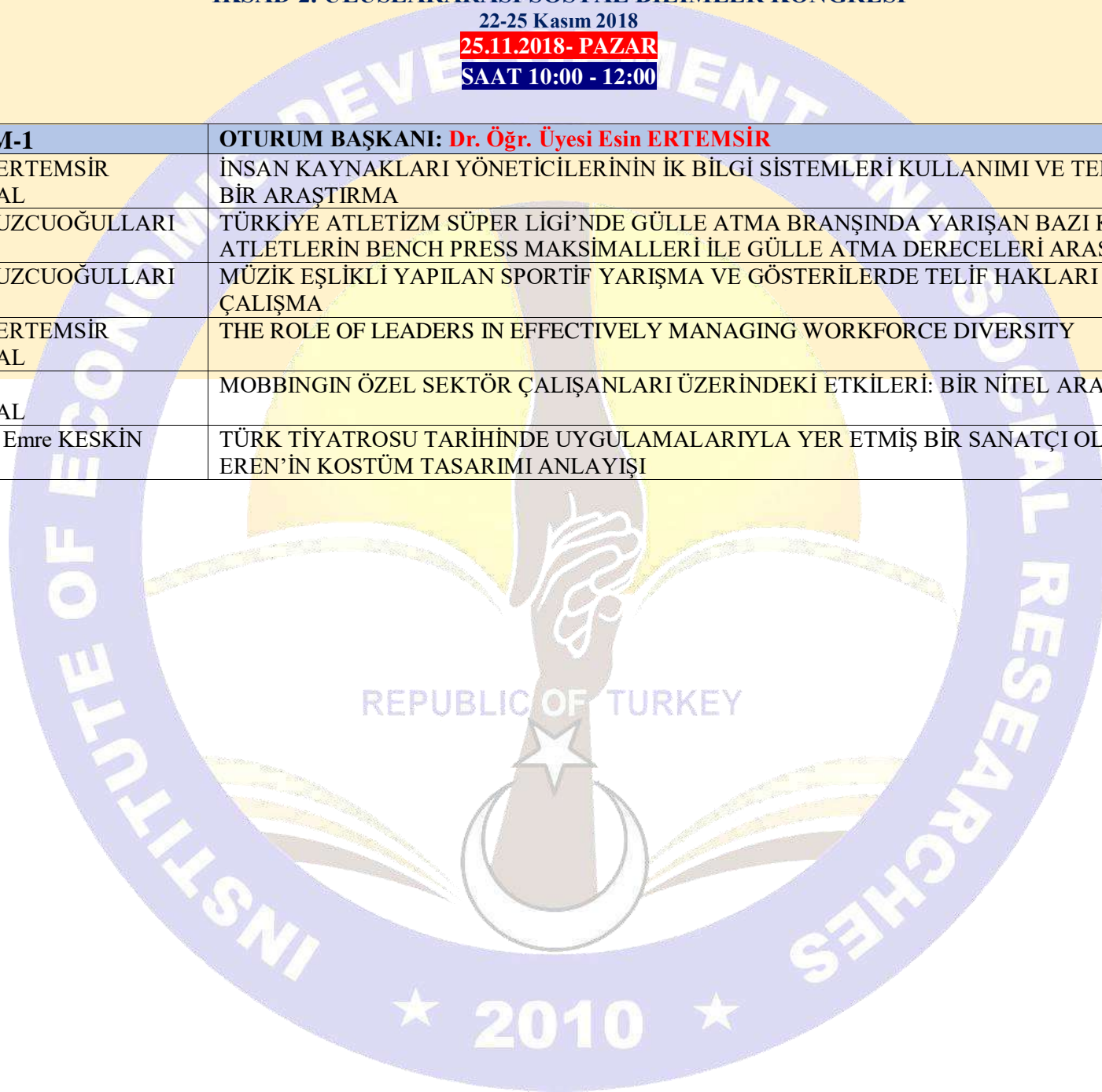
İKSAD 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

22-25 Kasım 2018

25.11.2018- PAZAR

SAAT 10:00 - 12:00

Salon 5, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Esin ERTEMSİR
Dr. Öğr. Üyesi Esin ERTEMSİR Doç. Dr. Yasemin BAL	İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİCİLERİNİN İK BİLGİ SİSTEMLERİ KULLANIMI VE TERCİHLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
ÖMER TARKAN TUZCUOĞULLARI	TÜRKİYE ATLETİZM SÜPER LİGİNDE GÜLLE ATMA BRANŞINDA YARIŞAN BAZI KADIN ATLETLERİN BENCH PRESS MAKSİMALLERİ İLE GÜLLE ATMA DERECELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ
ÖMER TARKAN TUZCUOĞULLARI	MÜZİK EŞLİKLİ YAPILAN SPORİF YARIŞMA VE GÖSTERİLERDE TELİF HAKLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi Esin ERTEMSİR Doç. Dr. Yasemin BAL	THE ROLE OF LEADERS IN EFFECTIVELY MANAGING WORKFORCE DIVERSITY
Elif Şerifoğlu Doç. Dr. Yasemin BAL	MOBBINGİN ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR NİTEL ARAŞTIRMA
Araş. Gör. Dr. Atilla Emre KESKİN	TÜRK TİYATROSU TARİHİNDE UYGULAMALARIYLA YER ETMİŞ BİR SANATÇI OLARAK HALE EREN'İN KOSTÜM TASARIMI ANLAYIŞI

İÇİNDEKİLER	
KONGRE KÜNYESİ	İ
BİLİM KURULU	İİ
FOTOĞRAF GALERİSİ	İİİ
KONGRE PROGRAMI	İV
İÇİNDEKİLER	V
SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ TAM METİNLERİ	
NAZAN AVCIOĞLU KALEBEK TUĞBA ÖZTÜRK GÖKÇE ÖZDEMİR HÜSEYİN ÖZDEMİR EBRU ÇORUH	1
DOĞADAN İLHAM ALINARAK TASARLANAN KIYAFETLER	
EMİNE DAĞGEZEN SIDIKA ÇETİN	22
UŞAK ŞEKER FABRİKASININ ŞEHRİN SOSYAL VE MEKANSAL YAŞAMINA ETKİLERİ	
HALİL HACİMÜFTÜOĞLU	33
KURAN HÂLİHAZIRDA YAHUDİLERİN VE HRİSTİYANLARIN ELİNDE MEVCUT TEVRAT ZEBUR VE İNCİL'İ TASDİK EDİYOR MU?	
ÜYESİ AYHAN ERDOĞAN	55
BELAGAT TANIMLARI	
ALPASLAN ALKIŞ BÜŞRA İLÇİ	61
İSLAM YÖNETİM HUKUKUNDA MUHALEFET ANLAYIŞI	
ALPASLAN ALKIŞ AYŞE KÜBRA ARGİN	71
İSLAM YÖNETİM HUKUKUNDA YÖNETİM İLKELERİ	
OYA ÖZKANLI BAŞAK BOZ	86
GASTRONOMİDE YENİ TREND: MOLEKÜLER GASTRONOMİNİN UYGULAMA TEKNİKLERİ	
VEYSİ GÜNAL	92
SOSYO-EKONOMİK GELİŞMENİN NÜFUSA ETKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİANTEP İLİNDEKİ YEREL NÜFUSUN ORANINDA AZALMA, GÖÇMEN NÜFUSUN PAYINDA ARTIŞ	
VEYSİ GÜNAL	100
GAZİANTEP İLİNDEKİ NÜFUSUN DOĞDUĞU İLLERE GÖRE MİKTAR VE ORANSAL DAĞILIMI (1950-2016)	
SÜREYYA EROĞLU BİLGİN	107
KİLİS TEKKE (CANPOLAT PAŞA) CAMİ VE ÇİNİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
SELAHATTİN ÇELİK	125
AŞIRI ŞEHİRLEŞMENİN DOĞURDUĞU SORUNLAR	
VELİ BATDI FATMA BUCAK	135
İLKOKUL 2. SINIF TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMINDA TAM ÖĞRENME MODELİNE GÖRE GELİŞTİRİLEN BAŞARI TESTİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	

VELİ BATDI ŞEYMA ÖZKAN	143
PEDAGOJİK FORMASYON PROGRAMININ EĞİTSEL ELEŞTİRİ MODELİNİN DEĞERLENDİRME AŞAMASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	
VELİ BATDI HAFİZE TALAN	151
TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMININ BLOOM'UN PROGRAMIN ÖĞELERİNE DAYALI DEĞERLENDİRME MODELİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	
ASLIHAN AYKARA HANDE ALBAYRAK	161
OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMALARININ DEZAVANTAJLI ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL GELİŞİMLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ	
HANDE ALBAYRAK ASLIHAN AYKARA	165
EKOLOJİK SİSTEM VE OLUMLU GENÇLİK GELİŞİMİ YAKLAŞIMLARI DOĞRULTUSUNDA DEZAVANTAJLI KOŞULLARDA YAŞAYAN ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL GELİŞİMİNDE SPORUN KULLANILMASI	
BÜLENT DÖŞ	169
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİNÇLİ TERCİH YAPIP YAPMADIKLARININ İNCELENMESİ	
BÜLENT DÖŞ	173
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	
BÜLENT DÖŞ	177
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK MÜLAKATLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	
GÜLFEM YARPINAR TUBA PEHLİVAN	180
ÇÖLYAK HASTALARININ BESLENMESİ; GLUTENSİZ KAFE VE RESTORANLARIN MENÜ KARŞILAŞTIRILMASI	
NAZİFE ÖZGE KILIÇ BENGÜ AÇDOYURAN	191
YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI VE CO2 SALINIMININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMERİKA ÖRNEĞİ	
BARIŞ GÜRSOY MURAT NECİP ARMAN	201
RUSYA FEDERASYONU VE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA BİR REKABET ALANI OLARAK KARADENİZ	
EYLEM EROL TUĞBA TÖLEK ÖZNUR ÖZDİNÇ	210
HALI TASARIMININ COĞRAFİ BÖLGELERE GÖRE DEĞİŞİMİ	
TUĞBA TÖLEK ÖZNUR ÖZDİNÇ EYLEM EROL	220
HALI SEKTÖRÜNDE TASARIM VE RENK ALGISI	
ÖZNUR ÖZDİNÇ EYLEM EROL TUĞBA TÖLEK	225
MAKİNE HALISI ÜRETİMİNDE BOY KESİM PROSESİNİN ANALİZİ	

ABDULLAH ÇETİN SERKAN ÜNSAL	
2018 - 2019 ÖĞRETİM YILI SINAVLA ÖĞRENCİ ALACAK ORTAÖĞRETİM KURUMLARINA İLİŞKİN MERKEZİ SINAVIN KONU KAZANIM VE BLOOM TAKSONOMİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	232
GÖNÜL KONAKAY	
Z KUŞAĞI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM DOYUMLARININ İŞ ETİĞİ ALGISINA ETKİSİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	239
GÖNÜL KONAKAY	
Z KUŞAĞI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM DOYUMLARININ KARİYER TERCİHLERİNE ETKİSİ	252
EZLAM SUSAM YAHYA ADANIR	
UZAKTAN EĞİTİM İLE İŞLENEN ZORUNLU YABANCI DİL DERSİNE YÖNELİK ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ	262
EZLAM SUSAM YAHYA ADANIR	
UZAKTAN EĞİTİM İLE İŞLENEN İNGİLİZCE DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİ (MUŞ İLİ ÖRNEĞİ)	270
DİLEK KIRNIK EZLAM SUSAM	
MİLLİ EĞİTİM ŞÛRALARINDA ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ALINAN KARARLARA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)	274
SERKAN ÜNSAL ABDULLAH ÇETİN	
TÜRKİYEDE ORTAÖĞRETİM DÜZEYİ FELSEFE ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	285
İBRAHİM AKSU	
EPİKÜRCÜ FELSEFENİN TEMEL ERDEMLERİ	298
GÖKHAN OFLUOĞLU	
ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA VE İŞ TATMİN İLİŞKİSİ	306
HAKAN CANDAN	
ÖRGÜTSEL SİNİZMİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER İLE İLİŞKİSİ: KARAMAN İLİNDE KAMU ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	311
HAKAN CANDAN	
KAMU ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER: KARAMAN ÖRNEĞİ	326
M. FATİH BİLAL ALODALI	
TÜRK-İSLÂM DEVLET GELENEĞİNDE ADALET VURGUSU VE OSMANLI DEVLETİNDE ADÂLET DAİRESİ	346
M. FATİH BİLAL ALODALI	
KUTADGU BİLİG'DE İYİ YÖNETCİLERİN VASIFLARI	356
SONER AKIN	
EUROPEAN UNION'S INTEGRATED PUBLIC POLICY APPROACH AND RELATED POLITICAL INSTITUTIONS FOR ENVIRONMENTAL HEALTH	365
SONER AKIN	
THE POLITICAL INSTABILITY AND TURKISH AGENTS	370
FATİH BİLAL ALODALI	
İSLÂMİYET'İN KABULÜ ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE YÖNETİM ANLAYIŞI	373
SONER AKIN	
THE POLITICAL INSTITUTIONS IN HATAY: AN OUTLOOK STUDY TO DISCUSS SYRIAN REFUGEES	385

SEFA USTA GÜLSEREN ERGÜN	388
TÜRKİYE'DE GÖÇ POLİTİKALARI: AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	
ALİ BİLGENOĞLU KEMAL RAMAZAN HAYKIRAN	399
TÜRK VE ARAP İSLAMCILIĞINI FARKLILIKLARINI ANLAMADA BİR KRİTİK İSİM İBN TEYMİYYE: DÖNEMİ, YAKLAŞIMI VE GÜNÜMÜZ İSLAMCILIĞINA ETKİLERİ	
ALİ BİLGENOĞLU KEMAL RAMAZAN HAYKIRAN	420
OSMANLI DEVLETİ'NDE DİN DEVLET İLİŞKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	
GÜNSU YILMA ŞAKALAR	428
HANS SITT VE DAVID POPPER'İN VİYOLONSEL ESERLERİ VE OSMANLI'DAKİ TEMSİLLERİ	
ALPER ŞAKALAR TURAN SAĞER	437
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MÜZİKTE MODERNLEŞME SÜRECİNDE ŞAN ÖĞRETİMİ	
İBRAHİM ETHEM TAŞ YETER AVŞAR ELİF ERKAN SEYDANOĞLU	446
KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI VE KİŞİSEL VERİLERİ KORUMA KURUMU	
İBRAHİM ETHEM TAŞ YETER AVŞAR FERİT YILMAZ	452
TÜRKİYE'DE ASKERİ KOLLUK OLARAK JANDARMANIN ÖNEMİ VE KOLLUK HİZMETLERİNİN GELECEĞİ	
ADNAN AKIN ALİYE AKIN AYŞE ERKMEN	474
TÜRKİYE VE RUSYA'NIN TURİZM ARZ KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA	
ADNAN AKIN ALİYE AKIN AYŞE ERKMEN	481
TÜRK VE YUNAN TURİZM SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	
MEHMET HAN ERGÜVEN	488
SAĞLIKLI YAŞAMDA DOĞAL BİR WELLNESS TRENDİ: ORMAN BANYOSU	
AYŞE ERKMEN ADNAN AKIN ALİYE AKIN	497
1987 GENEL SEÇİMİNDE TURİZM VAATLERİ	
AYŞE ERKMEN ADNAN AKIN ALİYE AKIN	506
1991 GENEL SEÇİMİNDE TURİZM VAATLERİ	
NURCAN GÜNCE	511
BOBİ FR'S'İN GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLERİN UYGULAYICILAR TARAFINDAN ALGILANMA DÜZEYİ: KOCAELİ İLİNDE BİR ARAŞTIRMA	
NURCAN GÜNCE	524
TURİZM İŞLETMELERİNİN MUHASEBE EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ	

SALİHA EMRE DEVECİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KÜLTÜREL ZEKA DÜZEYLERİ İLE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR UYGULAMA	534
SALİH KÜRŞAD DOLUNAY ONUR DÖLEK ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN CÜMLE BAĞLAYICILARI KULLANIMLARINA İLİŞKİN GÖRÜNÜMLER	545
SALİHA EMRE DEVECİ KADIN GİRİŞİMCİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE CİNSİYET KAYNAKLI ZORLUKLARI ALGILAMA DÜZEYİ ARASINDAKİ FARKLILIKLARI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR UYGULAMA	554
MAHMUT SAĞIR EMRULLAH KUTTUR AKILLI TAHTALARIN VERİMLİLİĞİNE İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	573
MAHMUT SAĞIR MEHMET YILMAZ CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN SOSYAL YARDIMLAR	583
MAHMUT SAĞIR MEHMET KARINSIZ İLKÖĞRETİM OKULLARINDA UYGULANAN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE İLİŞKİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ	602
GÜL BANU DUMAN RABİA KAHRAMAN KIRGIZ ATASÖZLERİNDE AT VE KADIN	617
GÜL BANU DUMAN RABİA KAHRAMAN KIRGIZ ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE EVLİLİK MÜESSESESİ	623
GÜLŞAH HALICI GAZİANTEP TÜRKÜLERİNDE YER ALAN MADDİ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ	631
SİBEL KARADENİZ YAĞMUR TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN ANLAYIŞININ MİTOLOJİ VE DİN EKSENİNDE KARŞILAŞTIRILMASI	648
GÜLŞAH HALICI TÜRKÜLERLE “VEDA”	662
SİBEL KARADENİZ YAĞMUR GAZİANTEP VE DİYARBAKIR'DA ŞEHİRLEŞMEYİLE TAZİYE EVLERİ	671
METİN AKSOY SOĞUK SAVAŞ'IN DÜNYA POLİTİKASINA ETKİSİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME	676
METİN AKSOY GÖÇLERİN ŞEKİLLENDİRDİĞİ DÜNYA DÜZENİ	680
YILMAZ EVAT BU ÇAĞIN ADI'NDA KÖTÜ POLİTİKACILAR	684
YILMAZ EVAT KADINDAN KENTLER'DE KONUŞMA KÜLTÜRÜ	689
YILMAZ EVAT BU ÇAĞIN ADI'NDA DEVLET KAVRAMI	695
NECAT AZARKAN SORUMLULUK SİGORTALARINDA RİZİKONUN GERÇEKLEŞMESİNE KASTEN SEBEP OLMA	699

ASLIHAN KAYIK AYDINALP SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN BİR UZANTISI OLARAK İTİRAZ HAKKI	705
NURAY GİRGİNER HÜLYA SAOTAY ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL GÜVEN DÜZEYLERİNİN BOYUTLANDIRILMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	737
ASLIHAN KAYIK AYDINALP İŞÇİLİK ALACAKLARI KONUSUNDA BİR GÜVENÇE: TEMİNAT HAKKI	745
NURAY GİRGİNER HÜLYA SAOTAY BANKA ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL ÇATIŞMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ BOYUTLANDIRILMASI	755
NURAY GİRGİNER FATİH ALP HİYERARŞİK ÖRGÜTLERDE İLETİŞİM ÜZERİNE. KURAMSAL BİR ÇALIŞMA	764
AHMET İHSAN KAYA AHMET GÜRKAN KARATAŞ ÇETİN ÖNER'İN ROMANLARINDA İLETİLER VE İLETİLERİN AKTARIM BİÇİMİ	771
AYDIN GÖRMEZ ZEKİ EDİS M. ŞİRİN DEMİR TOP GIRLS: A GLIMPSE INTO HISTORICAL WOMAN CHARACTERS	785
AYDIN GÖRMEZ ZEKİ EDİS M. ŞİRİN DEMİR VINEGAR TOM: WITCHCRAFT IN MEDIEVAL EUROPE	792
M. ŞİRİN DEMİR AYDIN GÖRMEZ ZEKİ EDİS MULTILAYERED - MULTIDIMENSIONAL INTERPRETATION AND ANALYSIS OF POETRY: A TRANS-DISCIPLINARY PERSPECTIVE	796
M. ŞİRİN DEMİR AYDIN GÖRMEZ ZEKİ EDİS TOWARDS A NEURO ESTHETICAL UNDERSTANDING OF POETRY AS A NEW EPISTEMIC REALM	801
ZEKİ EDİS M. ŞİRİN DEMİR AYDIN GÖRMEZ MULTI DIMENSIONAL FORMS OF RACISM AS MANIFESTED IN THE SOCIAL DISCOURSES OF THE WEST: A SOCIAL-ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE	804
AHMET İHSAN KAYA VEYSİ ÇELEBİ SEZA KUTLAR AKSOY'UN ÇOCUK ROMANLARININ ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	811
MUSTAFA KESKİN ARAP DİLİ VE BELAGATINDA ŞART EDATLARINDAN إِذْ VE إِنْ NİN CÜMLEYE KATTIĞI FARKLI ANLAM: KUR'AN'DA BAZI AYETLER ÖRNEĞİ	821
MUSTAFA KESKİN HÂŞİYETÜ'Ş-ŞİHAB ÂLA TEFSİR'L-BEYDÂVÎ - İNAYETU'L-KADİ VE KİFAYETU'R-RÂDÎ - ADLİ ESERDE NAHİV VE BELAGAT ÖRNEKLERİ	826

OSMAN FİDAN HANİFİ MURAT MUTLU	833
TÜRKİYE VE ÇİN'İN LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNE GÖRE İNCELENMESİ	
CUMA BOZKURT ERCAN KILINÇ OSMAN FİDAN	849
HABERLEŞME TEKNOLOJİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN LOJİSTİK YÖNETİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ	
ERCAN KILINÇ HANİFİ MURAT MUTLU	866
TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU'NUN LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	
ASMAR ŞAKİR KIZI ALİYEVA	882
AZERBAYCAN FOLKLORUNDA METAMORFOZ DÖNÜŞÜMLER	
BEYDULLAH SULAK	888
YENİ KENT STADYUM PROJELERİNİN KENTSEL BELLEK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	
BEYDULLAH SULAK	895
EYOF 2011 TRABZON GENÇLİK OYUNLARI İLE KAZANDIRILAN SPOR KOMPLEKSLERİNİN SOSYAL ETKİLERİ	
ESİN ERTEMSİR YASEMİN BAL	903
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİCİLERİNİN İK BİLGİ SİSTEMLERİ KULLANIMI VE TERCİHLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
ESİN ERTEMSİR YASEMİN BAL	911
THE ROLE OF LEADERS IN EFFECTIVELY MANAGING WORKFORCE DIVERSITY	
GAMZE AYDIN SERDAR BOZKURT	916
MANTAR YÖNETİMİN İŞTEN AYRILMA NİYETİNE ETKİSİNDE ÖZ-YETERLİLİĞİN ROLÜNE YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ	
NURAY GİRGİNER HAZAL DUMAN FATİH ALP	920
YÖNETİCİ VE PERSONELİN İŞLETMELERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN PERFORMANS DEĞERLENDİRME UYGULAMALARINA YÖNELİK TUTUMLARININ BOYUTLANDIRILMASI	
ELİF ŞERİFOĞLU YASEMİN BAL	931
MOBBINGİN ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR NİTEL ARAŞTIRMA	
GÖZDE İNAL KIZILTEPE ÖZGÜN UYANIK AKTULUN	944
60-72 AYLIK ÇOCUKLARIN BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ VE AKADEMİK BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	
MERVE AKIŞ ERSİN AYHAN FATİH BUDAK	958
SAĞLIK HİZMETLERİ KULLANIMINDA SOSYAL MEDYA	

AHMET TUNÇ ZEYNEP ELÇİN KAMALAK	967
TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE YÖNETİCİ KADINLARIN ORANSAL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	
AHMET TUNÇ ZEYNEP ELÇİN KAMALAK	977
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI	
FEHMİ SOĞUKOĞLU AHMET SOĞUKOĞLU	986
KUR'ÂN'IN BİLİMSEL YORUMUNA BİR KATKI DENEMESİ: DUHÂN ÂYETİ (DUHÂN 44/10) VE KALDERA PATLAMASI	
FEHMİ SOĞUKOĞLU AHMET SOĞUKOĞLU	992
KİYÂMETİN BÜYÜK ALÂMETLERİNİN TESPİTİ VE SIRALAMASI	
AHMET GÜNDÜZ	999
XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA AYINTÂB VAKIFLARI	
MURAT ÇELİKDEMİR	1002
KİLİS KÜRT DAĞI (DARMIK DAĞI) AŞİRETLERİNİN HİRİSTİYAN AHALİYE SALDIRILARI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN BU SALDIRILARA KARŞI ALDIĞI TEDBİRLER	
FEYZULLAH ŞAHİN	1005
ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYLERDE EŞİK DEĞER HİPOTEZİNİN TEST EDİLMESİ	
FEYZULLAH ŞAHİN Elif YILMAZ	1010
ELEŞTİREL DÜŞÜNME ÖLÇEĞİ UYARLAMA VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	
FEYZULLAH ŞAHİN	1022
YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YARATICI DRAMA	
EBRU ŞİRE KAYA YONCA ÖZKAN	1030
ASSESSING MICRO-TEACHING PERFORMANCES OF PRE-SERVICE LANGUAGE TEACHERS: INTEGRATION OF ALTERNATIVE ASSESSMENT TOOLS	
BENGÜ AÇDOYURAN NAZİFE ÖZGE KILIÇ	1038
BRICS ÜLKELERİNDE FİNANSAL GELİŞME VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ	
ZEKİ EDİS M. ŞİRİN DEMİR AYDIN GÖRMEZ	1055
ESERLERİN VAROLUŞ TABAKALARI: MODERN VE KLASİK ONTOLOJİ PERSPEKTİVİNDEN	
ŞAHİN KESİCİ H. İREM ÖZTEKE KOZAN MEHMET MURAT MUSTAFA BALOĞLU	1065
EVLİLİKTE SAĞLIKLI YETİŞKİN OLMA: ETKİLİ ÇATIŞMA ÇÖZME STRATEJİLERİ	
ŞAHİN KESİCİ MEHMET MURAT H. İREM ÖZTEKE KOZAN MUSTAFA BALOĞLU	1068
KADINLARA DAİR DOĞRU BİLİNER YANLIŞLAR	

MEHMET MURAT H. İREM ÖZTEKE KOZAN MUSTAFA BALOĞLU ŞAHİN KESİCİ	1071
BOŞANMA SÜRECİNİN SAĞLIKLI YÖNETİLMESİ	
SEFA USTA GÜLSEREN ERGÜN	1075
MÜLTECİLERİN KENTE UYUMUNU ÖLÇMEYE YÖNELİK KARAMAN İLİNDE BİR ARAŞTIRMA	
Arş. Gör. Yaşar SEVİMLİ Ayşe Gülnihal KAHRAMAN Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salih SÖNMEZDAĞ	1087
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA DÜĞÜN GELENEKLERİ: KONYA 'ESENCE' KÖYÜ ÖRNEĞİ	

DOĞADAN İLHAM ALINARAK TASARLANAN KIYAFETLER

Nazan AVCIOĞLU KALEBEK
Tuğba ÖZTÜRK
Gökçe ÖZDEMİR
Hüseyin ÖZDEMİR
Ebru ÇORUH

1.GİRİŞ

Giyim hayat boyunca devam eden bir ihtiyaçtır. İnsanoğlunun geçirdiği ruhi hallere bağlı olduğu kadar ulusların kültür ve uygarlık alanlarındaki hareketlerinin de etkisi altında kalmıştır (Görgünay, 1973: 4).

Giyimin tarihi 'ilk insanın' fiziksel ihtiyaçları ve örtünme dürtüsüyle bulunduğu çözümlerle başlamış; zaman içerisinde insan yaşamına giriş nedenini geride bırakmış, toplumsal hayattaki gelişmelere paralel olarak anlam ve kapsamını geliştirmiş ve bugünkü önemine kavuşmuştur. Başlangıçta 'insanı örtmek' olan görevi zamanla 'meydana çıkarmak' olarak değişmiş ve giyim bugün farklı bir misyon üstlenmiştir (Yurdakul ve Ural, 2008: 45). Meydana çıkarma durumu ise beraberinde yenilik arayışını, dolayısıyla giyim ve moda tasarımı kavramlarını getirmiştir. Moda tasarımı alanı, her zaman canlı ve ilgi çekici kılınmalıdır. Böylelikle sanattan tüketime kadar her alanda etkin rolünü kaybetmeyecektir. Moda tasarımcıları bu uğurda çeşitli faaliyetler göstermekte; tasarımlarına gerek malzeme, süsleme, dikiş özelliği; gerekse farklı etkileşimler, farklı tasarım yöntemleri gibi yenilikler getirmektedirler. Ayrıca disiplinler arası çalışmalar giderek önem kazanmakta ve moda tasarımı alanı birçok alanla etkileşim kurarak ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Genel anlamda tasarım, kişinin gözlem yapma, algılama, görsel not alma, duyumsama, düşünme, eleştirme, yaratma, dışa vurum, değerlendirme gibi tüm duygusal ve düşünsel süreçlerini bütünsel bir şekilde çalıştırarak, çevre ve objeler arasında görsel ilişki kurması sonucunda birtakım eşdeğer formlar yaratması sürecinden oluşmaktadır (Koca ve Koç, 2009: 35). Farklı bir bakış açısıyla tasarım; sistem, parça veya sürecin beklenen gereksinimlere göre planlanması ve bu gereksinimleri karşılayacak olan gerekli bilgi ve doğru teknolojiye karar verme sürecidir. Tasarımcının en büyük sorumluluğu karşılaştığı problem karşısında en uygun teknolojileri birleştirerek en ucuz ve en iyi çözümü elde etmektir (Yuran ve Taşgetiren, 2010: 23). Var olandan sentezlenmiş ancak var olanın kopyası olmayan, dolayısıyla özgün ve yeni yenilik ve buluşa ulaştırmadaki temel araçtır. Her yeni ve yaratıcı fikir, yenilik ve buluş ile sonuçlanabilmek için iyi planlanmış ve tasarlanmış bir sürece ihtiyaç duyar (Heufler,2004: 16).

Modada her zaman yenilik şarttır. Çünkü var olan o kadar şeyin üzerine yenilerini eklemek zorluk yaramaktadır. Bu yüzden modacılar her bir noktadan ilham alarak en ufak şeyden yaratıcılıklarını konuşturarak bunu modaya kazandırmaktadırlar. Doğa her şeye ilham verdiği için modaya da muhteşem bir katkı sağlamaktadır. Yağmur, fırtına, toz, kum, yıldızlar, gökyüzü, çimen aklınıza ne gelirse bunların modaya katkısı bulunmaktadır.

Günümüzde tasarımında doğadan ilham alan birçok tasarımcı ve ürün bulunmaktadır. Tasarım olgusu çok eskilere dayanır. Tasarımda doğadan esinlenme hep var olmuştur. Tasarlama olgusunun oluşmadığı dönemlerde insan doğadaki herhangi bir nesneyi bir amaç doğrultusunda kullanmıştır. Bu durumda insan pragmatik olarak mantık metodunu kullanarak yaşamına devam etmiştir. Mantık metoduna örnek olarak bir dalı, bir taş parçasını silah olarak kullanmayı gösterebiliriz (Bayazıt, 1994, s. 41). Sonraki dönemlerde insan doğa ile uyum içerisinde yaşarken doğayı gözlemlemiş, doğadan öğrendiklerini yaşamlarını kolaylaştırmak adına taklit

ederek günlük hayatta kullanabilecekleri akılcı nesnelere ortaya çıkarmıştır. Tüm bunlar insanların doğanın süreçlerini gözlemlemesiyle icat edilmiştir. Zanaatkar döneminde ustalar doğadaki biçimleri ürünlerde birebir süsleme olarak kullanmışlardır. Doğa, tasarımcı için sonsuz ilham kaynağıdır. Biçim, renk, doku, işlev gibi tasarımda etkin birçok unsur için ilham doğada mevcuttur. Bundan dolayı moda dünyası yaratıcılığını sürdürmek için sık sık doğadan ilham almıştır.

Aşağıda çeşitli moda tasarımcılarının doğa olaylarından ilham alarak tasarladıkları kıyafetler yer almaktadır (Şekil 1 - Şekil 11). Dikkatlice incelendiğinde doğanın eşsiz bir ilham kaynağı olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Elie Saab, Güneş Seti, 2014

Şekil 2. Elie Saab ,Tropik Plaj, 2012

Şekil 3. Elie Saab ,Pembe Göl, 2014/15

Şekil 4. Elie Saab ,Okyanus Renkleri, 2015

Şekil 5. Yiqing Yin ,Deniz Yüzeyi ,2013-14

Şekil 6. Giambattista Valli ,Mor Salkım Ağacı ,2014-15

Şekil 7. Harry Finde ,Yıldızlı Gece Silüeti ,2013

Şekil 8. Aydın Palabıykoğlu ,Kaliforniya’da gökyüzünde ateş ,2014

Şekil 9. Blumarine ,Japon Kiraz Çiçekleri, 2015

Şekil 10. Jean Louis Sabaji ,Bulutlar ,2013

Şekil 11. Emilio Pucci ,Yağmur ve Dağlar,2011

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Materyal

Bu çalışmada, Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü'nde bulunan 12 adet manken üzerinde çeşitli kumaş, karton, sünger, zincir, deri, fermuar ve çok çeşitli malzemeler kullanılarak tasarımlar yapılmıştır.

2.2. Metot

Öncelikle esin kaynağının doğa olmasına karar verilmiştir. Bununla ilgili çeşitli çizimler ve tasarımlar yapılmıştır. Bu tasarımlar içerisinde en özgün ve temaya uygun olanlardan 12 tanesi seçilerek malzeme araştırması yapılmıştır. Doğa da bulunan varlık ve nesnelere esinlenerek tasarlanan modellerin drapaj tekniği ile manken üzerinden kalıpları çıkarılmıştır. Çıkarılan kalıplar kumaşlara uygulanarak kesimleri ve dikimleri yapılmıştır. Bazı modeller direkt manken üzerinde çalışılmış olup çok çeşitli materyallerden faydalanılmıştır.

3. MODEL ANALİZLERİ

3.1. Model Analizi

Figür 12: Yanardağdan esinlenerek yapılan model çalışması

Bu modelde patlamakta olan bir yanardağdan esinlenilmiştir. Su geçirmeyen sert bir kahverengi kumaş yanardağdan akan lav görüntüsü verecek şekilde şekillendirilmiştir. Tasarım aşaması bittikten sonra boyama kısmına geçilmiş, farklı tonlarda ki kumaş boyası ile çeşitli efektler vermeye çalışılmıştır.

3.2.Model Analizi

Figür 13: Kaktüsten esinlenerek yapılan model çalışması

Bu modelin çıkış noktasını çöllerde bulunan büyük kaktüsler oluşturmuştur. Süngerler uygun şekil ve uzunlukta kesilerek birbirine dikilmiştir. Ve kumaş boyası ile yeşil renge boyanmıştır. Orta kısmında turuncu bir mayo dikilmiş olup ve üzeri yeşil şeritler ile süslenmiştir. Mayo ve kaktüs arasına da yeşil tonlarda tül yerleştirilerek, modele farklı bir hava kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.Model Analizi

Figür 14: Rengarenk çiçeklerden esinlenerek yapılan model çalışması

3.modelde siyah mini bir elbise belden kabarık bir şekilde tasarlanmıştır. Etek kısmına kalın materyaller kullanılarak şemsiye gibi bir görüntü verilmesi sağlanmıştır. Daha sonra çeşitli renklerde keçe kumaşlardan elde çiçekler hazırlanarak omuzdan başlayarak etek ucuna kadar belli bir düzende yerleştirilmiştir. Doğa da bulunan her renk çiçekler bu modele ilham kaynağı olmuştur.

3.4 .Model Analizi

Figür 15: Toprak ,güneş ve sudan esinlenerek yapılan model çalışması

Bu modelde doğada bulunan üç öğeden esinlenilmiştir. Bunlar sırası ile toprak, güneş ve sudur. Elbise kısmı güneşi temsil etmektedir. Güneşin parlaklığını yansıtmak için sarı yaldızlı kalın bir kumaş kullanılmıştır. Omuzda ki kahverengi detaylar kayaları temsil etmektedir. Kahverengi tafta kumaş, kaya görüntüsü verecek şekilde yapılmıştır. Sol tarafta ki mavi güderi kumaş şerit kesilerek şelale görüntüsü yakalanmaya çalışılmıştır.

3.5.Model Analizi

Figür 16: Tavuskuşundan esinlenerek yapılan model çalışması

Doğa da bulunan canlılardan tavus kuşu bu modele ilham kaynağı olmuştur. Mor deri kumaştan örgüler yapılarak beden kısmı oluşturulmuştur. Etek kısmı çeşitli renklere tüller kullanılarak hazırlanmıştır. Modelin en çarpıcı kısmı ise yanlarda ki tavus kuşu tüyleri olmuştur. Bunlar keçe kullanılarak elde hazırlanmış ve bedene monte edilmiştir.

3.6.Model Analizi

Figür 17: Deniz ve güneşten esinlenerek yapılan model çalışması

Bu modelde de yine denizin mavi, güneşin sarı renginden etkilenilerek bir tasarım oluşturulmuştur. Mavi renkte mini bir elbisenin etek kısmı kabartılmıştır. Beline işlemeli kemer yapılarak monte edilmiştir. Göğüs kısmı sarı büzgülü kumaş ile süslenmiş olup sarı pelerinle model tamamlanmıştır.

3.7.Model Analizi

Figür 18: Saksıdaki çiçeklerden esinlenerek yapılan model çalışması

Bu model de saksıda bulunan çiçeklerden ilham alınmıştır. Zemin kısmı kahverengi toprak olarak düşünülmüş, saksıda bulunan bir çiçek görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Etek kısmından sarkan çeşitli renk ve kalınlıkta ki şeritler modele renk katması açısından tercih edilmiştir.

3.8.Model Analizi

Figür 19: Ahtapottan esinlenerek yapılan model çalışması

Deniz altında bulunan canlılardan ahtapot bu modelin çıkış noktasını oluşturmuştur. Mavi kendinden desenli kumaştan etek yapılmıştır. Üst kısmı aynı kumaştan kalın şeritler kullanılarak tasarlanmıştır. Son olarak da bedenın arka kısmından çıkan ahtapot kollarını temsil eden parçalar, içlerine tel yerleştirilerek sağ ve sol bedenden çıkacak şekilde yerleştirilmiştir.

3.9.Model Analizi

Figür 20: Leylak ağacından esinlenerek yapılan model çalışması

Bahar aylarına açan leylak ağacı bu modele ilham vermiştir. Çok güzel kokusu olan ve mor rengin bütün tonlarını içinde barındıran bu güzel ağaç bize fikir vermiştir. En alt katı mor satenden yapılan elbise daha sonra morun çeşitli tonlarından oluşan tüllerle tamamlanmıştır. Modelin üzerinde ki çiçeklerin tamamı elde tek tek yapılarak ortalarına sarı inciler yerleştirilmiştir. Üst bedene yeşil satenden bir büstiyer yapılmış olup, omuza doğru kocaman yeşil renkte bir yaprak ile model giyilmeye hazır hale getirilmiştir.

3.10.Model Analizi

Figür 21: Örümcek ağından esinlenerek yapılan model çalışması

Doğanın vazgeçilmezlerinden olan örümcek ve örümcek ağı bu modele fikir oluşturmuştur. Kahverengi üstü askılı ve etek kısmı volanlı olan elbise de tafta kumaş kullanılmıştır. Daha sonra sehpa örtüleri birbirine monte edilerek örümcek ağı görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Modelin orta kısmına temsili bir örümcek yerleştirilerek model tamamlanmıştır.

3.11.Model Analizi

Figür 22: Örümcek ağından esinlenerek yapılan model çalışması

Bu modelde de örümcek ağı teması farklı bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Siyah bir elbisenin üzerine gri çok ince bir kumaş ağ görüntüsü verilecek şeklide kesilerek ana bedene yerleştirilmiştir.

3.12.Model Analizi

Figür 23: Güneşin ışınlarından esinlenerek yapılan model çalışması

Bu model de güneşin dik ışınlarının yansımalarını görmekteyiz. Siyah kısım gece karanlığını, sarı kısımlar ise gün ışığını temsil etmektedir. Sarı ve parlak olan ön tarafı, siyah saten ise arka tarafı oluşturacak şekilde iki kumaş üst üste dikilmiştir ve resimde görüldüğü gibi yerleşimi sağlanmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışma ile birlikte tasarım kavramına kısaca değinilmiş ve tasarımı yaratıcılık ve orijinallik gibi niteliklerle zenginleştirecek bir yapıya sahip olan esin kaynaklarının ve araştırmanın önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Ürün başarısı açısından tasarımın gerekliliğinin her geçen gün daha çok anlaşılıp yaratıcılığın çok daha önemli bir boyuta ulaşacağı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalara göre yaratıcı fikirler üretmek sadece yetenek ile elde edilebilecek bir beceri değildir. Aksine yaratıcılık yeteneğin yanı sıra çok kapsamlı bir araştırma ve bu araştırmayı yönlendirebilme becerisidir. Moda giyim tasarımı alanında aranan özelliklerden olan yaratıcılık ve orijinallik yakalanabilmesi işte bu yüzden uzun araştırmalar sonucunda mümkün olabilmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen veriler tasarlama sürecinin başlangıç noktası olarak esinlenmenin çok önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak esinlenmenin yanı sıra tasarımı yönlendirecek bilgilerin araştırılmasının önemine de değinilmesi gerekmektedir. Çünkü tasarımın satılabilir, giyilebilir ve tercih edilebilir olması ürünün başarısını arttırmaktadır.

Moda da esinlenmenin çok önemli olduğu bilincine dayanarak, bu çalışma da esin kaynağı olarak doğa seçilmiştir. Esin kaynağı olarak doğanın seçilme sebebi ise doğanın çok zengin ve sonsuz fikirleri içerisinde barındırması olmuştur. Doğanın içerisinde yer alan her şey aslında başlı başına bir esin kaynağıdır zaten. Bu fikirden yola çıkılarak 12 adet tasarım yapıp bu tasarımların analizleri yapılmıştır. Burada ki amaç ise tasarımcının tasarımlarını yaparken daha geniş bir perspektiften bakarak çok daha özgün ve akılda kalıcı, koleksiyon değeri yüksek tasarımlar gerçekleştirebileceğini göstermek olmuştur. Sonuç olarak bir tasarımcı için ilham almak orjinallik, yenilik ve yaratıcılık değerleri yüksek giysi koleksiyonları oluşturma konusunda çok önemlidir.

KAYNAKÇA

Asuman YILMAZ FİLİZ, Geleneksel Giysiler Esas Alınarak Yeni Giysi Tasarımlarının Oluşturulması (Kocaeli Örneği) , Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014.

A.GÜNAY, Giyside Sanatsal Yaklaşım, Akdeniz Sanat Dergisi, 4 (7), Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/akdenizsanat/issue/17999/189061>, (2014).

Ahmet YURAN ve Süleyman TAŞGETİREN, Doğadan Esinlenerek Tasarım. BiyoTeknoloji Elektronik Dergisi, 23-30, (2010).

Duygu Kocabaş Atılgan, Giysi Tasarımında Esinlenmenin Ve Araştırmanın Yaratıcılığa Etkisi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, The Journal of Academic Social Science Studies Number:27,p.471-478,Autumn I 2014.

Emine KOCA ve Fatma KOÇ, Giysi Tasarımında Yaratıcılık, e-Journal of New World Sciences Academy, 4 (1), 33-44, (2009).

Gerhard HEUFLER, Design Basics. Zürich: A.G. Niggli, (2004).

Hanife Yıldız, Endüstri Ürünleri Tasarımı Kapsamında Biyomimetik tasarımın Yeri ve Metodolojisi, İstanbul Teknik Üniversitesi,Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi,Ocak,2012.

N. Bayazıt , Endüstri Ürünlerinde Ve Mimarlıkta Tasarlama Metodlarına Giriş. İstanbul,1994.

Neriman GÖRGÜNAY, (1973). Erzurum Merkez İlçesi ve Civar Köylerinde Kadın Giyimi Üzerine Araştırmalar. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Soneser YURDAKUL ve Özge Ural, İletişimde Giyimin Yeri. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, 44-54,(2008).

UŞAK ŞEKER FABRİKASININ ŞEHRİN SOSYAL VE MEKANSAL YAŞAMINA ETKİLERİ

Emine DAĞGEZEN
Sıdika ÇETİN

GİRİŞ

1800'lü yılların sonu tüm dünya için krizlerin ve buhranların yaşandığı bir dönemdir. Denilebilir ki bu krizlerin sonucu olarak 1900'lü yıllarda dünya savaşlarının ortaya çıkmasıyla ülkeler arasındaki dengeler tamamen değişmiştir. Savaşların arka planında yer alan kapitalizm, küreselleşme, modernizm ve sanayileşme kavramları bu sürecin ardından tüm dünyaya yayılmıştır. Osmanlı'nın durumu aslında yıkılışından 70 yıl kadar önce 'Avrupa'nın hasta adamı' benzetmesiyle tanımlanmış, topraklarının nasıl paylaşılacağına hesapları yapılmıştır (Eğilmez, 2018, s:31). 1923 yılında tarih sahnesine çıkan Türkiye Cumhuriyeti ile modernizm ve sanayileşme kavramları öncelikli konular olarak değerlendirilmiş, savaşlardan yorgun düşmüş halkın toplum ve düşünce yapısı Cumhuriyetle birlikte değişmiştir.

Yeni kurulan bir ülke imajı açısından mimarlık, farklı bir anlam kazanmıştır. Birçok alanda olduğu gibi mimarlık alanında da modernizm, yeteri kadar içselleştirilmeden uygulamaya geçilmiştir denilebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulan yapılanma programı, savaşın vurduğu Anadolu kentlerinin yeniden inşa edilmesini, yeni başkentin kurulmasını ve köprü ve yolların yapılmasını öngörmektedir (Holod, Evin, Özkan, (ed.) 2007, s:72). Özellikle başkent Ankara'nın yeniden inşasını düzenlemek için planlama çalışmaları yapılmıştır. Bu açıdan Türkiye, Ankara'dan başlayarak yenilenme, modernleşme aşamasına geçiş yapmıştır.

UŞAK ŞEHİRİ

Uşak şehri Ege Bölgesinin iç kısmında yer alır. Kuzeyinde Kütahya, güneyinde Denizli, doğusunda Afyonkarahisar ve batısında Manisa ile çevrilidir. Konum olarak önemli ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle geçmişten günümüze birçok medeniyetin izlerini taşımaktadır. Lidyalılar, Persler ve Roma imparatorluğunun ardından Bizans topraklarına katılmıştır. 1071 Malazgirt savaşlarından sonra Türklerin gelişi, Anadolu'daki güçler dengesini önemli oranda değiştirmiştir. Uşak Selçuklu ve Bizans sınırları arasında zaman zaman el değiştirmiştir. 1200'lü yıllarda Uşak, Türk hakimiyetine tamamen girmiştir (Keyvanoğlu, 2012, s:1). 1953 yılına kadar Kütahya'nın bir ilçesi olan Uşak, bu tarihten sonra il olmuştur. Türkiye'de elektriğin kullanıldığı ilk şehirdir. Ayrıca ilk şeker fabrikası da yine Uşak'ta kurulmuştur. Barındırdığı medeniyetlerden kalan izler sebebiyle tarihi anlamda da oldukça kıymetlidir.

CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE UŞAK MİMARİSİ

19. Yüzyıldan itibaren uşak mimarisini incelediğimizde Texier (2002)'e göre binaları çığ kerpiçten yapıldığı anlaşılmaktadır. Çok eski bir döneme ait olan bu yapıım tarzına, doğuya doğru gittikçe, hatta İran'ın içerilerine kadar gidildikçe rastlanır. Yalnız genel binalar taştan ya da kırmızı tuğladan yapılmıştır (Börekçioğlu, 2013). Bu dönemde halkın geçim kaynağının önemli bir kısmı dokumacılık olduğu için Uşak şehri içinde iplik fabrikaları mevcuttur. İlerleyen zamanda yoğun talep üzerine bu fabrikaların sayısı artmıştır.

Demiryolu hattının Uşak şehrinden geçiyor olması, üretilen halı ve kilimlerin dış pazara açılmasını sağlamanın yanında şehrin mimari yapısının çehresini değiştirmek açısından Uşak'a ayrı bir önem katmaktadır. Taş malzeme ile inşa edilen gar binası, oldukça sağlam ve bakımlı durumdadır. Köşelerinde kullanılan kesme taşlar ile girintili çıkıntılı bir düzenleme yapılan, ayrıca kapı-pencere açıklıkları da taş sövelerle çevrilen yapı, Uşak'taki Marsilya kiremit örtülü ilk binadır (Öntüğ, Tutsak ve Düzgün, 2007; Börekçioğlu, 2013).

Halkın kullandığı konutların geneli 2 veya 3 katlı olup, zemin katta ağıl olacak şekilde taş örgü, üst katlarda ise kerpiç ve ahşap malzemelerle oluşturulmuştur. Üst kattaki yaşam alanı, tüm odalara ulaşımın sağlandığı ‘hayat’ denilen geniş alan, odalar ve bazı evlerde mutfak bölümünden oluşmaktadır.

Eski Uşak evlerinde durum biraz daha farklıdır. Hemen hemen hepsinde avlu bulunmaktadır. Ahşaptan yapılan avlu kapısı genellikle ön cephededir. Evlerin pek çoğu iki katlıdır ve aileler genellikle alt katta oturur. Seyrek de olsa üç katlı inşa edilmiş evlere rastlanır (Solak, 2002, s:81).

CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE UŞAK’IN SOSYAL YAŞAMI

Yirminci yüzyılın başlarında, birinci dünya savaşının ardından imzalanan Mondros Antlaşmasınının 7. maddesine göre itilaf devletleri, Anadolu’nun işgaline başlamışlardır. Yunanlılar İzmir’den başlayarak Batı Anadolu’nun kıyı kesimleriyle birlikte pek çok kasaba ve köyü işgal etmişlerdir. 26 Ağustos 1922’de başlayan Türk taarruzu karşısında Yunan birlikleri mevzilerinden sökülmiş ve dağılmaya başlamışlardır. Afyon’da bozulan Yunan birlikleri Uşak’ta da 1 Eylül gecesinde yenilgiye uğramışlardır (Uşak Valiliği, 2005, s: 53). Uşak kazası 20. yüzyılın başlarında birçok yangın geçirmiş ve yağmalanmış, Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte şehir yeniden toparlanmaya başlamıştır.

NÜFUS

Uşak kazasının merkez nüfusu 1890 yılında merkezde 13.084 kişi olarak belirtilmiştir.

Sayım Yılı	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Toplam Nüfus	Artan Nüfus
1927	8348	8619	16967	-
1935	8391	9176	17567	600
1940	9075	9074	18149	582
1945	9223	9556	18779	630
1950	9638	9998	19636	857
1955	11885	11611	23496	3860
1960	14931	14090	29021	5525
1965	18298	17219	35517	6496
1970	24329	22063	46392	10875
1975	30486	28092	58578	12186
1980	35982	35487	71469	12891
1985	44450	43817	88267	16798
1990	53128	52142	105270	17003
1997	62547	61809	124356	19086

Sekil 1. 1927-1997 yılı nüfus dağılımı (Uşak Valiliği, 2005, s: 95)

İlerleyen yıllarda nüfusun da giderek arttığını görmekteyiz (Şekil 1). Günümüzde Uşak Üniversitesi’nin açılmasıyla nüfus 364.971 (<https://www.nufusu.com/il/usak-nufusu>) olarak hesaplanmıştır. Ayrıca 1940 yılına kadar kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranla fazla olduğu görülmüştür. Fakat bu tarihten sonra erkek nüfusunun kadın nüfusundan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan yaklaşıldığında Uşak şehrinde halıcılığın o dönemlerde çok yaygın olması belki de kadın nüfusunun erkek nüfusundan biraz daha fazla olması, iş imkanının o şekilde gelişmesiyle açıklanabilir.

DOKUMACILIK

Uşak şehrinde imalat sektörünün gelişmesine halıcılık öncülük etmiştir. Yörede halıcılığın gelişmesi ve ekonomik sahada önem kazanması 16. Yüzyıla kadar inmektedir. 16. Yüzyıl başlarında Uşak bölgesine gelen Alman asıllı ressam Holbein halı desenlerini resmettiği çalışmaları ile Uşak halılarının tanınmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır (Uşak Valiliği, 2005, s: 16).

Özellikle 19. Yüzyıl, Uşak halıcılığının "altın devri" olmuştur. Zenginleşen Avrupa'dan halı kilim talebi arttığından halk siparişleri karşılayabilmek için gece gündüz çalışmıştır. Halıcılığın geliştirilmesi için çalışmalar da yapılmıştır. Devlet 1845'de, Hacı Ahmet Ağa'ya düşük faizle 1300 kese para vermiştir. Avrupa'dan getirtilecek iplik makineleri için de 100000 kuruş verilmesi öngörülmüştür (Taylan, 2007, s: 67). I. Dünya savaşı yıllarında halıcılık bu civarda güçlükle yürütüldüğünden İzmir limanından ihracı da durmuştur. Milli Mücadele yıllarının ardından Cumhuriyetin ilk yıllarında Uşak'ta halıcılık bir türlü eski canlılığına kavuşturulamamışsa da şehir halkının en önemli kaynağını teşkil etmiştir (Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 2001, s: 773).

DERİCİLİK

Deri, eski dönemlerde oldukça ilkel bir yöntemle işleniyordu. Daha sonraları ise modern makinelerle işlenmeye başlamıştır. 1894 yılında Uşak'ta 35 adet tabakhane bulunuyordu (Solak, 2002, s:121). 1926 yılında deri sanayi makineleşmeye bağlı olarak yörede hızlı bir gelişme göstermiştir. Dericilikle uğraşanların büyük bir bölümü ihraç etmek üzere kuzu derisi işlemektedir. Diğerleri ise işlenmiş oğlak derisi, kösele, çeşitli renklerde astarlık ve yüzük deriler üretmeye başlamışlardır. Daha sonra Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun sağladığı imkanlar sayesinde mevcut debbağhanelere (tabakhanelere) ilave olarak 3 debbağhane daha kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Uşak'ta dericilikle uğraşan 124 esnaf bulunup, 400 civarında işçi çalıştırıyorlardı (Solak, 2002, s:121).

HAYVANCILIK

Uşak ili ekonomisinde hayvancılık önemli yer tutar. İklimin kurak, sulanabilen arazinin az ve engebelerin fazla olması, köy sakinlerini hayvancılığa önem vermeye zorlamaktadır (Solak, 2002, s:107). Hayvancılık ve dericilik birbirine paralel olarak ilerlemektedir. Beslenen hayvanların sadece eti ve derisinden değil, sütünden de yaptıkları ürünleri satarak geçimlerini sağlamıştır. Hatta Uşak Şeker Fabrikası'nın kuruluşu aşamasında Molla Ömer oğlu Nuri Bey, Pazar yerine giderek orada yumurta, tereyağı, süt ve yoğurt satan esnafa elde ettikleri kazançlar oranında fabrika hissesi satmıştır.

TİCARET

Uşak, konumu itibariyle ve demiryolu hattı ile İzmir'e bağlanmasından dolayı geçmişten bu yana önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Demiryolunun varlığı yurtdışı ihracatı için destek olduğundan, tüccarlar oldukça iyi kazanmışlardır. Özellikle halı ticaretinde varlık gösteren tüccarların, 19. Yüzyılın sonlarında iplik fabrikaları kurmaya yöneldiği anlaşılmaktadır. 1891'de Osmanlı Bankası'nın, 1892'de de Ziraat Bankası'nın şubeleri şehirde açılarak tüccarlara destek olmuştur (Taylan, 2007, s: 130).

Uşak'tan ihraç edilen mallar halı ve kilimle sınırlı değildi. Bunların yanı sıra, palamut, mazi, kuru üzüm, şarap, hububat, fasulye, mercimek, susam, haşhaş, burçak, alef gibi tarım ürünlerinin de ihtiyaçtan fazlası İzmir'e gönderilmiştir (Solak, 2002, s: 108). Uşak kazası sattığı malların yanı sıra, ihtiyaç duyduğu şeker, kahve, sabun gibi maddeleri İzmir'den satın almıştır.

Yetiştirdiği tarım ürünlerini İzmir'e gönderen Uşak, 1927 yılında İzmir demiryolu hattının nakliye ücretlerine zam yapılması üzerine, Afyon demiryolu hattı ile İstanbul'a göndermeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum İzmir'in iktisadi durumunu olumsuz yönde etkilemiştir (Solak, 2002, s: 109).

UŞAK ŞEKER FABRİKASI

Osmanlı'nın son dönemlerinde I. Dünya savaşı esnasında ülkede yokluk hat safhadadır. Bu durum genel olarak Cumhuriyetin ilanından sonra yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın ekonomi sahasındaki ilk büyük faaliyeti, İzmir İktisat Kongresi'ni örgütleyerek ulusal bir iktisadi hareketi başlatmasıdır (Polatoğlu, 2017, s:24). Milli Mücadele'nin askeri safhası zaferle sonuçlandıktan sonra, tamamen harap düşmüş bir ülkeyi ekonomik bakımdan kalkındırmak için, 17 Şubat- 4 Mart 1923'te İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa; ziraat, sanayi ve ticarete doğru bir program tespit edilip üzerinde bütün bir ulusun ahenkle çalışması gerektiğini belirtmiştir (Polatoğlu, 2017, s: 24).

NURİ ŞEKER BEY

Molla Ömer oğlu Nuri Bey, çocukluk yıllarından beri yaşlılarından ayrılmıştır. Zekası, çalışkanlığı ve merakı ile kendini her yerde belli eden bir çocuktur. Nuri Bey'in, gündelik hayatta yapılan işlerde daima işin çabuk ve daha verimli nasıl yapılabileceğini düşünerek hareket eden, o işi yaparken de alternatif yapım yollarını arayan ve bulduğu yolu da hemen uygulayan bir yapısı vardır. Belirli işleri alışılmışın dışında yaparak zamandan tasarruf edermiştir (Şeker, 2015, s: 6). Nuri Bey, buğday, arpa, çavdar ve mısır gibi tarım ürünleriyle, bu milletin geçinmesinin imkanı olmadığını ve yeni iş sahalarının açılması gerektiğini söyleyerek: "Bizim de, Avrupalılar gibi fabrikalarımız olmalı..." düşüncesini dile getirmiştir (Polatoğlu, 2017, s:61). II. Meşrutiyetten önceki günlerde İzmir'e giden ve orada Viyana Şeker Fabrikasında çalışan Mehmet Eşref ile tanışan Nuri Şeker, bu kişiden şeker pancarı ekimi ve şeker üretimi hakkında bilgi almış ve ondan, Viyana'ya döndüğünde tohum göndermesini istemiştir. Mektup zarfı içinde, yurt dışından getirttiği pancar tohumları ile pancar üretimine başlayan Nuri Bey, pancar ekimini yaygınlaştırmaya çalışmıştır (Karayaman, 2010, s:7). Gelen bu tohumlarla pancar üretimine başlayan Nuri Bey kısa zamanda pancarı işleyerek köpük helva şeklinde satmaya başlamıştır. Bu satışlar esnasında da halka şeker pancarının getirisinin yüksek olacağını, bir fabrika kurulursa tüm ülkenin hayrına olacağını usanmadan anlatmıştır. Buradaki amaç, halkın zihinsel olarak bu kadar büyük bir işin üstesinden gelebilecek hale gelmesini sağlamaktır.

FABRİKANIN KURULUŞU

Nuri Bey öncelikle yanına 50 kişiyi de katarak Uşak Terakki-i Ziraat TAŞ'ni kurmuştur. Şirketin kurulmasının ardından fabrika yerinin tespit edilmesine çalışılmış ve Nuri Şeker Bey Ankara'ya giderek şeker fabrikası kurulması için gerekli desteği almaya çalışmıştır. Görüşmeler sonucunda gereken hukuki altyapı da hazırlanmıştır. Sıra sadece fabrikayı kurmak için gerekli olacak parayı bulmaya kalmıştır. Bu aşamadan sonra Matbaada bastırılan ve her biri 2 lira değerindeki 135.000 hisse senedi, para karşılığı halka satılarak ortakların paylarına işlenmiştir. Fakat halkın büyük bir bölümünün elinde nakit para olmadığından o an için ellerinde bulunan; tütün, palamut, kilim, halı, buğday, arpa, afyon, koyun, kuzu hatta tavuk yumurtası gibi metalar alınarak Uşak merkezde bulunan Hacı Gedik Hanı'nda kiralanarak ardiyelerde depolanmıştır (Polatoğlu, 2017, s: 76). Yeterli paranın toplanmasının ardından 11 Ekim 1925 yılında Çekoslovakya'nın Skoda Firması ile bir sözleşme yapılmış, Sanayi ve Maadin Bankası kefil olarak gösterilmiştir (Karayaman, 2010, s:30). Fabrikanın yapımı 12 Ekim 1926 tarihinde tamamlanmış, 17 Aralık 1926 tarihinde ise açılış töreni yapılmıştır (Karayaman, 2010, s:35).

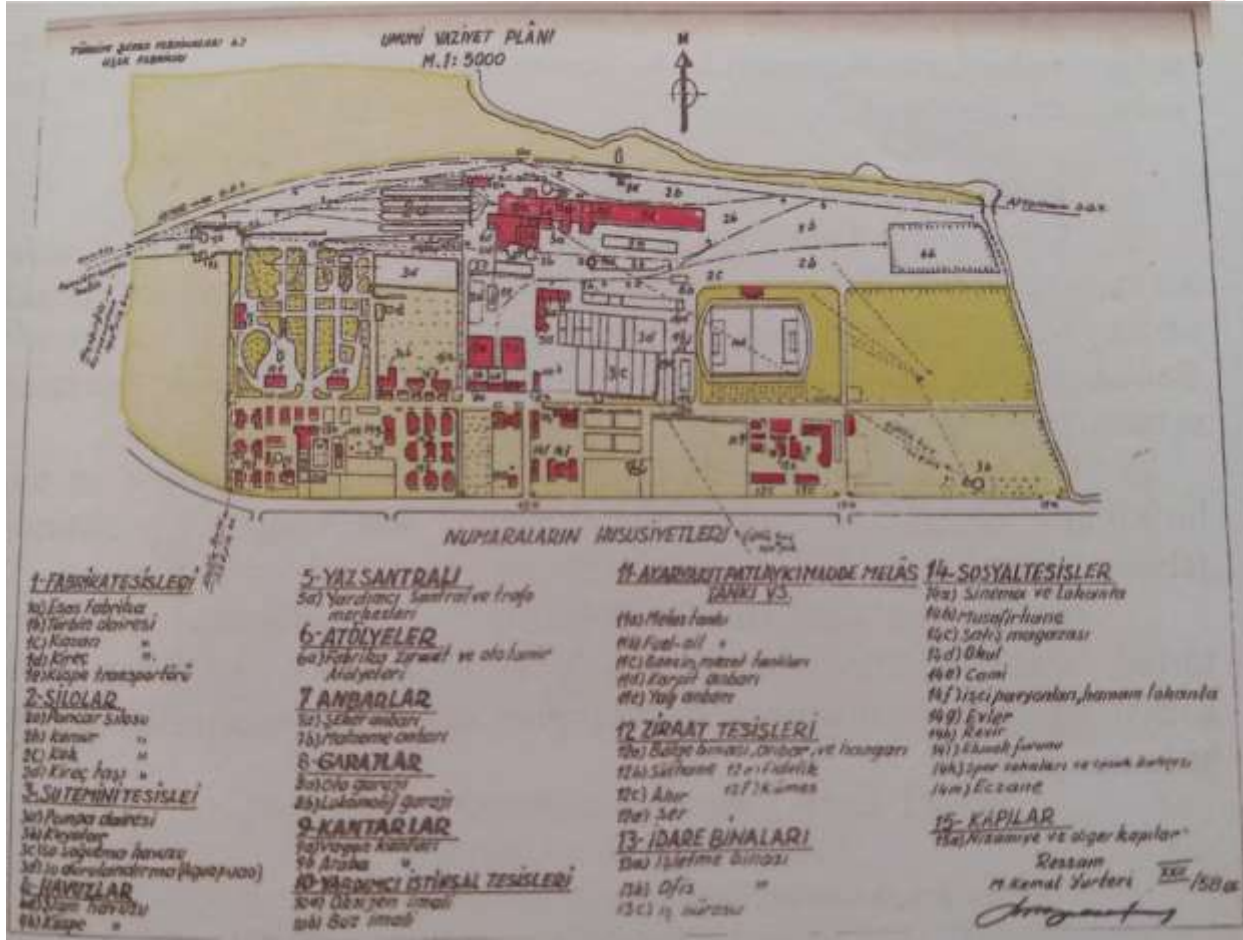

FABRİKA YERLEŞKESİNİN MİMARİSİ VE TEKNİK ÖZELLİKLERİ

Uşak Şeker Fabrikası Ziraat Şubesi, üç ana bölümden oluşmaktadır.

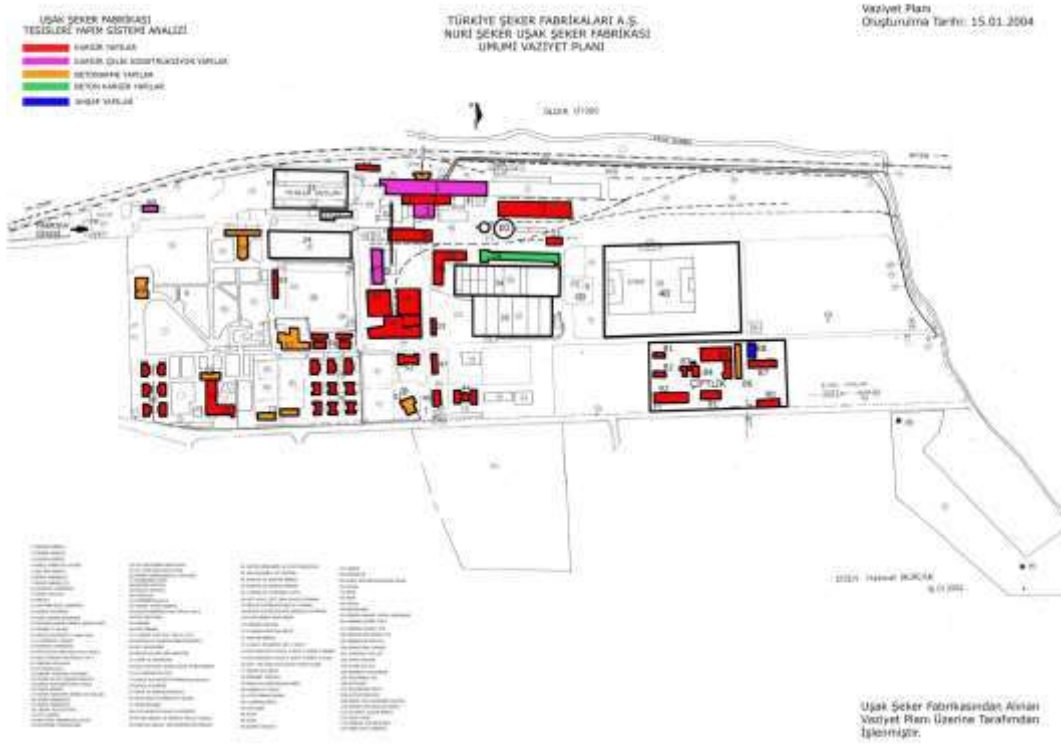
- Mıntıklar idaresi
- Tecrübe kısmı
- Haşare kısmı (Karayaman, 2010, s: 31).

Mıntıklar idaresi; amir, memur ve müfettişten oluşan idari bölümdür. Tecrübe kısmı; kontrol ekibi, asistan ve kimyagerlerden oluşan, ürün verimliliği için laboratuvarı olan bir bölümdür. Haşare kısmında ise yine tecrübe kısmından ayrı bir laboratuvar bulunup, gerekli ilaçlama yöntemlerinin uygulandığı bölümdür.

Şekil 2. Uşak Şeker Fabrikası Vaziyet Planı (Karayaman,2010, s:33)

Uşak Şeker Fabrikası yerleşkesi içinde fabrika tesisleri, ziraat tesisleri, idare binaları ve sosyal tesisler gibi yaklaşık doksan yapı bulunmaktadır (Şekil 2). Kargir, çelik konstrüksiyon, betonarme ve ahşap gibi farklı yapım sistemleriyle inşa edilen yapılar, genel olarak tek katlı olmakla birlikte; lojman, misafirhane, işletme binası, ana fabrika binası ve bazı ambarlarda, kat sayısı ikiye, üçe çıkartılmıştır (Şekil 3). Yalnızca 1971 yılında inşa edilen sekiz dairesel iki bloktan oluşan lojman binası, dört katlı olarak tasarlanmıştır. Günümüzde işletme sahası içindeki yapılardan büyük bir kısmı faaliyet gösterirken, lojman, süthane, ahır, çalmar, samanlık gibi yapılardan oluşan çiftlik alanı, harap durumda ve kullanılmamaktadır (Börekçiöglü, 2013).

Şekil 3. Uşak Şeker Fabrikası Yapım Sistemi Analizi (Börekçioğlu, 2013)

UŞAK ŞEKER FABRİKASININ AÇILIŞINDAN SONRA SOSYAL YAŞAM VE MİMARİ

Uşak Şeker Fabrikası, Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan ilk modernleşme atılımlarındandır. Dönemde ham madde ve üretim sıkıntısı olmasına rağmen bütün zorluklar aşılarak kurulmuş bir yapıdır (Şekil 4). Fabrika 1930 yılına kadar Uşak Terakki-i Ziraat TAŞ işletmesi olarak çalışmıştır. Yeterli miktarda pancarın işlenememesinden dolayı her dönemi zararla kapatan fabrikanın sermayesi, edilen zararı karşılamamıştır. Borcun 322.000 TL si şahıslara, 640.000 TL'si ise devlet kurumlarına aittir (Polatoğlu, 2017, s:94-95). Fabrikanın zarar sebebiyle ortaklarına olan borçları ödenememiş, devletin mali desteğine başvurulmuş fakat sonuç alınamamıştır. Fabrika 5 Ağustos 1931'de devletleştirilmiştir (Polatoğlu, 2017).

Dönemdeki modernleşme çalışmalarının en önemli parçası olan Uşak Şeker Fabrikası, yalnızca kendi şehrine değil, açtığı yeni imkanlarla komşu şehirlere bile destek olabilmıştır. İlk olarak Uşak dışına göçün önüne geçmiştir. Yapılan ekim çalışmaları sayesinde tarlaların verimliliğinin artmasına sebep olarak tarımsal anlamda da ilerlemeye yardımcı olmuştur (Karayaman, 2010).

Şekil 4- AÇILIŞ TÖRENİ (<https://twitter.com/tarihdergi/status/942409057117319170>)

Uşak Şeker Fabrikası, bir taraftan çiftçiyi pancar tarımına teşvik ederken diğer taraftan da pancar üretimini arttırmak için onları son teknoloji tarım alet ve makinaları ile tanıştırmış ve zirai alanda kullanılan tarım aletleri ve uygulamalarında önemli ölçüde değişiklik yaşanmıştır (Polatoğlu, 2017). Bu sebeple hem tarımın gelişmesine katkı sağlamış, hem de ekonomik anlamda oldukça büyük katkılarda bulunmuştur.

Fabrikada işlenen pancardan elde edilen 'şekerli küspe', hayvan besicileri için iyi bir yem (Polatoğlu, 2017) olup, çiftçiye bedelsiz olarak verilmiştir. Böylece Uşak şeker Fabrikası, Uşak ve çevresinde yapılan hayvancılığın gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Polatoğlu, 2017, s: 101-102). Bazı hayvanların hizmetine artık fazla gerek duyulmadığı için onların sayısında azalma olmasına karşın inek ve koyun sayısında artış olarak halk bu hayvanların her parçasını değerlendirmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde merkez kaza ile Karahallı nahiyesinde 500'e yakın el dokuma tesisiyle Uşak'ta dokumacılık daha da gelişmiştir (Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 2001, s: 776). Fabrikanın desteğiyle hayvancılıkta artış görülünce, dokumacılığın ham maddesi olan yün miktarında da artış olmuştur. Dolayısıyla bu tarihlerden sonra dokumacılığın gelişmesine fabrikanın önemli bir katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde hayvancılıkla bağlantılı olduğu için dericilik konusunda da fabrikanın katkıları yadsınamaz.

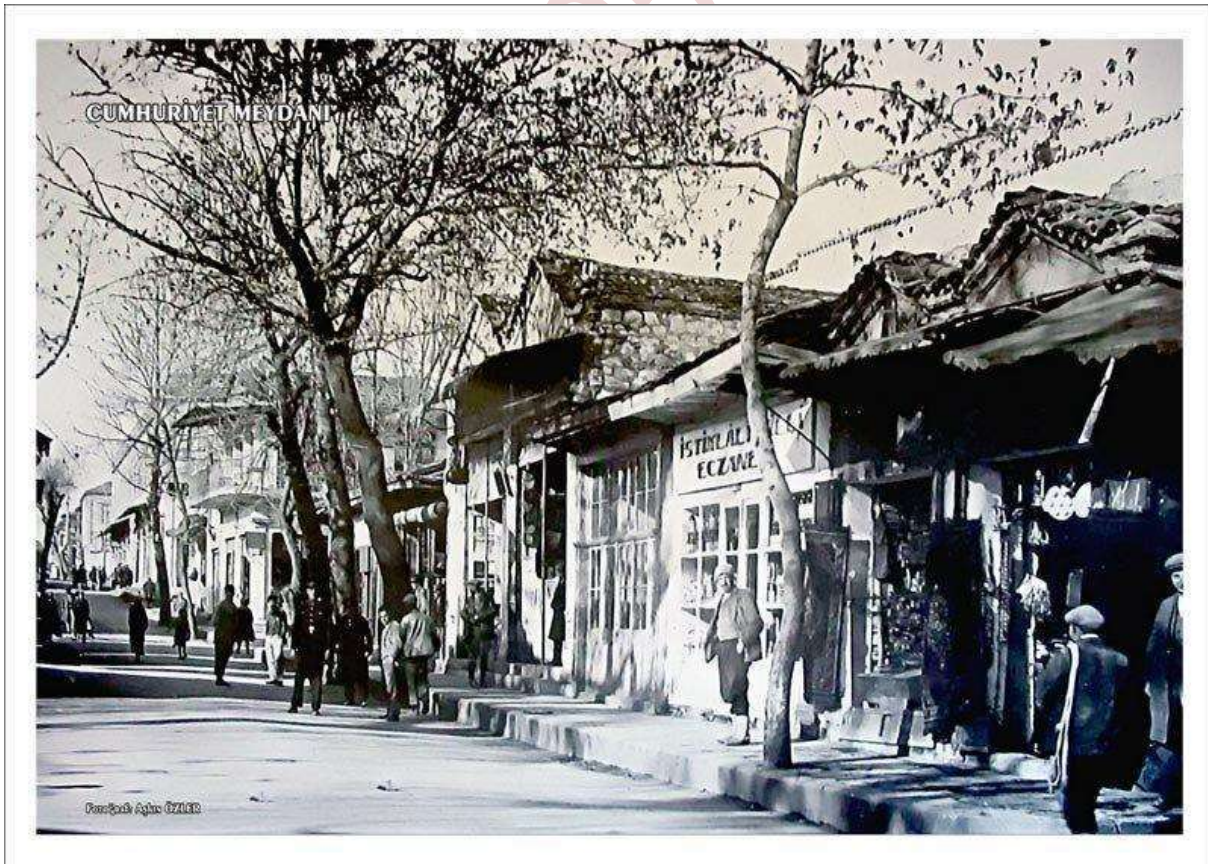

Şekil 5- UŞAK BEDESTEN (http://www.usak.bel.tr/modules/gallery/galleries/eski-usak-fotografлари/IMG_D34E37-95D06D-119165-D81933-B3B4C4-BB1F9F.jpg)

Uşak Şeker Fabrikasının ekonomik katkılarının yanı sıra sosyal alanda da şehri ve yakın çevresini etkilediği bir gerçektir. Fabrika bünyesindeki sosyal tesisler halkın huzur ve refah seviyesini yükseltmiştir. Yerleşkede kurulan sinema; Uşak'ta açılan ilk sinemadır. Sinemaya ait sesli sinema makinesi daha sonra Uşak Halkevi üyelerinin girişimi ve dönemin şeker fabrikaları müdürü Kazım Taşkent'in oluru ile Uşak Halkevine verilmiştir (Şekil 6). Böylece 1935 yılında şehir merkezinde Halkevine bağlı bir sinema salonu kurulmuş ve halk kolaylıkla sinemaya gitme imkanı bulmuştur (Karayaman, 2010, s: 133).

Şekil 6- SİNEMA MAKİNASI (<https://www.haberler.com/seker-fabrikasi-ndan-usak-kent-tarihi-muzesi-ne-4774013-haberi/>)

Şekil 7- UŞAK CUMHURİYET MEYDANI(<http://www.usak.bel.tr/sayfa/eski-usak-fotografлари/>)

Kuruluşundan kısa bir süre sonra fabrika bünyesinde futbol sahası yapılmıştır. Saha, uzun yıllar Uşakspor ve mahalli takımların maç yaptığı, törenlerin düzenlendiği bir yer olmuştur. Fabrikayı temsilen kurulan Şekerspor, sporun yörede yaygınlaşmasını sağlamıştır (Karayaman, 2010, s: 133).

1953 yılına kadar savaşın izlerinden kurtulmak, toparlanmak ve gelişmek için çok çaba verilmiş, bu tarihten itibaren Uşak bir il haline gelmiştir. Mimari anlamda il oluşuna kadar geçen sürede nüfus artış hızının ve dolayısıyla yapı ihtiyacının yavaş olduğunu görmekteyiz. Fakat il olduktan sonra hem nüfus, hem de konut ve kamu yapıları hızlı bir şekilde artmıştır. İçinde barındırdığı tesislerin de etkisiyle halkın modern yaşam tarzına geçişinde etkili olan fabrika, aynı zamanda şehrin yapılaşmasına da yardımcı olmuştur.

Şekil 8- NURİ ŞEKER (<https://www.sozcu.com.tr/2018/ekonomi/dedesinin-mirasina-sahip-cikiyor-2248827/>)

SONUÇ

20. yüzyıl dünyada dengelerin değiştiği, teknolojinin ilerlemeye başladığı bir dönemdir. Bugün yaşamımıza yön veren sistematığı ve modern ürünlerden oluşan teknolojik alt yapıyı 20. Yüzyılda atılan adımlara borçluyuz. Ülkemizde de Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu yönde atılan adımlar sayesinde, gelişmiş batı normlarını yakalama yolunda yoğun çaba sarf edilmiştir. Anadolu'nun ücra denilebilecek bir köşesinde Nuri (Şeker) Bey gibi gelecek öngörüsü olan insanlar, büyük zorlukları aşarak ekonomik açıdan güçlü ve modern bir toplum hayalini gerçekleştirme yolunda ciddi kararlılık sergilemişlerdir.

Uşak Şeker Fabrikası, ileri görüşlülüğün, çaresizlik içerisinde yön bulmanın en güzel örneğidir. Kuruluş aşamasından itibaren şehrin gelişmesine zemin hazırlayan fabrika, şehirdeki insanların yaşam kalitesini de arttırmış, yeni iş imkanları sunmuştur. İnsanların gelir seviyelerinin yükselmesi ile birlikte hayat tarzında da değişim yaşanmıştır. Nuri Bey'in fabrikanın kuruluşu esnasında komşularına ve etrafındakilere seslendiği gibi, kısa süre içerisinde insanların giyim kuşamları

iyileşmiş ve eğlenceleri değişmiştir. Köylünün ayağından çarık çıkmış, karasabanın yerini pulluk ve traktör almıştır. Fabrika çalışanlarının öncülüğünde önce fabrika sahasında gazino, sinema, misafirhane, çeşitli satış mağazaları ve başta tenis olmak üzere bazı spor tesisleri açılmıştır. İlerleyen süreçte bunu Uşak şehir merkezindeki değişim izlemiştir (Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 2001, Cilt 2, s: 844).

Yapılan çalışmada şehirlerin canlı birer sistem olduğu, her yenilenme hareketinin tıpkı insan yaşamındaki gibi gelecek yıllara atılan bir adım olduğu görülmüştür. Sadece bir fabrika yapısının bile hem kendi şehrine hem de çevre illere ve hatta Türkiye'ye yaptığı katkılar düşünüldüğünde mimari eserlerin ne denli önemli oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple iyi bir mimarın, şehirlerin gelişmesinde en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Börekçioğlu A, (2013) *Uşak Kentinin Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirasının İncelenmesi ve Mimarlık Mirasına Yönelik Dönüşümlerin Koruma Bağlamında İrdelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 637s, İzmir

Egilmez M, (2018) *Değişim Sürecinde Türkiye; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo- Ekonomik Bir Değerlendirme*, Remzi Kitabevi, 247s, İstanbul

Holod R, Evin A, Özkan S, (Ed.), (2007), *Modern Türk Mimarlığı*, TMMOB, 194s, Ankara

Karayaman M, (2010), *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*, Uşak Akademi Kitabevi, 305s, Uşak

Keyvanoğlu M S, (2012) *Bir Masal Şehriydi Uşak*, Meta Basım, 213s, İzmir

Öntuğ, M. M., Tutsak, S. ve Düzgün, R. (Ed.), (2007), *Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri*, İzmir: Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayını

Polatoğlu M G, (2017), *Cumhuriyet Döneminde Türk Şeker Sanayisinin Kurulması*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 232s, Ankara

Solak E, (2002), *XX. Yüzyılda Uşak*, Uşak Valiliği, 306s, Uşak

Şeker M, (2015), *Şeker Dedem Uşak Şeker Fabrikasının Gerçek Hikayesi*, Meta Basım, 208s, Uşak

Taylan E, (2007), *Uşak İli*, 188s, Ankara

Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, (2001), *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1112s, Cilt II, Uşak

Uşak Valiliği, (2005), *İlkler Şehri Uşak*, Batıkol Matbaacılık, 129s, Uşak

KURAN HÂLİHAZIRDA YAHUDİLERİN VE HRİSTİYANLARIN ELİNDE MEVCUT TEVRAT ZEBUR VE İNCİL’İ TASDİK EDİYOR MU?

Halil HACİMÜFTÜOĞLU

Giriş

Kuran’daki ‘Bu *Kur’ân* birileri tarafından uydurulup Allah’a nispet edilmiş değildir. Ama ‘kendinden önceki *kitâbların ‘tasdik’i ve iç şüphesiz bütün insanlığın sahibi tarafından indirilmiş olan *kitâbın* açıklamasıdır (Yûnus/ 10. 37).’ ayetini vb. ayetleri okuyan dikkatli bir araştırmacı veya sıradan bir okuyucu bile eğer küçük yaşlardan beri kendisine belletilen bilgilerle ve kabullerle yetinmeyen, merak eden, soran ve sorgulayan bir kimse ise ister istemez şu hususu merak edecek ve kendi kendine soracaktır:*

“Kuran hâlihazırda Yahudilerin ve Hıristiyanların elinde mevcut ‘Tevrat, Zebur ve İncil (Kitab-ı Mukaddes)’i tasdik ediyor mu?’ Ya da başka bir ifadeyle, ‘Kuran’ın tasdik ettiğini söylediği Tevrat, Zebur ve İncil hâlihazırda Yahudilerin ve Hıristiyanların elinde mevcut Tevrat, Zebur ve İncil midir?’

Bizce de ‘Tevrat, Zebur ve İncil’in tahrif, tebdil vs. edilip edilmediği sorusunu sormadan önce, bu konuda lafı dolandırmadan, tersinden ya da ortasından başlamadan evvel tespit edilmesi gereken doğru ve temel soru bu olmalıdır. Çünkü Kuran’daki bir meseleyi bilimsel olarak incelerken sormamız gereken sorular içinde özellikle ilk soru yanında takip eden diğer soruların sırasını –bir bakıma hiyerarşisini- doğru tespit etmek ve dikkatli okumalar yapmak, meseleyi doğru ve kesin bir şekilde çözmeyi kolaylaştıracaktır. Aksi halde yani ilk sormamız gereken doğru ve temel soru yanında incelediğimiz meseledeki soruların sırasını doğru tespit etmez ve dikkatli okumalar yapmazsak meseleyi doğru ve kesin bir şekilde çözmek yerine sadece önceden bize belletilen veya bizim önceden zihnimizde bir şekilde belirlediğimiz sonucun ispatı için sözde bilimsel araştırmalara girmiş oluruz. Meseleyi bu açıdan ele aldığımızda yukarıda bir tanesini zikrettiğimiz ‘kendinden öncekileri tasdik eden’ vb. kısmen kapalı Kuran ifadeleri haricinde açık ve kesin bir biçimde Allah Elçisi Muhammet devrindeki Yahudilerin ve Hıristiyanların ellerinde mevcut olan Tevrat ve İncil’in tasdik edildiğine dair güçlü kanıtlara sahibiz. Biz bu çalışmamızda öncelikle mevcut Tevrat’ın tasdik edildiğini ifade eden Kuran’daki kanıtları sunmaya çalışacak, yeri geldikçe ilgili rivayetlere de işaret edeceğiz.

İlgili kanıtları sunmadan önce şu iki hususu belirtmekte fayda mülahaza ediyoruz: Adam’ın da belirttiği gibi bizde halk arasında bilinenin aksine Musa’ya verilen *kitâb* için Kuran’da ‘Tevrat’ lafzı yerine sadece *kitâb* lafzı kullanılmaktadır. Yani İsa’ya İncil, Davut’a Zebur verildiğinden

bahsedildiği gibi Musa'ya da 'Tevrat' verildiğinden bahsedilmemektedir. Musa'ya verilen 'kitâb' olarak Tevrat'tan bahsedilmemesinden Kuran'daki bu lafızla sadece Musa'nın *kitâbının* değil, o da dâhil olmak üzere bütün İsrailoğullarına gelen *vayhlerin* içinde yer aldığı Eski Ahit'in bütününe kastedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Allah elçisi devri Yahudileri 'Torah' yani 'Tevrat' kavramından Eski Ahid'in tümünü anlamaktaydılar.¹ Yine bizde halk arasında bilinenin aksine ne Allah Elçisi Muhammet devrinde ve ne de sonrasında Tevrat metni üzerinde bir değişiklik yapılmamış olup, Tevrat metni üzerinde yapılan çalışmalar nihai olarak M.S. II. Asırda yani Allah Elçisi Muhammet'ten yaklaşık dört asır önce Yavne şehrinde toplanan Synod'da tamamlanmış ve Tevrat metinlerine son şekli verilmişti.² İnciller (Yeni Ahit) ise M.S. 325 yılında kilisece resmileştirildiği için bütün Kitab-ı Mukaddes'in 4. yüzyılda nihai şeklini aldığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Allah elçisi Muhammet devrindeki Tevrat, Zebur ve İncil'in tasdik edilip edilmediği ortaya konulduğunda hâlihazırdaki Tevrat, Zebur ve İncil'in de tasdik edilip edilmediği de kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

A. Mevcut Tevrat'ın Tasdik Edildiğini Gösteren Kuran'daki Kanıtlar

1.Kuran'da Kuran için kullanılan *مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ* [yanınızda bulunan (Tevrat'ı) tasdik edici olarak], *مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ* [yanlarında bulunan (Tevrat'ı) tasdik edici olarak] ve *مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ* [yanlarında bulunan (Tevrat'ı) tasdik eden] ifadeleri ile Allah Elçisi Muhammet için kullanılan *مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ* [yanlarında bulunan (Tevrat'ı) tasdik eden] ifadesi:

وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ (41)

'Yanınızda bulunan (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğime (Kuran'a) inanın. Onu ilk inkâr eden siz olmayın. Az para kazanacaksınız diye ayetlerimi satmayın. Sadece bana karşı gelmekten sakının (el-Bakara/ 2.41).'

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ (89)

'Kendilerine yanlarında bulunan (Tevrat'ı) tasdik eden bir *kitâb* (Kuran) gelince onu inkâr ettiler. Hâlbuki daha önce (bu *kitâbı* getirecek *nebî* ile) inkâr edenlere (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu *nebî*) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcılara olsun (el-Bakara/ 2.89).'

¹ Bkz. Adam, Baki, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmî Araştırmalar*, 1996, cilt: IX, sayı: 1-2-3-4, s. 168.

² Bkz. Adam, a.g.m., s.169.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُنُومُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ (91)

‘Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine (Kuran) inanın!’ dediğinde, ‘Biz bize indirilene (Tevrat’a) inanırız.’ derler ve gerisini inkâr ederler. Hâlbuki o (Kuran) yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) tasdik eden gerçek *kitâb*’dır... (el-Bakara/ 2.91)’

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (101)

‘Ne zaman onlara Allah nezdinden yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayan bir elçi gelse kendilerine *kitâb* verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah’ın *kitâb*’ını(Tevrat’ı) kulak ardı ettiler (el-Bakara/ 2.101).’

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهَ فَنَرَدَهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا (47)

‘Ey kendilerine *kitâb* verilenler! Bir takım kimseleri tanınmaz hale getirmeden yahut cumartesi halkını lânetlediğimiz gibi onları lânetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat’ı) tasdik edici olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kuran’a) inanın. Allah’ın emri mutlaka yerine gelecektir (en-Nisâ’/ 4.47).’

Yukarıda hepsi Yahudiler (Medine Yahudileri) hakkında inen ayetlerde Kuran için kullanılan *مُصَدِّقًا* [yanınızda bulunanı (Tevrat’ı) tasdik edici olarak], *مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ* [yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) tasdik edici olarak] ve *مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ* [yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) tasdik eden] ifadeleri ile Allah Elçisi Muhammet için kullanılan *مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ* [yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) tasdik eden] ifadesi gerek Kuran’ın gerek Allah Elçisi Muhammet’in Yahudilerin ellerinde/ ellerinin altında mevcut Tevrat’ı tasdik ettiğini son derece açık bir şekilde beyan etmektedir. İlerde ele alacağımız başka bir madde ile alakalı aşağıdaki rivayet de bunu destekler mahiyettedir.

İbn Ömer şöyle demişti: ‘Bir grup Yahudi gelmiş ve Allah elçisini Kuff’a davet etmişti. Orada kendisi Midras Evi [İbr. *Bet hâ Midraş*]’ne girmişti. Ona, ‘Kasım’ın babası, bizden bir erkek bir kadınla zina etti. Sen haklarında hüküm ver.’ dediler. Sonrasında üzerine otursun diye Allah elçisi için bir yastık koydular. Kendisi oturduktan sonra, ‘Bana Tevrat’ı getirin.’ dedi. Onlar da hemen getirdiler. Kendisi altındaki yastığı çekip Tevrat’ı onun üzerine koydu ve ‘Sana da seni indirene de iman ettim.’ dedi. Ardından ‘Bana aranızda Tevrat’ı en iyi bilen kimse onu getirin.’ dedi. Onlar da bir genci getirdiler...’³

³İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm* (tahk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ vd.), Kahraman Yay., İstanbul, 1992, c.3, s.106.

2. Kuran'da فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَفْرُوُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ [Senden önce *kitâb* (Tevrat)'ı okuyanlara sor..]' Ayeti vb. Ayetler⁴

فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَفْرُوُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (94)

'Faraza sana indirdiğimiz ile ilgili bir şüphe içine düşerse şayet, senden önce *kitâb* (Tevrat)'ı okuyanlara sor (Yûnus/ 10. 94).'

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (7)

'Biz senden evvel de kendilerine *vahy* ettiğimiz erkeklerden başkasını *nebi* olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız *Zikr* (Tevrat) sahiplerine sorun (el-Enbiyâ'/ 21.7).'

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (43)

'Biz senden evvel de kendilerine *vahy* ettiğimiz erkeklerden başkasını *nebi* olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız *Zikr* (Tevrat) sahiplerine sorun (en-Nahl/ 16.43).'

وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ (45)

'Senden önce gönderdiğimiz elçilere, '*Rahmân*'dan başka kulluk yapılacak bir takım tanrılar tayin etmiş miyiz?' diye sor (ez-Zuhruf/ 43.45).'

İlk ayette Medine Yahudilerinin okuduğu *kitâb* sözde 'asıl ve kaybolmuş *kitâb* (?)' değil, ellerindeki *kitâb* olmalıdır. Çünkü ellerinde olmayan ve kayıp bir *kitâbı* okumuş olmalarına imkân yoktur.

Son ayetteki *وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا* ifadesinin mecazi anlamıyla ilgili el-Ferra'nın yorumu ise dikkate değerdir. Ferra der ki: 'Şöyle bir soru sorulabilir: 'Nasıl olur da ayette Allah'a Elçisi Muhammet'e [Senden önce gönderdiğimiz elçilere, '*Rahmân*'dan başka kulluk yapılacak bir takım tanrılar tayin etmiş miyiz?' diye sor.' şeklinde] kendisinden önce yaşamış elçilere soru sorması emredilmiş? Bu meselenin iki yönü var. Birincisi şudur: Bu şekilde kendisinden Tevrat ve İncil sahiplerine sorması emredilmiştir. Çünkü onlar Allah elçisine elçilerin getirdikleri *kitâb*'lardan haber veriyorlardı. Dolayısıyla kendisi *kitâb* sahiplerine sorduğunda *nebilere* de sormuş gibi

⁴ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَفْرُوُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ [Senden önce *kitâb* (Tevrat)'ı okuyanlara sor..]' ayeti vb. ayetler Kuran'da bulunduğu gibi سَأَلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (İsrailoğullarına sor...) vb. ayetler de bulunmaktadır. Bkz. el-A'raf/ 7.163; el-İsrâ'/ 17.101; el-Bakara/ 2.211.

oluyordu...'⁵ Demek, o derece sağlam bilgiler vardı ki – eğer gizlemiyorlarsa- bilginlerine sormakla yüzyıllar önce yaşamış elçilerine sormak arasında bir fark görülüyordu.

3. Kuran'da Mevcut Tevrat'tan '(Kuran'ın) Benzeri (مِثْلِهِ)' 'Bilgi (الْعِلْم)' 'Zikir (الذِّكْر)' ve 'Allah'ın kitabı (كِتَابَ اللَّهِ)' Diye Söz Edilmesi

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (73)

'(Yahudiler) Sizin dininize tabi olandan başkasına inanmayın.' dediler. Şöyle söyle: Gerçek kılavuzluk Allah'ın kılavuzluğudur. Bir kimseye size verilenin benzerinin verilmesinden veya rabbinizin huzurunda aleyhinize delil getireceklerinden ötürü mü böyle söylüyorsunuz? Ayrıca şunu da söyle: Bu lütuf Allah'ın elinde olan bir şeydir. Kendisi dilediğine lütfeder. Onun lütfü geniştir, o her şeyi gayet iyi bilir (Alu İmrân/ 3.73).'

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَتْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ فَأَمَنْ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنْ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (10)

'Şöyle söyle: 'Ne dersiniz, eğer bu (*Kur'an*), siz inkâr ettiğiniz halde Allah katından gelmiş ise ve İsrailoğullarından bir tanık (Abdullah b. Selam) da onun benzerine (Tevrat'a) tanıklık edip inandığı halde siz inanmayı gururunuzda yedirmiyorsanız yanlış yapmış olmaz mısınız? Allah yanlış yapanları doğru yola iletmez (el-Ahkaf/ 46.10).'

Bir şeyin 'misli', 'benzer'i ve hatta yerine göre 'aynı'sı demektir.⁶Günümüzde anladığımız anlamda tahrif edilen bir metin için Kuran'ın 'misli' denebilir mi? Kaldı ki Abdullah b. Selam'ın tanıklık ettiği metin kaybolduğu iddia edilen Tevrat metni hiçbir durumda olamaz; onun zamanında ve günümüzde mevcut Tevrat olmalıdır.⁷ Çünkü ellerinin altında o vardı ve onu okuyorlardı.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (6)

⁵el-Ferrâ', Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'an*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1983, c.3, s.34.

⁶Eğer (Yahudiler) sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar (el-Bakara/ 2.137)]. Bir rivayette Allah Elçisi Muhammet kendisine indirilen Kuran'dan 'توراة حديثة' (Yeni Tevrat)' diye söz eder. Bkz. İbn Şeybe, *el-Musanef*, el-Fedâil/ 1, no:32396.

⁷ Bu konudaki yorumlar için bkz. Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an Çeviri ve Açıklama*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, s.650, dipnot:3,4; Demirci, Muhsin, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, İFAV Yay., İstanbul, 2017, c.3, s.122-124.

‘Kendilerine bilgi bahşedilenler, *rabbinden* sana indirilenin (Kuran’ın) gerçek olduğunu, güçlü ve övgülü Allah’ın yoluna ilettiğini görürler (Sebe’/ 34.6).’

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ (7)

‘Ancak köklü *vahy* bilgisine sahip olanlar ‘Ona inandık, her biri rabbimizin katındandır.’ derler... (Alu İmrân/ 3.7)’

لَكِنَّ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ (162)

‘Ancak onlar (Yahudiler) arasından köklü bilgiye sahip olanlar (Abdullah b. Selam ile arkadaşları) ve inananlar sana ve senden önce indirilene inanırlar... (en-Nisâ’/ 4.162)

Yukarıdaki son üç ayetteki *الْعِلْمُ* kelimesi yanı sıra daha önce 2. maddede zikrettiğimiz ilk üç ayette Tevrat’tan malum ismiyle değil de özellikle *الْكِتَابِ* ve *الذِّكْرِ* diye bahsedilmiş olması Medine Yahudilerinin ellerindeki Tevrat’ın anılan vasıflara sahip tasdik edilmiş bir metin olduğunu ima etmektedir. Tasdik edilmeyen bir metin için böyle müspet sıfatların kullanılması düşünülemez. Başka bir deyişle eğer ellerindeki Tevrat tasdik edilmeyen metin ise o takdirde Allah Elçisi Muhammet devri Medine Yahudileri nasıl *الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ*⁸, *أَهْلَ الْكِتَابِ* ve *أَهْلَ الذِّكْرِ* olabilirler ve layık olmadıkları halde bu vasıflarla nitelenebilirler ki?

Ayrıca yukarıda 1. maddede zikrettiğimiz 4. ayette (el-Bakara/ 2.101) açıkça Medine Yahudilerinin elindeki Tevrat’tan ‘Allah’ın *kitâbı* (*كِتَابِ اللَّهِ*)’ ve içindeki ayetlerden ‘ayetlerim (*آيَاتِي*)’⁹ diye bahsedildiğine dikkat etmek gerekir. Bu ayette Allah Elçisi Muhammet devri Yahudilerinin ‘kulak ardı ettikleri/ dikkate almadıkları’ ya da mot a mot bir tercümeyle ‘arkalarına attıkları’ Allah’ın *kitâbı*’ı *أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ*) onların da ellerinin altında olan Allah’ın *kitâbı*’ı Tevrat’tan başkası olamaz. Çünkü Allah nezdinden yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayan elçi Allah Elçisi Muhammet, kulak ardı eden grup ise ‘Allah’ın *kitâbı*’ı olarak elleri altında günümüzdeki Tevrat bulunan Allah Elçisi Muhammet devri Yahudileridir. Nitekim aşağıdaki ayet de onların Musa’ya indirilen *kitâbı*’ı kendi devirlerinde kâğıtlara yazmakta olduklarını vs. açıkça belirtmektedir:

قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَأِطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا (91)

⁸ Kuran’da *الْعِلْمُ* kelimesi genellikle vahyi bilgiyi tanımlamak için kullanılır. Bu nedenle Tevrat’ı çok iyi bildiği için Abdullah b. Selam vb. bilginler genellikle *الْعِلْمِ* ve *وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ* diye nitelenir. Bkz. Alu İmrân/ 3. 7, 18.

⁹ Ayrıca bkz. el-Mâide/ 5. 44.

‘Onlara, ‘Musa’nın insanlara bir ışık ve kılavuz olarak getirdiği, sizlerin ise hâlihazırda kâğıtlara yazmakta, açıklamakta ve çoğunu da gizlemekte olduğunuz *kitâb*’ı kim indirdi?’ diye sor. (el-En’âm/ 6.91)’

4. Kuran’da Tevrat’ın ‘Kılavuz (هُدًى)’ve ‘Işık (نور)’ Ayetler Barındırdığından Söz Edilmesi

(44) **إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ**

‘Biz, içinde kılavuz ve ışık olan ayetlerin bulunduğu Tevrat’ı indirdik (el-Mâide/ 5.44).’

(49) **قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ**

‘Onlara şöyle söyle: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, Allah katından, bu ikisinden (Tevrat ve Kuran’dan) daha iyi kılavuzluk yapacak başka bir *kitâb* getirin de ben ona tabi olayım (el-Kasas/ 28.49).’

Yukarıda ilk ayeti oluşturan ‘isim cümlesi’ ve onun ima ettiği ‘geniş zaman’ Tevrat’ta ‘kılavuz’ ve ‘aydınlatici’ mesajların bulunduğunu ve kılavuzluğunun ve aydınlatici özelliğinin devam ettiğini, ikinci ayetteki **أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ** ifadesi ise onun Allah Elçisi Muhammet nezdinde kılavuzluğunun devam ettiğini ve tabi olunmaya değer olduğunu (**أَتَّبِعُهُ**) göstermektedir.¹⁰ Çünkü **أَهْدَىٰ مِنْهُمَا** ifadesi *ismu’-t-tafdîl, muttasıl musennâ* zamiri (Kuran ve Tevrat) ve ayetin geldiği an için ‘şimdiki zaman’ öğelerini barındırmaktadır. Sözde aslı bilmem ne zaman kaybolmuş, elde mevcut olmayan, şahit olunmayan, okunmayan ve kabul edilmeyen bir metnin Allah Elçisi Muhammet devrinde kılavuzluğundan ve ona tabi olmaktan söz edilebilir mi? Demek ki bu iki *kitâb* yani Tevrat ve Kuran ortada, herkesin müşahedesine, okumasına ve kabulüne açıktı. Nitekim aşağıdaki rivayet de bu hususu destekler niteliktedir:

‘Ebu’d-Derdâ şöyle bir rivayette bulundu: ‘Bir gün Allah elçisi ile beraberken kendisi bir anda dehşetle göğe bakakalmış ve sonrasında ise şöyle demişti: ‘İşte insanlardan [Kuran’daki] bilginin kapılıp alınacağı anlar! Öyle ki insanlar bu bilgiden hiçbir yarar elde edemeyecekler. O zaman Ziyad b. Lebid el-Ensari şöyle bir soru sormuştu kendisine: ‘Allah elçisi, Kuran’ı okumuş olduğumuz halde içindeki ilim bizden nasıl kapıp alınır ki? Allah için bundan sonra da onu okuyacak, kadınlarımıza ve çocuklarımıza da okutacağız.’ Bunun üzerine Allah elçisi şöyle cevap vermişti: ‘... İşte Tevrat ve İncil, Yahudilerin ve Hıristiyanların yanında bulunuyor. Peki, onlara ne yararı oluyor?’¹¹

¹⁰ Nitekim kendisi de recim konusunda Tevrat’ın hükmüne tabi olmuştur.

¹¹ed-Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdu’r-Rahmân, *Sunen*, el-Mukaddime/ 29.

Eğer gerçekten kılavuzluk özellikleri olmasaydı Allah Elçisi Muhammet, Yahudilerin ve Hıristiyanların ellerindeki Tevrat ve İncil'den hâlihazırda faydalanmaları gerekirken faydalanmadıklarından ve Kuran'ın da zamanla onların konumuna düşeceğinden söz eder miydi acaba?

5. Kuran'da Yahudilerden İddialarının İspatı İçin Tevrat'ı Getirip Okumalarının Talep Edilmesi

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ ۚ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ (93)

'Tevrat indirilmeden önce, İsrailoğulları için İsrail'in (Yakup'un) kendisine yasakladığı hariç diğer bütün yiyecekleri yemek serbest idi. De ki: '(Bazı yiyeceklerin sonradan yasaklanmadığı şeklindeki) iddianızda haklı iseniz Tevrat'ı getirin de okuyun.' (Alu-İmran/ 3.93).¹²

Eğer mevcut Tevrat Kuran tarafından günümüzde anladığımız anlamda muharref (!) kabul edilseydi ve tasdik edilmeseydi Yahudilere karşı bir delil olarak işbu Tevrat öne sürülüp ondan okumaları istenir miydi?

Sadece Kuran değil, Allah Elçisi Muhammet de Yahudilerden iddialarının ispatı için Tevrat'ı getirip okumalarının talep etmişti. Müfessirler aşağıdaki ayetinin geliş sebebi ile ilgili olarak İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet zikrederler:

أَمْ تَرَى إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ (23)

'Kitâbdan bir parça nasiplenmiş o kimseleri görmüyor musun ki içlerinden bir grup aralarında hüküm vermesi için 'Allah'ın *kitâb*'ına (Tevrat) davet ediliyor ama onlar hiç buna aldırmadan dönüp gidiyorlar (Alu İmrân / 3.23).'

'Allah elçisi bir grup Yahudi'nin bulunduğu Midras Evi'ne gelir ve onları Allah'a davet eder. Nuaym b. Amr ile el-Hâris b. Zeyd kendisine, 'Muhammet, sen hangi din üzeresin?' diye sorar. Allah elçisi, 'İbrahim'in dini üzereyim.' diye cevap verince şöyle derler: 'İbrahim bir Yahudi idi.'

¹² Krş. Tekvin, 32.32.

Bunun üzerine Allah elçisi ,‘Haydi Tevrat’ı getirin de aramızda hakem olsun.’ der. Ama onlar bundan kaçındılar.’¹³

6. Kuran’da İçinde Allah’ın Hükümünün Bulunduğu Tevrat Ortada iken Allah Elçisi Muhammet’in Bile Hakemliğinin Reddedilmesi ve Dolayısıyla Yahudilerden Tevrat İle Hükmetmelerinin İstenmesi

وَكَيْفَ يَحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (43)

‘Yanlarında Allah’ın hükümünü ihtiva eden Tevrat bulunduğu halde nasıl oluyor da seni önce hakem tayin ediyor ardında da hükümüne razı olmuyorlar? Aslında onlar inanmıyorlar (el-Mâide/5.43).’¹⁴

Yukarıdaki ayetin de içinde bulunduğu ayetlerin iniş sebebi ile ilgili olarak birçok rivayet içinde aşağıdaki üç rivayet de zikredilmektedir:

Ebuhureyre’den nakledildiğine göre Yahudilerden bir erkek ile bir kadın zina etmişti. Birbirlerine, ‘Şu *nebîye* gidelim. O hafif bir şeriatla gönderildi. Eğer bize recimden başka bir fetva verirse kabul eder, Allah katında bu fetvayı delil olarak kullanır, ‘Nebilerinden biri böyle fetva vermişti.’ deriz.’ diye söylediler...¹⁵

‘Abdullah b. Ömer’in rivayet ettiğine göre Yahudiler Allah elçisine gelerek içlerinden bir erkekle bir kadının zina ettiğini anlattılar [ve hükümünü sordular]. Allah elçisi onlara, ‘Siz recim cezası ile ilgili olarak Tevrat’ta ne buluyorsunuz?’ diye sordu. Onlar, ‘Bizde zina edenler teşhir edilirler ayrıca değnekle de dövülürler. Abdullah b. Selam ise bunlara, ‘Yalan söylüyorsunuz! Tevrat’ta recim cezası vardır.’ dedi. Bunun üzerine Tevrat’ı getirip yaydılar. Yahudilerden biri elini recim ayeti üzerine koyarak ondan önceki ve sonraki ayetleri okumaya başladı. Abdullah b Selam ona,

¹³İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2009, s.259; et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru’t-Taberî [Câmi’u’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân]*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2005, c.3, s.217; el-Vâhidî, Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu’n-Nuzûl* (tahk. Kemâl Besyûnî Zağlûl), Dâru’l-Kutubi’l-‘İmiyye, Beyrût, 1991, s.102.

¹⁴ Ayrıca krş. (23) *Kitâbdan* ألم تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ (23) bir parça nasiplenmiş o kimseleri görmüyor musun ki içlerinden bir grup aralarında hüküm vermesi için ‘Allah’ın *kitâbı*’na (Tevrat) davet ediliyor ama onlar hiç buna aldırmadan dönüp gidiyorlar (Alu İmrân / 3.23).’

¹⁵İbn Kesîr, a.g.e., c.3, s.107.

‘Kaldır elini!’ dedi. O da elini kaldırıncaya recim ayeti görülmesi verdi. Yahudiler, ‘Muhammet, Abdullah b. Selam doğru söylemiştir. Tevrat’ta gerçekten recim ayeti vardır.’ dediler. Bunun üzerine Allah elçisi zina edenlerin recmedilmelerini emretti ve böylece onlar da recmedildiler...’¹⁶

‘Bera b. Azib’in rivayet ettiğine göre... Allah elçisi, ‘Allah’ım, onlar öldürdükten sonra emrini ilk ben canlandırıyorum.’ dedikten hemen sonra emretti ve o zina eden Yahudi recmedildi...’¹⁷

Malum olduğu üzere Kuran’da recim ayeti yoktur. Dolayısıyla bu hüküm tamamen Tevrat’a dayanılarak konulmuş ve günümüze değin uygulanmaya gelmiştir.

7. Kuran’da Yahudilerin Tevrat’ı Tatbika Davet Edilmesi ve Tatbik Etmediklerinden Dolayı Yerilmesi

فَلْيَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِن رَّبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (68)

‘Ey *kitâb* sahipleri! Siz Tevrat’ı, İncil’i ve *rabb*nizden size indirileni (*Kur’ân*’ı) tatbik etmedikçe herhangi bir öneminiz yoktur (el-Mâide/ 5.68).’

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِن رَّبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (66)

‘Şayet onlar (Yahudiler ve Hıristiyanlar) Tevrat’ı, İncil’i ve kendilerine *rabb*leri tarafından indirileni (*Kur’ân*’ı) tatbik etseler yerden de gökten de bol bol nimetlenirlerdi. İçlerinde mutedil bir grup var. Ancak çoğunun yaptığı şeyler kötüdür (el-Mâide/ 5.66).’

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (44)

‘Demek siz *kitâb*’¹⁸ okumakta olduğunuz halde insanlara ha bire iyilik yapın diyor öte yandan kendinizi unutupyorsunuz, öyle mi? Hiç mi kavramıyorsunuz? (el-Bakara/2.44)’

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (5)

¹⁶Buhârî, *es-Sahîh*, el-Hudûd/ 37. Ayrıca bkz. Ez-Zebîdî, Zeynü’d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (tercüme ve şerh: Kamil Miras), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1981, c.9, [no:1482], s.317, 318; İbn Kesîr, a.g.e., c.3, s.106.

¹⁷Ebû Dâvûd, *Sunen*, el-Hudûd/ 26; İbn Kesîr, a.g.e., c.3, s.107.

¹⁸Buradaki ‘*kitâb*’ın Tevrat dışında uydurma bir *kitâb* olma olasılığı görünmemektedir.

‘Tevrat’teki emirleri uygulamakla yükümlü tutuldukları halde yükümlülüklerini yerine getirmeyenler, Tevrat parşömenleri¹⁹ taşıyan eşeklere benzerler. Allah’ın ayetlerini yalanlayan kimselerin benzetildiği şey ne kadar çirkin! Allah, böyle yanlış yapan kimseleri doğru yola erdirmez (el-Cumua/ 62.5).’

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

... فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْا اللَّهَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

‘Biz, içinde kılavuz ve ışık olan ayetlerin bulunduğu Tevrat’ı indirdik... İnsanlardan korkmayın; benden korkun. Az bir para kazanacaksınız diye ayetlerimi satmayın. Allah’ın indirdikleriyle hükmetmeyenler nankörlerin tekidir (el-Mâide/5.44).’

Yukarıdaki ilk ayette Allah, ‘asıl, gerçek, hakiki’ gibi hiçbir kayıtle kayıtlamadan, *kitâb* sahiplerinin Tevrat’ı ve İncil’i uygulayınca kadar –demek ki gelecekteki belirsiz bir zamana kadar- herhangi bir önem taşımayacaklarını dolayısıyla dikkate alınmayacaklarını söylemektedir. Ayette kastedilen Tevrat ve İncil’in sözde kaybolmuş Tevrat ve İncil olması ihtimali bulunmamaktadır. Çünkü ortada olmayan bir metin uygulanamaz. Sadece o devirde Yahudilerin ve Hıristiyanların ellerinde mevcut Tevrat ile İncil uygulanabilirdi. Öte yandan söz konusu ayette Tevrat ve İncil ile Kuran ayrı ayrı zikredilmektedir. Yani bu ifadedden sadece Kuran’ın uygulanmasının kastedildiği çıkarılamaz.

Üçüncü ayette ‘*kitâbı* okumakta olduğunuz halde (وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ)’²⁰ denilerek *kitâba* yani Tevrat’a referans yapılmakta ve zımnen bu *kitâbın* doğruları içerdiği ve ona uyulması gerektiği ima edilmektedir. Demek ki Yahudiler (bu ayette muhtemelen de onların din adamları) iyiliğin, güzelliğin ve doğrunun ne olduğunu gayet iyi biliyorlardı ve bir taraftan insanlardan iyilik yapmalarını isterken diğer taraftan kendilerinin aklına iyilik yapmanın gelmemesi kendileri ile çelişmekten de öte bu *kitâba* muhalefet olarak sunulmaktadır.

Dördüncü ayette ise Yahudiler, bir yerden başka bir yere intikallerinde veya törenlerinde büyük meşakkatlerle taşıdıkları rulolar halindeki devasa Tevrat parşömenlerinin içerdiği emirleri tatbik etmedikleri ve dolayısıyla yükünü çektikleri ama istifade etmedikleri için ciltlerle kitap taşıyan

¹⁹ Ayetin orijinalinde geçen *esfâr* kelimesinin tekili *sıfr* kelimesinin ‘gerçeği açıklayan yazı (*kitâb*)’ anlamı için bkz. el-Isfehâni, a.g.e., s.412.

²⁰ Benzer bir ifade (وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ) için bkz. el-Bakara/ 2.113.

eşeklere benzetilerek yerilmektedir. Şunu da belirtelim ki, Cuma suresindeki bu ayeti takip eden diğer ayetlerin Allah Elçisi Muhammet devri Yahudilerinden bahsetmesi ‘ciltlerle kitap taşıyan eşekler’ benzetmesinin onlar için yapıldığına bir karine sayılmalıdır. Bu da dolayısıyla Kuran’ın ellerindeki mevcut Tevrat’ı tasdik edilen Tevrat olarak kabul ettiği anlamına gelmektedir.

Eğer günümüzde anladığımız anlamda mevcut Tevrat tahrif edilmiş olsaydı Yahudiler tatbik edilmeye davet edilir miydi ya da tatbik etmediklerinden dolayı yerilirler miydi?²¹

8. Kuran’da Tevrat’ın Bir Kısımına İnanıp Bir Kısımına İnanmamalarından Dolayı Yahudilerin Tenkit ve Tehdit Edilmeleri

أَفْتُوْمُنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ
إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (85)

‘Yoksa siz (Yahudiler) *kitâbın* (Tevrat’ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden bunu yapan kimsenin cezası bu hayatta rezil olmaktan başka bir şey değildir. Yargılanma gününde ise en şiddetli eziyete maruz bırakılır. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir (el-Bakara/ 2.85).’

Yukarıdaki ayette, Allah Elçisi Muhammet’in çağdaşı Medineli Yahudiler, Tevrat’ın bir kısmını kabul edip diğer bir kısmını kabul etmemelerinden dolayı eleştirilmiş, bu yaptıklarının *kitâbın* (Tevrat’ın) tümünü inkâr etmekten farksız olduğu gerek ayette bulunan istifham-ı inkârî ile gerek bu yapılan şeyin şiddetli eziyeti müncer kılacağı tehdidiyle ima edilmiştir. Başka bir deyişle Tevrat’a kısmen inanmak ve uymak reddedilmiştir. Nitekim başka bir ayette *kitâba* gereği gibi uyanların ona gerçekten inandığı açıkça belirtilmiştir:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (121)

²¹İbn Abbas’ın rivayetine göre Allah elçisi Medine’de iken Yahudi din bilginleri ona şöyle dediler: ‘Muhammet, bize şunu haber ver; ‘Size çok az bilgi verildi (el-İsrâ’/ 17.85).’ sözünle bizi mi kastediyorsun yoksa kavmini mi?’ Kendisi ‘Hepinizi’ dedi. Onlar ise ‘Sen sana gelen hakkında aktarıyorsun. Bize gelince bize Tevrat verildi. Onda her şey beyan ediliyor.’ Bunun üzerine Allah elçisi, ‘Allah’ın bilgisi içinde değerlendirildiğinde Tevrat az bir bilgiden ibarettir. Ama şayet tatbik etseniz o bile size kâfidir (لو أقمتموه)’. İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye* (tahk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî) Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrût, 2004, c.1, s.240; İbn Hişâm, a.g.e., s.141; et-Taberî, a.g.e., c.10, s.221.

‘Kendilerine verdiğimiz *kitaba* (Tevrat’a) gereği gibi uyanlar ona gerçekten inanan kimselerdir. Onu inkâr edenler ise tamamen kaybedeceklerdir (el-Bakara/ 2.121).’

Kaybolmuş ve bilmedikleri bir metindeki hükmü yerine getirmedikleri için Allah Elçisi Muhammet devri Yahudilerini eleştirmek mümkün müdür? Eğer kaybolmuş bir metin ise böyle söylemenin bir anlamı olmazdı.

9. Kuran’da Tevrat Referans Gösterilerek Ondan Alıntı Yapılması

Kuran’ın ifadesine göre Tevrat’ta Yahudilere ‘cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş...’ şeklinde kısas emredilmiştir.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَن لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (45)

‘Onda (Tevrat’ta) üzerlerine şunu da buyruk olarak yazdık: ‘Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını sadaka olarak bağışlarsa, kendisi için kefarettir sayılır. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir (el-Mâide/ 5.45).’

Bu buyruk eldeki Tevrat’ta da aynen geçmektedir:

“Ama başka bir zarar varsa, cana karşılık can, göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak, yanığa karşılık yanık, yaraya karşılık yara, bereye karşılık bere ödenecektir (Çıkış, 21.23-25).”

“Adam öldüren kesinlikle öldürülecektir. Başkasının hayvanını öldüren, yerine bir hayvan vererek aldığı canın karşılığını canla ödeyecektir. Kim komşusunu yaralarsa, kendisine de aynı şey yapılacaktır. Kırığa karşılık kırık, göze göz, dişe diş olmak üzere, ona ne yaptıysa kendisine de aynı şey yapılacaktır. Hayvan öldüren yerine bir hayvan verecek, adam öldüren öldürülecektir. Yerli yabancı herkes için tek bir yasanız olacak. Tanrınız RAB benim (Levililer, 24.17-21).”

10. Kuran'da Tevrat'tan Bahsedilirken Şimdiki/ Geniş Zaman veya İsim Cümlesi Kullanılması

فَلَمَّا أَنْزَلْنَا الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قِرَاطِيسٍ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا (91)

'Onlara, 'Musa'nın insanlara bir ışık ve kılavuz olarak getirdiği, sizlerin ise hâlihazırda kâğıtlara yazmakta, açıklamakta ve çoğunu da gizlemekte olduğunuz *kitâb*'ı kim indirdi?' diye sor. (el-En'âm/ 6.91)'

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (44)

'Demek siz *kitâb*ı okuduğunuz halde insanlara ha bire iyilik yapın diyor öte yandan kendinizi unutuyorsunuz, öyle mi? Hi mi kavramıyorsunuz? (el-Bakara /2.44)'

فَإِن كُنْتَ فِي شكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (94)

'Faraza sana indirdiğimiz ile ilgili bir şüphe içine düşerse şayet, senden önce *kitâb* (Tevrat)'ı okuyanlara sor (Yûnus/ 10. 94).'

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ (44)

'Biz, içinde kılavuz ve ışık olan ayetlerin bulunduğu Tevrat'ı indirdik (el-Mâide/ 5.44).'

وَكَيفَ يَحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (43)

'Yanlarında Allah'ın hükmünü ihtiva eden Tevrat bulunduğu halde nasıl oluyor da seni önce hakem tayin ediyor ardında da hükmüne razı olmuyorlar? Aslında onlar inanmıyorlar (el-Mâide/ 5.43).'

Daha önce bilvesile bahsettiğimiz yukarıdaki ayetlerde Tevrat hakkında geçen 'hâlihazırda kâğıtlara yazmakta, açıklamakta ve çoğunu da gizlemekte olduğunuz *kitâb* (تَجْعَلُونَهُ قِرَاطِيسٍ تُبْدُونَهَا) 'siz *kitâb*ı okumakta olduğunuz halde (وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ)', 'senden önce *kitâb* (Tevrat)'ı okuyanlara sor (فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ)²², 'içinde kılavuz ve ışık olan ayetlerin bulunduğu Tevrat (عِنْدَهُمُ التَّوْرَةَ فِيهَا) ', 'yanlarında Allah'ın hükmünü ihtiva eden Tevrat bulunduğu halde (فِيهَا هُدًى وَنُورٌ) 'ifadeleri fiil cümlesi olarak ya şimdiki/ geniş zamanda (Ar. *mudâri* ') ya da bu zamanları

²² Daha önce bahsetmediğimiz *وَالْإِنْجِيلَ* *وَالنَّوْرَةَ* *فِي التَّوْرَةِ* *عِنْدَهُمْ* *مَكْتُوبًا* *يَجِدُونَهُ* *مَكْتُوبًا* *عِنْدَهُمُ* *فِي التَّوْرَةِ* *وَالْإِنْجِيلِ* yani 'Yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları *ummî* elçiye tabi olanlar (el-A'râf/ 7.157)' ifadesinde geçen *يَجِدُونَهُ* *مَكْتُوبًا* cümlesi Allah Elçisi Muhammet devrindeki bir şimdiki/ geniş zamana işaret etmektedir.

ihativa eden isim cümlesi formunda gelmiştir. Başka bir deyişle bu ifadeler Allah Elçisi Muhammet'in zamanındaki şimdiki/ geniş zamanı göstermesi bakımından öncelikle onun devrindeki Tevrat'a işaret etmektedir.

B. Mevcut Zebur'un Tasdik Edildiğini Gösteren Kuran'daki Kanıtlar

Kuran, Tevrat ve İncil'e nispetle Zebur'dan sadece üç ayette söz eder. Bu ayetlerden ikisi lâfzen aynı ayetler olup yalnızca Davut'a Zebur verildiğinden söz etmekte, ayrıca Zebur hakkında herhangi bir müspet veya menfi bir yargıdan ise söz etmemektedir.

وَأَتَيْنَا دَاوُودَ (163)

زُبُورًا

'Davut'a Zebur'u bahsettik. (en-Nisâ'/ 4.163; el-İsrâ'/ 17.55)'

Üçüncü ayet ise Zebur referans gösterilerek yapılan bir alıntıdan ibarettir. Bu ayet ile Zebur'daki asıl ifade aşağıda verilmiştir:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

'Yemin olsun ki, *Zikr*'den (Tevrat'tan) sonraki Zebur'da da "Yeryüzüne benim salih kullarım varis olacaktır.' diye yazmıştık (el-Enbiyâ'/ 21.105).'

"Doğrular ülkeyi miras alacak, orada sonsuza dek yaşayacak (Mezmurlar, 37.29)."

Kanaatimize göre Tevrat'ın Kuran'da tasdik edildiği ortaya konulduktan sonra Zebur'un da dolaylı olarak tasdik edildiğini rahatlıkla kabul edilebilir. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz üzere gerek Yahudilikte gerek Kuran'da Tevrat lafzı genel olarak Zebur'u da dâhil edecek şekilde kullanılır. Öte yandan Zebur bir ahkâm kitabı da değildir. Nitekim "Taberî Zebur'un Davud'a öğretilmiş dua, hamt ve övgü sözlerinden oluştuğunu, helâl ve haramla farz ve ceza bahislerini içermediğini söylemektedir (*Câmi'u'l-Beyân*, c.8, s.94). Aynı şekilde Kurtubî, Davud'a nispet edilen Zebur'un ahkâm ve helâl-haram konularını içermeyen bir hikmet ve öğüt kitabı olduğunu ve 150 sureden [mezmurdan] meydana geldiğini bildirmiştir (*el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.7, s. 223)."²³ Gördüğümüz kadarıyla İslam kültüründe Zebur'a dair herhangi bir müstakil tahrif eleştirisi yapılmamıştır.

²³ "Zebur" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2013, c.44, s.172.

C. Mevcut İncil'in Tasdik Edildiğini Gösteren Kuran'daki Kanıtlar

1- Kuran'da İncil'in Hidayet ve Nur İçerdiğinin İfade Edilmesi

وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ (46)

'Meryem oğlu İsa'ya içinde hidayet ve ışık bulunan İncil'i verdik (el-Mâide/ 5.46).'

Daha önce Tevrat konusunu işlerken naklettiğimiz benzer ayet için yaptığımız izahlar bu ayet için de geçerlidir. Dolayısıyla tekrarlama ihtiyacı hissetmiyoruz. Aynı şekilde yine daha önce aynı konuda zikrettiğimiz bir hadis de buna işaret ettiği için söz konusu hadisin sadece son kısmını vermekle iktifa ediyoruz:

'... Bunun üzerine Allah elçisi şöyle cevap vermişti: '... İşte Tevrat ve İncil, Yahudilerin ve Hıristiyanların yanında bulunuyor. Peki, onlara ne yararı oluyor?'²⁴

2- Kuran'da Hıristiyanlardan İncil'de Allah'ın İndirdikleriyle Hükmetmelerinin Talep Edilmesi ve Hükmetmeyenleri Fâsık Olarak Nitelendirilmesi

وَلِيُخْطَبُ أَهْلَ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (47)

'İncil ehli de Allah'ın ona indirdikleriyle hükmetsinler. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler fâsıkların tekidirler (el-Mâide/ 5.47).'

3- Kuran'da Hıristiyanların İncil'i Tatbik Etmedikçe Dikkate Alınmayacaklarının İfade Edilmesi

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنَ رَبِّكُمْ وَلِيُزِيدَنَ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (68)

'Ey *kitâb* sahipleri! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve *rabb*nizden size indirileni (*Kur'an*'i) tatbik etmedikçe dinen hiçbir değer taşımış olmazsınız (el-Mâide/5.68).'

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمَنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ (66)

²⁴ed-Dârimî, a.g.e., el-Mukaddime/ 29.

‘Şayet onlar (Yahudiler ve Hristiyanlar) Tevrat’ı, İncil’i ve kendilerine *rabbleri* tarafından indirileni (Kuran’ı) tatbik etseler yerden de gökten de bol bol nimetlenirlerdi. İçlerinde mutedil bir grup var. Ancak çoğunun yaptığı şeyler kötüdür (el-Mâide/ 5.66).’

4- Mevcut İncil’den Alıntı Yapılması

وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (48)

‘Muhammet’le beraber olanlar İncil’de şu benzetmeyle anlatılır: ‘Onlar filizini çıkaran, Allah’ın kuvvetlendirdiği, kalınlaşan, gövdesi üzerine dikilen ekincilerin beğendiği bir ekine benzerler. Allah böylece onlarla nankörleri öfkelenendirir...’

‘Aynı gün İsa evden çıktı, gidip göl kıyısında oturdu. Çevresinde büyük bir kalabalık toplandı. Bu yüzden İsa tekneye binip oturdu. Bütün kalabalık kıyıda duruyordu. İsa onlara benzetmelerle birçok şey anlattı. ‘Bakın’ dedi, ‘Ekincinin biri tohum ekmeye çıktı. Ektiği tohumlardan kimi yol kenarına düştü. Kuşlar gelip bunları yedi. Kimi, toprağı az, kayalık yerlere düştü; toprak derin olmadığından hemen filizlendi. Ne var ki, güneş doğunca kavruldu, kök salamadıkları için kuruyup gittiler. Kimi, dikenler arasına düştü. Dikenler büyüdü, filizleri boğdu. Kimi ise iyi toprağı düştü. Bazısı yüz, bazısı altmış, bazısı da otuz kat ürün verdi. Kulağı olan işitsin! (Matta, 13:1-9)’²⁵

Peki, yukarıda sadece bir kısmına temas ettiğimiz mevcut Tevrat’ın, Zebur’un ve İncil’in tasdik edildiğini gösteren delillerin haricinde Kuran’da Yahudilerin sözleri çarpıtmalarından (*tahrîf*), değiştirmelerinden (*tebdîl*), gerçeği sahtesi ile karıştırıp gizlemelerinden (*ketm*, *ihfâ*, *lebs*) ve *kitâbdan* (Tevrat’tan) olduğu sanılsın diye dillerini eğip bükmelerinden (*leyy*), elleriyle yazdıkları *kitâbları* az bir para karşılığı satmalarından söz edilmesini vs. nasıl anlamamız ve izah etmemiz gerekmektedir? İlgili ayetleri kelime anlamları, bağlamları ve sebep-i nüzulleri ile incelediğimizde bunların hiçbirinin bizim günümüzde ‘tahrif (metin tahrifi)’ diye nitelediğimiz şeyle alakası olmadıklarını görürüz. Üstelik bu ayetlerin birçoğunun Tevrat, Zebur ve İncil ile alakaları bulunmamaktadır.

Kuran’da ‘*tahrîf*’ten biri el-Bakara diğer üçü ise el-Mâide suresinde olmak üzere dört ayette bahsedilmektedir. ‘*Tahrîf*’ yapanların hepsi *ehlu’l- kitâb*’dır. İlginç olarak *ehlu’l- kitâb*’tan sadece

²⁵ Ayrıca bkz. Markos, 4:1-9; Luka, 8:4-8.

Yahudilerin *tahrîf*'inden söz edilmekte Hıristiyanların '*tahrîf*'inden ise hiç söz edilmemektedir. Aslında bu husus bile '*tahrîf*'in bildiğimiz anlamda bir 'kitap tahrifi' olmadığını kanıtı sayılmalıdır. Zira eğer ortada Kitab-ı Mukaddes'in yani Tevrat, Zebur ve İncil'in tahrifinden söz edilseydi Yahudilerin '*tahrîf*'inden söz edildiği gibi Hıristiyanların '*tahrîf*'inden söz edilmesi gerekirdi. '*Tahrîf*'ten bahseden ayetler şunlardır: el-Bakara/ 2.75; en-Nisâ'/ 4.46; el-Mâide/ 5.13, el-Mâide/ 5.41, 42. Zikrettiğimiz ilk ayette Allah Elçisi Musa devri Yahudilerinin, diğer üç ayette ise –ki bunların ikisi tamamen aynıdır, üçüncüsü de diğerlerine benzemektedir- Allah Elçisi Muhammet devri Yahudilerin Allah'ın sözlerini/ hükümlerini²⁶ çarpıttıkları anlatılmaktadır. Yukarıdaki birinci ayetin Musa ile beraber Sina Dağı'na çıkan bir grup Yahudi'nin Allah'ın Musa'ya verdiği birtakım emirleri ve yasakları (hükümleri) duymalarına rağmen sonradan Hz. Musa'ya muhalefet ederek o emirleri ve yasakları değiştirmelerinden/ çarpıtmalarından/ saptırmalarından söz ettiği ifade edilmiştir.²⁷ Bu olayda sözlü birtakım emirlerin ve yasakların değiştirilmesi söz konusu olup ortada herhangi bir metin (Tevrat vs.) bulunmamaktadır. *يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ* ifadesi herhangi bir metnin okunmadığına sadece birtakım sözlü emirlerin ve yasakların işitildiğine ama sonradan çarpıtıldığına işaret etmektedir.

Yukarıdaki ikinci ayetin kendisi ile ilgili değil, devamındaki *وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ* ifadeler ile ilgili sebebi nüzullerden bahsedilmektedir.²⁸

Yukarıdaki üçüncü ayette Allah'ın Tevrat'ta vaz ettiği hadlerin (cezai hükümlerin) *tahrîf*'inden söz edildiği ve Yahudilerin, 'Muhammet size üzerinde bulunduğunuz şeyi [yaptıkları Tevrat dışı uygulamayı] emrederse kabul edin, aksi takdirde sakının.' dedikleri ile alakalı İbn Abbas kaynaklı bir görüş ve bir sebab-i nüzul nakledilmektedir.²⁹

Yukarıdaki dördüncü ayetin sebab-i nüzulü ile alakalı olarak ise iki olay nakledilmektedir: Birincisi bu ayetin Yahudilerden bir adamı öldürenler hakkında indiği, Yahudilerin, 'Muhammet'e gidip hakemliğine başvuralım. Eğer bize diyet şeklinde bir fetva verirse dediğini yapalım; yok

²⁶ Öyle anlaşılıyor ki buradaki *kelim*'den kasıt 'Allah'ın sözleri/ hükümleri', *mevâdi*'dan kasıt bu 'sözlerin/ hükümlerin konulduğu yerler', *tahrîf*'ten kasıt ise bu 'sözleri/ hükümleri konuldukları yerlerden saptırmak' başka bir ifade ile 'sözleri/ hükümleri çarpıtmak'tır.

²⁷İbn Kesîr, a.g.e., c.1, s.164, 165.

²⁸et-Taberî, a.g.e., c.4, s.121.

²⁹et-Taberî, a.g.e., c.4, s.496.

eğer vermeyip de kısasa hükmederse onu dinlemeyelim.’ diye demeleri üzerine indiği. İkincisi ise zina eden evli iki Yahudi hakkında indiği –ki bununla ilgili rivayeti daha önce nakletmiştik-³⁰

Son üç ayetin ilk ikisinin tamamen aynı, üçüncüsünün ise çok az bir farkla hemen hemen diğerleriyle aynı (عَنْ مَوَاضِعِهِ yerine مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ dışında tamamen aynı)³¹ olması ve bu ayetlerle ilgili zikredilen aynı veya benzer sebep-i nüzuller ister istemez hepsinin aynı olaydan bahsetmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ancak ister aynı olaydan bahsetmiş olsun ister olmasın neticede bu ayetlerde bir metin tahrifinden söz edilmemektedir. Çünkü bazı müfessirlerin iddialarının aksine bu olaylarda sözü edilen suçlarla ilgili cezai hükümler yani kısas hükmü ile recim hükmü günümüzdeki Tevrat’ta da hâlihazırda mevcut olup metin olarak günümüze kadar hiç değiştirilmemiştir (Çıkış, 21.23-25; Levililer, 24.17-21; Yasa'nın Tekrarı 22.13-24).³² O zamanki Yahudilerin yaptığı anılan hükümlerin bulunduğu metinleri ipka, hükümleri ise ilga etmekten ibaretti.

el-Mâide/ 5.13,14 ayetlerinde de Yahudiler ile Hıristiyanların kendilerine hatırlatılan şeylerin birçoğunu unuttukları ifade edilmektedir. Ancak unutulmuş şeyler var diye hatırlanan şeyleri de bir tarafa atmak ve onları tahrif saymak makul görünmemektedir. Öyle anlaşılıyor ki olduğu ve muhafaza edildiği kadarıyla uygulamak kâr olarak kabul edilmiştir.

el-Bakara/ 2.58,59 ayetlerinde ‘kendilerine söylenen sözü başka bir sözle değiştirdiler.’ diye sözü edilen Yahudiler (İsrailoğulları) bağlamın da ortaya koyduğu gibi Allah elçisinin çağdaşı Yahudiler olmayıp, onlardan çok daha önce yaşamış atalarıdır. Anılan sözü değiştirmeleri ise Allah’ın vaktiyle kendilerine Tevrat dışında verdiği özel bir emri حِطَّةٌ (Bizi bağışla!)’ emrini değiştirmelerinden ibarettir.

³⁰ Bkz. İbn Kesîr, a.g.e., c.3, s.105, 106.

³¹ Öte yandan يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ve يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ ifadeleri arasındaki ufak farklılığın birincisinin ‘yorumda tahrif’, ikincisinin ise ‘hem yorumda ve hem lafızda tahrif’ olarak yorumlanması (bkz. el-Beydâvî, Nâsîru’l-dînEbûSa‘îd, *Tefsîru’l-Beydâvî* (tahk. Muhammed Muhyî’l-dîn el-Asfar), Dâru’l-Ma‘rifeh, Beyrût, 2013, s.288) M.S. II. yüzyıldan başlamak üzere Allah Elçisi Muhammet’ten günümüze kadar mevcut Tevrat metninde lafzi değişiklik yapılmadığı realitesine bağdaşmayacağı için pek isabetli bir yorum olarak gözükmemektedir. Zaten ikinci ayetin devamındaki يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ifadesi de yukarıda sözünü ettiğimiz kısas veya recim olayına işaret etmektedir.

³² Zaten söz konusu rivayette getirilen Tevrat’ta hükmün yazılı olduğu ama ilgili ayetin üstü bir Yahudi tarafından elle kapatıldığı için önce görülmediği Allah Elçisi Muhammet’in yanında bulunan Abdullah b. Selam’ın ihtar etmesiyle o Yahudinin elini kaldırılması üzerine recim ayetinin görüldüğü ve oradaki Yahudilerin de recmin Tevrat’ta varlığını itiraf ettikleri nakledilmektedir.

en-Nisâ'/ 4.46 ve Alu İmrân/ 3.78 ayetlerinde bahsedilen 'dili eğip bükmek' anlamındaki 'لِي' kelimesi Arapça'da 'yalan söylemek'ten ve 'asılsız rivayet uydurmak'tan kinaye olarak da kullanılır.³³ Bu kelimenin ifade ettiği eylemi ister Tevrat'a ister Yahudilerin konuşurken Allah Elçisi Muhammet'e ve inananlara sataşmalarına dair bir eylem olarak kabul edelim her halükarda bir metin tahrifine delil olmaz. Tevrat için olamaz çünkü bir metni kelimelere ve cümlelere farklı anlamlar verecek şekilde okumak, bunun için dili veya ağzı eğmek bükmek anlamı çarpıtmakla beraber metni değiştirmemektedir. Yahudilerin konuşurken Allah Elçisi Muhammet'e ve inananlara sataşmalarına dair bir eylem olarak kabul etsek zaten bu yazılı bir metnin dışında bir eylem olduğu için günümüzde anladığımız anlamda bir metin tahrifi olarak ele alınamaz. Öte yandan Tevrat'ı gerçekten metin olarak tahrif etselerdi ağızlarını eğip bükmelerine gerek bile kalmazdı.

Kuran Yahudileri Allah'ın ayetlerini gizlemekle de suçlamaktadır (el-Bakara/ 2.174, 175; Alu İmrân/ 3.71; el-Mâide/ 5.15). Fakat var olan bir şey gizlenir; yok olan değil. Dolayısıyla kaybolmuş bir *kitâb* gizlenemez. Çünkü zaten yoktur. Nitekim zina ile ilgili ayeti elleriyle gizlemeye çalışmışlardı. Gizlemeye çalışmaları o ayetin o devirde veya günümüzde yok olduğu anlamına gelmemektedir. Zaten mevcut Kitabı Mukaddeste de bulunmaktadır. Öte yandan gerçekte sahtesini karıştırarak gerçeği gizlemek illaki Tevrat'ın lâfzen tahrif edildiği anlamına gelmemektedir. Bunu sözlü olarak yapmış olabilirler. Nitekim hükmünü tamamen değiştirdikleri ayetleri metinden de çıkarıp yerine kendi uydurdukları hükümleri koymak varken bunu yapmamışlardı. Dolayısıyla bu ayetten metin tahrifi anlamını çıkaracak herhangi bir emare görünmemektedir.

el-Bakara/ 2.79, 80. ayetlerde geçen '*Kitâbı* kendi elleriyle yazıp sonra onu az bir paraya satabilmek için, 'Bu, Allah katındandır.' diyenlerin vay haline!.. Onlar, 'Ateş, bize birkaç günden fazla dokunmaz.' derler...' ifadeleri Tevrat metninde değil, Talmud (*Roş Ha Şana* bölümü)'da geçmektedir.³⁴

'Bedenleriyle günah işlemiş olan İsrail'in halkı ile diğer halklar, Cehennem'e girer ve on iki ay boyunca orada cezalandırılırlar (*Talmud*, *Roş Hâ Şana*, 17a).'³⁵

³³el-İsfehâni, er-Râğıb, *MufredâtuElfâzi'l-Kur'ân* (tahk. Safvân 'AdnânDâvûdî), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1992, s.752.

³⁴ Bkz. Adam, a.g.m., s.170, 171.

³⁵ "Wrongdoers of Israel who sin with their body and wrongdoers of the Gentiles who sin with their body go down to Gehinnom and are punished there for twelve months." <https://juchre.org/talmud/rosh/rosh1.htm#17a> (22.11.2018).

Sonuç

Sonuç olarak hâlihazırda Yahudilerin ve Hıristiyanların ellerinde mevcut Tevrat Zebur ve İncil (Kitab-ı Mukaddes), Kuran ve Allah ve elçisi tarafından tasdik edilmiştir. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla ‘kaybolmuş, asıl, esas, hakiki, gizli, muharref olmayan Tevrat/ İncil’ ya da ‘muharref Tevrat/ İncil’ tabirleri ne ayetlerde ne sahih hadislerde ve ne de uydurma hadislerde bulunmaktadır. Allah Elçisi Muhammet ‘Tevrat’ kelimesinin başına bu vb. kayıtlar koyarak Yahudilere danışmadı veya onlardan Tevrat’ı getirmelerini talep etmedi. Ayrıca Yahudi asıllı bilgin sahabi Abdullah b. Selam Yahudilerin elindeki Tevrat Allah Elçisi Muhammet’in önüne getirildiğinde o Tevrat’ın ‘asıl’ vs. Tevrat olup olmadığını sorgulamadı ya da ‘Aslı nerede? Onu getirin!’ vb. bir ifade kullanmadı. Dolayısıyla ‘Kaybolmuş, asıl, esas, hakiki, gizli, muharref olmayan Tevrat/ İncil’ ve ‘muharref Tevrat/ İncil’ tabirlerinin aslı, esası ve bir hakikati yoktur. Kuran’daki *tahrif* kelimesi de günümüzde anladığımız anlamda ‘metin tahrifi’ manasında kullanılmamıştır. Hal böyleyken âlimlerimiz bu vb. tabirleri kullanmaktan geri durmamaktadırlar.

Öte yandan Kuran ile Kitab-ı Mukaddes arasında var olan bazı cüzi ve kısmi uyumsuzluklar dikkate alındığında söz konusu tasdik zımnen şartlı yani bir bakıma şerh koyularak yapılan bir tasdik olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu konuda mutlak bir tasdikten söz edilemez. Bu bağlamda Kuran’ın açıkça reddettiği ve farklı bilgiler verdiği konular tasdik dışında kalmaktadır. Açıkça zikredilmeyen konularda ise Kuran bize bir ölçüt vermiştir ki o ölçüt de bizatihi Kuran’ın kendisidir:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

“Sana, daha önceki *kitâbları*, hem tasdik edici hem de onları gözetici/ denetleyici olarak bu *kitâbı*, doğru bir şekilde indirdik (el-Mâide/ 5.48)’

Buna göre bu *kitâbların* içerikleri Kuran’a uygun düştükleri ölçüde doğrudur. Kuran onların üstünde gözetici ve denetleyici bir otoriteye (*muheymin*) sahiptir. Uyan ve uymayan yönleriyle mukayeseli olarak araştırıldığında Tevrat Zebur ve İncil’den oluşan Kitab-ı Mukaddes ile Kuran arasında % 70 civarında bir uyumun olabileceğini düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

- Adam, Baki, “Kur’an’ın Anlaşılmasında Tevrat’ın Rolü”, *İslâmî Araştırmalar*, 1996, cilt: IX, sayı: 1-2-3-4
- Demirci, Muhsin, *Kur’an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, İFAV Yay., İstanbul, 2017
- el-Ferrâ’, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Me’âni’l-Kur’ân*, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrût, 1983
- Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur’an Çeviri ve Açıklama*, Beyan Yay., İstanbul, 2000
- İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2009
- İbn İshak, *es-Sîretu’n-Nebeviyye* (tahk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî) Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2004
- el-İsfehânî, er-Râğıb, *Mufredâtu Elfâzi’l-Kur’ân* (tahk. Safvân ‘Adnân Dâvûdî), Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1992
- et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru’t-Taberî [Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân]*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2005
- el-Vâhidî, Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu’n-Nuzûl* (tahk. Kemâl Besyûnî Zağlûl), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1991
- ez-Zebîdî, Zeynü’d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî’l-Latîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (tercüme ve şerh: Kamil Miras), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1981
- (Komisyon), *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri-*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi Yay., İstanbul, 2003
- <https://juchre.org/talmud/rosh/rosh1.htm#17a> (22.11.2018).

BELAGAT TANIMLARI

Ayhan ERDOĞAN

Giriş

Arap Edebiyatı, İslam öncesi Cahiliye toplumunda dahi kıymet verilen ve önemli görülen bir konuydu. Bunun en bariz örnekleri Zulmecaz, Ukaz ve Mecenne¹ panayırlarında yapılan edebi değerlendirmelerdi. Burada her kabile bir taraftan şairlerini ve hatiplerini konuşturarak kendilerine gündem oluştururken, diğer yandan yeni yetme şairler ustaların eleştirilerini dinleyerek bunlardan faydalanırlardı.

Arap dili, kelimenin iç bünyesini inceleyen sarf, cümle yapısını inceleyen nahiv ve ne söylediğinden de öte, ne demek istediğini inceleyen belagat ilminden oluşur.

Arapçada birşey söylenirken, söyleyenin kararlılığı, söylenenin dozajı, bir başka ifadeyle satır aralarındaki mana, belagatı oluşturur.

Belagat genel olarak, durumun gereğine uygun söz olarak tanımlanır. Ama halkın zihnindeki algı bu tanımdan biraz farklıdır. Çünkü insanların çoğu belagatı ağıdalı, söz sanatlarının yoğun olarak kullanıldığı ve anlaması zor ifadeler olarak algılar. Mesela: “O kadar çok belagatlı konuştu ki, hiç birşey anlamadım” denilebilir. Aslında söylenen söz, bu cümleyi söyletecek kadar ağır ve ağıdalıysa, gerçek anlamda belagattan çok uzak bir sözdür.

Bir çocuğun, kısıtlı kelime ve ifade dünyasıyla “Anne su!” demesi, aslında belagatın ta kendisidir. Çünkü ihtiyacı kadarını tam olarak ifade etmiş ve annesine bu manayı ulaştırmıştır.

Yine misafirlikte mesela sehpanın üstündeki eşyalarla oynayan çocuğa sözlü uyarı yapamayan anne, gözlerini parlatarak veya bir göz hareketiyle bir bakış yapar. Çocuk anında elini çeker. İşte bu da belagattir. Çünkü anne uyarısını çocuğu engelleyecek dozda ve yeterlilikte yapmıştır. Çocuk da o bakışları anlayıp, elini vazodan çekmiştir.

Belagat ilminin başlangıcı sayılabilecek çalışmalar, ilk başlangıçta edebi tenkit olarak yapılıyordu. Arap olmayan unsurların müslüman olmalarıyla, Kuran’ı daha iyi anlama veya tespit edilen anlamları gerekçelendirme ihtiyacıyla sürdürülmüş ve neticede belagat ilmi oluşmuştur.

Belagat ilmi ilk ortaya çıktığı zaman ‘belagat’ ismini almamıştı. Birçok bilim dalında olduğu gibi hakkında müstakil eser yazılması da ilk zamanlarda olmamıştır. Mesela Ebu Ubeyde bu ilmi (ö. 209 h) “Mecaz” diye anmıştır. Cahiz (ö. 255) “el-Beyan”, İbnu’l-Mu’tez (ö.296 h) “el-Bedî”, Kudame b. Cafer (ö. 337 h) “Nakdu’ş-Şi’r”, Ebu Hilal el-Askeri (ö. 400 h) “es-Sinâ’ah”, İbn Sinan el-Hafâcî (ö. 446 h) “Fasahat”, Abdulkahir el-Curcani (ö.471 h) “Belagat ve Delailu’l-İ’câz”, Zemahşerî (ö. 538 h) “Meani ve Beyan”, Bedreddin b. Malik (ö. 686 h) “Meani, Beyan ve Bedî” isimleriyle anmışlardır. Sonunda Hatib el-Kazvîni (ö. 739 h) “Ulumu’l-Belagat” ismini kullanmıştır. Çağdaş yazarlardan Taha Hüseyin, belagat için “Beyan”, Emin el-Hûlî ise, “Fennu’l-Kavl” terkiibini kullanmıştır.²

¹ Elnure Azizova, “Zülmecaz”, DİA, c. 44, s. 571; A.m. age. Ukaz, c.42, s. 61.

² Hulisi Kılıç, “Belagat”, DİA, 1992, c.5, s. 380.

Belagat ilminin adını tespit sürecinde farklı isimlendirmeler yapılırken tanımı hakkında da farklı değerlendirmeler yapılmıştır.

BELAGAT NEDİR?

Sözlük Anlamıyla Belagat

Belagat kelimesinin Arapça kökenine baktığımız zaman kelimenin بُلُغًا وِبِلَاغَةً ‘ulaştı’ anlamında bir kökten geldiğini görürüz. Aynı kelime “meyvenin yetmesi ve olgunluğuna erişmesi” anlamında da kullanılır.

Abdulaziz Atik, konuyu anlatırken şu örnekleri verir: بَلَّغْتُ زَيْدًا الْغَايَةَ “Gayeye ulaştım.” بَلَّغْتُ زَيْدًا الْغَايَةَ “Zeydi, gayeye ulaştırdım.”

Aynı kelimenin فَعَلَ (5. Bab) vezninde de kullanımı vardır. Veznin doğası gereği بَلَّغَ الرَّجُلُ “Adam beliğ oldu, belagat sıfatı kazandı,” anlamında kullanılır. الْبَلَاغُ “tebliğ” anlamındadır. Aynı zamanda الْبَلَاغُ “kavuşma, varma” anlamına da gelir.

Mu’cemu’n-Nefais sözlüğü, belagat kelimesinin ilk anlamını “fesahat” olarak verir. İkinci anlamını da, “sözün fesahatinin yanında, halin gereğine uygunluğu olarak” tarif eder.

el-Mucemu’l-Vasit ise بَلَّغَ يَبْلُغُ بِلَاغَةً fiilini, “fasih olmak, beyan güzelliği kazanmak” anlamlarında verir.³

Ayrıca *Mucemu’n-Nefais*, belagat denince, aynı adla anılan bilim dalının da anlaşılacağını söyler: Araplar nezdinde belagat, beyan ilminin güzelliklerini inceleyen bilim dalıdır. Üç bölümden oluşur. el-Meani , el-Beyan ve el-Bedi’dir.

Terim Anlamıyla Belagat:

Kitaplarda geçen belagatın en yaygın ve meşhur tanımı: مطابقة الكلام لمقتضى الحال yani, sözün durumun gereklerine uygunluğudur. Bu tanımın sonuna مع فصاحته “sözün fasahatiyle birlikte” ilavesini de bazı belagatçiler kullanır.

Bu tanımın yanında bazı kitaplarda farklı farklı tanımlar da yer almaktadır.

³ El-Mucem el-Vasit, İbrahim Enis ve diğerleri, Kahire, 1972, II. Baskı, ب ل غ maddesi.

Farklı Belagat Tanımları

Belagatı daha farklı tanımlayanlar da vardır. Abdulaziz Atik bu tanımları bazılarını isim vererek, bazılarını da isim vermeden *İlmu 'l-Meânî* adlı kitabında sıralamıştır. Ancak onun alıntı yaptığı *el-Umde* kitabındaki tanım sayısı daha fazladır. Biz her iki kaynaktan da alıntı yaptık. Ayrıca dipnotta belirttiğimiz gibi, *DİA*, *İ'caz ve Belagat Deyimleri*, *Edebi Sanatlar ve Belagat Terimleri Ansiklopedisi* gibi kitaplardan da alıntı yaptık. Şöyle ki:⁴

1. Belig bir zata sormuşlar, 'Belagat nedir?' diye. Cevap olarak, 'Az sözde çok mana' demiştir.
2. Bir başka zata sormuşlar. Şöyle tanımlamış: 'Manayı güzel ve veciz bir şekilde ifade etmektir.'
3. Arap köylülere sormuşlar, 'En belig kişi kimdir?' diye. 'Sözleri en kolay, doğallığı da en güzel olandır' diye cevap vermişler.
4. Halef el-Ahmer'e (ö. 180 h) sormuşlar, 'Anamlı bir bakış' demiştir.
5. el-Halil b. Ahmed'e (ö. 170 h) sormuşlar, 'Belagat öyle bir kelimedir ki, söylenmemişleri de ifade eder' demiştir.
6. el-Mufaddal ed-Dabbi (ö. 168 h) diyor ki: 'Arap bir köylüye sordum. Sizde belagat nedir?' Dedi ki: 'Acizlik hissettirmeyen kısa-veciz, hata yapılmayan uzun laftır.'
7. Cafer b. Yahya b. Halit el-Bermeki (ö. 150 h), Amr b. Mes'ade'ye şöyle yazar: 'Uzun söylemek etkiliyse, kısa tutmak kusurdur. Veciz söz yeterliyse, lafi uzatmak acizliktir.'
8. Bazılarına 'Belagat nedir?' diye soruldu. Şöyle dediler: 'Konuşmacının söyleyeceği şeyi en güzel şekilde dinleyene ulaştırmasıdır.'
9. Bir başkası şöyle dedi: 'Belagat, fasl ve vaslı bilmektir.'
10. Yine bir başkası: 'Belagat, sağlıklı delaletin yanında, ibare güzelliğidir.'
11. Denildi ki: 'Belagat, tertip güzelliğinin yanında, beyan gücüdür.'
12. Bazıları şöyle dediler: 'Beyan acizliğinin zıttı, belagattır.'
13. Aristoteles'e sormuşlar, 'Belagat nedir?' diye. Demiş ki: 'İstiarenin güzel olmasıdır.'
14. Halid b. Safvan'a 'Belagat nedir?' demişler. 'Hüccet kastederek manayı tam ifade etmektir,' diye tanımlamıştır.
15. İbrahim el-İmam'a sormuşlar, 'Belagat nedir?' diye. Cevap vermiş: 'Güçlü üslup, uzun söz.'
16. Abdullah b. el-Mukaffa'ya sormuşlar, 'Belagat nedir?' diye. Cevabı uzatıp sonunda şöyle demiştir: 'Manaya işaret ve veciz olmak belagattır.'

⁴ Abdulaziz Atik, *İlmu 'l-Meani*, Beyrut: Daru'l-Nahda el-Arabiyye, 1984, s. 8; İbn Reşik el-Kayruvani, *el-Umde*, Daru'l-Beyda: Dar er-Reşad el-Hadise, tarihsiz, s.245.

17. Ebu'l-Hasen Ali b. İsa er-Rummani (ö. 337 h), belagatı şu meziyetler üzerine oturtur: Veciz olma, istiare, teşbih, beyan, nazım, tasarruf ve müşakele. Bunların bütünü belagattır, der. Nasrullah Hacımüftüoğlu Rummanî'nin *en-Nüket fi İ'cazi'l-Kuran* isimli eserinden şu tanımı nakleder: 'Manayı en güzel lafızlarla dinleyicinin gönlüne akıtmaktır.'⁵

18. Bahis (araştırmacı) diye tanınan, Abdullah b. Muhammed b. Cemil der ki: 'Belagat, anlayıp anlatmak, manayı ortaya koymak, irabı bilmek, mecaza yer vermek, nazmı düzgün, kastedileni iyi bilmek, edası net, delaleti izahlı, sözü iyi bilmek, uzun yerine kısayla yetinmek ve seçimi yaparken kararlı olmaktır.' Bu şekilde uzun izahattan sonra devamla şöyle der: 'Güzel anlatım için lafızları iyi seçmek belagattır.' der.

19. Bazılarına sordular: Belagat nedir? Cevapları şöyle oldu: 'Uzunu kısaltmak, kısayı uzatmak. Yani kelama gücü yetmektir.'

20. Ebu'l-Aynâ' dedi ki: 'Belagat, çok söz yerine az ile yetinmek, uzak manayı yakınlaştırmak (kolaylaştırmak), yakın manayı da uzaklaştırmak, açık manayı gizlemek ve kapalı manayı da açık hale getirmektir.'

21. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 'Belagat' maddesindeki tanım da şöyledir: 'Meleke olarak belagat, sözün fasih olmakla beraber, yer ve zamana da uygun olmasıdır. Diğer bir söyleyişle, bir fikrin sözlü veya yazılı olarak, yerinde yeterince ve zamanında ifade edilmesidir.'

22. Numan Külekçi, Belagat'ın yaygın tanımı kullanır: 'Sözün fasih olmakla beraber muktaza-yı hal ve makama uygun olmasıdır.'⁶

23. Hikmet Akdemir, Fahrettin Razi'nin (*Nihayetu'l İ'caz fi Dirayeti'l İ'caz*, s.62'den naklen) tanımını verir: 'Belagat: Söz sahibinin kalbinde olan mananın özünü, onu bozacak kısaltmadan ve usandıracak uzatmadan sakınmak suretiyle ifade etmesidir.'⁷

Tanımlara Genel Bir Bakış

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde her tanım bir veya birkaç özelliği ön plana çıkarttığı gözlenir. Tek bir sıfatla belagatı tanımlamak yetersiz kalır. Aynı şekilde belagatın alt yapısı olan sanatları da belagat şartı olarak ifade etmek de yeterli olmaz.

Biz konuyu değerlendirirken her tanımı ayrı ayrı ele alarak sözü uzatıp dinleyicinin ilgisini kaybetmemek için, tanımlarda zikredilen genel özellikleri sunmayı daha uygun görüyoruz.

Tanımlarda bulunması istenen özelliklere bakacak olursak, şu özelliklerin öne çıktığı gözükmektedir.

1. Sözün kısa/uzun olması: Burada söylenen kısalık, sözün gereksiz bir şekilde uzun olmamasıdır. Bazı tanımlarda söylendiği gibi kısaliğin sebebi veciz anlatımdır. Tabi veciz anlatım ustaca

⁵ Nasrullah Hacımüftüoğlu, İ'caz ve Belagat Deyimleri, Erzurum, 2001, s. 11.

⁶ Numan Külekçi, Edebi Sanatlar, Ankara: Akçağ, 1995, s.9.

⁷ Hikmet Akdemir, Belagat Terimleri Ansiklopedisi, İzmir 1999, s.9.

yapılmazsa eğer, anlama zorluğu da getirebilir. Bu da belagat ve fasahat için ters bir durumdur. Bu yüzden kısalığı, gereksiz uzatmalardan uzak olmak şeklinde anlamalıyız.

Bazı tanımlarda ise uzun olması tercih edilmektedir. Bu uzunluk tabi ki konuya bağlı olarak, ayrıntı ve incelikleri anlatan bir uzunluk olmalıdır. Yine burada gereksiz lafı uzatmak kastedilen şey değildir.

19. ve 20. tanımda ise kişinin edebi gücünü göstermek noktasında uzun/kısa değerlendirmesi vardır. ‘Yazar istiyorsa kısayı uzatır veya uzununu kısaltır’ denmiştir. Bu tamamen yazarın beyan gücünü göstermesi olarak görülmektedir. Halbuki gereksiz uzatma da kısaltma da yanlıştır.

2. Manaya işaret, güçlü üslup, beyan gücü, tertip güzelliği olarak ifade edilen konulara baktığımızda, fasahat şartı olarak gözükmektedir. Çünkü ifade edilmeye çalışılan manayı net ve yanlış anlaşılmalardan önünü alacak bir şekilde vermek aslen fasahat şartıdır. Dolayısıyla bu özellikler belagat tanımını için uygun görülmez.

3. Bazı tanımlarda kullanılan, istiarenin güzelliği, fasl ve vasl ve 17. tanımda zikredilen edebi sanatların kullanılıyor olması belagat değil ama belagatın alt yapısı olarak, yani yardımcı öğeleri olarak söylenebilir. Çünkü zikredilen sanatlar her zaman her cümlede bulunmak durumunda değildir.

4. Çok kullanılan “sözün fasahatinin yanında mukteza i hale uygunluğu, yani durumun gereklerine uygunluğu, tanımını da belagattan çok fasahati anlatır. Çünkü belagat manayı ulaştırma üzerinde yoğunlaşmış iken, bu tanım üretilen bir cümlelerin ifade ettiği harici şartlara uygunluğunu anlatır. Bu da kanaatimizce fasahate daha yakındır. Yine tanımlarda geçen ifade güzelliği ve kolaylığı da fasahatin şartlarından.

5. Anamlı bir bakış, belîğ bir ifade olarak değerlendirilmelidir.

6. 8 ve 18. tanımlarda ifade edildiği gibi, belagat

‘Konuşmacının söyleyeceği şeyi en güzel şekilde dinleyene ulaştırmasıdır.’

‘Manayı en güzel lafızlarla, dinleyicinin gönlüne akıtmaktır.’

Bu tanımları diğerinden ayıran özellik ise, mananın muhatabın zihnine ulaştırmayı esas almasıdır. Çünkü esas olan da budur. Bunu bir farklı etkilerle de yapabilir. Sözü uzatarak, kısaltarak veya farklı söz sanatlarını kullanarak yapabilir.

Sonuç

Farklı özellikleriyle ortaya konulan belagat, sözlük anlamının da ifade ettiği gibi, vasıl olma, ulaşma anlamlarına uygun olarak, mananın muhatabın zihnine ulaşmasıdır. Bu aşamada bizim önereceğimiz belagat tanımı şöyledir.

Belagat: “Konusmacının zihnindeki manayı eksiksiz fazlasız muhatabın zihnine ulaştırmasıdır.”

Fasahat cümlelerin üretimi, belagat ise muhataba ulaştırılmasıdır.

Kaynakça

- Akdemir Hikmet, Belagat Terimleri Ansiklopedisi, İzmir 1999.
Atik Abdulaziz, İlmü'l-Meani, Beyrut: Daru'l-Nahda el-Arabiyye, 1984.
Azizova Elnure, “Zülmecaz; Ukaz”, DİA, 2012.
Kılıç Hulisi, “Belagat”, DİA, 1992.
Külekçi Numan, Edebi Sanatlar, Ankara: Akçağ, 1995.
Hacımüftüoğlu Nasrullah, İ'caz ve Belagat Deyimleri, Erzurum, 2001.
El-Mucem el-Vasit, İbrahim Enis ve diğerleri, Kahire, 1972, II. Baskı.
İbn Reşik el-Kayruvani, el-Umde, Daru'l-Beyda: Dar er-Reşad el-Hadise, tarihsiz.

İSLAM YÖNETİM HUKUKUNDA MUHALEFET ANLAYIŞI

Alpaslan ALKIŞ
Büşra İLÇİ

1. Muhalefet

"Muhalefet", "h-l-f" kökünden gelen Arapça bir kelime olup aynı kökten gelen "ihtilaf" kelimesi gibi, karşı koyma, engel olma, herkesin ayrı bir yol tutması ve görüş ayrılığı anlamlarına gelmektedir.¹

İslam hukukunda muhalafet anlayışı, Kur'an ve sünnetteki şûra ve iyiliği emredip kötülükten alıkoyma prensipleri çerçevesine dayandırılmakla beraber İslâm açısından Müslümanın öncelikle Allah'a itaati esastır. Bu nedenle Müslümanların otoriteye bağlılığı bundan sonra gelmektedir. Bu bağlamda muhalefet ise, Allah'a bağlılıktan sonra istişare ve iyiliği emredip kötülükten alıkoyma prensipleri doğrultusunda kendini gösteren bir yaklaşımdır. Bunun içindir ki, İslâm'da muhalefet, meşruiyetini, şer'i delillere dayandırılmalıdır.

2. Muhalefetin Temellendirilmesi

Kur'an-ı Kerim açısından fikir ve ifade farklılıkları, tartışma ve ihtilaf, insanın akıl ve irade sahibi öznel bir varlık olmasının tabii bir sonucudur. Her ferde özgü düşünce ve değerlendirme melekesi farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Söz konusu bu melekeler, yaratıcının insanlara verdiği nimetlerdendir. Öyleyse, insanın akıl, düşünce ve görüşünü açıklama melekelerini kullanmasından yoksun bırakılması aklen ve şer'an makbul görülmemektedir.² Bu bağlamda ihtilaftan sakındıran şer'î nasların³ asıl maksadının yanlışların düzeltilmesi amacıyla yapılan uyarma anlamındaki "muhalefet" in yasaklanması değil, insanlar arasında fitne çıkarma amaçlı yapılan örgütlü faaliyetlerdir.

İnsanlar arasındaki görüş ayrılıkları -tabî bir olgu olmasından öte- aynı zamanda "şer'î meselelerin daha iyi anlaşılması için yapılan izahlardır. Zaten fihhi mezheplerin ortaya çıkışı da böyle bir amaca matuftur. Muhkem ve mutlak hakikatler içtihadı açık olmamakla beraber bunun dışındaki sosyal ve uygulamaya dönük meselelerde görüş farklılıklarının olması muhtemeldir. Zira "ezmanın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkar olunamaz"⁴

Görüşlerin farklı olması o görüşün yanlış olduğu anlamına gelmemektedir. Buna göre, muhalif veya karşı görüş sahibi, zorunlu olarak sapık inançlı ve kötü kalpli değildir. Doğru ile yanlış, hak ile bâtil arasında farklılık vardır. Hz. Peygamber'in, "müctehid içtihadı sonunda karşılığını görür: Hata ederse bir, isabet ederse iki ecri vardır"⁵. hadisi, içtihadın değerini ve ona teşvik edildiğini gösterir.⁶

İslam hukuk düşüncesinde "re'y ekolü" adıyla bilinen bir ekolün ortaya çıkması görüş

¹İsfahânî, el-Müfradât fi Ğaribi'l-Kur'an, Çeviren, Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012:508; Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013:390.

² Nevin Abdulhalık Mustafa, İslam Düşüncesinde Muhalefet, Çeviren, Vecdi Akyüz, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001:98-99.

³ Âl-i İmrân, 3/19; 105; Câsiye, 45/17, Müslim, İmare, 58.

⁴ Mecelle, md.39.

⁵ Buhari, İ'tisam, 21; Müslim, Akdiye, 15.

⁶ Mustafa, Muhalefet, s.100

genişliğinin bir delili olmuştur. Bu ekol şer'i naslara, "hedefler veya hikmeti teşri" ışığında bakarak, dinin "gerekçeleri ve hükümleri anlaşılabilir" olarak değerlendirmişlerdir. Böylece, şer'î hükümlerin kendileri dolayısıyla düzenlendiği gerekçe ve gayeleri araştırmaya yönelmişlerdir.⁷

Kur'an ve sünnette getirilen hükümlerde şu "siyasî" dir, öteki "siyasî değil" dir gibi bir ayrım bulunmamaktadır. Bu sebeple mademki dini anlama noktasında farklı düşünce üretme yasaklanmıyor hatta hadiste⁸ geçtiği üzere teşvik ediliyorsa, o zaman siyasi konularda da yanlış düzeltme ve doğruya yönlendirme anlamında bir farklı görüş yani "muhalafet" anlayışı kabul edilebilmektedir. Zira Kur'an'ın, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi, siyasî ve sosyal hayatı düzenleyerek Müslümanların sosyal işlerini yönetmesiyle ilgili genel prensipler getirmesi, Hz. Peygamber'in sünnetinin Müslüman toplumu örgütleyip yönetim sistemlerinde Müslümanlara yol gösterecek temel ilkeleri açıklaması, siyasi konularda da Müslümanların bu temel ilkeler çerçevesinde farklı görüşler oluşturabilmesini mümkün kılmaktadır.

2.1. Kuranı Kerim Ve Muhalefet

Kur'an-ı Kerim'de doğrudan "Muhalefet" kelimesi yer almamakla beraber muhalafet kelimesine yakın anlama gelen çekişme (tenazu)⁹, tartışma (şicâr)¹⁰ ve fikri mücadele (cidal)¹¹ kelimeleri bunlardandır. Çekişme, tartışma ve fikri mücadelenin varlığının benimsenmesi, herkesin kabul ettiği tek bir görüş bulunmadığı anlamına gelir. Böylelikle, görüş ayrılığı beklenen bir durumdur. Kur'an farklı düşünceyi meydana gelmesi mümkün bir durum olarak görmektedir. Ancak fitneye sebep olmadan Kur'an ve sünnet hakem kılınarak uzlaşının sağlanması doğrunun ortaya çıkması istenir. Buna göre, Kur'an'ın, beşeri-fitri bir gerçeklik olan ihtilaf ve çekişmeden uzak kalınamayacağını, çekişme, tartışma ve fikri mücadelenin tabii bir olgu olduğunu kabul ettiği söylenebilir. Kur'an'ın, görüş ayrılığı olgusunu ifade için kullandığı kelimeler, muhalafet kelimesinden daha geniş ve derindir. Çekişme kelimesi, özellikle "çekişirsiniz" şeklinde fiil olarak yer alır, bir iş veya fiili düşünmek ya da benimsemekle ilgili herhangi bir çekişmeyi dinamik olarak anlatmayı içerir.¹² Kısacası Kur'an açısından, muhalafetin varlığı uzak veya beklenmeyen bir durum değildir.

⁷ Mustafa, Muhalefet, 100-101

⁸ Buhari, İ'tisam, 21; Müslim, Akdiye, 15.

⁹ Enfâl, 8/46; Tâhâ, 20/62.

¹⁰ Nisa, 4/65

¹¹ Nisa, 4/56; Hûd, 11/32; Fâtır, 40/5.

¹² Mustafa, Muhalefet, 119

2.2. Hz. Peygamberin Sünneti Ve Muhalefet

İtaat ile ilgili düzenleme, daima, Allah'a isyan konusunda olmayacağı hükmüyle yer alır. Hz. Peygamber'in pek çok hadisi¹³ bunu gösterir. Hz. Peygamber ahlaki yücelikleri tamamlamak için gönderilen bir Peygamber olmakla birlikte, birinci Akabe Bey'atinde ona itaat etmek ve "iyilikte isyan etmemek" üzere bey'at edildi: Bu da gösteriyor ki, itaatin sınırları daima Allah'ın emrettiği iyilikle yan yanadır. Gerçek şu ki, vahiy inmeyen konularda Müslümanların Hz. Peygamberle beraber görüş belirtmesi, konunun tartışılması ve görüş alışverişinden sonra Rasûlullah'ın birçok defa onların görüşüne katılması, Allah'ın Peygamberine emrettiği ve Rasûlullah'ın da "ashabına ondan daha fazla danışan kimse yoktu"¹⁴denilecek kadar uyguladığı "şû'ra" türündendir.¹⁵

Öyleyse Hz. Peygamberin "muhalefetin" karşısındaki tutumu, "şû'ra" çerçevesinde kaldığı sürece hoşgörü ve kabul görüyordu. Ama muhalefet, Hz. Peygamberi -bazı münafıkların yaptığı gibi- eleştirmek veya şüphe uyandırmak şeklindeyse, Hz. Peygamber onu kabul etmez ve tepkisini gösterirdi. Hatta Mü'minlerin arasına ayrılık sokmak için münafıklar tarafından yapılan ve ayetle¹⁶ bildirilen "Mescidi Dırar"ı yıktırarak en sert tepkiyi göstermiştir. Ancak fitne amaçlı olmayıp doğrunun ortaya çıkmasını hedefleyen hurma aşılama¹⁷ ve bedir kuyuları gibi örneklerdeki farklı görüşlere olumlu yaklaşarak kendinden sonra gelen yöneticilerin insanların görüşlerini açıklamaktan alıkoymamalarını istemiştir.¹⁸

3. İslam Hukukunda Muhalefet ve Hükmü

İslam kamu hukukuna göre insan haklarını Allah, garanti altına almıştır. Dinin helal ve haram kıldıklarını otoritelerin veya insanların değiştirme yetkisi yoktur. Hz. Ebubekir, Halife olduğunda, "Allah'a (O'nun hukukuna) itaat ettiğimde bana itaat edin; isyan ettiğimde bana itaat borcunuz yoktur" demiştir.¹⁹ Hz. Peygamber'in liderliğinin halefi durumundaki temsilcisi, "Allah'ın ve peygamberinin hükmü"ne uyulduğu müddetçe devlet otoritesine uyulmayı otoriteye itaatin vacip olduğunu, fakat Allah'ın emrettiğinden veya yasakladığından saptığında ise muhalefet edilmesinin gerekliliğini belirtmiştir.

İslam hukukçuları Allah'a isyan noktasında itaatin olmayacağını kabul etmiş olmakla beraber Müslüman fakat zalim olan yöneticiye itaat noktasında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda Ebu Hanife ve çoğu ehlisünnet alimlerinin oluşturduğu maslahat veya temekkün ekolü'ne göre; otoritenin zulmüne karşı beklenen menfaatle mevcut zararın karşılaştırılması gerekir. Başarı sağlayabilecek bir güç yoksa direnmeye izin yoktur. Dört sünni mezhebe göre, otoritenin günahkâr (zalim) olması, direnmeyi gerektirmez. İslam hukukçuları, iç savaş yaşamamak için, direnme kavramına çok nadir hallerde izin vermişlerdir. Kâr ararken sermayeyi kaybetmemek gerekir. Başarı garantisi olmadan direnmek can ve mal kaybından başka bir şey değildir. Bu görüşe göre,

¹³ Buhari, Ahkam 4, Cihad 108; Müslim, İmaret 38.

¹⁴ Tirmizi, Cihad, 34.

¹⁵ Mustafa, Muhalefet, 131

¹⁶ Tevbe, 9/107-110.

¹⁷ Müslim, Fedail, 139.

¹⁸ Mustafa, Muhalefet, 131.

¹⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, "Osmanlı Hukukunda Muhalefet Hakkı", İstanbul İnsan Hakları Sempozyumu, 10-11 Aralık 1999:163

direnme için uygun zaman ve zemin gerekir. Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Malik ve İmam Ahmed, “*kan dökmek, zalime itaat etmekten daha kötüdür*” diyerek, bu konuda oldukça titiz davranmışlardır. Hasan Basri de, cuma, cemaat, ganimet, sınırlar ve cezalardan teşkil eden beş hususu yerine getiren Devlet Başkanı'na direnmenin gerekmediğini söylemiştir.²⁰ Günümüzdeki Suriye ve Irak olayları bunun açık bir örneği durumundadır.

Düşünce ve direnme hakkının önderi olan Ebu Hanife, direnme için üç şart koşmaktadır. Bunlar; fiili zalim devlet başkanı yerine ikame edilebilecek adil bir devlet başkanının bulunması; direnmenin başarı şansının olması ve kamu yararının bulunmasıdır. Ebu Hanife'ye göre, zalim devlet başkanına muhalefet gerekir ama bu tek kişinin yapabileceği bir husus değildir. Ebu Hanife bu tavrını Zeyd b. Ali direnmesinde bizzat göstermiştir. Mutezile ise, dinin esaslarından biri olarak kabul ettiği “*Emr-i Ma'ruf Nehy-i Münker*” ilkesi gereği zalim imama karşı sert direnmeyi kabul etmektedir. Haricilere ve bazı Şii'lere göre de, adil imam yoksa veya imam gayri meşru ise atadığı hâkimler ve diğer memurların icraatları geçersizdir. Ebu Hanife, zalim imamın idareciliği ancak zaruret sebebiyle caiz görür ve adil imamın mevcut olmaması durumunda icraatlarının geçerli olacağını söyler. Görüldüğü gibi, Haricilerin sürekli direnme, Mu'tezile'nin soyut felsefi karakterli direnme anlayışı karşısında, dört Sünni Mezhebin “*Emri ma'ruf*” ve “*Şura*” kökenli anlayışı olduğu söylenebilir. Tarih boyunca Ortadoğu-İslam dünyasında muhalefet ya “*aktif* veya “*pasif*” olarak yapılmıştır.²¹ Genel anlamda yöneticiye kayıtsız ve şartsız itaati onaylanmamakla beraber yöneticilere itaat, ilahi direktiflere; hukuka uygun olma şartlarına bağlanmış ve adil bir sosyal düzenin kurulması, barış ortamının sağlanması amacına yönelik olmuştur.

İslam hukuku açısından muhalefetin hükmü ifadesiyle, vücûb, tahrîm ve ibâha yönünden hükmü kastedilmektedir. İnanç ve muhkem olan konularda muhalefet söz konusu değildir. Muhalefet, Allah'ın emirlerinden birini inkâr veya sahih ve sabit sünnette gelen hükümlere itiraz etme anlamındaysa, “haram” görülmektedir. Çünkü, apaçık şer'î işler, ihtilaf ve muhalefet konusu değildir. Zira, mü'minler hakkında farz olan Allah'ın ve peygamberinin hükmüne “tam bir teslimiyet” göstermektir. Aynı şekilde, muhalefet konusu, şayet ümmeti parçalanma ve firkalaşmaya götürüyor ve birliğini tehdit ediyorsa da “haram” kabul edilmiştir. Zira Yüce Allah: “Allah'a ve peygamberine itaat edin; çekişmeyin, yoksa korkar, başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider”²²; “Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın”²³ buyurarak Müslümanların birliğini bozacak muhalefeti yasaklamıştır. Şayet muhalefet, Allah'a isyan içeren bir konuda ise “vâcib” sayılmaktadır. Çünkü “Yaratıcı'ya isyan konusunda insana itaat yoktur”; iyiliğe çağırarak, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak, en önemli dinî görevlerdendir. Ancak “ezmanın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkar olunamaz”²⁴ kaidesi çerçevesinde muamelâtla ilgili dünya işlerinde ise muhalefet mümkündür. Muhalefet konusu, hakkında haram veya mekruhluğuna dair bir nas bulunmayan dünya işleriyle ilgiliyse, bu durumda hükmü “ibâha” olur. Çünkü, fikir alma ve

²⁰ Fendoğlu, Muhalefet Hakkı, 163; Tahsin Görgün, “Hasan-ı Basri”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1997:XVI/300.

²¹ Ahmet Taşkın, “Baskıya Karşı Direnme Hakkı” TTB Dergisi, Sayı 52, 2004:43.

²² Enfal, 8/46.

²³ Âl-i İmran, 3/103.

²⁴ Mecelle, md.39.

danışmayla ilgilidir, uygulanması istişare mânâsına gelir ve tatbikatta istişareyle alâkâlı usûl ve kaidelere uyulur.²⁵ Buna göre, muhalefet “fitrî” ve beşerî bir olgu olarak *şûrâ ve iyiliği emredip kötülükten alıkoymak ilkeleri doğrultusunda* meşru kabul edilmektedir.

4.İstişare Ve İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoyma Arasında Muhalefet

İstişare insanların bir konuda görüş alışverişinde bulunması, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirmesi anlamında kullanılmaktadır.²⁶ İslam hukukunda istişare yönetimin temel ilkesi kabul edilmektedir. İstişare ehli “ilim ehlinin güvenilirleri” dir. Bunlar, ya görüşlerini öğrenmenin özel bir önemi olan belli bir topluluğa mensuptur. Böylelikle onlara esasen danışma talebiyle başvurulur; ya hakkında istişare yapılmakta olan işlerde uzmanlık ve tecrübe sahipleri olur; ya da istişareyi gerektiren olayın meydana geldiği zamanda ümmetin mevcut çoğunluğunu temsil ederler.²⁷

Ayet ve hadisler istişare ilkesine uymayı özendirilmektedir. Ayetlerde, “İş konusunda onlarla müşavere et”²⁸, “Onların işleri aralarında şûra iledir”²⁹ buyrulurken Ebû Hüreyre “Hz. Peygamberden daha fazla ashabıyla istişare eden kimse görmedim”³⁰ şeklinde rivayette bulunur. Hz. Peygamber’in başlangıçta ayrı görüş taşısa bile, kendi görüşünü bırakıp da ashaba uyduğu olaylar bulunmaktadır. Söz gelimi Bedir günü orduğahı seçme konusunda ashaba danışmış ve Habib bin el-Münzir’in görüşüne uymuştur. Yine Bedir Savaşı’nda tutsak alınan müşriklere yapılacak işlem konusunda danışmada bulunmuş, Hz. Ebubekir’in “fidye karşılığı salıverme” görüşüne uymuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Uhud da meydan savaşına çıkılmasını söyleyen çoğunluğun görüşlerine uyduğu bilinmektedir.³¹

Devlet mekanizması içerisinde istişare’ye yer verilmesinin en mühim sebeplerinden birisi, devleti yönetenlerin, millet tarafından denetlenmesidir. Dolayısıyla devlet yöneticileri sınırsız egemenlik hakkına sahip değillerdir. İşte istişare, devleti yönetenlerin egemenlik haklarını sınırlı olarak kullanmalarını sağlayan bir ilkedir. Bu açıdan bakıldığında da, istişare, bir bakıma idarecileri denetleyen önemli bir yönetim organı olduğu gibi Devlet yönetiminde hem doğru kararlar almaya, hem de idarecilerin egemenlik yetkilerini belli sınırlamalarla kullanmalarına ve onların icraatlarını kontrol etmeye yarayan bir mekanizma olarak görülmektedir.³²

İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak; İslam ümmetinin yükümlü tutulduğu inanç, ibadetler, hayat nizamı, siyaset ve ahlak prensipleri gibi Allah’ın dinine daveti kapsayan belli anlamlı İslam’ı bir terim sayılır. İyiliği emretme, kötülükten alıkoymakla çok sıkı bir şekilde ilişkilidir. İkisi birbiriyle bağlantılıdır, her biri diğerini de içerir. Siyasetle olan bağlantısı, yönetim başındaki ve toplumun siyasetini yürüten kişiye vacip bir görev oluşunda kendini göstermektedir. Çağdaş siyaset bilginleri, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoymanın İslam da

²⁵ Mustafa, Muhalefet, 124

²⁶ Talip Türcan, “Şûra”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2010:39/230.

²⁷ Mustafa, Muhalefet, 134-135.

²⁸ Al-i İmran 3/159.

²⁹ Şûra 42/38.

³⁰ Tirmizi, Cihad, 34.

³¹ Ziyauddin Rayyis, İslam’da Siyasi Düşünce Tarihi, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995:302

³² Ali Galip Gezgin, “Devlet Yönetiminde Şûra İlkesi ve Osmanlı Devletinde Şûra”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999:6.

devletin özelliklerinden biri olduğunu söylemektedirler. Zira bu prensip dinin emrettiği, uyulması teşvik ettiği ve aykırı düşeni yasakladığı bütün değerleri ve prensipleri içermektedir. İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, aynı zamanda muhalefetin meşruluğunun dayanaklarındandır. Böylelikle iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, ister hükümet isterse ona yöneltilen muhalefet tarafından yürütülsün yürüten açısından siyasi bir anlama sahiptir. Yüce Allah, mü'minleri kötülük karşısında susmamaya teşvik etmektedir. Bu açıdan kötülüğün önlenmesi, herkesin görevidir.³³

Hiz. Peygamber'in "Sizden bir kötülüğü gören, onu eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbi ile buğz etsin, ama bu imanın en zayıfıdır"³⁴ hadisi bu prensibi pekiştirmekte ve yerine getirilmesinin imanla beraber olduğunu göstermektedir. Bu hadisten anlaşıldığına göre, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoymaya dayalı muhalefetin üç derecesi vardır;

1) Kötülüğü düzeltmek için kuvvet kullanan muhalefet. Bu, hadisteki "onu eliyle düzeltsin" ifadesiyle anlatılır.

2) Kötülük hakkındaki düşüncesini ve onu değiştirme isteğini açıklamak için konuşma ve hitabet mantığını kullanan muhalefet. "Dille düzeltme", tüm hitabet ve diyalog çeşitlerini kapsar.

3) "Elle" ve "dille" düzeltmeyip kötülüğü benimsemeyişi ve ona karşı muhalefeti gizleyen ve kalben yapılan muhalefet. Hadis bunu, kötülüğü düzeltmeyi ifade etmenin iman açısından en zayıf türü saymıştır. Bununla kastedilen, kötülüğü görmesi karşısında mü'minden kabul edilebilecek muhalefetin en alt ve aşağı mertebesi olduğudur.³⁵

Hadiste kötülüğü düzeltmede bir vesileden ötekine geçisin "güç yetirme" (istitâa) şartına bağlandığı görülmektedir. Hadis bunu "gücün yetmezse" ifadesiyle belirtmiştir. Bu, güç yetiremeyişin, mü'mine kötülüğü "eliyle" düzeltmeyi bırakmasını mubah kıldığını ve "diliyle" düzeltmesine ya da ikisini de bırakıp sadece "kalbiyle" hoşnutsuzluk göstermesine izin verildiğini de açıklamaktadır.³⁶

5. Muhalefetin İslam Düşüncesindeki Yeri

İslâm siyasî düşüncesinde muhâlefet "huruç, sabır ve temekkün" olarak üç ekol halinde kendini göstermektedir.

1) Devrim (sevra) veya "başkaldırı" (hurûc) Ekolü. Bu ekolün muhalif düşüncesine devrim veya "başkaldırı" prensibi hâkim olup bu ekolün ilk temsilcileri hariciler ve Şia olmuştur. Bu ekol, diğer bazı fırkaların düşüncesinde devrimci bazı yönelişleri de içerir. Bu ekole göre, sünnete muhalefet eden imama karşı "huruc etmek" mutlaka gereklidir.³⁷

2) Sabır ekolü: "Sabır" terimini, bu ekolün ana grubunu temsil eden Ehl-i sünnet düşüncesinden gelmektedir. Bu terim, Ehl-i sünnet fukahâsının "zâlim imamlar"a karşı tutumundan

³³ Mustafa, Muhalefet, 137-138.

³⁴ Müslim, İman, 78.

³⁵ Mustafa, Muhalefet, 141.

³⁶ Mustafa, Muhalefet, 141-142.

³⁷ Mustafa, Muhalefet, 218.

söz eden ifadelerinde yaygın olarak yer almaktadır. Sabır prensibi, muhâlefetin pasif kalması düşüncesinin hâkim olmasıdır.³⁸ Buna göre, zalim bir yönetime karşı çıkmak gereksizdir. Adalete aykırı davranan devlet yöneticisi günahkârdır ama halka düşen buna sabırlı olmaktır. Sabır ekolünde toplumsal değişme, duygusal bir çıkışla değil, belirli bir sürece bağlı, tutarlı ve dayanakları olan fikri bir hareketi öngörür.³⁹

3) Temekkün ekolü: Uygun zamanı “bekleme ve gözetleme” ekolü veya “güç yetirmeyi şart koşan” ekol de denilebilir. Bunların her biri, bu ekolün muhalif düşüncesi, zâlim yöneticiye karşı yapılan direnmenin başarısını sağlayan imkânların gerçekleşme şartına, “imkân ve fırsat” (temekkün) bulunmaması durumunda böyle bir işten vazgeçmeye dayanır. “İmkân” terimi, bu ekolün belirleyici yönünü göstermektedir.⁴⁰

Temekkün ekolünden kabul edilen Ebu Hanife’ye göre meşru halifelige ve onun meşru ve adil hükümetine karşı çıkmak, çağının imamını kınamak, hatta öldüreceğini açıklamaktan dolayı “fiilen silahlı ayaklanmaya girişmedikçe ve ülkede korku ve ürküntü salmadıkça” hapsetmek veya cezalandırmak caiz değildir. Bu görüşünü Hz. Ali’den nakledilen olayla destekler. Hz. Ali’nin görevlileri, halife olduğu sırada Kufe’de kendisini kınayan, hatta içlerinden birinin “yemin olsun ki onu öldüreceğim” diyen beş kişiyi yakalayınca, beraberlerinde bu öldürmeye yemin eden de olmak üzere onların serbest bırakılmasını emretti. Adamlarından biri Hz. Ali’ye “Seni öldüreceğine yemin etmişken onu bırakıyorsun!” deyince Hz. Ali “Beni öldürmemişken, onu öldürecek miyim?” cevabını verdi. Adam “O sana küfretti” deyince, Hz. Ali “istersen sende ona küfret ya da bırak!” dedi. Aynı şekilde Ebu Hanife hükümete muhalefet konusu hakkında yine Hz. Ali’nin Havaric’e söylediği “Mescidler’de Allah’ın adını anmaktan sizi alıkoymayacağız. Bizimle savaşmadıkça, sizinle savaşmayacağız sözünü delil getirerek toplumda anarşi ve fitne teşkil edecek düzeye varmadığı sürece, herhangi bir muhalefet düşüncesine karşı şiddet kullanılmayacağını belirtir. Ebû Hanîfe şiddeti ve isyanı desteklememiş ancak hiçbir zaman doğruyu ve hakkı söylemekten de geri durmamıştır. Hatta Abbasi halifesi Mansur’un yüzüne Musul halkına karşı hareketinde hatalı olduğunu söylemekten geri durmamıştır.⁴¹

Sabır ekolünden kabul edilen Hasan-ı Basrî de, Hz. Osman’ın şehit edilmesi, Hâricî isyanları, Cemel vak’ası, Sıffîn savaşı gibi olaylara şahit olup bu olayların sebep ve sonuçlarını tespit etmesi sonucunda siyasî otoriteye karşı ayaklanılmaması gerektiği fikrine ulaşmıştır. Hâricîlerin ortaya koyduğu şiddete dayalı tepkiyi onaylamayan Hasan-ı Basrî, onların bir kötülüğe karşı çıkarken daha beter bir kötülüğün içine düştüklerini söyleyerek samimî olduklarını ifade etmiş ve tecrübesiz, cahil âbidlerin hata etmeye son derece yakın olduklarını tesbitine dayandığı söylenebilir.⁴² Hasan Basrî’nin öğrencilerinin “Hacâcc-ı kastederek haram kanı döken, haram malı alan, namazı terk eden ve şunları yapan azgın adamla savaş konusuna ne dersin” sorusu üzerine Hasan Basrî, “Bence onunla savaşmayın. Şayet o Allah’tan bir ceza ise, siz kılıçlarımızla O’nun cezasını önleyemezsiniz. Eğer bu bela ise, Allah hükmünü verinceye kadar sabredin” diyerek

³⁸ Mustafa, Muhalefet, 218

³⁹ Taşkın, Baskıya Karşı Direnme, 2004:54.

⁴⁰ Mustafa, Muhalefet, 218.

⁴¹ Mustafa, Muhalefet, 343-344.

⁴² Göğün, “Hasan-ı Basrî”, 1997:XVI/300.

“sabır, ağırbaşlılık ve yakarıyla” düzeltme yolunu seçtiği görülmektedir.⁴³ Hasan-ı Basrî siyasette de kalıcı çözümlerin ahlâkta, erdemlerin geliştirilmesinde aranması gerektiğini düşünmüş, bundan dolayı ayaklanmaların faydadan çok zarar getireceğini söylemiştir.⁴⁴

Hasan Basrî gibi, Said b. Müseyyeb, Cafer Sâdık, Malk b. Enes, İmam Şafî’de dönemin yönetimlerine karşı hakkı söylemekten çekinmedikleri halde yönetimlere karşı meydana gelen direniş hareketlerine destek olmamışlardır. Hz. Ali dönemindeki Hz. Aişe ve Hz. Muaviye’ye karşı yapılan savaşlara bir çok sahabinin katılmaması ve bu savaşları onaylamaması da bilinen bir gerçektir. Hatta Hz. Osman’ın kendisini savunmak için olsa bile Müslüman kanı dökmek için çarpışma başlatmaması da sabır ekolünün tezini güçlendirdiği söylenebilir.

Sabır ekolünün bu düşünceye sevk eden şey, fitnenin doğmasından, kanların dökülmesinden, ortalığın karışmasından, hakların gasp olmasından duyulan kaygı ve korkudur. Zira gerek ashab döneminde gerekse Emevi ve Abbasi dönemlerindeki savaş ve ayaklanmalarda ortaya çıkan ve topluma büyük zarar veren kötülüklerin bir “ibret” olarak hep göz önünde tutulmuştur. Bu yüzden vacip olan “emri bil maruf nehyi anil münker” görevinin çağrı ve aydınlatma ile yapılması, bunun da mümkün olmaması durumunda kalple karşı çıkılması yolu tavsiye edilmiştir. Fukahayı bu yola götüren sebep, “büyük zararı gidermek için küçük zarara katlanılır” ilkesi olmuştur. Ancak bu duruş tamamen pasifize olmak hiçbir şey yapmamak anlamına gelmemelidir. Aksine halk zorba idarecilere karşı iyiliğe çağırma ve kötülükten vazgeçirme çabalarına devam etmeleri vaciptir. Zira Hz. Peygamber “Allah yanında amellerin en erdemlisi, zalim hükümdara karşı söylenen hak sözdür”⁴⁵ buyurarak tapkisiz kalınmamasını sözle de olsa hak söylemekten çekinilmemesini tavsiye etmektedir. Zaten tarih kendilerini tehlikeye atma pahasına da olsa bu görevi üstlenen Hasan Basrî, Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel gibi İslam bilginleriyle doludur.⁴⁶

6. İtaatin Sınırı

İslam bilginlerinin itaate ilişkin görüşleri aralarında dinle bağdaşan alanlarda “itaat” etmenin caizliğinde her hangi bir uyuşmazlık yoktur. Hiçbir kimse de “masiyete itaat”ın caiz olduğunu öne sürmemiştir. Bu yargıya vardırıan kanıtların başında Buhari’nin Sahih’inde rivayet edilmiş bulunan “masiyetle buyrulmadığı sürece Müslümanın, ister sevdiği ister sevmediği şeylerde, söz dinleyip itaat etmesi gerekir. Masiyetle buyrulursa, ne dinlemek ne de itaat etmek söz konusudur”⁴⁷ hadistir. İslam hukukçularının itaatin ölçüsü olarak bu hadisin çerçevesini kabul ettikleri söylenebilir. Buna göre, öncelikli olan sevilen ve sevilmeyen tüm şeylerde buyruklara itaat konusunda sabretmek gerekmektedir. Sadece masiyet emrine itaat gerekli değildir.⁴⁸

⁴³ Mustafa, Muhalefet, 277.

⁴⁴ Görgün, “Hasan-ı Basrî”, 1997:XVI/300.

⁴⁵ Tirmizi, Fiten, 13; İbn Mace, Fiten, 20; Nesaî, Biat 37; Ebu Davud, Melahim, 17.

⁴⁶ Rıyıs, İslamda Siyasi Düşünce Tarihi, 316-318.

⁴⁷ Buhârî, Cihâd 107; Âhâd, 1; Müslim, İmâre, 39.

⁴⁸ Rıyıs, İslamda Siyasi Düşünce Tarihi, 318; İlyas Canikli, Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996:93-98.

SONUÇ

1-Muhalefet, ister düşünce, isterse hareket biçiminde olsun, İslam siyasi hayatının tanıdığı uygulamadaki bir olgu ve prensiptir.

2-Muhalefet emri bil maruf nehyi anil münker ile şûra kapsamında değerlendirilmektedir.

3-Muhalefet hiçbir zaman yönetime başkaldırı ve isyan hareketi olarak yorumlanmamalıdır.

4-Daha büyük zarara uğramaktansa zalim hükümdara sabretmek gerekmektedir. Ancak sabretmek hakkı söylemekten vazgeçirmemelidir.

5-Allah'a isyanda ve dinin sabitelerine karşı gelmede muhalefet caiz değildir. Ancak bunların dışındaki mübah olan işlerde muhalefet yapmak mümkündür.

6-Muhalefet hakkın ortaya çıkması ve yanlısın düzeltilmesi olarak baskı ve zorbalığa başvurmadan sözlü olarak yapılır.

7-Ehli Sünnet imamı zalim hükümdar dahi olsa isyan ve başkaldırı şeklindeki muhalefeti caiz görmemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim (256/869). *el-Câmiu's-Sahîh*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Canikli, İlyas, Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (275/888). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Erdoğan, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin, "Osmanlı Hukukunda Muhalefet Hakkı", İstanbul İnsan Hakları Sempozyumu, 10-11 Aralık 1999.
- Gezgin, Ali Galip, "Devlet Yönetiminde Şura İlkesi ve Osmanlı Devletinde Şûra", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999.
- Görgün, Tahsin, "Hasan-ı Basrî", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1997.
- İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (273/886). *Sünen-i İbn Mâce*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- İsfahânî, el-Müfradât fi Ğarîbi'l-Kur'an, Çeviren, Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012.
- Mecelle, Hazırlayan Ve Kontrol Eden, Ali Himmet Berki. Hikmet Yayınları, İstanbul 1982.
- Mustafa, Nevin Abdulhalık, İslam Düşüncesinde Muhalefet, Çeviren, Vecdi Akyüz, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.
- Müslim, Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc (261/874). *el-Câmiu's-Sahîh*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr (303/915). *Sünen-i Nesâî*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Rayyıs, Ziyaeddin, İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995.
- Taşkın, Ahmet, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı" TTB Dergisi, Sayı 52, 2004.

Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (279/892). *Sünen-i Tirmîzî*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
Türcan, Talip, “Şura”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

ISBN 978-605-7510-81-5

İSLAM YÖNETİM HUKUKUNDA YÖNETİM İLKELERİ

Alpaslan ALKIŞ
Ayşe Kübra ARGİN

1. İSLAM HUKUKUNDA YÖNETİM

İslam devletinde hükümetin gerçekleştirmek için çalışması gerektiği belli bir amaç varsa, her şeyden önce o hükümetin muhakkak bütün yönleri ile İslami öğretiler doğrultusunda olması, mutlak amacının dini yaşatmak ve yönetilenlerin maslahatlarını koruması gibi temellere dayanması gerekmektedir. Öyle ki dini yaşatmak İslam devletince takip edilmesi gereken temel hedeftir. Hatta devletin varlık sebebi ve onu diğer devletlerden ayıran temel özelliğidir.¹

Yönetim emanet olarak görülür ve emanetin ehline verilmesi esastır. Kur'an da bu konu hakkında "Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir"² buyrulmaktadır. Nitekim ehliyetli, işini iyi bilen yönetici, iyi bir toplum için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Nitelikli bir toplum için Allah'a inanan, Allah'ın sevgi ve korkusunu içinde taşıyan yönetici, yönetimi dünyevi ve uhrevi saadet amacı taşıyarak yerine getirir.

1.1. Hz. Muhammed Döneminde Yönetim

İslam devlet yapısı ve teşkilatlanmasının başlangıcı olan bu dönemde Hz. peygamber kurulacak olan yeni devletin ilkelerini, Kur'an ışığında belirleyerek temellerini oluşturmuştur. Kuşkusuz o devleti toplumun düzeni ve devamlılığı için bir araç olarak görmüş, İslam'ın esasları doğrultusunda yönetim sistemini oluşturmuştur.

Hz. Peygamber, Allah'ın emirlerini tebliğ ederek bunları şahsında yaşamış ve insanlara örneklik teşkil etmiş olup toplum düzenini gerçekleştirmek görevini üstlenmiş bir yönetici idi. Sahabeler de peygamber ile ilişkilerini bu iki yön çerçevesinde devam ettiriyorlardı. Zira öncelikle kendilerine dini tebliğ eden peygambere itaat ediyorlar sonrasında ise onları örgütleyen ve onların düzenli bir toplum halinde yaşamalarını temin eden idareciye itaat ediyorlardı.

Yönetim sisteminin temelleri Medine devrinde atılmış olup buradaki ilk ve en önemli tasarruflardan biri kuşkusuz Medine vesikasıdır. Hz. Muhammed Medine'ye gelir gelmez buradaki farklı toplulukların tamamını içine alacak şekilde, birlikte sulh içinde yaşama faaliyetlerini düzenleme işine girişti. Hz. Peygamber buradaki toplum yapısını göz önünde bulundurarak hazırlanmış olduğu bu vesikanın açık sonucu ile Hz. Muhammed (as) Medine iktidarının yegâne hâkimi olmuş ve yöneticilik temellerini oluşturmuştur.³

Oluşturulan bu şehir sistemindeki temel gaye toplumun hak ve hukukunu koruyarak iç güvenliğin sağlanmasının yanı sıra devleti kurumsallaştırmasıdır. Hz. Muhammed (as) bu devletin

¹ Muhammed Selim Avva, İslam Devletinde Yönetim Şekli, (İstanbul:Mana Yayınları, 2011), 118-119

² Nisa 4/58.

³ Hadi Sağlam, "İslam İdare Hukukunda Yönetim Şekli", Universal Journal of Theology (UJDE) 2(1), 2017:36-57.

hem yasama hem yürütme hem de yargı fonksiyonlarını bir arada gerçekleştirmiştir. Onun yasama faaliyetinin ilahi bir yönü vardır. Nazil olan Kur'an ayetleri yasamayı birinci dereceden doğrudan ve dolaylı olarak yönlendiriyordu. İkinci kaynak ise bizzat kendisinin söz, fiil ve takrirleri ile oluşan sünnet idi. O yaptıkları ve söyledikleri ile bu dönemin kanun yapıcısıydı. Zira Kur'an da "Allah'a ve elçisine itaat edin"⁴ emirleri Peygamberimizin elçilik sıfatı öne çıkarılarak, insanlardan itaat etmeleri istendiği⁵ gibi "bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e götürün"⁶ ayetiyle de insanlar arasındaki anlaşmazlıklarda Hz. Peygamber'in karar verici olduğu beyan edilmektedir. Hz. Peygamber Kur'an'daki hükümleri açıklamakta ve yeni hükümler uygulamaya koymaktaydı. Hz. Peygamberin yasama işlerini yaparken Kur'an tarafından açıkça ifade edilen şûra meclisi ile istişare yapmıştır.⁷

Yürütme görevinde ise konulan hükümlerin uygulamadaki örneklerini göstererek, hükümlerin doğurmuş olduğu sonuçları ashabına bildirmiştir. İki kız kardeşin,⁸ bir kadının halası veya teyzesi, kardeş veya kız kardeş kızıyla birlikte nikâhlanamayacağı,⁹ hırsızlıkta el kesmenin miktarı¹⁰ gibi hükümleri açıklamış, bazı uygulamaları da bizzat kendisi göstermiştir. Bunların yanı sıra yürütme işlerinde Hz. Peygamber idari işlerin yürütülmesinde, dış politikayı yönetme de, yapılan savaş ve fetihlerde, elçi gönderme görevinde, devletin iç ve dış güvenliğini sağlayarak can ve mal temini yapmak gibi pek çok görevi üstlenerek yürütme başkanlığı yapmış ve kendinden sonra gelecek olanlara örnek teşkil etmiştir.

Hz. Peygamberin yönetimdeki yargı fonksiyonunda ise; konulan hükümlerin getirdiği görev ve yükümlülüklerin sorumlulukları, bu sorumluluklardan doğan hukuki ve cezai yön bulunmaktadır. O gelen ayetler doğrultusunda Allah'ın indirdiği ile hükmeden ilk yargıç idi. Hem Kur'an hükümlerini uyguluyor, hem de kendisi hüküm koyuyordu.¹¹ Ortaya çıkan anlaşmazlıklarda çözüm mercii Allah'ın resulü idi. O hükmü uygularken şüpheli bir durum gördüğünde "elinizden ne kadar imkân gelirse Müslümanların cezalarını kaldırmaya çalışınız. Şayet elinizde beraati için bir yol, bir delil varsa mazlumu serbest bırakınız. Zira bir kişinin afta yanılması cezalandırmada yanılmasından daha evladır"¹²hadisinde sabit olduğu üzere genel olarak af yönünü seçerdi.

1.2. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Yönetim

Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan en büyük problemlerden birisi yönetim işi olmuştur. Çünkü Kur'an ya da sünnette belirli bir yönetim tarzı belirlenmiş değildi. Bu noktada sahabeler arasında sorun teşkil eden en mühim durum yönetime kimin geleceği idi. Hz. Peygamber kendisinden sonraki yöneticiyi tayin etmediğinden bu konu sahabelerin kararıyla çözüme

⁴ Enfâl, 8/1,20,46.

⁵ Âl-i İmrân, 3/32,132; Mâide, 5/92; Enfâl, 8/1,20,46; Nûr, 24/54,56; Muhammed, 47/32; Mücadele, 58/13; Teğabun, 64/12.

⁶ Nur, 4/59.

⁷ İzzet Sargın, İslam Hukuk Tarihinde Devlet ve Fonksiyonları, Erzurum Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2001:169-172

⁸ Tirmizi, Nikah 34; Ebû Dâvûd, Talak 24; İbn Mâce, Nikah 39

⁹ Müslim, Nikah 33-40; Ebû Dâvûd, Nikah 12

¹⁰ Buharî, Hudûd 13; Müslim, Hudûd 1-7

¹¹ Sargın, 2001:214.

¹² EbûDâvûd, Hudûd, 6; İbnMâce, Hudûd, 5; Tirmizi, Hudûd, 2

kavuşturulmuştur. Öncelikle Hz. Peygamberin çokça uyguladığı şûra yöntemi ile yönetici olarak Hz. Ebû Bekir'e beyat edilmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde Hz. Peygamberin yolundan gidilmekle beraber günün şartlarının getirdiği sorunlarla Kur'an ve sünnet doğrultusunda yeni düzenlemeler yapılmış ve yeni problemler karşısında danışma meclisi ile bulunan çözüm yollarını uygulanmıştır. Kur'an'ın cem edilmesi, yalancı peygamberlerle mücadele, mürtetlerle ve zekât vermeyenlerle savaşılması bu dönemde yapmış olan uygulamalardan bazılarıdır. Hz. Ömer döneminde ise ülke sınırları oldukça genişlemiş olup pek çok farklı sorun ortaya çıktığından, mezar ziyaretleri, teravih namazının cemaatle kılınması, içki içmenin cezasının belirlenmesi, aynı andaki üç talakın farklı zamanlarda söylenmiş üç talak olarak sayılması, sevad arazisinin işletmesinin eski sahiplerine bırakılması gibi durumlarda sahabe ile istişare edilerek maslahata uygun yeni uygulamalara gidilmiştir. Şûra müessesini de geliştirerek divan teşkilatına dönüştürmüştür. Bu yapılanma diğer halifeler döneminde de devam etmiş; Hz. Osman'ın Kuran'ı çoğaltmasında, Hz. Ali'nin Cemal vakası gibi durumlarda kararlar şûra meclisinden çıkartılmıştır.¹³

2. YÖNETİM İLKELERİ

İslam hukukuna göre yönetim belli bir kalıpla sınırlandırılmamış olup, herhangi bir yönetim şeklide belirlenmemiştir. Raşit halifelerin seçilmelerinde olduğu gibi günün koşullarına göre maslahata uygun bir yönetim sistemi uygulamada olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber zamanındaki yönetim ile hulefa-i raşidin dönemindeki yönetim şekilleri birbirinden farklılık arz etmektedir. Zira yönetimde asıl olan Kur'an ve sünnet doğrultusunda adalet ve istişare ile hareket etmek olduğu kabul edilmektedir. Ancak İslam yönetim hukuku açısından mutlak uygulanması gereken bir takım ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkelerden bazıları adalet, emanet, şûra, müsavat (eşitlik), özgürlük ve hürriyettir.

2.1. Adâlet

Adalet, “davranış ve hükümlerde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak” gibi manalara gelen bir mastar ismidir. Kur'an'ı Kerimde ve hadislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁴ A.d.l. kökünden gelip “denk olmak, birbirine eşit olmak, doğru olmak, terazinin kefelerini eşit hale getirmek, adil olmak, insaf etmek, işte doğru olmak,, eşit muamele etmek, haksızlıktan kaçınmak, ölçülü hareket etmek” gibi maddi ve manevi alanı kapsayan¹⁵ anlamları da bulunmaktadır.

Kur'an'da “Allah insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder”¹⁶ buyrulmaktadır. Yine bir başka ayette Allah insanların adalete uygun davranmasını isteyerek; “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar.”¹⁷ buyurarak adaletin gerekliliğini belirtmiştir. Muhatap her kim

¹³ Hakkı Dursun Yıldız, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, (İstanbul:Çağ yayınları, 1989), II/37-40, 59, 128-130, 233.

¹⁴ Mustafa Çağrıncı, “Adâlet”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul:TDV Yayınları, 1988), I/341-343

¹⁵ İsmail Cerrahoğlu, “Kur'an-ı Kerim'in Ön Gördüğü Adalet Esasları”, Diyanet İlmî Dergi, s.29(2), 1993:17.

¹⁶ Nisa 4/58

¹⁷ Nahl 16/90

olursa olsun hatta kin güdülen biri dahi olsa adalet şarttır. Nitekim ayette; “Ey iman edenler, Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin sizi adaletten saptırmasın. Adil davranın, takvaya yakışan budur. Allahtan korkun, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁸ emriyle adaletin kesinliği ve mutlak gerekliliği belirtilmiştir ki adaleti tevzi etmek bütün yöneticilere farzdır.¹⁹ Aynı zamanda Allah’ın yapın diye emrettiği şeyler birer ibadettir, adaleti emreden de Allah olduğuna göre adil olmak, adaletli davranmak da bir ibadettir.²⁰

Kur’an’da, eşitlik adaleti “adl” terimi ile “istihkak, liyakat ve oran adaleti ise, “kıst” terimi ile ifade edilir. İnsan arasında sadece adl boyutuyla hükmetmek yetmez, kıst ile de hükmetmesini bilmek gerekir.²¹ Şu halde bugün hukuk devleti adını verdiğimiz “adalet devleti” düzeninin sağlanabilmesi için “adl” ve “kıst”ı bilen yöneticilere ihtiyaç vardır. Adl bilmek kolaydır, kıst’ı bilmek ise “ulemâ-i kâimen bil-kıst” bilgisine ihtiyaç gösterir.²²

Adaletle ilgili hadisleri incelediğimizde ise bu konu ile ilgili bazı riayetlerde; “Hükmünde, yönetimi ve velayeti altındakiler hakkında adil davrananlar, Allah katında nurdan minberler üzerinde oturacaklardır.”²³ “Adil devlet başkanı ve idareciler mahşer yerinde Allah’ın lütfuna ve himayesine mazhar olacakların öncüleridir.”²⁴ “Kıyamet gününde insanların Allah’u Teâlâya en sevgili olanı ve Allah’a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır”²⁵ buyrulmaktadır.

Hz. Peygamberin adaletle ilgili hadisleri incelendiğinde şu iki gerçek ortaya çıkmaktadır:

1. Hz. Peygamber adaletle şiddetle tutunmuş, insanları ona davet etmiş ve adaleti elden bırakmamalarını şiddetle tavsiye etmiştir.

2. Hz. Peygamber insanları sosyal adaletle davet etmekteydi. Çünkü toplum ancak adalet sayesinde düzene girer, kişi bu düzen sayesinde aile ve efradına adil davranır, onlara zulmetmez, idareci yönetimi altında bulunana, idare ettiği kimselere, hakim hükmü altındakilere haksızlık etmez.²⁶

İnsanlar arası ilişkileri tanzim etmede en çok üzerinde durulan kavram adalet kavramıdır. Hakkı teslim etmek anlamına da gelen adalet insanların haklarına saygı göstermek, herkese layık olduğu ve hak ettiğinin karşılığını vermek gibi erdemleri içerir. Adalet ahlaki, hukuki, dini ve aynı zamanda evrensel bir değerdir. Bu nedenle adalet toplumsal hayatın esası ve mülkün temeli sayılmıştır.²⁷ Evrensel bir prensip ve bütün çağlar boyunca, insanlar tarafından paylaşılan bir fazilet olup, her mukaddes kitabın bir mesajı ve her peygamberin bir misyonudur.²⁸

¹⁸ Maide 5/8

¹⁹ Hüseyin Çeliker, “İslam Hukuku’nda Devlet Başkanlığı”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.26-27, 200:272.

²⁰ Abdulkadir Sezgin, “İslam’da Adalet Üzerine Bir İnceleme”, Diyanet Dergisi s.22(3), 1986:38.

²¹ Maide 5/42, Nisa 4/58.

²² Hüseyin Hatemi, “İslam’da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramı”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1996: 12-13.

²³ Müslim, İmare, 18.

²⁴ Buhârî, Edep, 36.

²⁵ Tirmizi, Ahkam, 4.

²⁶ Yusuf Açıknel, “Hz. Peygamberin Evrensel Mesajlarından “Adalet” Prensibi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VI. Kutlu Doğum Sempozyumu”, 2003: 76.

²⁷ Hikmet Adem, “İslam’da Yönetim ve Adalet Anlayışı”, Yeni Fikir Dergisi, 2016:89.

²⁸ Ahmed Serci bin Abdulhamid, “Cihad: Barış ve Adalet için Mücadele”, İslami Sosyal Bilimler Dergisi, s.2(2), 1994:116.

Kur'an insanları insan olarak eşit görmüştür. Bununla beraber insanlar arasında bazı farklılıklar olduğunu dile getirmiştir. Nitekim ilim ve fazilet arasında insanlar arasında, rızık konusunda vb. konularda insanlar arasında bazı farklılıklar olabileceği "hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"²⁹, "Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı."³⁰ ayetlerinde belirtilmekle beraber Kur'an insanları insan olarak eşit görmektedir. Fert, aile, toplum, millet, soy, dil, renk, cins vs. ne olursa olsun, Kur'an açısından hiç kimsenin hiç kimseden üstünlüğü bulunmamaktadır.³¹

Kur'an müminlerin kendi aralarındaki davalarında adil davranmalarını farz kıldığı gibi düşmanlarıyla aralarında olan davalarda da adil davranmalarını emretmiş, gayrimüslim oldukları için onlara iyilikte bulunmaktan Müslümanları alıkoymamıştır.³² Nitekim ayette; "Allah, din hususunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten ve onlara karşı adil olmaktan sizi alıkoymamaktadır. Allah, adalet yapanları sever."³³ buyrulmaktadır. Vasfı her ne olursa olsun insanlar arasında adaletli olmak evrensel olarak bir gereklilik olmanın yanı sıra yönetim ilkesi olarak da oldukça önemlidir. Adaletsizlik ise zulüm, hile, tutarsızlık olup Kur'an-ı Kerimde bu insanlar için dilsiz, aciz ve hiçbir işe yaramayan bir köleye benzetilerek böyle birinin, adalet faziletini kazanmış, dolayısıyla doğru yolu bulmuş olanla bir tutulmayacağı bildirilmiştir.³⁴ İşte böylece kainatta her şeyi yerli yerine koyan ve mizan'ı vaz eden Allah, kullarında da yine kendi koyduğu mizan'ı ve güzellikleri görmeyi murâd etmiş ve onlara şiddetle en geniş dairede adaleti emretmiştir.³⁵

2.2. Emanet

Yöneticilik işinin Allah tarafından verilen bir emanet olduğunu bilmek ve ilkeye göre sorumluluk almak esasına dayanır. Nitekim Kur'an'da "Çünkü onlar, gerek Allah'ın, gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse insanların kendilerine verdiği emanetleri en güzel şekilde koruyan verdikleri sözü en güzel biçimde yerine getiren dosdoğru müminlerdir."³⁶ "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."³⁷ buyrulmaktadır. Bu Kur'an'ın anayasal bir ilkesidir. Yöneten ve yönetilenler arasında kapsamlı bir emirdir. Allah emanetleri ehline vermeyi emreder. Hadislerde ise emanetin önemi şu şekilde geçmektedir; "Allah Rasûlü, kendisine kıyametin ne zaman kopacağını soranlara cevap olarak şöyle buyurmuşlardır. "İş, ehli olmayan kişilere verilince kıyameti bekle, kıyametin kopması pek yakındır."³⁸

²⁹ Zümer 39/9.

³⁰ Nahl 16/71.

³¹ Nurettin Turgay, "Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999/1:42.

³² Mehmet Yalar, "İslam Hukukunda Devletler Arası Antlaşmalar", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s.7(7), 1998:411.

³³ Mümteherine 60/8

³⁴ Nahl 16/76, Çağrı, "Adalet", 1988:341

³⁵ Abdurrahman Elmalı, "Kur'an-ı Kerimde Adalet Kavramı", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3(4), 1997: 328.

³⁶ Mearic 70/32

³⁷ Nisa 4/58

³⁸ Buharî, İlim, 2.

Emanet ehline verilmediği zaman devlet ve millete zulüm reva görülmüş olup, vatandaşların geleceği çalınarak terakkisi engellenmiş olur.³⁹ Ortaya hiyerarşik bozukluk ve düzensizlik çıkar, toplum zarar görür, devlet asıl gayesinden uzaklaşarak doğru yoldan sapmış bir hal alır. Bu sebeplerden dolayı emanete ehil yönetici oldukça büyük önem arz etmekte olup ehline teslimi şarttır.

2.3. Şûra

Sözlükte danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme” anlamındaki şûra, fıkıh doktrininde terim tanımı yapılmamış olmakla birlikte İslami literatürde yöneticilerin ve özellikle devlet başkanlarının görev alanlarına giren işler hakkında uzmanlarına danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurmasını ifade eder. Uygulama biçimi ve ölçüsü değişmekle birlikte yöneten- yönetilen ayrışmasının ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren hemen bütün toplumlarca bilinen şûra yönetimi İslam öncesi dönemde, eski Türk kültüründe, Katolik Hristiyanların konsil toplantılarında, eski Yunan şehir devletleri gibi birçok yerde görülen bir uygulamadır.⁴⁰

Kur'an da şûra kelimesinin açıkça geçtiği iki ayet şûra ya hüccet kabul edilir. Ayetin birinde şûra, uyulması zorunlu bir emir olarak yer alırken, diğerinde şûraya riayet edenlerin övgüye layık bir sıfatı olarak geçer. Birinci ayette Kur'an'ı Kerim Allah'ın elçisine hitap ederek der ki: “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allahtan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et.”⁴¹ Müslümanları da: “Onların işleri aralarında şûra iledir”⁴² ifadesiyle nitelendirmiş ve bu ifadedeki nitelendirmede kullandığı sığa “işlerinde istişare yapmak onların şanındandır” ifadesine delalet eder. Bu ifadeyi de “Rablerine icabet etmek için namazı ikame ederler” ifadesine eklemiştir. Yüce Allah şöyle buyurur: “Rablerine icabet edenler, namazı ikame edenler, işleri kendi aralarında şûra ile olanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak edenlerdir”⁴³ buyurmaktadır. Bu ayetler şûra'nın İslam yönetiminin ilkelerinden biri olup, daima gerekliliği konusunda şüpheye mahal bırakmamaktadır.

Sünnette de Hz. Peygamberin ashabı ile yaptığı çok sayıda istişare örnekleri bulunmaktadır. Hatta Ebû Hüreyre der ki: “Hz. Peygamberden daha fazla ashabıyla istişare eden kimse görmedim.”⁴⁴ Hz. Peygamberin bedir savaşına çıkıp çıkmama, Bedirde askerın karargâhını kuracağı mevki, Uhud savaşında Medine'de kalma ya da şehir dışına çıkma, Hendek savaşında bazı ordularla Medine'nin meyvelerinin üçte biri karşısında anlaşma yapıp yapmama ve daha pek çok konuda ashabıyla istişare yaptığı bilinmektedir.⁴⁵

³⁹ Sağlam, “İslam İdare Hukukunda Yönetim Şekli”, 2017:36-57.

⁴⁰ Talip Türcan, “Şûra”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), XXXIX/230.

⁴¹ Al-i İmran 3/159.

⁴² Şûra 42/38.

⁴³ Abdulvahhab Hallaf, “İslam Devlet Anayasası”, Hikmet Yurdu Dergisi, Ocak – Haziran, s.5 (9), 2012:199-205.

⁴⁴ Tirmizi, Cihad, 34.

⁴⁵ Avva, 2011:161.

Ayet ve hadisler İslam yönetim hukukunda istişarenin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Klasik fıkıh doktrininde şûranın vacip olduğunu söyleyenlerin de bulunduğu hatta Cassas'ın, "Onların işleri aralarında şûra ile dir" ifadesinin iman edip namaz kılanların bir niteliği şeklinde zikredilmesinden hareketle Müslümanların istişare ile emrolundukları sonucuna ulaşıldığı görüşü nakledilir. Çağdaş İslam hukukçuları tarafından da desteklenen bu yaklaşım, öncelikle Hz. Peygamberden ashabı ile istişare etmesini isteyen ayete dayandırılmaktadır. Onlara göre ayetteki emir sığası aksine bir karine bulunmadığı için vücûba delâlet eder. Bu görüşlerin ayrıca şûrayı müminlerin temel özellikleri arasında sayan âyet, Hz. Peygamberin kavli ve fiili sünneti ve Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulamaları ile desteklendiği belirtilmektedir.⁴⁶

Şûra ehlinin oluşturulması ve şartları bakımından ise; bireysel işlerle ilgili istişarede fikir alınacak kimselerin nitelikleri danışılan işin türüne göre değişir. İstişare bir meselenin dini hükmünü öğrenmek için yapılıyorsa danışılan kişinin âlim ve âdil (dindar ve güvenilir) olması gerekir. İstişare dünyevi meselelerle ilgiliyse danışılan kişinin muhakemesi sağlam, tecrübeli, dindar, danışılan meseleyle ilgili özel amacı veya çıkarı bulunmayan biri olması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷Nitekim buradaki kişiler gerektiğinde kanun koyna, halkın vekili olarak murakabe de bulanacak nitelikte kişiler olmalıdır.⁴⁸

Hz. Peygamber döneminden sonraki dönem olan Raşit halifeler döneminde de şûra devam etmiş olup askeri komutanlarının siyasetinde de esastı. Hz. Ebû Bekir siyasetinde, Hz. Ömer, Hz. Osman, muhacir ve ensar büyüklerinin görüşlerine yer veriyordu. O, çoğu kez Hz. Ömer ile ihtilaf ediyor ve sonra:"Ömer konuşunca Allah göğsümü açardı" diyordu.

Allah Şûra'yı emrederek yöneticiye, toplum siyasetinde konunun uzmanlarının görüşlerine yer vermesini emretmiştir. Toplumlar ancak böylece koşullarına uygun sağlam bir yönetim oluşturabilir ve şûra'da kendilerini temsil edecek bireyleri seçerek yönetimin adil ve sorgulanabilir olmasını sağlayabilir.⁴⁹

Şûra, yönetici de olsa danışmanın, fikir almanın, başkalarının görüşlerine saygı dumanın timsalidir. Şûra yönetimin olmazsa olmaz ilkelerinden olup gerek ayetlerde gerekse Hz. Peygamber ve sonraki dönem uygulamalarında varlığını hissettirmiştir. Hatta önceki dönemlerde dahi ihtiyaç duyulan bir sistem olmuştur. Nitekim nitelikli birçok insanın fikir sunması birçok bakış açısı demek olup farklı görüşleri ortaya çıkarmaktadır. Bu ise isabetli karar vermek açısından büyük önem arz etmektedir.

2.4.Müsâvat (Eşitlik)

Sözlükte müsavat kelimesi "ölçü, değer bakımından eşit olma, iki şey arasındaki eşitlik, denklik" anlamına gelir. Genellikle değer, hak, ödev ve sorumluluk yönünden insanlar arasında

⁴⁶ Türçan, "Şûra", 2010:233.

⁴⁷ Türçan, "Şûra", 2010:234.

⁴⁸ Abdullah el Arabi, "İslam'da Yönetim Sistemi", (İstanbul:Şûra Yayınları, 1991), 129-131.

⁴⁹ Hallaf, 2012:199-205.

gözetilmesi gereken eşitliği belirtir. Kur'an'ı Kerimde bir ayette müsavat kavramı “bir şeyin iki tarafını aynı seviyeye getirme”⁵⁰ anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁵¹

Eşitliği tam anlamıyla yerleştiren ve nesebiyle övünmeyi, lakap takmayı ve malıyla büyüklenmeyi ortadan kaldıran ve emeği, çabayı, güzel ahlakı ve çalışmayı fazilet sebebi kılan birçok Kur'an ayeti ve nebevi hadis varit olmuştur. Yüce Allah şöyle buyurur: “Ey insanlar! Biz sizi, bir erkekten ve bir kadından yarattık. Sizi birbirinizi tanıyasınız diye, milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en üstünüz en takvalı olanınızdır”⁵², “Ancak mü'minler kardeşlerdir.”⁵³ buyurarak hiçbir kimsenin diğerine üstünlüğü olmadığı belirtilmiştir.⁵⁴ Başka bir ayette ise şöyle geçmektedir; “Şüphesiz biz insanoğlunu mükerrem kıldık.”⁵⁵ ayeti ile yaratılıştaki üstün insanlık değerine türün bütün üyelerinin eşit biçimde sahip kılındığına işaret edilmiştir.⁵⁶

Peygamber efendimiz eşitlik için:“Arap olanın aceme, kırmızı tenlinin de siyah tenliye üstünlüğü yoktur”⁵⁷, “Nefsim elinde olana yemin ederim ki, Fatma bintü Muhammed bile hırsızlık yapsaydı elini keserdim”⁵⁸ buyurarak konunun önemini ve dindeki adaletle eşitliği sağlamak gerektiğini benzer bu ve benzer hadislerle vurgulamıştır.

Kur'an'ı kerim ve hadislerde eşitlik tabii bir hak olarak kabul edilir. Buna göre bütün insanlar eşit yaratılmıştır, ırk veya nesep insana hiçbir üstünlük sağlamaz. İnsanlar arasındaki üstünlüğün gerekçesi, onların başta akıl olmak üzere sahip oldukları yetenekleri yerli yerince kullanma iradesi ortaya koymaları ve ahlaki erdemlere uygun davranışlarda bulunmalarındır. Kur'an'da bütün insanların ortak bir atadan geldiği, üstünlüğün ancak Allah'a iman ve derin saygının yanında ahlaki erdemleri de içine alan takvadaki derecelenmelere göre ölçülebileceği belirtilmektedir.⁵⁹ Bunun için ırki ve etnik durumları, cinsiyetleri, statüleri veya zengin olmaları kanun karşısındaki eşitliklerini değiştirmemektedir.⁶⁰

Yönetimin en önemli parçalarından biri adalettir. Adalet ise eşitliği sağlamakla, kimsenin din, dil, ırk, nesep vb. sebepten ayrı tutulmayarak, imtiyaz tanımamakla gerçekleşir. Eşitliğin bozulduğu bir yerde kayırmaca, dengesizlik, hak ve hukuku görmezden gelme gibi istenmeyen sonuçlar oluşur. Bu ise insanlar arası ayrıma, toplumda huzursuzluk ve güvensizliğe yol açar. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı yönetimde de eşitlik şart olup İslam yönetiminde temel ilkeler arasında yer almaktadır.

⁵⁰ Kehf 18/96.

⁵¹ İlhan Kutluer, “Müsavât”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul:TDV Yayınları, 2006), XXXII/76-79.

⁵² Hucûrat 106/13.

⁵³ Hucûrat 106/10.

⁵⁴ Hallaf, 2012:199-205.

⁵⁵ İsrâ 17/70.

⁵⁶ Avva, 2011:206.

⁵⁷ Müslim, Hacc, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 1905; İbn Mâce, Menâsik, 3055; Buyû', 3334

⁵⁸ Buhârî, Hudûd 12; Müslim, Hudûd 8,9.

⁵⁹ Kutluer, “Müsavât”, 2006:76

⁶⁰ Ayten Erol, “İslam Devletler Hususi Hukukunda Yabancı Unsurlu İhtilaflar”, Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004:86.

2.5. Hürriyet (Özgürlük)

Sözlüklerde genellikle hürriyet kelimesi hem “soylu olmak” hem de “azad edilmek, bağımsızlığa kavuşmak” manasında kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerimde hürriyet kelimesi geçmez. Bir ayette hür, “efendi” anlamında iki defa tekrar edilmiştir. Ayrıca beş ayette “köleyi hürriyetine kavuşturma” anlamında tahrir kelimesi geçmekte, bir ayette ise imran’ın eşinin hamile kaldığı çocuğunu mabede adaması muharrer kelimesiyle ifade edilmektedir. Hadislerde kölenin karşıtı olan hür kelimesiyle aynı anlamdaki türevleri sıkça geçmektedir. Bazı hadis ve haberlerde kölelikten azat edilmiş olanlar için muharrer kelimesi kullanılmıştır.⁶¹

Durumu inanç ve düşünce özgürlüğü bağlamında incelediğimizde her bireyin inanç özgürlüğünün bulunduğunu, seçme hakkının olduğu mutlaktır. Nitekim bu konudaki ayetler incelendiğinde; “dileyen iman eder, dileyen inkâr eder⁶²”, “dinde zorlama yoktur⁶³”, “sen onlara zor kullanacak değilsin⁶⁴” buyrulmaktadır. Öyle ki İslam dini gerek inanç gerekse yönetim alanında olsun insanları düşüncelerinde sınırlandırmamış olup seçme hakkı vermiştir. Gerekeni tebliğ ederek sonrasında onun akıl ve iradesine bırakmış herhangi bir kısıtlamaya tabii tutmamıştır. Bu yüzden özellikle düşünce ve inanç konusunda hürriyet temel ilkelerden birini teşkil etmektedir.⁶⁵

Ahlaki anlamda hürriyet ise dünyevi menfaat ve çıkarların kölesi olmamak, dünya malı için köle olacak duruma düşmemektir. Nitekim bu konuda peygamberimiz; “Kahrolsun altına, gümüşe ve lükse kul olan kimse!” buyurmaktadır ki bu kişiler gözünü dünya hevâ ve hevesi bürümüş ruh özgürlüğünü kaybederek maddiyatın kölesi olmuş kimselerdir.⁶⁶

3. İSLAM YÖNETİMİNDE TEMEL DEĞERLER

İslam yönetimi belirli ilkelerin yanı sıra birtakım temel değerlere dayanır. Nitekim bu değerler onu diğer yönetimlerden ayıran, kendine has kılan Allah’ın emir ve yasakları, peygamberin sünneti ışığında oluşmuş olup, temel insani değerlerin de ötesinde içtenlik ve samimiyet çatısı altında birleştirmiştir. Kardeşlik, güven, iyiliği emir kötülükten nehiy, hilm (hoşgörü), yardımlaşma gibi temel değerler bunlardan bazılarıdır.

3.1. Kardeşlik

İslami literatürde kardeşlik karşılığında kullanılan Arapça uhuvvet, aynı ana babadan veya bunlardan birinden dünyaya gelenler arasındaki kan bağıını belirtmesi yanında aynı sülaleye, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü paylaşma gibi ortaklık ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhunu da ifade etmektedir. Kelime Kur’an ve hadislerle diğer İslami kaynaklarda, cahiliye telakkisinde soy birliğine ve kan bağına dayanan asabiyet kavramının karşıtı olarak tevhid inancını esas alan manevi birliği, danışma ve paylaşma sorumluluğunu anlatmak üzere yaygın biçimde geçmektedir. Klasik sözlüklerde

⁶¹ Mustafa Çağrı, “Hürriyet”, TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul:TDV Yayınları, 1988), XVIII:502.

⁶² Bakara 2/256.

⁶³ Kehf 18/29,

⁶⁴ Kafirun 109/6.

⁶⁵ Sağlam, 2017:44.

⁶⁶ Çağrı, “Hürriyet”, 1988:504.

uhuvvet kelimesi çoğunlukla kan kardeşi manasında kullanılırken, kan bağı olsun veya olmasın aynı inanç ve idealleri paylaşmaktan dolayı aralarında manevi yakınlık bulunan kişileri ifade etmek için kullanıldığı belirtilmektedir. Burada kullanılan ikinci mana, yönetimde asıl temel değer olup kişilerin aralarında hiçbir kan bağı olmaksızın manevi olarak kardeş sayılmaları ve bu değer üzere bakış açısı geliştirmeleridir. Nitekim bu durum Kur'an-ı Kerimde "Mü'minler ancak birbirlerinin kardeşleridir."⁶⁷ buyrulmaktadır.⁶⁸

Hz. Peygamber, kan bağına büyük değer veren bir zihniyet dünyasında her türlü ırkî yakınlığın doğurduğu olumsuzlukları bertaraf ederek din ve inanç birliği bağlamında yeni bir kardeşlik ilişkisi tesis etmiştir. O zamanlarda yaygın olan aile, aşiret, nesep, kavim gibi kan bağına dayalı şahsi ve ırkî çıkarlara yönelik hedefleri değiştirmeyi amaçlayarak⁶⁹ yerine herkesin birbirini saygı duyarak bir bütün bileceği manevi kardeşlik duygusunu geliştirmiştir. Nitekim Medine döneminde Hz. Peygamberin Mekkeli ve Medinelileri, Ensar- Muhacir kardeşi ilan etmesi bunun güzel bir örneği olmuştur. Burada oluşan manevi bütünlük ve kardeşlik duygusu İslam devletini ve yönetimini diğerlerinden ayırmıştır.

3.2. Güven

Sözlükte korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat⁷⁰ anlamlarına gelen güven kelimesi Müslümanların ilişkilerinde samimi olması, kardeşlik bağına güçlendirmesi, adaletli davranması ve müsavat'a dayalı olmasının temel esaslarındandır. Nitekim güven toplumunun olmadığı toplumlarda insanlar arasında sevgi, saygı ve dayanışmanın hakim olması mümkün olmadığı gibi, Allah'ın yeryüzünde saygın bir varlık olarak yarattığı insanın saygınlığını koruması da mümkün değildir.

Güvenilir Müslüman olmanın temeli, emirlere uymak, yasaklardan kaçınmak, mal ve mülkün Allah'a ait olduğunu bilmek, başkalarına zarar vermemek gibi değerlerden oluşmaktadır.⁷¹ Bu ise yönetici ve halkı için temel değerler arasındadır. Nitekim iktidara güvenen bir toplum uyumlu bir toplumu oluşturarak refah içerisinde yaşarken, yöneticisine güvenip inanmayan bir toplumda anarşi, başkaldırı ve isyanlar kaçınılmazdır. Öyle ki İslam toplumunun temelini atan ve ilk yönetici olan Hz. Muhammed'in lakabı güvenilir olup, kendinden sonra gelecek olanlara her konuda örnek olduğu gibi bu konuda da en güzel örneği teşkil etmiştir.

3.3. İyiliği Emir, Kötülükten Nehiy

Arapça 'da "bilmek, tanımak, düşünerek kavramak" anlamındaki 'irfân kökünden gelen ma'rûf sözlükte "bilinen, tanınan, benimsenen şey" manasına gelir. "Bir şeyi bilmemek, bir şey zor ve sıkıntılı olmak" gibi anlamlar taşıyan nükır veya nekâret kökünden gelen münker ise tasvip

⁶⁷ Hucurât 49/10.

⁶⁸ Mustafa Çağrı, "Kardeşlik", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul:TDV Yayınları, 2001), XXIV:485.

⁶⁹ Çağrı, "Kardeşlik", 2001:485.

⁷⁰ TDK Sözlük, "Güven", (Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), 1:587.

⁷¹ Mustafa Baş, "Güven Toplumu Oluşturmanın Temel İlkeleri", Edebali İslamiyat Dergisi, s.1(1),2017:137.

edilmeyen, yadırganan, sıkıntı duyulan şey” demektir. Maruf kelimesinin Cahiliye döneminde kullanılan anlamlarından biri iyilik olurken münker kelimesi de kötülük anlamında kullanılmıştır.⁷²

Kur’an’da ve hadislerde diğer birçok terim gibi ma’rûf ve münkerin de kısmen eski anlamlarını korumakla birlikte kapsamalarının genişlediği görülmektedir. Bu kaynaklarda iyi ve doğru olarak kabul edilen inanç, düşünce ve davranışlara tek kelimeyle işaret edilmek istendiğinde en çok ma’rûf kelimesi; yanlış, İslâm dinine yabancı, Müslüman toplum tarafından yadırganan inanç, düşünce ve davranışlar için de (bazen fahşâ ile birlikte) münker kelimesi kullanılmaktadır.⁷³

İyiliği emir kötülükten nehiy Müslümanların temel görevlerinden biri kabul edilmiştir. Zira “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır”⁷⁴, “Sizler insanlar için yaratılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder kötülükten meneder ve Allah’a inanırsınız”⁷⁵, “İyiliği emrederler, kötülükten men ederler, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve Allah’a ve resulüne itaat ederler”⁷⁶ ayetleri iyiliği emir ve kötülükten nehiy’in gerekliliğini belirtmektedir. Hz peygamber ise bu konu hakkında; “Sizden kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin, gücü yetmezse, diliyle değiştirsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Zira bu imanın en zayıf noktasıdır.”⁷⁷ buyurarak kötülüğe müdahale etmenin önemini, elimizden gelen her yolla yapabileceğimizi ve derecelerini anlatmıştır.

Zatı gereği kötülük sevilmeyp uzak durulması istenmiş onunda ötesinde uzak tutulması gerektiği de belirtilmiştir. Burada en önemli görev yöneticiye düşmekte olup halkını iyiliklere sevk ederek, kötülüğe giden yolları gerek kapatarak gerekse yasaklayarak caydırıcı politikalar izlemesi gerekmektedir. İslam devleti temel prensipleri bu değerler üzerine kurulu olup emri bi’l ma’ruf nehyi anil münker onu kendine has kılan özelliklerdendir.

3.4. Hilim (Hoşgörü)

Klasik sözlüklerde “sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak” şeklinde açıklanmıştır. “ağır başlılık, sebat, akıllı ve uygarca davranış” gibi anlamları da bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de hilm “akıl” manasında olmak üzere bir ayette çoğul şekliyle (ahlam) geçmektedir.⁷⁸ Bunun dışında “hilm sahibi” anlamında halîm kelimesi esmâ-i hüsnâdan biri olarak on bir ayette yer almaktadır. Tefsir ve kelâm kitaplarında esmâ-i hüsnâdan olan halîmin “çok sabırlı, günahkârları cezalandırmakta acele etmeyen” veya “kullarının isyanından etkilenmeyen, günahkârlara gazap etmesi kendisini telâşa düşürmeyen, her işi olması gerektiği ölçüde yapan” anlamlarına geldiği belirtilmiştir.⁷⁹

⁷² Mustafa Çağrı, “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker”, TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul:TDV Yayınları, 1995), XI:138.

⁷³ Mustafa Çağrı, “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker”, 1995/XI:138.

⁷⁴ Al-i İmran 3/104.

⁷⁵ Al-i İmran 3/110.

⁷⁶ Tevbe 9/71.

⁷⁷ Müslim, İman, 78; Ebû Dâvûd ,Salat,232.

⁷⁸ Tûr 52/32.

⁷⁹ Mustafa Çağrı, “Hilim”, TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul:TDV Yayınları, 1998) XVIII:33-36.

Hadislerde hilm kelimesi hem “akıl” hem de “ağır başlılık, yumuşaklık” anlamında geçmektedir. Bu anlamının yanı sıra hadis mecmualarında, İslâm âlimlerince hilm’in kapsamında gösterilen akıl, basiret, kararlılık, öfkesine hâkim olma, affetme, hoşgörü, sabır, vakar, rıfk gibi ahlâkî erdemlere dair pek çok hadis bulunmaktadır. Hz. Ömer’in hilâfete kendisinden daha lâayk olduğunu düşündüğü Hz. Ebû Bekir hakkında söylediğı, “O benden daha halîmdir” şeklindeki sözde halîm “akıllı, deneyimli, olgun” anlamına gelir.⁸⁰

İçlerinde hilm kelimesi geçmemekle birlikte anlamları bakımından hilm erdeminin İslâm ahlâkındaki yerini ve önemini ifade eden çok sayıda ayet bulunmakla beraber bunlardan bazıları; “Onlar öfkelenedikleri zaman bile affederler”⁸¹, “Her kim sabreder ve bağışlarsa bilsin ki bu tutum davranışların en soylusu, en olumlusudur”⁸², “Güzel bir söz ve bağışlama, arkasından eziyet gelen sadakadan daha hayırlıdır”⁸³, “Müslümanlar affetsinler, hoşgörölü olsunlar. Allah’ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?”⁸⁴ ayetleridir.⁸⁵

İslam yönetiminde de önemli ilkelerden biri kabul edilen hilm Hz. Peygamber yönetiminden başlamak üzere reşit halifeler ve sonraki dönemlerde de kullanılarak yönetimin ayrılmaz parçalarından birini oluşturmuştur. Nitekim hoşgörünün olmadığı ya da eksik olduğu bir toplum acımasız ve katı kurallı olurken, hilm ile yönetilen ve insanlara değer veren toplum yaşamın daha kolay olduğu huzur ve refahın yüksek olduğu bir toplum olur ki istenilen de budur.

3.5. Yardımlaşma

İslâmî literatürde yardım ve yardımlaşmaya dair çok sayıda kavram bulunmaktadır. “yardım etmek” anlamındaki avn kökünden türeyen teâvün ve muâvene “yardımlaşma” manasında en sık rastlanan kelimelerdendir. İâne ve maünet kelimeleri de “yardım etmek” manasında kullanılmış olup; “Birine yardımcı olup yükünü sırtlama, yükünü paylaşma” anlamındaki zahr kökünden türeyen tezâhür ve müzâhere, “Yardım etmek” manasına gelen “nasr” ve bunlardan bazıları olup yardımlaşmayı ve türlerini anlatmaktadır.⁸⁶

Allah Kur’an’ı Kerimde bu konu hakkında “İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir”⁸⁷, “Sabır ve namazla yardım dileyin. Bu, şüphesiz, huşû duyanların dışındakiler için ağırdır”⁸⁸, “Ey iman edenler, sabırla ve namazla yardım dileyin. Gerçekten Allah, sabredenlerle

⁸⁰ Çağrı, “Hilim”, 1998: XVIII/33-36.

⁸¹ Şûrâ 42/37.

⁸² Şûrâ 42/43.

⁸³ Bakara 2/263.

⁸⁴ Nûr 24/22.

⁸⁵ Çağrı, “Hilim”, 1998/XVIII:33-36.

⁸⁶ Mustafa Çağrı, “Yardımlaşma” TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul:TDV Yayınları, 2013), XXXIII:332.

⁸⁷ Maide 5/2.

⁸⁸ Bakara 2/45.

beraberdır”⁸⁹ buyurarak genel olarak Allaha yardım dilemek üzerinde durulmuş, kulların Allah’a güvenip yardımını da ondan beklemesi istenmektedir.⁹⁰

Peygamberimiz ise yardımlaşma ile ilgili: “Bir mümin, aç bir mümini doyurursa, Allah da o kimseyi cennet meyveleriyle doyuracaktır. Yine bir mümin, susuz kalan bir mümine bir şeyler içirip susuzluğunu giderirse, Allah kıyamette ona (misk ile mühürlenmiş lezzetli bir içecek olan) 'Rahik-ı Mahtûm'dan içirecektir. Yine bir mümin, elbiseye ihtiyacı olan bir mümini giydirirse, Allah da ona cennetin yemyeşil elbiselerinden giydirecektir”⁹¹, “Kimin yanında iki kişilik yemek varsa üçüncü bir kişiyi, dört kişilik yiyeceği olan beşinci ya da altıncı kişiyi misafir etsin!”⁹², “Veren el üstündür. Vermeye, geçimini sağlamakla yükümlü olduğun kimselerden başla. Annene, babana, kız ve erkek kardeşlerine yardım et, sonra yakınlık durumuna göre devam et.”⁹³, “Sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları yok eder”⁹⁴ buyurarak bunun gibi birçok hadisinde yardımın önemine vurgu yaparak Müslümanlardan birbirlerine yardımcı olmalarını istemiştir.

İslam’da İctimai yardımda büyük yer tutar, bundan dolayıdır ki zekat farz, fitır sadakası ve kurban vacip kılınmıştır. Farz veya vacip olanlardan başka mal beden ve türlü yollarla yardım yapmak suretiyle insanlar arasında karşılıklı sevgi e saygının yaşatılması, İslam’da ana prensip olarak kabul edilmiştir. Nitekim insanoğlu yaşayışın icabı olarak her zaman yardım etmeye ve yardım edilmeye muhtaç durumdadır.⁹⁵ Yapılan her türlü yardımlaşma onu ayakta tutarak her bakımdan kuvvetli, içten ve dıştan gelebilecek her türlü tehlikelere karşı daima basiretli bulundurur. Birbirlerine yardım etmeyerek hep kendi menfaat ve çıkarını düşünerek başkalarına sırt çeviren fertlerden meydana gelen toplumlar, bağı kopan tespih tanelerinin dökülüp, saçıldığı gibi dağılmaya mahkumdurlar.⁹⁶

İslam yönetimi de yardımlaşma ile ilgili ayet ve hadisler ışığında ilkeler oluşturarak hem Kur’an’da Müslümanların üzerine farz kılınan zekat durumuna hem de sadaka ve fakirlerin hakkını gözetmeye önem göstermiştir. Yine bu özellik onu diğer devletlerden farklı kılarak, kardeşlik bağının güçlenmesine yardımcı olmanın yanı sıra duyarlılık ve samimiyetin olduğu bir toplumun meydana gelmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Abdulhamid, Ahmed Serci, “Cihad: Barış ve Adalet için Mücadele”, İslami Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 1994.

Adem, Hikmet, “İslam’da Yönetim ve Adalet Anlayışı”, Yeni Fikir Dergisi, 2016.

⁸⁹ Bakara 2/153.

⁹⁰ Sakıp Yıldız, “Dinimizde Yardımlaşmanın Yeri ve Önemi”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 3 (10-11), 1964:241.

⁹¹ Tirmizî, Kıyâme, 18.

⁹² Buharî, Mevakit, 41.

⁹³ Nesai, Zekat,51.

⁹⁴ Tirmizi, Cuma,79.

⁹⁵ Abdullah Güvenç, “ İslam’da Yardımlaşmanın İncelikleri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 3(5), 1964:152-153.

⁹⁶ Yıldız, “Dinimizde Yardımlaşmanın Yeri ve Önemi”, 1964:241.

- Açikel, Yusuf, “Hz. Peygamberin Evrensel Mesajlarından Adalet Prensibi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VI. Kutlu Doğum Sempozyumu, Isparta, 2003.
- Arabi, el Abdullah, “İslam’da Yönetim Sistemi”, Şûra Yayınları, İstanbul, 1991.
- Avva, Muhammed Selim, “İslam Devletinde Yönetim Şekli”, Mana Yayınları, İstanbul, 2011.
- Baş, Mustafa, “Güven Toplumu Oluşturmanın Temel İlkeleri”, Edebalı İslamiyat Dergisi,1(1), 2017.
- Buharî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim (256/869). el-Câmiu’s-Sahîh. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Cerrahoğlu, İsmail, “Kur’an-ı Kerim’in Ön Gördüğü Adalet Esasları”, Diyanet İlmi Dergi, 29(2), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.
- Çağrı, Mustafa, “Adâlet”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1988.
- _____, “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1995.
- _____, “Hilim”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____, “Hürriyet”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____, “Kardeşlik”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2001.
- _____, “Yardımlaşma”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2013.
- Çeliker, Hüseyin, “İslam Hukuku’nda Devlet Başkanlığı”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2008.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (275/888). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Elmalı, Abdurrahman, “Kur’an-ı Kerimde Adalet Kavramı”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3(4), Şanlıurfa, 1997.
- Erol, Ayten, “İslam Devletler Hususi Hukukunda Yabancı Unsurlu İhtilaflar“, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Güvenç, Abdullah, “ İslam’da Yardımlaşmanın İncelikleri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 3(5), 1964.
- Hallaf, Abdulvahhab, “İslam Devlet Anayasası”, Hikmet Yurdu Dergisi, Ocak – Haziran 2012.
- Hatemi, Hüseyin, “İslam’da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramı”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (273/886). *Sünen-i İbn Mâce*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Kutluer, İlhan, “Müsavât”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.
- Müslim, Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc (261/874). *el-Câmiu's-Sahih*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr (303/915). *Sünen-i Nesâi*. Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Sağlam, Hadi, “İslam İdare Hukukunda Yönetim Şekli”, Universal Journal of Theology (UJDE) 2(1), Erzincan, 2017.
- Sezgin, Abdulkadir, “İslam’da Adalet Üzerine Bir İnceleme”, Diyanet Dergisi 22(3), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986.
- Sargın, İzzet, “ İslam Hukuk Tarihinde Devlet Ve Fonksiyonları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi”, Erzurum, 2001.
- TDK Sözlük, “Güven”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (279/892). *Sünen-i Tirmîzî*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Turgay, Nurettin, “Kur’an’da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 1999.
- Türcan, Talip, “Şûra”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Yalar, Mehmet, “İslam Hukukunda Devletler Arası Antlaşmalar”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(7), 1998.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.
- Yıldız, Sakıp, “Dinimizde Yardımlaşmanın Yeri ve Önemi”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 3(10-11), 1964.

GASTRONOMİDE YENİ TREND : MOLEKÜLER GASTRONOMİNİN UYGULAMA TEKNİKLERİ

Oya ÖZKANLI
Başak BOZ

GİRİŞ

Gastronominin Tarihçesi, Tanımı ve Amacı

Tarih boyunca insanoğlu yaşamını sürdürebilmek için ihtiyacı olan besin öğelerine çeşitli kaynaklardan ulaşmıştır. Beslenme insanlar için her zaman önemini koruyan bir konu olarak süregelenmiştir. Günümüz koşullarında teknolojinin ilerlemesi, gıda ürünlerinin çeşitlilik göstermesi, üretimde yaşanan gelişmeler ve inovatif tekniklerin ortaya çıkmasıyla gastronomi dünyasında yeni tatlar yerini almaya başlamıştır. Gastronomi kavramı farklı bilim dallarıyla ilişkili olup bu bilim dallarıyla etkileşim halinde olmakta hatta onlarla ortak çalışmalar yürütmektedir. Son yıllarda özellikle kimya alanında yaşanan gelişmeler mutfakta yeni tekniklerin kullanılmasını ve pişme anında ortaya çıkan fiziksel ve kimyasal değişimlerin tanımlanabilir olmasını mümkün kılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde Yunanca da mide anlamına gelen "Gastro" ve kural anlamına gelen "Nomos" sözcüklerinin birleşmesinden oluşan gastronomi sözcüğü ilk defa Antik Yunan'da kullanılmıştır. MÖ 4. yy'da Yunan Arcestratus Gastronomia adındaki kitabı yazmıştır. Birçok seyahatte bulunan Arcestratus, en iyi yiyecek ve içeceklerin ne olduğu ve bunların nerelerden temin edilebileceği konusunda yaptığı araştırmalarla gastronomi turizmiyle ilgili ilk kavramları ortaya koymuştur. Gastronomi ilk olarak 17. yy'da yaşamış olan Brillat Savarin tarafından tanımlanmıştır. Savarin'e göre gastronomi "insan beslenmesi ile ilgili olan her şeyin sistematik olarak incelenmesidir." Literatürde birbirinden farklı sayılarda gastronomi tanımları bulunmakla birlikte genel olarak bu kavram "sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi ve azami damak, göz zevkini amaçlayarak sofraya, yiyeceklerin yenmeye hazır hale getirilmesini sağlamak olarak açıklanmaktadır." (Sünnetçioğlu ve Özkök, 2017: 586). Gastronomi ayrıca yeme içmenin zevkini arttıran, yiyecek, içecek ve bunların seçimine dair bilgi ve becerilere sahip olunan bir yaşam sanatıdır (Santich, 2004). Mutfak şeflerinin gastronomi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesini amaçlayan Algan Özkök (2017) çalışmasında gastronomi ile ilgili çeşitli tanımlamalara yer vermiştir. Çalışma kapsamında görüşülen şefler gastronomiyi Şef1: "Mutfağın daha üst segmentasyona taşınmasıdır. Minimal ürünlerle şık sunumlar yapmaktır, gastronomide görsellik önemlidir". Şef3: "Gastronomi mutfak sanatıdır". Şef4: "İyi yemek yapma ve sunma sanatıdır". Şef6: "Gastronomi yemek bilimi demektir. Kültür ve yemek arasındaki ilişkiyi inceler". Şef7: "Gastronomi mutfak ve gıdalardır. Şef8: "Gastronomi yeryüzündeki bütün toplumların yiyecek ve içecek konusundaki deneyimler birikiminden oluşan bir kültür ve bilgiler sentezidir". Şef9: "Gastronomi beslenmeyi etkileyen bilgilerin hepsidir kısaca yemek bilimi demektir. Kültür ile yemeğin birlikte ifade edilmesini ve icra edilmesini sağlayan bir alandır. Şef10: "Gastronomi, iyi yemek düşkünlüğü, yemekten anlama, yemek bilimi, iyi yemek sanatı anlamına gelmektedir". Şef12: "Renk, koku, tat ve sağlıklı, yani kaliteli beslenme, lezzet ve görünüm gibi faktörlerin tecrübe edilmesi ve sunulması olarak ifade edebilirim". Şeklinde tanımlamışlardır. İyi yemek yeme sanatı olan gastronominin amacı; mümkün olan en iyi beslenme ile insanın sağlığının korunması, hayattan ve yemek yemekten zevk almasının sağlanması olsa da, yiyecek ve içeceklerin hijyenik bir ortamda hazırlanması, damak ve göz zevkini amaçlayarak sofraya, yenmeye hazır hale getirilmesi gastronominin çalışma konuları arasındadır (Hatipoğlu vd. 2009).

Moleküler Gastronomi Kavramı

İnovatif mutfak yaklaşımı olan moleküler gastronomi yiyecek ve içeceklerle nitrojen, enzim ve lazerlerle, yeni özellik ve şekiller kazandırmayı esas alan bir kavram olmakla birlikte araştırmacılar bu kavramı "Yiyecek ve içeceklerin insana zevk ve keyif veren özelliklerinin bilimsel olarak incelenmesi ve ona göre dönüştürülmesi" diye açıklamaktadır. Tat alma işlevinin tanımlanabildiği ve bir yemekten maksimum düzeyde keyif alma konusu moleküler gastronominin ilgi alanına girmektedir. Yani, "lezzeti artırmanın bilimi" olarak ifade edilebilmektedir. Moleküler gastronominin tarihçesi 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Bu konuyla ilgili ilk çalışmaları 1969 yılında Oxford üniversitesinin fizik bölümünün başkanlığını yapmakta olan Prof. Nicholas Kurti Kraliyet Enstitüsü'ndeki "Mutfaktaki Fizik" dersini vererek başlamıştır. Bu ders esnasında yüzyıllardır devam eden mutfak serüveninin bilimsel değil, geleneksel temel üzerinde geliştiğini ifade etmek için "Bilim olarak yıldızların içindeki ısı derecesini biliyoruz ama ne yazık ki bir suflenin içindeki ısı derecesini bilmiyoruz." demiştir. Daha sonra Prof. Kurti Macar fizikçi Herve This ile tanışmış ve moleküler gastronomi kapsamında çeşitli çalışmalar düzenlemiştir. 1988'de Herve This Fransızca 'Casseroles et Eprouvettes' adında ve İngilizceye 'Molecular Gastronomy' olarak çevrilen bir kitap yayınlamıştır. Moleküler gastronomi alanında çalışma yapmış diğer önemli isimlerden birisi de 2004 yılında vermiş olduğu bir tebliğde gastronomiyi "Yiyecek ve içeceklerin insana zevk ve keyif veren özelliklerinin bilimsel incelenmesi" başka deyişle "lezzetli olmanın bilimidir" diye tanımlayan Prof. Harold McGee'dir. Temel amacı; mevcut durumu iyileştirmek, yeni yiyecek hazırlama yöntemleri geliştirmek ve bunların sonucunda hazırlanan ürünün tadının her seferinde aynı olmasını sağlamak olan moleküler gastronomi, gastronomi biliminde zaman içerisinde ortaya çıkan yeni araştırma alanlarından birisi haline gelmiştir. (This, 2006). Yiyecek ve içeceklerde fiziko- kimyasal süreçlerin etkili olduğu moleküler gastronomi, kendine has teknikleriyle yiyecek ve içeceklerle farklı boyut ve tatların kazandırılmasını sağlamakta ve bu bağlamda gastronomide yeni trend olma yolunda popülaritesini her geçen gün artırma yolunda ilerlemektedir. Moleküler gastronomi kavramının önemi literatürde yapılan çalışmalar ile de desteklenmektedir. Bu çalışmada moleküler gastronomi kavramının detaylı olarak incelenmesi amaçlanmış olup moleküler gastronominin teknikleri çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Moleküler Gastronomide Kullanılan Teknikler

Moleküler gastronomide kullanılan teknikler; küreleme, jelleşme, emülsifikasyon, tozlama, tütsüleme, sous-vide, tat ve koku transferi gibi tekniklerdir.

Küreleme (Spherification)

Küreleme tekniğinin bir diğer adı kapsülleştirmedir. Bu teknikteki ilk uygulamaları El Bulli yapmış olup 2003 yılında küreleme tekniğini dünyaya tanıtmıştır. Gıda malzemelerinin sıvı veya püre haline getirilmiş biçimleri başka bir sıvı banyosu içerisinde küre şeklini alır. Kürelerin farklı boyutları vardır minik olanlarına havyar, büyük olanlarına ise yumurta adı verilmektedir. Kapsüllerin dış tabakası ince içleri ise lezzetlendirilmiş sıvılarla doludur. Ağız içine alındığında küreler patlar ve içerisindeki sıvı sayesinde kürelerin lezzeti yayılır.

Jelleşme (Gelification)

Jelleşme tekniği moleküler gastronomide en sık kullanılan tekniklerden biridir. Bu teknikte yumuşak, elastik ve kırılğan gibi farklı dokular elde edilebilir. Jel oluşumu herhangi bir akışkanın farklı dokulardaki katı haline çevrilmesi olarak tanımlanabilir. Farklı dokuların eldesi moleküler gastronomi uygulamaları yapan şefler için ilgi çekici bir özellik oluşturmaktadır. Ayrıca gıda sanayinde de kullanımı yaygın olan bu teknik en çok dondurma, puding, jel halindeki tatlılar, et ve balık konservelerinde kullanılmaktadır.

Emülsifikasyon (Emulsification)

Emülsiyon birbiri içinde çözünmeyen iki sıvının karışımı anlamına gelmektedir. Birbirine karışmayan bileşkenler emülsifikasyon tekniği ile işlenerek emülsiyon (homojen dağılımlı karışım) halinde sunulabilmektedir. Farklı doku ve çeşitli lezzetlere sahip bu emülsiyonlar moleküler gastronomi haricinde de günlük yaşamda kullanılmaktadır. Yumurta doğal bir emülsiyondur. Sirkeli ve yağlı hazır salata sosları, süt ve süt ürünleri, dondurma, mayonez ve çikolata insan yapımı emülsiyonlar arasındadır. Emülsiyonlar köpürtmeler ile benzerlik gösterir. Köpürtme gazların sıvı ya da katıların içerisinde dağılımını tanımlarken, emülsiyon sıvıların diğer sıvılar içerisinde dağılımının sağlanmasını tanımlamaktadır. Köpük herhangi bir gıda maddesinin içerisindeki suyun hava veya çeşitli gazlar ile (genelde N₂O) formunu değiştirmek şeklinde açıklanabilir. Ayrıca doğal lesitin kullanılarak köpük elde etmek mümkündür. Ürünün şeklinde bir değişme yaşanırken lezzetinde herhangi bir değişiklik gerçekleşmeden oluşan köpük ürünün kendine has aromasını korur. Moleküler gastronomide köpük formundaki teknik genellikle yemek ,tatlı vb. sosları olarak kullanılmaktadır.

Tozlama (Powderizing)

Yağ oranı yüksek olan sıvıların ince, kuru toz haline getirilmesi tekniğine tozlama veya tozlaştırma denir. Tozlaştırma işleminin gerçekleşebilmesi için tapiyoka adı verilen şekerden elde edilen ve düşük yoğunluktaki maltodekstrine ihtiyaç vardır. Yüksek yağ oranına sahip karışımlar toz formuna bürünene kadar maltodekstrin eklenir ve karıştırılır. Katı malzemeler ile tozlama yaratabilmek için önce katı malzemenin diğer bir teknikle sıvılaştırılması ve topaklanmayı önlemek amacıyla tozlamadan önce elekten geçirilmesi gerekebilir. Bu teknikle zeytin yağı, çikolata ya da yer fıstığı ezmesinden tozlamalar yaratmak mümkündür.

Vakumda Pişirme (Sous Vide)

Sous Vide vakumda pişirme anlamına gelen , yiyeceklerin vakumlama yoluyla havası tamamıyla alınmış naylon torbalar içinde düşük sıcaklıkta (60 C°) uzun sürede pişirme yöntemidir. Günümüz modern mutfaklarında kullanımı artan, ısı kontrolünü mümkün kılan bir pişirme yöntemi olan sous vide tekniğinde, ürünün vakum paketlerinde bulunması formunun bozulmamasını sağlamakta aynı zamanda yağ ve su kaybını önleyerek besleyiciliğini ve lezzetini korumaktadır. Ayrıca düşük ısılarla pişirildiği için ısı kontrolü sağlanarak ürünün içinin ve dışının pişme derecesi aynı kalmaktadır Özellikle et-balık ürünleri ve sebzelerde sous-vide tekniği, son derece başarılı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Tütsüleme (Fumigation)

Tütsüleme en eski gıda muhafaza yöntemlerinden biridir. Tütsülemenin tarihi oldukça eskilere dayanmakla birlikte, M.Ö. 1000 yılları civarında etlere tütsüleme metodunun uygulanmaya başladığı bilinmektedir. Beslenmelerini tabiat yoluyla avcılık ve toplayıcılıkla sağlayan insanoğlu ateşle tanıştıktan kısa bir süre sonra avladığı hayvanları odun ateşi üzerinde pişirerek tüketmeye başlamıştır. Bu yöntemin besinlerine lezzet verdiğini aynı zamanda yiyeceklerin dayanma süresini uzattığını fark eden ilk insanlar için önemli bir deneyim olmuştur. Modern anlamda tütsüleme işleminin ilk defa, orta çağda ringa balıklarına uygulandığı bilinmektedir. Tuzlanan ve tütsülenen ringa balıklarının tüketimi sırasında hissedilen kuvvetli tütsü koku ve aroması ile yüzeyde kabuk oluşmuş et tekstürü, bugün bile tüketiciler tarafından hala özellikle tercih edilmektedir (Gökalp ve ark., 2002). Bu yöntemde reçineli ağaçların odunları uygun değildir. Bunun haricinde kayın, meşe, çınar, ıhlamur, elma vb.gibi ağaçların odunları kullanılabilir. Tütsüleme yöntemindeki temel amaç tadın gelişiminin ve renk oluşumunun sağlandığı antimikrobiyal etkiye sahip yeni bir ürünün elde edilmesidir. Bu parametreler nedeniyle modern mutfaklarda şefler tarafından tercih edilmektedir.

Tat ve Koku Transferi (Taste and Smell Transfer)

Moleküler mutfak akımıyla yemeklerde kullanılan farklı aromalar gıda maddelerinde çeşitli formlarda sunulmaya başlanmıştır. Farklı prezentasyonlar koku, tat ve aromasıyla dikkatleri üzerine çekmektedir. Örneğin poşe edilmiş yumurtanın sarısının içine türüf mantarı sosu enjekte edilip yumurta sarısı ile farklı lezzette sunumlar yapılmıştır. Tat ve koku transferinin gerçekleştiği gıdalarda lezzet artırıcı yoğun aromaların kullanımıyla yeni ürünler geliştirilmeye başlanmıştır. Tat ve koku transferinde istenen aromanın gıda maddesine direkt enjekte edilebildiği gibi gıda maddesinde istenen kokunun sifona hapsedilerek ürün içine aktarılmasıyla da sağlanabilmektedir.

Moleküler Gastronomi Uygulamalarında Kullanılan Katkı Maddeleri

Agar Agar

Agar, 1982 yılında Gıda Kimyası Kodeksi-III (1981) tarafından, kırmızı deniz yosununun Rhodophyceae sınıfından elde edilen “kurutulmuş hidrofilik poligalaktozit” olarak tanımlanmıştır. Karakteristik bir tada ve kokuya sahip olmayan bu maddenin moleküler gastronomide gıdalara jel özellik kazandırma amacıyla kullanımı yaygındır. Doğal gıda katkı maddeleri sıralamasında kodu E 406’dır. Dünya Sağlık Örgütü ve birçok ülke gıdalarda doğal katkı maddesi olarak kullanılmasına izin vermiştir. Çoğunlukla jöle, dondurma, reçel, yoğurt, şekerlemeler pastacılıkta dolgular, kremler, bezeler vb. fırıncılık ürünlerinde kullanılmaktadır.

Alginat (Aljinat)

Kahverengi deniz yosunu sınıfının çeşitli alt gruplarından ekstrakte edilir. Gıda katkı maddelerindeki kodu E 400’dür. Moleküler gastronomi uygulamalarında en çok küreleme tekniğinde kullanılmaktadır. Ayrıca aljinatlar, yumuşak bir doku elde etmek, buz-kristal oluşumunu geciktirmek amacıyla dondurmalarda da kullanılmaktadır (Boyle 1959:543; Aktaran: Sungur ve Ercan 2004:29)

Ksantan Gum (Xanthan Gum)

Su bağlamak, çatlamayı ve kırılmayı önlemek, işlemeye yardımcı olmak ve ürünün estetik bir görünümüne sahip olmasını sağlamak amacıyla çoğunlukla fırıncılık ürünlerinde tercih edilmektedir. E415 koduyla bilinmekte olup, gıda üretiminde stabilizatör ve kıvam artırıcı katkı maddesi olarak kullanılmaktadır. Bisküvi hamurları, ekmekek ve kek karışımları, konserve gıdalar, sakız, çeşitli çikolata sosları, şekerlemeler, süzme ve krem peynir, süt ürünleri vb. ürünlerde kullanımı yaygındır.

MATERYAL VE METOT

Bu literatür taramasında gastronomi kavramının tarihçesi tanımı ve amacı açıklanmış sonrasında, moleküler gastronomi kavramına ayrıntılı olarak değinilmiş, ardından sonuç ve öneriler bölümleri verilmiştir. Gastronomi ve Moleküler gastronomi konularında kapsamlı bir alanyazın incelemesi yapılmış , incelenen çalışmalar sonucunda yorumlanan verilerle bir derleme çalışması oluşturulmuş aynı zamanda bu çalışmanın literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında incelenen alanyazın verileri değerlendirildiğinde yiyecek ve içecek sektöründe yeni teknik ve ekipman kullanımının öneminin her geçen gün arttığı görülmektedir. Mevcut durumu iyileştiren, yeni yiyecek hazırlama yöntemleri geliştiren ve bunların sonucunda hazırlanan ürünün tadının her seferinde aynı olmasını sağlayarak kalite standardizasyonunu hedefleyen moleküler gastronomi, gastronomi biliminde zaman içerisinde ortaya çıkan yeni araştırma alanlarından birisi haline gelmiştir. Genel olarak sunum amaçlı olan moleküler gastronominin önümüzdeki dönemde sağlıkla ilişkilendirilebileceği ve sunumun yanında fayda odaklı çalışmalarla ilerleyeceği düşünülmektedir. Yiyecekler hazırlanırken besine çok farklı aromalar ve tatlar eklenebileceği için moleküler gastronomi bazı besinleri tüketemeyen bireyler için alternatif ürün geliştirilmesine, yeni standart reçetelerin oluşturulmasına olanak tanıyıp çocuklarda, hastalarda ve yaşlılarda besin tüketimini teşvik etme potansiyelinden dolayı tercih edilebilir. Son yıllarda popülaritesini koruyan moleküler gastronomi çalışmaları, inovatif yaklaşımları ve farklı teknikleriyle dikkat çekmekte olup literatürde yapılmış moleküler gastronomi çalışmaları da bu kavramın önemini desteklemektedir. Moleküler gastronomi tekniklerinin dünyada ün yapan restoran ve şefler tarafından kullanımı yaygındır. Yiyecek içecek çeşitliliği bakımından zengin olan ülkemizin de dünya gastronomisinde önemli bir paya sahip olmasında , moleküler gastronomi hakkında yapılacak olan çalışmaların artırılması etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. ve Sezgi, G. (2017). Moleküler Mutfak Tekniklerinin Duyusal Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi (Evaluation of Molecular Kitchen Techniques by Sensory Analysis Method). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 546-565.

Algan Özkök, G. (2017). Mutfak Şeflerinin Gastronomi ile İlgili Görüşleri: Nitel Bir Araştırma (Chefs' Opinions of Gastronomy: A Qualitative Study). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(Special issue2), 182-193.

Anonim. (2018). <https://www.gastromolekuler.com/pages/teknikler>. 30.11.2018'de Erişildi.

Batu, A. (2017). Moleküler Gastronomi Bakış Açısıyla Gıdaların Tat ve Aroma Algıları. *Aydın Gastronomy*, 1(1), 25-36.

Cömert, M. ve Çavuş, O. (2016). Moleküler Gastronomi Kavramı (The Concept of Molecular Gastronomy). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(4), 118-131.

Demirkol, Ş. ve Çifçi, İ. (2017). Moleküler Gastronomi Bilimsel Bir Disiplin, NbN Mutfak Bir Sonraki Mutfak Eğilimidir. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(2), 304 - 314.

Durlu Özkaya, F. ve Özel, K. (2018). Moleküler Mutfak Tekniklerinden Kapsülleştirme: Standart Reçete Örnekleri (Encapsulation from Molecular Kitchen Techniques: Standard Recipes Examples). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(Special issue3), 53-72.

- Gökalp, H. Y., Kaya, M., Zorba, Ö. (2002). Et Ürünleri İşleme Mühendisliği. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No:320, Ders Kitabı:70. Erzurum.
- Hatipoğlu, A., Batman, O., Sarıışık, M. (2009). Gastronomi ve Din. 3. *Ulusal Gastronomi Sempozyumu Bildirisi*. Alanya.
- Işın, A. ve Kurt, Y. (2017). Moleküler Gastronominin Türk Mutfak Kültürü Üzerine Etkisi (The Impact of Molecular Gastronomy on Turkish Cuisine Culture). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 621-641.
- Oğuzhan, P. ve Yangılar, F. (2013). Su Ürünlerinde Sıvı Tütsü Kullanımı. *Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Dergisi*, 3(2), 63-68.
- Onurlar, B. ve Durlu Özkaya, F. (2018). Moleküler Probiyotik Dondurma (Molecular Probiotic Ice Cream)., 6(Special issue3), 154-168.
- Özel, K. ve Durlu Özkaya, F. (2016). Moleküler Gastronomide Zeytinyağı. *Zeytin Bilimi*, 6(2), 49-59.
- Sezgi, G. ve Durlu Özkaya, F. (2016). Moleküler Gastronomide Zeytin. *Zeytin Bilimi*, 6(2), 111-117.
- Sungur, B.ve Ercan, R. (2004). Suda Çözünebilir Gamların Gıda Endüstrisinde Kullanım Olanakları. *Gıda Mühendisliği Dergisi*(17), 28-32.
- Sünnetçioğlu, S. ve Özkök, F. (2017). İyi, Güzel, Özgün Yemeğin Peşindeki Yolculuk: Gastronomi. *Journal of Awareness*, 2(3S), 585-596.
- This, H. (2005). Modelling dishes and exploring culinary 'precisions': the two issues of molecular gastronomy. *British Journal of Nutrition*, 93(1), 139-146.
- This, H. (2006). Food for tomorrow? *EMBO reports*(7), 1062-1066.
- This, H. (2013). Molecular Gastronomy is a Scientific Discipline and Note by Note Cuisine is The Next Culinary Trend. *Flavour Journal*, 2(1), 1-8.
- Yılmaz, H. ve Bilici, S. (2013). Yemeğin Kimyası: Moleküler Gastronominin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(4), 20-25.

SOSYO-EKONOMİK GELİŞMENİN NÜFUSA ETKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİANTEP İLİNDEKİ YEREL NÜFUSUN ORANINDA AZALMA, GÖÇMEN NÜFUSUN PAYINDA ARTIŞ

Veysi GÜNAL

GİRİŞ

Türkiye'nin önemli sanayi illerinden birisi olan Gaziantep'teki yoğun sanayi faaliyetlerinin başlangıcının yeni olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim sanayi tesislerinin kuruluş yıllarına bakıldığında özellikle 1995 yılından itibaren bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir (Söylemez, Arslan, vd, 2012:10). GAP BKİ'nin 2002 yılından beri yaptığı imalat sanayi envanteri çalışmasına göre, Gaziantep'te 2013 yılı sonu itibarıyla 10 kişiden fazla işçi çalıştıran imalat sanayi tesisi sayısı 1.384 adettir. Bu tesislerde 107.409 kişi istihdam edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2015:5)

Özellikle konumunun sağladığı ulaşım ile ilgili avantajlar (Sandal ve Şen, 2013:57) sayesinde Gaziantep aynı zamanda önemli bir ticaret merkezidir. Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan bir kapısı olma özelliğine sahip olmuştur. (Ulusoy ve Turan, 2016). Gerçekten de 2012 yılında ilden 172 farklı ülkeye toplam 1.279 adet firma ihracat yapmaktadır. 2013 yılında bu rakam 1.697'ye ulaşmıştır. Söz konusu ihracatın Türkiye ihracatındaki (2014) payı da %4.27 olmuştur. Bu rakamlara göre en fazla ihracat yapan ilk 10 il içinde Gaziantep ili 6. sırada yer almaktadır. Ayrıca ilk 1.000 ihracatçı firma arasında da Gaziantep menşeli olanların sayısı 67'dir. Gaziantep aynı zamanda Türkiye'deki yabancı yatırımların en çok yapıldığı 20 ilden biridir. (Gaziantep Sanayi Odası, 2018; Ulusoy ve Turan, 2016:150-152).

Sanayi, ticaret ve turizmin desteklediği olumlu ekonomik yapı sayesinde Gaziantep'in özellikle merkez ilçesinin gelişmişlik seviyesi de yükselmiştir. Nitekim yapılan araştırmalarda sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergelerine göre 2004 yılında 872 ilçe içinde merkez ilçenin (Şahinbey-Şehitkamil) gelişmişlik sıralaması sekiz olmuştur (Dinçer ve Özaslan, 2004:85).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye'nin önemli bir sanayi merkezi olması, ilin nüfus özellikleri, özellikle de göç hareketlerinin değişimine neden olmuştur. Bu bağlamda Gaziantep ilinin göç göstergelerine bakıldığında 1995-2000 döneminden itibaren net göç hızının pozitifte geçtiği görülmektedir. Buna göre 2012 yılına kadar il, verdiği kadar fazla göç almıştır. Her ne kadar yıllarda durum değişse, yani net göç negatif olsa da (Tablo 1), aradaki fark bölgenin diğer illeri kadar yüksek olmamıştır. Göç yapısındaki bu değişim, doğal olarak, Gaziantep ilindeki nüfusun yerli/göçmen nüfus miktarı ve oranlarını da etkilemiştir.

Tablo 1. Gaziantep ilinin göç göstergeleri

Dönemler	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (%)
1975-1980	32.811	34.067	-1.256	-1,55
1980-1985	37.007	41.263	-4.256	-4,62
1985-1990	52.589	53.070	-481	-0,46
1995-2000	68.550	65.051	3.499	3,13
2007-2008	37.184	36.229	955	0,59
2008-2009	36.075	34.125	1.950	1,18
2009-2010	40.380	36.327	4.053	2,39
2010-2011	45.991	38.634	7.357	4,20
2011-2012	41.672	39.410	2.262	1,26
2012-2013	41.978	42.291	-313	-0,17
2013-2014	46.438	44.415	2.023	1,07
2014-2015	46.435	48.858	-2.423	-1,25
2015-2016	45.726	50.003	-4.277	-2,16

Kaynak: - Kocaman, T., 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), DPT Yayını. Ankara.

- TÜİK, 2007-2016. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Göç İstatistikleri, (www.tuik.gov.tr)

Doğum yerine göre Gaziantep il nüfusunun ele alındığı bu çalışmada dönemler itibariyle sayıldığı ilde doğan, başka ilde doğup burada ikamet eden nüfusun miktarı ve orandaki değişim incelenmiştir. Bunun ortaya konması, doğrudan göç verisinin olmadığı dönemlerdeki göç hareketliliği hakkında bilgi vermesi açısından da önemlidir. Başka bir ifade ile göçler bir taraftan ildeki nüfusun yerlilik durumunu ortaya koyarken, bir taraftan da yerli/göçmen oranları göçün yapısı hakkında bir ipucu vermektedir. Buna göre doğum yeri verisi aynı zamanda göç verisi olarak da kullanılan bir ölçüttür (Yakar, 2017). Öte yandan ildeki göçmen nüfusun miktar ve oransal değişiminde hem ilin sosyo-ekonomik yapısındaki gelişim, hem de Türkiye genelindeki göç yapısı etkili olmuştur. Dolayısıyla 1950’den günümüze kadar geçen sürede Türkiye’nin göç hareketliliğindeki yoğunlaşma önemlidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, 1965-1990 yılları arasında, Türkiye’de her yıl 550 bin ile 800 bin kişi arasında değişen miktarlarda bir nüfus kitlesinin illerarası göçe katıldığı görülmektedir. Ayrıca bu süre içinde göçe katılanların toplamı da 16.3 milyona ulaşmıştır. Buna göre ülke nüfusunun 1/3’ü yer değiştirmiştir. Aynı şekilde 25 yıllık süreyi kapsayan dönemde, beş yıllık sürelerde, ülke nüfusunun %65 ile %107 arasında değişen oranlarda illerarası göçe katıldığı belirtilmektedir (Özgür, 1998:39; Özgür, 1999:160). 1995-2000 döneminde ise bu oran % 79 şeklinde belirmiş, 4.8 milyon civarında nüfusun eklenmesiyle de, 1965-2000 döneminde toplam illerarası göçe katılanların sayısı 21.1 milyona ulaşmıştır (Kocaman, 2008: 17). Bu bağlamda göç eden bu nüfusun 5 yaş üzeri nüfusa olan oranına bakıldığında, 1975-1980 döneminde %7’den, 1980-1985 döneminde %8,1’e 1995-2000 arasında ise %10,9’a yükseldiği görülmektedir (Yakar, 2013:244). Nüfus hareketlerindeki bu gelişmeler Türkiye geneli ve illerdeki yabancı/başka il doğumlu nüfusun miktarı, toplam nüfustaki payını önemli oranda etkilemiştir (Günel, 2016a; Günel, 2016b).

1. Gaziantep il nüfusunun doğum yerine göre dağılımı

Doğum yerine göre Gaziantep il nüfusunun ana karakterini aynı ilde ve başka ilde doğanlar oluşturmaktadır. Fakat toplam nüfus içinde özellikle sayıldığı ilde doğanlar, yani Gaziantep ilinde doğup bu ilde ikamet edenler miktar olarak yoğunluk kazanmaktadırlar. Nitekim 2016 yılına göre 1.955.922 olan il nüfusunun 1.492.048'i aynı ilde doğan, başka bir ifade ile, yerel nüfustan oluşmaktadır. Başka ilde doğup sayım tarihinde Gaziantep ilinde ikameti olan nüfusun miktarı ise 435.919 olmuştur (Tablo 2).

Tablo. 2. Gaziantep İl Nüfusunun Doğum Yerine Göre Dağılımı (1950-2016)

Yıllar	Gaziantep ilinde doğanlar	Başka ilde doğanlar	Yabancı ülkede doğanlar	Bilinmeyen	TOPLAM NÜFUS
1950	314.223	13.073	945	102	328.343
1955	355.459	19.929	806	775	376.969
1960	411.388	22.403	702	86	434.579
1965	471.532	38.457	1.020	17	511.026
1970	540.200	64.827	1.500	13	606.540
1975	635.888	79.497	415	139	715.939
1980	713.015	92.450	3.226	6	808.697
1985	838.278	124.330	3.828	54	966.490
1990	978.916	158.179	3.442	57	1.140.594
2000	1.012.279	268.543	4.305	122	1.285.249
2016	1.492.048	435.919	12.384	15.571	1.955.922

Kaynak: - DİE. 1950-2000 Türkiye Genel Nüfus Sayımları (Gaziantep İli Fasikülleri), (www.tuik.gov.tr)
 - TÜİK,. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri, 2016. (www.tuik.gov.tr)

2. Gaziantep il nüfusunun doğum yerine göre oransal dağılımı ve Türkiye ile karşılaştırılması

Gaziantep ilindeki göçmen ve yerli nüfusun karşılaştırılmasında, miktar yanında, oransal dağılım da önemlidir. Buna göre değerlendirildiğinde bazı hususlar dikkat çekmektedir (Tablo 3).

Birincisi Gaziantep ilindeki yerli nüfusun tüm dönemler itibariyle daha fazla paya sahip olmasıdır. Nitekim, payı azalmasına rağmen, 1950-2016 yılları arasında yerli nüfusun yüksek oranı oldukça barizdir.

İkinci husus söz konusu oranlardaki değişimdir. Buna göre, miktarda olduğu gibi, payda da göçmen nüfusunun artışı dikkat çekmektedir. 1950 yılında toplam nüfusun %3.98'si Gaziantep dışında doğanlardan oluşmakta iken, bu oran 2016 yılında %22.29'a ulaşmıştır. Yani 1950 yılında her 25 kişiden biri yabancı il doğumlu iken, günümüzde yaklaşık olarak %5'te 1'ine denk gelmektedir. Bunda il bir taraftan fazla göç alırken, öbür taraftan yerli nüfusun aynı oranda göç etmesinin etkisi vardır. Ancak bu gelişimde dikkat çeken husus son dönemlerde artışın duraklama sürecine geçtiğidir. Gerçekten de 2000-2016 döneminde artışın sadece %1.5 civarında olması bu durumu göstermektedir. Gaziantep ilinin özellikle 1990'lardan sonra fazla göç aldığı düşünüldüğünde, göçmen oranının duraklaması çelişkili olarak görülebilmektedir. Ancak hem yerli nüfusta, hem de

büyük bir kısmı aynı bölge kökenli olan göçmen nüfusta doğum oranlarının yüksek olması toplam nüfus içinde yerli olmayan nüfusun oranının fazla artmasını engellemektedir.

Tablo 3. Gaziantep ve Türkiye nüfusunun doğum yerine göre oransal dağılımı (%)

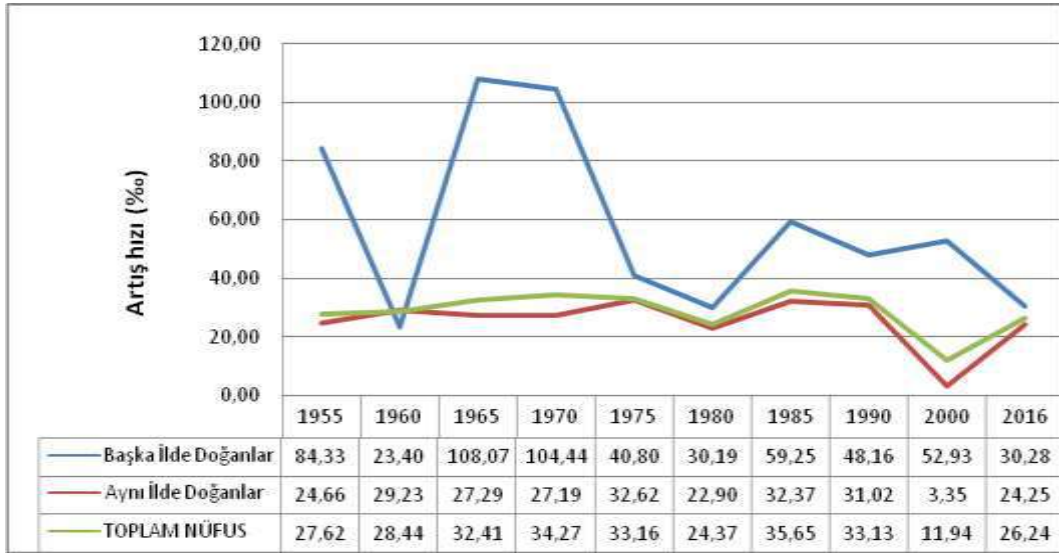
YILLAR	BAŞKA İLDE DOĞANLAR		AYNI İLDE DOĞANLAR		YABANCI ÜLKEDE DOĞANLAR		BİLİNMEYEN	
	G.Antep	Türkiye	G.Antep	Türkiye	G.Antep	Türkiye	G.Antep	Türkiye
1950	3.98	8.08	95.70	88.26	0.29	3.61	0.03	0.05
1955	5.29	10.42	94.29	85.87	0.21	3.52	0.21	0.19
1960	5.16	11.45	94.66	85.06	0.16	3.43	0.02	0.06
1965	7.53	12.80	92.27	84.30	0.20	2.88	0.00	0.02
1970	10.69	16.26	89.06	81.24	0.25	2.50	0.00	0.01
1975	11.10	16.68	88.82	82.97	0.06	0.33	0.02	0.02
1980	11.43	18.81	88.17	79.23	0.40	1.94	0.00	0.01
1985	12.86	20.95	86.73	77.20	0.40	1.85	0.01	0.01
1990	13.87	23.57	85.83	74.42	0.30	2.01	0.00	0.01
2000	20.89	27.31	78.76	70.80	0.33	1.86	0.01	0.03
2016	22.29	31.23	76.28	64.75	0.63	2.32	0.80	1.70

Diğer bir husus ise göçmen ve yerli nüfusun oranının Türkiye ortalaması ile karşılaştırılmasında görülmektedir. Bu bağlamda, önemli oranda göç almasına rağmen, göçmen nüfusun toplamdaki payı Türkiye ortalamasından düşük olduğu görülmektedir. Söz konusu durum 1950 yılından günümüze kadar süregelen bir yapı olmaktadır. 1950 yılında başka ilde doğan nüfusun toplam nüfustaki payı Türkiye ortalamasında %8.08 iken, Gaziantep ilinde %3.98 olmuştur. 2016 yılında ise Türkiye ortalaması %31.23, Gaziantep ise %22.29'a ulaşmıştır.

3. Doğum yerine göre Gaziantep il nüfusunun artış hızı ve Türkiye ile karşılaştırılması

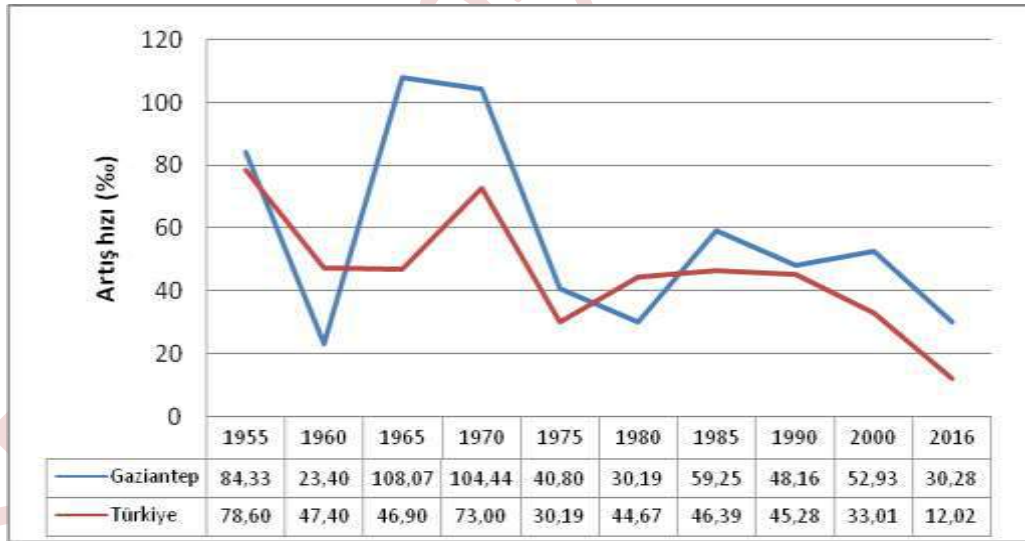
Artış hızı verisi nüfusun doğum yerine göre gelişimini ortaya koymak için önemlidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, 1950-2016 yılları arasında göçmen nüfusun ne oranda artış gösterdiği daha iyi anlaşılır. Gerçekten de yerli nüfus ve toplam il nüfusu ile karşılaştırıldığında, başka il doğumlu nüfusun artış hızının genellikle yüksek değerler gösterdiği anlaşılmaktadır. Sadece 1950-1955 dönemini kapsayan dönemde farklı bir durum görülmektedir. Bu dönemde yerli nüfus %29.23, toplam nüfus %28.44 yıllık artış hızına sahip iken, göçmen nüfus %23.40 oranında artmıştır. Önceki ve sonraki dönemlerde artış hızı göçmen nüfus lehine olmakla birlikte, aradaki farkın da oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 1). Yüksek artış hızının devam etmesi durumunda, il toplam nüfusu içinde göçmen nüfusunun payının gelecekte daha fazla olacağı sonucunu ortaya koymaktadır.

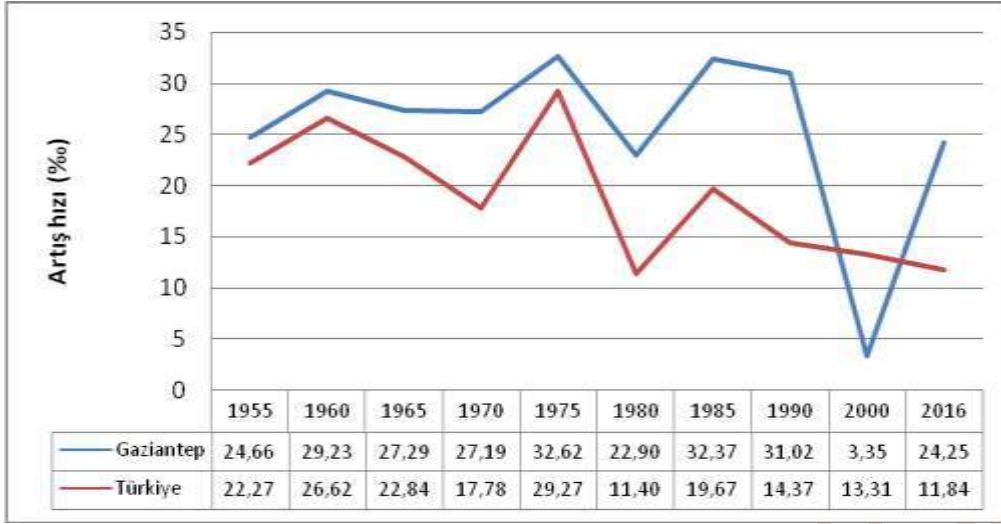
Şekil 1. Doğum yerine göre Gaziantep il nüfusunun yıllık artış hızı (%)

Gaziantep ilindeki göçmen nüfusun artış hızı Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında, ildeki yapı daha iyi anlaşılmaktadır. Bu karşılaştırmada ortaya çıkan en önemli sonuç ildeki göçmen nüfusun artış hızının (1955-1960, 1975-1980 dönemleri hariç) Türkiye ortalamasından genellikle daha yüksek olduğudur. Öyle ki, bazı dönemler (1960-1965, 2000-2016) aradaki fark iki kadına kadar çıkabilmektedir. Bu farkın devam etmesi durumunda gelecekte ildeki başka il doğumlu nüfusun payının (%22.29) Türkiye ortalamasına (%31.23) ulaşacağı tahmin edilebilir.

Şekil 2. Gaziantep ili ve Türkiye'de başka il doğumlu nüfusun artış hızının karşılaştırılması

Yerli nüfusun karşılaştırılmasında da benzer durum görülmektedir. Başka bir ifade ile Gaziantep ilinde doğup aynı ilde ikamet etmekte olan nüfusun yıllık artış hızı, 1990-2000 dönemi hariç, Türkiye ortalamasından yüksektir. Önceki ve sonraki dönemlerin aksine 1990-2000 yılındaki artışın çok düşük olması (%3.35) söz konusu dönemdeki verilerin doğruluk derecesi ile ilgili olsa gerektir. Genel itibariyle ifade etmek gerekirse, yerli nüfusun artışının temelinde, ildeki doğum oranlarının Türkiye ortalamasından yüksek olması gerçeği yatmaktadır.

Şekil 3. Gaziantep ili ve Türkiye'de sayıldığı ilde doğan nüfusun artış hızının karşılaştırılması

SONUÇ

Bu çalışmada göçler sonucunda Gaziantep il nüfusunda birikim oluşturan göçmen nüfus (Gaziantep ili dışında doğanlar) ile yerli nüfusun miktar ve oransal bağlamda 1950-2016 yılları arasındaki karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca söz konusu yerli ve göçmen nüfusundaki değişimi anlamak için Türkiye ortalaması ile de karşılaştırılmıştır. Buna göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1. Gaziantep ili özellikle 1990'lı yıllardan itibaren çoğunluğu Güneydoğu Anadolu Bölgesinin diğer illerinden olmak üzere yoğun bir göçe maruz kalmıştır. Bölgenin önemli sanayi ve ticaret merkezi olması, büyük bir bölümü de terör nedeni/kaynaklı olmak üzere, diğer iller için bir çekim merkezi olmasını sağlamaktadır. Bu göç akımı sonucunda göç göstergeleri de pozitif değerler göstermeye başlamıştır.
2. Göçe konu olması, ildeki yerli olmayan nüfusun (başka ilde doğup burada ikamet eden nüfus) miktar ve oransal olarak artışını sağlamıştır. Nitekim 1950 yılında toplam il nüfusundaki payı %3.98 iken, 2016 yılında %22.29'a ulaşmıştır.
3. Yerli nüfusun payında ise azalış görülmektedir. 1950 yılındaki payı %95.70 iken, gelen göçün etkisi sonucunda, 2016 yılında %76.28'e gerilemiştir.
4. Diğer bir sonuç da yerli, göçmen ve toplam nüfusun artış hızı ile ilgilidir. Bu üç nüfus grubu karşılaştırıldığında yerli ve göçmen nüfusun genellikle toplam nüfustan daha yüksek bir yıllık artış hızına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca göçmen nüfustaki artışın, aynı zamanda yerli nüfustaki artıştan yüksek olduğunu da belirtmek gerektir.
5. Öte yandan doğum yerine göre il nüfusunun Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında da bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Buna göre, almış olduğu yoğun göçlere rağmen, Gaziantep ilindeki göçmen nüfusun oranı halen Türkiye ortalamasından düşüktür. Haliyle yerel nüfusun il toplam nüfusundaki payı da Türkiye ortalamasından daha yüksektir. Bu duruma rağmen, gerek göçmen

nüfus, gerekse yerel nüfusun yıllık artış hızı Türkiye ortalamasından daha yüksek değerlere ulaşması, söz konusu farkın gelecekte kapanma ihtimalini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Gaziantep ilindeki yerel/göçmen nüfusun miktarı, toplam il nüfusundaki payı ve Türkiye ile karşılaştırılmasında ortaya çıkan farklılık ildeki doğum oranları ve aldığı göçe bağlı olarak değişim gösterdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- DİE**, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000). Gaziantep İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)
- DİE**, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000. (www.tuik.gov.tr)
- Dinçer, B., Özasan, M.**, 2004. İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Gaziantep Sanayi Odası**, 2018. İhracat İstatistikleri (http://gso.org.tr/userfiles/dis_ticaret.pdf)
- Günel, V.**, 2016a. “Türkiye Nüfusunun (1935-2000) Doğum Yerine Göre Değerlendirilmesi / Assessment of the Population of Turkey (1935-2000) According to the Birthplace ”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı), Volume 11/2 Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9191>, p. 499-534.
- Günel, V.** 2016b. “Türkiye’deki Göçler Sonucunda İl Nüfuslarının Yapısında (Doğum Yeri Bağlamında) Meydana Gelen Değişimler (1950-2000) / Changes in Province’s Population Structure (In Terms of Birthplace) AS A Result of Migration in Turkey (1950-2000) ”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Armağanı) Volume 11/13 Summer 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9757>, p. 171-196.
- Kocaman, T.** 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000). DPT Yayını. Ankara.
- Özgür, E.M.** 1998. Türkiye Nüfus Coğrafyası, Ankara.
- Özgür, E.M.** 1999. “Türkiye’de İç Göçler Hakkında Düşünceler”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, XXXIX (1-2), 159-167.
- Sandal, E.K., Şen, Ö.**, 2013. Gaziantep İlinin Ekonomik Coğrafyasından Bir Kesit:1998-2012 Yılları Arası İhracat Performansının İstatistikî Verilerle Analizi, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s.43-60.
- Söylemez, S.A., Arslan, G.E., Çakar, G.E., Kalaycıoğlu, S., Özgen, L.**, 2012. Gaziantep Sanayisi ve Dinamikleri, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:2012/83, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı**, 2015. Gaziantep İl Profili.
- Ulusoy, R., Turan, N.**, 2016. Gaziantep Ekonomisinin Ortadoğu Açısından Önemi, *Akademik Bakış*, Cilt 9 Sayı 18, s.141-165.

- Yakar, M.**, 2013. XXI. Yüzyılın Başında Türkiye’de İller Arası Göçlerin Mekânsal ve İstatiksel Analizi. *ZfWT. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 5, No. 3 p.239-263.
- Yakar, M.**, 2017. “Yerlilikten” “Göçmenliğe” Doğru: Türkiye’de İç Göçün Doğum Yeri Verisine Göre Gelişimi. *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları içinde* (Ed. Ferhat ARSLAN), s.374-398.

ISBN 978-605-7510-81-5

GAZİANTEP İLİNDEKİ NÜFUSUN DOĞDUĞU İLLERE GÖRE MİKTAR VE ORANSAL DAĞILIMI (1950-2016)

Veysi GÜNAL

GİRİŞ

Yerleşmelerin doğum yerine göre nüfusları bir takım bileşenlerden oluşmaktadır. Nüfusun bir bölümü sayıldığı ilde doğarken, bir bölümü sayıldığı il dışında veya ülke dışında doğmuş olabilir. Nüfusun diğer özellikleri gibi (yaş, cinsiyet yapısı, ekonomik faaliyet alanlarına göre dağılım, işgücü vs.) doğum yerine göre nüfusun yapısının ortaya konması da nüfus ile ilgili planlama için önem arz etmektedir. İllerin bu nüfus gruplarının miktar ve oran olarak yapısını ortaya koyan unsur da göçlerdir. Gerek göç veren, gerekse göç alan illerin sosyo-ekonomik yapısındaki değişimler nüfus içinde diğer illerin miktar ve payını belirlemektedir.

Bu çalışmada da 1950 yılından 2016'ya kadar geçen sürede Gaziantep il nüfusunun doğum yerine göre analizi yapılmıştır. Bunun için, Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine dayanarak, öncelikle toplam nüfus içinde başka ilde doğan nüfusun miktarı ve payı ele alınmıştır. Daha sonra bu nüfusun illere göre dağılımı, illerin payları (toplam il nüfusu içindeki pay, başka ilde doğan nüfustaki pay) ve dönemlere göre değişim incelenmiştir.

Gaziantep ilindeki diğer il doğumluların miktar ve oranındaki genel değişim

Gaziantep ilindeki diğer il doğumlu nüfusun miktar, artış hızı ve toplam il nüfusu içindeki payına göre değişimini ortaya koymak, ildeki göçmen nüfusun değişim yapısını anlamak için önemlidir. Bu bağlamda dikkat çeken ilk husus, başka ilde doğan nüfusun 1950-2016 yılları arasında miktar olarak sürekli artış göstermesidir. Nitekim 1950 yılında ilde 13.073 kişi başka ilde doğup burada ikamet edenlerden oluşurken, 2016 yılında bu miktar 435.919'a ulaşmıştır. İkinci özellik bu nüfus miktarının payı ile ilgilidir. 1950 yılında Gaziantep ilinde ikamet edip başka ilde doğan nüfusun toplam il nüfusundaki payı 1950 yılında %3.98 iken, 2016 yılında %22.29'a ulaşmıştır. Öte yandan ildeki yıllık artış hızına bakıldığında da, bu göçmen nüfusun hem toplam il nüfusundan, hem de ilde doğan yani yerel nüfustan daha yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Gaziantep ilindeki diğer il doğumlarının miktar ve payı

Yıllar	İlde doğan nüfus			İl dışında doğan nüfus			TOPLAM İL NÜFUSU	
	Miktar*	Pay* (%)	Yıllık artış hızı (%)	Miktar*	Pay* (%)	Yıllık artış hızı (%)	MİKTAR	YILLIK ARTIŞ HIZI (%)
1950	314.223	95.70	-	13.073	3.98	-	328.343	27.62
1955	355.459	94.29	24.66	19.929	5.29	84.33	376.969	28.44
1960	411.388	94.66	29.23	22.403	5.16	23.40	434.579	32.41
1965	471.532	92.27	27.29	38.457	7.53	108.07	511.026	34.27
1970	540.200	89.06	27.19	64.827	10.69	104.44	606.540	33.16
1975	635.888	88.82	32.62	79.497	11.10	40.80	715.939	24.37
1980	713.015	88.17	22.90	92.450	11.43	30.19	808.697	35.65
1985	838.278	86.73	32.37	124.330	12.86	59.25	966.490	33.13
1990	978.916	85.83	31.02	158.179	13.87	48.16	1.140.594	11.94
2000	1.012.279	78.76	3.35	268.573	20.89	52.93	1.285.249	26.24
2016	1.492.048	76.28	24.25	435.919	22.29	30.28	1.955.922	27.62

Kaynak: - DİE. 1950-2000 Türkiye Genel Nüfus Sayımları
(Gaziantep İli Fasikülleri), (www.tuik.gov.tr)

- TÜİK,2016. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri
(www.tuik.gov.tr)

* Gerek miktar, gerekse payda yurt dışı doğumlar ve bilinmeyen nüfus hesaplanmadığı için genel toplamı bulmaz.

Gaziantep toplam il nüfusunun oluşumunda illerin payı ve değişimi

Gerek geçmişte, gerekse günümüzde Gaziantep ilinin nüfusu bir taraftan doğal artış, diğer taraftan göçler ile önemli artışlara konu olmuştur. Dolayısıyla bu nüfusta her bir ilin belli oranda bir katkısının olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bazı illerin payının daha yüksek olduğu ve ön plana çıktığı görülmektedir. 2016 yılında bu illerden özellikle Şanlıurfa, K.Maraş, Kilis, Adıyaman, Hatay ve Osmaniye'nin payı yüksektir. Bu illerin il nüfusu içindeki toplam payı %16.35'tir. Diğer il doğumlarının payı ise %5.94'tür. Buna göre söz konusu bu illerin 1950 yılına göre payında önemli bir gelişme olduğu açıktır. Nitekim 1950'deki payları sadece %1.57'dir (Tablo 2). Diğer illerin payı ise daha düşük oranda artış göstermiş ve %2.41'den %5.94'e yükselmiştir. Bununla birlikte en önemli artışın Şanlıurfa doğumlu nüfusta olduğu görülmektedir. Gaziantep il nüfusunda Şanlıurfalıların payı 1950 yılında sadece %0.62 iken, 2016 yılında %6.59'a ulaşmıştır. Bu durum, Şanlıurfa'nın komşu il olması, nüfusunun fazla olması ve verdiği göçün yüksek olması ile ilgilidir.

Tablo 2. Gaziantep toplam il nüfusunda önemli illerin payındaki değişim*

İller	1950	1955	1960	1975	1980	1985	1990	2000	2016
Ş.Urfa	0.62	0.68	0.81	2.89	3.19	3.70	4.20	6.28	6.59
K.Maraş	0.49	0.74	0.57	2.01	2.23	2.33	2.52	3.07	2.84
Kilis	-	-	-	-	-	-	-	2.69	2.56
Adıyaman	-	0.16	0.28	0.94	1.08	1.25	1.59	2.22	2.23
Hatay	0.18	0.19	0.11	0.22	0.26	0.26	0.35	0.54	0.87
Adana	0.28	0.27	0.35	0.53	0.53	0.52	0.62	0.53	0.73
Osmaniye	-	-	-	-	-	-	-	0.37	0.53
İllerin toplam payı	1.57	2.04	2.12	6.59	7.29	8.06	9.28	15.70	16.35
Diğer illerin payı	2.41	3.25	3.04	4.51	4.14	4.80	4.59	5.20	5.94
G.Antep doğumlarının payı	95.70	94.29	94.66	88.82	88.17	86.73	85.83	78.76	76.28
Yabancı ülke doğumlarının payı	0.29	0.21	0.16	0.06	0.40	0.40	0.30	0.33	0.63
Bilinmeyen	0.03	0.21	0.02	0.02	0.00	0.01	0.00	0.01	0.80
GENEL TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: - DİE, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000),

İstanbul İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)

- TÜİK,. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2016 Yılı Verileri,

(www.tuik.gov.tr)

* 1965 ve 1970 yıllarına ait il bazında veri bulunmamaktadır.

Gaziantep ilindeki başka il doğumlarının illere göre dağılımı

Yukarıda ifade edildiği gibi Gaziantep ili nüfusunun bir bölümü başka ilde doğup burada ikamet edenlerden oluşmaktadır. Öyle ki, bu miktar 2016 yılında toplam 435.919'dur. Bu nüfus kitlesi içinde iller farklı miktara sahiptir. Buna göre 16 ilin 5.000'den fazla nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Bu illerin toplamı da 386.329'dur. Geriye kalan illerin toplamı ise 49.590'dır (Tablo 3).

Gaziantep ilinde en yoğun yabancı il doğumlu nüfus 128.943 ile Şanlıurfa iline aittir. K.Maraş ikinci (55.639), Kilis (50.084) ise üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 3). Öte yandan gerek bu üç il, gerek önemli ağırlığı olan 16 il, gerekse diğer il kökenli nüfusun Gaziantep ilinde ikamet etme durumunun da 1950'den günümüze kadar önemli değişimlere maruz kaldığını da belirtmek gerektir.

Tablo 3. Diğer il doğumlularında önemli miktara sahip olan başlıca iller*

İller	1950	1955	1960	1975	1980	1985	1990	2000	2016
Ş.Urfa	2.051	2.571	3.526	20.723	25.806	35.796	47.858	80.720	128.943
K.Maraş	1.593	2.786	2.466	14.397	18.036	22.539	28.732	39.450	55.639
Kilis	-	-	-	-	-	-	-	34.621	50.084
Adıyaman	-	605	1.235	6.747	8.757	12.107	18.131	28.498	43.575
Hatay	575	720	475	1.542	2.100	2.523	3.939	6.986	16.948
Adana	928	1.004	1.528	3.806	4.251	5.006	7.067	6.872	14.274
Osmaniye	-	-	-	-	-	-	-	4.763	10.434
İstanbul	644	626	602	1.255	1.508	1.981	2.387	3.746	10.380
Malatya	1.627	1.911	1.328	4.621	4.625	5.080	5.165	5.964	8.410
Siirt	59	102	82	901	1.348	2.079	3.535	5.677	8.187
Mersin	175	414	235	897	1.018	1.219	1.720	2.864	7.924
Van	125	122	166	915	1.478	2.039	3.255	4.810	7.208
Mardin	176	400	384	879	1.316	1.932	2.420	3.927	7.089
Şırnak	-	-	-	-	-	-	327	3.302	6.938
Ankara	235	227	434	1.246	1.395	1.953	2.032	2.675	5.186
Diyarbakır	130	411	179	552	983	1.316	1.772	3.236	5.110
İllerin toplamı	8.318	11.899	12.640	58.481	72.621	95.570	128.340	238.111	386.329
Diğer illerin toplamı	4.755	8.030	9.763	21.016	19.829	28.760	29.839	30.462	49.590
TOPLAM	13.073	19.929	22.403	79.497	92.450	124.330	158.179	268.573	435.919

* 1965 ve 1970 yıllarına ait il bazında veri bulunmamaktadır

Miktar ile birlikte illerin payına bakıldığında yapı daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde 2016 yılında %1'den fazla payı olan 16 ilin toplam payının %88.62 olduğu görülmektedir. Bu oran 1950'de %63.65 idi. Geride kalan diğer illerin 1950 ve 2016 yılındaki payları ise sırasıyla %36.35 ve %11.38 olmuştur. Buna göre illerin paylarında önemli oransal değişimler olmuştur (Tablo 4).

Daha ayrıntılı incelendiğinde bazı illerin payının önemli oranda olduğu görülmektedir. Bunların başında %29.38'lik pay ile Şanlıurfa ili gelmektedir. Bu il gerek toplam Gaziantep il nüfusu (%6.59), gerekse ildeki yabancı il doğumlular içinde (%29.38) ilk sırayı almaktadır. Buna göre Gaziantep ilindeki yabancı il doğumlu her üç kişiden yaklaşık biri Şanlıurfa kökenlidir. Şanlıurfa ile birlikte, Gaziantep ili nüfusu içinde K.Maraş (%12.76), Kilis (%11.49) ve Adıyaman (%10.00) kökenli nüfusun da önemli bir yeri bulunmaktadır. (Tablo 4).

Tablo 4. Gaziantep ilindeki diğer il doğumları içinde oransal dağılım (%)

İller	1950	1955	1960	1975	1980	1985	1990	2000	2016
Ş.Urfa	15.69	12.90	15.74	26.07	27.91	28.79	30.26	30.06	29.58
K.Maraş	12.19	13.98	11.01	18.11	19.51	18.13	18.16	14.69	12.76
Kilis	-	-	-	-	-	-	-	12.89	11.49
Adıyaman	0.00	3.04	5.51	8.49	9.47	9.74	11.46	10.61	10.00
Hatay	4.40	3.61	2.12	1.94	2.27	2.03	2.49	2.60	3.89
Adana	7.10	5.04	6.82	4.79	4.60	4.03	4.47	2.56	3.27
Osmaniye	-	-	-	-	-	-	-	1.77	2.39
İstanbul	4.93	3.14	2.69	1.58	1.63	1.59	1.51	1.39	2.38
Malatya	12.45	9.59	5.93	5.81	5.00	4.09	3.27	2.22	1.93
Siirt	0.45	0.51	0.37	1.13	1.46	1.67	2.23	2.11	1.88
Mersin	1.34	2.08	1.05	1.13	1.10	0.98	1.09	1.07	1.82
Van	0.96	0.61	0.74	1.15	1.60	1.64	2.06	1.79	1.65
Mardin	1.35	2.01	1.71	1.11	1.42	1.55	1.53	1.46	1.63
Şırnak	-	-	-	-	-	-	0.21	1.23	1.59
Ankara	1.80	1.14	1.94	1.57	1.51	1.57	1.28	1.00	1.19
Diyarbakır	0.99	2.06	0.80	0.69	1.06	1.06	1.12	1.21	1.17
İllerin toplam payı	63.65	59.71	56.43	73.57	78.54	76.87	81.14	88.66	88.62
Diğer illerin payı	36.35	40.29	43.57	26.43	21.46	23.13	18.86	11.34	11.38
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Yukarıda ele alınan ilin doğum yerine göre nüfusunun dağılımını belirleyen temel etmen göçlerdir. Yani Türkiye'nin diğer illerinden Gaziantep iline yönelik göçler ve bu göçlerin değişim durumu ildeki nüfusun doğum yeri bağlamında yapısını değiştirmektedir. Ayrıca Gaziantep ilinin, bölge illeri için önemli göç çekiciliğine sahip olması (Günel, 2012a; Günel, 2012b) önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 1975-2017 yılları arasında Gaziantep ilinin Türkiye'nin diğer illerinden aldığı göç toplamı 620.267 kişi olmuştur. Bu sayıda ağırlığı olan (%1'den fazla paya sahip olan) 16 il bulunmakta olup, bunların toplamdaki payları da %73.52'dir. Diğer illerin payı ise %26.48'dir (Tablo 5).

Bu yönü ile ele alındığında alınan bu göçte de bazı illerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu iller Şanlıurfa, İstanbul ve K.Maraş'tır. Şanlıurfa 1975-2017 yılları arasında Gaziantep'e toplam 101.200 kişi göç verirken, İstanbul (51.478) ve K.Maraş'ın (50.288) miktarı ise bu rakamın yarısı oranında olmuştur.

Dikkat çeken diğer bir özellik de ilin aldığı göç (Tablo 5) ve Gaziantep ilindeki diğer il doğumları içinde (Tablo 4) illerin payı ve sıralamasının paralel olmadığıdır. Örneğin Gaziantep ilinin aldığı göçte İstanbul ilinin payı %8.30 iken (Tablo 5), diğer il doğumları içindeki payı ise genellikle %2-3 (Tablo 4) civarında olmuştur. Bu durum İstanbul'dan ile göç eden nüfusun önemli bir bölümünün,

daha önce Gaziantep'ten göç etmiş ve sonra dönüş yapmış olan Gaziantep kökenli nüfustan oluştuğunu göstermektedir. Benzer durum diğer tüm iller için de geçerli olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5. Gaziantep ilinin aldığı göçte illerin payı

İLLER	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000	2008-2017	TOPLAM	
						Miktar	Pay (%)
Ş.Urfa	6.921	5.438	8.406	11.691	68.744	101.200	16.32
İstanbul	2.798	3.453	3.666	5.771	35.790	51.478	8.30
K.Maraş	4.296	3.964	7.042	5.149	29.837	50.288	8.11
Adıyaman	1.883	1.946	4.071	4.934	24.593	37.427	6.03
Adana	2.941	2.874	4.003	3.962	22.846	36.626	5.90
Kilis	-	-	-	3.765	25.520	29.285	4.72
Hatay	1.332	1.574	2.201	3.076	20.854	29.037	4.68
Mersin	730	1.058	1.670	2.851	18.355	24.664	3.98
Ankara	1.656	1.950	2.028	2.480	14.737	22.851	3.68
Osmaniye	-	-	-	1.496	10.914	12.410	2.00
Diyarbakır	367	484	750	1.444	8.682	11.727	1.89
Van	597	599	1.197	1.155	8.176	11.724	1.89
Malatya	886	747	946	1.067	7.753	11.399	1.84
Mardin	432	497	516	1.046	7.895	10.386	1.67
Şırnak	-	-	350	738	7.926	9.014	1.45
Siirt	342	613	915	849	3.757	6.476	1.04
İLLERİN TOPLAMI	25.181	25.197	37.761	51.474	316.379	455.992	73.52
DİĞER İLLERİN TOPLAMI	7.630	11.810	14.828	17.076	112.931	164.275	26.48
TOPLAM ALDIĞI GÖÇ	32.811	37.007	52.589	68.550	429.310	620.267	100.00

Kaynak: DİE., 1980 Genel Nüfus Sayımı. Daimi ikametgâha göre iç göçler, Ankara.

DİE., 1985 Genel Nüfus Sayımı. Daimi ikametgâha göre iç göçler, Ankara.

DİE., 1990 Genel Nüfus Sayımı. Daimi ikametgâha göre iç göçün sosyal ve ekonomik nitelikleri, Ankara.

DİE., 2000 Genel Nüfus Sayımı. Göç istatistikleri, Ankara.

TUİK, 2007-2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veriler

(www.tuik.gov.tr)

Kocaman, T. 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000). DPT Yayını. Ankara.

SONUÇ

Bu çalışmada Gaziantep il nüfusunun oluşumunda Türkiye'deki diğer illerin katkısı incelenmiştir. Bu katkı araştırılırken doğum yeri verisi kullanılmıştır. Yani başka ilde doğup göç yoluyla Gaziantep ilinde ikamet etmekte olan nüfusun 1950-2016 yılları arasında miktarı ve dağılımı çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda ifade etmek gerekirse, öncelikle ildeki göçmen nüfusun miktar ve oranının sürekli arttığı görülmektedir. Nitekim 1950 yılında %3.98 olan il dışında doğanların payı 2016 yılında %22.29'a ulaşmıştır. Bu oranda bazı illerin payı da önemli değişimler göstermiştir. 1950 yılında %0.5-%1.0 arasında payı olan illerden özellikle Ş.Urfa (%6.59), K.Maraş (%2.84), Kilis (%2.56), Adıyaman (%2.23), Hatay (%0.87), Adana (%.73) ve Osmaniye (%0.53) kökenli nüfus, 2016 yılının toplam il nüfusundaki payı önemli oranlara yükselmiştir.. Toplam il nüfusunda olduğu gibi, ildeki başka il doğumluların toplamında da bu illerin önemli payları bulunmaktadır. Ancak dikkat çeken özellik bazı illerin payında 1950 yılına göre 2016 yılında artış, bazılarında ise azalma olmasıdır. En önemli artışlar Şanlıurfa ve Adıyaman ilinin payında olmuştur. Nitekim %15.69'luk paya sahip olan Şanlıurfa 2016 yılında %29.58'e ulaşmıştır. Adıyaman'ın payı da %3.04 (1955)'den %10.00'a yükselmiştir. Buna karşın K.Maraş, Hatay, Adana gibi illerin payında duraklama ve gerileme olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi için önemli bir çekim gücüne sahip olan Gaziantep ili, bu bölge illerinden yoğun göç almıştır. Bu durum da ildeki nüfus içinde, bölgenin diğer illerinin payının artmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- DİE.**, 1980 Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, Ankara.
- DİE.**, 1985 Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler, Ankara.
- DİE.**, 1990 Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara.
- DİE.**, 2000 Genel Nüfus Sayımı. Göç istatistikleri, Ankara.
- DİE.**, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1950-2000), Gaziantep İl Fasikülleri, (www.tuik.gov.tr)
- DİE.**, Genel Nüfus Sayımları, 1950-2000, (www.tuik.gov.tr)
- Günel, V.**, 2012a. Mardin İlinde Verilen Göçün Akım Yönündeki Değişimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.5, Sayı:23, s.248-275.
- Günel, V.**, 2012b. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Verilen Göçün Akım Yönü. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science (JASS)*, Volume 5 Issue 5, p. 105-127, October 2012.
- Kocaman, T.** 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000). DPT Yayını. Ankara.
- TUİK.** 2007-2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri (www.tuik.gov.tr)

KİLİS TEKKE (CANPOLAT PAŞA) CAMİ VE ÇİNİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Süreyya EROĞLU BİLGİN1

GİRİŞ

Kilis, Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri arasındaki geçiş kuşağı üzerinde, güneyden Türkiye-Suriye sınırı, batı, kuzey ve doğudan ise Gaziantep ve ilçeleriyle kuşatılmıştır.² Sırasıyla Hitit, Asur, Pers, Seleukos, Roma ve Bizans hakimiyetine giren kent, Hz. Ömer döneminde (636) İslam topraklarına katılmıştır.³ Kilis ve çevresi, 11. yüzyılın sonlarında Haçlıların istilasına uğramış ve Urfa Haçlı Kontluğu topraklarına dâhil olmuştur.⁴ Daha sonra Eyyûbî ve Memlûk idaresi altına giren Kilis,⁵ 1516-17 yıllarında⁶ Yavuz Sultan Selim'in Halep'i fethetmesiyle Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁷ Bölge, Antep ve civarının Osmanlı topraklarına katılmasının ardından istikrarlı bir yönetime kavuşmuştur.⁸

Kilis, Azez ve Ekrâd⁹ sancağı olarak 1527'de bağımsız bir sancak merkezi hâline gelmesinin sonucunda, yöneticileri bölgenin eski idarecileri arasından seçilmeye başlanması üzerine Canpolatoğulları Kilis Sancağı'nda sancak beyi statüsüyle yönetime gelmişlerdir.¹⁰ Zaman zaman bölgedeki diğer unsurlarla çatışmalar içerisine girmesine karşın ve merkez yönetimle ilişkileri kimileyin kavgalı kimileyin barışık olmakla beraber bölgenin eski idarecileri olan bu aile, Osmanlı yönetiminin Kilis ve civarında temsilcisi olmayı sürdürmüştür. Canpolatoğulları bölgede, Abbasiler döneminden beri yönetici aileler arasında yer almış ve özellikle sözü geçen bir aile olmuştur.

Canpolatoğulları ailesinin siyasetteki bu etkin kimliği Abbasiler döneminde olduğu kadar, Eyyubiler döneminde ve sonrasında da devam etmiştir. Bu nedenle olsa gerektir ki Antakya yakınlarındaki Kuseyr aileye ikta olarak verilmiştir.¹¹

Memlûk döneminde Canpolat ailesi, Kilis ve Com bölgelerindeki konargöçerlerden sorumlu tutulmuş ve Osmanlı'da olduğu gibi Ekrâd Beyleri olarak muamele görmüşlerdir.¹² Yavuz'un Doğu Seferi'ni tamamlamasının ardından İstanbul'a dönüş yolculuğunda, küçük yaştaki oğlu Canpolat'ı

¹ Doç. Dr. Süreyya Eroğlu Bilgin, SDÜ, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi

² İ. Oğuz Akdemir- Ö. Faruk İncili, Coğrafi Ortam ve Kent Fizyolojisi İlişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri Örneği, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S., 29, İstanbul 2014, s. 220-247; Besim Darkot, Kilis, *İslam Ansiklopedisi*, C., 6, Ankara 1992, s., 806-808

³ Metin Tuncel, Kilis, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C, 26, Ankara 2002, s., 6-7; Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, İstanbul, 1932, s.,22

⁴ Metin Tuncel, *a.g.m.*, s., 6, Kilisli Kadri, *a.g.e.*, s.,23

⁵ Metin Tuncel, *a.g.m.*, s., 6

⁶ Hüseyin Özdeğer, *16. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul 1982, s., 17

⁷ Bkz., Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi I*, (çev., Mehmet Ata, Günümüz Türkçesine dönüştüren Abdülkadir Karahan), İstanbul, 2005, s., 396, Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, İstanbul, 1933, s.,23; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C., I, İstanbul 2004, s.,110, Dimitri Kandemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi I*, (çev., Özdemir Çobanoğlu), İstanbul 2002, s, 202; Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye; Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 2009, s., 142

⁸ Z. Gül Karşılıgil Ünal, *Gaziantep'te Anıtsal Yapılar: Geleneksel Dokunun Hafızası*, Gaziantep, Dört Yanı Dağlar Bağlar, İstanbul, 2007, s., 149

⁹ Kilis Sancağı'ndaki konar göçerler Ekrad olarak isimlendirilmektedir. Ekrad Beyi, konargöçer aşiret ya da Kürt boyu beyi anlamında kullanılmaktadır. Bkz., Şenol Çelik, XVI. Yüzyılda Hanedan Kurucu Bir Osmanlı Sancakbeyi: Canpulad Bey, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S., 7, İstanbul 2002 (Güz), s., 1-34; Metin Akis, *Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Kilis Sancağındaki Aşiretlerin İdareleri, Nüfusları ve Yaşam Tarzları*, *Tarih Araştırmaları Dergisi* Vol. 22, Ankara 2004, s.,11; <https://www.luggat.com/Ekrad/1/1> (erişim tarihi, 01.12.2108)

¹⁰ Metin Akis, İ. Hakkı Konyalı Armağanına Katkı: Kilis Sancağı'nda Canbolat Oğulları Ailesinin Yönetimi, *Şehirlerin Sevdalısı İ. Hakkı Konyalı Armağanı*, Konya 2015, s.,392

¹¹ Metin Akis, *a.g.m.*, s., 393

¹² Metin Akis, *a.g.m.*, s.,393

da yanına alarak padişaha eşlik etmiş olan Kasım Bey, bazı paşaların kıskırtması sonucu, bölgeye dönerse isyan edebileceği düşüncesiyle padişah tarafından idam ettirilmiştir. Kasım Bey'in oğlu Canpolat saray gulamlarıyla birlikte müteferrika olarak eğitilmek üzere sarayda alıkonmuştur.¹³ Peçevî Canpolat Bey'den "...başına buyruk Kürtlerden Kasım Bey'in oğludur. Rahmetli padişah çocukluğunda onu katına çıkardıkları zaman, kulağındaki küpeyi okşayıp haremine almıştır" şeklinde bahseder.¹⁴

Aileye adını veren Canpolat Bey, Osmanlı Sarayı'nda yetişmiş, daha sonra Kilis Sancağı kendisine ocaklık/yurtluk olarak verilmiştir.¹⁵ Canpolat Bey 1550'lerin başında Kilis sancak beyliğine getirildikten sonra aile "Canpolatoğulları" olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁶ Evliya Çelebi, Canpolat Bey'in I. Ahmed'in kızı, IV. Murad'ın kız kardeşi Fatma Sultan'la evlendiğini, Canboladzâde Hüseyin Bey'in bu evlilikten doğduğunu yazmaktadır.¹⁷

Arşiv belgelerinde, Canpolat Paşa'nın 1570-73 yıllarında yapılan Kıbrıs kuşatmalarına katıldığı, burada büyük başarı gösterdiği belirtilmektedir.¹⁸ Yine arşivde bulunan 1574 tarihli belge, Canpolat Paşa ile İstanbul idaresi arasındaki yazışmalara aittir.¹⁹ Bu belgeye göre, Canpolat Paşa'nın kimi kaynaklarda belirtildiği gibi Kıbrıs kuşatması sırasında şehit olduğu ve günümüzde Canpolat Burcu²⁰ olarak adlandırılan burca defnedildiği ifadeleri gerçek dışıdır.²¹ Kesin ölüm tarihi bilinmeyen Canpolat Paşa'nın, Kıbrıs'tan döndükten kısa bir süre sonra vefat ettiği ve Tekke Cami'nin haziresine gömüldüğü düşünülmektedir.²²

TEKKE CAMİ'NİN MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Tekke Mahallesi'nde, Cumhuriyet Meydanı'nın güneyinde yer alan Tekke Cami'nin de dâhil olduğu külliye, Canpolat Bey tarafından 1552-53 yıllarında yaptırılmıştır. Külliye bütünlüğünde cami, medrese, türbe, hazire ve hamamın yanı sıra doğuda yer alan han ve doğudaki, Canpolat Paşa sülalesine ait evler, kuzeydoğu yönünde yer alan sıralı dükkânlar ve Mevlevi Tekkesi bulunmaktadır.

¹³ Metin Akis, a.g.m., s., 393; İ. Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Kilis Tarihi, İstanbul 1968, s., 424-461

¹⁴ Peçevî İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi, C.I., Ankara 1999, s.51

¹⁵ Mücteba İlgürel, Canbolatoğulları, TDV İslam Ansiklopedisi, C., 7, Ankara 2002, s.,144; Metin Tuncel, a.g.m., s.,6

¹⁶ Metin Akis, a.g.m., s., 395; Peçevî İbrahim Efendi, a.g.e., s., 51

¹⁷ Yusuf Küçükdağ, Kilis Mevlevihanesi, Vakıfları ve Vakfiyeleri, Osmanlı Araştırmaları XXIV, İstanbul 2004, s., 261

¹⁸ Yusuf Küçükdağ, a.g.m., s., 263-264

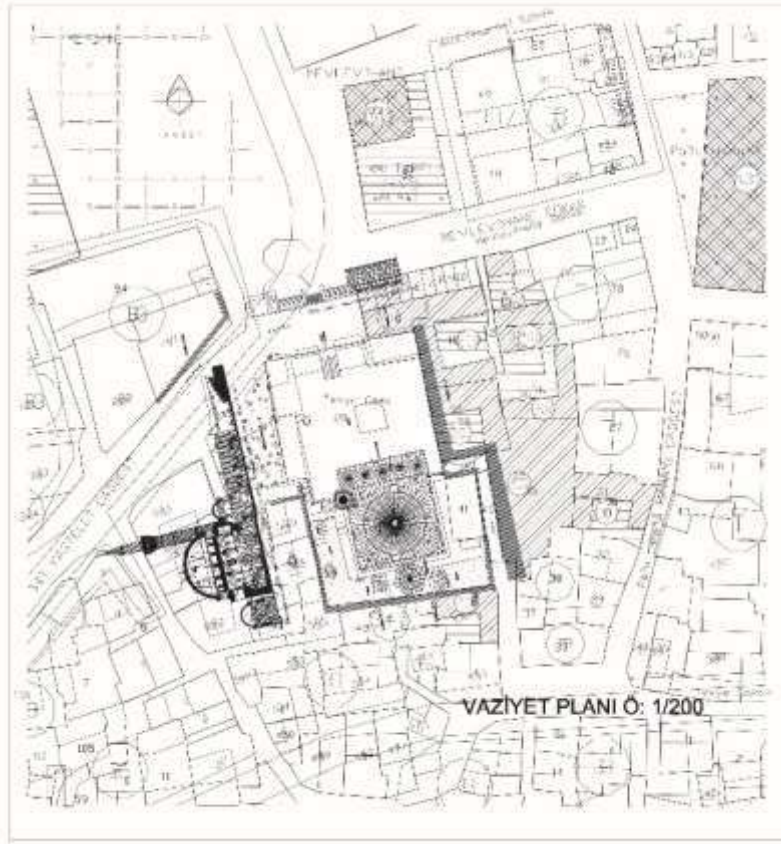
¹⁹ Yusuf Küçükdağ, a.g.m., s., 265

²⁰ Netice Yıldız, Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış, Türkler Ansiklopedisi, (ed., H. C. Güzel, K. Çiçek vd.) C., 19, Ankara 2002, s., 980

²¹ Bu türbe Magosa'da Canbolat Bey Türbesi adıyla bilinmektedir. Semavi Eyice'nin yazısında 1571 yılında Kıbrıs'ta şehit düşen Canbolat Bey için yapıldığı ifade edilen türbe hakkındaki eksik bilgiler, diğer araştırmacılar tarafından da tekrarlanmıştır. Bkz., Semavi Eyice, Canbolat Bey Türbesi, İslam Ansiklopedisi, C., 7, İstanbul 1993, s., 143; Abdülkadir Dündar, Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, Ankara 1999, s., 19; Netice Yıldız

²² Metin Akis, a.g.m., s., 397

Bu yapılar topluluğu, günümüzde de kentin çekirdeğini oluşturmaktadır. (Plan:1)

Plan: 1. Kilis Tekke Cami Vaziyet Planı (VGM)²³

Kaynaklarda “Canbolat Cami, Tekye Cami²⁴” adlarıyla geçen cami, vakfiyesinde “Tekke” adıyla kayıtlıdır.²⁵ Evliya Çelebi, “padişâhâne” olarak nitelendirdiği yapının adını, “Canpûladoğlu’nun Cami” ve “Canpûladdiyye Cami” olarak zikreder.²⁶ Kitabesi olmayan caminin, 1553 yılında düzenlenmiş vakfiyesinden kopyalanmış 1738 ve 1912 tarihli iki vakfiye sureti mevcuttur. Özenle yapılmış kitabeliğin varlığına rağmen kitabenin olmayışı konusunda çeşitli görüşlerin ileri sürülmüştür.²⁷ Yapının inşa edildiği dönemde siyasi istikrarsızlık söz konusu olmadığı gibi kitabelikte tahribat izi de görülmemektedir. Kitabeyi yazdırmak üzere mahir bir hattatın bulunamadığı görüşü ise, caminin nitelikli genel süsleme programıyla özenli ve ustalıklı işçiliği göz önüne alındığında ihtimal dâhilinde bile değildir. Dolayısıyla bütün bu görüşler arasında akla en yakın olasılık, baninin mütevazı bir kişiliği haiz olmasıdır.

Geniş bir avlunun güneyinde yer alan cami, kare planlı ve merkezi kubbelidir. Mukarnas başlıklı sütunların taşıdığı beş gözlü son cemaat yeri kubbelerle örtülüdür. Evliya Çelebi, “herbiri gûya kâse-i nîlgündür ve nakş-i bûkalemündür” şeklinde betimlediği bu kubbelerin sayısını yedi olarak

²³ VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü, yapıyla ilgili çalışma sırasında elinden gelen yardımcı yapan, benimle bilgileri paylaşan Restorasyon Proje mimarlarından Hayriye Koçuşığı’na çok teşekkür ederim.

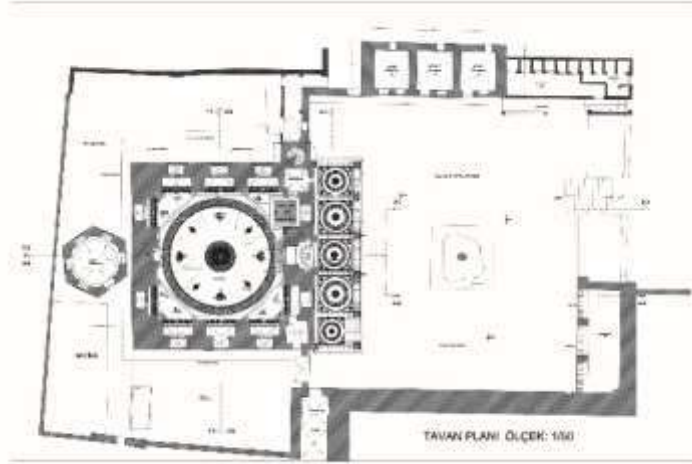
²⁴ Kilisli Kadri, Kilis Tarihi, s., 20

²⁵ Yusuf Küçükdağ, a.g.m., s., 266

²⁶ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C., 9, İstanbul, 2005, s.,181-182

²⁷ Abdülkadir Dündar, a.g.e., s., 17

zikretmiş²⁸ olmasına karşın bu birim, beş kubbeyle örtülüdür. Caminin kuzeybatı köşesine bitişik olarak inşa edilmiş minaret, kare kaidesi, çokgen gövdesi, şerefe altında yer alan incelikle işlenmiş mukarnaslardan başka altı köşeli yıldızlardan gelişen geometrik kurgulu şerefe korkuluklarıyla bölge minarelerinin aksine, klasik Osmanlı üslubunu yansıtmaktadır. (Plan:2, Resim:1)

Plan: 2. Tekke Cami Planı (VGM)

Resim:1. Tekke Cami Genel Görünüm²⁹ (Foto: Süreyya Eroğlu Bilgin)

Sivri kemerli bir niş içine yerleştirilen cümle kapısı, almaşık düzendedir. Kapının iki yanına yerleştirilmiş olan kum saati biçimli kaideler üzerinde yükselen mermer sütuncelerin başlıkları

²⁸ Evliya Çelebi, a.g.e., s., 181

²⁹ Caminin fotoğrafları Ekim 2017’de restorasyon sırasında çekilmiştir. Restorasyon sırasında mimari birimler koruma amaçlı kapatıldığı için minber ve mihrabın fotoğrafları çekilememiş, bu nedenle VGM’ne ait fotoğraflar kullanılmıştır. Yapıda bulunan kalem işleri restorasyon nedeniyle yenilediği için çalışmaya dahil edilmemiştir.

mukarnas ve rumi-palmet motiflerle süslenmiştir. Cümle kapısının kavsarası, dört sıra yüzeyleri ustalıklı işlenmiş mukarnas dizilerinden oluşmaktadır. İstiridye motifleriyle sonlanan kavsaranın etek kısımları sarkıtlıdır, mukarnas nişlerinin yüzeyleri ise yivlerle işlenmiştir. Kavsaranın en alt sırasında yer alan nişlerin yüzeyleri, rumi-palmet motifleriyle süslenmiş, köşe nişler istiridye motifleriyle³⁰ vurgulanmıştır. Bu kavsaranın etek kısmında yer alan sarkıtlar, yüzeyleri işlenerek süsleme programına dâhil edilmiştir. Kapının siyah ve kırmızı alması düzende iki yüzlü palmet motifleriyle bezenmiş basık kemeri ile kavsara arasındaki alana siyah çerçeve içine alınan kitabelik yerleştirilmiştir. Bu kitabeliğin köşeleri kabartma palmet motifleriyle süslenmiş, aralarına ikişer adet gülbezek yerleştirilmiştir. Harime girişin iki yanında kavsaraları mukarnaslarla bezenmiş birer mihrabiye yer alır. Evliya Çelebi caminin cümle kapısından “*Kible kapusunun etrafında gûna gûn zî-kıymet sengi-i ferah seng-i balgami ve seng-i yerekân ve seng-i siyah ve seng-i rûham ve seng-i sommâki ve seng-i sâfra taşları ile inşâ olunmuş*” cümleleriyle bahsetmektedir.³¹ (Resim:2) Cümle kapısının iki yanında yer alan dikdörtgen formlu, sivri kemerli pencerelerin alınlıkları, harim pencerelerinde olduğu gibi mavi-beyaz çinilerle kaplanmıştır.

Resim:2 Cümle Kapısı ve Kavsara (Foto: Süreyya Eroğlu Bilgin)

Caminin en etkileyici mimari elemanlarından olan mihrap ve minberde bölge üslubu hakimdir. Mihrap, renkli mermerlerle yapılmış alması düzendeki süslemeleri ve düğüm motifleriyle³² Suriye üslubuna işaret eder. Derin mihrap nişinin iki yanına yerleştirilen sütuncelerin kaideleri kum saati biçiminde, başlıkları ise mukarnaslıdır. Koyu sarı ve siyah mermerlerin alması düzende kullanıldığı yan bordürler profillidir. Mihrap nişi siyah mermerden bir kaval silmeyle ikiye ayrılmıştır. Silmenin üst tarafı yüzeyleri işlemeli mukarnaslarla doldurulurken alt tarafına mâ’kili yazıyla yedi defa tekrarlanan “*Lailahe İllallah Muhammedü’r-Resulullah*” yazılı kalın kuşak yerleştirilmiştir. Mihrap nişinde yazı kuşağı altında kalan bölüm, siyah, beyaz ve gül kurusu, üst kısımları dilimli dikey mermer panolarla bölünmüştür. Mihrabın sağında yer alan klasik formda tasarlanmış renkli mermerlerden yapılmış minber, ustalıklı taş işçiliği, bitkisel ve geometrik motiflerin uyum içinde kullanılmasıyla dikkat çekicidir. Minberin siyah taş çerçeveler içine alınmış, iç içe üçgenlerden oluşan yan aynalıklarında bitkisel motifler hâkimdir. Minberin süpürgelik kısmında sivri kemerli yedi pano yer alır. Bu panoların ikisi kafes tekniğinde, diğerleri oyma tekniğindedir. Minber tacı üç sıra halinde düzenlenmiş mukarnas dizilerinden ibarettir. Bu

³⁰ Alev Çakmaklı Kuru, İkonografik Açından Ortaçağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi, Erdem, S.52, Ankara 2008, s.,111-124

³¹ Evliya Çelebi, a.g.e., s.,181

³² Alev Çakmaklı Kuru, Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi, Erdem, Ankara 2008, s., 23-52

mukarnasların niş yüzeyleri incelikle işlenmiş ve boyalarla renklendirilmiştir. Evliya Çelebi caminin mihrap ve minberinden hayli etkilenmiş, “*bir mûsanna mihrab ve minberi var kim bu asırda şebekesine kalem urur mermer-bür yokdur*” cümleleriyle hayranlığını dile getirmiştir.³³(Resim:3-4)

Resim:3 Mihrap ve Minber (VGM)

Resim: 4. Mihrap, Detay (VGM)

Caminin müezzin mahfili ve kadınlar mahfili birbirine benzer biçimde tasarlanmıştır. Kadınlar mahfilinin alt kısmı kareler şeklinde bölünmüş, alan bölmeleri geometrik motiflerle süslenmiştir. Sonsuzluk prensibinde düzenlenen bu kompozisyonun akışında motif aralarında sekiz köşeli yıldızlar, sekizgenler ve geçmeler oluşmuştur. Bu kompozisyonun göbek kısmında eşkenar dörtgen bir pano yer almaktadır. Bu panonun ortasına palmetlerle sonlanan bir çarkıfelek motifi işlenmiştir. Aşağı bakan dilimli palmetlerden oluşan bir çerçeve bu çarkıfelek motifini çevrelemektedir. Bu

³³ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 181

pano müezzin mahfilinin göbeğinde de tekrarlanmıştır (Resim:5) Caminin kadınlar mahfiline göre daha dar olan müezzin mahfilinde, altıgenlerden oluşan sade geometrik düzenlemeyle yetinilmiştir. Bu mahfillerde biçimsel olarak bölge üslubu baskındır, lakin süsleme kompozisyonlarında sade kompozisyonlar tercih edilmiştir.³⁴

Resim:5. Kadınlar Mahfili, Detay (Foto: Süreyya Eroğlu Bilgin)

Harimin en dikkat çekici süslemeleri, sivri kemerli pencere alınlıklarını kaplayan çinilerdir. Cümle kapısının iki yanında yer alan pencerelerin alınlıklarında yer alan çinilerle harim pencerelerinin alınlık çinileri aynıdır. Yapıda kullanılan tüm çinilerde aynı teknik ve süsleme üslubu hâkimdir. (Resim:6)

Resim: 6. Çini Pencere Alınlıkları (Foto: Süreyya Eroğlu Bilgin)

Sıraltı tekniğinde yapılmış mavi-beyaz grubuna giren bu çinilerde, beyaz zemin üzerine kobalt mavisiyle yapılmış hatayi, rumi, palmet motifleri ve kıvrım dalların $\frac{1}{4}$ simetri esasına göre kurgulandığı kompozisyon, iç-dış tüm pencere alınlıklarında tekrarlanmıştır. Dört kare çininin birleşerek kompozisyonu oluşturduğu bu çinilerde, düz aksellere birer hatayi, çapraz aksellere ise

³⁴ Detaylı bilgi için Bkz., Süreyya Eroğlu, Gaziantep Camilerinin Ahşap Üzerine Kalemışı Süslemeli Müezzin Mahfilleri, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 37, s., 181-208, (Nisan 2016); Nusret Çam, "Müezzin Mahfilleri ve Gaziantep Camilerinin Ahşap Müezzin Mahfilleri", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23- 27 Eylül 1991, Ankara 1995.

rumi motifleri işlenmiş, kurgu, bu motiflere ait sapların ortada birleştiği noktalara birer gülce³⁵ motifi yerleştirilmesiyle tamamlanmıştır. (Resim:7)

Resim:7. Pencere Alınlık Çinileri, Detay³⁶

³⁵ Yıldız Demiriz, Osmanlı Keramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı, Çini Yazıları (Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına), İstanbul 1996, s., 48-49

³⁶ <https://www.rm-auctions.com/en/15-03-28-european-and-asian-arts/370-an-intact-set-of-4-dome-of-the-rock-tiles-iznik-or-damascus-ca-1600>

DEĞERLENDİRME

Mimari özellikleri bağlamında Kilis'in en önemli camisi olan yapı, cümle kapısı, son cemaat yerine bakan pencere alınlıklarındaki çiniler, çörtlenler ve çörtlenlerin altına ustalıklarla yerleştirilen gülceler, kemerleri taşıyan devşirme, her biri birbirinden farklı tasarlanmış sütun başlıkları olarak sıralanabilecek mimariye bağlı süsleme elemanlarıyla çarpıcı bir cephe düzenine sahiptir. Tekke Cami plan özellikleri bağlamında, Halep Hüsrev Paşa (1546-47) İstanbul Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa (1551), Tekirdağ Rüstem Paşa (1552/1553), Diyarbakır Behram Paşa (1564-1572), Tokat Ali Paşa (1572-1573), Ilgın Lala Mustafa Paşa (1576) ve Bağdat Abdulkadir Geylani (1534) camileriyle benzer özellikler taşımaktadır.³⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Cami, 1765, 1952, 1962, 1972, 1992 tarihlerinde onarım görmüş, 1962 yılında yapılan onarım sırasında özgün şadırvanı kaldırılarak modern bir şadırvan yapılmıştır.³⁸

Tekke Cami'nin cümle kapısı, mihrabı ve minberi bölgede egemen olan yerel üsluba ve geleneklere işaret eder. Halep Firdevs (1236-42), Sultaniye (1223) medreselerinin mihrapları, Kudüs'te bulunan Kubbetü's Silsile'nin (13.yy) ve Halep Behramiye Cami'nin (1580-83) mihrapları benzer örneklerdir. (Resim:8), Anadolu'da ise Alaaddin Cami (12.yy)³⁹ ve Konya Karatay Medresesi'nin (1251-52)⁴⁰ taç kapısında benzer süslemeler görülmektedir. Tekke Cami'nin minberi, biçimsel olarak bölgede bulunan camilerin minberlerine benzer, lakin taş işçiliğinin kalitesi, kompozisyon ve motif zenginliğiyle istisnai bir örnektir.

Resim:8. Tekke Cami Mihrabına Benzer Örnekler ⁴¹

Suriye'nin taş işçiliğinin kalitesiyle ön plana çıktığı ve bu kalitenin ardındaki uzmanlığı, mimarlar-taş ustaları vasıtasıyla çevreleyen yakın coğrafyayla paylaştığı aşikârdır. Özellikle Şam kökenli ustaların Orta Çağ'dan itibaren Anadolu'da çalıştıkları, bu ustaların çoğunluğunun mimar ve taşçı ustası olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Suriye'de ortaya çıkan Zengi mimarisine özgü renkli taş işçiliği, Atabekler ve Eyyubiler döneminde ortaya çıkan gelenek bağlamında gelişmiş ve Memlûkler vasıtasıyla Mısır'a geçmiş, daha sonraki dönemlerde de Anadolu Türk İslam mimarisine az sayıda

³⁷ Tarihlendirmeler için bkz, Abdülkadir Dündar, a.g.e., s., 20

³⁸ Cami, 2016 yılında Suriye'den atılan bir bomba nedeniyle zarar görmüş, bu nedenle ibadete kapatılmıştır. VGM tarafından kapsamlı bir restorasyona alınan caminin 2018 yılı itibariyle ibadete açılması planlanmıştır. Bu sebeple caminin kalem işi bezemeleri çalışma kapsamına alınmamıştır. Atılan bomba en çok üst örtüye zarar verdiği için tüm kalem işi süslemeler restorasyona alındığı için görmek mümkün olamamıştır.

³⁹ Rüçhan-Oluş Arık, Anadolu Toprağının Hazinesi Çini; Selçuklu ve Beylikler Devri Çinileri, İstanbul 2007, s.55

⁴⁰ Doğan Kuban, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul 2002, s., 168

⁴¹ http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument:ISL:sy:Mon01:4:en (1.12.2018)

örnekle de olsa sirayet etmiştir.⁴² Keza, Osmanlı'nın daha geç dönemlerinde bilhassa Kâbe gibi simgesel yapıların onarımları söz konusu olduğunda, Suriye ve Mısır'dan taş ustası ya da mimar görevlendirilmesi talebi de arşiv belgelerinde mevcuttur.⁴³

Bilindiği gibi Osmanlı mimarisinde 16. yüzyılın ikinci yarısı, çini bezemenin altın çağı olarak nitelendirilir.⁴⁴ Tekke Cami'nin iç ve dış pencere alınlıklarında bulunan çini alınlıklar, bu dönemin mimariye bağlı süsleme programını yansıtır. Bu alınlıklarda yer alan mavi-beyaz çinilerin benzerleri, Halep Ulu Cami'de⁴⁵ bulunan Zekeriya Türbesi'nin çini duvar kaplamalarında da görülmektedir (Resim:9)

Resim:9. Halep Ulu Cami, Zekeriya Türbesi (Foto: Daniel Demeter)

Ayrıca Kudüs'te bulunan Kubbetü's Sehra'nın Kanuni döneminde yapılmış olan çini kaplamalarında ve Kubbetü's Silsile'nin kubbe çinilerinde de bu çinilerin benzerlerine rastlamak mümkündür. (Resim:10-11)

⁴² Süreyya Eroğlu Bilgin, Gaziantep Camilerinde Taş Süslemeler, Ankara 2017, s. 212

⁴³ Abdülkadir Dündar, "Osmanlı Mimarisinde Yapıların İnşa Süreci Üzerine Bir Araştırma" KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (İstanbul Özel Sayısı), Ankara, 2000, s.173

⁴⁴ Doğan Kuban, s. Osmanlı Mimarisi, İstanbul 2016 (2.baskı), s. 442

⁴⁵ Halep Ulu Cami'nin inşa tarihi 8. yüzyılın başlarındadır, ancak yapı günümüzdeki durumunu Memluk dönemi onarımları sonrasında almıştır. Çiniler de muhtemelen 16. yüzyılda yapıya ilave edilmiştir. Bazı kaynaklarda bu çinilerin Halep Ulu Cami'nin mihrabında olduğu yazılsa da, çiniler mihrabın solunda bulunan türbenin duvarlarında yer almaktadır.

Resim:10. Kubbetü's Sahre (Foto:Joe Lewitt)

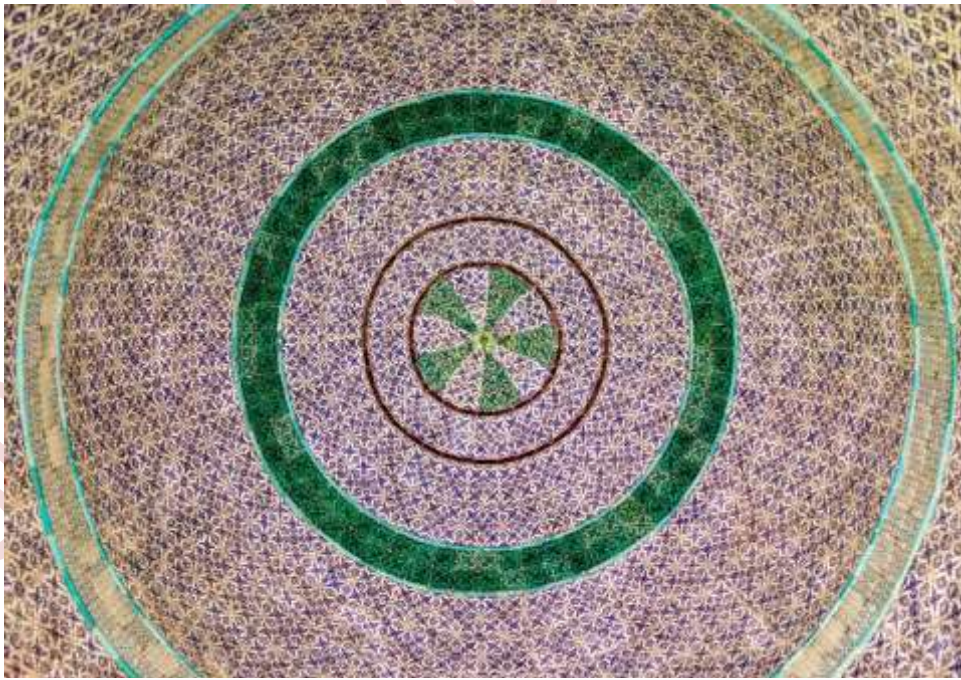
Resim:11. Kubbetü's Sahre⁴⁶

⁴⁶ http://www.studiosaid.com/dome-of-the-rock/images/9405-3-38-1_ext.tiles_WebM.jpg

Resim:12. Kubbetü's Silsile (Foto: Alex Brey)

Resim:13. Kubbetü's Silsile⁴⁷

Adana Ulu Cami'nin (1520-21)⁴⁸ türbe girişinde de yine bu çinilerin benzerleri kullanılmıştır. (Resim.14)

⁴⁷ <http://www.iznik.com/mescid-i-aksa-kubbet-ul-silsile-restorasyonu-kudus-israil>

Resim:14. Adana Ulu Cami (Foto: Süreyya Eroğlu Bilgin)

Aynı teknik ve biçimsel özellikleri haiz çiniler Halep Hüsrev Paşa Cami'nin pencere alınlıklarında da görülmektedir. (Resim:15)

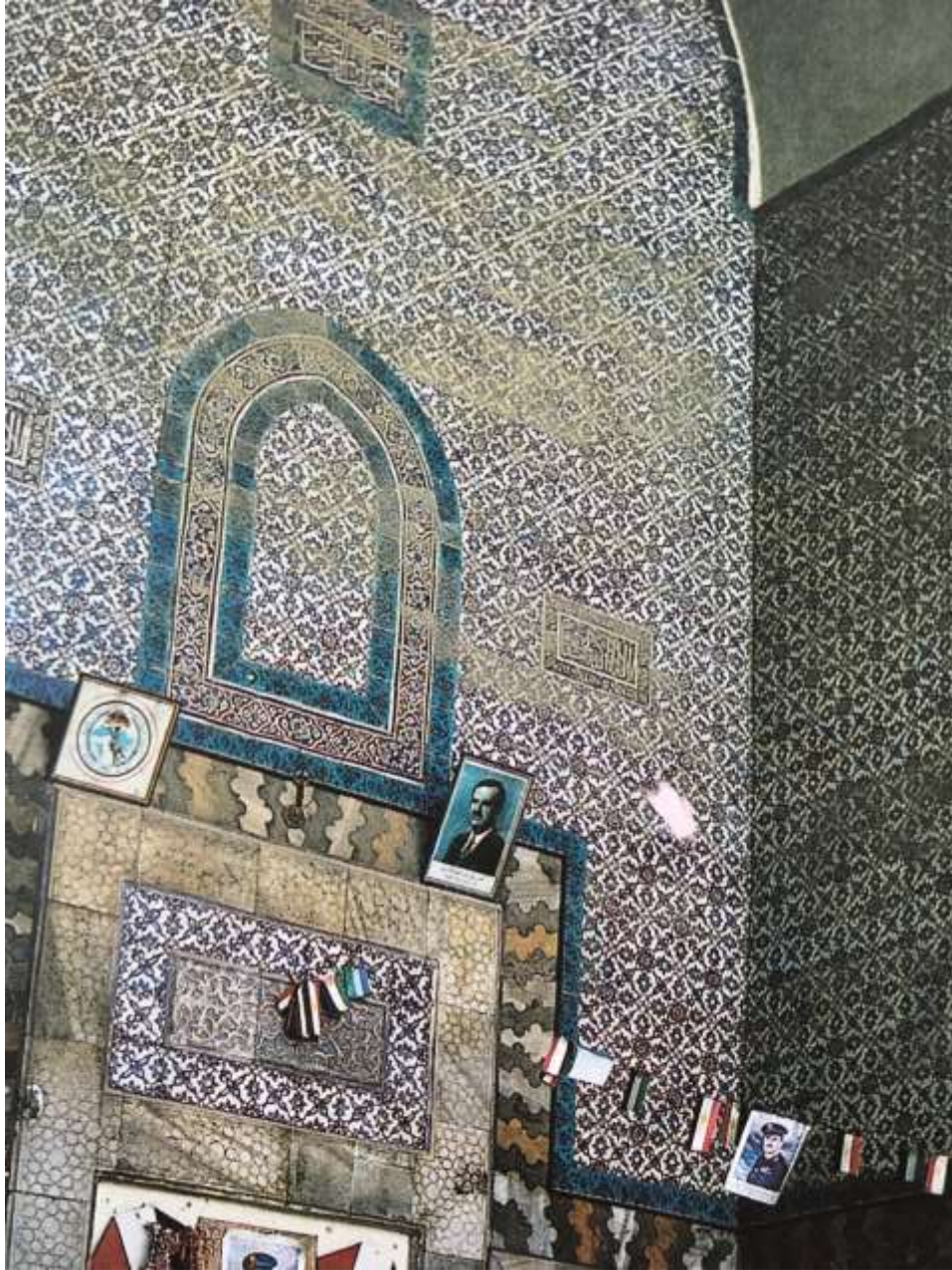
Resim: 15. Halep Hüsrev Paşa Cami⁴⁹

Bu çinilerin görüldüğü yegâne sivil mimari örneği ise Halep, Canpolat Sarayı'dır, bu yapıda çinilere eyvanlarda yer verilmiştir (Resim:16)

⁴⁸ Nusret Çam, Adana Ulu Cami Külliyesi, Ankara 1988, s., 25

⁴⁹ https://archnet.org/sites/2861/media_contents/130383

Resim:16. Halep Canpolat Sarayı (Foto: John Craswell)

Yukarıda zikredilenler arasında Kudüs örnekleri dışında kalan yapılarda kullanılan çinilerin nerede üretildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, araştırmacılar bu konuda çeşitli tezler ileri sürmüşlerdir. Gülru Necipoğlu Diyarbakır yapılarını konu alan yazısında, Diyarbakır’da yerli çini üretiminin varlığından bahsederken, bu çinileri desen ve renk bağlamında İznik çinilerinin taklidi olarak nitelendirmiş, saf beyaz ve domates kırmızısından yoksun olduklarını belirtmiştir.⁵⁰ Necipoğlu aynı eserde, Halep Hüsrev Paşa Cami’nin çinileri hakkında “Kudüs üretimi⁵¹ ya da Kudüs’ten getirilen ustaların üretimidir” ifadesini kullanmaktadır.⁵² Julian Raby, bu konudaki

⁵⁰ Gülru Necipoğlu, Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür, İstanbul 2013, s. 625

⁵¹ Kudüs ile Halep arasında 3214 km mesafe olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, Kudüs’te üretilen çinilerin Halep’e getirilmiş olması pek olası görünmemektedir.

⁵² Gülru Necipoğlu, a.g.e., s. 633

çalışmasında Diyarbakır'da yerel çini üretiminin olduğuna dikkat çekmektedir.⁵³ Jhon Carswell'in 16. yüzyılda Diyarbakır'da çini üretimi yapıldığı, ancak burada çalışan ustaların İznikli ustalardan ilham alıp almadıklarının bilinmediği yönündeki sözleri ise⁵⁴ Necipoğlu'nu destekler niteliktedir. Carswell, ayrıca Kudüs'te⁵⁵ 16. yüzyılda Kubbetü's Sahre'nin⁵⁶ çini dekorasyonunda çalışan bir grup İranlı çini ustasının daha sonra Suriye'ye gittiğini ve buradaki kayda değer ilk işlerinin Halep'te bulunan Canpolat Bey'in sarayının çini dekorasyonu olduğunu yazar.⁵⁷ Bu sarayın iki eyvanı Kudüs'teki, Kubbetü's Sahre'de de kullanılan sıraltı mavi-beyaz çinilerle kaplanmıştır. Lamia El Jasser, bölgede çini kullanımının genel olarak Osmanlı egemenliği sırasında gelişmiş olduğunu, bazı araştırmacıların bu çinilerin İznik'te üretilmiş olduğunu savunduklarını, bazılarının ise bu çinilerin Halep'te üretildiğini iddia ettiklerini belirtmiş, fakat konu ile ilgili herhangi bir kaynak göstermemiştir. Jasser, çinilerin sadece dini mimariyi süslemekle sınırlı kalmadığını, Canpolat Sarayı'nda olduğu gibi sivil mimaride de kullanıldığını yazmaktadır. Jasser, bu sarayın çinileriyle ünlü olduğunu bilhassa vurgulamıştır.⁵⁸ Bu konuda çalışan bir diğer araştırmacı Venezia Potter, bu bilgilere ek olarak, Kanuni döneminde Kubbetü's Sahre'de yapılan yenileme çalışmalarında Tebrizli çini ustalarının da bulunduğu ve başlarında ise Abdullah Tabrizi'nin olduğundan bahseder.⁵⁹ Bu bilgilerden yola çıkarak, bölgede yerel çini üretim merkezleri olduğunu, ürettikleri çinilerin bölgenin ihtiyacına cevap verdiğini söyleyebiliriz.

Mimarı bilinmeyen Kilis Tekke Cami, Klasik Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıdığı için Mimar Sinan'a ve onun kalfalarına mal edilmekle birlikte, bu durumu aydınlatacak bir belgeye henüz rastlanmamıştır.⁶⁰ Caminin, Mimar Sinan tarafından inşa edilen Halep'teki Hüsrev Paşa Cami (1544)⁶¹ ile benzerlikler göstermesi, sözü edilen iki yapının inşa tarihlerinin yakınlığı bu iddiayı güçlendirmektedir. Tekke Cami'den çok kısa bir süre önce yapılan Halep Hüsrev Paşa Cami'nin banii etkilediği aşıkardır. İstanbul'da saray himayesinde yetiştirilen Canpolat Bey'in klasik dönem eserlerini tanıdığı ve inşa ettireceği yapıda bu özellikleri görme isteği çok doğal bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Saray ortamında yetişmiş olan Canpolat Bey sadık bir devlet adamı olarak merkezle ilişkilerini sıcak tutmuş ve saraya damat olmasının da etkisiyle çeşitli vesilelerle İstanbul'da bulunmuş, padişah ve devlet adamlarıyla yüz yüze görüşmüştür.⁶² Sarayda yetişen, padişaha yakın olan güçlü bir baninin, sarayın baş mimarından ya da onun mimarlarından yardım alması da uzak bir ihtimal değildir. İ. Hakkı Konyalı'nın "*Canbolad Bey Sarayı Hümayun'da terbiye gördüğüne göre manzumesini kurarken elbette Sinan'ın mimarlarından ve ustalarından faydalanmıştır*" ifadesi de bu görüşü desteklemektedir.

Kilis Tekke Cami, İstanbul'da Osmanlı saray kültürü içinde yoğrularak yetişen banisinin kültürel kimliğinin ve beğenilerinin yoğun bir şekilde yansıtıldığı bir taşra eseri olmasıyla dikkat çekmektedir. Suriye merkezli bölgede, yüzyılların birikimiyle oluşmuş çok renkli taş işçiliğinin

⁵³ Julian Raby, Diyarbakır: A Rival to Iznik: A Sixteenth Century Tile Industry in the Eastern Anatolia", Istanbuler Mitteilungen, Band 27-28, Tübingen 1979, s.429-459.

⁵⁴ Jhon Carswell, İznik Pottery, London 2012, (reprinted), s. 111-112

⁵⁵ Yazar özgün metinde Jerusalem ve Dome of Rock ifadelerini kullanmıştır.

⁵⁶ Kanuni döneminde yapının tahrip olan dış yüzeylerinde bulunan bozulmuş mozaikler çinilerle değiştirilmiştir. Bu çiniler çalışma konusu olan çinilerle aynı teknik ve süsleme üslubundadır. bkz. Tahir Sevinç, Mescidü'l-Aksa ve Kubbetü's-Sahre Camilerinde İmar ve Tamir Faaliyetleri (1720 ve 1742), Yaşam Bilimleri Dergisi; Cilt 6 Sayı 1 (2016) s., 116; Nebi Bozkurt, Kubbetü's Sahre, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002, C., 26, s., 307; Kâmil Cemil El-Aseli, Kudüs, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 26, Ankara 2002, s., 335

⁵⁷ Carswell, a.g.e., s., 112-113

⁵⁸ <https://www.altayli.net/suriyede-erken-osmanli-donemine-ait-yapilarda-susleme-ve-bezemeler.html>

⁵⁹ Venetia Porter, Islamic Tiles, London 2008, s. 103

⁶⁰ Eserin inşa tarihi, Mimar Sinan'ın Hassa Mimarlar Teşkilatı'nın başında olduğu zamana rastlamakla beraber Mimar Sinan'ın yaptırdığı eserler listesinde bu caminin ismi geçmemektedir.

⁶¹ M. Lemya Cäsir, Halep'te Hüseyiyye Tekkesi Vakıfları, Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyumu Bildirileri, C. III, İstanbul 2014, s.91

⁶² Yusuf Küçükdağ, a.g.m., s. 262

devingenliğinin Osmanlı mimari biçimlerinin ağırbaşlılığı, mavi beyaz çinilerin sakinliğiyle dengelendiği, ahenk içinde kaynaştırıldığı örneklerden biri olmasıyla ön plana çıkan bir eserdir. 1552 yılında inşa edilen Tekke (Canbolat Paşa) Cami'nin anıtsallığı ve başkent üslubuna yakınlığı, siyasi ve ekonomik açıdan güçlü bir baninin, yapının biçimlenmesi üzerindeki tasarrufunun açık bir göstergesidir.

KAYNAKLAR

Akdemir, İ. O, İncili Ö (2014) Coğrafi Ortam ve Kent Fizyolojisi İlişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri Örneği, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S., 29, İstanbul, s. 220-247

Akis M (2004) Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Kilis Sancağındaki Aşiretlerin İdareleri, Nüfusları ve Yaşam Tarzları, *Tarih Araştırmaları Dergisi* Vol. 22, Ankara, s.,11

Akis M (2015) İ. Hakkı Konyalı Armağanına Katkı: Kilis Sancağında Canbolat Oğulları Ailesinin Yönetimi, *Şehirlerin Sevdalısı İ. Hakkı Konyalı Armağanı*, Konya, s.,392

Arık R, O (2007) Anadolu Toprağının Hazinesi Çini; Selçuklu ve Beylikler Devri Çinileri, İstanbul, s.,55

Bilgin Eroğlu S (2017) Gaziantep Camilerinde Taş Süslemeler, Ankara, s., 212

Bozkurt N (2002) Kubbetü's Sahre, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C., 26, s., 307

Carswell J (2012) *İznik Pottery*, London, (reprinted), s., 111-112

Casir M. L (2014) Halep'te Hüsreviyye Tekkesi Vakıfları, *Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyumu Bildirileri*, C., III, İstanbul 2014, s.,91

Çam N (1988) Adana Ulu Cami Külliyesi, Ankara, s., 25

Çam, N (1999) Anadolu Osmanlı Mimarisinde Osmanlı Öncesi Geleneksel Üslup Havzaları, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C., 12, Ankara, s.,3-4

Çam N (1995) Müezzzin Mahfilleri ve Gaziantep Camilerinin Ahşap Müezzin Mahfilleri, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23- 27 Eylül, Ankara

Kuru Çakmakoğlu A (2008) İkonografik Açından Ortaçağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi, *Erdem*, S.52, Ankara, s.111-124

Kuru Çakmakoğlu A (2008) Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi, *Erdem*, S.,51, Ankara, s., 23-52

Çelebi E (2005) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C., 9, İstanbul, 2005, s.,181-182

Çelik Ş (2002) XVI. Yüzyılda Hanedan Kurucu Bir Osmanlı Sancakbeyi: Canpulad Bey, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S., 7, İstanbul (Güz), s., 1-34

Darkot, B (1992) Kilis, *İslam Ansiklopedisi*, C., 6, s., 806-808

Demiriz Yıldız (1996) Osmanlı Keramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı, *Çini Yazıları (Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına)*, İstanbul, s., 48-49

Dündar A (1999) *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 1999, s., 19

- Dündar A (2000) Osmanlı Mimarisinde Yapıların İnşa Süreci Üzerine Bir Araştırma,” KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (İstanbul Özel Sayısı), Ankara, s.,173
- El-Aseli K C (2002) Kudüs, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s., 335
- Eroğlu S (2016) Gaziantep Camilerinin Ahşap Üzerine Kalemişi Süslemeli Müezzin Mahfilleri, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 37, s., 181-208, (Nisan)
- Eyice S (1999) Canbolad Bey Türbesi, *İslam Ansiklopedisi*, C., 7, İstanbul 1993, s., 143
- Hammer J (2005) *Osmanlı Tarihi I*, (çev., Mehmet Ata, Bugünkü Türkçe’ye dönüştüren Abdülkadir Karahan), İstanbul, 2005, s., 396
- İlgürel, M (2002) Canbolatoğulları, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C., 7, Ankara, s.,144
- İnalçık H (2009) *Devlet-i Aliyye; Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul, s., 142
- Kandemir D (2002) *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi I*, (çev., Özdemir Çobanoğlu), İstanbul, s, 202
- Kilisli K (1932) *Kilis Tarihi*, İstanbul, s.,22
- Konyalı İ. H (1968) *Abideleri ve Kitabeleri ile Kilis Tarihi*, İstanbul, s., 424-461
- Kuban D (2002) Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul, s., 168
- Kuban D (2016) *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul (2.baskı), s., 442
- Küçükdağ Y (2004) Kilis Mevlevihanesi, Vakıfları ve Vakfiyeleri, *Osmanlı Araştırmaları XXIV*, İstanbul, s., 261
- Necipoğlu G (2013) *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür*, İstanbul, s., 625
- Özdeğer H (1982) *16. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep’in Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul, s., 17
- Öztuna Y (2004) *Osmanlı Devleti Tarihi*, C., I, İstanbul, s.,110
- Peçevî İ. E (1999) *Peçevî Tarihi*, C.I., Ankara, s.51
- Raby, J. (1977-78) “Diyarbakır: A Rival to Iznik: A Sixteenth Century Tile Industry in the Eastern Anatolia”, *Istanbul Mitteilungen*, Band 27-28, Tübingen, s.429-459.
- Sevinç T (2016) Mescidü’l-Aksa ve Kubbetüs-Sahre Camilerinde İmar ve Tamir Faaliyetleri (1720 ve 1742), *Yaşam Bilimleri Dergisi*; C., 6 S., 1, s., 116
- Porter V (2008) *İslamic Tiles*, London, s., 103
- Tuncel M (2002) Kilis, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C, 26, Ankara, s., 6-7
- Ünal Karslıgil Z G (2007) Gaziantep’te Anıtsal Yapılar: Geleneksel Dokunun Hafızası, *Gaziantep, Dört Yanı Dağlar Bağlar*, İstanbul, s., 149
- Yıldırım S (2010) Adana Ulu Camii Çinileri, Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, Eskişehir

Yıldız N (2002) Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış, *Türkler Ansiklopedisi*, (ed., H. C. Güzel, K. Çiçek vd.) C., 19, Ankara, s., 980

<https://www.luggat.com/Ekrad/1/1> (01.12.2108)

http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;ISL;sy;Mon01;4;en
(01.12.2018)

<https://www.rm-auctions.com/en/15-03-28-european-and-asian-arts/370-an-intact-set-of-4-dome-of-the-rock-tiles-iznik-or-damascus-ca-1600> (01.12.2018)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ISR-2013-Jerusalem-Temple_Mount-Dome_of_the_Rock-Fa%C3%A7ade_01.jpg(01.12.2018)

<http://www.iznik.com/mescid-i-aksa-kubbet-ul-silsile-restorasyonu-kudus-israil> (01.12.2018)

https://archnet.org/sites/2861/media_contents/130383 (01.12.2018)

http://www.studiosaid.com/dome-of-the-rock/images/9405-3-38-.1_ext.tiles_WebM.jpg
(01.12.2018)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/Israel-2013%282%29-Jerusalem-Temple_Mount-Dome_of_the_Chain-dome_interior.jpg (01.12.2018)

AŞIRI ŞEHİRLEŞMENİN DOĞURDUĞU SORUNLAR

Selahattin ÇELİK

1. GİRİŞ

Şehirler, çeşitli fonksiyonların canlanıp çeşitlendiği, nüfus ve yerleşme birimlerinin yoğunlaştığı, hayatın daha da kolaylaştığı yerleşme alanlarıdır. İnsanlık tarihi boyunca dünya nüfusunun büyük kısmı kırsal kesimlerde yaşamışsa da, 5 bin yıldan beri mevcut olan ve Sanayi Devriminden sonra muazzam bir gelişme gösteren yerleşmeler şehirler olmuştur (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 396). Kültür ve medeniyet yolunda en büyük adımlar şehirlerde atılmıştır. Farklı kültürel ve ekonomik fonksiyonları ile kırsal yerleşmelerden ayrılan şehirler günümüzün en görkemli oluşumlarından (Başbüyük, 2012: 217).

Şehirler, insanların birçok ihtiyaçlarının karşılanabildiği yerleşim yerleri olmaları bakımından büyük önem taşırlar. Şehirlerde yaşayan insanlar, hemen hemen bütün ihtiyaçlarını içinde yaşadığı yerleşmeden sağladıkları halde, kırsal alanlarda yaşayanlar, çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması bakımından kendilerine en yakın olan şehir yerleşmelerine bağımlıdır (Özçağlar, 2006: 92). Aşırı ve dengesiz nüfus artışı şehirlerde önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz gelişmelere rağmen şehirler; beslenme barınma, istihdam, eğlenme gibi ihtiyaçların kolaylıkla temin edilebileceği cazibe merkezleridirler. Bundan dolayı daha iyi bir yaşam için şehirler her zaman sürekli ve dönemsel olarak tercih edilmiş toplanma merkezleri olmuştur.

Gelişmiş ülkelerde şehirler daha çok dikey değil, yatay bir şekilde büyümüştür. Buralarda çok katlı yapılar yaygın değil, istisnai durumdadırlar. Nüfusu aşırı kalabalık metropoller yok denecek kadar azdır. Şehirlerin daha fazla büyümesini önleyecek tedbirler alınmıştır ve şehirler artık büyümektedirler. Bu yüzden buralarda kırsal alanlar hızla azalırken ve bölgelerin gelişmişlik oranına paralel olarak yer yer adeta ortadan kalkarken, şehirsiz alanlar gittikçe genişlemektedir.

Sanayi Devrimi'nden önce, dünya nüfusunun büyük bir bölümü kırsal alanlarda yaşıyordu. Sanayinin gelişmesine paralel olarak gün geçtikçe büyüyen, binlerce sanayi çalışanın yerleştiği şehirler ortaya çıkmıştır. En hızlı büyüyen şehirler geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere görülmektedir. Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika şehirlerin en hızlı büyüdüğü yerlerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere, kırsal kesimlerden şehirlere olan büyük göç dalgalarıyla köyler hızla kasabalara, kasabalar şehirlere, şehirler ise daha büyük metropollere dönüşmektedir. Nüfusun hızlı bir şekilde artması, yerleşme yerlerinin yoğunluğu yanında nüfusun niteliklerindeki farklılıkları da giderek artırmaktadır (Emiroğlu, 1990: 63). Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere aşırı nüfuslanmanın doğurduğu sorunlar çözülememekte ve gün geçtikçe bunlara yenileri eklenmektedir.

20. yüzyılın 2. yarısından sonra Türkiye'de hızlanan şehirsizleşme, ekonomik özellikleri çok değişik olan coğrafi bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Ülkemizdeki şehirleşmenin en belirgin özelliği, mevcut şehirlerin giderek büyümesi büyük şehirlerimizin ise daha da büyüerek metropoliten özellik kazanmasıdır (Karabalut, 1986: 174). Bir türlü önlenemeyen dengesiz göçlerden dolayı Türkiye'de bazı bölgeler ve yerleşmeler sürekli olarak nüfus kaybına uğrarken bazı bölgeler ve yerleşmeler devamlı olarak kalabalıklaşıp büyümektedirler. Özellikle Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kırsal alanlarda yaşayanlar, 20 yüzyılın ikinci yarısından sonra daha iyi iş imkânları bulabilmek amacıyla sürekli olarak büyük şehirlerimize göç etmiş ve bu şehirlerimizde nüfus yığılmaları ortaya çıkmıştır (Ayan, 1990: 3). Tek yönde yoğunlaşan bu hareket günümüzde de devam etmektedir.

Türkiye'de şehirleşme özellikle 1950'lerden sonra sanayi faaliyetlerin hızlanmasıyla büyük bir ivme kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaklaşık % 25 olan kentsel nüfusa karşılık Türkiye'de % 75 oranında bir kırsal nüfus yaşıyordu. 2000'li yılların başında bu oranlar tam tersi bir görünüm almıştır. Yani 21. yüzyılın başında Türkiye'de şehir nüfusu % 75'in üzerine çıkarken

kırsal nüfus oranı % 25'in altına gerilemiştir. Kırsal alanlardan şehirlere doğru yönelen aşırı göç ve bunun sonucu olarak hızlı yapılaşma, normal kent gelişim düzenini alt-üst etmiştir (Atalay, 2011: 62). Uzun zamandır sürekli olarak şehir nüfusu lehinde devam eden bu tek yönlü nüfus gelişimi, gelecekte şehir nüfusu oranının daha da artacağını, kırsal nüfusun ise daha çok azalacağını işaret etmektedir. Özellikle Türkiye'nin batı bölgelerinde hızla artan şehirselleşen nüfus, Marmara Bölgesi'nde % 90'ın üzerine çıkmıştır.

Son yıllarda ülkenin doğu taraflarında göçlerle önemli ölçüde nüfus kayıpları yaşanırken, batıdaki belli alanlarda oluşan nüfus yığılmaları, şehirlerde normal şartlarda yaşayabilecek insan sayısı sınırının çok üzerine çıkmasına sebep olmuştur. Bir yandan kırsal alanlarda terk edilmiş köyler ve boş bırakılan arazilerin miktarı büyürken, diğer yandan şehirlerde gecekondular ve apartmanlar arasında sıkışmış, aşırı şehirleşmenin doğurduğu sorunlarla bunalan kitlelerin gün geçtikçe artması dikkat çekmekte ve endişelere sebep olmaktadır. Bu göçlere bir de yurt dışından gelenler eklenince, aşırı şehirleşmenin doğurduğu sıkıntılar tahammül edilemeyecek sınırlara dayanmıştır. Şehirlerin nüfus barındırması bakımından belli kapasiteleri vardır. Bu kapasiteler aşıldığında söz konusu sıkıntılarla beraber, şehirlere yığılan insanlar her an olabilecek doğal afetler karşısında da büyük risklere girmiş olurlar.

Türkiye'de aşırı şehirleşme ve bunun doğurduğu sorunlara en çarpıcı örnek İstanbul'dur. Neredeyse bir adam ömrü kadar bir zaman geçtiği halde İstanbul'a yüklenmeyi durduramıyoruz (Bergen, 2016: 133). Şehir nüfusunun aşırı artışı, İstanbul'da sosyal hayatı adeta kilitlemiş, doğurduğu sorunlar insanları canından bezdirmiştir. Şehir çevresindeki kara ve deniz alanlarında ekolojik denge bozulmuş, artık bölgede ne bir tarım alanı ne de yeşil alan kalmamış gibidir ve her taraf yerleşme alanları ve sanayi tesisleriyle kaplanmış durumdadır (Arıncı, 2018: 1879). Normal hayatın sürdürülebilmesi için azami 5 milyon insanın yaşaması gereken kentte, resmi rakamlarla bu miktarın üç katından fazla bir nüfus yığılması ve beraberinde tahammül edilemeyecek sorunlar meydana gelmiştir.

Aşırı ve dengesiz bir şekilde artan şehir nüfusu, bazı kentlerimizde içinden çıkılması zor sorunlara sebep olup normal hayat akışını oldukça zorlaştırmıştır. Aşırı ve çarpık şehirleşme, doğa ve doğallığa özlemin gittikçe arttığı günümüzde bu yapıya sahip şehirlerde yaşayan insanları içinden çıkılması zor sıkıntılara yol açmış, ruh ve beden sağlıkları üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Doğal ve kültürel değerlere verilen zarar, ulaşım, eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, çevre kirliliği, alt yapı ve doğal afet riski bu sorunların ilk akla gelenleridir. Bazı bilim insanları, aşırı ve dengesiz olarak gelişen şehirleşmenin daha fazla içinden çıkılması zor sorunlara yol açmadan bazı radikal tedbirlerin alınması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bunun için nüfusu aşırı artan şehirlerde; kamu memurları dışında bölgeye göç edecek kişilerden, çalışacağı işe ait bilgiler ile oturacağı konuta ait tapu ibraz etme ve belli aralıklarla vize denetimleri yapma gibi önlemlerin alınması (Arıncı, 2018: 187) önerilmektedir. Buna karşılık, söz konusu sorunlara yol açan aşırı ve dengesiz şehirselleşen nüfusun daha da yükselmesini önleyecek tedbirler alınması gerekirken, bu oranın çok daha yükselmesine sebep olacak çılgın projelerden bahsedilmesi endişe vericidir.

Şehirlerin en önemli meselesi haline gelen aşırı nüfus artışı ve beraberinde getirdiği sorunları lehine çevirmek, bir gelecek tasavvuru ile yapılabilir. Bu tasavvurun sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi, kendini yenileyen insanlara sahip olmasına bağlıdır. Bu ihtiyacın karşılanması noktasında şehir insana ne verirse, karşılığında onu alabilir. Bu yüzden şehrin imarı kadar irfanı da sorgulanmalıdır (Veli, 2018: 12). Kısaca belirtmek gerekirse, aşırı ve dengesiz şehirleşmenin yol açtığı sorunlar, şehirde yaşayanları bunaltmış ve acilen çözüm beklemektedir. Gittikçe ağırlaşan ve çözülmesi zorlaşan söz konusu sorunlara bir an önce el atılmalıdır. Bu bağlamda şehirlerin gelecekteki kaderlerini yakından ilgilendiren bazı devlet kurumlarında, özellikle planlama ile ilgili birimlerde yerleşme konusunda uzmanlaşmış coğrafyacılar görev verilmelidir (Özçağlar, 1997: 315).

2. AŞIRI ŞEHİRLEŞMENİN DOĞURDUĞU SORUNLAR

Hızlı kentleşme, tüm dünyada beraberinde önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu sorunlar daha çok sosyoekonomik ve sosyokültürel yapıda kendini gösterirken, gelişmekte olan

ülkelerde istihdam açığının yanında alt yapı yetersizliği önemli hale gelmektedir (Başbüyük, 2012: 226). Aşırı ve dengesiz şehirleşme insan sağlığını olumsuz etkilemekle, sosyal ve ekonomik yönlerden büyük kayıplara sebep olmaktadır. Bir başka deyişle sağlıksız şehirleşme, aşırı nüfus artışının ve insan kalabalıklarının belli yerlerde yığılması, süratli endüstrileşme yalnız havayı, toprağı kirletmekle kalmamakta, yeşil alanların kaybına da yol açmakta ve insanın yaşam çevresinin sessizliğini de bozmaktadır (Güney, 1992: 127). Bu olumsuz gelişme, aynı zamanda, son yıllarda etkisini iyice artıran küresel iklim değişikliğinin canlılar üzerindeki etkisini de artırmaktadır.

Aşırı nüfus artışı ve şehirleşmenin doğurduğu en büyük sorun bizce giderek artarak adeta bir felaket haline gelen 'verimli tarım arazilerinin betonlaşması' sorunudur. Aşırı şehirleşmenin yol açtığı diğer başlıca sorunlar; gecekondular, çevre, konut, işsizlik, trafik, eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda kendini göstermektedir.

2.1. Verimli Tarım Arazilerinin Elden Çıkışı

Tarım, hem hızla artan nüfusun gıda ihtiyacını hem de gelişen endüstrinin muhtaç olduğu sermaye ve ham maddeyi sağlar (Karaboran, 1986: 141). Bu yüzden dünya üzerinde tarımsal ürünler yönünden kendi kendine yeten ülkeler çok şanslı sayılırlar. Doğal kaynakların giderek azaldığı dünyada bu yeterlilik, büyük önem arz etmektedir. Bu alanda yeterli olmak, sadece beslenme açısından değil, canlılar için son derece önem taşıyan ekolojik ortamın gerekliliği ve sürdürülebilirliği için de son derece önemlidir.

Özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin hızlanmasından sonra ülkenin hemen her yerinde verimli tarım arazilerinin gittikçe artan bir hızla yapılaşmaya açıldığı gözlenmiştir. Nüfusun ve şehirleşmenin hızlı arttığı yerlere yakın tarım alanlarında tarımsal faaliyetlerden yeterince fayda sağlanamadığı bir gerçektir. Bu konumdaki araziler gittikçe yaklaşan şehir istilasının etkisiyle hem tarımsal özelliklerini kaybetmekte hem de büyük oranda boş bırakılmaktadırlar. Nitekim kısa bir süre sonra buralarda arazi fiyatları aşırı yükselerek astronomik seviyelere ulaşmakta, şehir çevrelerindeki tarım arazileri parsellenip kısa vadede basit rant sağlama uğruna yerleşim alanlarına dönüştürülmektedir.

Paha biçilmez değerdeki tarım alanları mesken, yol, sanayi kuruluşu (Doğanay, 1993: 442) ve turizm tesisleri tarafından işgal edilmektedir. Kısa sürede tarım alanlarında mülk sahibi olan bazı açgözlülere çıkar sağlayan bu işgal, gelecekte milli varlığa ve ülke ekonomisine telafisi zor kayıplara sebep olacaktır.

Tarım arazisi katliamını Çukurova'dan Karadeniz Bölgesi delta ovalarına, Doğudaki depresyon alanlarından Batıdaki graben sahalarına, İç ovalardan plato düzlüklerine kadar her tarafta gözlemlemek mümkündür. Eskiden bir yamaçta veya düzlüğün küçük bir kısmında yer alan yerleşmelerde yaşayanlar, tarım alanlarını asıl amacı için kullanıyor, buraları titizlikle koruyorlardı. Günümüzde alabildiğine büyüyen şehirler, çevrelerindeki verimli tarım alanlarının yer aldığı düzlüklerin tamamına yakını yuttuğu, bu yeşil alanların yerinin beton yığınlarıyla kaplı büyük kentlerin yükseldiği gözlenmektedir.

Aşırı ve dengesiz kentleşme sonucu sadece verimli tarım arazileri elden çıkmamakta, gün geçtikçe kırsal alanların azalmasına yol açan bu gelişme, ekolojik dengeyi de bozmaktadır. Yeşil alanların tahribi bir yandan ekolojik sistemler üzerinde ciddi olumsuz etkiler bırakırken öte yanda tarım alanları üzerinde genişleyen şehirsal alanlar; yeşil örtüyü beton zemin, asfalt ve beton yığınları ile kaplamaktadır. Bu durum, bir zamanda iklim değişikliğinin tehdit ettiği ekolojik dengenin bozulmasını kolaylaştıran bir ortam hazırlamaktadır. Ayrıca tarımsal alanların kapladığı yerlerin zemini büyük oranda alüvyal dolgular ve gevşek malzemelerle kaplı olduğundan söz konusu alanlarda şehirleşmenin gelişmesi, tamamına yakınının 1. derecede deprem kuşağında yer alan bu arazilerde olabilecek başta deprem olmak üzere muhtemel büyük bir doğal afette ciddi riskler oluşturmaktadır.

Tarım alanlarının daha fazla elden çıkmasına tahammül edilememelidir. Bu son derece yanlış ve zararlı gelişmenin önüne geçmek için devletin mutlaka tarım alanlarını, tarihi ve kültürel varlıklar

gibi Koruma Kanunu kapsamına alınması gibi radikal karar ve düzenlemeler yapması gerekmektedir.

2.2. Gecekondu Sorunları

Gecekondu yerleşmeleri, genelde iskân ve alt yapı sorunlarının yaşandığı, hem görüntü hem de modern yaşam alanları açısından çağımıza yakışmayan manzaralar oluşturmaktadır. Gece kondular, devlet arazisi ya da şehrin çevresindeki yerleşilmemiş tepe ve yamaçların işgaliyle başlar. Kırsal alanlardan buralara yerleşenler, kırsalda geride kalanları da buralara yerleşmeye teşvik etmekte ve sadece maddi varlıklarını değil, dillerini, adet, gelenek, görenek ve alışkanlık gibi kültürel değerlerini de taşımaktadırlar. Büyük şehirlerde beklenmeyen bir şekilde nüfusun artması ve gecekonduların mantar gibi çoğalması, altyapı tesislerinin kurulmasını zorlaştırmakta, bazı altyapı sorunlarının ise son derece güç hal edilmesine, hatta çözümsüz kalmasına sebep olmakta, sonuçta köy görünümüne kentler, semtler ortaya çıkmaktadır (Atalay, 2011: 62).

Gecekondu semtlerinde yaşama koşullarının genellikle çok yoksul ve standartların altında olduğu kesindir. Bununla beraber, bütün gecekondu alanları gerçek sefalet semtleri değildir. Şu da bir gerçektir ki; gecekonduarda “suç ve hastalık yuvası” olanların sayısı o kadar çok değildir. Bazı gecekondu yerleşmeleri normal çalışma ruhu ve güçlü ahlaki kuralları olan, iyi örgütlenmiş olan toplumsal birimlerdir. Ancak Türkiye’de olduğu gibi, bazı ülkelerde siyasal kaygılarla gecekondu semtlerine, gerçek şehirselleşme anlamında değilse de, pek çok hizmet götürülmesi (Tümertekin ve Özgüç, 2014: 420), gecekondu sorununun kalıcı çözümünü güçleştirmektedir. İşsizlik, konut, eğitim, sağlık, güvenlik alt yapı gibi sorunlar gecekonduarda daha çok görülmektedir. Bu olumsuz durumu önlemenin yolu büyük ölçüde kırsal alanlarda yaşamı kolaylaştıracak özendirici tedbirler olarak kırdan kente göçü yavaşlatma ve toplu konut sistemlerini yaygınlaştırmaktan geçer.

2.3. Çevre Sorunları

Hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak oluşan göçlerle meydana gelen düzensiz kentleşme paralel olarak, kişi başına sarf edilen enerji miktarı, su, kâğıt, kömür, elektronik eşya, temizlik ürünleri vb. gibi ihtiyaçlar da artmaktadır. Bu artış, henüz doğal çevre bilincinin yerleşmediği başta gecekondu bölgelerinde olmak üzere, insanların yaşadıkları çevreye büyük zararlar vermektedir. Çevre kirliliği; hava, toprak, su, görüntü ve gürültü kirlilikleri şeklinde insanları olumsuz olarak etkilemektedir.

2.3.1. Hava Kirliliği

Çevre kirliliğinin en eski ve insan sağlığına en çok zarar veren şekli hava kirliliğidir. Bu yüzden çevre kirliliğinin başında hava kirliliği gelmektedir. Hava kirliliği, “atmosfere bırakılan toz, gaz, duman, koku ve su buharı gibi kirleticilerin havanın doğal bileşimini bozarak canlılara zarar verecek yapıya dönüşmesi” veya “atmosferde zararlı gazlar içeren toz, duman ve saf olmayan su buharı şeklinde bulunabilecek kirleticilerin, insanlar ve diğer canlılar ile eşyalara zarar verebilecek miktarlara yükselmesi” şeklinde tanımlanabilir.

Büyük şehirlerde kışın durgun havalarda atmosferin alt katında oluşan koyu bir duman tabakası, bazen uzun bir süre o ortamda yaşayan insanların korkulu rüyası olur. Ayrıca şehir içleri veya şehirselleşen alan yakınlarında kurulan sanayi tesisleri, bir yandan verimli tarım alanlarını devre dışı bırakırken öte yandan atmosfere yaydıkları zararlı gazlarla havayı kirletmektedirler. Havayı kirleten unsurlardan biri de motorlu taşıtlardır. Aşırı şehirleşen yerlerde motorlu taşıt yoğunluğu da artar. Çalışan motorlu taşıtların egzozlarından çıkan gazlar hava kirliliğini artırmaktadır. Dikey yapılaşmanın yoğun olduğu şehirselleşen alanlarda hava sirkülasyonu engellendiği için hava kirliliğinin olumsuz etkisi de artmaktadır.

Hava kirliliğini artıran katı yakıtların denetlenerek hava kirliliğine yol açan maddelerin yakılmasını önlemek, en temiz yakıt cinsi olarak doğalgazı yaygınlaştırmak, durgun havalarda kalorifer ve soba faaliyetlerini düzenlemek gibi tedbirler hava kirliliğini azaltmak için alınacak başlıca önlemlerdir.

2.3.2. Suların Kirliliği

Suların kirliliği, “zararlı maddelerin, suyun doğal özelliklerini bozacak miktarda suya karışması” olayıdır. Konutların kirli suları ve kanalizasyon atıkları, endüstri kuruluşlarının yaydığı kirleticiler, termik ve nükleer santrallerden çıkan atıklar, azotlu ve kükürtlü suni gübreler, kimyasal mücadele ilaçları, tarımsal sanayi atık suları ve toprak erozyonu su kirliliğini oluşturan başlıca maddeler ve süreçlerdir (Çelik, 2015: 194). Bu katkılarla kirlenen sular, doğrudan ve dolaylı olarak canlı ve cansız varlıklara ciddi zararlar vermektedir.

Aşırı şehirleşmenin görüldüğü yerlerde su temini büyük bir sorun teşkil ettiği gibi, su kaynaklarının hızla kirlenmesi de söz konusudur. Kullanılan su miktarı oranında kirletilen atık sular oluşmaktadır. Bu konuda yeterli tedbirler alınmadığında su kirliliği canlılara büyük zararlar verip insan sağlığını olumsuz yönde etkiler.

Suların kirlenmesinden dolayı oluşan bu olumsuzlukların insan ve diğer canlılar üzerindeki etkilerini azaltmanın kalıcı çözümü aşırı şehirleşmenin önüne geçmektir. Kirlenen atık suların arıtma tesislerinden geçirilerek zararsız hale getirilip yeniden kullanıma sunulması, su israfının önlenmesi alınabilecek diğer bazı tedbirlerdir.

2.3.3. Toprak kirliliği

Toprak kirliliği, doğal ortamın dengesini bozan ve canlılara en fazla zarar veren kirlilik şekillerinden biridir. Çünkü canlılar her zaman ve her yerde toprak ile sürekli ve direkt bir etkileşim halindedir. Şehirleşme oranında atık maddeler oluşmakta, çöp yığınlarından sızan kirli sular, kirli sulama suları, suni tarımsal gübrelerin çözeltileri, radyoaktif maddelerin bulaştığı sular toprağı kirletmektedir. Aşırı şehirleşmenin hızlandırdığı toprak kirliliğinin canlılar üzerindeki olumsuz etkileri yanında, aşırı şehirleşme nedeniyle devre dışı kalan tarım topraklarının da ülke ekonomisi ve doğal ortama verdiği zararlar ileride telafisi güç, dev sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında da aşırı ve dengesiz şehirleşmenin mutlaka önüne geçilmesi gereği ortaya çıkar. Katı atıkların ayrıştırılarak yeniden kullanılabilir maddeler haline getirilmesi, toprağı kirleten suların arıtılması ve yeniden kullanıma sunulması, verimli tarım arazilerinin koruma kanunu kapsamına alınması dolaylı olarak toprak kirliliğini ve gün geçtikçe artan tarımsal toprak kaybını azaltacak başlıca önlemlerdir.

2.3.4. Gürültü ve Görüntü Kirliliği

Gürültü ve görüntü kirlilikleri de insanların sağlığı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Şehirleşme arttıkça şehirselle fonksiyonlar gelişip çeşitlenmekte, bunlardan kaynaklanan rahatsızlık verici ses ve görüntü kirlilikleri de artmaktadır. Yoğun şehir yaşamında motorlu araçlar, makine ve inşaat yapımındaki araçlar, iş yerleri konser, düğün, asker uğurlama, motosiklet gösterileri, eğlence yerleri, müzik aletleri ve zamansız bakım ve onarım işleri ve satıcıların çıkardığı yüksek desibelli sesler insanları rahatsız eden başlıca gürültü kaynaklarıdır.

Plansız sanayileşme, çarpık kentleşme, gecekondulaşma, aşırı reklâm afiş ve levhaları, özgün yapıların görüntüsüne zarar veren manzaralar, daha faydalı alanlara kilitlenmesi gereken beyinler üzerinde olumsuz etkiler bırakmakta ve görüntü kirliliği meydana getirmektedir. Ayrıca, rüzgâr ve akarsularla sürüklenip gelişigüzel alanlarda biriken ve uzun süre bozulmayan ambalaj atıkları ve sentetik maddeler kötü görüntüler oluşturduğu gibi canlılara zarar vermekte, insan sağlığını etkilemektedir.

Bu tür kirliliğin olumsuz etkilerini en aza indirmek için, gürültüye sebep olan yüksek desibelli sesleri makul bir seviyeye düşürmek gerekir. Petrol kaynaklı olup yüzlerce yıl bozulmadan kirletmeye devam eden plastik poşetlerin kullanımını azaltmak veya bunların yerine, organik materyal kaynaklı ve birkaç yıl içinde doğal ortamda bozularak dönüşüme giren bioplastik ambalaj atıkları ve poşetlerin kullanımını yaygınlaştırmak gerekir.

2.4. Konut Sorunu

Kırsal alanları bırakıp büyük şehirlere yığılan kitleler, ayrıldıkları kırsal alanlarda büyük bir ekonomik potansiyeli atıl halde bıraktıkları gibi, geriye korumasız ve harap olmaya terk edilmiş çok miktarda arazi ve konut bırakmaktadırlar. Beklenmeyen göçlerle nüfusu hızla artan şehirlerde ise kent kültürü bozulmakta, sağlıksız yaşam şartlarının olduğu gecekonduya benzer semtler ortaya çıkmakta ve artan nüfusa bağlı olarak sokaklarda evsiz barksız veya derme çatma meskenlerde yaşayanların sayısı da artmaktadır (Atalay, 2011: 73). Gerçekten de kırsaldan gelenlerin yerleşmeye çalıştıkları büyük şehirlerde çoğu kez karşılarına; alt yapısı olmayan, iskâna elverişsiz, sağlıksız ve yoksul yaşam koşullarının bulunduğu bir yaşama ortamı çıkar.

Planlı ve düzenli şehir ortamının etrafındaki varoşlarda, görüntü kirliliğine sebep olan bu çeşit meskenler, barınma ihtiyacını yeterince karşılayamadığı gibi, olası aşırı yağış, sel, fırtına, deprem gibi muhtemel doğal felaketlerde dramatik can ve mal kayıplarının yaşandığı mekânlar olarak büyük riskler taşırlar.

Normal yaşam standartlarının sürdürülmesine uygun olmayan ve olumsuz bir görüntü sergileyen bu çeşit meskenlerin ortadan kalkması için düzensiz ve aşırı şehirleşmenin önüne geçmek, toplu konut ve kentsel dönüşüm projelerinin yaygınlaştırılarak elverişli koşullarda bu sağlıksız mekânlarda yaşayanların yerleştirilmesini sağlamak gerekir.

2.5. İşsizlik Sorunu

Özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde toplumun tüm kesimlerinde ana sorunlardan biri olan işsizlik sorunu, etkisini aşırı şehirleşen alanlarda daha fazla göstermektedir. Kırsal alanlarda yaşayan nüfus tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşmakta, tatmin edici olmasa da bir işle meşgul olmaktadır. Şehre göç eden bu nüfus, kırsaldaki işinden olduğu gibi, şehirlerdeki işsizler ordusunu da artırmaktadır.

İşsizler ordusunu azaltmanın en etkili yolu sanayileşmektir. Son yıllarda ülkede sanayileşme faaliyetleri oldukça yavaşlayarak, gün geçtikçe artan işsizler ordusunun iş ihtiyacını karşılamaktan iyice uzaklaşmıştır. Sanayileşme ve hizmet sektöründeki büyüme, kentleşmeyi teşvik eden iki önemli faktördür. Günümüzde kent oluşturucu ve kentlerde istihdam sağlayan temel fonksiyon, giderek daha da büyüyen hizmetler fonksiyonudur. İşsizlik sorununun temel nedeni ise sanayi sektöründeki istihdam hacminin yavaş büyümesidir (Doğanay, 1994: 440).

Türkiye’de yüksek bir oranda seyreden işsizlik sorununun çözümü büyük ölçüde, çeşitli nedenlerle kırsal alanlardan koparak şehirlere yığılan insanları köylerine geri dönmeye bağlıdır. Çeşitli nedenlerle boşaltılan kırsal alanlara geri dönüş hareketini bir an önce başlatmak ve şehirlerdeki aşırı yoğunlaşmanın önüne geçmek kaçınılmazdır. Bu amaçla bir an önce kırsal alanlarda hayatı kolaylaştıracak ve geri dönüşü teşvik edecek özendirici tedbirlerin alınması gerekir. Bu dönüş gerçekleştiği takdirde aşırı şehirleşmenin yol açtığı birçok sorun kendiliğinden hal olacağı gibi, atıl durumda bırakılan kırsal alanların eski canlılığına yeniden kavuşması ve üretimin artması ile ülke ekonomisi de canlılık kazanacaktır.

2.6. Trafik Sorunu

Büyük şehirlerde, şehir içi ulaşım önemli bir sorun olarak ortaya çıkar. İnsanlar iş yerlerine evlerine veya başka bir yere gitmek zorunda olduklarında, zamanlarının önemli bir kısmını yollarda trafik çilesi çekerek geçirirler. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde sorunsuz bir ulaşım için trafikle ilgili olarak ciddi tedbirler alınsa bile, beklenmeyen göçlerle aşırı bir şekilde devamlı olarak artan şehir nüfusu, bu sorunla kısa bir zaman sonra tekrar karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye’de büyük şehirlerdeki trafik sorununun en çarpıcı örneği İstanbul trafiğidir. Burada büyük kitleleri teşkil eden insan topluluklarında her bir kişinin her gün birkaç saati şehir içi yollarda seyahat halinde geçmektedir. Bu bıkkınlık verici seyahatlerde karşı karşıya kaldığı stres ve kavgaya, sarf ettiği yakıt, işinde veya randevusunda olan gecikmeler ve bunun yol açtığı sorunlar da vardır. Yağışlı, fırtınalı, sisli, puslu havalarda, mesai başlangıç ve bitim zamanlarında, resmi tatil ve bayram öncesi ve sonrasında zaman zaman trafik adeta kilitlenmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse

aşırı kalabalık büyük şehirlerde trafik sorunu zaman, masraf, sağlık ve güvenlik gibi açılardan ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına büyük zararlar vermektedir.

Bu sorunun kökten ve kalıcı çözümü, ancak belli bir kitlenin normal trafik akışına uygun olan şehirleri, kaldıramayacakları kadar kalabalık bir nüfustan arındırmaktır. Zaman zaman trafikte uygulanan tek ve çift plaka, toplu taşıma yönlendirme, ücretsiz veya indirimli taşıma gibi uygulamalar kalıcı çözüm değildir.

2.7. Eğitim Sorunu

Beklenmeyen göçlerle metropol özelliği kazanmış olan şehirler ortalama olarak her yıl orta büyüklükteki bir şehrin nüfusu katılmaktadır. Bu nüfusun en az yarısının da eğitim çağındaki çocuk ve genç nüfus olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla nüfus yığılmasının gerçekleştiği büyük şehirlerde mevcut okullara ek olarak, her yıl onlarca yeni okula ve binlerce dershaneye ihtiyaç olacaktır. Bu durum eğitim alanına çok büyük yatırımların ayrılmasını zorunlu kılar. Aksi takdirde kırsal kesimden büyük şehirlere yerleşip sosyal uyum sorunu yaşayan ve yeterince eğitilemeyen bu genç nüfus, zaten şehirlerde birikmiş olan çeşitli sorunların daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmesine sebep olacaktır.

Büyük şehirlerdeki eğitim sorununun kalıcı çözümü, aşırı şehirleşmenin durdurulması ve şehirlerin kaldırmayacakları kadar bir nüfus barındıracak hale getirilmesinin yanında, kırsal alanların yeniden canlanmasını sebep olacak ulaşım alt yapı, sağlık, güvenlik ve eğitim sorunlarının hal edilmesine bağlıdır.

2.8. Sağlık Sorunu

Aşırı ve dengesiz büyüyen şehirlere yığılan beklenmeyen katılımlar, var olan sağlık kuruluşlarına ve sağlık elemanlarına yenilerinin eklenmesini zorunlu kılacaktır. Sağlık kuruluşlarının ihtiyaca cevap verememesi durumunda, sağlık kuruluşu, doktor ve diğer sağlık personeli başına düşen hasta sayısı artacak ve sağlık hizmetlerinin kalitesi düşecek, sağlık imkânlarından yararlanma ile ilgili olarak dengesizlikler yaşanacaktır. Ayrıca aşırı kalabalık alanlarda bulaşıcı hastalıklar büyük riskler oluşturabilir. Büyük şehirlerde Yeteri derecede sağlık hizmeti alamayan kesimlerde huzursuzluk artar, bu huzursuzluklar bir bütünlük teşkil eden toplum hayatını etkiler.

Büyük şehirlerde aşırı nüfus yığılmalarının ağırlaştırdığı sağlık sorunlarının hafifletilmesi için kırsal alanlarda, şehirlere göçün bir sebebi olan sağlık hizmetlerini iyileştirilmesi, sağlık kuruluşları ve sağlık personelinin yeterli düzeye çıkarılması gerekir. Tabii sağlık sorunlarında da esas çözüm, kırsal alanları her yönden cazip hale getirmek ve şehirlere yığılan fazla nüfusun kırsala geri dönüşünü sağlayacak kalıcı tedbirlerin alınması olacaktır.

2.9. Güvenlik Sorunu

Nüfus ve şehirleşmenin plansız bir şekilde aşırı arttığı büyük şehirlerde küçük alanlarda yığılan büyük kalabalıkların devlet kurumları tarafından denetlenmesi güçleşmiş ve güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır (Arınç, 2018: 1879). Ayrıca şehirlerin aşırı kalabalıklaşması kozmopolit bir sosyal yapının ortaya çıkmasına sebep olur. Bu durum, kırsal alanlardan gelen ve şehirlerde aşırı nüfus birikiminin doğurduğu sorunlardan bunalan insanların büyük şehir hayatına uyum sorununu daha da güçleştirir. Güvenlik hizmetlerinin oldukça zorlaştığı bu ortamda hırsızlık, gasp, dolandırıcılık, içki, kumar, fuhuş ve uyuşturucu madde kullanımı artar, suç işleme oranları yükselir.

Kırsal alanlardan şehirlere göçün bir sebebi olan güvenlik sorununun yerinde (kırsal alanlarda) hal edilmesi gerekir. Kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerin canlandırılması hem burada yaşayan insanların refah düzeyini artırarak şehirlere göçü önleyecek hem de terör örgütlerine katılımlarını önleyecektir. Aksi halde yoksul bırakılan insanların kırsal alanlarda da büyük şehirlerde de suçlara bulaşması kolaylaşacaktır.

2.10. Ekosistemin Zarar Görmesi

Organizmaların ortamlarıyla olan karşılıklı ilişkileri anlamına gelen ekosistemde, fiziki ve biyotik faktörler arasında birbirini etkileyen ve denetleyen bir sistem mevcuttur (Atalay, 2015: 3). Plansız şehirleşme sonucu şehir çevrelerindeki yeşil, sulak ve nemli alanlar yok olmakta, ekosistem büyük zarar görmektedir. Mesela, İstanbul çevrelerinde yer alan orman ekosistemi, aşırı ve hızlı şehirleşme sonucu sürekli azalmış, kıyılarda sığ deniz alanları yer yer doldurularak yapılaşmaya açılmıştır.

Bir ekosisteminin ortadan kaldırılması, hepsi birbirine bağlı olan ve bir bütünlük teşkil eden bütün ekosistemleri etkiler. Dolayısıyla bozulan doğal denge oluşan doğal afetler, onu bozan insandan intikamını çok acı bir şekilde alır. Akarsu yataklarında, deniz ve göl kenarlarında doğal yapıya müdahale edilerek yapılan yol, köprü, konut gibi yapılaşmalar da zaman zaman bu akıbeti görmek mümkündür.

Canlıların yaşamında son derece önemli olan ekosistemin zarar görmemesi için yeşil ve sulak alanların korunması, deniz ve vadi kıyılarındaki dolgu alanlarında yapılaşmanın önlenmesi, özellikle aşırı kalabalık büyük şehirlerde çok yetersiz olan yeşil alanların artırılması gerekmektedir.

2.11. Doğal Afet Riski

Şehirlerin aşırı ve hızlı büyümesi birçok alt yapı ve yerleşim sorunlarını beraberinde getirmektedir. Derme çatma yapı malzemeleriyle yapılan yerleşmeye elverişsiz konutlardan oluşan geniş gecekondu alanlarının ortaya çıkması, özellikle buralarda yaşayanları, olabilecek doğal afetler karşısında önemli risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. İstanbul'da beklenen olası büyük bir depremde ve akabinde oluşabilecek bir tsunamide veya başka bir büyük doğal afette olabilecek kayıpları düşünmek bile istemiyoruz. Her tarafın beton bloklarla kaplandığı, yeşil alanların son derece yetersiz olduğu, şehrin adeta nefes alamadığı bugünkü İstanbul'da, bir doğal afetten sonra, büyük insan kitlelerini bir araya toplayacak bir alan, temel ihtiyaçlarını giderebilecek bir yer bulunmasında bile büyük sıkıntılarla karşılaşılacaktır.

Ne acıdır ki, yanlış yerlerde gerçekleşen imar ve iskân faaliyetleri bile bile büyük felaketlere davetiye çıkarmak anlamına gelmektedir. Deniz kenarı veya akarsu yataklarının etki alanları ile gevşek zeminli tarımsal alanlarda gelişen yapılaşma, sadece verimli tarım arazilerinin devre dışı kalmasına sebep olmakla kalmayıp, aynı zamanda muhtemel sel, fırtına, heyelan, deprem gibi doğal afetlerde büyük can ve mal kayıplarının yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu olumsuz gelişmenin acı faturalarına zaman zaman şahit olmaktayız. 1999'da gerçekleşen büyük Marmara depreminde en fazla can ve kayıplarının yaşandığı yerler, gevşek zemine sahip verimli tarım alanlarında gelişen şehrsel yerleşmelerin yer aldığı Sakarya, Kocaeli, Düzce, Yalova, Gölçük, Karamürsel düzlükleri olmuştur. Yine aşırı bitki tahribatının gerçekleştiği yamaçlarda oluşan heyelan, sel ve çığın, vadi yataklarına gelişigüzel kondurulan yapılara verdiği zararları, aşırı şehirleşme sonucu eksik kalan alt yapı hizmetlerinden dolayı yaşanan su baskınlarına şahit olunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ölçsüz, plansız ve dengesiz bir şekilde artan nüfus ve nüfus hareketleri (göçler) ile buna bağlı olarak gelişen aşırı şehirleşme, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biridir. Ülkemizde bir türlü önü alınamayan düzensiz ve aşırı şehirleşmenin önlenmesi için artık 'denetimli göç', 'bölge vatandaşlığı' gibi kavramlar düşünölmeye başlamıştır. Nüfusu aşırı artan şehirlerde; kamu memurları dışında bölgeye göç edecek kişilerden, çalışacağı işe ait bilgiler ile oturacağı konuta ait tapu ibraz etme ve belli aralıklarla vize denetimleri gibi önlemlerin alınması önerilmektedir.

Kısa vadede getirim elde etme uğruna, verimli tarım arazileri gittikçe daha fazla şehrsel alanlara dönüştürölmektedir. Ülkede tarım ve hayvancılığın can çektiği, bu alanlarda temel besin kaynaklarının dahi ithal edilmeye başlandığı bir dönemde bu olumsuz gelişmenin önüne geçmek daha büyük bir önem arz etmektedir. Şehirlerin asıl kuruluş gelişmeleri gereken yerler, verimli

tarım arazilerinin kenarlarında yer alan verimsiz, çorak yamaçlardır. Binlerce yıllık yerleşme tarihimizde bu hususa daima dikkat edilmiştir.

Nüfusu aşırı artan büyük şehir çevrelerinde oluşan gecekondu, iskân ve alt yapı sorunlarının yaşandığı, hem görüntü hem de modern yaşam alanları açısından çağımıza yakışmayan manzaralar oluşturmaktadır. çarpık kentleşmenin önüne geçilmeli, gecekondu sayısı azaltılmalıdır. Bunun dolayı kırdan kente göçü yavaşlatacak ve kırsal alanlarda yerleşmeyi özendirecek tedbirler alınmalı, toplu konut ve kentsel dönüşüm sistemleri yaygınlaştırılmalıdır.

Aşırı şehirleşme, çeşitli çevre sorunlarını beraberinde getirmekte, ekolojik denge bozulmakta bu sorunlar insanın yaşam kalitesini düşürmektedir. İnsanların, yaşadığı çevreyi korumaları ve kendisine zarar vermeyecek halde bırakması ve ekolojik dengenin canlıların yaşamındaki önemi ile ilgili olarak ciddi eğitimlerden geçmesi gerekmektedir. Bunun için örgün ve yaygın eğitim kurumlarındaki programlarda yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Aşırı şehirleşme ile boşalan kırsal alanlarda ekonomik faaliyetler durma noktasına gelirken, kentlere yığılan kitleler hayatın hemen her alanında oluşan dev sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Kırsal kesimlere dönüşü özendirecek tedbirlerin alınması, bir yandan büyük şehirlerdeki bu sorunları azaltacak, öte yandan kırsal alanlarda atıl kalan ekonomik faaliyetleri artıracak, ülke ekonomisi canlanacaktır.

Plansız şehirleşme sonucu toprak, su, hava, ekosistem gibi doğal varlıklar hızla kirlenip bozularak insan sağlığına büyük zararlar vermeye başlamıştır. Bu gidişle sağlıksız şehirleşme oranının, hız kesmeden artmaya devam edeceği ve bunun sonucu olarak insanların çok daha ciddi tehlikelerle karşı karşıya bulunacağını kestirmemek mümkün değildir. Bundan dolayı özellikle şehir planlamaları alanında bu konuda başta coğrafyacılar olmak üzere uzmanlaşmış elemanlardan daha fazla yararlanma yoluna gidilmelidir.

Kapasitesinden fazla nüfus barındıran şehirlerde, fazla nüfusun kırsal alanlara geri dönüşünü sağlayacak tedbirler bir an önce alınmalıdır. Aşırı şehirleşmenin doğurduğu sorunlardan kurtulmanın veya bu sorunları çözülebilecek seviyeye indirmenin kalıcı çözümü; kırsal kesimlere dönüşü özendirecek tedbirlerin alınarak bu alanların eski canlılığına geri döndürülmesinden geçer. Bunun gerçekleşmesi için de büyük şehirlerde yığılan kitlelerin buraları terk ederek boşalttıkları kırsal alanlara geri dönmesi, böylece şehirlerin normal hayat akışına kavuşturulması ile mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

Arıç K (2018) Doğal, Beşeri, iktisadi ve siyasal Yönleriyle Ege ve Marmara Bölgeleri, 2. Baskı, Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları, Erzurum.

Atalay İ (2015) Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir.

Atalay İ (2011) Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, 5. Baskı, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir.

Ayan M (1990) Fırat Havzasında Kentleşme ve Şehirsel Sorunlar, Fırat Üniversitesi Coğrafya Sempozyumu, Elazığ.

Başbüyük A (2012) Genel Coğrafya (Yerleşme Coğrafyası), 5. Baskı, Pegem Akademik Yayınları, Ankara.

Bergen L (2016) Evlerimizi Kaybediyoruz Yerlilik Meselemiz, MGV Yayınları, Ankara.

Çelik S (2015) Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çevre Sorunları Sempozyum ve Çalıştay Kitabı, Diyarbakır.

Doğanay H (1993) Coğrafya'ya Giriş, Metotlar-İlkeler ve Terminoloji, 2. Baskı, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.

Doğanay H (1994) Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.

Emiroğlu M (1990) Elazığ İlinin Nüfus Özellikleri, Fırat Üniversitesi Coğrafya Sempozyumu, Yıl: 1990, Elazığ.

Güney E (1992) Çevre sorunları Ortam Kirlenmesi, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri.

Karaboran H H (1986) Elazığ'da Endüstrileşme Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Coğrafya Sempozyumu, Yıl: 1990, Elazığ.

Karabulut Y (1986) Malatya'da Şehirsel Gelişme ve Getirdiği Sorunlar, Fırat Üniversitesi Coğrafya Sempozyumu, Yıl: 1990, Elazığ.

Komisyon (2012) Genel Coğrafya, 5. Baskı, Pegem Akademik Yayınları, Ankara.

Özçağlar A (1997) Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler), Ekol Yayınevi, Ankara.

Özçağlar A (2006) Coğrafya'ya Giriş,4. Baskı, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.

Tümertekin E, Özgüç N. (2014). Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekân,14. Baskı, Çantay kitabevi, İstanbul.

ibrahimveli@milligazete.com.tr.

ISBN 978-605-7510-81-5

İLKOKUL 2. SINIF TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMINDA TAM ÖĞRENME MODELİNE GÖRE GELİŞTİRİLEN BAŞARI TESTİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

THE VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE ACHIEVEMENT TEST DEVELOPED THROUGH MASTERY LEARNING MODEL IN THE PRIMARY SCHOOL 2ND GRADE TURKISH CURRICULUM

Veli BATDI
Fatma BUCAK

GİRİŞ

Eğitim kurumlarında uygulanan öğretim planlı bir öğretim süreci izlemeyi gerektirmektedir. Planlı bir öğretim sürecinde öğrenciye kazandırılmak istenen davranışların tam olarak ortaya kazandırılması rolünü okullar üstlenmektedir (Şahan, 2011). Tam öğrenme modeli de, bütün öğrencilerin okullarının öğretmeyi planladığı davranışları öğrenebileceğini esas alan bir yaklaşımdır. Tam öğrenme modelinde, öğrenme sürecinin planlı bir şekilde olması ve öğrenme-öğretme durumunda güçlük yaşayan öğrencilere yardım edilmesi imkânı sağlar. Öğrencilerin, öğrenmelerini sağlamaları için onların ihtiyaç duydukları zaman onlara verilerek tam öğrenmeyi anlamlı hale getirerek, modelin gerektirdiği ölçütler belirlenerek tüm öğrencilerin en üst seviyede öğrenmelerinin gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Benjamin S. Bloom tam öğrenme modelini ortaya atan kişi olarak bilinir. Bloom, Carrol'un Okulda Öğrenme Modelinden etkilenmiştir (Bloom, 1995).

Tam öğrenme modeli, öğrencilerin büyük bir kısmının en üst düzeyde öğrenmelerini, öğrenciler arasında gözlenen farklılıklarından en aza indirmeyi sağlamayı hedefleyen bir kuramdır (Karaca, 2007). Bloom tarafından geliştirilen bu model, toplu öğretimde uygun koşulların sağlanması durumunda okulların öğretmeyi hedeflediği bütün yeni davranışları öğrenebileceği görüşü üzerine kuruludur (Karaca, 2007). Eğitimde ölçme ve araştırma alanlarına katılan Bloom, üç bilinen anlayıştan söz etmektedir. Bunlar: (1) "İyi öğrenebilen ve öğrenemeyen öğrenciler vardır. (2) Hızlı öğrenebilen ve hızlı öğrenemeyen öğrenciler vardır. (3) Uygun öğrenme koşullarında öğrenme gücü, öğrenme hızı, ve öğrenmeye isteklilik bakımından öğrencilerin büyük çoğunluğu büyük ölçüde birbirine benzemektedirler" (Bloom,1995, s.1). Tam öğrenme modelinin kullanılmasıyla birlikte ortaya okulda öğretilmesi istenen davranışlar, plan ve belli bir zaman sürecinde öğrencilere aktarılacaktır. Tam öğrenmenin sağlanabilmesi için öğrenme-öğretme süreci, eğitim programları ve ölçme değerlendirme etkinlikleri tam öğrenmeyi gerçekleştirecek niteliklere göre yapılandırılmalıdır (Arslan,2016).

Eğitimde niteliği arttıran, öğrencilerin eğitim sisteminden yeterince yararlanmasına katkı sağlayan ve eğitim programında amaçlanan davranışların tam olarak öğrenilmesidir (Kırkıç, 2000). Tam

öğrenme modelinde önemli olan, bireylerin öğrenme hedeflerine odak noktası haline getirilmesidir (Kurtuldu ve Bakıoğlu, 2012). Bu noktada Bloom, tam öğrenmede, belirleyici bir etken olan öğrencinin özgeçmişiyile öğretim hizmetinin niteliğinin uygun hale getirilmesi durumunda, öğrenciler arasındaki farklılıkların giderilebileceği ve bunun sonucu olarak da okuldaki öğrencilerin %95'inin öğretilenlerin çoğunu öğrenerek başarılı öğrenciler düzeyine gelip tam öğrenmenin gerçekleşebileceğini öne sürmüştür (Demirel, 2009).

Öğrenciler, sınıfta bulunan diğer öğrencilerden genellikle bağımsız olarak kendi hızları ölçüsünde öğrenme biriminin üzerinde çalışırlar ve yeni bir öğrenme birimine geçmeleri için çalıştıkları her bir öğrenme birimini tam öğrendiklerini göstermelidir (Gökalp, 2014). Her bir becerinin hiyerarşik bir dizi içerisinde olması, bütün öğrencilerin öğrenmesinin sağlanması gibi, bu becerilere sahip olan öğrencilerin gerekli ön koşul becerileri öğrenmelerini sağlayabilir. Tam öğrenme modeli; farklı yeteneği olan öğrencilerin başarılarının farklılıklara neden olacağı fikrini kabul etmenin tam tersine, öğretimsel zaman ve kaynakların etkili kullanılması halinde bütün öğrenciler için başarının kabul edilebilir bir başarı düzeyine ulaşılmasında kullanılabilir (Özer, 2011).

Bloom'un tam öğrenme modelinin başlıca değişkenleri; (1)öğrenci nitelikleri, (2)öğretimin niteliği, (3) öğrenme ürünleridir.. Bloom'un tam öğrenme modelindeki ilk öge öğrenci nitelikleridir. Bloom giriş özelliklerini; bilişsel giriş özellikleri ve duyuşsal giriş özellikleri olarak ikiye ayırmıştır (İşeri, 2004). Belli bir öğrenme ünitesinin öğrenilmesi için gerekli olan öğrenmeler bilişsel giriş davranışlarıdır. Bloom'un tam öğrenme modeline göre öğrenme ürünlerini etkileyen önemli bir değişken olan bilişsel giriş davranışları, ünitenin veya belli bir dersin öğrenilmesini kolaylaştıran ön öğrenmelerdir (Zengin, 2005). Bloom'un sözü edilen modelin kavramlarını sistematik bir şekilde oluşturduğu ve bütün öğrencilerin hedeflenen davranışların tamamına ulaştıracağını öne attığı "Tam Öğrenme Kuramı"nın değişkenleri, zekâ, genel yetenek, ailenin sosyo-ekonomik durumu, öğretmenlerin kişilik özellikleri değiştirilmeyen faktörleri dışında; öğrencilerin duyuşsal ve bilişsel özellikleri, öğretim hizmetinin niteliği gibi değiştirilebilir faktörler öğrencinin tamamının belirlenen düzeyde öğrenmesini sağlayacak güçteki değişkenlerdir (Erdem, 1988).

Tam öğrenme modeline ait değişkenlerden biri de öğretim hizmetinin niteliğidir. Öğretim hizmetinin niteliğini; ipuçları, öğrenci katılımı, pekiştirme ve dönüt- düzeltme etkinlikleri oluşturmaktadır (Özder, 1996). Tam öğrenme modelinde öğretim hizmeti olarak bilinen bu durumların öğretme-öğrenme sürecinde etkili olarak kullanılması savunulur. Okullarda verilen öğretim hizmetinin niteliği, öğretmenlerinin ipuçlarını ve pekiştireçlerini sınıf içinde uygun kullanıp kullanmadıklarına, öğrenme sürecinde öğrenciyi sürece etkin olarak katıp katmadıklarına, öğrenmelere öğrencilerin dönüt verip vermediklerine ve düzeltme işlemlerini uygun yapıp yapmadıklarına göre değişir (Demir, 2005). Öğrencilerin; öğrenme düzeyinde, öğrenme türünde, öğrenme süresinde ve duyuşsal ürünlerde (tutumlar, ilgiler, akademik benlik kavramı gibi) öğrenci kazanımlarının(öğrenme ürünlerinin) en önemli belirleyici olması; öğrenci niteliklerinin ve öğretim hizmeti niteliğinin uyum ve etkili bir şekilde etkileşim hali içinde olmasına bağlıdır (Demir, 2007).

Tam öğrenme modelinde öğrenme ürünlerine etki eden üç temel etken vardır. Bu etkenlerden biri, öğrencinin yeni kazandırılacak hedef davranışları öğrenmesi için gerekli ön öğrenmelere sahip olması, ikincisi öğrencinin, kendini öğrenmeye vermesi, öğrenmeye ihtiyaç duymaya öğrenmeye çabalaması, üçüncüsü ise uygulama halindeki öğretimin, öğrencinin ihtiyacına uygun olması, onun için etkili, yeterli ve anlamlı olması şeklinde sıralanabilir (Selçuk, 2006). Öğrenci niteliği, öğrenme hizmetinin niteliği ve öğrenme ürünlerini göz önüne alarak öğrenenin öğrenmesini kolaylaştırma ve başarıyı artırma amacıyla olan öğrenme modellerinden biri tam öğrenme modeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Göl, 2010). Öğrenciler eğitim sisteminin en önemli girdileri olduğu için eğitim öğretim faaliyetlerinden tam olarak yararlanması gerekmektedir. Bu amaçla tam öğrenme modelinin %75- %95 başarı gösterildiği düşünülmesi durumunda mutlak biçimde okullarda uygulanması gerekmektedir (İşeri, 2004). Tam öğrenme modelinin değişkenleri göz önünde bulundurulduğunda olumlu davranışların kazandırılmasına yönelik okullarda uygulamaların yapılmasına gereksinim vardır (Selçuk, 2006).

YÖNTEM

Bu çalışma, 2018-2019 eğitim- öğretim yılı sürecinde Türkçe dersi 2.sınıf öğretim programının, “ Vatandaşlık Bilinci” teması bağlamında yer alan kazanımları ölçmeye yarayan, öğrencilerin başarı düzeylerinin belirlenmesinde kullanılacak tam öğrenme modeli bağlamında geliştirilen başarı testinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasıdır. Bu araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 eğitim- öğretim yılı sürecinde Kilis ilinin merkezindeki ilköğretim 2.sınıfta öğrenim gören 125 öğrenciden oluşmaktadır.

Tam öğrenme modeli bağlamında hazırlanan bu çalışma 2.sınıf “Vatandaşlık Bilinci” temasına yönelik toplam 11 kazanım bulunmaktadır. Tam öğrenme modeli, öğrenci niteliği öğrenme hizmetinin niteliği ve öğrenme ürünlerini göz önüne alarak öğrenenin öğrenmesini kolaylaştırma ve başarıyı artırma amacıyla olan bir modeldir (Öner, 2005). Tam öğrenme modeline göre hazırlanan başarı testinden elde edilen veriler üzerinden geçerlik, güvenilirlik ve madde analizleri yapılmıştır. Testlerin geçerliklerinin ve güvenilirliklerinin sağlanmasında hem kritik kazanımların belirlenmesi, hem de soruların yazılması aşamalarında uzman görüşlerine başvurulmuş, belirtke tablosu hazırlanmıştır. Belirtke tablosu, test hazırlama sürecinde test planlanırken testin amacına uygun olarak test kapsamının ve ölçülecek davranışların iki boyutlu bir tabloda gösterilmesi gerektiği amacıyla hazırlanan tablodur (Demirel, 1998). Araştırma, öğrencilerin belirtke tablosunda belirtilen Türkçe öğrenme alanına ait 3 becerinin (dinleme/izleme, okuma, yazma) kazanımlarının sınanmasına yönelik olduğu için öğrenme alanlarında istenen kazanımlara ulaşılması amacıyla her bir alanının kazanımını ölçen çoktan seçmeli en az 3 soru geliştirilmiştir.

Başarı testinde seçilecek maddelerin belirlenmesi için maddelere ait güçlük ve ayıricılık indeksleri hesaplanmış, madde istatistikleri değerlendirilerek güçlük ve ayıricılık indeksleri açısından testlere konulmaya uygun olan nitelikli maddelerin seçilmesiyle test son haline getirilmiştir. Başarı testi için seçilecek nitelikli maddelerin belirlenmesi amacıyla madde analizi yapılarak; maddelere ait güçlük ve ayıricılık gücü indeksleri ITEMAN-TAP Analiz programında hesaplanmıştır. Analiz programına

göre testin güvenilirlik katsayısı KR-20 formülü ile 0.727 olarak hesaplanmış olup, testin ortalama güçlüğü ise 0.832 olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde ilkökul 2. sınıf Türkçe öğretim programı “Vatandaşlık Bilinci” temasına ait belirlenen kazanımlar için geliştirilen başarı testinin geçerlik analizi, madde analizi ve güvenilirlik analizi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Hazırlanan testin kapsam ve görünüş geçerliliğinin sağlanması için 1 öğretim üyesi ve öğretmenlerden oluşan 5 uzman kişinin görüşü alınmıştır. Testin dil bilgisi hataları içermemesi, soruların öğrenciler tarafından daha anlaşılır şekilde düzenlenmesi için, 2 Türkçe öğretmenin görüşleri de dikkate alınmıştır. Daha sonra uzman görüşüne göre bir sorunun ilgili kazanımı ölçüp ölçmediği belirtilip çalışma hakkında düzeltmeler yapılarak, ölçme aracının ölçmeyi amaçladığı kazanımlar için geliştirilen soruların son hali dengeli bir şekilde sağlanmıştır. Tablo 1’de geliştirilen başarı testine ait madde güçlük indeksine göre madde analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1. Madde Güçlük İndeksine (pj) Göre Madde Analizi Sonuçları

Madde Güçlük Değeri (pj) (Item Diff)	Madde Sayısı	Madde Numarası	Maddenin değerlendirilmesi
0.81- 1.00	14	<u>1,2,5,6,7,8,9,12,13,14,15,16,18,19</u>	Çok Kolay
0.61-0.80	4	<u>3,4,10,11</u>	Kolay
0.41-0.60	2	<u>17,20</u>	Orta Güçlükte
0.21-0.40			Zor
0-0.20			Çok Zor
Toplam	20		

Not: Koyu ve altı çizili maddeler analiz sonucu atılan maddelerdir.

Tablo 1 incelendiğinde; 20 maddenin 2’sinin orta güçlükte, 14’ünün çok kolay ve 4’ünün kolay düzeyde olduğu görülmüştür. TAP analizi sonucuna göre çok kolay olarak değerlendirilen maddelerden 7, kolay maddelerden 1, orta güçlükteki maddelerden 2 tanesi atılmıştır. Bu bulguya göre başarı testi hazırlanırken analiz sonucunda teste uygun görülmeyen ve öğrencilerin başarılarını ölçecek nitelikte görülmeyen maddelerin testten atılması nitelikli bir başarı testi için gerekli görülmüştür. Diğer yandan hazırlanan başarı testinde bilenle bilmeyeni ayırt etmek için madde ayırıcılık gücü indeksine bakılmıştır. Tablo 2’de geliştirilen başarı testine ait madde ayırıcılık gücü indeksine göre madde analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Madde Ayırıcılık Gücü İndeksine (rj) Göre Madde Analizi Sonuçları

Madde Ayırıcılık Gücü İndeksi (rj) Değeri(Disc, Index)	Madde Sayısı	Madde Numarası	Maddenin Değerlendirilmesi
0.30-1.00	12	2, 3, <u>4</u> , 5, <u>8</u> , 9, 10 11, 14, 15, 16, <u>20</u>	Madde oldukça iyi işlemektedir. Testte olduğu gibi kullanılabilir.
0.20-0.29	5	7, <u>12</u> , <u>13</u> , <u>17</u> , <u>19</u>	Madde düzeltilmek suretiyle kullanılabilir.
0-0.19	3	<u>1</u> , <u>6</u> , <u>18</u>	Madde hiç kullanılmamalı veya düzeltilmelidir.
Toplam	20		

Not: Koyu ve altı çizili maddeler analiz sonucu atılan maddelerdir.

Tablo 2 incelendiğinde; TAP analizi sonucu 20 maddeden 12'nin ayırıcılık yönünden oldukça iyi işlediği ve teste olduğu gibi koyulabileceği, 5 maddenin düzeltilmek koşuluyla teste alınabileceği ve 3 maddenin ise hiç kullanılmaması veya tamamen düzeltilmesi gerektiği görülmüştür. Bununla birlikte başarı testine nihai teste madde seçilirken TAP analizi sonuçları doğrultusunda kullanılması gereken maddelerin tamamı (1, 6, 18) testten atılırken 0.20-1.00 aralığında içinden her bir davranışı ölçmeye yönelik madde ayırıcılık gücü yüksek olan maddeler seçilmesine dikkat edildiği için daha uygun değerlere ve analiz sonuçlarına ulaşmak amacıyla TAP analiz programına göre testten 7 maddenin (4, 8, 12, 13, 17, 19, 20) atıldığı testin 10 madde haliyle Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı değeri 0.727 olarak bulunduğu görülmektedir. Ayrıca testin ortalama güçlüğü 0.823 olarak bulunmuştur. TAP Analiz programına göre yapılan madde analizi sonucunda 20 maddeden 10 maddeye indirilen, 125 öğrenciye uygulanan başarı testinden ele edilen veriler incelenmiş; testin ortalama güçlüğü 0.823 olarak belirlenmiştir. Ayrıca KR20 (Alpha) değeri 0.727 olarak güvenilir düzeyde bulunmuştur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Tam Öğrenme modeline göre 2.sınıf Türkçe programında yer alan "Vatandaşlık Bilinci" temasına yönelik yer alan kazanımları ölçen 10 maddeden oluşan çoktan seçmeli bir başarı testi geliştirilmiştir. Seçmeli testler, diğer ölçme araçları içerisinde bulunabilmiş olan en üstün ölçme aracıdır. Bir konu veya ünite ile ilgili çok sayıda soru ile öğretilen davranışların planlı bir şekilde dağıtılarak tüm bilgileri yoklama imkanı sunmaktadır. Eğitimin hedefleri arasında bulunan çoğu bilişsel yeterlik, geçerlik ve güvenilirlikle yeterli ölçüde seçmeli sorulardan oluşan testlerle ölçülmektedir (Özçelik, 2011).

Testte Elde edilen verilere göre geliştirilen başarı testinin KR20 değeri 0.727 olarak belirlenmiştir. Geliştirilen başarı testi için ayrıca madde ayırt edicilik ve madde güçlük indeksleri tespit edilmiş. Maddeler teste konurken ölçüt olarak Turgut ve Baykul'un (2010) belirttiği değerler dikkate

alınmıştır: Ayırıcılık indeksi; 0,19'un altında olan maddeler testte kullanılmamalı, 0,20 –0,29 arasında olan maddeler düzeltilerek kullanılmalı, 0,30 ve üzerinde olan maddeler herhangi bir düzeltme yapılmadan olduğu gibi testte kullanılabilir (Turgut ve Baykul, 2010).

Araştırmada Tap analizi sonucu bazı maddeler (1, 4, 6, 8, 12, 13, 17, 18, 19 ve 20) testten atılmıştır. Bu maddeler atıldıktan sonra kalan maddeler Bloom Taksonomisi'nde yer alan kavrama (anlama) ve uygulama aşamalarında yer almıştır. Bu tür başarı testleri hazırlanırken öğrencilerin bilişsel seviyeleri dikkate alınmalıdır. Diğer bir deyişle, Bloom Taksonomisi'ndeki basamaklar dikkate alınarak hedef ve kazanım düzeyleri düzenlenmelidir. Basamakların ve kazanımların gösterildiği belirtke tablosu incelendiğinde testte yer alan kazanım sayısında eksiklik olmadığı kavrama ve uygulama alanını ölçtüğü tespit edilmiştir. Testin ortalama gücü hesaplanmış ve bu değer 0.823 olarak tespit edilmiştir. Tam öğrenme modeline göre geliştirilen başarı testinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları incelendiğinde Türkçe öğretim programına yönelik bir çalışmaya ulaşılmazken, diğer öğretim programlarına yönelik çalışmalara ulaşılmıştır. İlgili çalışmalardan bazılarına aşağıda değinilmiştir:

Sontay ve Karamustafaoğlu (2017), tarafından “5. Sınıf Fen Bilimleri Dersi Yer Kabuğunun Gizemi Ünitesine Yönelik Başarı Testi Geliştirme” adlı bir çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda KR20 güvenilirlik katsayısı değeri 0.845 olarak belirlenen geçerliği ve güvenilirliği sağlanan bir başarı testi geliştirilmiştir. Ayrıca Fidan (2013) tarafından yapılan, “İlkokul Öğrencileri İçin Matematik Dersi Sayılar Öğrenme Alanlarına Yönelik Başarı Testi Geliştirilmesi” adlı çalışmada 1-4. sınıf düzeylerine yönelik geçerli ve güvenilirliği sağlanmış başarı testleri elde edilmiştir. Bunun dışında, Gönen, Kocakaya ve Kocakaya (2011) tarafından, “Dinamik Konusunda Geçerliği ve Güvenirliği Sağlanmış Bir Başarı Testinin Geliştirme Çalışması” yapılmıştır. KR-20 güvenilirlik katsayısı 0.807 olarak belirlenen geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonunda 25 maddeden oluşan bir başarı testi geliştirilmiştir. Sonuç olarak tam öğrenme modeline göre geliştirilmiş geçerliği ve güvenilirliği tespit edilmiş 2.sınıf Türkçe dersi öğretim programı ilgili temaya yönelik 10 maddelik başarı testi geliştirilmiştir. Geliştirilen bu başarı testi, güvenilirlik ve karşılık geldiği hedef ve davranışlar bakımından ölçme ve değerlendirme açısından geçerli bir materyaldir.

ÖNERİLER

Tam öğrenme modeline göre Türkçe 2.sınıf Öğretim Programı'nda yer alan ilgili temaya yönelik kazanımlara uygun olarak başarı testi hazırlanmıştır. Hazırlanan başarı testinin geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış eğitime yön veren uzmanlara önerilerde bulunulabilir: Tam öğrenme kuramı ilkelerine yönelik; öğrenme ünitelerini esas alan amaç ve davranışları kazandırmaya ve öğrenme-öğretme süreçlerine uygun program kazanımları hazırlanabilir. Hazırlanan uygun program kazanımlarına yönelik öğrencilerin öğrenme-öğretme sürecindeki öğrenmelerine yönelik bir çalışma yapılabilir. Başarı testleri hazırlanırken kullanılacak olan maddeler, öğrencilerin bilişsel seviyelerine göre (Bloom Taksonomisi'ne göre) hedef ve davranışları karşılama durumları göz önünde bulundurulmalıdır. İlköğretim 2.sınıf Türkçe öğretim programı kazanımları için uygulanan Tam öğrenme modeli her kademeye yönelik uygulama çalışmaları yapılabilir. Öğretmenlere,

öğretmen adaylarına ve ilgili kişilere, Tam Öğrenme Kuramı ve ilkelerine yönelik hizmet-içi eğitim verilerek onların da eğitimde ölçme ve değerlendirme sürecinde kullanılacak yeni çalışmalara yol gösterecek bir çalışma sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Arslan, M. (2016). *Öğrenmenin Nörofizyolojisi ve Öğretimde Yeni Yaklaşımlar. Tam Öğrenme Modeli*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Bloom, B. (1995). *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*. (Çev. Dr. Durmuş Ali Özçelik). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Demir, K. (2005). *Tam öğrenme modeli*, Özcan Demirel (Ed.), *Eğitimde Yeni Yönelimler içinde* (s. 193-211), (2. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Demir, K. (2007). *Tam öğrenme modeli*, Özcan Demirel (Ed.), *Eğitimde Yeni Yönelimler içinde* (s. 193-211), (4. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Demirel, Ö. (1998) *Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme, Türkçe Öğretimi, İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları*, 131-145.
- Demirel, Ö. (2009). *Öğretim İlke ve Yöntemleri: Öğretme sanatı*, (14. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Fidan, E. (2013). *İlkokul Öğrencileri İçin Matematik Dersi Sayılar Öğrenme Alanlarına Yönelik Başarı Testi Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Erdem, M. (1988). *Tam Öğrenme Kuramı İlkelerinin İlkokul Öğretmenlerince Uygulanışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara:Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Gökalp, M. (2014). *Öğretme-öğrenme stratejileri kuram ve modelleri*, Behçet Oral (Ed.), *Öğrenme-öğretme kuram ve yaklaşımları*. Ankara: Pegem Akademi
- Göl, S. (2010). *Tam Öğrenme Destekli Çoklu Zekâ Kuramının İlköğretim 3. Sınıf Matematik Dersindeki Erişi ve Kalıcılığa Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ
- Gönen, S., Kocakaya, S. ve Kocakaya, F. (2011). *Dinamik Konusunda Geçerliliği ve Güvenirliği Sağlanmış Bir Başarı Testi Geliştirme Çalışması. Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 40-57.
- İşeri, H. (2004). *İlköğretim Matematik Öğretiminde Tam Öğrenme Modeli*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, İzmir.

- Karaca, A. (2007). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tam Öğrenme Modelinin Uygulanabilirliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kırkıç, K.A., (2000), *Tam Öğrenme Metodunun Kimya Öğrencilerinin Başarı ve Hatırlama Düzeylerine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kimya Öğretmenliği Ana Bilim
- Kurtuldu, M. K. ve Bakıoğlu, Ç. (2012). *Tam Öğrenme Modeline Dayalı Müzik Öğretiminde Öğrenci Başarılarının Karşılaştırılması*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43, s. 330-339.
- Öner, M. (2005). *Tam Öğrenme Destekli Çoklu Zekâ Kuramı Uygulamalarının Fen Bilgisi Dersindeki Erişi, Tutum ve Kalıcılığa Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Diyarbakır.
- Özer, Ö. (2011). *İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Tam Öğrenme Modeline Göre Matematik Dersindeki Erişi Düzeyleri İle Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Doktora II, İzleme Raporu, D.E.U. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özçelik, D.A. (2011). *Ölçme ve Değerlendirme*. (4.Baskı). Ankara:Pegem Akademi
- Özder, H. (1996). *Tam Öğrenmeye Dayalı İşbirlikli Öğrenme Modelinin Etkililiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selçuk, C. A.(2006). *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine İlişkin Görüşlerinin Tam Öğrenme Modeline Göre İncelenmesi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir
- Sontay, G. ve Karamustafaoğlu, S. (2017). *5.sınıf Fen Bilimleri Dersi Yer Kabuğunun Gizemi Ünitesine Yönelik Başarı Testi Geliştirme*. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, Cilt:5, Sayı 1; Haziran, s. 62-86
- Şahan, H. (2011) .*Öğretmenlerin Öğretim Hizmetinin Niteliğini Etkileyen Değişkenler Açısından Kendilerini Değerlendirmeleri*. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,sayı 11, ss.31-45
- Turgut, M. F., ve Baykul, Y. (2010). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. (I.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Zengin, N. (2005). *Tam Öğrenme İlkeleri Doğrultusunda Farklı Öğretim Yöntemleri ile İşlenen Matematik Dersinin ilköğretim 7. sınıf Öğrencilerinin Matematik Başarı Düzeyine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

PEDAGOJİK FORMASYON PROGRAMININ EĞİTSEL ELEŞTİRİ MODELİNİN DEĞERLENDİRME AŞAMASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

THE INVESTIGATION OF THE PEDAGOGICAL TRAINING PROGRAM IN THE EVALUATION STAGE OF THE EDUCATIONAL CRITICISM MODEL

Veli BATDI
Şeyma ÖZKAN

GİRİŞ

E. Eisner 1970'li yıllarda yaptığı çalışmalarda kendisinin oluşturduğu, Hümanistik yaklaşım merkezli bir eğitsel uzmanlık/eleştiri modeli ortaya koymuştur. Eisner'in modeli planlaması eğitsel eleştiri ve uzmanlık üzerinedir. Yeni programlarda da kaliteli ve zengin eğitsel yaşantılar betimleme esastır (Özdemir, 2009, 137). Gredler'e göre (1996), Uzmanlık ve eleştiri olmak üzere iki bileşenden oluşan Eisner'in modelinde uzmanlık bilgi ve tecrübeyi kullanarak bir durumun önemli boyutları ve özellikleri hakkında karara varılması; eleştiri ise olumsuz bir yargılamadan öte temel niteliklerin tekrar değerlendirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Akt. Gökmenoğlu, 2014, 58). Çeşitli konu ve bulguların uzman görüşüne göre değerlendirilmesi eğitsel eleştiri ve uzmanlık modelinin en birinci amacı olarak belirtilebilir. Kendinden önce geliştirilen modellerde değerlendirmenin daha nicel ve teknik boyutuna önem verildiğini öne süren Eisner, kendi modelinde daha farklı ilerleyen bir yol önermiştir (Sıcak ve Arsal, 2013, 159). Herhangi bir sanat eserini eleştirmek için nasıl bilirkişi olmak gerekiyorsa, programın değerlendirilmesi noktasında da uzman kişilerin bu işi gerçekleştirmeleri daha uygun olmaktadır (Köse, 2011, 3). Program hakkında fikri olmayan kişilerin yapacağı değerlendirmenin yetersizliği düşünüldüğünde bu görüş oldukça mantıklı kabul edilebilir. Bu durum bir ressamın yaptığı tabloyu resimden anlamayan bir müşterinin değerlendirmesi yerine bir sanat uzmanının eleştirmesine sunmasına benzetilebilir (Ayören ve Er, 2018). Programın bu noktada uzman görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi değerlendirmenin asıl amacına ulaşmasını sağlamaktadır.

Hunkis'e göre (1998), eğitsel eleştiri ve uzmanlık modeli değerlendirmeciyi durumun içinde katılımcı olarak yer aldırılmaktadır. Değer biçme işlemini uzmanlığın bir sanatı olarak görmektedir. Bu bakış açısıyla bir eğitim uzmanı, sınıf içinde oluşan olayları anlayabilen, anlamlandırabilen ve muhakeme edebilen bir kişidir. Eğitsel eleştiri modeli; betimleme, yorumlama ve değerlendirme olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Betimlemede eğitim kalitesini ve ilgili özellikler tanımlar. Program sonucunda okulda oluşan farklılıklar, bu farklılıklardan öğretmen ve öğrencilerin nasıl etkilendiğini; tepkilerinin neler olduğunu ortaya koymaktadır. Yorumlamada, program sonucunda meydana gelen olayların olası sonuçları tahmin edilerek yorumlanır. Değerlendirmede ise uygulanan programın betimleme ve yorumlama sonuçlarına bağlı olarak gerekli düzeltme ve değişiklikler yapılması sağlanır (Akt. Kocabatmaz, 2011, 20).

Marsh ve Willis'e göre (2007, 89), Eisner'in temel kitabı olan "The Educational Imagination"da, özel çalışma alanı sanat eğitimi ve eğitim programı ile eğitime sanatsal açıdan yaklaştığı görülmektedir. Bu düşünce modeli ile eğitim programları üzerinde etkileri olan ve iyi tanınmış Ralph W. Tyler'in "Akılcı Doğrusal Yaklaşım"ı ile Decker Walker'ın "Tedbirli Yaklaşım"ının dışında üçüncü bir program modeli olarak Eliot W. Eisner'in "Sanatsal Yaklaşım"ı ortaya çıkmıştır. Eisner'in program yaklaşımı, Howard Gardner tarafından oluşturulan çoklu zekâ modeli ile desteklenmektedir. Çünkü öğretmenin eğitim programını, zekâ alanlarına göre uygulayış biçimi, öğrenci deneyimi için uygun fırsatlar sunması, Eisner tarafından savunulan programın sunulmuş tarzını genişletmektedir (Akt. Kumral, 2010, 85).

Gredler'e göre (1996), eğitsel eleştiri ve uzmanlık modelinin diğer modellere göre bir üstünlüğünün kabul edilmesinin sebebi sınıf etkinliklerine ve yaşantılara ağırlık vermesidir. Modelin fazlaca uzmanlık gerektirmesi ve yönteminin tam olarak net olmaması eleştirilmesinin sebebidir (Gökmenoğlu, 2014, 58). Ancak konuyla ilgili daha detaylı bilgi sunulması ve bu değerlendirme modelinin etkililiğinin belirlenmesi bu araştırmada ulaşılmaya hedeflenen temel amacı oluşturmuştur. Bu noktada Eisner'in Eğitsel Eleştiri Değerlendirme Modeli kapsamında, Dewey'in de belirttiği eğitsel olmayan deneyimler, olumsuz eğitsel deneyimler ve eğitimsel deneyimler boyutları temel alınarak pedagojik formasyon programı alan öğretmen adaylarının aldıkları pedagojik formasyon programının ilgili Eliot Eisner'in eğitsel eleştiri modeliyle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, pedagojik formasyon eğitimi alan çeşitli bölümlerdeki öğretmen adaylarının görüşleri dikkate alınmıştır. İlgili araştırma kapsamında pedagojik formasyon programının; i) eğitsel olmayan deneyimler, ii) olumsuz eğitsel deneyimler ve iii) eğitimsel deneyimler boyutları çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma, Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde 2016-2017 güz dönemi pedagojik formasyon derslerine giren öğretim üyelerinin (2 doçent, 6 yardımcı doçent, 4 öğretim görevlisi) görüşleri bağlamında pedagojik formasyon programının, değerlendirilmesini içermektedir. Nitel boyutlu bu çalışmada, durum çalışması deseni dikkate alınmıştır. Durum çalışmaları ortamdaki durumlara gerçekçi yolla bakma, sistemli şekilde verileri toplama, analiz etme ve sonuçları ortaya koyabilmedir. Ortaya çıkarılan ürün ise, durumun neden bu şekilde olduğunun ve ileride yapılacak araştırmalarda nelere dikkat edilmesi gerektiğinin açıkça belirlenmesi olarak anlaşılmaktadır (Davey, 1991). Bu araştırmada elde edilen veriler Eisner'in Eğitsel Eleştiri Değerlendirme Modeli bağlamında eğitsel olmayan deneyimler, olumsuz eğitsel deneyimler ve eğitimsel deneyimler boyutlarını temel almıştır. Araştırmanın çalışma grubunda, ilgili akademisyenler (12) ve Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesinde pedagojik formasyon eğitimi alan çeşitli bölümlerdeki 595 öğretmen adayı arasından *maksimum çeşitlilik örnekleme* yöntemine göre belirlenen 68 öğretmen adayı yer almaktadır. Evrende incelenen problemle ilgili olarak kendi içinde benzeşik ve farklı durumların belirlenerek çalışmanın bu durumlar üzerinde yapılması maksimum çeşitlilik örnekleme tanımlar (Büyüköztürk ve ark., 2009, 88). Programa ilişkin, değerlendirme aşaması dikkate alınarak yapılan araştırmada elde edilen veriler *içerik analiziyle* çözümlenmiştir. İçerik

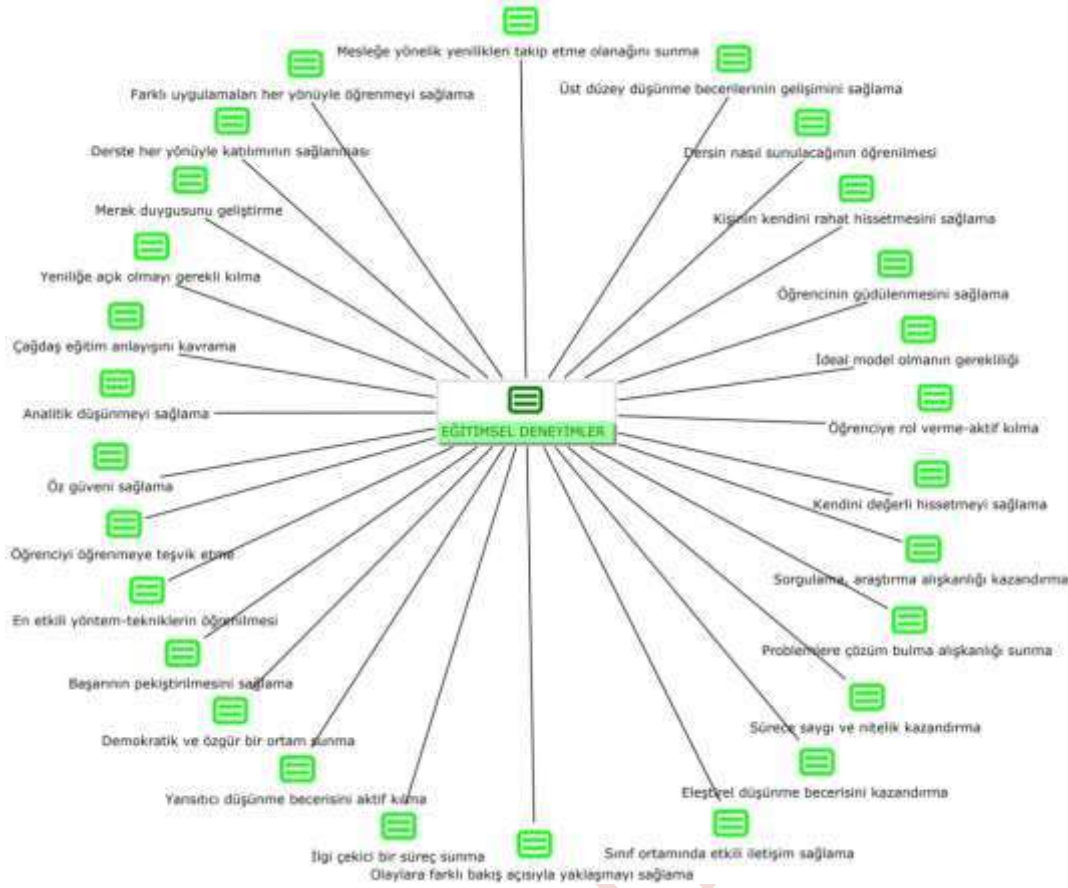
analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir şekilde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Diğer yandan Falkingham ve Reeves (1998) ise içerik analizinin, yayın yığınlarının değerlendirilmesi için uygulanan yeni bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Veriler araştırmacıların literatür taraması desteği ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırladığı yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. İlgili formda pedagojik formasyon eğitiminin Eisner Modelinin eğitimsel deneyimler, eğitsel olmayan deneyimler ve olumsuz eğitsel deneyimler bağlamında değerlendirilmesine ilişkin sorular yer almıştır. Elde edilen veriler Maxqda-11 programı ile analiz edilerek çeşitli kod ve temalar oluşturulmuştur. Ulaşılan kod ve temalar 3 ana başlık şeklinde 3 görsel model olarak sunulmuştur. Ayrıca nitel görüşlerin analizinden elde edilen tema ve kodlara yönelik Cohen Kappa uyum değerleri hesaplanmış ve iyi düzeyde uyumun olduğu görülmüştür.

BULGULAR

Araştırmanın içerik analiziyle ve görüşme formu aracılığıyla katılımcılardan alınan nitel görüşler sonucunda ulaşılan bulgulara bu bölümde yer verilmiştir. Edinilen bulgular; eğitimsel deneyimler, eğitsel olmayan deneyimler, olumsuz eğitsel deneyimler olarak 3 kategoride ve 3 ayrı model şeklinde sunulmuştur.

1.Eğitimsel Deneyimler

Şekil 1'e göre eğitimsel deneyimler olarak kategorize edilen bulgular; üst düzey düşünme becerilerinin gelişimini sağlama, analitik düşünmeyi sağlama, başarının pekiştirilmesini sağlama, ideal model olmanın gerekliliği, öz güveni sağlama, kişinin kendini rahat hissetmesini sağlama, öğrenciyi öğrenmeye teşvik etme, ilgi çekici bir süreç sunma, dersin nasıl sunulacağına öğrenilmesi, mesleğe yönelik yenilikleri takip etme olanağını sunma şeklinde olumlu nitelikte ifadeler elde edilmiştir.

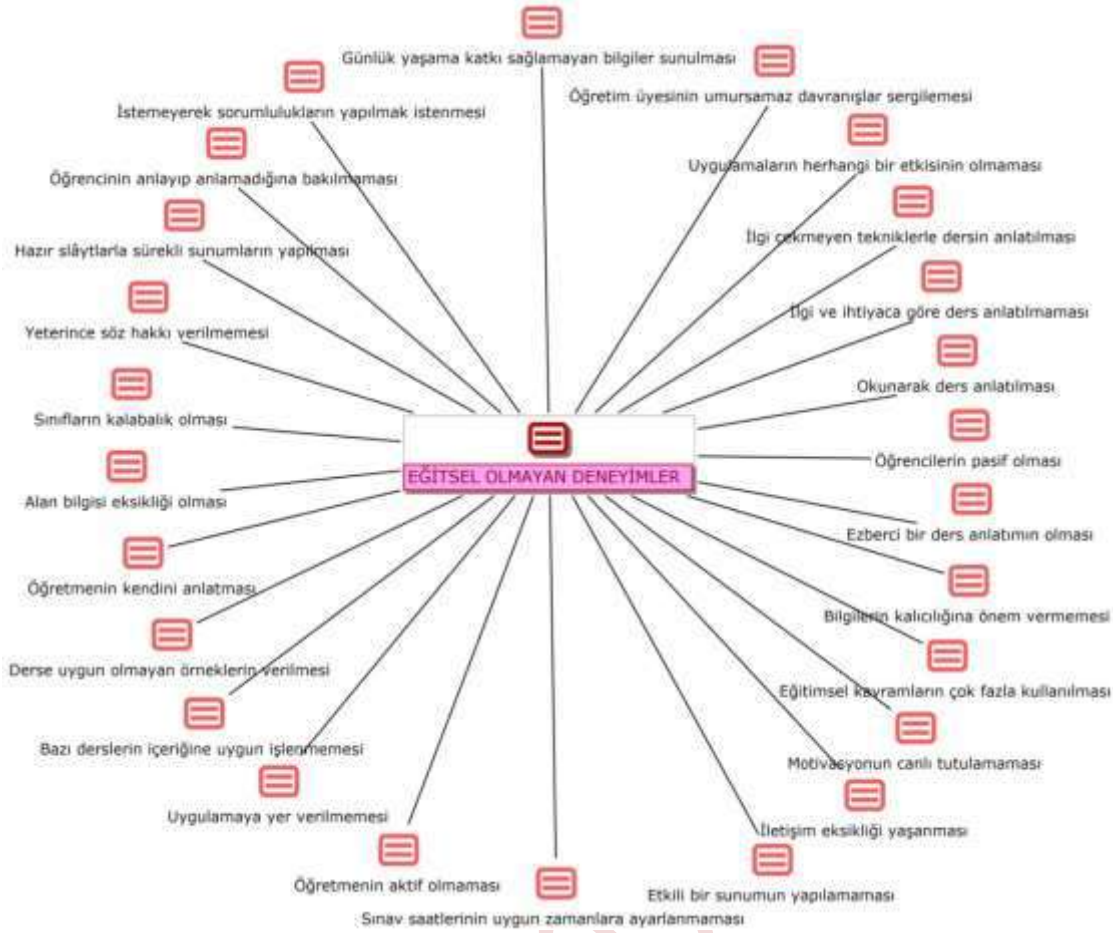

Şekil 1. Eğitimsel Deneyimler

İlgili kodlara referans gösterilebilecek alıntılardan biri 37k kodlu öğrenci tarafından “Yöntem-teknik bilgimizin arttığını rahatlıkla söyleyebilirim. Tüm bu uygulamaların içerisinde özellikle alanıma yönelik hangilerin gerekli, etkili olduklarını daha iyi anladım.” Şeklinde ifade edilirken, 28e kodlu öğrenci ise bu konudaki düşüncelerini “Çalıştıkça mesleki bilgimin arttığını hissediyorum. Özellikle yaşanan tartışma, soru-cevaplı uygulamalarla da sürecin faydalı olduğunu düşünüyorum. Özellikle örnek olaylarla devam eden konuşmalarda kendime olan güvenimin arttığını düşünüyorum.” şeklinde belirterek eğitimsel deneyim bağlamındaki destekleyici görüşlerini sunmuştur.

2.Eğitsel Olmayan Deneyimler

Şekil 2’ye göre eğitsel olmayan deneyimler ise hazır slâytlarla sürekli sunumların yapılması, bazı derslerin içeriğine uygun işlenmemesi, derse uygun olmayan örneklerin verilmesi, öğretmenin aktif olmaması, öğretmenin kendini anlatması, öğrencinin anlayıp anlamadığına bakılmaması, yeterince söz hakkı verilmemesi, sınıfların kalabalık olması, okunarak ders anlatılması, alan bilgisi eksikliği olması, motivasyonun canlı tutulamaması ve ezberci bir ders anlatımının olması şeklinde ifade edilmiştir.

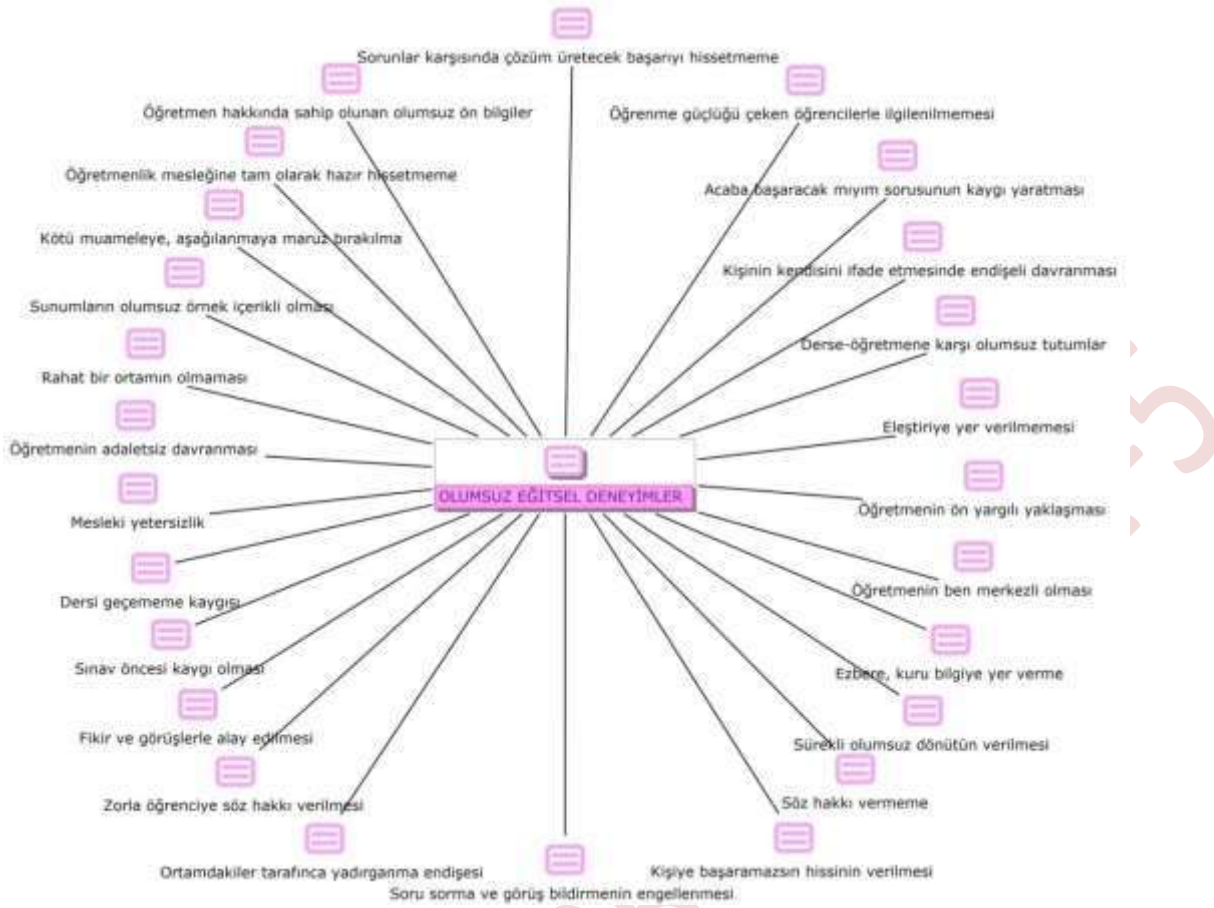
Şekil 2. Eğitsel Olmayan Deneyimler

İlgili bulgulara ilişkin görüşlerini 8e kodlu öğrenci “*Dersin akışını değerlendirdiğimizde zaman zaman soru ve cevap tarzı ders işlenebiliyor. Ancak genel olarak tüm öğrencilerin dersi ne derece anlayıp anlamadıkları çok da sorgulanmıyor. Bireysel başarı önemsenmektedir.*” şeklindeki ifadesi ile açıklarken, 12k kodlu öğrenci “*Bu süreçte belki de en açık eksiklik bence anlatılanlara ilişkin gerekli uygulamaların yapılmaması. Anlatıldıktan sonra uygulama vurgulansa bile gerekli önem verilmemektedir. Oysa konularla birlikte uygulamaları yapılabilir.*” ifadesi ile kodları destekleyecek düşüncelerini savunmuştur.

3. Olumsuz Eğitsel Deneyimler

Diğer yandan Şekil 3’te ise olumsuz eğitsel deneyimler kapsamında, sınav öncesi kaygı olması, derse-öğretmene karşı olumsuz tutumlar, acaba başaracak mıyım sorusunun kaygı yaratması, kötü muameleye, aşağılanmaya maruz bırakılma, rahat bir ortamın olmaması, güçlüğü çeken öğrencilerle ilgilenilmemesi, sürekli olumsuz dönütün verilmesi, fikir ve görüşlerle alay edilmesi, kişiye başaramazsın hissini verilmesi şeklinde bulgulara rastlanmıştır.

Şekil 3.Olumsuz Eğitsel Deneyimler

Bu noktadaki düşüncelerini paylaşan 52e kodlu öğrenci “*Öğrenilen bilgilerin çoğunu baktığımda genelde ezberliyoruz. Oysa uygulamalarla desteklenerek kalıcı bilginin elde edilmesi lazım....ezberlenen bilginin bilgi olmadığı herkes tarafından bilinir.*” şeklinde ezbere karşı çıktığını, bu şekilde bir öğrenme yöntemi olmaması gerektiğini içeren vurgulamalar yapmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Eisner’in eğitsel eleştiri değerlendirme modeli bağlamında pedagojik formasyon programının değerlendirilmesi yapılmıştır. Nitel boyutlu araştırmada toplanan nitel verilerin analizinden elde edilen tema ve kodlara yönelik sonuçlar bu bölümde dile getirilmiştir. Ayrıca araştırmada paylaşılan görüşler Maxqda-11 program ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Eisner’in eğitsel eleştiri modeli, eğitsel bir eleştiri sayesinde bazı durum veya nesnelerin niteliği, anlamı veya öneminin açıkça ortaya koyulduğu bir süreç olarak belirtilmiştir. Eleştirinin amacı ise Dewey’e göre esere (programa) ilişkin algının yeniden eğitilmesi olarak belirtilmiştir (Barone ve Eisner, 1997). Eisner’in eğitsel eleştiri modeli bağlamında öne çıkan bazı kodlar şu şekilde ifade edilmiştir: mesleğe yönelik yenilikleri takip etme olanağı sunma, yeniliğe açık olmaya gerekli kılma, çağdaş eğitim anlayışını kavrama, sorgulama, araştırma alışkanlığı kazandırma, eleştirel düşünme becerisi kazandırma kodları pedagojik formasyon programının değerlendirilmesinde *eğitimsel deneyimler* boyutuna uygun bulunmuştur. İlgili olumlu kodlar dikkate alındığında, Flinders ve Eisner’in (1994)

“Nitel bir araştırma formu olarak eğitsel eleştiri” başlıklı makale çalışmasında daha net bilgilere ulaşılabildiği görülmektedir. Bu çalışmada, program değerlendirmenin sadece ulaşılan veya ulaşılmayan hedeflerin açığa çıkarılmasını değil, öğretmen ve öğrenciler üzerindeki etkilerinin incelenmesi aracılığıyla değerlendirmenin betimleme, yorumlama, değerlendirme ve temalaştırma şeklinde dört basamakla açıklandığı vurgulanmış ve bu aşamaların eğitim uzmanının program değerlendirme yaparken izlemesi gereken basamaklar olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Mevcut araştırmada ikinci sorgulanan durum ise eğitsel olmayan deneyimlerdir. Pedagojik formasyon programının değerlendirilmesinde ilgili tema altında okunarak ders anlatılması, öğrencilerin pasif olması, ezberci bir ders anlatımının olması, bilgilerin kalıcılığına önem verilmemesi, etkili bir sunumun yapılmaması şeklindeki kodların belirtildiği görülmüştür. Bu sonuçlar, programda öğrencinin aktiflik durumunun ve çağdaş öğrenme yöntemlerinin daha ön planda olduğu bir yaklaşım kullanılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Son olarak mesleki yetersizlik, dersi geçememe kaygısı, zorla öğrenciye söz hakkı verilmesi, sınav öncesi kaygı olması ve eleştiriye yer verilmemesi ise pedagojik formasyon programının değerlendirilmesinde **olumsuz eğitsel deneyimler** boyutuna uygun bulunmuştur. Bu sonuçlar bağlamında, öğretmen adaylarının daha etkin rol üstlendiği, dersin daha etkileşimli ve hedef kitleyi önemseyici düzeyde olduğu programların hazırlanması gerektiği anlaşılabilir program değerlendirmelerinin de eğitsel eleştiri modelindeki gibi uzman kişiler tarafından farklı bakış açıları dikkate alınarak yapılması önerilmektedir.

ÖNERİLER

Eisner eğitsel eleştiri modeli, ilgili diğer programların değerlendirilmesinde kullanılabilir, yeni çalışmalara yol gösterecek başka bir çalışma sağlanabilir. Eisner eğitsel eleştiri modeli kapsamında yapılan çalışmaların azlığı, model hakkında yapılan çalışmaları inceleme ve karşılaştırma yapılamamasına sebep olmuştur. Bu model kapsamında daha fazla çalışmanın yapılması öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aygören, F. ve Er, K. O. (2018). Eğitim Programlarını Değerlendirmeye Ait Sınıflamalar. *Electronic Turkish Studies*, 13 (11), 269-296.
- Barone, T., & Eisner, E. (1997). Arts-based educational research. *Complementary Methods For Research in Education*, 2, 75-116.
- Büyüköztürk, Ş., Çamak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş & Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (3.Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Davey, L. (1991). The Application of Case Study Evaluations. *Practical Assessment Research and Evaluation*, 2 (9), 1-2.

- Falkingham, L. T. & Reeves, R. (1998). Context analysis a technique for analysing research in a field, applied to literature on the management of R and D at the section level. *Scientometrics*, 42(2), 97- 120.
- Gökmenoğlu, T. (2014). Geniş Açık: Modeller ve Yaklaşımlar Açısından Türkiye’de Program Değerlendirme Çalışmaları. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 4 (7), 55-70.
- Kocabatmaz H. (2011). *Teknoloji ve Tasarım Öğretim Programı’nın Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Köse, E. (2011). 2005 İlköğretim Matematik Programının Eğitsel Eleştiri Modeline Göre Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-11.
- Kumral O. (2010). *Eğitsel Eleştiri Modeli İle Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Öğretim Programı’nın Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde Program Değerlendirme ve Türkiye’de Eğitim Programlarının İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 126-149.
- Sıcak, A. & Arsal, Z. (2013). 5. Sınıf Fen ve Teknoloji Öğretim Programı Canlılar Dünyasını Gezelim Tanıyalım Ünitesinin Eğitsel Eleştiri Modeline Göre Değerlendirilmesi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 1(1), 157-175.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMININ BLOOM'UN PROGRAMIN ÖĞELERİNE DAYALI DEĞERLENDİRME MODELİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE TURKISH CURRICULUM IN THE CONTEXT OF BLOOM'S EVALUATION MODEL BASED ON PROGRAM COMPONENTS

Veli BATDI
Hafize TALAN

GİRİŞ

Eğitim planlı ve programlı bir süreçtir. Eğitim programları ihtiyaca uygun belirlenir ve uygulanırsa bu süreç başarı ile sonuçlanabilir. Eğitim sisteminin içerisinde “eğitim programları” oldukça önemli bir noktadadır. Demirel'e göre bilindiği üzere programın temel öğeleri olan hedefler, içerik, öğrenme öğretme süreçleri ve değerlendirme arasında dinamik bir ilişki vardır. Hedeflerde olan bir değişim direkt olarak programın diğer öğelerine de etki eder. Bu bağlamda bakacak olursak programın ilk aşaması olan hedefler dikkatli bir şekilde belirlenmeli ve öğrenciye aktarılmalı, içerik hedeflere bağlı olarak belirlenmeli, öğrenme durumları kazanımların öğrenciye en iyi şekilde aktarılmasını sağlayacak şekilde düzenlenmeli, değerlendirmede hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının ölçülmesi tutarlı bir eğitim programının elde edilmesi için bir zorunluluktur (Akt. Batdı, 2016, s.179).

Bloom'un programın öğelerine dayalı değerlendirme modeline bakacak olursak Bloom programın etkili bir şekilde değerlendirilmesi için programın tüm öğelerinin incelenmesinin gerekli olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda hedef, öğrenciye planlanmış ve tertiplenmiş yaşantılar aracılığıyla kazanması istenilen ve davranış değişikliği veya davranış olarak ifade edilebilen bir özellik olarak açıklanabilir (Ertürk, 1972, ss.24-25). Bireylerin hedefler sayesinde kazandığı davranışlar gözle görülebilir olmaktadır. Birey hedeflenen davranış değişikliklerini kendi hayatında da uygulamaya koymaktadır. Bloom program geliştiricinin öğelerinden biri olan hedef kısmında şu soruları sorar: Öğretim süreci sonunda ortaya çıkacak ürün tanımlanmış mı? Hedefler toplumun beklentisi ve ihtiyaçlarına uygun mu? Hedefler öğrenci ihtiyaçlarına uygun mu? Hedefler konu alanının özelliklerine uygun mu? Öğrenci davranışı olarak ifade edilmiş mi? Hedefler birbirleriyle tutarlı mı? Hedef ifadeleri açık ve anlaşılır mı? Hedefler gerçekleştirilecek nitelikte mi? (Demirel, 2011, ss. 109-112).

İçerik ögesi bağlamında ise “Ne Öğretelim?” sorusuyla karşılaşılmaktadır. Bu soruya hedef-içerik arasındaki ilişki düşünülerek hedefleri kazandıracak bilginin verilmesi istenir. Buna bağlı olarak bir derste öğretilmesi gereken konular, üniteler kazandırılması istenen hedefler düşünülerek belirlenir (Çelik, 2006, s.3). İçerik ögesi kapsamında “İçerik hedeflerle tutarlı mı? İçerik birbirleriyle tutarlı mı? İçerik kendisini güncelleştirmiş mi? İçerik öğrencilerin ilgisini çekiyor mu? Öğrencilerin

düzeylerine uygun mu? İçerikteki bilgiler öğrenci için anlamlı mı? İçerikteki bilgilerin sunuş sırası öğrenme ilkelerine uygun mu?” (Demirel, 2011, ss. 136-150) şeklindeki sorularla karşılaşılır. Diğer yandan, öğretim programının üçüncü ögesi olan öğrenme-öğretme süreci “Nasıl öğretilim?” sorusuna cevap arar. Bu süreçte öğretileceklerin yol göstericisi kazanımlar (program hedefleri) olmalıdır. Bu kısımda ise “Eğitim durumları hedeflere ulaştırarak nitelikte mi? Eğitim durumları içerikteki bilgiye uygun mu? Eğitim durumları öğrenci özelliklerine uygun mu? Eğitim durumları yapılandırmacı eğitime uygun mu? Eğitim durumları öğrenciyi merkeze alıyor mu? Yeterli zaman ve öğretim materyali kullanılmış mı?” (Demirel, 2011, ss.151-171) şeklindeki sorular bulunmaktadır.

Bloom’a göre program değerlendirme özünde öğretimin değerlendirilmesini içerir. Bloom ve arkadaşları değerlendirmenin bir programın ne derece başarılı olup olmadığı konusunda, istenilen davranışların kazandırılıp kazandırılmadığına dair fikir verme konusunda gerekli olduğunu savunurlar. Programın değerlendirilmesi bize programın güçlü ve güçsüz yanları, varsa eksiklikleri hakkında bilgi verir (Akt., Aml, 2015, s.3). Eğitim süreçlerinde değerlendirme her bir öğrencinin ne düzeyde öğrendiklerini veya öğrenme eksikliklerini bulmak ve bunları düzeltmek amacıyla yapılırken, genelde ise uygulanan bir programın etkililiğini ya da başarılı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmaktadır (Özdemir, 2009, s. 128). Bu bağlamda ise şu sorularla karşılaşılır: “Ölçme araç ve sonuçları geçerli mi? Ölçme araçları ve sonuçları güvenilir mi? Uygun ölçme araçları kullanılmış mı? Amaca uygun ölçüt kullanılmış mı?” (Demirel, 2011). Burada yine değerlendirme için hangi sorulara yanıt aranacağına, hangi verinin aranacağına, verinin ne şekilde analiz edileceğine ve sonuçlardan ortaya çıkan bilginin nasıl kullanılacağına yön verdiği belirtilebilir (Gökmenoğlu, 2014, s.56).

Yapılan araştırmalarda program geliştirme için ihtiyaç tespiti ve komisyonlarca geliştirilen programların ön uygulama ile değerlendirme kısmı yeterince yapılmamaktadır (Yüksel, 2003). Yine yapılan araştırmalarda genelde programın değerlendirme kısımlarında yetersizlikler belirlenmiştir. Batdı tarafından yapılan araştırmada İngilizce öğretim programının çoklu analizi Bloom’un değerlendirme modeline göre incelenmiş ve kazanımların öğrencinin ilgi, ihtiyaç, yaş gibi özelliklerine bakılarak öğrenciler gözlemlenerek yapılması gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda program değerlendirme faktörü konusunda yetersiz bulunmuştur (Batdı, 2016, s.178). Arsal’ın yaptığı bir diğer çalışmada ise kazanımların öğrenciyeye aktarılması alt düzey düşünme becerileri seviyesinde olduğu birçok kazanımın üst düzey düşünme becerileri kazandırılmadığı belirtilmiştir. Bloom’un uygulama düzeyindeki öğrenmeler üst düzey öğrenme becerileridir. Bu çalışmada İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programındaki kazanımların birçoğu alt düzey öğrenme becerisi seviyesinde kazandırıldığı belirtilmiştir (2011). Yapılan bir diğer çalışmada ise, sınıf öğretmenlerinin 5. Fen bilgisi dersinde öğrenci başarısını ölçmek amacıyla hazırladıkları sınav sorularını Bloom’un Bilişsel Alan Taksonomisi’ne göre analiz ederek soru seviyeleri belirlenmiştir. Araştırma sonucu öğretmenlerin öğrenci başarısını ölçmek amacıyla hazırladıkları soruların çoğunluğunun Bloom Taksonomisinin en alt basamağı bilgi kısmını ölçer nitelikte olduğu söylenmiş, derste bahsedilen konularında bilgi düzeyinde kaldığı belirtilmiştir. Buna karşın

öğretmenlerden beklenen, öğrencilerde bilimsel düşünmeyi ve sorgulamayı geliştirme gibi amacı olan fen bilgisi dersinde öğrencileri düşünmeye yönlentecek, üst düzey düşünme becerilerini kullanmayı geliştirecek sorular yönelmeleri olduğu söylenmiştir (Dindar ve Demir, 2006, s.89).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mevcut çalışmada 2. Sınıf Türkçe Öğretim Programının, programın öğelerine dayalı değerlendirme modeli çerçevesinde ve uzman görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada özellikle kırsal kesimdeki öğretmenler ile görüşülmüş olup, kırsaldaki öğretmenlerin 2. sınıf Türkçe öğretim programındaki görüşlerine bakılmıştır. Öğrencilerin öğretim programının belirlediği kazanımları ne derece başarabildikleri, kazanımlarda ortaya çıkan problemlerin olup olmadığı ve öğretmenlerin bu problemler için düşündükleri çözüm önerilerinin neler olduğu araştırılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Türü ve Çalışma Grubu

Mevcut araştırma 2. Sınıf Türkçe Öğretim Programının, Bloom'un programın öğelerine dayalı değerlendirme modeli bağlamında incelenmesi amacıyla durum çalışması dikkate alınarak yürütülmüştür. 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Kilis ilinin kırsal kesiminde görev yapan 15 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmanın grubu seçilirken, 2. sınıfları okutmakta olup program hakkında bilgi sahibi olan öğretmenlerin katılımı sağlanmıştır. Öğretmenlerin hepsi şuan ya da bir önceki senelerde ikinci sınıf okutmuş öğretmenlerdir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

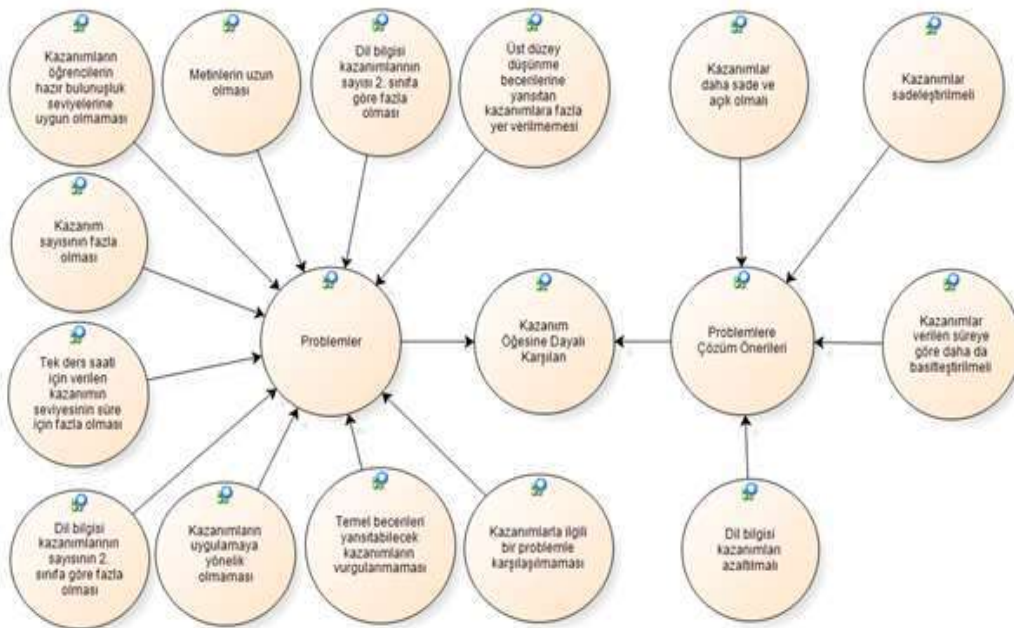
Araştırmada programın öğelerine dayalı değerlendirme modeli çerçevesinde ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla veri toplaması yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde ulaşılan verilerin analizinde *içerik analizi* kullanılmış ve Maxqda programıyla çözümlenmeye gidilmiştir. Oluşturulan tema ve kodların Cohen Kappa uyum değerlerine ulaşılmış ve bu süreç iki kodlayıcı tarafından gerçekleştirilerek kodlama güvenilirliği sağlanmıştır. Tema ve kodların sunumu ise model şeklinde yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular çerçevesinde, hedeflerin beklentilere, ihtiyaçlara ve konu alanlarına uygunluğu ile birbiriyle tutarlılığı var mı; içeriğin hedeflerle tutarlılığı; dayanıklılığı; öğrenme ilkelerine uygunluğu ve anlamlılığının ne düzeyde olduğu; eğitim durumlarında kullanılan yöntemin etkililiği, öğrenilmesinde zorluk çekilen davranışlar, öğrencilerden beklenen faaliyetlerin gerçekleştirilme durumu; sınama durumlarında ölçme sonuçlarının geçerliği, güvenilirliği ve uygunluğu gibi sorulara cevaplar alınması hedeflenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Türkçe Öğretim Programının Bloom'un Programın Öğelerine Dayalı Değerlendirme Modeli Bağlamında öğretmenler tarafından incelenmesi sonucu ortaya çıkan çözümler ve bu çözümlere ilişkin açıklamalar verilmiş ve yorumlanmıştır. Bulgu ve yorumların sıralanmasında programın dört ögesinin sıralaması izlenmiştir.

Kazanım Ögesine Dayalı Karşılaşılan Problemler ve Çözümler

Öğretmenler ile yapılan görüşmeler sonucunda hedef ögesine dayalı farklı problemlerin ortaya çıktığı görülmüş ve bu problemler ile ve çözüm önerileri Şekil 1'de verilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden 4'ü kazanımlarda bir problem görmediğini, kazanımları uygun bulduğunu ifade etmiştir. 11 öğretmen kazanımların farklı problemleri olduğunu, köylerde görev yapan öğretmenler ise kazanımların öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığını, öğrencilerinin hazır bulunuşluk seviyelerinin çok düşük olduğunu bu durumun onların programda belirtilen tüm kazanımları yetiştirmekte güçlük çekmelerine bazen ise yetiştirememelerine sebep olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden 7-B kodlu katılımcı bu noktada "Köy okulunda görev yapıyorum çocukların hazır bulunuşluk seviyeleri çok düşük bir kazanım için 2 ders saati verilmiş ben ise anca bir ders saatinde çocukların hazır bulunuşluk seviyelerini yükseltebiliyorum dolayısıyla her kazanım yetiştiriyor." şeklinde fikrini belirtmiştir.

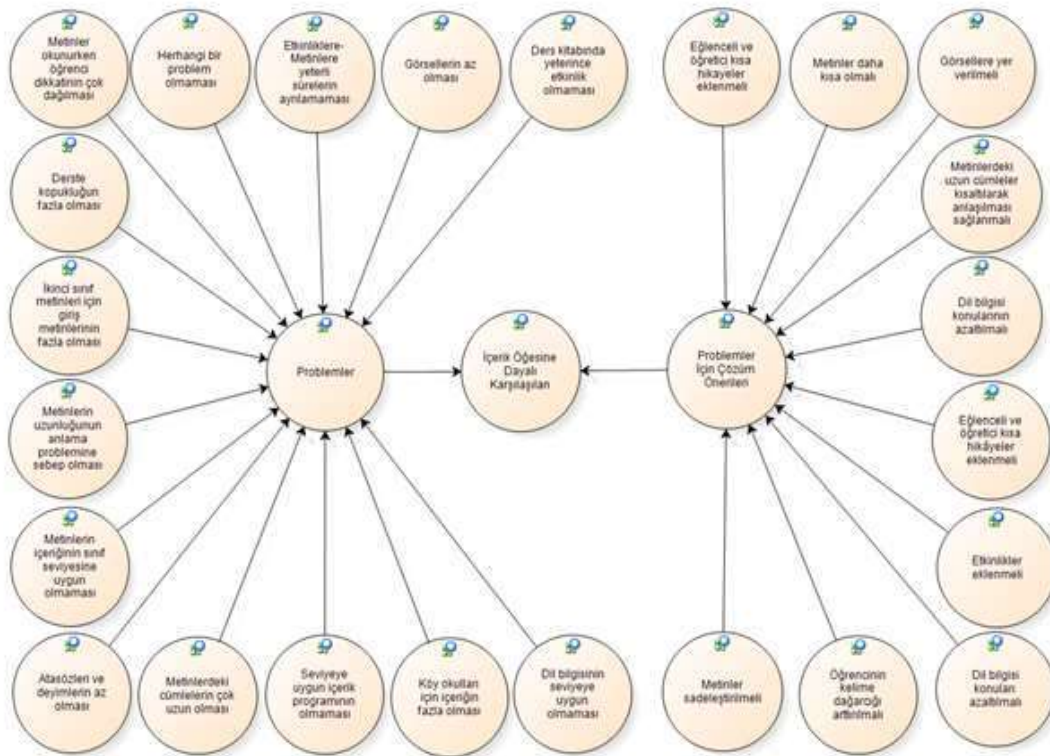
Şekil 1: Kazanım Ögesine Dayalı Problemler ve Öneriler

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 6'sı kazanımların iyileştirilmesi için çözüm önerileri sunmuşlardır. Öneriler sunan öğretmenlerin çoğunluğu kazanımların sadeleştirilmesi gerektiğini, kazanımların seviyeye daha uygun sade ve anlaşılır olması gerektiğini savunmuşlardır.

İçerik Ögesine Dayalı Karşılaşılan Problemler ve Çözümler

İçerik ögesi noktasında, araştırmaya katılan 1 öğretmen programın içeriğinde bir problem olmadığını, 4 öğretmen ise programın içeriği hakkında problemler olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerden 6'sı kitapta bulunan metinlerin uzun olduğunu söylemiş, metinleri dersten işlemeye sürenin yetmediğini belirtmişlerdir. 3 öğretmen dil bilgisi konusunun fazla olduğunu söyleyerek cümlelerin fazla uzun olmasının çocukların metni anlamasını güçleştirdiğini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan 1-e kodlu öğretmen “*Öğrencilerin kelime dağarcığını geliştirmede kullanılan kelimelerin az olması, atasözleri ve deyimlerin az olması.*” görüşünü belirterek öğrencilerin kelime dağarcığının yeterince gelişmediğini ifade etmiştir. Çalışmaya katılan 6-b ve 6-e kodlu öğretmenler ise “*Bazı metinler çok uzun, metin okunurken öğrencinin dikkati dağılıyor. Metin sonundaki etkinlikler uzun olduğu için bir derste yetişmiyor ve kopukluk oluyor.*” şeklindeki görüşü dile getirerek içerik ögesine dayalı belirtmiş oldukları problem ve çözüm önerilerini sunmuşlardır. İlgili görüşlerin modele yansıtılarak sunulması Şekil 2’deki görülmektedir.

Şekil 2: İçerik Ögesine Dayalı Problemler ve Çözüm Önerileri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 12 tanesi çözüm önerisinde bulunmuş olup 2 öğretmen çözüm belirtmemiştir. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu metinlerin sadeleştirilmesi gerektiğini belirterek cümlelerin kısaltılmasını önermişlerdir. Öğretmenlerden yalnızca biri etkinliklerin çoğaltılması

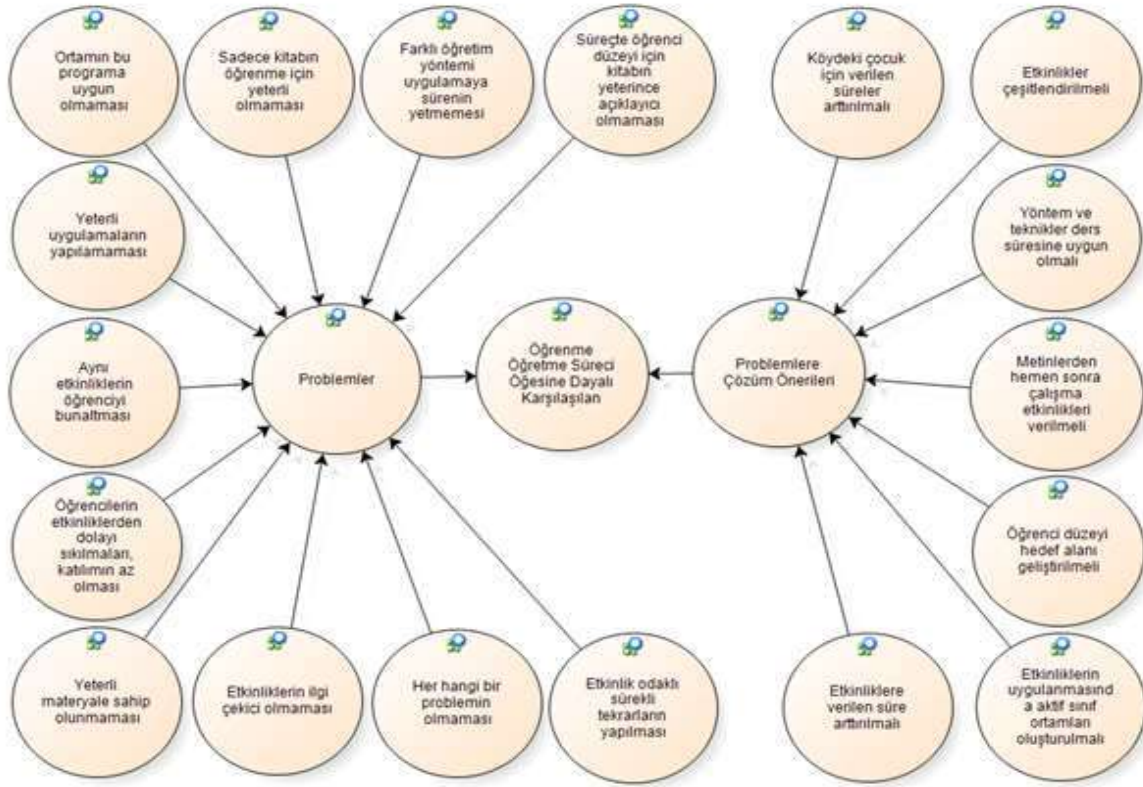
gerektiğini belirtmiştir. 3 öğretmen dil bilgisi konularının içerikte ağır olduğunu ve sadeleştirilmesi gerektiğini belirterek bazı dil bilgisi konularının çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Araştırmaya katılan 4-e kodlu öğretmen “*Metinler kısa tutulmalı, eğlenceli ve öğretici kısa hikayeler konulmalı.*” şeklinde fikrini belirtmiştir. 1-e kodlu öğretmen ise çözüm olarak fikrini “*Farklı kelimeler ve görseller kullanma ile öğrencilerin kelime dağarcığında artma sağlanabilir.*” şeklinde ifade etmiştir.

Öğrenme Öğretme Süreci Öğesine Dayalı Karşılaşılan Problem ve Çözüm Önerileri

Araştırmanın Bloom’un değerlendirme modeli bağlamında sorguladığı diğer bir nokta ise öğretme öğrenme sürecine göre programlarda karşılaşılan durumlardır. Bu noktada araştırmaya katılan öğretmenlerden 15’i süreçte problemler yaşandığını belirtirken, 1 öğretmen problem olmadığını öne sürmüştür. Öğretmenler metinsel etkinliklerinin genelde aynı çeşit olduğunu, bu durumun da öğrencilerde bir süre sonra sıkılma, bıkkınlık, dersten kopmaya sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Etkinliklerin dağınık olmasının, öğrencileri toparlama ve konuyu yeniden hatırlatma noktasında sıkıntılar yaşattığı belirtilmiştir. Bu durumun süreç devam ederken zaman kaybına neden olduğu belirtilmiştir. Başka bir öğretmen ise farklı yöntem ve teknikleri uygulayacak sürenin kalmadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan 3-b kodlu öğretmenlerden biri “*Materyallerin az olması ve özellikle Türkçe kitabındaki etkinliklerin seviyeye uygun olmadığını düşünüyorum.*” şeklinde yaşanan sorunlardan birine değinmiştir.

Araştırmaya katılan 6-b kodlu öğretmen ise süreçte karşılaştığı problemi şu şekilde belirtmiştir: “*Derste bir etkinlik ile ilgili öğretim yöntemi uygulamaya çalışıldığında, diğer etkinlikler kalıyor. Bu süreçte çok fazla etkinlik öğrenciyi bunaltıyor, katılımı azaltıyor.*”. Ayrıca öğretmen etkinliklerin sıkıcı olduğunu, etkinliğin metnin arkasında olmamasından kaynaklı olarak geri dönüşlerde çok fazla problem yaşadıklarını belirtmiş olup sürenin yetişmemesinden de yakınmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecine dayalı belirtmiş oldukları problem ve çözümler Şekil 3’te model biçiminde sunulmuştur.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 9’u öğrenme öğretme sürecinde karşılaştığı problemlere çözüm önerisinde bulunmuştur. Öğretmenlerden çözüm önerisinde bulunanlardan çoğu metinlerin ve etkinliklerin daha nitelikli hazırlanması ve ders kitabına daha düzenli ve sistemli yerleştirilmesi; metinler ve etkinlikler için verilen sürelerin arttırılması gerektiğini; bu şekilde sürecin daha verimli geçeceğini önermişlerdir. Çalışmaya katılan dört öğretmen etkinlik çeşitlerini arttırarak ve dikkat çekici etkinliklere yer vererek öğrencilerin sürece daha çok dâhil edilebileceğini savunmuşlardır.

Şekil:3 Öğrenme Öğretme Süreci Ögesine Dayalı Problemler ve Çözüm Önerileri

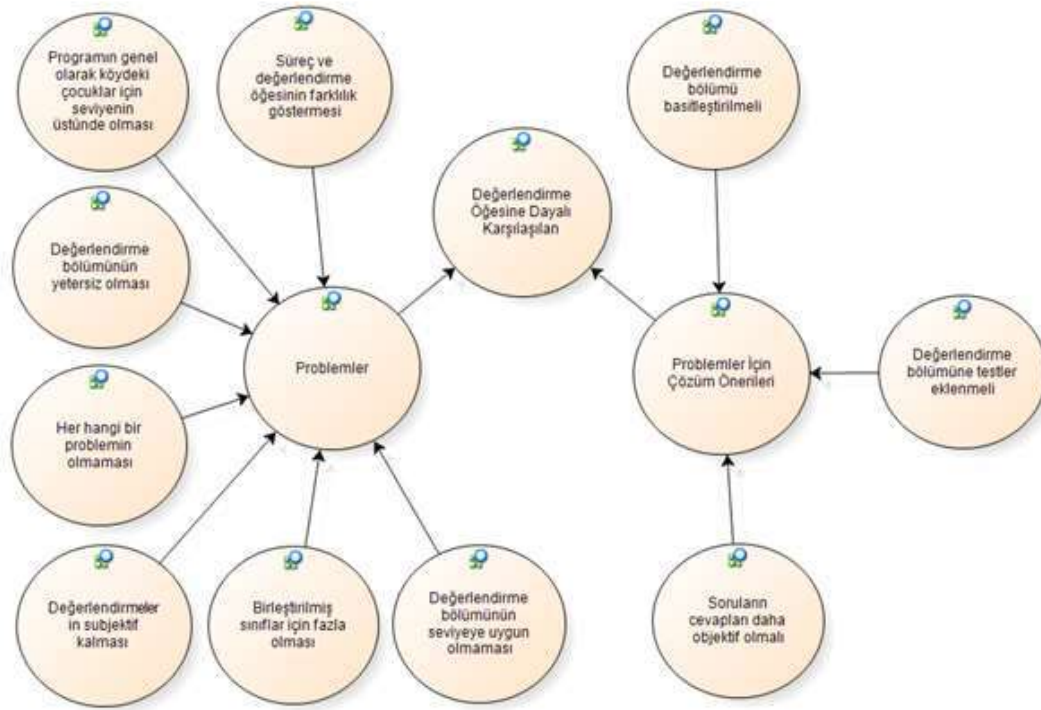
Katılımcı öğretmenlerden 2-b, öğretim öğrenme süreci noktasına ilişkin çözüm önerisini “Etkinlikler az ve etkili olmalı, yöntem ve teknikler ders süresine uygun olmalı.” şeklinde belirtmiştir. Bir diğer çalışmaya katılan 7-b kodlu katılımcı “Köydeki çocuk için süreçte daha uzun olmalı süre arttırılmalı... şehirdeki çocuk bunu yetiştirebilir ama burada yetersiz.” şeklinde fikrini belirtmiştir.

Değerlendirme Ögesine Dayalı Karşılan Problemler ve Çözüm Önerileri

Araştırmada sorgulanan en son nokta Bloom modeline göre değerlendirme ögesi açısından programın incelenmesidir. Bu noktada çalışmaya katılan öğretmenlerden 8 tanesi programın değerlendirme kısmında sorun görürken diğer öğretmenler programın değerlendirme kısmını yeterli bulmuşlardır. Öğretmenlerden 3’ü programdaki değerlendirme kısmını seviyeye uygun bulmamıştır. 3 öğretmen değerlendirme kısmını yetersiz bulmuştur. Bir öğretmen süreç ve değerlendirme kısmının farklılık gösterdiğini, başka bir öğretmen ise bazı etkinliklerin cevaplarının net olmadığını, bu sebeple de değerlendirmenin subjektif kaldığını söylemişlerdir.

Araştırmaya katılan 1-b kodlu öğretmen fikrini şu şekilde belirtmiştir: “Öğrenci seviyesine göre konular ağır. Değerlendirme bu bağlamda öğrenci için ağır kalıyor. Öğrenci tam olarak değerlendirilemiyor.” Çalışmaya katılan 3-b kodlu başka bir öğretmen ise “Herhangi bir problemle karşılaşmıyorum. Değerlendirmede öğrencinin gelişmişlik ve öncekine göre düzelme durumunu temel almaya çalışıyorum.” şeklinde fikrini belirterek programın değerlendirme kısmında herhangi

bir sorun görmediğini belirtmiştir. Değerlendirme ögesine dayalı karşılaşılan problemler ve çözüm önerilerine ilişkin kodlar Şekil 4'teki gibi modellenmiştir.

Şekil 4: Değerlendirme Ögesine Dayalı Problemler Ve Çözümler

Değerlendirme ögesi bağlamında sunulan çözüm önerilerinden bazı örnekler sunulmuştur. Bu noktada öğretmenlerden 8'inin öneri sunduğu 6'sının ise fikir belirtmediği görülmüştür. Bu önerilerden 3'ünde değerlendirme kısmındaki soruların sadeleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda çalışmaya katılan 3-e kodlu öğretmen "*Daha açık ve net cevaplı çalışmaların olması değerlendirmeyi kolaylaştıracaktır.*" şeklinde fikrini belirtmiştir.

Özetle çalışmaya katılan öğretmenlerden bazıları değerlendirme ögesinde sorunlar görürken diğer öğretmenler değerlendirmeyi yeterli bulmuşlardır. Yine bazıları değerlendirmenin seviyeye uygun olduğunu ifade ederken bazıları ise uygunsuz olarak değerlendirmişleridir. Ayrıca süreç ve değerlendirme kısmının farklılık gösterdiği, bazı etkinliklerin cevaplarının net olmadığı ve bu nedenle de değerlendirmenin subjektif olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmada 2. Sınıf Türkçe Öğretim Programının, söz konusu programın öğelerine dayalı değerlendirme modeli çerçevesinde ve uzman görüşleri değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenler karşılaştıkları problemleri dile getirmiş olup bu problemlere çözüm önerileri sunmuşlardır.

Çalışmaya katılan öğretmenler; karşılaştıkları problemlerin bir kısmının temelindeki sorun olarak kırsal kesimde çalışmalarını, öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyelerinin yeterli seviyede olmamasını belirtmişlerdir. Genel olarak programda bazı kazanımların uygun olmadığı, verilen sürelerin yeterli olmadığı, öğrencilerin süreç içerisinde dikkatlerinin fazla dağıldığı ve kitapta öğrencilerin dikkatlerini çekecek etkinliklerin az olduğu belirtilmiştir. 2013 yılında yapılan bir çalışma sonucunda incelenen Türkçe çalışma kitaplarında kullanılan sözcük öğretimine yönelik etkinliklerin sayılarının yeterli oranda olmadığı belirtilmiştir (Mert, 2013). Bu çalışmanın sonucu araştırmada bir katılımcıların belirttiği görüşlerle (Kullanılan kelimelerin az olması) tutarlılık göstermektedir.

Diğer yandan Şahin (2007) tarafından yapılan araştırmada 1. Kademe Türkçe programının yeteri kadar uygulanamamasında sınıf mevcutlarının kalabalıklığı, araç gereç eksikliği, okulların fiziksel şartlarının uygun olmaması ve öğretmenlerin yetersizlikleri üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Benzer sorunlarla karşılaşıldığına ilişkin Epçaçan ve Erzen'in (2008) yapmış oldukları araştırmada ise, Türkçe dersi öğretim programının uygulanması için okulların fiziksel koşullarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi olarak da program hazırlanırken ülkemizin ekonomik ve coğrafik özelliklerinin aynı düşünülmediği, farklı fiziksel özelliklere sahip okulların bu durumunun ardı edildiği, tüm okulların aynı imkânlarla sahip olduğunun düşünülmediği belirtilmiştir. Ayrıca aynı araştırmada diğer bir sonuç ise, Türkçe öğretim programına uygun olarak etkinliklerin yıl içinde yetiştirilmesinde zorlanıldığının belirtilmesidir. Bu durumun Türkçe ders kitapları için seçilen okuma parçalarının uzunluğundan, etkinliklerin fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Çalışmadan çıkan sonuçlara göre aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- ▶ Çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde kazanımların özellikle kırsaldaki öğrenciler için sadeleştirilmesi gerektiği söylenebilir.
- ▶ Programın içerik kısmında daha sade öğrencinin ilgisini çekecek öğrencinin derse katılımını canlı tutacak metinlere yer verilebilir.
- ▶ Dil bilgisi kazanımları sadeleştirilerek öğrenciye aktarılabilir.
- ▶ Kitaptaki etkinlikler daha düzenli olabilir.
- ▶ Etkinlikler daha doğru şekilde dağıtılıp süreç içerisindeki kopukluklar engellenebilir, zaman daha verimli kullanılabilir.
- ▶ Okullar Türkçe öğretim programına uygun öğretim materyalleri ile desteklenebilir.
- ▶ Türkçe ders içeriği Türkçe programı ile uygunluğu bakımından yeniden incelenebilir, ders içeriğinde fark edilen olumsuzluk ve eksiklikler giderilmeye çalışılabilir.
- ▶ Türkçe öğretim programındaki kazanımlar, öğrencilerin gelişim ve öğrenme özellikleri ön planda tutularak yeniden incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Anıl, D. (2015). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Ürüne Dayalı Program Değerlendirme Yaklaşımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1),67-89.
- Arsal, Z. (2011). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Yapılandırıcılık İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 1-14.
- Batdı, V. (2016). Bloom'un Programın Öğelerine Dayalı Değerlendirme Modeli Bağlamında, İngilizce Öğretim Programının Çoklu Analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 20, 178-189.
- Çelik, F. (2006). Türk Eğitim Sisteminde Hedefler Ve Hedef Belirlemede Yeni Yönelimler. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(18), 1-15.
- Demirel, Ö. (2011). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dindar, H. ve Demir, M. (2006). Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilgisi Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (3), 87-96.
- Epçaçan, C., ve Erzen, M. (2008). İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (4), 182-202.
- Ertürk, S. (1972). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelken-tepe Yayınları.
- Gökmenoğlu, T. (2014). Geniş Açık: Modeller ve Yaklaşımlar Açısından Türkiye'de Program Değerlendirme Çalışmaları. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 4(7), 55-70.
- Mert, E. (2013). İlköğretim Türkçe Programı İle Türkçe Çalışma Kitaplarındaki Kazanım Ve Etkinliklerin Sözcük Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(5), 13-31.
- Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye'de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 126-149.
- Şahin, İ. (2007). Yeni İlköğretim 1. Kademe Türkçe Programının Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 6 (2), 284-304.
- Yüksel, S. (2003). Türkiye'de Program Geliştirme Çalışmaları ve Sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 159, 120-125.

OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMALARININ DEZAVANTAJLI ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL GELİŞİMLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Aslıhan AYKARA
Hande ALBAYRAK

GİRİŞ

Çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi açısından eğitim aldıkları okul ortamlarının özellikleri önemli bir yere sahiptir. Okul ortamlarında iletişim halinde oldukları diğer öğrenciler, öğretmenler, okul yönetimi ve diğer okul personeli, çocukların hem eğitim yaşamlarına, hem de gelişim süreçlerine etki etmektedir. Bunun yanında, dezavantajlı koşullarda yaşayan, engelli, mülteci, yoksul, ihmal veya istismara uğramış pek çok çocuk açısından da okul ortamlarının hem sosyal hem de fiziksel özellikleri büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan okul sosyal hizmetinin, okul ortamlarının dezavantajlı çocukların psiko-sosyal gelişimlerini destekleyici nitelikte olabilmesi açısından rolü büyüktür.

Literatüre bakıldığında, okul sosyal hizmetine ilişkin çeşitli tanımlara ve okul sosyal hizmetinin çeşitli işlevlerine yer verildiği görülmektedir. Örneğin Duman (2000, s. 35), okul sosyal hizmetini, "öğrencilerin içinde buldukları gelişim dönemi, aile ve yaşam koşulları nedeniyle yaşadıkları sorunların çözümü, gereksinim duyulan hizmetlerden yararlanmaları ve böylece eğitim etkinliklerini başarı ile sürdürmelerini sağlama gibi hizmetleri yürütmek üzere okullarda yer alan, sosyal hizmetin önemli uygulama alanlarından birisi" olarak tanımlamaktadır. Duyan ve diğ. (2008, s. 32) ise, okul ortamlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları üzerinde durmuş ve bunların, psikososyal ve ekonomik nedenlerle risk altında bulunan öğrenciler ve aileleri için savunuculuk rolünü üstlenmek, öğrencileri ve aileleri güçlendirmek, okul ve ev arasındaki iletişimi ve işbirliğini işlevsel hale getirmek, ailelerin, çocuklarının psiko-sosyal gelişim özelliklerini ve eğitim gereksinimlerini anlamasına yardımcı olmak, öğrencinin yaşam koşulları hakkında öğretmenleri bilgilendirmek, risk altındaki çocuklar ve ailelerinin hizmet alabilecekleri kurumlara yönlendirilmesini sağlamak olduğunu belirtmişlerdir.

Hacettepe Üniversitesi Okul Sosyal Hizmeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği (2015)'nde de benzer biçimde, ailelerle çalışmanın önemine vurgu yapılmış ve "ailenin yaşadığı sorunların çözümünün yanı sıra aile bireylerinin birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlayacak beceriler kazandırmak, ailelerin toplumda keşfedilmemiş gereksinimlerini ortaya çıkarmak, çocuklar ve ailelerin kamu kurumları ve diğer kuruluşlar karşısında savunuculuğunu yapmak, aile sorunları için kamuoyu oluşturmak, bir bütün olarak ailenin ve birey olarak aile üyelerinin ailevi ilişkileri, sosyal uyumları ve her türlü işlevlerinin yerine getirilmesi ile ilgili sorunlarının çözümüne yardım etmek, aile yaşamını geliştirmek ve güçlendirmek böylece ailenin refah, mutluluk ve bütünlüğünü sağlamak, çocuk-aile ve tüm toplumun refah ve yaşam kalitesini artırmak, tüm bu alanlarda çocuk-aile ve toplum refahını odak alan kanıta dayalı uygulamalar oluşturmak" da okul sosyal hizmeti kapsamındaki hizmetlerin temel amaçlarından olarak belirtilmektedir.

Turner (2005, s. 331)'ın da belirttiği üzere, okul ortamlarında sosyal hizmet, öğrencinin okul performansına ve okul başarısına etki eden biyo-psiko-sosyal etmenler üzerine odaklanmaktadır ve okul ortamına uyum güçlüğü veya okula başlama aşamasında özel gereksinimleri olan çocuklar ve aileleri, farklı psikososyal ve ekonomik nedenlerle okul devamsızlığı olan ve okuldan ayrılmak zorunda kalan çocuklar ve gençler, yangın, trafik kazası, hastalık gibi ciddi travmalara maruz kalan çocuklar, aileleri, akrabaları okul sosyal hizmetinin müdahale edeceği gereksinim gruplarındandır. Lynn ve McKay (2001, s. 1) de benzer şekilde öğrencilerin psiko-sosyal gelişimlerine vurgu yapmışlar ve onların psiko-sosyal yönden desteklenmesi gereken ve kendilerini veya ailelerini psiko-sosyal yönden olumsuz etkileyebilecek yaşam durumlarında, öğrencinin durumuna uygun mesleki çalışmalar yapmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin okula uyum sorunları yaşayan veya davranış bozuklukları gösteren öğrencilerle sosyal uyum sağlamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirme, aile ilişkilerine dair sorunlar yaşayan öğrencilerin ailelerine yönelik çalışmalar gerçekleştirme, akran zorbalığı, kendine zarar verme davranışları, madde bağımlılığı, okuldan kaçma gibi davranışları olan öğrencilerle çalışmalar gerçekleştirme gibi görevler okul ortamlarındaki sosyal hizmet uzmanlarının en temel görev ve sorumluluklarındandır. Sosyal hizmet uzmanları okul ortamlarında sözü edilen tüm bu çalışmaları, okul yönetimi, öğretmenler, psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenleri, psikologlar ile multidisipliner ekip çalışması içerisinde işbirliği ile gerçekleştirmektedirler.

GELİŞME

Yukarıda söz edilen özelliklerine bakıldığında, okul sosyal hizmetinin dezavantajlı çocukların psiko-sosyal gelişimleri açısından ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Engelli, yoksul, mülteci, suça itilmiş, ihmal ve/veya istismara uğramış, erken evliliğe zorlanmış, fiziksel ve/veya psikolojik şiddete uğramış, eğitim yaşamından yoksun bırakılmış çocukların eğitim yaşamına kazandırılmaları ve akranlarıyla birlikte adil koşullarda yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından bu çocuklarla, aileleriyle, akranlarıyla, öğretmenleriyle ve içinde yaşadıkları çevreyle ilgili olarak yapılacak sosyal hizmet uygulamaları hayati bir yere sahiptir. Bununla birlikte okul ortamına uyum sağlama, akademik başarı elde etme, sosyal, psikolojik veya davranışsal sorunlara sahip olma gibi durumlarla karşı karşıya kalan çocukların okul ortamlarında bu sorunlarının giderilmesi açısından da okul sosyal hizmetinin büyük önemi bulunmaktadır.

Dezavantajlı Çocukların Psiko-Sosyal Gelişimleri ve Okul Sosyal Hizmeti

Okul sosyal hizmeti müdahaleleri, çocuklara ve ergenlere sorunları çözme becerisi kazanma, akran ilişkilerini geliştirme ve kendi işlevselliğini artırma konusunda yardım etmede etkilidir (Early ve Vonk, 2001, s. 27). Okul sosyal hizmet uzmanları aile ziyaretleri de yaparak okul, öğrenci ve veli arasında ortak bir anlayış birliği sağlanmasına çaba gösterirler; bu amaçla öğrenciler ve velilerle görüşmeler yaparak onların birbirlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olurlar (Kepçeoğlu, 1993, s.

225). Dolayısıyla Karataş ve diğ. (2014, s. 79)'nin de belirttikleri gibi, sosyal hizmet uzmanları yalnızca çeşitli sorunlar yaşayan öğrencilerle çalışmakla kalmamakta, aynı zamanda bir bütün olarak eğitim ortamında olumlu iklim yaratmayı amaçlayan çalışmalar da yaparlar ve bütün öğrencileri destekleyen ve gelişimlerine katkıda bulunan etkinlikler de yürütmektedirler.

Okul sosyal hizmetine ilişkin bu özelliklere bakıldığında dezavantajlı koşullarda yaşayan çocukların psiko-sosyal gelişimleri açısından ne kadar büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Dezavantajlı çocukların psiko-sosyal gelişimleri açısından okul sosyal hizmeti uygulamalarının önemini anlaşılabilmesi açısından öncelikle Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'na kısaca değinmekte yarar vardır. Erikson (1963, 1968, 1980) bireyin psikososyal gelişimini psikolojik, sosyal ve kültürel güçlerin etkileşimlerinin ortak ürünü olarak tanımlamaktadır. Kuram, bireyin gelişiminin birbiri üzerine eklenen ve sıralı sekiz evreden oluştuğunu öne sürmektedir. Buna göre bu sekiz evre sırasıyla güvene karşılık güvensizlik, özerkliğe karşı utanç, girişimcilğe karşı suçluluk, başarıya karşı aşağılık duygusu, kimliğe karşı rol karmaşası, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durağanlık ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk'tur.

Dereboy (1993) kuramda yer verilen bu evrelere açıklık getirerek, her evrede bir olumlu bir de olumsuz duygunun ayrışıp olgunlaştığını, bu iki karşıt duygu arasındaki çatışmanın, o evreye özgü krizin konusunu oluşturduğunu, evrenin sonuna doğru hangi duygunun başatlık kazanacağını belli olduğunu ve bunun yanında her kriz ya da aşamanın, bireyin gelişimini biçimlendiren ve kişiliğini değiştiren daha önceki kriz ya da aşamaların üzerine kurulduğunu ifade etmiştir.

Psiko-sosyal gelişim evreleri açısından bakıldığında, okul ortamlarındaki dezavantajlı çocukların aileleriyle, akranlarıyla ve öğretmenleriyle güvene dayalı ilişkiler geliştirebilmeleri, özerklik kazanabilmeleri, gerçekleştirdikleri eylemlerin sorumluluğunu üstlenmeyi öğrenebilmeleri, özgüven geliştirebilmeleri, olumlu bir kimlik gelişimine yönelebilmeleri, sosyal çevreleriyle yakınlık kurabilmeleri, kendilerini ve çevrelerini geliştirebilecek becerilere yönelebilmeleri gibi pek çok konuda destek almaya gereksinim duyabilecekleri anlaşılmaktadır. Bu konularda destek alabilecekleri en önemli kişilerden biri ise sosyal hizmet uzmanlarıdır. Bu nedenle okul sosyal hizmeti uygulamalarının bir an önce hayata geçirilmesi ve çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin bu şekilde desteklenmesi önemli bir gerekliliktir.

Okul sosyal hizmeti uygulamaları açısından bakıldığında, yalnızca doğrudan dezavantajlı çocukların kendileriyle çalışmalar gerçekleştirmenin yeterli olmadığı görülmektedir. Aykara (2011) engelli çocukların okul ortamlarında yaşadıkları sorunlara ilişkin olarak yapmış olduğu çalışmada, bu çocukların yaşadıkları sorunlara yönelik olarak başta öğretmenlerin, ailelerin ve tüm toplumun bilgilendirilmesine ve bilinçlendirilmesine yönelik farkındalık ve eğitim çalışmalarının düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının yer almasının önemini vurgulamıştır.

SONUÇ

Gelişmiş ülkelere bakıldığında, okul sosyal hizmetinin oldukça gelişmiş bir alan olduğu ve okul ortamlarında sosyal hizmet uzmanlarının psiko-sosyal servislerde psikolojik danışmanlık ve

rehberlik öğretmenleri ve okul psikologları ile birlikte oldukça verimli çalışmalar gerçekleştirdikleri görülmektedir. Türkiye'de ise henüz okul sosyal hizmeti alanı açısından bu aşamaya gilememiştir. Sosyal hizmet açısından önemli bir yaklaşım olan 'çevresi içinde birey' açısından bakıldığında başta dezavantajlı çocuklar olmak üzere tüm çocukların okul ortamlarında yaşadıkları sorunların giderilmesi ve psiko-sosyal gelişimlerinin desteklenmesi için aileleriyle, akranlarıyla, öğretmenleriyle ve diğer sosyal çevreleriyle ilişkilerinin göz önünde bulundurulması, içinde buldukları sosyo-ekonomik, psikolojik, sağlık durumlarının kapsamlı biçimde ele alınması önem taşımaktadır. Bu nedenle, öğrencilerin çok boyutlu olarak değerlendirilmesine ve psiko-sosyal gelişimlerinin sağlanmasına yönelik sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi önemli bir gerekliliktir.

Dezavantajlı olarak tabir edilen engelli, mülteci, suçta itilmiş, şiddete uğramış, tek ebeveynli ve bunlar gibi pek çok sorun ve gereksinimle karşı karşıya kalmakta olan çocukların eğitim yaşamında diğer akranlarıyla adil koşullarda yer alabilmeleri ve psiko-sosyal yönden sağlıklı bireyler olarak yetişebilmeleri açısından okul sosyal hizmetine gereken önemin verilmesi elzemdir.

KAYNAKÇA

- Aykara, A. (2011). Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmeti. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (1), s. 63-84
- Dereboy, I.F. (1993). Kimlik bocalaması, Anlamak, Tanımak, Ele Almak. Malatya: Özmert Ofset.
- Duman, N. (2000). Ankara liselerinde çeteye katılma potansiyeli olan öğrenci grupları ve okul sosyal hizmeti. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Duyan, V., Çamur Duyan, G., Gökçearsan Çiftçi E., Sevin, Ç. Erbay, E. ve İkizoğlu, M. (2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 33, s. 28-41.
- Early, T. J. ve Vonk, M. E. (2001). Effectiveness of school social work from a risk and resilience perspective. *Children and Schools*, 23 (1).
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. New York: Penguin.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*, New York: W.W. Norton&Company, Inc.
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and life cycle*. New York: W. W. Norton&Company, Inc.
- Hacettepe Üniversitesi Okul Sosyal Hizmeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği*. (2015). T.C. Resmi Gazete, 29530, 12 Kasım 2015.
- Karataş, K., Gencer, T. E., Çalış, N. ve Ege, A. (2014). Öğrenci sorunlarının okul sosyal hizmeti bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Hizmet*. Okul Sosyal Hizmeti Özel Sayısı. Ocak-Haziran/ Temmuz-Aralık 2014. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını. s. 71-81.
- Kepçeoğlu, M. (1993). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Lynn, C. J. ve McKay, M. K. (2001). Promoting parent-school involvement through collaborative practice models. *School Social Work Journal*. 26, s. 1-14
- NASW (2018). <https://www.socialworkers.org/Practice/School-Social-Work> ; Erişim Tarihi: 03.09.2018.
- Turner, F.J. (2005). *Encyclopedia of Canadian Social Work*. Waterloo, ON, CAN: Wilfrid Laurier University Press.

EKOLOJİK SİSTEM VE OLUMLU GENÇLİK GELİŞİMİ YAKLAŞIMLARI DOĞRULTUSUNDA DEZAVANTAJLI KOŞULLARDA YAŞAYAN ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL GELİŞİMİNDE SPORUN KULLANILMASI

Hande ALBAYRAK
Aslıhan AYKARA

GİRİŞ

Spor çocukların biyo-psiko-sosyal gelişimlerini etkileyen önemli bir araçtır. Özellikle gelişim dönemleri içerisinde dezavantajlı koşullarda yaşayan çocukların mevcut yaşantıları spora katılımları konusunda hayatlarında bir engel oluşturmaktadır. Bu engel maddi koşulların yetersizliği, çok çocuklu kalabalık aile, şiddet, savaş, göç gibi travmatik yaşam deneyimleri, engellilik, ailenin spora bakış açısı ve aile içi sorunlar nedeniyle olabilmektedir. Bunun yanında sporun çocukların gelişimine olan katkılarının bilinmemesi de çocuğun spora yönlendirilmesini önündeki engellerdendir. Bu engellerin ortaya çıkarılmasında ekolojik sistem yaklaşımı ve her çocuğun mevcut olumsuz koşulları karşısında değişim ve gelişim gücüne sahip olduğunun anlatan olumlu gençlik gelişimi yaklaşımı çerçevesinden bakılarak sporun çocukların psiko-sosyal gelişimlerine yansımalarına bakılmalıdır. Bu çalışma ilgili literatür çalışmalarının da gözden geçirilmesi ile ele alınacak bir derleme çalışmasıdır.

GELİŞME

Ekolojik Sistem ve Olumlu Gençlik Gelişimi Yaklaşımı ile Dezavantajlı Koşullarda Yaşayan Çocukların Spora Katılımının Psiko-Sosyal Gelişimleri Açısından Değerlendirilmesi

Güç koşullar altında yaşayan çocuklar birçok farklı durumdan dolayı dezavantajlı konumdadırlar. Örneğin UNICEF'in her beş yılda bir çocukların durumuna dair yaptığı araştırma sonuçlarında dezavantajlı çocuk ve genç nüfus başlığı altında Türkiye'de günümüzde çocukların dezavantajlı durumlarından bahsetmiştir. Bunlar özellikle azgelişmiş bölgeler ve kırsal alanlarda yaşayan çocuklar ve gençler, beslenme, sağlık ve eğitim sonuçlarıyla hizmetler ve fırsatlara ulaşamaması, yoksulluğa ve sosyal güvencesizliğe ek olarak yoksul kent mahallelerindeki çocuklar ve gençler, kent yaşamına ve kentsel ortamlara özgü bir dizi dezavantaj, risk ve tehditle karşılaşması, roman vb. topluluklara mensup çocuklar ve gençler güç koşullarda yaşamaları, haklarından yararlanmada ve potansiyellerini gerçekleştirmede zorlu engellerle karşılaşmaları, özellikle Türkiye'nin güneydoğusunda siyasal gerilim ve şiddet ortamlarında yaşayan çocuklar ve gençlerin, maddi yoksunluk ve kamu hizmetlerinden yararlanmada eşitsizliklere ek olarak psikolojik stres ve fiziksel olarak yaralanma riskinin olması ve sığınmacı statüsü için UNHCR'ye başvuruda bulunan çocuk ve gençlerden sadece bir bölümüne sosyal yardımlar, eğitim ve sağlık hizmetleri verilmekte, diğerlerinin içinde buldukları koşullar ve yararlanabilecekleri fırsatlar çok daha sınırlı olması olarak özetlenebilir (UNICEF, 26.11.2018). Buradan görüldüğü üzere Türkiye'de yoksulluk, yaşanan bölgenin sınırlı imkanları, çocuğa yönelik ihmal ve istismar, savaş, göç gibi travmatik yaşam deneyimi, farklı kültürden olma, uyum sağlayamama gibi bir çok açıdan dezavantajlı

durumda olabilmektedirler. Çocukluk döneminde yaşları ve gelişimleri açısından güç deneyimler yaşamakta olan çocuklar, yaşının gerektirdiği şekilde yaşayamamaktadırlar. Oyun, eğitim, spor ve sanat faaliyeti gibi gelişimlerini destekleyen yaşantıya sahip olunamaması çocukların gelişimlerini olumsuz etkileyebilmekte ve tehlikeli/riskli yaşam biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Bunun için çocukların spor gibi fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini önemli derecede etkileyen, toplumdaki soyutlanmalarını önleyen ve yaşadıkları uyum sorunlarını gideren kaynakların yaratılması gereklidir.

Brofenbrenner (1986) tarafından geliştirilen ekolojik sistem yaklaşımı ile çocuğun spora katılım durumuna ayrıntılı olarak baktığımızda, birey merkezde olduğu ve bireyin çevresinde, iç içe geçmiş, birbiriyle etkileşimi olan sistemlerle değerlendirilmesi gereklidir. Bu sistemler içten dışa doğru sırasıyla; mikro sistem, mezo sistem , egzo sistem ve makro sistemdir. Bu sistemlerin içeriği çocuğun spora katılımının değerlendirilecek biçimde aşağıda tanımlanmıştır.

Mikrosistem, çocuğun veya ergenin günlük hayatta karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu ve gelişimi üzerinde en büyük etkiye sahip olan aile, okul ve arkadaş grupları gibi kişileri ve bu kişilerle olan ilişkilerini içerir (Bronfenbrenner, 1986). Biraz daha ayrıntılı ifade edecek olursak mikro düzeyde çocuğun ebeveynleriyle, kardeşleriyle, yakın akrabalarıyla, öğretmenleriyle ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde spora katılımlarını etkileyen durumlar ele alınır. Mezosistem çocuğun ilişki içerisinde bulunduğu iki veya daha fazla mikrosistem arasındaki etkileşimi içermektedir (Bronfenbrenner, 1986). Yani ebeveynlerin arkadaşlarla, eğitim kurumunun (temel eğitim yanında spor eğitimi de olabilir) yönetimi ile, öğretmenlerle olan etkileşimi mezosistemde değerlendirilir. Egzosistem çocuğun doğrudan içinde bulunmadığı fakat onun gelişimini dolaylı olarak etkileyen etkileşimler bütünüdür. Örneğin; ebeveynlerin çalışma durumu, gelir durumunun çocuğu spora yönlendirmedeki etkisi, çocukların yaşadıkları çevrede belediyede, halk eğitim merkezleri, gençlik ve spor il müdürlükleri gibi kamu tarafından sunulan kaynaklar gibi. Makrosistem, bir toplumdaki kültürel değerleri, inanç sistemlerini ve yasaları, kişilerin tutumlarını, yaşam tarzlarını, sosyal ve ekonomik durumlarını kapsamaktadır (Bronfenbronner, 1986). Ekolojik sistem yaklaşımı açısından bakıldığında makro düzeyde; çocukların yaşadıkları çevrede spora katılım konusunda çocuğu etkileyen sosyal politikalar, sosyal hizmetler, spor kültürü gibi değerlendirilebilir. Özetle çocuğun spora katılımında aile, yaşanan çevre, kültür, eğitim, arkadaş çevresi, sosyal hizmetler, sosyal politikalar, ekonomi gibi birçok sistemin etkisi bulunmaktadır. Spora katılım, mevcut ekonomik duruma, sporun yaşanan çevredeki kültürel anlamına, bireyin yatkınlığına, ailenin desteğine ve imkanlara vb. durumlara bağlıdır. Dolayısıyla çocuğun spora katılımının etkileyen durumlar mikro, mezo, egzo, makro gibi çoklu sistemlerde/düzeyleerde değerlendirilmedi.

Olumlu gençlik gelişimi yaklaşımı ile spora baktığımızda; çocukların yaşamlarını derinden etkileyen olumsuz koşullardan çıkmaları için gerekli fırsatlar ve kaynaklar sunulması dahilinde değişim için güçleri olduğunu, bunu sağlamların araçlarından biri olarak da sporu görmektedir. Damon (2004) olumlu gençlik gelişimi yaklaşımının savunucularının, bütün gençlerin olumlu bir gelişim, değişim için potansiyele sahip olduğunu ve sorunların çözülmesi gereken bir durum yerine

gençleri geliştirilecek bir kaynak olarak algılanmasını savunduklarını dile getirmişlerdir. En dezavantajlı koşullara veya en sorunlu geçmişe sahip çocukların ve gençlerin sözde yetersizliklerinden ziyade açık bir şekilde potansiyellerini vurgulamaktadır. Olumlu gençlik gelişimi, medikal modelin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmış ve gelişimsel sistem teorisine ve ekolojik sistem teorisine vurgu yapan güç temelli bir yaklaşımı temsil etmektedir (Eccles ve Gootman, 2002 akt: Aykara ve Albayrak, 2016: 80). Güç temelli bir yaklaşım olan olumlu gençlik gelişimi yaklaşımında gençlerin değişim için güce sahip olduklarını ve ekolojik yaklaşımın çeşitli sistemleri içerisinde yer alan aileleri, okulları ve toplumları geliştirme potansiyeline sahip olduklarına inanılmaktadır. Lerner ve diğ. (2005: 22) olumlu gençlik gelişimi yaklaşımının –spor, sanat gibi- gelişimsel araçlarla genç insanlarda yetkinlik (kişilerarası beceriler, akademik beceriler, karar verme gibi becerilerde gelişim) güven (özgüven, olumlu benlik algısı, öz yeterlilik gelişimi gibi), karakter (sosyal ve kültürel kurallara saygı, doğru değerlendirme, doğru davranış için standartlara sahip olunması gibi), bağ (akranlar, aile, okul ve komşular gibi kişinin gelişimine katkıda bulunacak insanlarla ve kurumlarla karşılıklı olarak değişim içinde yakın ilişki kurulması gibi), önemseme ve şefkat gösterme (diğer insanlar için empati ve sempati algısına sahip olunması gibi) olmak üzere beş temel özelliğin geliştiğini ortaya koymuştur. Bu özellikler göstermektedir ki bireye spor gibi geliştirici fırsatlar sunulursa ekolojik sistem yaklaşımındaki çoklu sistemlerde değişim yaratılması sağlanabilir. Dezavantajlı koşullarda yaşayan çocukların yaşamlarını dönüştürmeleri için bir fırsat olarak sunulabilecek spor faaliyetleri sayesinde çocuklarda özgüven sağlaması, belli bir alana karşı ilgi oluşturması, gelecekte beklentilere dair yeni bir bakış açısı sağlaması, olumlu karakter özelliklerinin gelişmesi gibi faydalar sağlayabilmektedir.

Fiziksel aktivitenin/sporun ruh sağlığına, anksiyete, depresyon, ruhsal durumu, duygu, benlik saygısı ve psikolojik işlevsizlik üzerinde olumlu etkisinin çeşitli araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında spor faaliyetlerine katılım çocuğu güçlü hissetmesini sağlayarak, sosyal ilişki kurmasını, sosyal ortama sahip olmasını, sosyal alanda daha fazla kabul ve değer görmesini sağlayarak sosyalleşme sorununu da ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanında çocuklarda anti sosyal davranışlara yönelimi engellemektedir (Coalter, 2005). Dezavantajlı koşullarda yaşayan gençlerin, spor etkinliklerinde yer almalarının yaşamlarına yansımalarını anlama amacını taşıyan bir nitel araştırmada spor etkinliklerine katılan gençlerin çevrelerindeki bireylerle kurdukları ilişkilerde bağlarının güçlendiği, ailelerinin ve çevrelerinin olumlu tutum ve davranışlarının da özgüvenlerine katkıda bulunduğu görülmüştür (Aykara ve Albayrak, 2016:77).

SONUÇ

Gençler yakın ilişki içerisinde oldukları mikro, mezo, egzo ve makro sistemlerde yer alan aile, topluluk ve diğer kurumlardan gelen desteklere ve kaynaklara bağlı olarak gelişim gösteren varlıklardır. Dezavantajlı koşullarda yaşamını sürdüren çocuklar düşünüldüğünde spor faaliyetlerine katılım göstermenin yalnızca bir tercih meselesi olmadığı görülmelidir. Dolayısıyla çocukların psiko-sosyal gelişimleri için spor gibi faaliyetlere katılım durumları ekolojik sistem yaklaşımı doğrultusunda birey “çevresi içerisinde” değerlendirilmeli ve çocuklara sunulacak fırsatlar ile birçok sorununun çözülebilmesinde güçleri olduğu görülmelidir. Ekolojik yaklaşım çocukların

sorunlarının değerlendirilmesinde olduğu gibi çözümün kaynaklarının bulunmasında da kullanılabilir. Bunun yanında olumlu gençlik gelişimi yaklaşımı ise çocukların güçlerine vurgu yaparak sorunlara odaklanmak yerine çocukların yapabilirliklerine odaklanarak sorunlarını gidermenin yolunu açmaktadır. Unutulmamalıdır ki çocuklardaki değişiklikler karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu sistemlerden özellikle yakın ilişki içerisindeki sistemlerdeki bireyleri de etkileyecektir.

Sporun bu denli katkılarından sonra üzerinde durulması gereken konu çocukların spora erişimlerini ve katılımlarını sağlama konusunda neler yapılması gerektir?

Mikro düzeyde ailelerin çocukların spora yönlendirmelerine engel olan durumlar tespit edilmesi ve bu sorunların çözülmesine yönelik danışmanlıklar verilmesi, okullarda öğretmenlerin daha teşvik edici roller üstlenmeleri, mezzo düzeyde öğretmenlerin ve ailelerin çocuğu spor gibi etkinliklere yönlendirme konusunda yakın ilişki içerisinde olmaları, egzo düzeyde yaşanan çevredeki spor ve sanatsal faaliyet fırsatlarının artırılması için kamu, yerel, sivil toplum hizmetlerinin artırılması için ailelerin, toplulukların taleplerini dile getirecek çalışmalar yapmaları, makro düzeyde ise toplumda sosyal politikalarda spor faaliyetlerinin erişilebilirliğinin artırılmasının sağlanması ve bunun için kaynakların artırılması, toplumdaki bireylerin buna verdiği önemin artmasının sağlanması, sporun bir kültür olarak yerleşmesini sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmaların yapılmasında ebeveynlerin, toplulukların, öğretmenlerin talepleri doğrultusunda sosyal çalışmacılar, akademisyenler, spor bilimcileri, öğretmenler, kamu yöneticileri, sivil toplum örgütleri temsilcileri çeşitli projelerle birlikte çalışmalar yapmalıdırlar. Toplumdaki dezavantajları kısmen de olsa gidermenin bir yolu olarak çocukların spor faaliyetlerine katılım fırsatlarını kaynaklar oluşturarak sunmak, onları teşvik etmek ve desteklemek çocukların geleceğine yatırımdır ve dolayısıyla da toplumun geleceğine yatırımdır.

KAYNAKLAR

Aykara, A. ve Albayrak, H. (2016). Olumlu gençlik gelişimi yaklaşımı açısından spor etkinliklerine katılımın gençlere yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 77-10.

Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22, 723-742.

Coalter F. (2005). The Social Benefits of Sport An Overview to Inform the Community Planning Process: Institute for Sports Research University of Stirling. Sport Scotland Research Report no.98, Edinburgh: Sport Scotland, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015, www.sportscotland.org.uk/sportscotland

Lerner R, Lerner J, Almerigi J, Theokas C, Phelps E, Gestsdottir S, ve diğ. (2005). Positive youth development. Participation in community youth development programs, and community contributions of fifth-grade adolescents: Findings from the first wave of the 4-H study of positive youth development, *Journal of Early Adolescence*, 25, 17-71.

UNICEF, Çocukların Durumu/Dezavantajlı Çocuk ve Genç Nüfus, Erişim Tarihi: 26.11.2018, <http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=23&mnid=65&d=1&dil=tr>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİNÇLİ TERCİH YAPIP YAPMADIKLARININ İNCELENMESİ

Bülent DÖŞ

GİRİŞ

Liseyi bitirdikten sonra öğrencilerin yaşam boyu içinde olacakları bir işte mutlu ve istekli bir şekilde çalışacakları bir meslek seçmeleri ve tercih yapmaları çok önemlidir. Çünkü birçok öğrenci bulunduğu bölümü ya bırakarak ya da tekrar sınava girerek değiştirerek zaman, para ve emek kayıpları yaşamaktadır. Üniversite öğrencileri ile yapılan konuşmalarda birçok öğrencinin yanlış, eksik ya da hiç bilmeden tercih yaptıklarını belirtmesi bu araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Eskicumalı (2002) tarafından yapılan bir çalışmada eğitim fakültesine gelen öğrencilere öğretmenlik mesleğini niçin seçtikleri sorulduğunda araştırmaya katılanlardan sadece üçte biri kendi istekleri doğrultusunda öğretmen olmayı istediklerini belirtmişlerdir. Ubuz ve Sarı (2009) tarafından yapılan bir çalışmada da öğretmen adaylarına neden öğretmen olmak istedikleri sorulmuş ve büyük çoğunluğu üniversiteye giriş sınav puanlarının bu bölüme yettiği için ve/veya aile ve çevre etkisinden dolayı seçtiklerini belirtmişlerdir. Diğer nedenler olarak ise ‘çocukları sevmek’, ‘öğretmeyi sevmek’ ve ‘öğretmenliğin kutsal bir meslek olması’ gibi nedenler ön plana çıkmıştır.

Üniversite tercihleri ülkemizde genellikle lise son sınıfta yapılmaktadır.

Bu çalışmada da öğretmen adaylarına sınav alanları, tercih sıralamaları, öğretmen olmak istekleri ve tercihleri ile alakalı sorular sorularak, öğretmen adaylarının bilinçli bir tercih yapıp yapmadıkları, yatılırsa veya yapamadıysa neden yaptıkları ya da yapamadıkları, tercihlerini yapmada nelerin ya da kimlerin etkili olduğu araştırılmaya çalışılmıştır. Bu maksatla eğitim fakültesinde bulunan değişik kademelerdeki öğrencilere yarı yapılandırılmış veri toplama aracıyla sorular sorularak verilerin toplanması amaçlanmıştır.

BULGULAR

Bu araştırma Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesinde öğrenimlerine devam eden 49 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 19,8 dir. Öğrencilerle ilgili demografik bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin bulgular

		N	%
Cinsiyet	Kadın	40	82
	Erkek	9	18
Alan	Sayısal	28	57
	Sözel	12	24

	Eşit Ağırlık	9	19
Üniversite Hazırlık Kursuna Gitme	Evet	29	72
	Hayır	20	18
Üniversite Yerleşme	1.yıl	25	51
	2.yıl	20	41
	3.yıl	4	8
Bölüm tercih etme	1.Tercih	15	31
	2.Tercih	15	31
	3.tercih	2	4
	4.tercih ve sonrası	17	34
Bilinçli Tercih yapma	Evet	31	63
	Hayır	10	20
	Bilmiyorum	8	17
Öğretmenlik kaçınıcı tercih	1.Tercih	39	80
	2.Tercih	2	4
	3.tercih	4	8
	4.tercih ve sonrası	4	8
Ömür boyu öğretmenlik yapmayı düşünme	Evet	23	47
	Hayır	8	16
	Bilmiyorum	18	37

Araştırmaya katılan katılımcıların %82 si kadın, %18 i ise erkektir. Yine katılımcıların %57'si sayısal, %24 ü sözel ve %19 ise eşit ağırlık puanı ile bölümlerine yerleşmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu %72'si bir üniversite hazırlık kursuna gitmişlerdir. Ancak üçte birine yakını herhangi bir kursa gitmediklerini belirtmişlerdir. İlginç olan bulgu katılımcıların yalnızca %31'i buldukları bölümü birinci sırada tercih etmişlerdir. Ancak katılımcıların %80'inin birinci tercihi öğretmenlik olmuştur. Bilinçli tercih yaptığını düşünen katılımcıların oranı %63'tür. %20 si bilinçli tercih yapmadıklarını, %17 si bilinçli tercih yapıp yapmadıklarını bilmediklerini beyan etmişlerdir. Diğer bir ilginç bulgu ise katılımcıların sadece %47'si ömür boyu öğretmenlik yapmayı düşündüklerini

belirtmişlerdir. %16 sı ömür boyu öğretmenlik yapmayı istemediklerini, %37 si ise bilmediklerini belirtmişlerdir.

Bilinçli tercih yapma veya yapamama nedenine ilişkin bulgular ise aşağıda verilmiştir. Bu tabloda bilinçli tercih yapma ile neden bilinçli tercih yapıp yapılmadığının nedenleri karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. Bilinçli tercih yapıp yapmamaya göre nedenler

Bilinçli tercih yapma	Nedenler
Evet	Sevdiğim bölüm olduğu için (31)
Hayır	Çevremde bilinçli birisi yoktu (4)
	Yeterli araştırma yapmadım (4)
	Puanım yetmedi (3)
Bilmiyorum	Çevremde bilinçli birisi yoktu (4)
	Yeterli araştırma yapmadım (3)
	Puanım yetmedi (3)

Tabloda görüldüğü gibi bilinçli tercih yaptığını düşünen kişilerin hepsi şu anda okuduğu bölümü sevdiği için, sevdiği bir bölümde okumaya devam ettiği için bilinçli bir tercih yaptığını düşünmektedir. Bilinçli tercih yapmadığını düşünen katılımcılar genellikle üç ana neden belirtmişlerdir. İlk neden olarak çevrelerinde bilinçli bir kişi olmadığını, ikinci neden olarak yeterli araştırma yapmadıklarını ve diğer bir neden olarak ise puanları yetmediği için başka bölüm seçtiklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde bilinçli tercih yapıp yapmadıklarını bilmeyen katılımcılar da yukarıda belirtilen üç ana nedeni belirtmişlerdir.

Katılımcılara bilinçli tercih yapmalarına, ya da yapamamalarına neden olan etkenler sorulduğunda ise katılımcıların %38'i ailelerinin, % 35'i kendilerinin, %20 si okul ve dershanedeki öğretmenlerinin ve %5 i ise tekrar sınav stresi yaşamak istemediklerinden dolayı tercihlerini yaptıklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmaya aktılan katılımcılardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların %63'ü bilinçli tercih yaptıklarını belirtmişlerdir. Özsoy vd. (2010) üniversite öğrencileri arasında yaptığı çalışmada da öğrencilerin %67'si bölümlerini bilinçli olarak yaptıklarını belirtmişlerdir. Buradan hareket edecek olursak ancak genelleme yapmadan yaklaşık %30'luk bir dilimdeki öğrencilerin bilinçli tercih yapmadıklarını düşünürsek, ve üniversite sınavlarına yaklaşık 2.500.000 kişinin girdiğini varsayarsak, yaklaşık 750.000 öğrencinin bilinçli tercih yapmadıklarını söylemek mümkün olabilir. Bu araştırmada ortaya çıkan diğer bir sonuç ise öğretmenlik mesleğine gelen bu öğrencilerin sadece

%47'si ömür boyu öğretmenlik yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Yukarıda verilen rakamlar yüksek rakamlardır ve eğitim sistemimizin verimliliğini düşüren büyük etkenlerdir. Üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmelerde genellikle üniversite tercihlerinin yıllar içinde sistematik bir biçimde gelişmediği, lise son sınıfta şekillendiği ortaya çıkmıştır. Bu son zamanda ise genellikle öğrenciler sevdiği bölümü tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında en çok ailelerinin tercihlerinde etkili olduklarını, daha sonra okul ya da dershanedeki öğretmenlerinin yönlendirmeleri sonucu ve son olarak puanlarının ancak şu an okudukları bölüme yettiği için tercih etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Özsoy vd. (2010) de öğrencilerin öğretmenliği sevdiği için, yapabileceğini düşündükleri için ve son olarak puanlarına göre yerleştikleri için tercihte bulduklarını söylemişlerdir. Bu çalışmada ortaya çıkan diğer bir sonuç ise öğrencilerin tekrar sınav stresi yaşamak istememeleri, ailenin ekonomik durumu, öğrencilerin yaşlarının büyümesi neticesinde hemen bir bölüme girip okumak istemeleri de öğrencilerin tercihleri yapmalarında etki eden faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak üniversiteler meslek sahibi yapan kurumlar olarak, bu kurumlara girerken yapılacak olan tercihlerin ilkokuldan itibaren, bilgili ve tecribeli rehberlik uzmanları tarafından, öğrencilere çeşitli ilgi, tutum ve beceri testleri yaparak, öğrencilerin ilgi ve tutumlarının ortaya çıkarılması ve tercihlerin daha bilinçli yapılması, eğitim sistemimizin verimliliği açısından önemli görülebilir.

Kaynakça

- Eskicumalı, A. (2002). Eğitim, öğretim ve öğretmenlik mesleği. (Ed. Y. Özden) Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Özsoy, G., Özsoy, S., Özkara, Y, ve Memiş, A.D. (2010). Factors affecting pre-service teachers' choice of teaching as a profession, *İlköğretim Online*, 9(3), 910-921, 2010
- Ubuz, B. & Sarı, S. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğini seçme nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 113-119.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bülent DÖŞ

GİRİŞ

Motivasyon basit anlamda içinde bulunulan duruma uygun şekilde davranışta bulunmaktır. Örneğin öğrenci isek öğrencinin yapması gerekenleri yapmasıdır. Verilen duruma uyguna şekilde hareket etmektir (Ames, 1992). Akademik anlamda iki ayrı motivasyondan bahsedilmektedir. İçsel ve dışsal motivasyon. İçsel motivasyon öğrencinin kendi iyiliği için öğrenme sürecinde aktif olma isteğinde olmasıdır. İçsel motivasyonu yüksek öğrenciler akademik işleri yapmaya daha heveslidirler ve öğrenmenin önemli olduğunun bilincindedirler. Dışsal motivasyonu yüksek öğrenciler ise akademik başarıyı daha çok ödül alma, kabul edilme, öğretmen, aile ve arkadaşları tarafından değerli görülme, önemli görülme veya cezadan kaçma, kendilerine karşı negatif tutumları yok etme amacıyla istemektedirler (Middleton ve Spanias, 1999). Üniversite öğrencilerine genel olarak bakıldığında hem içsel hemde dışsal motivasyonlarının yüksek olduğu düşünülebilir. Çünkü öğrenciler genellikle kendi istedikleri bölümleri lise son sınıfta rehber öğretmenleri ile, dersane hocaları ile kendi ilgi ve isteklerine göre yapmaktadırlar. Bu da öğrencilerin kendileri için önemli olan, inandıkları ve başaracaklarını düşündükleri bölümlere gitmelerini sağlamaktadır. Dışsal olarak ise ailelerini mutlu etmek, çevrelerinde başarılı ve değerli olarak görülmek ihtiyacı da dışsal motivasyonlarını artırmaktadır. Ancak araştırmacı tarafından üniversite birinci sınıf öğrencileri ile yapılan ön görüşmelerde öğrencilerin akademik başarı, okula karşı ilgi ve tutumlarının düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bu amaçla bu çalışmanın yapılması planlanmış ve öğrencilere yarı yapılandırılmış görüşme formları ile motivasyonlarını nelerin düşürdükleri araştırılmak istenmiştir. Bu maksatla üniversite birinci sınıfta okuyan 50 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve birisi araştırmacı diğeri aynı alanda başka bir uzman tarafından kodlama işlemi yapılmıştır. Kodlamalar arası tutarlılığın %90 ve üzeri olmasına özen gösterilerek değişik olan bazı kodlarda anlaşmaya varılmıştır.

BULGULAR

Bu araştırmaya Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesinde öğrenimlerine devam eden 45 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 19,5 dir. Öğrencilerle ilgili demografik bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin bulgular

		N	%
Cinsiyet	Kadın	35	78
	Erkek	10	22
Alan	Sayısal	24	53
	Sözel	11	24

	Eşit Ağırlık	10	23
Üniversite Hazırlık Kursuna Gitme	Evet	28	62
	Hayır	17	38
Üniversite Yerleşme	1.yıl	25	56
	2.yıl	18	40
	3.yıl	2	4
Bölüm tercih etme	1.Tercih	18	40
	2.Tercih	13	29
	3.tercih	3	7
	4.tercih ve sonrası	11	24
Bilinçli Tercih yapma	Evet	27	60
	Hayır	9	20
	Bilmiyorum	9	20
Öğretmenlik kaçınıcı tercih	1.Tercih	35	78
	2.Tercih	5	11
	3.tercih	3	6
	4.tercih ve sonrası	2	5
Ömür boyu öğretmenlik yapmayı düşünme	Evet	23	51
	Hayır	6	13
	Bilmiyorum	16	36

Araştırmaya katılan katılımcıların %78 i kadın, %22 si ise erkektir. Yine katılımcıların %53 ü sayısal, %24 ü sözel ve %23 ise eşit ağırlık puanı ile bölümlerine yerleşmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu %62'si bir üniversite hazırlık kursuna gitmişlerdir. Ancak yaklaşık %40'ı herhangi bir kursa gitmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %56 sı üniversiteyi birinci yıllarında, %40'ı ikinci yıllarında, %4 ü ise 3.yıllarında kazandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %40'ı bölümlerini birinci tercih olarak, %29 u ikinci tercih olarak, %7 si üçüncü tercih olarak ve %24 ü dört ve sonrası tercih olarak yapmışlardır. Bilinçli bir şekilde tercih yaptıklarını düşünenlerin oranı %60 tır ve bu ortalama olarak iyi bir orandır. % 20 si bilinçli tercih yapmadığını, %20 si ise bilinçli tercih yapıp yapmadığını bilmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların %78 i eğitim fakültesini birinci

tercih olarak yapmıştır ancak buna rağmen ömür boyu öğretmenlik yapmayı düşünenlerin oranı %51 dir. Tercihler yapılırken çevrenin etkisini buradaki oranla görebiliriz. İlk anda %78 ilk tercih öğretmenlik ancak ömür boyu öğretmenlik yapmayı düşünenlerin oranı %51 dir.

Tablo 2. Motivasyon değişimi

Motivasyon	Nedenler
Motivasyon düştü	Üniversitenin lokasyonunu, durumu ve imkanlarını görünce (%64)
Motivasyon yükseldi	Okula gelince motivasyonum arttı (%22)
Motivasyon aynı	Motivasyonum aynı kaldı (%14)

Tablodan görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin %64'ü motivasyonlarının düştüğünü belirtmişlerdir. Bunun nedeni olarak en başta buldukları fakültenin üniversite kampüsünün dışında, kampüse 60 km mesafede bulunmasını belirtmişlerdir. Ayrıca buldukları fakültenin sosyal organizasyon eksikliğine, merkez kampüsteki imkanların buldukları fakültede bulunmamasına atıfta bulunarak bu tür durumların motivasyonlarını azalttığını ifade etmişlerdir. Örneğin bir katılımcı “*Üniversiteyi kazandığımı duyunca ne hayallerim vardı, ancak buraya gelince ve bu durumu görünce hayallerim yıkıldı, motivasyonum yerlerde oldu*” şeklinde bir ifadeye bulunmuştur. Başka bir öğrenci ise “Fakültenin ilçede hatta ilçe dışında olması motivasyonumu azaltıyor” demektedir. İmkanlar olarak ise öğrenciler genellikle okulun içerisinde ya da yakınında boş zamanlarını geçirecek, etkinlikle bulunacakları yerlerin olmasını istemektedirler. Ayrıca okulun ana kütüphanesinin kampüste olması, yemeklerin ve yemekhanenin kampüsteki kalitede olmaması da ayrıca motivasyonlarını düşüren etkenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Okula gelince motivasyonum arttı diyenlerin oranı ise %22 dir. Bu öğrenciler de motivasyonlarının artmasını artık liseden çıkmalarına, özgürce hayat yaşamaya başlamalarına, fakülte sonunda öğretmen olabilmelerine, mezuniyet sonunda para kazanacak düzeye gelmelerine bağlamışlardır. Bu konuda bir katılımcı “Artık lise öğrencisi değilim, sorumluluklarım daha da arttı. En kısa zamanda burayı bitirip iş gücü sahibi olmam ve ailemi mutlu etmem gerekiyor” şekliden bir ifadeye bulunmuştur. Motivasyonum aynı kaldı diyen öğrencilerin oranı ise %14 tür. Bu öğrenciler de kendilerine çok güvenen öğrenciler olarak göze çarpmaktadır. Motivasyonlarının hiçbir zaman azalmadığını, hep sabit kaldığını, dışsal etkenlerin çok az olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılara motivasyonları düştüğünde, motivasyonlarını artırmak için neler yaptıkları sorulmuştur. Katılımcılar bu soruya değişik cevaplar vermişlerdir. Öncelikle katılımcıların yaklaşık dörtte biri motivasyonları düştüğünde, geleceği düşündüklerini, bu durumun geçici olduğunu, mezun olmaları durumunda ulaşacakları statü, para ve özgürlüğü düşünerek tekrar motivasyonlarını artırdıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %10 u ise, geçmişteki zor zamanları düşünerek şu andaki durumla karşılaştırma yaptıklarını ve motivasyonlarını bu şekilde artırdıklarını ifade etmişlerdir. Motivasyon artırma etkinlikleri olarak öğrenciler sırasıyla arkadaşlarıyla gezdiklerini,

kitap okuduklarını, müzik dinlediklerini, film seyrettiklerini, aileleri ile konuştuklarını, uyuduklarını ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonunda öğrencilerin çoğunluğunun motivasyonlarını düşük olduğu, okula ve derslere karşı ilgilerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni olarak fakültenin ilçenin de 10 km dışında olması, ulaşım imkanlarının kötü olması, öğrencilerin sosyal faaliyetlere katılmalarındaki zorluklar, eğlence ve boş zaman aktivitelerine uzak olmak gibi nedenler ön plana çıkmıştır. Günümüzde cep telefonu ile herkesten anında haber alabilme, başka insanların yaptığı eğlenceleri takip etme gibi imkanlar, bu tip durumlara ulaşamayan öğrencilerin ilgisini çekmekte ve daha popüler okullara ve kampüslere yönelmelerine neden olmaktadır. Ayrıca üniversite olarak genellikle iyi üniversiteleri hayal edilmesi, üniversite öğrencilerinin özgürce eğlenebilmeleri gibi düşünceler ilk kez üniversiteye gelen öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini bu tür konulara çekmektedir. Ancak fakültenin bir çok imkanının kısıtlı olması, merkez kampüs olanaklarının olmaması öğrencilerin ders çalışma, derse katılma gibi motivasyonlarını düşürmektedir. Bunun yanında okula gelince motivasyonu artan öğrenciler de mevcuttur. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık beşte biri motivasyonlarının arttığını ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak artık hayallerine bir adım daha ulaşmaları, daha özgür olmaları, artık yetişkinliğe adım atmaları, mezuniyet sonunda makama, maddi imkanlara ulaşmaları sayılabilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık 6 da biri de motivasyonlarının aynı kaldığını, kendilerinin motivasyonlarının dışsal etkenlerle değişmeyeceğini, içsel motivasyonlarının güçlü olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak özellikle deneysel çalışmayan sosyal bilim öğrencilerinin büyük şehirlerde bulunan büyük kampüslerde eğitim almalarının daha etkili olabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Ames, C. (1992). Classrooms: Goals, structures, and student motivation. *Journal of Educational Psychology*, 84, 26
- Middleton, J.A. ve Spanias, P.A. (1999). Motivation for Achievement in Mathematics: Findings, Generalizations, and Criticisms of the Research, *Journal for Research in Mathematics Education* 1999, Vol. 30, No. 1, 65-88

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK MÜLAKATLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Bülent DÖŞ

GİRİŞ

Öğretmenlik mesleğine ülkemizde doğrudan Eğitim fakültesi mezunları, fen edebiyat, mühendislik vd. bölüm mezunları pedagojik formasyon almak şartıyla başvuruda bulunabilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı öğretmen alımlarında önceden sadece KPSS puanına göre sıralama yaparak atama yapmaktaydı. 2016 yılından itibaren ise KPSS puan sıralaması yanında Bakanlık tarafından sözlü mülakat yapılmaktadır. Mülakat yapmanın temel mantığı hem daha önceki dönemlerde hem de günümüzde, hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde, sayısal, sözel mantık gibi bilişsel becerileri ölçülmüş olan öğretmen adaylarının duyuşsal ve psiko-motor yönlerden; konuşma ve iletişim becerileri yönünden de uygun olup olmadıklarının tespiti maksadıyla yapılmaktadır. Etkili öğretmenler genellikle bilişsel yönleri güçlü olanlar değil, asıl duyuşsal boyutta iyi yetişmiş olanlardır (Özder, 2012). Öğretmenlerin bilişsel boyuttaki bilgi ve becerileri yazılı sınavlarla veya testlerle, duyuşsal ve psikomotor becerileri ise mülakatlarla ölçülebilmektedir (Demirel, 1992). Mülakat yöntemi sadece ülkemizde değil, birçok yabancı ülkede de öğretmenlerin seçiminde kullanılmaktadır. Mülakat sistemi karşındaki kişinin iletişim becerisi, zihinsel durumu, belli başlı karakteristik özellikleri, bilgisi gibi birçok değişkenin ölçülmesine olanak sağlayabilir. Mülakat sistemi aslı itibariyle çok gerekli ve uygun bir sistem olmasına rağmen çoğu zamanadalaetli olmadığına ilişkin eleştiriler de olmaktadır. Son zamanlarda bakanlık tarafından yapılan mülakatlara ilişkin bir çok şikayet hem bireysel, hem de toplu olarak değişik platformlarda dile getirilmektedir. Mülakatların asli amaçlarına uygun şekilde yapılmadığını, mülakatlarda kazananların önceden belli olduğunu, başka yerlerden gelen listelere göre değerlendirmelerin yapıldığı gibi şikayetler birçok basın yayın organında görülmektedir. Ayrıca öğretmen adayları sosyal medya yoluyla da mülakat sitesindeki yanıtları dile getirmeye çalışmaktadırlar. Bu kadar problemin ortaya çıktığı mülakat sistemi hakkında öğretmen adaylarının ne düşündüğü, görüşlerinin ne olduğu önemli görülmektedir. Çünkü Eğitim fakültesindeki birçok öğrenci KPSS yen yönelik çalışmaları bırakmış, ne de olsa mülakatta elenirim düşüncesiyle derslerine de çok çalışmamaktadır. Bu amaçla bir Eğitim fakültesindeki öğrencilere öğretmenlik mesleğine atanmada karşılaşılabilecekleri mülakat sistemi hakkında görüşleri sorulmuştur.

BULGULAR

Bu araştırma Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesinde öğrenimlerine devam eden 44 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 19,9 dur. Araştırmaya katılan katılımcıların %74 ü kadın, %26 sı ise erkektir. Öğrencilerin öğretmenlik mülakatlarına ilişkin düşünceleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Mülakat sistemine yönelik görüşler

Mülakat	Nedenler
Olmalıdır	KPSS var, ek elemeye ihtiyaç yok (23)
Olmalıdır ama adaletli olmak şartıyla	Sadece referansı olanlar alınıyor (12)
Olmalıdır ama adaletli olmak şartıyla	Olmalıdır ama adaletli (9)

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%80) mülakatın omlaması gerektiğini belirtmektedirler. Veriler analiz edildiğinde iki ana temanın ortaya çıktığını görüyoruz. Birinci tema ve en sık dile getirilen zaten öğrencilerin önünde zor bir sınav olan KPSS nin olduğunu, bu sınava günlerce zaman, emek ve para harcandığını, öğrencilerin bu sınav dolayısıyla çok strese girdiğini, tekrar bir mülakat stresinin öğrencileri yordüğünü belirten fikirler vardır. KPSS nin yeterince objektif ve seçici bir sınav olduğunu, adaletli bir şekilde insanların bilişsel yeteneklerini ölçtüğünü ifade etmektedirler. Bu konuda bir katılımcı *“KPSS sınavına zaten gece gündüz çalışıyoruz, emek harcıyoruz, sonra bir saat içinde hiç beklenmedik bir soru karşısında eleniyoruz”* şeklinde bir ifade bulunmuştur. Ayrıca bu fikirde olan katılımcıların tamamı mülakat isteminin sadece referansı olanların seçimi için bir eleme olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların %12 si yine mülakatın olmaması gerektiğini çünkü bu sınavda sadece referansı olanların alındığını diğerlerinin alınmadığını belirtmektedirler. Örneğin bir katılımcı *“KPSS de çok yüksek puan alan arkadaşım atanamadı, kendisinden daha düşük puan alan kişi hemen atandı, çünkü onu referansı vardı”* şeklinde bir ifade bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin %20 si mülakatın olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun nedeni olarak sınava çok çalışmış yüksek puan almış bireylerin iyi öğretmendir şeklinde tanımlanamayacağını, ders anlatış şekillerinin iyi olup olmadığının belirlenmeyeceğini, konuşma ve dinleme becerisinin ölçülemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu konuda bir katılımcı *“Mülakat olmalıdır çünkü gelecek nesli yetiştirecek olan öğretmenlerin en iyi şekilde seçilmiş olması gerekir. Mülakat öğretmenlik mesleğini iyi yapabilecek, donanımlı kişileri seçmek için şarttır....”* şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Sonuç olarak mülakat sistemi şu anda öğrencilerin görüşlerine göre gereksizdir ve sadece referanslı olanları almaya yönelik bir eleme şekli olarak görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencileri arasında yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre mülakat sistemi adil ve nitelikli olmayan bir eleme süreci olarak görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu zaten KPSS gibi zor ve şeffaf bir sınavın olduğunu, tekrar bir adil olmayan sınav sistemine gerek olmadığını söylemektedirler. Ayrıca çoğu öğrenci mülakatı sadece referanslı kişileri seçmek için oluşturulmuş olduğunu düşünmektedirler. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık beşte biri ise mülakatın normalde çok iyi bir sistem olduğunu, geleceğin neslini yetiştirecek olan öğretmenlerin çok kaliteli bir şekilde seçilmesi ve yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Mülakat sistemi aslında iyi yapıldığı zaman etkili ve verimli olabilecek yöntemdir. Geçerli ve güvenilir mülakat

yöntemleri vardır (Özder, 2012). Önemli olan mülakatların geçerli, güvenilir, şeffaf olmasıdır. Bu amaçla mülakatta sorulabilecek genel temalar önceden öğrencilerle paylaşılabilir. Ayrıca iki ya da daha fazla mülakat grubu ayrı ayrı her bir öğrenciyi sözlü sınava alabilir ve ortalama alınan puanlar geçerli puan olarak ele alınabilir. Ayrıca mülakatı yapacak kişilerin daha önce herhangi bir ideolojiye yakınlığı ya da yatkınlığı olmaması, herhangi bir sendika, bir grup ya da topluluğa angaje olmaması mülakatların güvenilirliği açısından önemli görülebilir.

Kaynakça

- Demirel, Ö. (1992). A curriculum model for teacher education in europe”. Amsterdam: *New Prospects for Teacher Education in Europe II*. 31 – 40.
- Özder,H. (2012). Öğretmen Adaylarının Seçiminde Uygulanan Mülakat Sınavının Geçerlik ve Güvenirliği: KKTC Örneği, *Eğitim ve Bilim* 2012, Cilt 37, Sayı 166

ÇÖLYAK HASTALARININ BESLENMESİ; GLUTENSİZ KAFE VE RESTORANLARIN MENÜ KARŞILAŞTIRILMASI

Gülfem YARPINAR
Tuba PEHLİVAN

GİRİŞ

Hastalığın terimi ilk kez 1888 yılında İngiliz hekim Samuel Gee tarafından, ‘‘On the Coeliac Affection’’ şeklinde kullanılmıştır (Gee, 1888:25; akt Dursun, 2009). Hollandalı pediatrist Dicke ise İkinci Dünya Savaşı sırasında hastalık belirtilerinin azaldığını fakat savaştan sonra belirtilerin arttığını gözlemlemiştir. Bu durumun nedenini ise savaş sırasında tahıl tüketiminin azalması ile açıklamıştır. Bu tespit, çölyak hastalığının tedavisi ile ilgili ilk gelişmedir (Catalado, 2007: 2155 akt Dursun, 2009).Çölyak hastalığı; genetik yatkınlığı olan bireylerde buğday, arpa ve çavdar gibi tahılların içerdiği glutene karşı ince bağırsakta oluşan bir hastalıktır. Çölyak tahmin edildiğinden daha sık karşımıza çıkmaktadır. Hastalığın en yüksek görüldüğü ülkeler; Türkiye, Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya gibi buğdayın beslenme üzerinde etkili olduğu yerlerdir (Laurin, vd., 2002:27; akt Dalgıç, vd., 2011:324).Çin ve Japonya gibi ülkelere ise tahıl tüketimi az olduğu için çölyak hastalığı görülme riski çok azdır (Cummins, 2009: 1348; akt Çakmak, 2013:21).Avrupa nüfusunda görülme sıklığı 1/85 - 1/300 (ortalama 1/100) arasında değişkenlik gösterirken; Türkiye’de ise çocuklarda %1 civarında, yetişkin ve sağlıklı kan vericilerinde %0.8 -1.3 arasında olduğu saptanmıştır (Ertekin, vd., 2005: 690 akt Karaahmet, 2018:10). Ayrıca çölyak hastalığının erkeklere oranla kadınlarda daha sık görüldüğü de bulgular arasındadır (Gursoy, vd., 2005:510 akt Karaahmet , 2018:10). Hastalığın görülmesinde genetik yatkınlık dışında bazı çevresel faktörlerde etkilidir. Çölyak hastalığı doğumdan, hamilelikten, viral enfeksiyonlardan, ameliyatlardan, streslerden sonra tetiklenmeye başlar (Şahin, 2017: 65). Çölyak hastalığı bebek beslenmesine tahıl ve tahıl ürünleri eklendikten sonra yaşamın herhangi bir diliminde karşımıza çıkabilmektedir. Yapılan bir araştırmada anne sütü almış çocukların, hiç anne sütü almamış çocuklarla kıyaslandığında çölyak hastalığına yakalanma riskinin daha az olduğu saptanmıştır (Peters, 2011:136 akt Şanlıer, 2014). Ayrıca bebeklere gluten içeren besinlerin erken verilmesi çevresel risk faktörleri arasında sayılmaktadır (Guandalini, 2007: 151; akt Çakmak, 2013: 16). İlgili kaynaklarda çölyak hastalığının çocukluk, ergenlik, orta yaş ve yaşlılıkta ortaya çıktığı görülmüştür (Schar, 2013).

Çölyak hastalığının birçok belirtileri olduğu gibi aynı zamanda değişkenlik de göstermektedir. Hastalığın, çocuk ve yaşlılardaki en yoğun belirtileri şunlardır (Deutsche Zöliakie Gesellschaft e.V.): Kronik ishal, kilo kaybı, açık renkli, kötü kokulu dışkı, açıklanamayan veya tedaviye rağmen gelişen kansızlık, gaz, tekrarlayan karın ağrısı, kemik ağrısı, kas krampları, davranış değişikliği, boy kısalığı, gelişme geriliği, adet düzensizliği, ağız içinde soluk yaralar, diş çürükleri, osteoporoz, tekrarlayan düşüklerdir. Çölyak bazı hastalıklarla ilişkilidir. Bu durum da hastalığın görülme sıklığını artırmaktadır. Çocukluk çağı diyabeti, troid, bazı bağışıklık sistemi hastalıklarına sahip olan bireylerin ileri dönemlerde çölyak olma riski taşıdıkları belirtilmektedir. Tanısı konulan çölyak hastası bireyin birinci derece akrabalarında da hastalığın görülme sıklığı artar (Dalgıç, 2018). Hastalığının teşhisi için kan testi yapılarak glutene karşı antikor seviyesi ölçülür ve ön tanı konulur. Kesin tanı ise ince bağırsak biyopsisi ile konulmaktadır (Dalgıç, 2018).

Çölyak hastalığı araştırmalar sonucunda farklı semptomlar ile karşımıza çıktığı için kendi içerisine ayrılmıştır (Çakmak, 2013):

-Klasik Çölyak: Hastalık 6-24 aylık dönemlerde süt çocuklarında beslenmesine gluten eklenmesi ile karşımıza çıkmaktadır. En şiddetli belirtileri; diyare, karın şişliği ve ağrısı, büyüme geriliği ve kusma ile karakterizedir (Collins, 1964:1155)

-Atipik Çölyak: Daha çok büyük çocuklarda ve yetişkinlerde görülür.Çocuklarda boy kısalığı, pubertede gecikmede belirtiler arasındadır.Yetişkinler ve büyük çocuklarda ise karaciğer fonksiyonlarında bozulma, demir eksikliği anemisi, bulantı, kusma, şişkinlik gibi şikayetlerdir (Hill, 2003:290)

-Sessiz Çölyak: Yapılan çalışmalarda daha çok aile öyküsünde çölyak bulunan ya da genetik bir hastalığa sahip olan bireylerde sık rastlanmaktadır.Çalışmanın ortak bulgularında: davranış bozuklukları, kronik yorgunluk, demir eksikliği belirtiler arasındadır (Fasano, 2001:638).

-Potansiyel Çölyak: Hastalarında normal intestinal mukozaya veya tip 1 lezyon sayısının artışı gibi belirgin olmayan bulgular yer alır.Bu hastalara glutensiz diyet önerisi geliştirilmiş olmamasına rağmen yine de glutensiz diyet önerilerek bireyin yaşam kalitesini artırmak istenmiştir (Sabatino, 2009: 1482).

Çölyak ile Yaşam

Çölyak hastalığı tedavisinde tavsiye edilen, ömür boyu sürdürülmesi gereken glutensiz diyettir (Harrison, 2007: 211; akt Demirçeken, 2008: 16). Bu diyet çölyak hastalarının yüzde sekseninde başarılıdır. Diyette buğday, arpa ve çavdar unları içeren besinlerden uzak durulmalıdır. Hastaların gıda içerisinde bulunan glutene karşı gösterdikleri hassasiyet seviyeleri farklıdır (Urgancı, 2005: 19 akt Türksoy, 2006: 809). Bazı çölyak hastalarında laktoz içeren besinlere karşı da alerjik bir durum geliştiği için o hastanın diyetinden de süt ve süt ürünleri çıkarılmalıdır (Baysal, 2016:165).Glutensiz diyet yapan bireyin hastalık süresince olumlu gelişmeler görülür (Dalgıç, 2018). Günümüzde çölyak hastaları için '*glutensiz gıdalar*' olarak adlandırılan makarna, ekmek, pizza, pasta gibi ürünler üretilmektedir (Ciclitira, 2005:362 akt Türksoy, 2006:809).

Çölyak Beslenmesi

Birey için önerilen beslenme şekli glutensiz diyettir. Çölyak hastası buğday, arpa ve çavdar unları yerine mısır, patates, pirinç, soya gibi unlar tercih etmelidir. Hastaların tükettikleri glutensiz gıdalar vitaminler, demir ve diyet lifi içeriği açısından gluten içeren diğer gıdalara göre daha fakirdir. Bu yüzden vitamin ve mineral eksikliğinde takviye verilmelidir (Baysal vd., 2016: 166). Karabuğday, darı, pirinç, patates, kestane, nohut, soya, üzüm çekirdeği unları; reçel, jöle, bal, akça ağaç şurubu, yumurta, meyve sirkesi, una batırılmamış ve baharatlanmamış taze ya da derin dondurulmuş balık veya et; tüm sebze meyve, bitki ve yeşil çayları, bakliyat ve şeker türlerini çölyak teşhisi koyulan birey tüketebilmektedir (Deutsche Zöliakie Gesellschaft e.V.). Çölyak hastası olan kişi gizli gluten kaynaklarına karşı tedbirli olmalıdır, gıdaların üzerindeki etiketleri okuyarak, emin olmadığı gıdaları tüketmemeleri gerekmektedir (Dalgıç, 2018). Buğday türleri (Siyez, spelt, kamut vb.) buğday ürünleri (bulgur, makarna, kuskus, irmik, şehriye vb.), arpa, malt, çavdar, pane harcı ya da una batırılmış etler, una batırılarak hazırlanan balık, glutenli tahıllar içeren yoğurtları çölyaklı kişilerin tüketmemesi gereken gıdalardır (Dalgıç, 2018).Gluten içermeye ihtimali olan katkı maddeleri de çölyak hastalarını etkilemektedir. Bu katkı maddeleri kabartma tozları, yaş mayalar, karbonat, jelatin, dondurma, puding kremalı tatlılar, ketçap, mayonez, şekerlemeler, ot ve baharat içeren sıvı yağlarda bulunmaktadır (Deutsche Zöliakie Gesellschaft e.V.). Hastaların ilaç kullanımına da dikkat etmesi gerekmektedir. Bazı ilaçlar etken maddelerinin yanı sıra; malt, malt şurubu, dekstroz, dekstrin, maltodekstrin, nişasta, dekstrimaltoz, jelatine nişasta, un gibi gluten içerebilecek katkı/koruma maddeleri içerebilmektedir (Miletic, 1994: 30; akt Çakmak, 2013: 44). Hastaların büyük bir kısmında azalmış karbonhidrata karşı artmış yağ alımı söz konusudur. İlgili kaynakların bulgularında yapılan bir yıllık glutensiz diyetle hastaların %33'ünün ağırlık kazandığı

belirlenmiş, %34'ü kilolu, %11'i ise obez olarak sonuçlanmıştır. Burada beklenildiği gibi diyare nedeniyle zayıf bir görünümün aksi ortaya çıkarılmıştır (Garcia-Manzanares, 2011:165; akt Çakmak, 2013:42).

Glutensiz Yiyeceklerin Üretimi ve Çapraz Bulaşmanın Önemi

Glutensiz gıdaların ön hazırlıklarının yapılmasında ve muhafaza edilmesinde gluten içeren gıda maddeleri ile karıştırılmaması gerekmektedir. Bunun için de şu önlemlerin alınması gerekmektedir (Deutsche Zöliakie Gesellschaft e.V.):

-Mutfak tezgahları/Mutfak aletleri: Yemek pişirilmeden önce tezgahların, mutfaktaki araç-gereçlerin iyice temizlenmesi gerekir. Bulaşık bezleri ve süngerlerinde gluten içeren maddelerin (un tozu) kalmamasına özen gösterilmelidir. Kesme tahtası, yufka açma tahtası ve diğerleri sadece glutensiz yiyecekleri hazırlamak için kullanılmalıdır. Çünkü bu araçların temizliği kıvrımlarından dolayı zordur. Ekmek pasta yapımındaki araçların üzerine etiket yapıştırılmalıdır.

Ekmek kırıntıları vs. gıdaların glutensiz ürünlerle karışmaması için farklı raflara konulması gerekmektedir. Eğer ezme, sos için kullanılan kaşıқта gluten kalıntısı varsa o gıda gluten içermeyen kaptaki yer almamalıdır.

-Tahıllar: Tam taneli ürünleri (pirinç, mısır, kinoa, amarant, vs.) pişirmeye başlamadan önce içerisindeki yabancı maddeler ayıklanmalı ve iyice temizlenmelidir. Birey, tahılları kendi öğütüyorsa sadece gluten içermeyen tahılların kullanılmasına dikkat etmelidir.

-Ekmek ve Hamur İşleri: Kişinin evde yapmış olduğu ekmek ve hamur işlerini daima gluten içeren yiyeceklerden uzak tutması sağlanmalıdır. Sadece glutensiz ekmekleri muhafaza edebileceği ortamlar oluşturulmalıdır. Hamur işlerinin pişirilmesinde de öncelikli olarak glutensiz yiyecekler pişirilmelidir. Unla veya galeta unuyla kaplanmış yiyeceklerin pişirildiği kızartma yağları tekrar kullanılmamalıdır. Gluten içeren makarnanın pişirilmesi için hazırlanan su tekrar kullanılmamalıdır. Salata veya yemekler, gluten içeren ekmeklerle temas etmemelidir. Gluten az miktarda olsa bile glutensiz diyet uygulayan çölyak hastaları için tehdit unsurudur. Havadaki un, mutfak araç-gereçlerinin kullanımı ve yetersiz temizliği glutensiz ürünlerin çapraz bulaşmasına sebep olur (Deutsche Zöliakie Gesellschaft e.V.).

Çölyak hastası bireyler yiyeceklerini evde hazırlayabildikleri gibi dışarda da yeme ihtiyacını karşılayabilirler. Fakat dışarda yemek isteyen kişilerin dikkat etmesi gereken hususlar vardır (Deutsche Zöliakie Gesellschaft e.V.):

-Çölyak hastası olmayan çocuklar kantinde satılan poğaça simit gibi gıdaları satın alırken, çölyak hastası çocukların aileleri glutensiz un kullanarak hazırlamalıdır.

-Özel günler, doğum günleri ve yemek davetlerinde hazırlanacak gıdalar ile ilgili önceden bilgi edinilmelidir ve hastalık hakkında bilgi verilmelidir.

-Açıkta satılan yiyecekler alınırken dikkatli olunmalıdır.

Materyal ve Metod

Araştırmada öncelikle çölyak hastalığı ve beslenmesi ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Görüşmeleri gerçekleştirmek için İstanbul, Ankara, İzmir ve Gaziantep illerinde glutensiz ürünler üreten cafe ve restoranlar belirlenmiştir. Çölyak hastaları, diyetlerinde glutensiz ürünleri tercih etmek durumunda kaldıkları için kafe/restoran seçimindeki ölçüt glutensiz ürünleri menülerinde bulduklarındır. Materyal olarak glutensiz kafelerin menülerinden faydalanılmıştır. İşletme sahipleriyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sağladığı en önemli kolaylık önceden hazırlanmış görüşme kurallarına bağlı şekilde devam ettirilmesi nedeniyle daha sistematik bilgi sunmaktadır. Ayrıca güvenilirliği sağlamak içinde ses kaydıyla desteklenmiştir (Şimşek, 1999).

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmamızda menülerinde glutensiz ürün bulduran kafe/restoranlar tercih edilmiştir. Tablo 1’de işletmelere ait genel bilgiler yer almaktadır.

Tablo1. İşletmelere Ait Genel Bulgular

Görüşme Yapılan İşletmeler	İşletme Kodu	Glutensiz Ürün Satışına Başlama Tarihi	Konsept	Glutensiz Ürün Temini	İşletmenin Denetlenme Sıklığı
Ankara İşletmesi	A	2017	Restoran	Kendi Üretimi	3 ayda 1
Gaziantep İşletmesi	G	2018 (Mart)	Kafe	Kendi Üretimi	3 ayda 1
İstanbul İşletmesi	İ1	2006	Restoran	Kendi Üretimi	Her hafta
İstanbul İşletmesi	İ2	2011	Kafe	Kendi Üretimi	Yılda 1
İstanbul İşletmesi	İ3	2012	Kafe	Kendi Üretimi	Ayda 1
İzmir İşletmesi	İZ	2006	Kafe	Kendi Üretimi	3 Ayda 1

Tablo 1’de görüldüğü üzere işletmelerin konsepti kafe veya restorandır. Glutensiz ürünleri satışa sunma tarihleri değerlendirildiğinde en eski tarih İstanbul1 ve İzmir işletmelerinde görülmektedir. Çalışmamıza katılan işletmelerin %100’ü satışını yaptıkları glutensiz ürünleri kendi

işletmelerinde üretmişlerdir. İşletmelerin denetlenme sıklıkları farklılık göstermektedir. Bu işletmelerin denetimi; Sağlık Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, belediyeler gibi farklı kurumlar tarafından yapılmaktadır.

3.1.Menülerinde Glutensiz Ürün Dağılımına Ait Bulgular

Tablo2’de İşletmelerin menülerinde glutensiz ürünlere yer verme oranları ile ilgili veriler bulunmaktadır. Burada menülerinin tamamının glutensiz yiyeceklerden oluşturan veya menüsünün bir bölümünde glutensiz yiyecek bulunduran işletmelerin olduğu görülmüştür.

Tablo 2. İşletmelerin Menülerinde Glutensiz Ürünlerin Dağılımına Ait Bulgular

Glutensiz Ürünlere	Frekans	Yüzde
Yer Verme		
Menüsünde Tamamen Glutensiz Yiyecek Bulunduran	5	83.7
Menüsünün Bir Bölümünde Glutensiz Yiyecek Bulunduran	1	16.3
Toplam	6	100

Tablo2’de görüldüğü üzere işletmelerin %83,7’sinin menüsünü tamamen glutensiz yiyecekler oluşturmaktadır. Ankara işletmesi ise sadece menüsünün bir bölümünde glutensiz yiyecekler yer vermektedir (%16,6).

3.2.Tercih Ettikleri Unlara Ait Bulgular

Aşağıda işletmelerin ürünlerinde kullandıkları un çeşitleri verilmiştir (Tablo 3). Burada un çeşidi olarak gluten içermeyen mısır, pirinç, patates gibi hammaddelerden unların kullanıldığı görülmüştür.

Un Çeşidi	Frekans	Yüzde
Karışım un	3	37.5
Mısır unu	3	37.5
Pirinç unu	2	25
Toplam	8	100

Tablo3. İşletmelerin Tercih Ettikleri Unlara Ait Bulgular

Tablo3’de Ankara, Gaziantep ve İstanbul 3 işletmeleri karışım unu tercih ederken İstanbul(2)ve İzmir işletmeleri hem mısır hem de pirinç ununu tercih etmişlerdir. Tablo 3’de görüldüğü üzere işletmelerin % 37,5’i karışım un tercih ederken, sırası ile mısır ve pirinç unları %37,5 ve % 25 oranlarında kullanılmaktadır. Ankara, Gaziantep ve İstanbul’daki (3) işletmesi

hamur işlerinde karışım unu tercih etmiştir. İstanbul ilindeki İ1 işletmesi sadece mısır unu tercih etmiştir. Bu kafe restoran olup menüsünde mısır unu ile yapılan Karadeniz yemekleri bulunmaktadır. İzmir ve İstanbul'daki (2) işletmesi mısır ve pirinç ununu kullanmışlardır.

3.3.Un Teminleri Ait Bulgular

Aşağıda işletmelerin un teminlerini nasıl sağladıkları verilmiştir(Tablo 4). Burada unların teminini yerli üretimden, kendi ürettikleri unlardan ve yurt dışından aldıkları görülmüştür.

Tablo4: İşletmelerin Un Teminlerini Nasıl Sağladıklarına Ait Bulgular

Un Temini Seçenekleri	Frekans	Yüzde
Yerli Üretim	5	55,6
Kendi Üretimi	2	22,2
Yurt Dışından Temin	2	22,2
Toplam	9	100

Tablo4'te Ankara, Gaziantep, İstanbul(2,3) ve İzmir işletmeleri yerli üretim unu tercih etmişlerdir. Ayrıca Ankara ve Gaziantep işletmeleri aynı zamanda yurt dışından temin ettikleri unu da kullanmışlardır. Kendi ürettikleri unu kullanan işletmeler ise: İstanbul'daki İ1 ve İ2 işletmeleridir. Bu tablodan çıkan sonuç şu şekildedir; işletmelerin %55,6' sı yerli üretim, %22,2'si kendi ürettikleri, kalan %22,2'si ise yurt dışından temin ettikleri unları kullandıkları saptanmıştır.

3.4.Menü Belirleme Seçeneklerine Ait Bulgular

Aşağıda işletmelerin menülerini belirleme seçenekleri verilmiştir(Tablo5).Burada işletme sahibi çölyaklı olduğu için, çölyak hastalarına yönelik ve ürün yelpazesini arttırmak amacıyla menülerini belirledikleri görülmüştür.

Tablo5: İşletmelerin Menü Belirleme Seçeneklerine Ait Bulgular

İşletmelerin Menü Belirleme Seçenekleri	Frekans	Yüzde
Çölyaklı Hastalara Yönelik	4	66.8
İşletme Sahibi Çölyaklı Olduğu İçin	1	16.6
Ürün Yelpazesini Arttırmak	1	16.6
Toplam	6	100

Tablo5'te işletmelerin menülerini belirleme seçeneklerine bakıldığında: İstanbul'daki İ3 işletme sahibi çölyaklı olduğu için menü belirlerken kendi isteklerini göz önünde bulundurmıştır. Ankara, Gaziantep, İstanbul(1,2) işletmelerini ise çölyaklı hastaları düşünerek menülerini belirlemiştir. Menüsünde ürün yelpazesini genişletmek isteyen işletme ise İzmir işletmesidir.

İşletmelerin %66,8'i menülerini çölyaklı kişilere yönelik belirlemiştir.%16,6'sı ise işletme sahibinin çölyaklı olmasıdır. Kalan %16,6'sı ise ürün yelpazesini artırmak istedikleri saptanmıştır.

3.5.Çölyak Hastaları Dışında Ürün Talebinin İstenildiğine Ait Bulgular

Aşağıdaki işletmelerin çölyak hastaları dışındaki müşterilerin glutensiz ürünleri isteyip-istemedikleri verilmiştir(Tablo6). Burada işletmelerde çölyak hastaları dışındaki müşterilerin glutensiz ürünleri talep ettikleri görülmüştür.

Tablo6: İşletmelerde Çölyak Hastaları Dışında Ürün Talebinin İstenildiğine Ait Bulgular

Çölyaklılar Dışında Ürün Talebi Var Mı?	Frekans	Yüzde
Evet	6	100
Hayır	0	0
Toplam	6	100

Tablo6'da işletmelerde çölyak hastaları dışında glutensiz ürünleri tercih eden bireyler de %100 oranındadır.

3.6.Hastaların Menü Hakkında Sordukları Özel Sorulara Ait Bulgular

Aşağıda işletmelere gelen çölyak hastalarının menü ile ilgili özel sorularının olduğunu göstermiştir(Tablo7).Burada çölyak hastalarının menüdeki ürün içeriği hakkında ve çapraz bulaşma konusunda özel sorularının olduğunu belirtmiştir.

Tablo7: Hastaların Menü Hakkında Sordukları Özel Sorulara Ait Bulgular

Hastaların Menü Hakkındaki Özel Soruları	Frekans	Yüzde
Ürün İçeriği	5	83.4
Çapraz Bulaşma	1	16.6
Toplam	6	100

Tablo7'de hastaların menü hakkındaki özel sorularının %83,4'ü ürün içeriği ile ilgili olduğu çıkarımına varılmıştır. Kalan %16,6'sı ise çapraz bulaşma hakkındadır. Yapılan çalışmada işletmelerden hiçbirinin ürünleriyle ilgili şikayet almadığı saptanmıştır.Burada hastaların çapraz bulaşma konusunda bilinçli olduğu işletmelerinde aynı bilinç ile ürünlerle hastalara hizmet verdiği söylenebilir.

3.7.Menünün Değişme Sıklığına Ait Bulgular

Aşağıda işletmenin menü değiştirme sıklığı verilmiştir(Tablo8).Burada menüler sabit ya da revizyona gidildiği belirtilmiştir.

Tablo8: Menünün Değişme Sıklığıyla İlgili Ait Bulgular

Menünün Değişme Sıklığı	Frekans	Yüzde
Menü Revizyonu	5	62.5
Sabit Menü	3	12.5
Toplam	8	100

Tablo8’de işletmelerin menülerine bakıldığında Gaziantep, İstanbul(1,3) işletmeleri sabit bir menü oluştururken;Ankara, Gaziantep, İstanbul(2,3) ve İzmir işletmeleri menü revizyonuna gitmiştir. İşletmelerin %62,5’i menü revizyonu oluşturmuştur. Kalan %12,5’i ise sabit menüyü tercih etmiştir.

3.8.Menüleri Oluştururken Diyetisyen Tavsiyesi Alınp-Alınmadığına Ait Bulgular

Aşağıda işletmeler menülerini oluştururken diyetisyen tavsiyesi alıp-almadığı gösterilmiştir(Tablo9).

Tablo9: Menüleri Oluştururken Diyetisyen Tavsiyesi Alınp-Alınmadığına Ait Bulgular

Diyetisyen Tavsiyesi	Frekans	Yüzde
Hayır	4	66.7
Evet	2	33.3
Toplam	6	100

Tablo9’da işletmelerin menülerini oluştururken %66,7’si diyetisyen tavsiyesi almazken %33,3’ü menülerinde diyetisyen bilgilerinden yararlanmaktadır. İstanbul’daki İ2 ve İzmir işletmeleri diyetisyen tavsiyesi alan işletmelerdir.Buna göre büyük şehirlerde yer alan işletmelerin diyetisyen tavsiyesi ile menü oluşturduğu söylenebilir.

3.9.Maliyet Açısından Glütensiz Ürünlerin Değerlendirilmesine Ait Bulgular

Aşağıda işletmelerin glütensiz ürünleri oluştururken maliyet açısından değerlendirilmiştir(Tablo10). Burada işletmelerin glütensiz ürünleri elde ederken maliyetlerinin nasıl etkilendiği belirtilmiştir.

Tablo10: Maliyet Açısından Glütensiz Ürünlerin Değerlendirilmesine Ait Bulgular

Maliyet açısından ürünlerin elde edilişi	Frekans	Yüzde	zorl adıg ını beli rtirk en, %3
Zor	4	66.7	
Kolay	2	33.3	
Toplam	6	100	

Tablo10'd

3,3'ü ise maliyetleri açısından kolay olduğu saptanmıştır. Uygun fiyatta hammadde aldığını belirten işletmelerden Gaziantep işletmesi belediye destekli kafe; İzmir işletmesi ise Karadeniz'den mısır unu temin ederek Karadeniz yöresine ait yiyecekler sunan bir kafedir. Menüde uygun maliyetli kuymak gibi ürünler yer almaktadır.

Glütensiz diyet, başarı sağlanan tek tedavi yöntemidir. Çocukluk çağında büyüme ve gelişme döneminde besin ögesi eksikliklerine ve dengesizliklerine yol açabileceği için çok dikkatli uygulanmalı ve takibe alınmalıdır. Deneyimli bir diyetisyen eşliğinde hastaya özgü en uygun glütensiz besinlerin tercih edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden çölyak tanısı konulduktan hemen sonra ailelerin uzman diyetisyene yönlendirmek çocukların büyüme ve gelişmelerinin devam etmesine ve hastalığına uygun beslenme danışmanlığı almasına gerekmektedir (Özkaya, 2018:7).

Bu araştırmada da kafe/restoranların menülerini oluştururken %66.7'si diyetisyen tavsiyesi almazken %33.3'ü diyetisyen tavsiyesi almıştır. Diyetisyen tavsiyesinin alınması hastalarının tedavilerinde önemlidir. Ayrıca restoran/kafelerinde diyetisyen tavsiyesi alması işletmelerin daha bilimli bir şekilde üretim gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu bakımından diyetisyen tavsiyesi önemli bir unsurdur.

SONUÇ

Çölyak hastalığı; genetik yatkınlığı olan bireylerde buğday, arpa ve çavdar gibi tahılların içerdiği glütene karşı ince bağırsakta oluşan bir hastalıktır. Günümüzde de sık karşımıza çıkan bir durumdur. Çölyak hastalığının glütensiz diyet dışında başarı elde edilen bir tedavi yöntemi yoktur. Bu yüzden bireyin glütensiz diyeti sıkı bir şekilde ve ömür boyu sürdürmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada Ankara, Gaziantep, İstanbul ve İzmir illerindeki kafe/restoranların menüleri karşılaştırılmıştır. Bu illerdeki işletmeler glütensiz ürünleri kendi mutfaklarında üretmişlerdir. İşletmelerin menülerinde glütensiz ürün dağılımı tablosuna bakıldığında %83,7'sinin menülerinin tamamen glütensiz yiyeceklerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Menülerinin bir bölümünde glütensiz yiyeceklere yer veren işletmelerin dağılımı ise %16,3'tür. Ayrıca işletmelerin kullanacağı unun %55,6'sını yeli üretimden tercih ettikleri saptanmıştır. Un çeşitleri olarak karışım unlar, mısır ve pirinç unları kullanmışlardır. %37,5'i karışım, %37,5'i mısır ve %25'i ise pirinç ununu kullanmıştır. İşletmelerin menülerini belirlerken %66,8'inin çölyaklı hastalara yönelik oluşturduğu saptanmıştır. Ayrıca glütensiz ürünleri çölyak hastası olmayan bireylerin de tercih ettiği görülmüştür. Glütensiz ürünlerle ilgili yöneltilen soruların %83,4'ünün ürün içeriği hakkında olduğu belirlenmiştir. Menü değiştirme sıklığı tablosuna bakıldığında işletmelerin %62,5'i menü revizyonunu tercih etmişlerdir ve menülerini oluştururken %66,7'sinin diyetisyen tavsiyesi almadığı görülmüştür. Çalışmamızda glütensiz ürünleri elde etmenin maliyeti etkilediği de ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak;araştırmamızda çölyak hastalarının ihtiyaçlarına cevap veren işletmelerin sayılarının az olduğu, normal bireylerinde glutensiz beslenme konusunda yönelim gösterdiği bu ihtiyaca cevap verecek işletme sayısının az olduğu, işletme ve hastaların çapraz bulaşma konusunda bilinçli olduğu, menü planlamada işletmelerin diyetisyen tavsiyesi alımında yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

Daha fazla işletme menülerini oluştururken diyetisyen tavsiyesi alabilir.Günümüz çölyak hastalığının artmasına bağlı olarak daha fazla işletme menülerinde glutensiz yiyeceklere yer verebilir.Ülkemizde glutensiz ürünler için yerli üretim un tercih edilerek maliyet açısından kolaylık sağlanabilir.Glutensiz ürün satışı yapılan işletmelere devlet desteği verilebilir.Glutensiz kafe/restoranların tanınabilirliğini arttırmak için daha fazla reklam yapılabilir.Çölyak hastalarına hizmet veren işletmeler ve hasta tercihlerine yönelik literatürdeki boşluğu giderebilmek için yeni çalışmalar yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- A.G., C. I.-T. (2009). Prevalence of Celiac Disease in The Asia-Pacific Region. *Journal of Gastroenterology and Hepatology* , 1348.
- Baysal Ayşe, (2016), *Diyet El Kitabı* (s. 165). Ankara: Hariboğlu Basım ve Yayın .
- Catalado F, G. M. (2007). Celiac Disease in The Developing Countries: A New and Challenging Public Health Problem. *World Journal Of Gastroenterology* , 13 (15), 2155.
- Ciclitira P, H. J. (2005). Gluten free diet- what is toxic? *Practice&Rese arh Clinical Gastroenterology* , 19 (3), 362.
- Collins, J. I. (1964). Treatment of Adult Celiac Disease. *The New England Journal of Medicine* , 271, 1155.
- Çakmak, D. (2013). Ankara' da Yaşayan 19-65 Yaş Arası Çölyak Hastalarının Beslenme Durumlarının Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi. (16) . Ankara: T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dalgıç, B., Sarı, S., Özcan, B., Baştürk, B., Ensari, A., Eğritaş, Ö., et al. (2011). Türk Çocuklarında Çölyak Hastalığı İle İlişkili Olası Etmen ve Belirtilerin Değerlendirilmesi. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi* (46), 324.
- Demirçeken Fulya .G, A. K. (2008). Human Tissue Transglutaminase Antibody Screeningy by İmmunochromatographic Line İmmunoassay for Early Diagnosis of Celiac Disease in Turkish hildren. *Turk J Gastroeterol* , 19 (1), 16.
- Deutsche Zöliakie Gesellschaft e.V. (tarih yok). 11 09, 2018 tarihinde www.dzg-online.de: www.dzg-online.de adresinden alındı
- Dursun, D. (2009). *Vitiligolu Olgularda Serolojik Testlerle Çölyak Hastalığı Araştırılması* . İstanbul: Uzmanlık tezi, T.C. Sağlık Bakanlığı Haydarğaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi 3. İç hastalıkları Kliniği.
- Ertekin V, M. S. (2005). Prevalence of Celiac Disease İn Turkish Children. *Journal Clin Gastroenterol* , 39 (8), 690.

- Fasano A, C. (2001). Current Approaches to Diagnosis and Treatment of Celiac Disease:an evolving spectrum. *Gastroenterology* , 638.
- Garcia-Manzanares A, A. (2011). Nutritional and Dietary Aspects of Celiac Disease. *Nutrition Clinical Practise* , 165.
- Gee, S. (1888). On The Coeliac Affection. *St Bath's Hosp Rep* , 25.
- Guandalini, S. (2007). The Influence of Gluten:weaning recommendations for healthy children and children at risk for celiac disease. *Nestle Nutrition Workshop Service Pediatric Program* , 60, 151.
- Gursoy S, K. G. (2005). The Prevalence of Unrecognized Adult Celiac Disease in Central Anatolia. *Journal Clin Gastroenterol* , 39 (6), 510.
- Harrison M, M. W. (2007). Celiac Disease More Common Than You Think. *Cleve Clin J Med* (74), 211.
- Hill, I. (2003). Celiac Disease-a Never-Ending Story? *The Journal of Pediatrics* , 290.
- Karaahmet, F. (2018). Çölyak Hastalığında Teşhis Süresi. *Ege Tıp Dergisi* , 20 (10), 10.
- Laurin, P., Wolving, M., & K.Falth-Magnusson. (2002). Even Small Amounts of Gluten Cause Relapse in Children With Celiac Disease. *Journal Pediatr Gastroentorel Nutiriton* , 34 (1), 27.
- Miletic I.D, M. V.-M. (1994). Identification of Gliadin Presence in Pharmaceutical Products. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition* , 30.
- Özkaya V, Özkaya Şebnem Özgen.(2018).Çölyak Hastalığına Diyetetik Yaklaşım.Selçuk Tıp Dergisi,7.
- Peters U, S. S. (2011). A Case-Control Study of the Effect of Infant Feeding on Celiac Disease. *Annals of Nutrition&Metabolism* , 45, 136.
- Sabatino Di, G. C. (2009). Coeliac Disease. *The Lancet* , 1482.
- Schar, S. (2013). *Çölyakla Yaşamak*,. 11 9, 2018 tarihinde www.schaer.com. adresinden alındı
- Şahin, E. (2017). *Gerçek Ekmek* (6. b.). (N. Doğan, Dü.) İstanbul: Hayykitap.
- Şanlıer N, S. B. (2014). Çölyak Hastalığının Önlenmesinde Bebek Beslenmesinin Önemi. *Acıbadem Üniversite Sağlık Bilimleri Dergisi* , 5 (1), 16.
- Şimşek, Y. v. (1999). 283.
- Türksoy S, B. Ö. (2006). Gluten ve Çölyak Hastalığı. (s. 809). Bolu: Türkiye 9.Gıda Kongresi.
- Urgancı, N. (2005). Çölyak Hastalarına Ekmek Zehir Oluyor. <http://212.174.46.149/w/> , 19.

YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI VE CO₂ SALINIMININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMERİKA ÖRNEĞİ

Nazife Özge KILIÇ
Bengü AÇDOYURAN

1. GİRİŞ

İnsanlığın varoluşundan itibaren ekonomik ve sosyal gelişmenin unsurlarından biri olan enerji, ateşin bulunması, şehirlerin ışıklandırılması ve nükleer fiziğin ilerlemesiyle birlikte insanlık tarihinde dönüm noktası olmuştur (Cleved, 2012). M.Ö 3000 yılında elektrik üretme imkânı sağlayan manyetizma Çin tarafından keşfedilmiştir. Bundan bir süre sonra ise kalay ve bakır ısıtılarak bronz keşfedilmiştir (Aydın, 2014). Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla birlikte buharlı makinelerin kullanılması enerji ihtiyacını artırmış ve kitlesel üretime geçilmesi nüfusun köylerden kentlere yoğunlaşmasına ve döngüsel olarak enerji tüketiminin artmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin hızlı bir şekilde büyümeye başlaması enerji talebini arttıran bir başka unsur olmuştur (Usta, 2016). 1950'li yıllar itibari ile gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemli yere sahip olan enerji ihtiyacı 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri ile artarak devam etmiştir (Prugh, 2005).

1970'li yıllardan sonra dünya nüfusunun hızla artmasıyla birlikte aynı zamanda yaşam standartlarının iyileşmesi ve ekonomik büyüme sebebiyle giderek artan enerji talebi sürdürülebilir kalkınmayı zorunlu kılmaktadır. Yenilenebilir enerji, doğal çevreden sürekli veya tekrarlamalı olarak ulaşılan kaynaklardan elde edilen enerjidir. Hidrolik, rüzgâr, güneş, jeotermal, biyokütle, biyogaz, dalga, akıntı ve gel-git gibi fosil esaslı olmayan ve dünya var oldukça kendisini yenileyen, tükenmeyen enerji kaynaklarıdır.

Günümüzün geleneksel enerji üretim ve tüketim teknolojilerinin insan, çevre ve doğal kaynaklar üzerinde yerel, bölgesel ve küresel seviyede olumsuz etkilere neden olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, enerjinin çevreye zarar verilmeden üretilmesi ve tüketilmesi amacı ön plana çıkmıştır. Ülkeler özellikle sıfır karbon salınımı olan yenilenebilir enerji kaynaklarının güvenilir, ekonomik, kaliteli ve serbest piyasa mekanizması ile şartlarını zorlamadan ekonomiye kazandırılmasına önem vermektedirler (www.epdk.gov.tr, 2018).

IEA'nın verilerine göre 2014 yılı itibarıyla dünyada yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketimi içerisindeki payı (hidroelektrik dahil) yaklaşık % 20 olarak hesaplanırken bu oranın 2016 yılında % 22 ve 2020 yılında ise en az % 26 olması öngörülmektedir. Diğer bir ifadeyle 2020 yılına gelindiğinde dünyada tüketilen enerjinin dörtte birinin (1/4) yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle başta ABD olmak üzere Çin, Japonya ve Hindistan gibi fosil kaynaklardan yoksun olan ve ihtiyaç duyduğu enerjiyi dışarıdan ithal ederek karşılamaya çalışan birçok ülkenin yenilenebilir enerjiye dönük önemli yatırımlar gerçekleştirdikleri görülmektedir (Karagöl ve Kavaz, 2017:12).

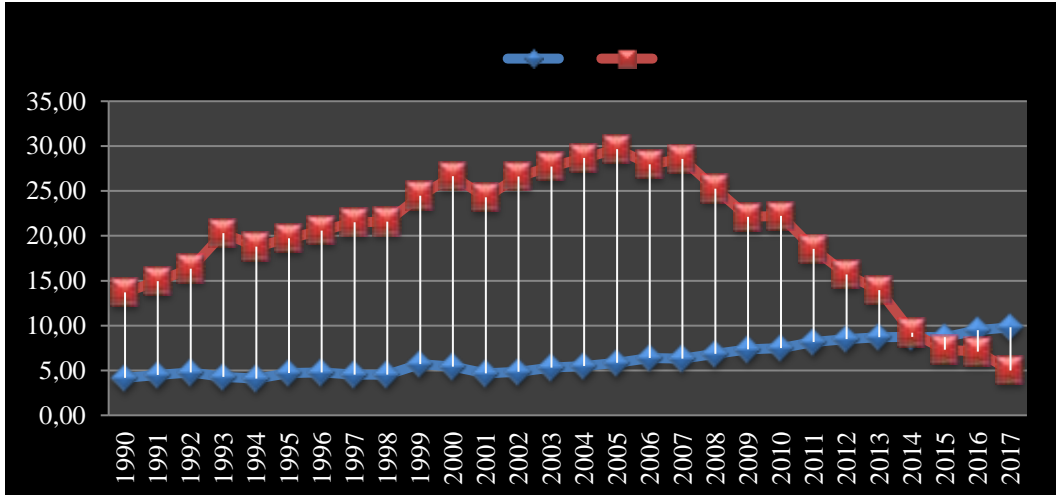
Yenilenebilir enerji yatırımlarının artmasının bir diğer sebebi de enerjinin arz güvenliği ve sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik politikalarıdır. Ayrıca yenilenebilir enerji teknolojisine yapılan yatırımlar ve devlet desteklerinin katkısı ile bu alana olan ilgi giderek artmaktadır. Bu

sayede yüksek ve pahalı teknoloji gerektiren yenilenebilir enerji projelerinin maliyetleri azalmaya ve kullanımı yaygınlaşmaya başlamaktadır.

Aşağıdaki grafikte Amerika’da 1990-2017 arasında yenilenebilir enerji tüketimi ve enerji ithalatı yüzdesel olarak verilmiştir.

Grafik 1. Amerika’da Enerji İthalatı ve Yenilenebilir Enerji Kullanımı (%)

Kaynak: WDI, 2018

Grafik1 Amerika’da 1990-2017 yılları arasında enerji ithalatının ve yenilenebilir enerji kullanımının seyrini yüzde olarak göstermektedir. Grafikte kırmızı çizgiler enerji ithalatını gösterirken, mavi çizgiler yenilenebilir enerji tüketimini ifade etmektedir.1990 yılından 2014 yılına kadar geçen zamanda Amerika’da enerji ithalatı yenilenebilir enerji kullanımının üzerinde seyrederken, 2014 yılından itibaren yenilenebilir enerji kullanımı enerji ithalatının önüne geçmiştir. 2005 yılında enerji ithalatında en yüksek seviyelerde olmasına rağmen 2007 yılından itibaren hızlı bir şekilde düşmeye başlamıştır. Bunun sebebi, son yıllarda yenilenebilir enerjiye olan ilginin artması olarak ifade edilebilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde yenilenebilir enerji, CO₂ ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi gerek panel gerekse zaman serisi yardımıyla inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Farklı verilerle, farklı yöntemlerin kullanıldığı bu çalışmaların çoğunda yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda bulunan ilişkinin yönü karşılıklı olabileceği gibi tek yönlü de olabilmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda aşağıdaki çalışmalara yer verilmiştir.

Özşahin vd. (2010), yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi incelemek üzere, BRICS ülkeleri ve Türkiye için 2000-2013 dönemine ait verileri kullanarak öncelikle yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testleri uygulamıştır. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin olup olmadığı Pedroni (1999), Westerlund (2005) Panel CUSUM eş-bütünleşme testi ile araştırılmış ve Panel ARDL tahmincisi ile uzun dönem katsayılarına ulaşmıştır. Araştırma sonucunda

yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik gelişmişlik arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Menyah ve Wolde-Rufael (2010), 1960-2007 yılları arasında ABD’de CO₂ emisyonu, yenilenebilir enerji ve nükleer enerji tüketiminin GDP üzerindeki etkisini Granger nedensellik testi yardımıyla incelemişlerdir. Nükleer enerji tüketiminden karbondioksit emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik bulunurken, yenilenebilir enerjiden karbondioksit emisyonuna doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Menegaki (2011), 27 Avrupa Ülkesinde 1997-2007 yılları arasında yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda kısa ve uzun dönemde ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Tuğcu vd. (2012), 1980-2009 yılları arasında G-7 ülkelerinde yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek üzere panel ARDL ve eşbütünleşme testlerinden yararlanmışlardır. Analiz sonucunda Fransa, İtalya, Kanada ve ABD için yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, diğer ülkelerde nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Apergis ve Payne (2012), 80 ülkede yenilenebilir enerji ile yenilenemeyen enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme yardımı ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Lin ve Moubarak (2014), Çin’de 1977-2011 yılları arasında yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizi yardımıyla incelemişlerdir. ARDL sınır testi ve Granger Nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuşlardır.

Apergis ve Danuletiu (2014), 80 ülkede 1990-2012 yılları arası dönemde yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Caning ve Pedroni (2008) uzun dönem nedensellik testi yardımıyla incelemişler ve değişkenler arasında uzun dönemli pozitif nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Büyükyılmaz ve Mert (2015), 1960-2010 yılları arasında Türkiye’de kişi başı CO₂ emisyonu, kişi başı yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla arasındaki ilişkiyi MS-VAR modelleri yardımıyla incelemişlerdir. Araştırmanın sonucu, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını, ilişkilerin rejimlere göre değişiklik gösterdiğini ve değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Farhani (2015), 1975-2008 yılları arasında 12 MENA ülkesinde yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve CO₂ arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme analizi yardımı ile incelemiştir. Granger nedensellik testi sonucuna göre bu değişkenler arasında kısa vadede sadece yenilenebilir enerji tüketiminden CO₂’ye doğru tek yönlü ilişkinin olduğu ve uzun vadede ise ekonomik büyüme ve CO₂’den yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bakırtaş ve Çetin (2016), 1992-2010 yıllarında, G-20 ülkeleri için kişi başına gelirden meydana gelen artışın kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde nasıl bir değişim meydana getirdiğini incelemek amacıyla panel veri analizi kullanmışlardır. Panel eş bütünleşme analiz sonuçları G-20

ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketiminde artışa neden olduğu saptanmıştır.

Koçak ve Şarkgüneşi (2017), 1990-2012 yılları arasında 9 Karadeniz ve Balkan ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Pedroni (1999, 2004), Pedroni (2000, 2001) panel eşbütünleşme ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şimşek ve Aydın (2018), Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Güney Kore ülkelerinde 1997-2016 yılları arasında nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini panel FMOLS yöntemi yardımıyla incelemişlerdir. Araştırma sonucunda seçilmiş ülkelerde nükleer enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve nükleer enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Khobai (2018), 1990-2014 dönemi çeyrek verilerin kullanıldığı çalışmada Endonezya'da yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. ARDL sınır testi yardımıyla yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kısa ve uzun dönemde pozitif olduğu sonucuna varmıştır.

Acaravcı ve Erdoğan (2018), yenilenebilir enerji üretimi, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi seçilmiş 5 ülke için 1992-2013 yılları arası için incelemişlerdir. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada yenilenebilir enerji üretiminin çevre kirliliği üzerinde negatif ve kişi başına düşen gelirin çevre kirliliği üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Amerika'da yenilenebilir enerji kullanımı, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zaman serisi yardımıyla incelenmesidir. Araştırmada öncelikle serilerin durağan olup olmadıklarının araştırılması amacıyla ADF ve Philips-Perron birim kök testi uygulanmıştır. Yapılan bu testler sonucunda serilerin birinci farkında durağan olduklarının tespit edilmesi sonucu Johanen Eşbütünleşme testine karar verilmiştir. Daha sonra uzun dönemli eşbütünleşme katsayılarını test etmek için FMOLS, CCR ve DOLS testlerinden yararlanılmıştır.

3. ANALİZ

3.1. Araştırma Dönemi ve Veri Seti

Çalışmada araştırma dönemi olarak 1990-2017 yılları arası yıllık veriler kullanılmıştır. Amerika'nın kişi başı gayri safi yurt içi hasılası bağımlı değişken; yenilenebilir enerji kullanımı ve CO₂ bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiş olup bütün değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin tanımları ve bunların veri kaynakları aşağıda belirtilmiştir.

Ekonomik Büyüme; Çalışmada ekonomik büyüme, sabit fiyatlarla kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP)'nin logaritması alınarak hesaplanmıştır. Değişken çalışmada lnGDP olarak ifade edilmiş olup, Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir.

Yenilenebilir Enerji; yenilenebilir enerji tüketimini temsil etmek üzere logaritması alınarak analize dahil edilmiştir. Değişken çalışmada lnren olarak ifade edilmiştir.

Karbondioksit Salınımı; karbondioksit salınımını ifade eden değişken çalışmada CO₂ ile tanımlanmış ve Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir. Logaritması alınarak analize dahil edilmiş ve lnCO₂ olarak gösterilmiştir.

3.2. Birim Kök Testleri

3.2.1. Dickey-Fuller ve Philips-Perron Birim Kök Testi

Dickey-Fuller (1979-1981) tarafından geliştirilen Dickey-Fuller birim kök testi, bir zaman serisinin durağan olup olmadığını incelemek için kullanılan yaygın yöntemlerdendir. Serilerin durağanlıklarının incelenmesinde kullanılan ADF testi için geliştirilen regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \beta_t + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Çalışmada yer alan birim kök testlerinin hipotezleri şöyledir:

H₀: Birim kök vardır. Seri durağan değildir.

H₁: Birim kök yoktur. Seri durağandır.

Test sonucunda elde edilecek olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğunda H₀ hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve serilerin durağan olduğuna karar verilmektedir.

Philips-Perron (1989), ADF birim kök testine göre daha güçlü bir test olup özellikle trend içeren serilerin durağanlığını ölçmektedir. ADF testi aynı hipotez ve asimptotik dağılımları kullanmasına rağmen serilerin gecikmeli değerlerini kullanmaz. Serilerin durağanlıklarının incelenmesinde kullanılan PP testi için geliştirilen regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 * Y_{t-1} + \beta_2 * \left(T - \frac{N}{2}\right) + u_t \quad (4)$$

Çalışmada yer alan birim kök testlerinin hipotezleri;

H₀: Birim kök vardır.

H₁: Birim kök yoktur şeklindedir.

Bu çalışmada serilere uygulanan ADF ve PP test sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testleri

DEĞİŞKENLER	ADF				PP			
	C		C+T		C		C+T	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
lnGDP	-1.303	-3.613**	-1.948	-3.976**	-1.201	-	-	-3.976**
						3.648***	1.220	
lnren	0.367	-	-2.630	-	-0.174	-	-	-
		6.849***		6.898***		6.452***	2.335	6.540***
lnCO2	-1.424	-1.146	-0.886	-	-1.456	-	-	-
				5.570***		4.426***	0.221	8.993***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, 5 ve 10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 1’de yer alan ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre bütün değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu ve bundan dolayı seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisinin Johansen eşbütünlüşme yöntemi ile araştırılmasına karar verilmiştir.

3.3. Johansen Eşbütünlüşme Testi

Eşbütünlüşme analizi serilerin durağan olmadıkları durumda bile seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olabileceğini ve bu ilişkinin durağan bir yapıda olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile serilerin eşbütünlüşük olmaları sistemdeki her bir değişkenin kendine özgü dışsal ve kalıcı şoklar yerine ortak bir stokastik trendin etkisi altında kaldıklarını göstermektedir. Eşbütünlüşük seriler aynı dereceden durağan iseler seriler arasında eşbütünlüşük ilişki mevcut olabilir. Serilerin aynı stokastik trendin etkisinde bulunmalarından dolayı kurulan regresyon, sahte regresyon olmaktan ziyade anlamlı bir regresyondur (Tarı ve Yıldırım, 2009:100). Johansen yöntemi aşağıdaki denklem yardımıyla açıklanmaktadır:

$$X_t = \mu + \Pi_1 X_{t-1} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Seriler arasında eşbütünlüşme olup olmadığının test edilmesiyle ilgili hipotezler aşağıdaki gibidir:

H0: Seriler arasında eşbütünlüşme yoktur.

H1: Seriler arasında eşbütünlüşme vardır.

Tablo 2. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

λ_{iz} istatistiği			
Hipotezler	İz	Kritik Değer %5	Prob ^a
$H_0:r=0, H_1:r\geq 1$	43.674	35.192	0.004***
$H_0:r\leq 1, H_1:r\geq 2$	21.365	20.261	0.035**
λ_{max} istatistiği			
Hipotezler	Max	Kritik değer %5	Prob ^a
$H_0:r=0, H_1:r\geq 1$	22.308	22.299	0.049**
$H_0:r\leq 1, H_1:r\geq 2$	16.261	15.892	0.043**

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, 5 ve 10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 2’de Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçları verilmektedir. Tablodaki sonuçlar incelendiğinde hem maksimum öz değer testi hem de iz testi açısından ele alınan seriler arasında uzun dönem bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Maksimum öz değer testi ile iz testi değerleri %0.05 anlamlılık düzeyindeki kritik değerden büyük olduğundan eşbütünleşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezinin %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde reddildiğini göstermektedir. Böylece değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi söz konusudur.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcut olup, bunlar birinci dereceden durağan iken böyle bir modelin en küçük kareler (EKK) yöntemi ile tahmin edilmesi EKK’nın sapmasız, tutarlı ve etkinlik şeklindeki özelliklerinden sapmalar yaratmaktadır. Bununla birlikte EKK tahmincilerinin özellikleri bozulduğunda uygulanacak tekniğin etkinliği de bozulmakta ve hipotez testleri geçersiz hale gelmektedir. Dolayısıyla iki değişken eşbütünleşik iken açıklayıcı değişkenler ve hata terimleri arasında ilişki ortaya çıkmakta ve içsellik (endogeneity) problemi yaratmaktadır. Bu durumda değişkenler asimptotik özelliklerini kaybetmektedir. Bu sorunların üstesinden gelinebilmesi için FMOLS, CCR ve DOLS olmak üzere üç yöntem önerilmiştir (Berke, 2012:251).

Tablo 3. Uzun Dönemli Katsayılar Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	FMOLS		CCR		DOLS	
	Uzun dönemli katsayı	Olasılık değeri	Uzun dönemli katsayı	Olasılık değeri	Uzun dönemli katsayı	Olasılık değeri
lnren	0.420 (0.028)	0.000***	0.419 (0.028)	0.000***	0.432 (0.036)	0.000**
lnCO ₂	1.020 (0.136)	0.000***	1.001 (0.131)	0.000***	1.167 (0.119)	0.000***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, 5 ve 10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Uzun dönemli eşbütünleşme katsayılarını test etmek için kullanılan FMOLS, DOLS ve CCR sonuçları Tablo 3’de gösterilmektedir. FMOLS, DOLS ve CCR sonuçlarına göre her iki değişkenin katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Amerika’da yenilenebilir enerji tüketimindeki 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi %0.42 ve CO₂ emisyonundaki 1 birimlik artışın ise %1.02 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada Amerika’nın 1990-2017 dönemleri arasındaki yenilenebilir enerji kullanımı, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizi yardımıyla incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları araştırılmış bunun için ADF ve Philips-Perron birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Bu testler sonucunda değişkenlerin birinci farkında durağan oldukları görülmüştür. Daha sonra birinci farkında durağan olan serilere Johansen Eşbütünleşme testi uygulanmış ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi üzerine eşbütünleşme katsayılarını tespit etmek amacıyla FMOLS, CCR ve DOLS testlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Amerika’da yenilenebilir enerji tüketimindeki 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi %0.42 ve CO₂ emisyonundaki 1 birimlik artışın ise %1.02 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular Amerika’da yenilenebilir enerji ve CO₂ salınımının büyümeye neden olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi politika yapıcılar tarafından dikkate alınmalıdır. Yenilenebilir enerji konusundaki araştırma faaliyetleri teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. ve Erdoğan, S. (2018), “Yenilenebilir Enerji, Çevre ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Ülkeler için Ampirik Bir Analiz”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi Nisan 2018, C. 13, s. 1, 53-64.
- Apergis, N. ve Payne, J.E. (2012), “Renewable and Non-renewable Energy Consumption-Growth Nexus: Evidence from a Panel Error Correction Model”, *Energy Economics*, 34, 733-738.
- Apergis, N. ve Danuletiu, D. C. (2014), “Renewable Energy and Economic Growth: Evidence from the Sign of panel Long-Run Causality”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, (4), 578-587.
- Aydın, L. (2014), *Enerji Ekonomisi ve Politikaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bakırtaş, İ. ve Mümin A. Ç. (2016), “Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G-20 Ülkeleri”, *Sosyoekonomi*, 24(28), s. 131-145.
- Berke, B. (2012), “Döviz Kuru ve IMKB100 Endeksi İlişkisi: Yeni Bir Test”, *Maliye Dergisi*, Sayı:163, Temmuz-Aralık 2012.
- Büyükyılmaz, A. ve Mert, M. (2015), “CO₂ Emisyonu, Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin MS-Var Yaklaşımı İle Modellenmesi: Türkiye Örneği”, *ZfWT Vol. 7*, No. 3 (2015).
- Cleveland, C. J. (2009), “*Concise Encyclopedia of History of Energy*”, San Diego, USA: Elsevier Press.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1979), Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Journal of the American Statistical Society*, 75, pp.427-431.
- Farhani, S., 2015. “Renewable energy consumption, economic growth and CO₂ emissions: Evidence from selected MENA countries” IPAG Working Paper Series, 2015-612.
- Karagöl, E. T. ve Kavaz, İ. (2017), “Dünyada ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji”, *SETA Analiz*.
- Khobai, H. (2018), “Renewable energy consumption and economic growth in Indonesia. Evidence from the ARDL bounds testing approach”, *MPRA Paper No. 85081*.
- Koçak, E. ve Şarkgüneşi, A. (2017), “The Renewable Energy and Economic Growth Nexus in Black Sea and Balkan Countries”, *Energy Policy Volume 100*, January 2017, Pages 51-57.
- Lin, B. ve Moubarak, M., (2014), “Renewable Energy Consumption–Economic Growth Nexus for China”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 40: 111-117.
- Menegaki, A.N. (2011), “Growth and renewable energy in Europe: A Random Effect Model with Evidence for Neutrality Hypothesis”, *Energy Economics*, 33, 257-263.
- Menyah, K. ve Y. Wolde-Rufael (2011), “CO₂ Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth in the US”, *Energy Policy*, 38, 2911-2915.
- Özşahin, Ş, Mucuk, M. ve Gerçeker, M. (2016), “Yenilenebilir Enerji ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Panel ARDL Analizi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4): 111-130.
- Perron, P. (1989), “The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis”, *Econometrica*, 57(2), pp.1361-1401.
- Prug T, Flavin C ve Savin J. L. (2005), “Petrol Ekonomisini Değiştirmek, Dünyanın Durumu 2005 Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak”, *TEMA Vakfı Yayınları*, İstanbul, s.125-153.

- Şimşek, T. ve Aydın, H. İ. (2018), “Gelişmiş Ülkelerde Nükleer Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Panel Veri Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2018, C.23, Geybulla Ramazanoğlu Özel Sayısı, s.727-737.
- Tarı, R., Yıldırım, Ç. (2009), “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama”, Yönetim ve Ekonomi 16/2, 95-105.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2018), <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol>, (10.09.2018).
- Tuğcu, C.T. ve I. Ozturk & A. Aslan (2012), “Renewable and Non-renewable Energy Consumption and Economic Growth Relationship Revisited: Evidence from G7 Countries”, Energy Economics, 34, 1942-1950.
- Usta, C. (2016), “Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bölgesel Analizi”, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, C.2(2), s.181-201.

RUSYA FEDERASYONU VE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA BİR REKABET ALANI OLARAK KARADENİZ

Barış GÜRSOY
Murat Necip ARMAN

GİRİŞ

Denizler daima insanların ve devletlerin ilgisine mazhar olmuş ulaşım, ticaret, beslenme alanlarıdır. Denizlerin sağladığı avantajlardan yararlanmak anlamında bir rekabet denizcilik tarihi kadar eskidir. Söz konusu Karadeniz olduğunda, antik dönemin kolonicilerinden günümüzün modern devletlerine kadar çok sayıda aktörün bu yarışın içine kararlılıkla girdiğini görürüz. Hatta Karadeniz'in belli dönemlerde tek bir aktörün hakimiyet alanıyken kısa süreli de olsa tarafsız bir deniz olduğunu da da şahit oluruz. Diğer yandan özellikle kıyıdaş bağımsız devletlerin sayısının artması ile birlikte bölge üzerindeki rekabetin sertleştiğinin altı çizilmelidir. Bu rekabetin tarafları tarihsel olarak önce Osmanlı İmparatorluğu – Çarlık Rusya'sı, Soğuk Savaşta SSCB – NATO ; en nihayet da bu çalışmanın da konusunu oluşturan Avrupa Birliği (AB) ve Rusya Federasyonu olmuştur. Muhakkak ki Karadeniz'de rekabet eden yegâne iki aktör AB ve Rusya değildir. Ancak çalışmada yalnızca bu iki tarafın rekabeti incelenecektir.

Karadeniz zaman içerisinde bazıları değişen bazıları da sabit kalan unsurlardan ötürü önem kazanmıştır. Zamanın büyük bir parçasında bu önem ticaretten ve avlanmaktan kaynaklanmıştır. Diğer yandan bu deniz iki büyük imparatorluğun hakimiyet alanlarının karşılaştığı yer olarak bir güvenlik meselesi haline de gelmiştir. Bu denizi Azak ve Akdeniz'e bağlayan boğazlar ise bölge jeopolitiğinin en stratejik noktalarını oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın kritik olaylarından biri olan Odesa'nın bombalaması Rus jeopolitiğinin kolektif hafızasında silinmez bir travmadır. Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı sırasında yine Türk Boğazlarından geçen Alman gemilerinin ürettiği tehdit Sovyetler tarafından unutulmayacak ve Montrö Sözleşmesi'nde talep edecekleri değişiklikler için zemin hazırlayan durumlardan birisi olacaktır. Soğuk Savaş dönemi ise Karadeniz'de süper güçler rekabetinin dengesiz bir icrasına dayanır. Montrö gereğince ABD ya da NATO donanmalarının bu denizde uzun süreli kalmaları mümkün olmadığından, esasen rekabetin Karadeniz'in NATO üyesi kıyı devleti olan Türkiye ile SSCB arasında gerçekleştiği söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'nin Karadeniz kıyılarında Sinop gibi önemli radar üsleri SSCB'nin bölgedeki faaliyetlerini izlemek anlamında son derece kıymetli bilgiler yakalamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ise Karadeniz'in çevresinde büyük jeopolitik değişimler yaşanacaktır. Bu değişim sistemik dengeleri de alt-üst etmiştir. Diğer yandan bölgeselleşme süreci, AB'nin genişleme ve derinleşme süreçleri, enerji nakil hatları, artan ticari faaliyetler ile yeni dönemin genişleyen ve çeşitlenen güvenlik sorunları Karadeniz'i çok sayıda aktörün dikkatini cezbeden ve rekabet alanı olarak görmelerine neden olan bir döneme işaret etmektedir. Bu aktörlerin önde gelen iki tanesi Rusya Federasyonu ve AB olacaktır.

Bir Rekabet Alanı Olarak Karadeniz

Avrupa kıtası sakinleri 11 Eylül 2001 günü öğleden sonrası Atlantik'in karşı kıyısından gelen haber ve görüntülerle şaşkınlık, üzüntü, korku ve endişeyi aynı anda yaşadılar. Kendi topraklarında Pearl Harbour'dan beri herhangi bir saldırıya maruz kalmamış müttefiklerinin siyasi ve ekonomik sembol yapılarına Afganistan'da bir mağarada yaşayan terörist tarafından son derece titizlikle planlanmış başarılı bir saldırıyı ekranları başından izlediler. Soğuk Savaş'tan sonra sıkça dile getirilen çok yönlü, gücünü belirsizlik, gizlilik ve sürpriz faktöründen alan; istikrarsızlıklardan, zayıf otorite ve başarısız devletlerden kaynaklanan “asimetrik” bir saldırı ihtimali ve endişesinin gerçekleştiğine

tüm dünya ile beraber tanıklık ettiler. Yeni milenyuma hazırlanan AB, hazırlıklarını dış ve güvenlik politikasını güçlendirme ve söz konusu alanda daha da bütünleşmeye gitme yolunda atmaya yönelik bir irade geliştirmesi konusundaki “endişelerden” yola çıkarak yeni adımlar atma ihtiyacı hissetmiştir. 11 Eylül’den sonra kendi 11 Eylüllerini de Londra ve Madrid’de tecrübe edecek ve Birlik daha güvenli bir Avrupa için harekete geçecektir. Hiç şüphe yok ki 2001 ve 2002 yıllarda yaşanan saldırılar AB’nin söylemini de derinden etkileyecektir. Bu olağanüstü durum da olağanüstü tedbirlerin alınmasını gündeme gerektirecektir.

Birlik için meşruiyetinin kaynaklarından bir tanesi, vatandaşlarının güvenliğini sağlamak konusunda etkili araçlara sahip olduğunu göstermektedir. Birlik bütünleşme sürecinin her aşamasında bu kaygıyı taşımıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı NATO son derece etkili bir caydırıcı organizasyondur; ancak Sovyetler yegane güvenlik sorunu da değildir. 1960’lı ve 1970’li yıllarda yaşanan özellikle terör sorunu Batı Avrupalılar için güvenlik mimarilerinde ve anlayışlarında bir dönüşüm üretmiştir. Anlaşılan odur ki kendi topraklarında ne kadar güçlü bir güvenlik teşkilatı kursalar da çevrelerindeki sorunlardan asla izole olamamaktadırlar. Haliyle komşu bölgelerindeki sorunlarından yoğun bir şekilde etkilenmektedirler. Orta Doğu, Kuzey Afrika, Kafkaslar ve Karadeniz bölgelerindeki her türden güvenlik sorununun Avrupa için bir risk ve tehlike ürettiği ortadadır. Bu nedenle yapılması gereken bu bölgelerdeki sorunlara duyarlı ve çözüm üretme kapasitesi olan bir dış politika geliştirilmesidir.

AB dünya ile ilişkilerini yürütürken belli değerler, imajlar ve ilkelerle hareket etmeye özen gösterir.¹ Bu anlamda “barış” kavramına yapılan güçlü vurgunun yanında insan hakları, özgürlük, demokrasi, eşitlik, adalet ve hukukun üstünlüğü ile dayanışma diğer önemli altı çizilen değerlerdir. İlkeler konusunda ise çatışma önleme ilkesi olarak yine “barış” değeri üzerinden hareket edildiği, koşulluluk ilkesinde insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişimin ilke olarak benimsendiğini görmekteyiz. İmaj (imgeler) meselesinde ise Kantçı ve Grotiusçu “kalıcı barış” ve uluslararası düzenlemeleri ön plana çıkaran bir dış politika anlayışına sahip olduğu görülür.² Bu imajlar pek çok düşünür tarafından Avrupa gücünün temel kaynakları olarak da anılır. Soğuk Savaş sırasında güç diğer tarafı sınırlarından uzak tutmak, caydırmak ve kötü şeyler yapmaktan alıkoymak için kullanılırdı; bugün ise güç diğer tarafı kendi sınırlarında iyi şeyler yapmaya itmek için kullanılmaktadır.³

AB üçüncü ülkelerle ilişkilerinde, askeri gücü de dahil, her türlü dış politika enstrümanını devreye sokmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Birlik kendi içinde siyasi oluşumunu tamamladıkça – modern devletlerde olduğu gibi – güç tekeline yetkisinde toplayacak ve bu vasıtasıyla ayakta kalacak ve çıkarlarını koruyabilecektir.⁴ Romano Prodi’nin 2000 yılında yaptığı bir konuşma Avrupa’nın çevresine ilişkin bir tür misyonu ifade etmektedir: Prodi’ye göre Avrupa sahip olduğu toplumsal modeli dünyaya yansıtmalıdır. Sadece kendi çıkarlarının korunması için değil, önerebilecekleri benzersiz bir tarihi deneyime sahip olduklarının altını çizer. Prodi bu deneyimi, “insanları yoksulluktan, savaştan, baskıdan ve müsamahasızlıktan kurtarmaktır” şeklinde açıklar.⁵

¹ Ian Manners, “The Constitutive Nature Of Values, Images and Principles In The European Union”, **Values and Principles in European Union Foreign Policy**, Der. Sonia Lucarelli ve Ian Manners, Routledge, New York, 2006, s. 19.

² Sonia Lucarelli, Ian Manners, “Valuing Principles in European Union Foreign Policy”, Sonia Lucarelli, Ian Manners (eds.), **Values and Principles in European Union Foreign Policy**, Routledge, 2006, s. 202.

³ A. Hyde-Price, “European Security, Strategic Culture, and the Use of Force, *European Security*, 13(4), (323-343), 2004, s. 338, (akt.) Janne Haaland Matlary, *European Union Security Dynamics: In the New National Interest*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, s. 20.

⁴ Rıza Arslan, “Avrupa Birliği Savunma Politikası: Dünya Sahnesine Geri Dönüş mü?”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2005, s. 243.

⁵ Romano Prodi, “2000-2005: Shaping the New Europe”, Speech to the European Parliament, Strasbourg 15 February 2000, Speech/00/41, (akt.) Ian Manners, “The Constitutive Nature of Values...”, s. 19.

AB'nin Rusya Federasyonu ile olan ilişkisinin önemli bir boyutu bu durumdan kaynaklanmaktadır. Birliğin sınırları ile Rusya Federasyonunun sınırları ve bu sınırların kavşaklarında ortak alanlar bulunmaktadır. Bu alanlarda ise son derece çetrefilli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların çözümüne dair görüşler ve politikalar anlamında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar sadece özel bir sorunun çözümünde ya da sorunun tanımlanmasında değil; genel olarak iki önemli aktörün yakın çevrelerine ve birbirlerine olan bakış açılarıyla ilgilidir. Bu farklılaşma kendisini 1990'lı yıllarda hissettirmeye başlamış olmakla birlikte asıl ayrışmanın 11 Eylül sonrası döneme denk geldiğini görürüz.

Karadeniz'in öneminin artması küresel güçlerin rekabetinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Her küresel oyuncu bölge için kendi bölgesel politikalarını geliştirmiştir. "Geniş Karadeniz", "Yakın Çevre", "Avrupa Komşuluk Politikası" bunlardan bazılarıdır.⁶ Karadeniz'i dünyanın önemli jeopolitik bölgelerinden biri yapan unsurlar bölgeyi AB için de önemli hale getirmektedir. AB Komisyonu Balıkçılık ve Denizcilik İşleri'nden sorumlu üyesi Maria Damanaki'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 2012 yılındaki zirvesinde yaptığı konuşmasına "Karadeniz bizim için önemlidir"⁷ diyerek başlamıştır. Lakin Avrupa uzun yıllar Karadeniz'e yönelik tutarlı ve iddialı politika oluşturamamıştır. Soğuk Savaş'ın ve 11 Eylül olaylarının ardından ise Karadeniz Sinerjisi (KS) ve Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) gibi girişimlerle Karadeniz'de daha aktif bir aktör olma iddiası taşıyan bir birlik görmekteyiz.

AB için Karadeniz'in artan önemi hem bu havzanın sahip olduğu ticari potansiyelden hem de taşıdığı risk ve tehlikelerden ileri gelmektedir. Bölgesi'nin AB için önemi ise şu şekilde özetlenebilir: Bölge donmuş çatışmalara ev sahipliği yapmaktadır. Bu çatışma alanlarındaki potansiyel riskler AB için çok yönlü tehditler üretmektedir. Göç, kaçakçılık, başarısız devlet yapıları ve ekonomik dengesizlikler Brüksel'in üzerinde durması gereken temel sorunlardır.⁸ Buna göre Karadeniz'le ilgili olarak şu konulara dikkat çekilmiştir:

1. Bulgaristan ve Romanya'nın Karadeniz'deki çıkarlarını benimsemek,
2. Geniş Karadeniz Bölgesinde Yunanistan'ın pozisyonunun güçlendirilmesi,
3. Türkiye'ye yönelik politikasının senkronize edilmesi,
4. AKP ortağı olarak Ukrayna ile olan ilişkilerin öncelikli hale getirilmesi,
5. Doğu sınırlarını izlemek, vize rejimi, yumuşak güvenlik tehditleri ve Dinyester meselesi,
6. Karadeniz bölgesindeki sert güvenlik sorunlarına NATO ve ABD'nin stratejilerine yardımcı olmak ya da göğüs germek,
7. Enerji ve bölgesel güvenlik mimarisi konularında bölgesel bir süper güç olan Rusya ise yüzleşmeye hazır olmak.

1 Ocak 2007 tarihinde Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye üye olmalarının ardından Birliğin bölgeye yönelik ilgisinde önemli bir artış gözlemlenmektedir. AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin 2007 Haziran'ında hazırladığı raporda "komşu bir bölge olan Karadeniz çok büyük stratejik öneme sahiptir ve bölgedeki gelişmeler Birliğe doğrudan yansımaktadır" ifadesi yer almıştır. Aynı raporda

⁶ A 2020 Vision For the Black Sea Region: A Report by the Commission on the Black Sea, <http://www.ctsp.vt.edu/Publications/data/A%202020%20Vision%20for%20the%20Black%20Sea.pdf> s.23 (erişim tarihi: 09.09.2013).

⁷ Maria Damanaki, "Black Sea Economic Cooperation: The Goals for the Future", Black Sea Economic Cooperation Organisation 20th Anniversary Summit, Istanbul, 26 June 2012, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-497_en.htm?locale=en (erişim tarihi, 18.01.2014).

⁸ Daniel Grotzky ve Mirela Isic, "The Black Sea Region: Clashing Identities and Risks to European Stability", **CAP Policy Analysis**, Sayı: 4, Ekim, 2008Grotzky, s. 5.

Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliklerinin ardından AB'nin belgedeki istikrarı ve refahı desteklemesinin daha büyük önem kazandığının altı çizilmiştir.⁹

2008 yılında AP'nin yayınladığı Karadeniz Bölgesel Politikası Yaklaşımı Belgesi'nde ise Karadeniz'in AB'nin bir "iç denizi" haline geldiği ifade edilerek güvenlik, istikrar, demokrasi ve refah için bölge ülkeleriyle güçlendirilmiş işbirliği olanaklarına olan ihtiyaç belirtilmiştir.¹⁰ Karadeniz Sinerjisi (KS) belgesinde de aynı şekilde "daha önce hiç olmadığı kadar Karadeniz çevresindeki komşularımızın refah, istikrar ve güvenliği bizi ilgilendirmektedir"¹¹ cümlesine yer verilmiştir.

KS belgesinde bölgenin özellikleri sıralanırken Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu arasında stratejik bir kavşakta konumlandığını tespitinin hemen ardından "zengin doğal kaynakları" olduğu vurgulanmıştır. Bu kaynaklar yüksek nüfusa hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmaktadır. Bölge "genişleyen pazarıyla büyük bir gelişme potansiyeline" sahiptir. Bu avantajlarının yanında bölgedeki "çözümlememiş donmuş çatışmalar", pek çok "çevre sorunu", "organize suçu" ve "yasadışı göçü" cesaretlendiren "yetersiz sınır kontrolleri" bölgenin zafiyetleri olarak sıralanmıştır. Geçmiş yıllarda bazı olumlu gelişmelerin yaşandığının altı çizilmekle beraber ekonomik reformlar ve yönetimlerin kalitesi konularında sorunlar olduğu belirtilerek, bölgeye yönelik dinamik bir anlayışın bölge sakinlerinin olduğu kadar "Avrupa'nın da refahına, istikrarına ve güvenliğine"¹² katkı yapacağı ifade edilmiştir.

Belgeye göre Sinerji'nin öncelikli hedefi bölge içi işbirliğinin gelişimi ve aynı zamanda bölgenin bir bütün olarak AB ile ilişkilerinin geliştirilmesidir.¹³ Bu doğrultuda atılacak adımlara ilişkin belgede şu konu başlıkları yer almıştır:

1. Demokrasi, insan haklarına saygı ve iyi yönetim
2. Hareketliliği yönetme ve güvenliği artırma
3. "Dondurulmuş" çatışmalar
4. Enerji
5. Ulaşım
6. Çevre
7. Denizcilik politikası
8. Balıkçılık
9. Ticaret
10. Araştırma ve Eğitim ağları
11. Bilim ve teknoloji
12. İstihdam ve sosyal konular
13. Bölgesel kalkınma
14. Sınırlar arası işbirliği ve yerel ve sivil toplum aktörleri ile işbirliği

⁹ General Affairs and External Relations Council (GAERC) "Strengthening the European Neighbourhood Policy Presidency Progress Report", Brussels, 18-19, June 2007, ICBSS Black Sea Monitor, Issue No. 5, July 2007 s. 20. (ss.15-21) http://icbss.org/media/148_original.pdf (erişim tarihi, 09.11.2012).

¹⁰ European Parliament Resolution on a Black Sea Regional Policy Approach (Brussels, 17 January 2008), ss. 25-26) **Black Sea Monitor**, Issue No. 7, April 2008, http://icbss.org/media/150_original.pdf, (erişim tarihi, 09.09.2013).

¹¹ Communication From The Commission To The European Parliament And The Council, **Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative**, COM(2007) 160 Final, Brussels, 11.04.2007, ec.europa.eu/world/enp/.../com07_160_en.pdf, s.1 (erişim tarihi: 09.09.2013).

¹² Communication From The Commission To The European Parliament And The Council, **Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative**, COM(2007) 160 Final, Brussels, 11.04.2007, ec.europa.eu/world/enp/.../com07_160_en.pdf, (erişim tarihi: 09.09.2013), s.1.

¹³ Black Sea Synergy, s.2.

15. Bölgesel örgütlerin rolü

Karadeniz Bölgesi'ne Rusya Federasyonu'nun doğal bir ilgili söz konusudur. Kıyı ülkesi olması, diğer kıyıdaş ülkelerle olarak tarihi, siyasi, kültürel ve ekonomik bağları Rusya'yı Karadeniz'e iten temel bağlandırlardır. Havzanın Rusya için jeopolitik önemi ise tartışılmaz nitelikte ve tarihi bir hakikattir. AB bölgeye yönelik projeler¹⁴ ve programlar¹⁵ üretirken; Rusya'nın da ekonomik projeler, ekonomik yardım programları, askeri misyonlar¹⁶ kullandığını görmekteyiz. Son yıllarda karşımıza çıkan durum ise söyleminin ve programlarının yeterli gelmediği zamanlarda sert güç unsurlarını harekete geçirmekte tereddüt etmeyecek kadar Karadeniz'i sahiplendiğidir.

Rusya Federasyonu açısından Karadeniz'i doğrudan ilgilendiren ilk ve en önemli politika Yakın Çevre Doktrini olarak karşımıza çıkar. Bu doktrin aslında Karadeniz'den çok daha fazlasını içermekle birlikte; verdiği bölgesel ve küresel mesajlar itibariyle önem taşımaktadır. 1993 yılında açıklanan Dış Politika Konsepti ile gündeme gelen Yakın Çevre eski Sovyet coğrafyasında Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını ve bölgesel önceliklerini ifade etmektedir. Dış Politika Konsepti eski Sovyet cumhuriyetlerindeki etnik ve toprak çatışmalarının Rusya'nın güvenliğini "doğrudan ilgilendirdiğini" söylemektedir. Ayrıca belgede silahlı çatışmalar, yayılma, sosyal ve etnik karmaşa, terörizm, uyuşturucu ticareti, kıtlık, salgınlar Rusya'nın çıkarlarına ve güvenliğine yönelik tehditler olarak sıralanır.¹⁷

AB'nin genişleyen "normatif imparatorluğu" Rusya'ya bir meydan okuma¹⁸ olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaş yıllarında açıkça bir rekabet alanı olmayan Karadeniz'de genişlemelerden sonra Rusya ve AB'nin komşularının kesiştiği bir yer haline gelmiştir. Bu durum farklı dış politika tarzları ve hedefleri olan iki aktörü sert bir rekabete sürüklemiştir. Bu rekabetin icrasında öncelikle stratejilerin tamamen farklı olduğunu görmekteyiz. Rusya sert güç unsurlarını da kullanarak komşusu olan ülkelerin kendisine olan bağımlılığını suiistimal etmektedir. Diğer taraftan AB ise komşularını "ne yaptığı" ile değil "ne olduğu" ile etkilemeye çalışmaktadır. Ayrıca iki aktörün bölgedeki çıkarları da farklıdır. AB için bölgenin Avrupa entegrasyonuna yaklaşması ve istikrara sahip olması arzulanırken, Rusya ise bölgedeki rejimlerin zayıf, izole olmuş ve kendisinin hakimiyetini kabullenmiş olmasını tercih etmektedir. Bunlara ek olarak Rusya ile AB ve komşuları arasındaki entegrasyon süreçlerinin doğasında da farklılıklar mevcuttur. AB modeli egemenlikleri bir havuzda toplayan, uzlaşma arayışında, istikrar, yapısal barış ve liberal değerleri benimseyip yaymaya çalışırken Rusya için ise ikili ilişkiler ön plandadır.¹⁹

Rusya'nın AKP'ye olumsuz bakmasının en büyük nedeni, Birliğin komşu çevresi ile Rusya'nın ilan ettiği "yakın çevre"nin çakışmasıdır. AB ile bölge ülkeleri arasında teknik işbirliğinin yanı sıra siyasi diyalogu da artırmayı amaçlayan AKP'nin kısa vadede zararlı herhangi bir etkisi beklenmese

¹⁴ Örneğin Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru Projesi (TRACECA); Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE); SYNERGY (Karadeniz Bölgesi Enerji Merkezi bu program altında kurulmuştur)

¹⁵ Örneğin Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Yardım Programı (TACIS)

¹⁶ Rusya Federasyonu Karadeniz Donanması'nın Ukrayna'da Konuşlandırılmasının Şartları ve Statüsü Anlaşması (1997); Dagomis Antlaşması – 1992 (Güney Osetya'da Rus, Gürcü ve Osetlerden oluşan, çoğunluğunu Rus askerlerinin oluşturduğu görev gücü)

¹⁷ Alla Kassianova, "Russia: Still Open to the West? Evolution of the State Identity in the Foreign Policy and Security Discourse", *Europe-Asia Studies*, Cilt: 53, Sayı: 6, 2001, s.830.

¹⁸ Dimitri Trenin, 'Identichnost' i Integratsiya: Rossiya i Zapad v XXI Veke', Pro et Contra, vol. 8, no. 3 (2004): <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra> (akt) Sergei Prozorov, **Understanding Conflict Between Russia and the EU: The Limits of Integration**, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 9.

¹⁹ Tom Casier, "The Clash of Integration Processes? The Shadow Effect of the Enlarged EU on its Eastern Neighbours", **The CIS, the EU and Russia: The Challenges of Integration**, Der. Katlijn, Malfliet, Lien Verpoest ve Evgeny Vinokurov, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 88.

de orta vadede Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki siyasi etkisini azaltacak bir potansiyele sahip olduğu iddia edilebilir.²⁰

Moskova'nın varsayımlarına göre AB, Bulgaristan ve Romanya'yı tam üyeliğe kabul etse dahi diğer bölge ülkelerini AB'ye kabul etmeyecektir. Bunun sonucunda da hayal kırıklığına uğrayacak bölge ülkeleri yönlerini tekrar Moskova'ya çevireceklerdir.²¹ Ayrıca Rusya'nın bölgedeki yumuşak güç potansiyelini de görmezden gelinmemelidir. Tarihi miras, tarihi birliktelikler, coğrafi yakınlık, dini bağlar, aile ve lisan bağları, ortak kültürel ve uygarlık geçmişi ve göç gerçekleri bunlardan bazılarıdır.²² Rus 2008 Dış Politika Konsepti belgesine göre BDT alanına girmeye çalışan dış unsurların "Rusya'nın meşru çıkarlarını" hesaba katmaları gerektiği ifade edilmektedir.²³ 1999 Helsinki Zirve'sinde AB'li yetkililere sunulan "2000-2010 yılları arasını kapsayan Rusya Federasyonu ve AB arasındaki İlişkilere Dair Orta Vadeli Strateji" planında (1999) Moskova, çok kutuplu bir dünya düzeninin yaratılması, uluslararası hukukun tek bir devletin (ABD'nin Kosova'daki eylemlerini kastederek) güç kullanmasını engelleyebilir olması gerektiğini belirtmiştir.²⁴

Rusya'nın AB'nin Komşuluk Politikasına olumsuz bakmasının en büyük nedeni, Birliğin tanımladığı "yakın çevre" ile Rusya'nın ilan ettiği yakın çevrenin çakışması olduğu daha önce vurgulanmıştı. Keza AB ile bölge ülkeleri arasında teknik işbirliğinin yanı sıra siyasi diyalogu da artırmayı amaçlayan Avrupa Komşuluk Politikasının kısa vadede zararlı herhangi bir etkisi beklenmese de, orta vadede Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki siyasi etkisini azaltacak bir potansiyele sahip olduğu düşünülmüştür.²⁵ Lakin siyasi etkinin azaltılması bir bakıma Komşuluk Politikasının bölgenin sorunlarına çözüm üretme yeteneği göstermesiyle mümkündür. Birliğin mevcut dış politika enstrümanları ve daha önceki krizlere ilişkin ürettiği çözümlerin başarısı dikkate alındığında Komşuluk Politikasının Karadeniz'de sorunların çözümünde başarılı olmasını beklemek çok da mümkün görünmemektedir.²⁶

Rusya Federasyonu için Karadeniz'de rekabet edilecek bir küresel aktör olacaksa bunun ABD ya da NATO değil, AB olması tercih sebebidir. Bu tercihin nedenleri ise AB'nin kendisi ile boy ölçüşebilecek bir askeri güce sahip olmaması ve enerji konusunda kendisine olan bağımlılığıdır.²⁷ Bu durum AB açısından Karadeniz Bölgesi'ne yönelik güvenlik stratejisindeki engellerden birisidir.

²⁰ Okstay Fırat Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası, **Avrasya Dosyası, "Karadeniz'in Yeni Jeopolitiği"**, Ocak-Nisan 2007, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 180.

²¹ Tanrısever, a.g.m., s.178.

²² Lyudmila Igumnova, "Russia's Strategic Culture Between American and European Worldviews", **The Journal of Slavic Military Studies**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2011, s. 266.

²³ President of Russia. 2008. The foreign policy concept of the Russian Federation. Official Portal of the President of Russia, 12 July, <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml> (accessed 3 August 2010), (akt.) Martin Dangerfield, "Belarus, Moldova and Ukraine: In or Out of European Regional International Society?", **Journal of European Integration**, Cilt: 33, Sayı: 2, 2011, s. 227.

²⁴ Russian Ministry of Foreign Affairs, "Medium-term Strategy for Development of Relations between the Russian Federation and the EU," 22 Oct 1999, <http://presidency.finland.fi/netcomm/News/showarticle1610.html>. (akt.) Jeffrey Mankoff, **Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2009, s. 153.

²⁵ Tanrısever, a.g.m., s. 180.

²⁶ Emel G. Oktay, "Karadeniz Bölgesinde İş Birliği Olanakları ve Zorlukları: Avrupa Birliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", **Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar**, Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, çev. Sinem Demirkaya, Elips Kitap, Ankara, 2012, s. 288.

²⁷ Akın Alkan, 21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 60.

Ayrıca AB'nin donmuş çatışmaların çözümü ile ilgili iddialı bir aktör olma konusundaki isteksizliği bu rekabet ortamında Rusya'nın elini rahatlatan bir başka durum olarak değerlendirilebilir.²⁸

Karadeniz'in doğal uzantısı olan Kafkaslardaki AB inisiyatiflerini de Komşuluk Politikası altında değerlendirmek mümkündür. Ancak Karadeniz'de olduğu gibi burada da Rusya'nın etkisini kırmak hayli zordur. İşbirliğinin önündeki engeller bakımından Kafkasların birlikte hareket etme kabiliyetinden uzak olması, AB ya da NATO gibi oluşumlara karşı ortak çerçeve oluşturamamış olmaları; kendi aralarındaki sorunları çözememeleri ve coğrafi uzaklık da AB'nin etkisini zayıflatan diğer unsurlardır.²⁹

SONUÇ

AB ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkinin doğasında rekabet ve işbirliğini birlikte görmek mümkündür. Ancak söz konusu Karadeniz olduğunda özellikle Ukrayna Krizi ile birlikte başlayan süreçte bu rekabetin Rusya lehine geliştiğini. Rusya Karadeniz'i arka bahçesi olarak görmektedir. Bölgeye çeşitli program, proje ve politikalarla girmeye çalışan AB için ise bugüne kadar ürettiği dış politika araçları, beklentilerini karşılamaktan epey uzaktır. Dolayısıyla Karadeniz'de gerçekçi bir rekabet ortamından dahi söz etmek AB için iyimser bir değerlendirme olacaktır. Kendi kabarık gündeminden ve uluslararası siyasetin yorucu yoğunluğundan sıyrılarak enerjik ve kararlı bir Karadeniz siyaseti üretmediği sürece AB için Karadeniz'de güçlü bir aktör olmanın gerçekçi görünmediği sonucuna varmaktayız. Karadeniz için oluşturulacak politikalarda üye ülkeler Romanya ve Bulgaristan'ın öncülük etmesi, somut önerilerle Brüksel'in önünü açması yararlı olacaktır. Diğer yandan Türkiye'nin üyelik sürecinin yeniden hızlanması ve AB'nin Karadeniz'deki hedefleri ile Türkiye'nin çıkarları arasındaki uyumsuzlukların giderilmesi, Rusya ile yeniden bir rekabet ortamı hazırlayabilir. Uluslararası politikanın gündemi oldukça yoğun bir şekilde Orta Doğu'ya kilitlenmiş görünmektedir. Ancak Karadeniz'de istikrarsızlığın artması potansiyel bölgesel sorunlara işaret etmektedir. Rusya'nın tek taraflı hamleleri de Karadeniz'deki huzursuzluğu artırıcı bir etki yaratmaktadır. AB'nin ise bölgedeki gelişmelere karşı kınamanın ötesine geçemeyen reaksiyonları her geçen gün daha fazla istikrarsızlık üretme potansiyelini beraberinde getirmektedir. Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından ilhakı, Ukrayna'nın fiilen bölünmüş yapısı ve en nihayet Kerç Boğazı krizi ile sorunun Rusya – AB rekabetinin ötesinde; Ukrayna'nın odağında bulunduğu bir bölgesel barış ve güvenlik meselesi olma yolunda ilerlemiş olduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKLAR

A 2020 Vision For the Black Sea Region: A Report by the Commission on the Black Sea, <http://www.ctsp.vt.edu/Publications/data/A%202020%20Vision%20for%20the%20Black%20Sea.pdf> (erişim tarihi: 09.09.2013).

Alkan, Akın, **21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Arslan, Rıza, “Avrupa Birliği Savunma Politikası: Dünya Sahnesine Geri Dönüş mü?”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2005, ss. 229-248.

²⁸ Christina Romila, “Büyük Karadeniz Bölgesi'nde AB'nin Güvenlik İlişkisi: Romanya Perspektifi”, **Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar**, Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, çev. Sinem Demirkaya, Elips Kitap, Ankara, 2012, ss. 302-303.

²⁹ Vit Stritecky, “Avrupa'nın Çevresi Olarak Güney Kafkasya”, **Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar**, Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, çev. Sinem Demirkaya, Elips Kitap, Ankara, 2012, s.220.

Casier, Tom, “The Clash of Integration Processes? The Shadow Effect of the Enlarged EU on its Eastern Neighbours”, **The CIS, the EU and Russia: The Challenges of Integration**, Der. Katlijn, Malfliet, Lien Verpoest ve Evgeny Vinokurov, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss.73-94.
Communication From The Commission To The European Parliament And The Council, **Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative**, COM(2007) 160 Final, Brussels, 11.04.2007, ec.europa.eu/world/enp/.../com07_160_en.pdf, (erişim tarihi: 09.09.2013).

Damanaki, Maria, “Black Sea Economic Cooperation: The Goals for the Future”, **Black Sea Economic Cooperation Organisation 20th Anniversary Summit**, Istanbul, 26 Haziran, 2012, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-497_en.htm?locale=en (erişim tarihi, 18.01.2014)

Dangerfield, Martin, “Belarus, Moldova and Ukraine: In or Out of European Regional International Society?”, **Journal of European Integration**, Cilt: 33, Sayı: 2, 2011, ss. 215-233.

European Commision, **Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative**, Communication From The Commission To The European Parliament And The Council, COM(2007) 160 Final, Brussels, 11.04.2007, ec.europa.eu/world/enp/.../com07_160_en.pdf, (erişim tarihi: 09.09.2013).

European Parliament Resolution on a Black Sea Regional Policy Approach (Brussels, 17 January 2008), **Black Sea Monitor**, Issue No. 7, April 2008, http://icbss.org/media/150_original.pdf (erişim tarihi, 09.09.2013).

General Affairs and External Relations Council (GAERC) “Strengthening the European Neighbourhood Policy Presidency Progress Report”, Brussels, 18-19, June 2007, ICBSS Black Sea Monitor, Issue No. 5, July 2007. (ss.15-21) http://icbss.org/media/148_original.pdf (erişim tarihi, 09.11.2012).

Grotzky, Daniel ve Mirela Isic, “The Black Sea Region: Clashing Identities and Risks to European Stability”, **CAP Policy Analysis**, Sayı: 4, Ekim, 2008.

Igumnova, Lyudmila, “Russia's Strategic Culture Between American and European Worldviews”, **The Journal of Slavic Military Studies**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2011, ss. 253-273.

Kassianova, Alla, “Russia: Still Open to the West? Evolution of the State Identity in the Foreign Policy and Security Discourse”, **Europe-Asia Studies**, Cilt: 53, Sayı: 6, 2001, ss. 821-839.

Lucarelli, Sonia ve Ian Manners, “Conclusion”, **Values and Principles in European Union Foreign Policy**, Der. Sonia Lucarelli ve Ian Manners, Routledge, New York, 2006, ss. 201-216.

Mankoff, Jeffrey, **Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2009.

Manners, Ian, “The Constitutive Nature Of Values, Images and Principles In The European Union”, **Values and Principles in European Union Foreign Policy**, Der. Sonia Lucarelli ve Ian Manners, Routledge, New York, 2006, ss. 19-41.

Matlary, Janne Haaland, **European Union Security Dynamics: In the New National Interest**, Palgrave Macmillan, New York, 2009.

Oktaç, Emel G., “Karadeniz Bölgesinde İş Birliği Olanakları ve Zorlukları: Avrupa Birliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar**, Bezen Balamir Coşkun ve Birgöl Demirtaş, çev. Sinem Demirkaya, Elips Kitap, Ankara, 2012, ss. 279-298.

Prozorov, Sergei, **Understanding Conflict Between Russia and the EU: The Limits of Integration**, Palgrave Macmillan, New York, 2006.

Romila, Christina, “Büyük Karadeniz Bölgesi’nde AB’nin Güvenlik İlişkisi: Romanya Perspektifi”, **Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar**, Bezen Balamir Coşkun ve Birgöl Demirtaş, çev. Sinem Demirkaya, Elips Kitap, Ankara, 2012, ss. 299-318.

Stritecky, Vit, “Avrupa’nın Çevresi Olarak Güney Kafkasya”, **Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar**, Bezen Balamir Coşkun ve Birgöl Demirtaş, çev. Sinem Demirkaya, Elips Kitap, Ankara, 2012, ss. 215-234.

Tanrısever, Oktay Fırat, “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’nın Karadeniz Politikası, **Avrasya Dosyası**, “Karadeniz’in Yeni Jeopolitiği”, Cilt: 13, Sayı: 1, 2007, ss. 172-190.

HALI TASARIMININ COĞRAFİ BÖLGELERE GÖRE DEĞİŞİMİ

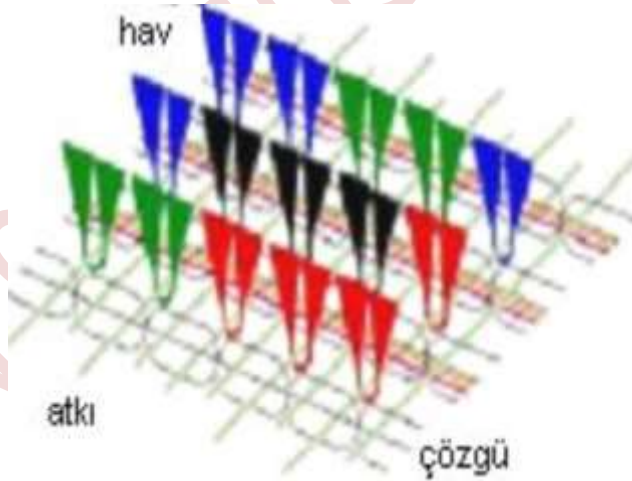
Eylem EROL
Tuğba TÖLEK
Öznur ÖZDİNÇ

GİRİŞ

Büyük ustalık ve zorlu bir uğraş ile elde edilen halı, göçebe kültürünün bir uzantısıdır. Geçmişten günümüze teknik, malzeme ve desenleriyle yapıldığı coğrafyaya göre farklılık gösterse de kültürler arasındaki etkileşimlerle hemen hemen her yerde aynı özellikleri ve anlamı taşıyarak yaşatılmıştır.

Orta Asya'da ilk örnekleri görülen, göçebeliliğin bize bıraktığı en büyük miraslardan olan halılar bir kültür nesnesidir. Halıların çadırların içinde başlayan yolculuğu, yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte sarayların, köşkerlerin ve evlerin zeminlerinde, duvarlarında hatta zamanla masaların üstünde örtü olarak yerini almıştır. Halı, desen özellikleriyle kültürel bir ayna, üreten toplumun değerlerini de yüklenen sessiz bir dildir (Guliyeva, Acar, 2018).

Halı, tekstil materyali kullanılarak dokunan ve genelde zemin kaplaması olarak işlev gören kısa ve sık tüylü, düz veya desenli kalın yaygıya denmektedir (Dalcı, 2006). Bu ürüne halı özelliğini kazandıran düğüm ipliklerinin oluşturduğu havlı yüzeydir ve bu özelliğinden dolayı halı, diğer dokuma türlerinden ayrılmaktadır. Halının genel yapısını, halının iskeleti de denilen çözgü ve atkı iplikleri oluşturmaktadır (Şekil 1.). Hav iplikleri ise genellikle renkli iplikler olup bu renkli ipliklerin yüzeyde kullanılış biçimi bir tasarımı ifade etmektedir. Burada kullanılan hammaddenin özelliği, halı bırakılan hav yüksekliği, renkler gibi faktörler, halının tasarım açısından algılanmasını sağlayan faktörler olarak sayılabilir (Karavar, 2009).

Şekil 1. Halının Temel Birimleri (Dereli, 2004).

Türkiye'deki toplam halı pazarının yaklaşık %90'lık bölümünü makine halısı oluşturmakta ve Türkiye'nin makine halısı üretiminin büyük çoğunluğu Gaziantep'te gerçekleşmektedir. Makine halısı üreticiliğinin yoğun olduğu diğer iller ise Kayseri ve İstanbul olarak belirtilebilir.

Bu çalışmanın temel amacı, halı sektöründe yapılan tasarımların neye ya da nelere göre değiştiğini belirlemek ve makine halısında tasarım algısını incelemektir.

Makine halısında tasarım algısının incelenmesine yönelik sorular içeren anket çalışması yapılmıştır. Araştırma kitlesi olarak ise Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde yer alan makine halısı üreten firmalar yer almıştır.

TASARIM

Tasarım kavramı Türkçede, bir yapı veya aygıtın kısımlarının kâğıt üzerine çizilmiş şekli anlamında kullanılan “tasar” kökünden türetilmiş olan tasarı kavramına dayanmaktadır. Tasarı, bir kimsenin yapmayı düşündüğü şey; olması veya yapılması istenen bir şeyin tasarlama sonucu zihinde aldığı biçim olarak kullanılmaktadır (Sezgin ve Önlü, 1992).

Bir tasarımın oluşabilmesi için; bir konunun olması, ana fikrin yakalanması, bir planın oluşması, planın denetim ve geliştirme çalışmaları gereklidir. Bir planlamanın olduğu yerde tasarım olgusundan söz edilebilir. Örneğin, akşam yemeği için sofrayı hazırladığımız sırada bile tasarımla ilgili bazı sorulara yanıt bulmak zorunda kalırız. Dolayısıyla ne zaman tanımlanmış bir amaç için bir şey yapıyorsak, o zaman “tasarlıyoruz” demektir (Arslan,2009).

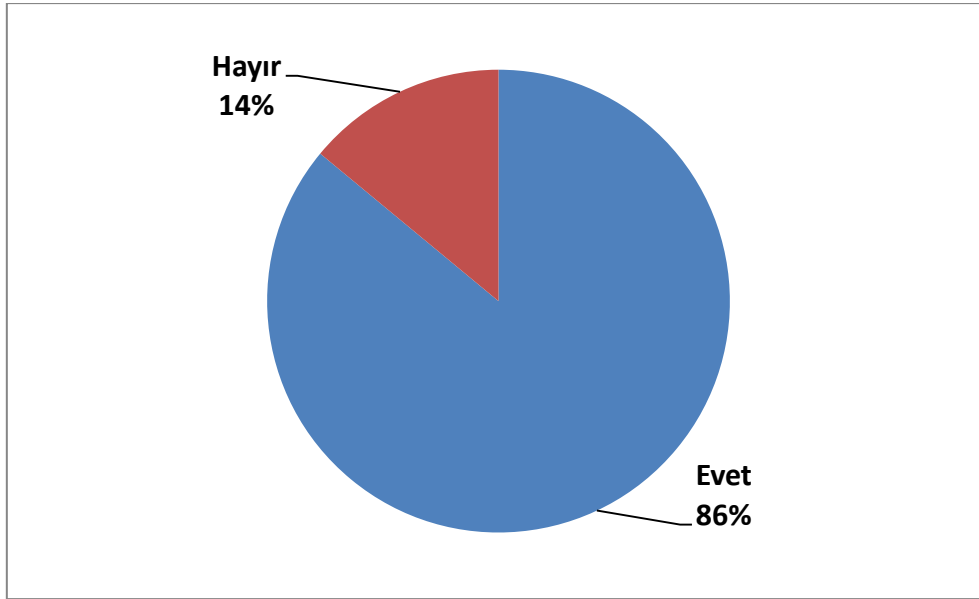
Tasarımcı, tasarım doğrultusunun, ulaşacağı kitlenin farkında olmalıdır. Neyi hangi fiyata satabileceğini, neyi niçin satamayacağını iyi bilmelidir. Biçim ve dekorda farklı kitleleri hedeflemelidir. Firmanın rekabet ettiği diğer firmaların ne yaptıklarını, ne ürettiklerini bilmelidir. İnsan ilişkileri de işin en önemli kısmıdır (www.hasan.trakya.edu.tr).

BULGULAR VE TARTIŞMA

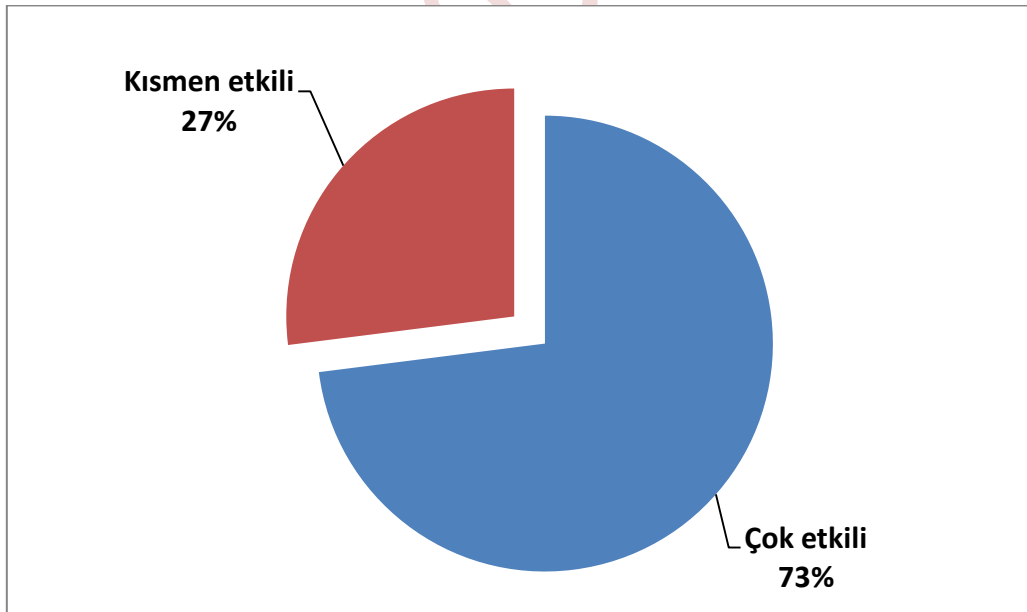
Bu çalışmada makine halısında tasarım algısı “Halı Tasarımının Coğrafi Bölgelere Göre Değişimi” değerlendirilmiştir. İşletmelerdeki tasarım departmanından kişilerin verdikleri cevaplara göre tasarımların bölgeden bölgeye değişip değişmediği, şayet değişiyorsa hangi kriterler değişiyor ve hangi faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaya çalışılmış ve yorumlanmıştır.

Ankette ilk soru işletmelerinde bir tasarımcının olup olmadığına yöneliktir. Bu soruya verilen cevapların %86’ı evet derken %14’ü ise tasarımcıların olmadığı yanıtını vermiştir.

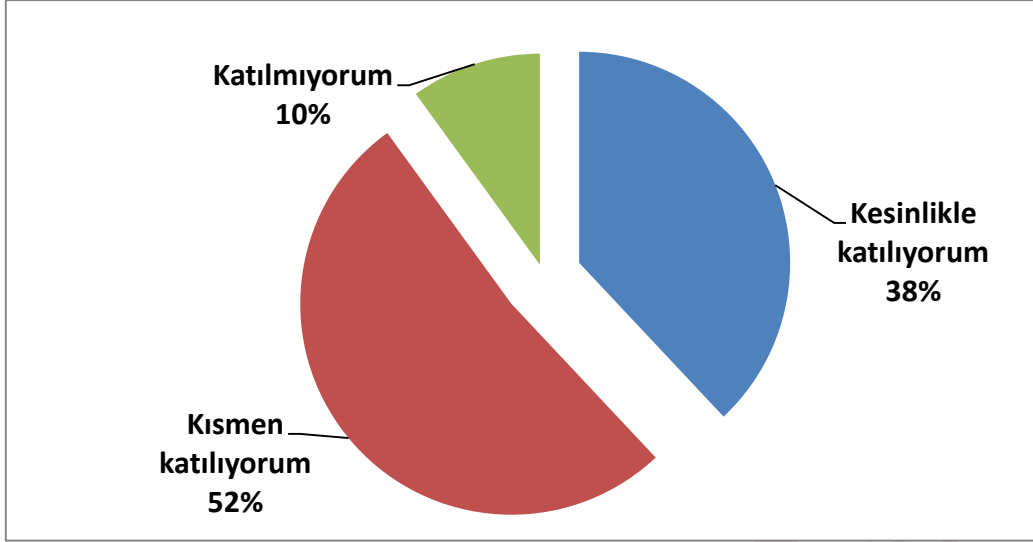

Tablo 1. İşletmede tasarımcı bulunması

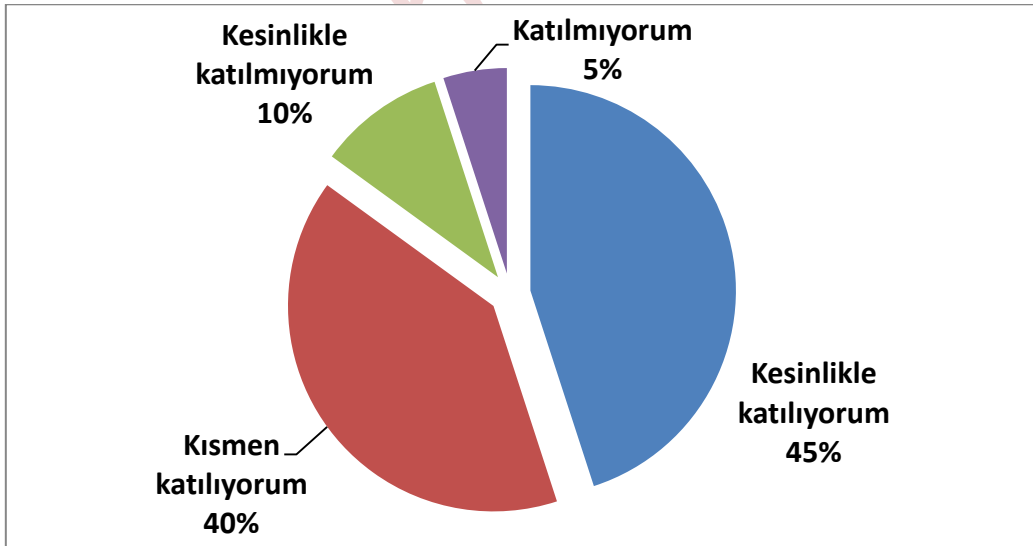
Dekorasyonda halı çok etkilidir diyenler %73, kısmen etkili diyenler %27'lik kesimi oluşturmaktadır. Halının dekorasyonda “hiçbir etkisi yoktur” diyen hiç kimse çıkmamıştır.

Tablo 2. Halının Dekorasyondaki Gücü

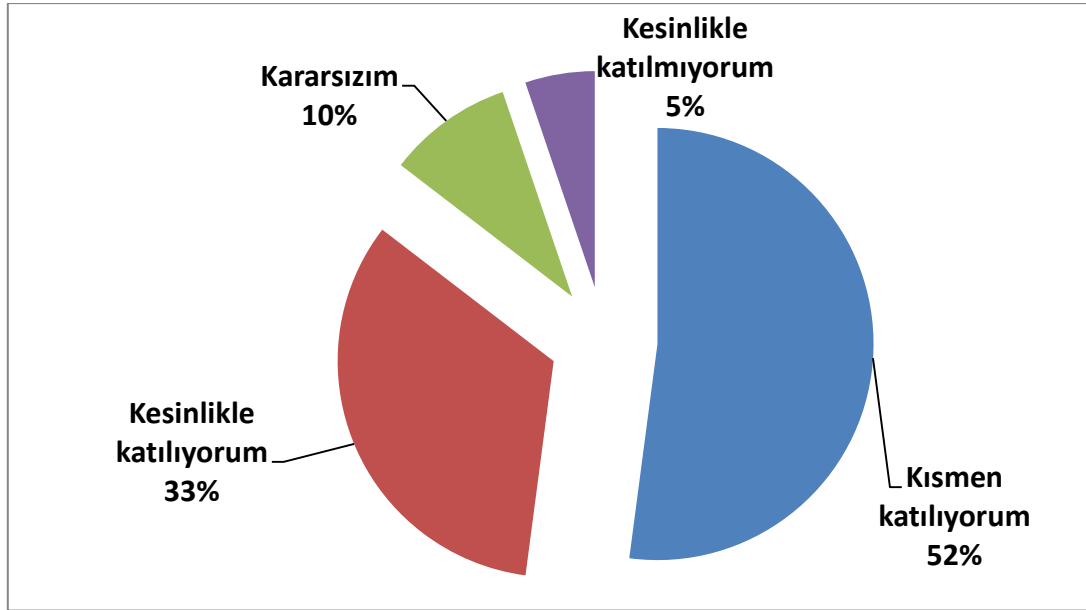
“Halı tasarımında “RENK” coğrafik bölgeye göre değişen parametrelerden biridir” sorusuna ankete katılanların %38'i kesinlikle katılıyorum, % 52'si kısmen katılıyorum ve %10'u ise katılmıyorum yanıtlarını vermiştir.

Tablo 3. “Renk” Halı Tasarımında Bölgeden Bölgeye Değişen Parametrelerdendir

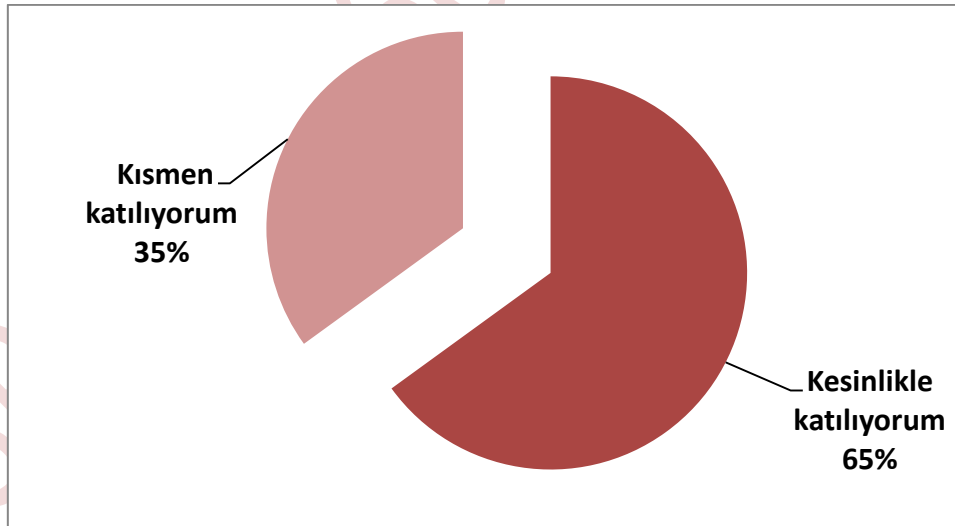
“Halı tasarımında “EBAT (halının büyüklüğü)” coğrafik olarak bölgeden bölgeye göre değişir.” sorusuna ankete katılanların %45’i kesinlikle katılıyorum, %40’ı kısmen katılıyorum, %10’u kesinlikle katılmıyorum ve %5’i ise katılmıyorum yanıtlarını vermiştir.

Tablo 4. Halı Tasarımında “EBAT” Coğrafik Olarak Bölgeden Bölgeye Göre Değişir

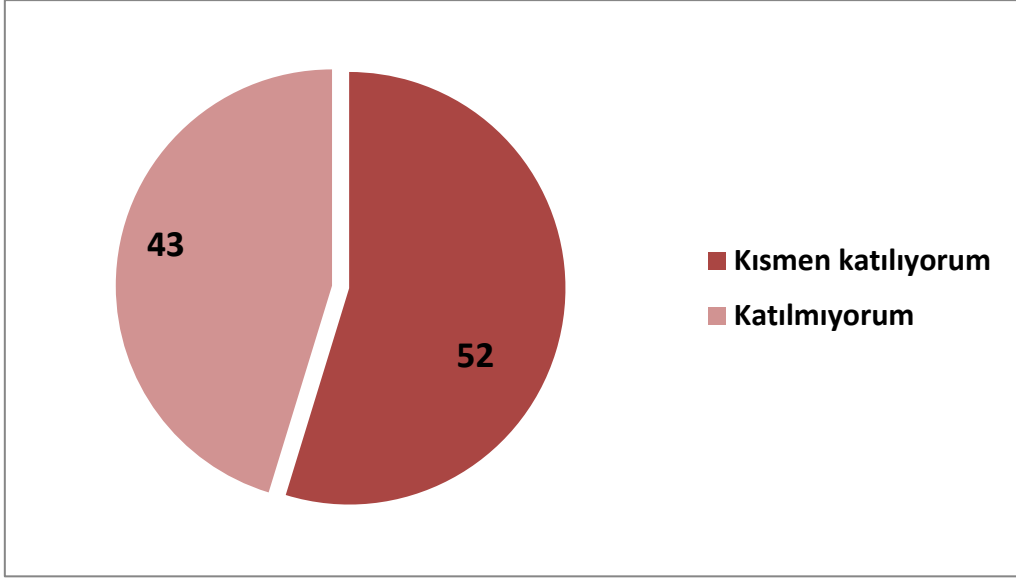
“Halı tasarımında “Kalite” coğrafik olarak bölgeden bölgeye göre değişir.” sorusuna ankete katılanların %50’si kısmen katılıyorum, %32’si kesinlikle katılıyorum, %9’u kararsızım, %5’i katılmıyorum ve %5’i kesinlikle katılmıyorum yanıtlarını vermiştir.

Tablo 5. Halı Tasarımında “Kalite” Coğrafik Olarak Bölgeden Bölgeye Göre Değişir

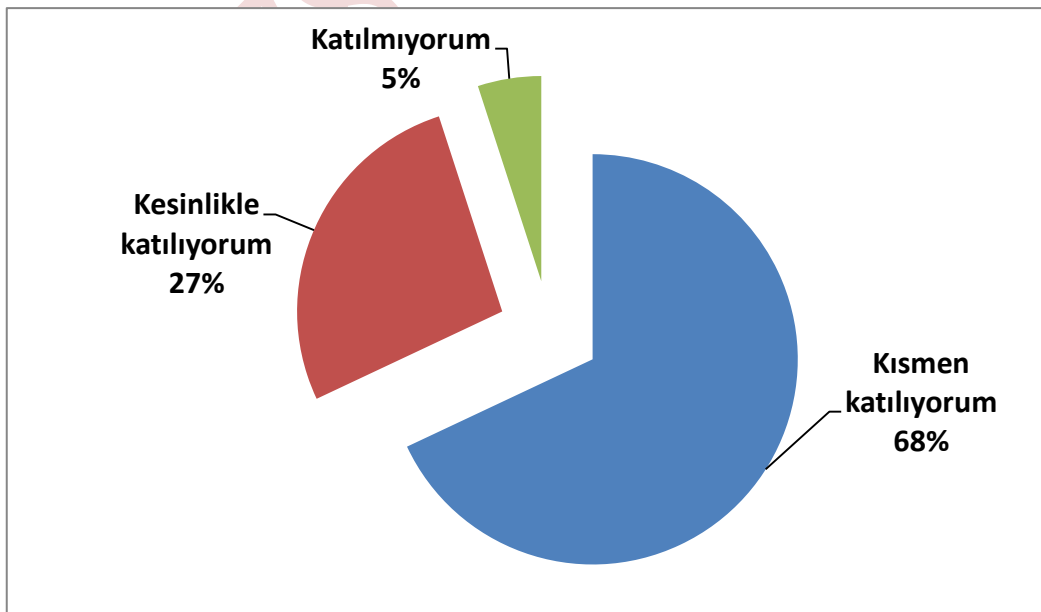
“İyi tasarlanmış diyebileceğimiz bir halıda “Estetik (Güzel Görünüş)” önemlidir.” sorusuna ankete katılanların %65’i kesinlikle katılıyorum derken % 35’lik kısım ise kısmen katılmaktadır.

Tablo 6. İyi Tasarlanmış Bir Halıda “ESTETİK” Önemlidir

“İyi tasarlanmış diyebileceğimiz bir halıda “MODAYA UYGUNLUK” önemlidir.” Sorusuna ankete katılanların %52 si kısmen katılıyorum, %43’ü ise kesinlikle katılıyorum demişlerdir.

Tablo 7. İyi Tasarlanmış Bir Halıda “MODAYA UYGUNLUK” Önemlidir

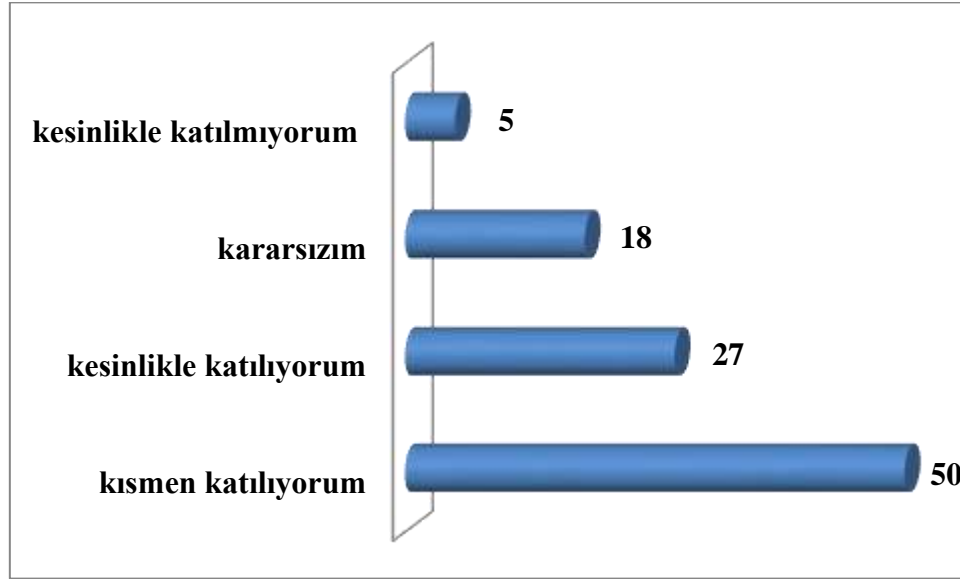
“İyi tasarlanmış diyebileceğimiz bir halıda “SATILABİLİRLİK” önemlidir.” Sorusuna ankete katılanların %68’i kesinlikle katılıyorum, %27’si kısmen katılıyorum ve %5’i ise katılmıyorum yanıtlarını vermişlerdir.

Tablo 8. İyi Tasarlanmış Bir Halıda “SATILABİLİRLİK” Önemlidir

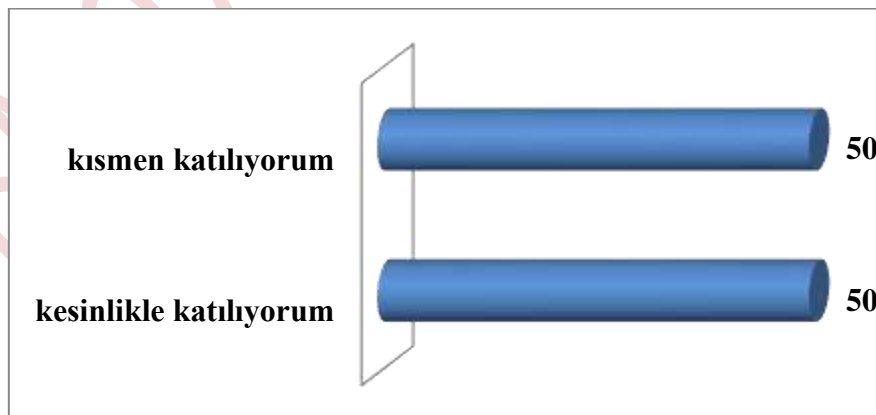
“Sosyo ekonomik durumum tasarım kalitesini etkiler.” Sorusuna verilen yanıtlara bakılacak olunursa katılanların %50’si kısmen katılıyorum, %27’si kesinlikle katılıyorum, 18’i kararsızım ve %5’i ise kesinlikle katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 9. Tasarımcının Sosyo-Ekonomik Durumunun Tasarım Kalitesine Etkisi

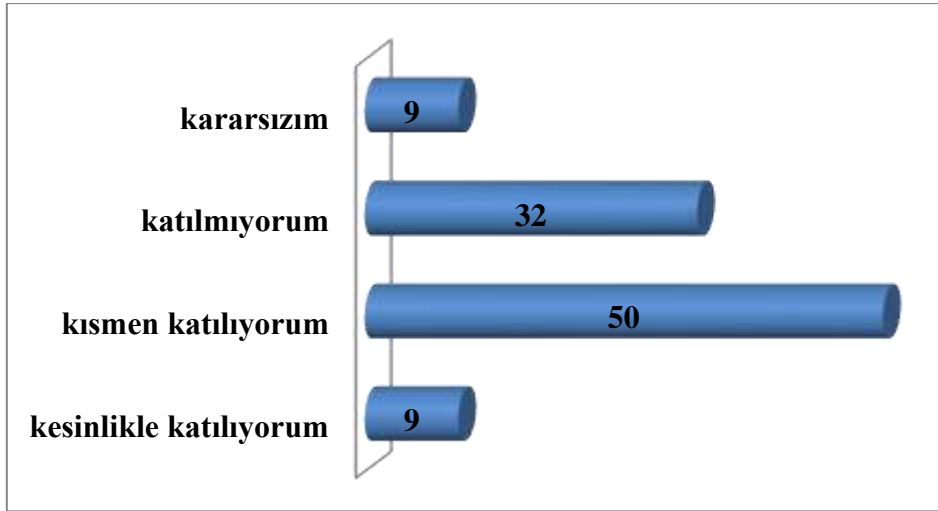

“Kültürel değerler, tasarımı büyük ölçüde etkiler.” Sorusuna verilen yanıtlara bakılacak olunursa katılanların %50’si kısmen katıldığını diğer %50 ise kesinlikle kültürel değerlerin tasarımı büyük ölçüde etkilediğini belirtmişlerdir.

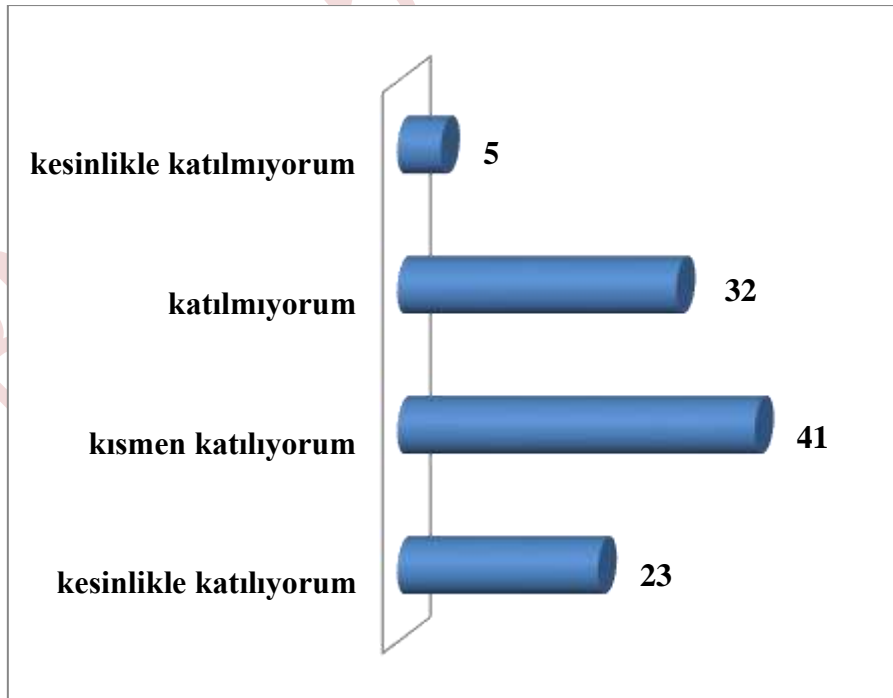
Tablo 10. Kültürel Değerler, Tasarımı Büyük Ölçüde Etkiler

“Doğu ülkeleri genellikle klasik tarz halı almaktadır”. Sorusuna verilen yanıtlara bakılacak olunursa katılanların %50’si kısmen katıldığını, %32’si katılmadığını, %9’u kesinlikle katıldığını ve %9’u ise kararsız olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 11. Doğu Ülkeleri Genellikle Klasik Tarz Halı Almaktadır

“Batı ülkeleri modern tarzda halı almaktadır.” Sorusuna verilen yanıtlara bakılacak olunursa katılanların %41’i kısmen katıldığını, %32’si katılmadığını, %23’ü kesinlikle katıldığını ve %5’i ise kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 12. Batı Ülkeleri Modern Tarzda Halı Almaktadır

SONUÇ

Makine halısı, sermaye yoğun bir sektör olması sebebiyle üzerinde önemle durulması gereken bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda makine halısında model, desen ve renk seçeneklerinin çok olması, gösterişli olması, fiyatının uygun olması ve hızlı bir şekilde seri üretiminin yapıyor olabilmesi gibi nedenlerle, makine halısı üretiminde artış görülmüştür.

Türkiye bir halı ülkesidir ve üretim yapısına bakıldığında makine halısının, el halısına kıyasla çok hızlı bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Türkiye'deki halı üretiminin yaklaşık %85'i makine halısıdır ve Türkiye halı ihracatının %70'i Gaziantep'ten yapılmaktadır.

Son yıllarda makine halısı sektörüne bakıldığında halı tasarımlarının çok çeşitlilik gösterdiği gözlemlenebilmektedir. İnsanların yaşadığı çevreye, yaşadığı zamana, yaşadığı bölgenin coğrafik özelliklerine, kültürüne ve insanların dini inancına göre çeşitlilik göstermektedir.

Tasarımcı, yapacağı tasarımının ulaşacağı kitlenin farkında olmalıdır. Neyi hangi fiyata satabileceğini, neyi niçin satamayacağını iyi bilmelidir. Açıkçası bir tasarım yaparken tasarım yapacağı kitleyi tanımalıdır. Biçim ve dekorda farklı kitleleri hedeflemelidir.

Kullanıcı anketi sonucunda elde edilen bulgulara göre;

- İnsanların halı tercihinde etkili olan birinci faktör “halının tasarımıdır”.
- İnsanlar halı alırken halının markalı olması çok önemli değildir.
- İnsanların halı almasında ucuzluk çok önemli bir kriter değildir.
- İnsanlar bir halı tercih ederken halının dayanıklı olmasına, kullanılan malzemeye, firmanın satış sonrası hizmetine dikkat etmektedir.
- İyi tasarlanmış bir halıda “ESTETİK (GÜZEL GÖRÜNÜŞ)”, “MODAYA UYGUNLUK”, “SATILABİLİRLİK” önemli öğelerdendir.
- Kültürel değerler halının tasarımını etkilemektedir.
- Halı tasarımında “RENK”, “EBAT”, “KALİTE” coğrafik olarak bölgeden bölgeye değişmektedir.
- Müşterilerin dini inancı halı tasarımında uygulanan rengi çok fazla etkilememektedir.
- Müşterinin kültürel değerleri ve yaşadığı yerin coğrafik özellikleri tasarlanacak olan halıyı etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, K. (2009). Moda Tasarımı Raporu, Araştırma Raporları, MÜSİAD
- Guliyeva, M., Acar, S. (2018). Azerbaycan Havsız Halılarının Bir Grubu Hakkında Araştırma. Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl: 4, Sayı:14, Haziran 2018, s. 19-33
- Dalcı, S. (2006). Makine Halısı Üretim Parametrelerinin Halı Performansına Olan Etkilerinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tekstil Mühendisliği Anabilim Dalı Kahramanmaraş, Eylül.
- Dereli, T., Görür, G., Uslu, E. (2004). Polipropilen (PP) Makine Halılarının Maliyet Analizi Üzerine Bir Araştırma. Yöneylem Araştırması/Endüstri Mühendisliği, XXIV. Ulusal Kongresi, 15-18 Haziran, Gaziantep-Adana.
- Karavar, G. (2009). Tasarım Olgusu İçinde Halı Tasarımının Değerlendirilmesi.10.Ulusal El Sanatları Sempozyumu. Kasım.

Sezgin, Ş., Önlü, N. (1992).Tekstilde Tasarım Olgusu. Tekstil ve Mühendis Dergisi, Nisan, Yıl 6, Sayı 52, Bursa

www.hasan.trakya.edu.tr.

ISBN 978-605-7510-81-5

HALI SEKTÖRÜNDE TASARIM VE RENK ALGISI

Tuğba TÖLEK
Öznur ÖZDİNÇ
Eylem EROL

GİRİŞ

Halı; Orta Asya'da ortaya çıkmış olup, göçebe kültürün bize bıraktığı en büyük miraslardan biridir. Çadırların içinde başlayan yolculuğu, yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte evlerin, sarayların, köşkerlerin zeminlerinde, duvarlarında hatta masaların üstünde örtü olarak yerini almıştır.

Yapılan arkeolojik araştırmalara göre, ilk önceleri insanlar, ağaç kabuklarını ve liflerini hasır gibi örerek ilk dokumayı meydana getirmişlerdir. Daha sonraları (neolitik devirde) evcilleştirdiği koyunun, tüm azalarından faydalanmayı öğrenen insanoğlu, bu hayvanın yünlerini bükerek iplik yapmıştır. Önce örtünmek amacıyla hazırladığı eşyaların yanında yaşamını kolaylaştıracak ve rahatlatacak başka eşyalara da ihtiyaç duymuştur. Böylece ilk kalın dokumaları yapmaya başlamıştır. Halı yaklaşık 3500 yıldan beri dokunmaktadır. Yeryüzünde bugüne kadar en az yüz milyon halı ve kilim dokunmuş olduğu tahmin edilebilir. Bunlardan pek çoğu kullanılmış ve eskiyemeden kaybolmuştur. Ancak 35-40 bin kadarının müzeler ve koleksiyonlarda olduğu bilinmektedir (Beşen, 2011).

Halı, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun aynası ve dili olmuştur. Halı, içinde bulunduğu coğrafi konum, kültür ve iklim farklılıklarına göre halıların teknikleri, tasarımları, malzemeleri değişiklik göstermiş ancak temel özellikleri hep aynı kalmıştır. Bu çalışmada makine halısında yapılan tasarımlarda renk faktörünün rolüne dikkat çekilmiştir.

TASARIM KÜLTÜRÜ

Kültür bir toplumun gelenek ve görenekleri, inanışları, düşünceleri, bilim ve sanatıdır. Kültür bir toplumun yaşam biçimidir ve o toplumun nesilden nesile geçen birikimlerinden oluşmuştur. Kültür aynı zamanda insan aklının doğaya kattığı her şeydir. İngiliz sair ve edebiyat eleştirmeni Thomas Stearns Eliot'a göre ise kültür; "...bir milletin bütün karakteristik etkinliklerini kapsar". Kültürü anlamlandırabilmek için, onu oluşturan insanların belirli yaşam şekilleri ve yaptıkları şeylerle kaynaşmış anlamlar, değerler ve zevklerinin sosyal dolaşımı arasında yer alan ilişkiler ağını açıklamanın, yorumlamanın gerekli olduğu düşünülmektedir.

Tasarım kültürü ise sanat tarihinin, teknoloji tarihinin ve tasarım tarihinin derinliklerinde yatar; onların katlanmış bir birikimidir. Çevre ile birlikte kültürel gelişme de değişir. Geçmiş zamanlarda tasarım konularında neler yapıldığını ve bunun tasarımlara nasıl yansıtılabildiği konularını kapsayan, bugüne gelene kadarki evrim, tasarım kültürünü oluşturur (Arslan, 2009).

TASARIM SÜRECİ

Tasarım, göze ilk çarpan görsel algının zihinde bıraktığı etkidir. Ürünü satın alan kişi, daha sonra ürünle ilgili diğer teknik ayrıntılara bakmaktadır.

Tasarılma aşamasındaki süreç en az ürün kadar önem taşımaktadır. Tasarım sürecinde tasarımcı, araştırma çalışmaları ile veri topladıktan sonra, fikir ve konsept belirleyerek ürün çözümleri geliştirmekte ve bunlar arasından en uygun çözümün seçimi ile bu süreci sonlandırmaktadır (Ertürk ve Erdoğan, 2011).

Tasarım süreci; fikirlerin oluşturulduğu, olasılıklara dayalı bir aşamadır. Tasarımda yaratım süreci şöyle sıralanmaktadır:

- Araştırma : Tasarımcının sorunu ve tasarım projesinin hedefini tanımladığı ve bu doğrultuda veri topladığı aşamadır.
- İnceleme : Tasarımcının projenin alabileceği farklı olası biçimlerin eskiz çizimlerini yaparak konsepti ortaya çıkarmak için tüm yaratıcı kaynaklarını kullandığı aşamadır.
- Geliştirme : Seçilen çözümlerin tanıtılma aşamasıdır.
- Gerçekleştirme : Tasarımcının prototip gerçekleştirme aşamasıdır.
- Değerlendirme : Tasarım çözümünün marka değerleri, hedef kitle pazarı ve pazar payı hedeflerine uygunluğunun değerlendirildiği aşamadır.

Bir ürünün tasarlanmasında kullanılan yöntemler zamana ve teknolojiye göre farklılık gösterse de kültürel, ekonomik, teknolojik, sosyal vb. faktörler tasarlanacak ürünü ve tasarımcıyı etkilemeye devam edecektir. Tasarımı oluşturan renk, biçim, çizgi, doku, gibi öğeler ise farklılaşan yöntemlere bağlı olarak değişiklik gösterecek, fakat tamamen ortadan kaldırmayacaktır. İşin özünü yaratıcılık oluşturmaktadır. Bu yaratım ürününün kullanım yerini, fonksiyonunu, şeklini belirlediği gibi estetik öğeleri de yönlendirmektedir (Sezgin ve Önlü, 1992).

RENK

Renk kavramı; değişik alanlardan yansıyan ışık miktarlarındaki değişimler olarak tanımlanmaktadır. İnsan gözünün renk algılayışı tümüyle göz yapısının saptayabildiği ışık ışınları ile dalga boylarına bağlıdır. Renk öğesi, diğer tasarım öğelerinin değerlerinin belirlenmesinde önemli bir organizasyon görevi yüklenmektedir (Dandul).

Renklerin tarihin ilk zamanlarından itibaren kültürlerde sembolik değerler ve anlamlar içerdiği görülmektedir. Renkler bazen sanatsal çalışmalarda bir ifade aracı olarak bazen de toplumdaki bireylerin duygu ve düşüncelerini anlatmada, mesaj vermede bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Renkler toplumların kültürlerinde eski çağlardan bu yana önemli bir sembol olarak yer almıştır.

Örnek olarak;

- Yönler tanımlanırken;

Türklerde binlerce yıldır siyah rengin kuzeyin sembolü olarak kullanılması, Kuzeydeki deniz Karadeniz örneği ya da başka bir örnek olarak bu konuya ilişkin anlatımlar, Hun Hakanı Motun'un batıya beyaz, doğuya mavi, kuzeye yağız, güneye de al atlarla saldırıya geçtiğini göstermektedir. Merkez ise sarı renkle temsil edilmiştir.

- Toplum içerisindeki kategori farklılıklarının göstergeleri olabilmektedirler;

Sözgelimi eski Türk kültüründe beyaz, genç kızlık; kara, yaşlılık ve dulluk; al ise gelinliği göstermekteydi.

- Milli duygular ifade edilirken;

Bayraklarda şehit kanını sembolize eden kırmızı rengin sıkça kullanılması.

- Cinsiyet tanımlanırken;

Pembe ve mavi

- Dini kimlikler belirlenirken;

Mavinin Yahudiler için, yeşilin ise Müslümanlar için kutsal renk kabul edilmesi) verilebilir (Mazlum, 2011).

Zamanla insan psikolojisi, kişiliği ve ruh dünyası ile renkler arasında bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Günlük yaşamda karşılaşılan bazı renkler bireyde heyecan, mutluluk duygularını

uyandırırken; bazı renkler de can sıkıntısı, depresyon gibi duyguları tetiklemektedir. Farkında olunmasa bile renkler bireyler üzerinde büyük etkiler yaratarak onları etkilemektedir ve kişilerin giyim tarzlarını ve estetik algılarını, renkler oluşturmaktadır (Çalışkan, Kılıç, 2014).

RENGİN PSİKOLOJİK ETKİLERİ

Psikolojik etkilerine göre renkler sıcak ve soğuk olarak sınıflandırılır. Sıcak renkler, dalga boyu yüksek olan sarı, kırmızı ve turuncudan oluşur (Uçar, 2004). Sıcak renkler, izleyeni uyarır ve neşelendirir. Fiziksel gücü, enerjiyi, dinamizmi artırır, metabolizmayı hızlandırır; fazlası ise heyecan, yorgunluk, şiddet, saldırganlık ve konsantrasyon güçlüğü yaratabilir. Örneğin, Amerikan otomobil kuruluşu, kırmızı renkli otomobil kullananların diğer renklerde araç kullananlara göre daha fazla kaza yaptıklarını belirlemiştir (Becer,1999). Ayrıca, trafik işaretlerinde örnek teşkil ettiği gibi, tehlike ve yasakların belirtilmesinde kırmızının, dikkat, uyarı amaçlı olarak sarı rengin kullanıldığı görülür. Turuncunun dışa dönüklük, girişimcilik, sosyallik sağladığı, sarının şeffaflık, hafiflik, serbestlik duygusu uyandırdığı da ortaya konmaktadır. Sıcak renkli cisim ve mekanların daha yakında ve büyük göründükleri bilinir. Örneğin büyük mekanların küçük görünmesi istendiğinde sıcak renkler kullanılması uygun olduğu gibi, küçük mekanların da soğuk renklerle boyanarak daha büyük algılanması sağlanabilir. Soğuk renkler ise yatıştırıcı ve dinlendiricidir; güven, huzur, üretkenlik, sorumluluk, düzen, ferahlık, barış, özgürlük gibi duyguları çağırır. Düzeni ve rahatlık duygusunu çağırması nedeniyle resmi giysiler ve üniformalarda mavinin tercih edilmesi, hastane odalarında, ameliyat giysilerinde parlamayı önlemesinin yanında, negatif enerjiyi alması, güven ve huzur telkin etmesi nedeniyle yeşilin kullanılması birer örnektir. Soğuk renkler aşırı dozda kullanıldıklarında ise kasvetli, hatta moral bozucu, bir etki yaratabilirler; tembellik, ağırkanlılık, hayalperestlik, duygusallık uyandırabilirler. Işığın tamamen yutulduğu ya da yansıtıldığı birer renksizlik durumu olan siyah ve beyazın ise meydana getirdiği bazı psikolojik çağrışımlar söz konusudur (Duran Sağocak, 2005). Beyaz renk genel olarak masumiyet, barış, neşe, saflık, temizlik ve ölümsüzlüğün rengidir (Çalışkan, vd., 2010: 104).

Genel olarak siyah renk güç, kuvvet, bazen de keder, yas anlamına geldiğini ifade etmektedir (Çekinmez, 2010).

Sıcak renkler (kırmızı, sarı) uyarıcı, soğuk renkler (yeşil, mavi) ise dinlendirici etkiye sahiptir.

Şekil 1. Sıcak Ve Soğuk Renkler

Renklerin duygularla ve heyecanlarla ilgileri vardır. Renklerin ilk çağrıştırdıkları, doğadan bize anımsattıkları ile ilişkilidir. Güneş, ateş sıcaktır ve bu sebeple kırmızı ve turuncu tonlarının kişiye anımsattıkları bununla ilişkilidir.

Sıcak renkler fiziksel gücü, enerjiyi, dinamizmi artırır, metabolizmayı hızlandırır. Kırmızı renk iştah açtığı düşüncesi sebebiyle birçok gıda firması tarafından tercih edilmektedir.

Açık ve sıcak renkler diğer renklere nazaran çok daha etkilidirler. Kırmızı renk kişi üzerinde çekici bir etki bırakırken, sarı huzursuzluk verici bir etkiye sahiptir.

Şekil 2. Mavinin Dekorasyondaki Yeri

Renklerin bu tür etkilerinden yaşadığımız mekânlar içinde de faydalanabiliriz. İnsana huzur veren, dinlendirici bir oda istiyorsak, perde, halı ve döşemelerini mavi tonda seçebiliriz.

Neşeli, cıvıl cıvıl bir oda arzuluyorsak daha sıcak, hareketli renkler kullanırız. Bir çocuk odasında ise, ister perde ister yer döşemesi vs. olsun zekâ gelişiminde faydalı olduğu için tercih edilen renk turuncu ve tonlarıdır. Fakat yine de bu renk kullanım kişilere göre değişmektedir.

Şekil 3. Turuncunun Dekorasyondaki Yeri

SONUÇ

Günümüzde tasarlama işlemi, tasarımcının bile hâkim olamayacağı kadar çok genişlemiş ve gelişmiştir. Çünkü tasarlanacak ürünün elde edilmesi için göz önünde bulundurulması gereken teknik, ekonomik ve sosyal faktörler vardır. Bu faktörler ürünü kullanacak birey esas alınarak, hem bireyi hem de tasarımcıyı doğrudan etkilemektedir.

Tasarımcı, ürününü tasarlarken toplumun sosyal, kültürel, teknolojik, ekonomik ve estetik değerlerini göz önüne alarak ürününü meydana getirmektedir. Toplumun bu beklentilerini kendine göre yorumlamakta ve tasarımlarına kaynak olarak almaktadır (Bici, 2007).

Türkiye’de birkaç firma dışında Türk halı sektörü, genelde AR-GE faaliyetlerine ve markalaşmaya önem vermemiş; tasarım, desen, model ve renk konularında yatırım yapmamıştır. Böylece, dünya pazarlarındaki tüketici tercihlerindeki değişime uyum sağlanamamış ve moda trendleri yeterince takip edilememiş, desen ve renk çeşitliliği sağlanamamış, yeni ürün ve tasarım geliştirilememiştir. Bu alanlarda nitelikli işgücü de yetişmemiştir. Ayrıca, ucuz mal edebilmek için zamanla kalite de terk edilmiş ve halı imalatında kalitesiz malzemelerin kullanılmasına yönelinmiştir. Gelenen noktada, rekabette bu alanların ön plana çıkması, Türk halıcılığını olumsuz etkilemiştir. Bu nedenlerdendir ki makine halıcılığında tasarım önemli bir konudur.

KAYNAKÇA

- Arslan, K. (2009). Moda Tasarımı Raporu, Araştırma Raporları, MÜSİAD
- Becer, E. (1999). İletişim ve Grafik Tasarım, Dost yay., Ankara.
- Beşen, M. (2011). Geleneksel Halı Dokumalarının Çağdaş Halıya Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Ana sanat Dalı
- Bici, E., (2007). Aynı Ürün iki Farklı Disiplin: Endüstri Ürünleri Tasarımcıları ve Moda Tasarımcılarının Ayakkabı Tasarımına Yaklaşımlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çalışkan, N., Karadağ, E. ve Çalışkan, F. (2010). Eğitim, iletişim ve öğretmenin beden dili. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çalışkan, N., Kılıç, E. (2014). Farklı Kültürlerde ve Eğitimsel Süreçlerde Renklerin Dili, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), Cilt 15 Sayı 3. Sayfa 70.
- Çekinmez, V. 2010. Farklı kültürlerde renklerin anlamları. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Dandul, E. Giyim Tekstili Dokuma Ürünleri Oluşumunda Modanın Etkileri Ve Tasarımcının Sorumlulukları.
- Duran Sağocak, M. (2005). Ergonomik Tasarımda Renk, Trakya Univ J Sci, 6(1): 77-83, 2005, sayfa 78.
- Ertürk, N., Erdoğan, D. İ. (2011). Bir Moda Tasarımcısının Koleksiyon Hazırlama Süreci Ve Simay Bülbül Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı.
- Mazlum, Ö. (2011). Rengin Kültürel Çağrışımları, Sayı 31, Aralık.
- Sezgin, Ş., Önlü, N. (1992). Tekstilde Tasarım Olgusu. Tekstil ve Mühendis Dergisi, Nisan, Yıl 6, Sayı 52, Bursa
- Turgut, G. D. (2010). Teknolojik Koşulların Modaya Olan Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekstil Ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, Tekstil Ve Moda Tasarımı Programı.
- Uçar T.F. (2004). Görsel iletişim ve Grafik Tasarım, İnkılap Yay., İstanbul.

MAKİNE HALISI ÜRETİMİNDE BOY KESİM PROSESİNİN ANALİZİ

Öznur ÖZDİNÇ
Eylem EROL
Tuğba TÖLEK

GİRİŞ

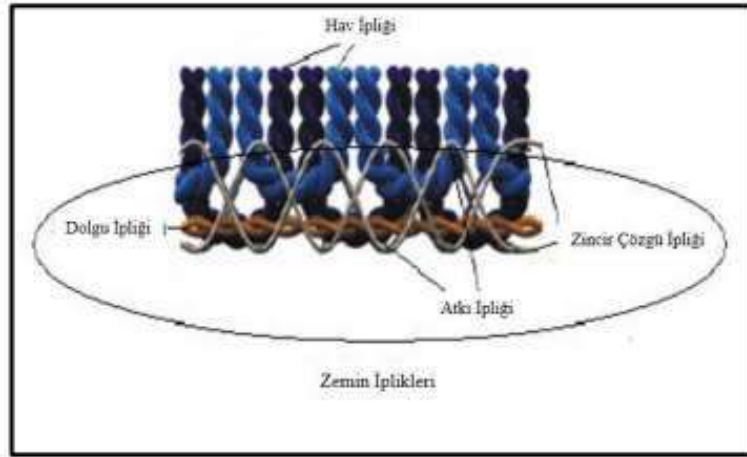
Halıcılık kökeni milattan önceki yüzyıllara dayanan dokumacılık sanatının bir dalıdır. Kaba dokumalarda çözümlenmiş ipliklerine, uçları dışarı sarkan renkli yün ve tiftiklerin düğümlenmesiyle hayvan postlarının taklit edilerek zamanla asıl halı yapısının geliştiği düşünülmektedir. Halıcılık Anadolu'ya Selçuk Türkleri tarafından girmiş ve gelişmiştir. İstanbul'un fethinden sonra İtalya ve Güney Fransa'ya giden dokumacı ve halı ustaları tarafından 16. Yüzyılda Güney Fransa'da Türk düğüm tekniğiyle üretilmeye başlamıştır. 1539 yılında Avrupa'da dikey el tezgâhında ilk halı dokunmuş 1604 yılında Paris'te Pierre Du Pont ilk yatay yarı otomatik halı tezgâhında dokumayı gerçekleştirmiştir. Türkiye I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar dünya halı ticaretinde önemli kavşak noktalarından biri olmayı başarmıştır. Fakat 1929 ekonomik buhranı ve makineleşmenin etkisiyle halıcılıkta önemli duraklamalar görülmüştür. 1945 yılından itibaren iç piyasaya yönelik olarak gelişmeler yaşanmıştır. İnsanların yaşam seviyelerinin artmasıyla ihtiyaçlar da artmış ve bu gereksinimi karşılayamayan el halısına makine halısı destek vermiştir (Uyanık, 2012).

1900'lü yılların başında gelişen teknoloji ile beraber tekstil endüstrisinde halı dokuma makinaları kullanılmaya başlanmıştır. Bu halıların en önemli özelliği yüksek üretim hızı ve düşük maliyete sahip olması olmuştur (Saghay & Güleç & Deniz, 2011). Türkiye' de ilk makine halı fabrikası 1953 yılında İzmir' de kurulmuştur. Başlarda el halıcılığını baltalayacağı için istenmeyen makine halıcılığı 1970 yılından sonra gelişmeye başlamıştır (Uyanık, 2012).

El ve makine halısı olarak iki alt ürün grubuna ayrılabilen halı sektörü, nüfus, alım gücü, inşaat ve otomotiv sektörlerindeki büyümeden kaynaklı talep artışına bağlı olarak pazar payı hızla artan önemli bir üretim sahasıdır. Türkiye, yıllık 350 milyon m² üretim kapasitesi ile dünya halı üretiminin %35'ini gerçekleştirirken 16 milyar dolarlık halı pazarında %7'lik paya sahiptir (Uyanık, 2012).

Son yıllara bakıldığında ülkemiz halı pazarında dünyada söz sahibi konumundadır. Türkiye'deki halı üretiminin yaklaşık % 85'i makine halısıdır. Bugün Türkiye'de üretilen halının yaklaşık % 60'ı ihraç edilmekte, ihracatın % 88'ini makine halısı, % 12'si ise el halısından oluşmaktadır (Anonim, 2011).

Halı; kullanım yüzeyi tekstil materyalinden meydana gelen ve genellikle zemin kaplaması amacıyla kullanılan havlı tekstil yer döşemesi şeklinde tanımlanabilir (Erdoğan, 2001). Dokuma tipi makine halılarında zemin dokusunu oluşturan atkı ve çözgü ipliklerinin yanında diğer iplik grubu olarak hav iplikleri kullanılmaktadır (Dalcı, 2006). Makine halısını oluşturan iplikleri Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Halı yapısını oluşturan iplikler (Kırta, 1981)

Çözgü iplikleri zemin çözgüsü ve dolgu çözgüsü olarak iki gruba ayrılmaktadır. Zemin çözgü iplikleri halı zemininde ana örgüyü oluşturan ipliklerdir (Saghay & Güleç & Deniz, 2011).

Makine halıları, aksminster (axminster) ve yüz yüze (wilton) teknikleri ile dokunur. Ancak, halı dokunduktan sonra satılabilir bir ürün haline gelmesi için bir takım işlemlerden geçmesi gerekir. Bunlar sırası ile Çiti, Apre, Traş, Boy kesim, Etiket, Overlok, En kesim, Sürfile, Sarım-Ambalaj prosesleridir.

Halı ile ilgili çalışmalar genellikle hav–dolgu–zemin çözgü ipliklerinin özelliklerini ve halıdaki hav sıklığının halı üzerinde oluşturduğu performansı üzerindeki değişimleri üzerine yapılmıştır. Ancak halıya uygulanan ard işlemler ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmada makine halısı dokunduktan sonra halıların boyu yönünde birbirinden ayrılması için uygulanan boy kesim prosesi hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

1. KESİM PROSESİ

Boy kesim bölümünde; halılar kesim teli verilen yerden makine üzerindeki bıçakların dönmesi sureti ile boyuna yönde birbirinden ayrıldığı bölümdür. Halının boyuna yönde kesilmesi Şekil 1’de gösterilmektedir. Bu prosesten çıkan daha sonra etiketlenmek üzere etiket bekleme alanına araba ile çekilmektedir.

Şekil 1. Halının boyuna yönde kesilmesi

1.1. Boy Kesim Makineleri

Halı kesim makineleri; kumanda panosu, kesici kafa, sensör kısımlarından oluşmakta ve bu kısımların tamamına “modül” ismi verilmektedir. Makine üzerinde bulunan modüller Şekil 2’de gösterilmektedir. Makinede bulunan modül sayısı işletmede bulunan dokuma makinesinin enine ve işletmede dokunan halı bölümlerinin sayısına bağlı olarak değişmektedir.

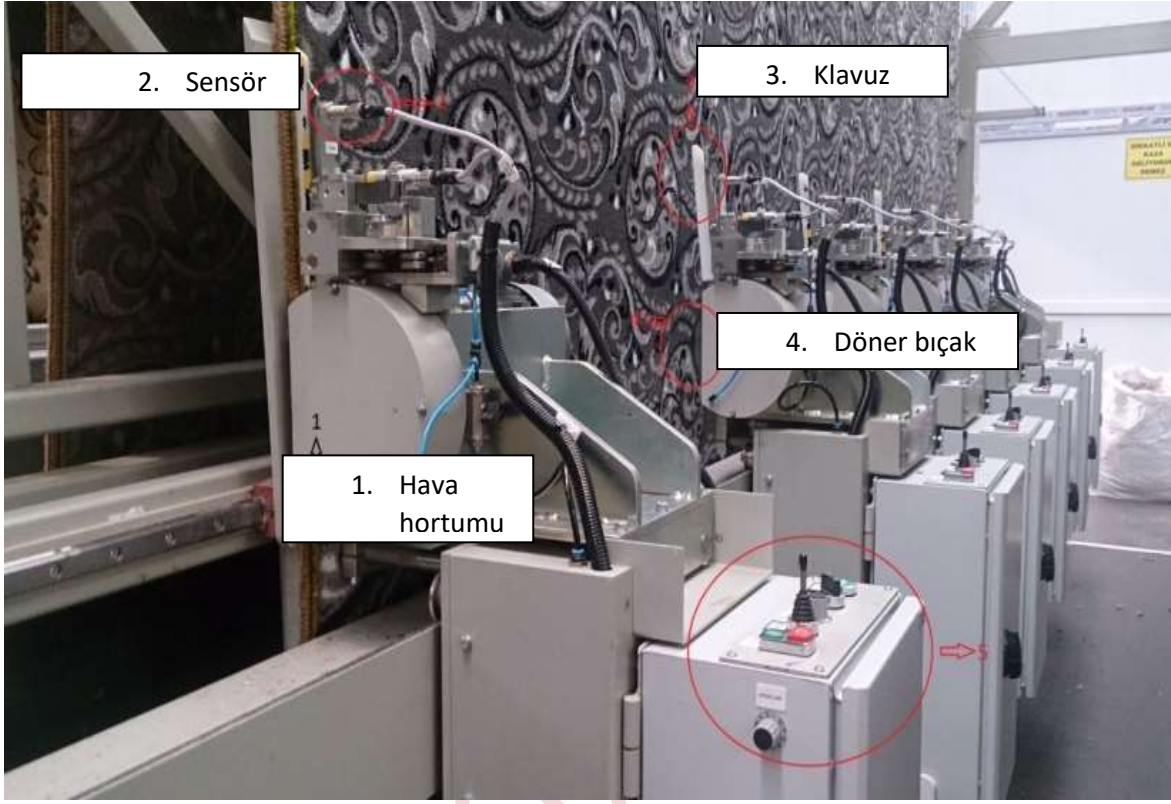

Şekil 2. Makine üzerinde bulunan modüller

1.2. Halı Kesim Sehparlarının Yapısı

Boyuna kesim makinesi üzerinde döner bıçak, sensör, kılavuz, bıçağı soğutma için hava hortumu ve kumanda panosu bulunmaktadır. Şekil 3’de Halı kesim sehparlarının yapısı ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir.

Şekil 3. Halı kesim sehparlarının yapısı

Makine üzerinde bulunan hava hortumu ile ısınan kesme bıçağı soğutulmakta ve bu işlem için 6 barlık (işletme basıncı) hava kullanılmaktadır.

Kesim bıçağının arkasında yer alan sensör; kılavuz hareketine göre kesme bıçağını yönlendirerek kılavuzun sağa-sola ve geriye kaymasını önlemektedir. Kılavuzun yönlendirmesi kumanda panosunda yer alan elektronik beyin tarafından sağlanmaktadır. Sensörde dikkat edilmesi gereken husus; sensörlerin sık sık kontrol edilmesi gerekliliğidir. Aksi takdirde sensör görmediği zaman, bıçak kesme yerinden halının içine girip halıya zarar verebilmektedir.

Kılavuz; Halının kesim yerinden bıçağın çıkmamasını sağlayan ve bıçağa yön veren sert plastikten oluşan kısımdır. Bıçak ise iki halıyı birbirinden ayırmak için kullanılan 20 cm çapında daire şeklindeki parçadır. Makinede kullanılan bıçak Şekil 4’de gösterilmektedir.

Şekil 4. Döner bıçak

Döner bıçaklı kesim makinelerinde belirli bir süre kesim işlemi yapıldıktan sonra, iki halı arasındaki kesme boşluğu jüt olduğu için, halı kalitesine göre değişen sürelerde bıçaklar körlenmektedir. Bu nedenle bıçaklar belirli aralıklarla bileylemeye gönderilmelidir. Bu süre, işletmenin günde 8 saat çalışması durumunda normal kalitedeki halılar için 15 gün, yüksek kalitedeki halılar için ise 8-10 güne kadar düşmektedir. Ancak bıçaklar belirli zamanlarda bileylemeye gidip geldiği için çapları zaman içinde azalmaktadır. Bıçağın çapı 14cm'nin altına düştüğü zaman artık kullanılamaz durumdadır ve bıçağın yenisi ile değiştirilmesi gerekmektedir. Makinede bulunan yan kapaklar açılarak bıçak çıkarılır ve yenisi tekrar takılır.

Makine üzerinde bulunan son kısım Kumanda Panosudur. Kumanda panosu; kesim makinesini ileri-geri, sağa-sola hareket ettirme, hızı açma-kapatma fonksiyonlarını yaptırarak kesim makinesine yön veren kısımdır.

1.3. Boy Kesme Makinesinin Çalışma Şekli

Boy kesme makinesinin çalışma şekli sırası ile aşağıdaki gibidir;

- i. Tüm bıçaklar kumanda panosundaki düğmeler sayesinde sağ-sol-ileri-geri yönlendirmeleri kullanılarak halı üzerinde bulunan kesim yerlerine getirilir.
- ii. Kılavuz halıda bulunan kesim yerinin tam orta kısmına gelecek şekilde ayarlanır ve kumanda panosunda ileri butonuna basarak makinenin kesim yerine yerleşmesini sağlar.
- iii. Bıçakları soğutmak için hava açılır.
- iv. Bıçak çalıştırılır.
- v. Start (başlama) butonuna basılarak tüm makinelerin çalışması sağlanır.
- vi. İleri tuşuna basarak halının ilerlemesi sağlanır. Halı ilerlerken bıçakların olduğu kısımlar kesilmiş olacaktır.
- vii. Kesim makineleri ön taraftaki J-box boşalana kadar, bölüm değişikliği olduğu veya bıçaklarda kayma olduğu zaman kesme tarafından durdurulur. Böylelikle halılar bu bölümde birbirinden boyuna yönde ayrılmış olur. Bıçakların konumları tekrar ayarlanır ve kesme işlemine devam edilir. Kesme işlemi bittikten sonra veya bıçakların yerleri değişmesi gerektiği zaman kesim operatörü tarafından bıçaklar kesim yerlerinden çıkarılır.

- viii.** Daha sonra bıçaklar durdurulup bıçak soğutması için açılan hava kapatılır ve makinenin herhangi bir nedenden dolayı çalışmaması için stop (durdurma) düğmesine basılarak makine sonraki kesim yapılacak yere götürülür. Böylelikle halılar bu bölümde birbirinden boyuna yönde ayrılmış olur.
- ix.** Halılar bir konfeksiyon arabasına yerleştirilir ve bir sonraki bölüm olan etiket bölümüne iletilmesi sağlanır.

2. SONUÇ

Emek yoğun bir sektör olan makine halısı sektörü, tekstil sektöründe çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye'deki toplam halı pazarının yaklaşık %90'lık bölümünü makine halısı oluşturmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin makine halısı ihracatı önemli boyutlara ulaşmıştır ve artmaya da devam etmektedir. Türkiye'nin makine halısı üretiminin büyük çoğunluğu Gaziantep'te gerçekleşmektedir. Gaziantep'te 250'yi aşan firma bu alanda faaliyet göstermekte ve bu firmalar 850 makineden oluşan bir makine parkıyla yıllık ortalama 300 milyon metrekare makine halısı üretmektedirler. Bütün bu rakamlar Gaziantep makine halısı sanayisini dünyada çok güçlü ve rekabetçi bir yerde konumlamaktadır (www.domotexturkey.com)

Gaziantep bulunduğu konum itibarı ile Türkiye'nin Ortadoğu ihracatında önemli bir yere sahiptir. Gaziantep tarihin her döneminde köklü ticaret yolları güzergâhında olmuş, sahip olduğu ticaret yolları Arap ülkeleri ve doğu ülkeleri ile ihracat ve ithalat yapmasına ve geniş bir pazara sahip olmasını sağlamıştır (Ulusoy & Turan, 2016). Günümüzde küresel rekabet ortamında işletmeler de kaliteli ürün üretmeye odaklanmış durumdadırlar. Çünkü müşteri tatminini en yüksek düzeyde tutmak ve maliyetleri düşürmek işletmeler için büyük önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmada, boy kesim prosesinde modüllerde bulunan kısımlar ve modülün çalışma prensibi detaylı olarak incelenmiştir. Makine başında duran personelin kesme bıçağını halı kesim yerinden başka bir yere koyması sonucu halının farklı yerden kesilmesine neden olabileceği ve dokuma makinesinin bölümleri değiştiği zaman kesme bıçakları kaldırılmadan devam edilmesi ile halının yanlış yerden kesilmesi hatası oluşabileceği sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda makinede çalışan elemanın dikkatli ve işini özenli yapması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ANONİM, (2011). Türkiye Dokuma Makine Halıcılık Sektörü: Envanter, Projeksiyon Ve Analiz. Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçıları Birliği, 1- 48, Gaziantep.
- DALCI, S., (2006). Makine Halısı Üretim Parametrelerinin Halı Performansına Olan Etkilerinin Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, KSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Türkiye.
- ERDOĞAN, Ü. H., (2001). Ege Bölgesinde Üretilen Makine Halıları Ve Kullanılan Liflerin Başlıca Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye.
- KIRTA, E., (1981). Türkiye'de Üretilmekte Olan Makine Halılarının Teknolojik Özellikleri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sayfa:22-24.

SAGHAY, K.K., GÜLEÇ, E., DENİZ, M., (2011). Düğüm Atma Prosesinin Mekatronik Sistem Dizaynı, İzmir Yüksek Teknolojisi Enstitüsü Makina Mühendisliği Bölümü, Bitirme Projesi Raporu, İzmir.

ULUSOY, R., TURAN, N., (2016). Gaziantep Ekonomisinin Ortadoğu Açısından Önemi: The Importance Of Gaziantep City Economy For The Middle East, Journal of Gazi Academic View. 9, 18, 141-165, Jan. 2016. ISSN: 13079778.

UYANIK, S., (2012). Makine Halısı Üretimi, Öncü Basımevi, Ankara.

<http://www.domotexturkey.com/eNewsletter/2014/pfd/Domotex%20Gaziantep%202014-sektorTem-TR.pdf>

ISBN 978-605-7510-81-5

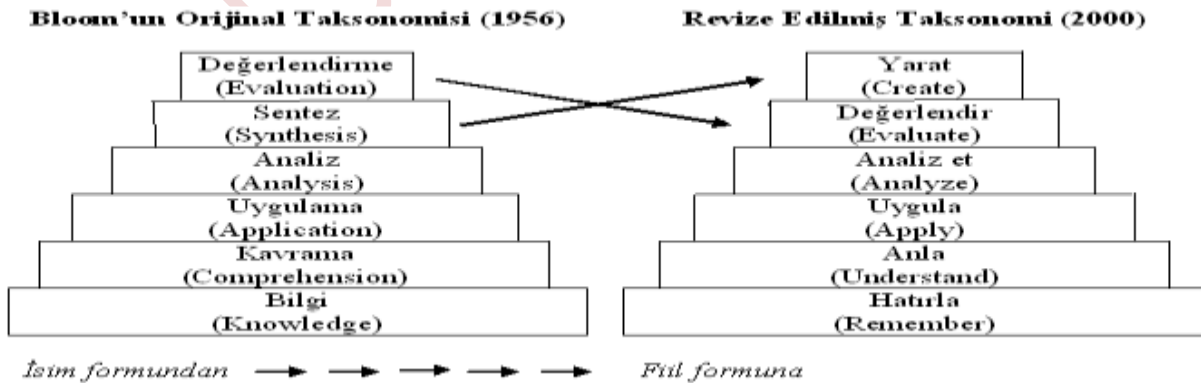
2018 - 2019 ÖĞRETİM YILI SINAVLA ÖĞRENCİ ALACAK ORTAÖĞRETİM KURUMLARINA İLİŞKİN MERKEZİ SINAVIN KONU KAZANIM VE BLOOM TAKSONOMİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Abdullah ÇETİN
Serkan ÜNSAL

GİRİŞ

Türkiye’de merkezi sınavlar farklı amaçlar için yapılsa da, en önemli görülen merkezi sınavlar bir üst öğrenime öğrenci seçmek amacıyla yapılan sınavlardır. Bu sınavlar yükseköğretime ve ortaöğretime öğrenci seçmek için yapılan merkezi sınavdır. Literatür incelendiğinde ortaöğretime geçiş için yapılan sınavın, tarihsel süreçte Liselere Geçiş Sınavı (LGS), Ortaöğretim Kurumlarına Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS), Seviye Belirleme Sınavı (SBS) ve Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sistemi (TEOG), Merkezi Ortak Sınav (MOS) gibi çeşitli adlarla gerçekleştirildiği görülmektedir (Uzoğlu, Cengiz ve Daşdemir, 2013). Son olarak 2018 yılında ortaöğretime geçiş sınavında köklü değişikliklere gidilerek sınavın adı, kapsamı, süresi ve soru sayısı değiştirilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bu değişiklikler öğrenci, veli, okul, öğretmenleri derinden etkileyerek, konu ile ilgili çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi soruların belirli kriterlere göre analizinin yapılmasıdır.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde ders kitaplarındaki soruların ve merkezi sınavda sorulan soruların (ÖSS, LYS, YGS, SBS, OKS vb.) analiz edilmesinde soruların BT’nin hangi basamağına uygun olduğunun ortaya çıkarılmasının amaçlandığı görülmektedir (Beyreli ve Sönmez, 2017; Korkmaz ve Ünsal, 2016). Yaklaşık 50 yıl etkinliğini sürdüren Bloom ve meslektaşlarının geliştirdiği BT 2000’li yıllara gelindiğinde David Krathwohl ve Lorin Anderson’ın öncülüğünde farklı alanlardaki uzmanların katılımı ile revize edilerek yenilenmiştir (Anderson, 2005; Krathwohl, 2002). Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilişsel süreç boyutu, orijinal taksonominin altı boyutu üzerinde önemli değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Orijinal taksonominin üç boyutunun isimleri değiştirilirken (bilgi yerine hatırlama, kavrama yerine anlama, sentez yerine yeniden oluşturma), iki boyutunda (yeniden oluşturma ve değerlendirme boyutu) kendi aralarında yerleri değiştirilmiştir. Bilimsel süreç basamağındaki tüm boyutlar isimlerine uygun olarak fiil formuna dönüştürülmüştür (Bümen, 2006; Eroğlu ve Kuzu 2014; Korkmaz ve Ünsal, 2016). Orijinal taksonomiyle, yenilenen taksonominin karşılaştırılması Şekil 1’de verilmiştir. Şekil 1. Bloom’un orijinal taksonomisi ile revize edilmiş taksonomisi (Kaynak: Arı, 2013;162)

Ayvacı ve Türkdoğan (2010) yaptığı çalışmada Yenilenmiş Bloom Taksonominin Bilişsel Süreç Boyutu (YBTBSB) basamaklarını ve özellikleri aşağıdaki gibi özetlemiştir.

Hatırlama: Bilişsel sürecin birinci basamağı olan bu basamakta herhangi bir nesne, olay, olgu yada kavramla ilgili özellikleri tanıma, tanımlama, söyleme, ezberleme ve hatırlama vardır.

Anlama: Bu basamakta öğrencinin öğrendiği bilgiyi özümsemesi, yorumlanması, özetlenmesi, örneklendirilmesi, karşılaştırılması, açıklaması, anlam çıkarması, grafik haline getirmesi vardır.

Uygulama: Elde edilen bilgileri kullanarak uygulama yapması, bir yöntemi/formülü kullanarak problemi çözmesi, deney yapması, yeni bir problem durumunu çözmesi bu basamağın özelliklerindedir.

Analiz: Bu basamakta her hangi bir olay yada materyalin bütünü oluşturduğu öğelerinin arasındaki ilişkileri ortaya çıkarma, öğeleri ayırma, öğelerin işlevlerini bilme ve öğelerin farklılıklarını ortaya kayma vardır.

Değerlendirme: Bir olay ya da olgu hakkında karar verme işlemi bu basamakta gerçekleştirilir. Karar belirli kriter/standartlara dayalı olarak verilir. Bu basamakta birey seçebilir, takdir veya tenkit edebilir.

Yeniden oluşturma: Bilişsel sürecin son basamağı olan yeniden oluşturmada yeni bir ürün oluşturma vardır. Yeni bir fikir, model, tasarım, ürün oluşturma bu basamakta gerçekleştirilir. Bu basamakta oluşturulan ürünün özgün olması gerekir (Arı, 2013).

Yenilenmiş Bloom taksonomisine göre 2018 yılında yapılan Sınavla Öğrenci Alacak Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezî Sınavın analiz edilmesi, bu sınavda sorulan soruların yapılandırma yaklaşım gerektirdiği üst düzey bilişsel becerileri ne ölçüde karşıladığını ortaya çıkarılması açısından önemlidir.

2018 yılında yapılan ortaöğretime geçiş sınavının kapsamı, ağırlık katsayısı Tablo 1’de verilmiştir (MEB, 2018).

Tablo 1

2018 yılında yapılan ortaöğretime geçiş sınavının, soru sayısı ve ağırlık katsayısı

Alt testleri	Soru sayısı	Ağırlık katsayısı
Türkçe	20	4
T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	10	1
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	10	1
Yabancı Dil	10	1
Matematik	20	4
Fen Bilimleri	20	4

Tablo 1 incelendiğinde Fen Bilimleri dersinin soru sayısına (20) ve ağırlık katsayısına (4) bakıldığında merkezi sınavın en önemli derslerinden biri olduğu görülmektedir. Literatürde de 2018 yılında yapılan ortaöğretime geçiş sınavıyla ilgili her hangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmacılar tarafından bu durum eksik olarak görülmüş ve araştırmada Fen Bilimleri dersine ait sorular analiz edilmesine karar verilmiştir. Bu yüzden araştırmanın amacı, 2018 - 2019 öğretim yılı sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınavda sorulan fen bilimleri sorularını; kazanım, konu ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi kapsamında incelenmektedir.

YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle gerçekleştirilmiştir. Doküman, araştırma öncesi elde edilen resmi kayıtlar, mektuplar, gazeteler, şiirler, şarkılar, ortak kayıtlar, hükümet dokümanları, tarihsel dokümanlar, günlükler, otobiyografiler (yaşam öyküsü/özgeçmiş) gibi belgelere verilen addır (Merriam, 2013, s. 132). Doküman incelemesi hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Şimşek ve Yıldırım, 2011, s.187). Karasar'a (2009) göre doküman incelemesi yönteminin araştırmalarda başarılı bir şekilde uygulanması için araştırmacının araştırma yapacağı belgeleri yakından tanımalı ve onlardan nasıl yararlanacağını bilmelidir. Bu araştırmada doküman olarak Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sınavla Öğrenci Alacak Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezî Sınav Sayısal Bölüm A Kitapçığında yer alan Fen Bilimleri soruları ve 2018 yılında yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) incelenmiştir. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizin amacı, elde edilen verileri düzenleyerek sistematik, açık ve anlaşılır şekilde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu kapsamda 2018 yılında merkezi sınavda sorulan sorular Fen Bilimleri Öğretim Programı bağlamında ele alınarak konu alanı, kazanım ve yenilenen Bloom Taksonomisi kapsamında iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Daha sonra analiz sonuçları birleştirilmiştir. Farklı analiz sonuçlarının olduğu durumlarda araştırmacılar tartışarak ortak karara varmışlardır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular sınavda çıkan konu alanına göre ayrı ayrı incelenerek tablolarda verilmiştir. Liselere geçiş merkezi sınavda sorulan fen bilimleri sorularının, fen bilimleri öğretim programı kazanımlarına uygun olduğu, altı adet sorunun "Canlılar ve Yaşam" konu alanından, yedi adet sorunun "Madde ve Doğası" konu alanından, yedi adet sorunun "Fiziksel Olaylar" konu alanından olmak üzere 20 adet soru sorulduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Dünya ve Evren" konu alanında ise soru sorulmadığı görülmektedir.

Canlılar ve yaşam konu alanından sorulan sorular kazanım, ünite alanı ve Yenilenen Bloom Taksonomisinde Bilimsel Süreç Basamağı (YBTBSB) bakımından incelenerek elde edilen bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

Canlılar ve yaşam konu alanı ile ilgili 2018 yılında sorulan soruların betimlenmesi

Soru No	Sınavda Çıkan Soruların Kazanımı	Soruların Ünitesi	YBTBSB
1	F.8.2.1.2. DNA'nın yapısını model üzerinde gösterir.	DNA ve genetik kod	Uygulama
2	F.7.2.2.1. Mitozun canlılar için önemini açıklar.	Hücre ve bölünmeler	Anlama
3	F.7.6.1.2. Sperm, yumurta, zigot, embriyo, fetüs ve bebek arasındaki ilişkiyi açıklar.	İnsanda üreme, büyüme ve gelişme	Analiz
4	F.8.6.2.1. Bitkilerde besin üretiminde fotosentezin önemini fark eder.	Enerji dönüşümleri ve çevre bilimi	Değerlendirme
6	F.5.6.2.2. Yakın çevresindeki veya ülkemizdeki bir çevre sorununun çözümüne ilişkin öneriler sunar.	İnsan ve çevre	Değerlendirme
14	F.5.6.3.1. Doğal süreçlerin neden olduğu yıkıcı doğa olaylarını açıklar.	İnsan ve Çevre	Anlama

Tablo 2 incelendiğinde canlılar ve yaşam konu alanından 6 adet soru sorulduğu görülmektedir. Bu soruların iki tanesinin 8. sınıf kazanımına, 2 tanesinin 7. sınıf kazanımına ve 2 tanesinin de 5. sınıf

kazanımına uygun olduğu belirlenmiştir. Birer soru DNA ve genetik kod, hücre ve bölünmeler, insanda üreme, büyüme ve gelişme, enerji dönüşümleri ve çevre bilimi ünitelerinden sorulurken, iki soru insan ve çevre ünitesinden sorulmuştur. Sorulan soruların YBT'ye uyumuna bakıldığında iki sorununun anlama, bir sorunun uygulama, bir sorunun analiz, iki sorunun değerlendirme basamağında sorulduğu görülmektedir.

Madde ve doğası konu alanından sorulan sorular kazanım, ünite alanı ve YBTBSB bakımından incelenerek elde edilen bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3

Madde ve doğası konu alanı ile ilgili 2018 yılında sorulan soruların betimlenmesi

Soru No	Sınavda Çıkan Soruların Kazanımı	Soruların Ünitesi	BTBSB
5	F.6.4.4.2. Farklı türdeki yakıtların ısı amaçlı kullanımının, insan ve çevre üzerine etkilerini tartışır	Madde ve ısı	Anlama
15	F.8.4.1.2. Elementleri periyodik tablo üzerinde metal, yarımetal ve ametal olarak sınıflandırır.	Madde ve endüstri	Anlama
16	F.8.4.3.1. Bileşiklerin kimyasal tepkime sonucunda oluştuğunu bilir.	Madde ve endüstri	Anlama
17	F.8.4.4.7. Asit yağmurlarının önlenmesine yönelik çözüm önerileri sunar.	Madde ve endüstri	Analiz
18	F.8.4.5.1. Isınmanın maddenin cinsine, kütleline ve/veya sıcaklık değişimine bağlı olduğunu deney yaparak keşfeder.	Madde ve endüstri	Analiz
19	F.8.4.5.3. Maddelerin hâl değişimi ve ısınma grafiğini çizerek yorumlar.	Madde ve endüstri	Değerlendirme
20	F.5.4.1.1. Maddelerin ısı etkisiyle hâl değiştirebileceğine yönelik yaptığı deneylerden elde ettiği verilere dayalı çıkarımlarda bulunur	Madde ve değişim	Anlama

Tablo 3 incelendiğinde madde ve doğası konu alanından yedi adet soru sorulduğu görülmektedir. Bu soruların beş tanesinin 8. sınıf kazanımına, 1 tanesinin 6. sınıf kazanımına ve yine 1 tanesinin de 5. sınıf kazanımına uygun olduğu belirlenmiştir. Beş soru madde ve endüstri ünitesinden sorulurken, bir soru madde ve ısı ünitesinden, yine bir soru madde ve değişim ünitesinden sorulmuştur. Sorulan soruların YBT'ye uyumuna bakıldığında dört sorununun anlama, iki sorunun analiz, bir sorunun değerlendirme basamağında sorulduğu görülmektedir.

Fiziksel olaylar konu alanından sorulan sorular kazanım, ünite alanı ve YBTBSB bakımından incelenerek elde edilen bulgular Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4

Fiziksel olaylar konu alanı ile ilgili 2018 yılında sorulan soruların betimlenmesi

Soru No	Sınavda Çıkan Soruların Kazanımı	Soruların Ünitesi	YBTBSB
7	F.8.5.1.1. Basit makinelerin sağladığı avantajları örnekler üzerinden açıklar.	Basit makineler	Uygulama
8	F.8.5.1.2. Basit makinelerden yararlanarak günlük yaşamda iş kolaylığı sağlayacak bir düzenek tasarlar.	Basit makineler	Uygulama
9	F.7.5.3.4. Merceklerin günlük yaşam ve teknolojideki kullanım alanlarına örnekler verir	Işığın madde ile etkileşimi	Anlama
10	F.6.5.3.1. Sesin farklı ortamlardaki süratini karşılaştırır.	Ses ve özellikleri	Anlama
11	F.8.7.1.1. Elektriklenmeyi, bazı doğa olayları ve teknolojideki uygulama örnekleri ile açıklar.	Elektrik yükleri ve elektrik enerjisi	Anlama
12	F.8.7.1.2. Elektrik yüklerini sınıflandırarak aynı ve farklı cins elektrik yüklerinin birbirlerine etkisini açıklar	Elektrik yükleri ve elektrik enerjisi	Anlama
13	F.8.7.2.1. Cisimleri, sahip oldukları elektrik yükleri bakımından sınıflandırır.	Elektrik yükleri ve elektrik enerjisi	Analiz

Tablo 4 incelendiğinde fiziksel konu alanından yedi adet soru sorulduğu görülmektedir. Bu soruların beş tanesinin 8. sınıf kazanımına, 1 tanesinin 7. sınıf kazanımına ve yine 1 tanesinin de 6. sınıf kazanımına uygun olduğu belirlenmiştir. İki soru basit makineler ünitesinden sorulurken, bir soru ışığın madde ile etkileşimi ünitesinden, yine bir soru ses ve özellikleri ünitesinden sorulmuştur. Üç soru ise elektrik yükleri ve elektrik enerjisi ünitesinden sorulmuştur. Sorulan soruların YBT'ye uyumuna bakıldığında dört sorununun anlama, iki sorunun uygulama, bir sorunun analiz basamağında sorulduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın sonunda 2018 yılında ortaöğretime geçiş merkezi sınavda sorulan fen bilimleri sorularının, fen bilimleri öğretim programında yer alan kazanımlara uygun olduğu, altı adet sorunun "Canlılar ve Yaşam" konu alanından, yedi adet sorunun "Madde ve Doğası" konu alanından, yedi adet sorunun "Fiziksel Olaylar" konu alanından olmak üzere 20 adet soru sorulduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Dünya ve Evren" konu alanında ise soru sorulmadığı görülmektedir. Dünya ve evren konu alanı ile ilgili soru sorulmamasının nedeni, 2018 yılında yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programından bir önceki öğretim programında bu konu alanının genellikle son ünitelerde yer alması ve derslerde işlenmeme endişesi olabilir.

Merkezi sınavlarda sorulan sorular YBT'nin bilişsel süreç boyutu kapsamında incelendiğinde soruların daha çok "anlama" basamağında sorulduğu, bunun yanında "uygulama, analiz ve değerlendirme basamağında soruların da olduğu görülmektedir. Araştırmada "hatırlama" ve "yeniden oluşturma" basamağında soru sorulmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Arı ve Gökler (2012) yaptığı ilköğretim Fen ve Teknoloji dersi kazanımları ve SBS sorularının yeni bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi adlı çalışmanın sonuçları ile benzerlik

göstermektedir. Merkezi sınavda sorulan bazı soruların yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak üst bilişsel becerileri açığa çıkaracak sorular olduğu söylenebilir. Bu durum öğretmenleri yapılandırmacı yaklaşıma uygun ders işlemeye yönlendirebilir.

Doğan ve Burak (2018), MEB tarafından yayımlanan İlköğretim 3-8. Sınıflar Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda belirtilen 4. sınıflar düzeyindeki kazanımların Revize Edilmiş Bloom Taksonomisi'ne göre bilişsel süreç boyutunda analiz ettiklerinde kazanımların %6.7'sinin hatırla boyutuna, %44.4'ü anlama boyutuna, %20'si uygulama boyutuna, %4.4'ü analiz boyutuna, %13.3'ü değerlendirme boyutuna, %11.1'i yeniden oluşturma boyutuna denk geldiğini belirtmektedirler. Kazanımlar diğer sınıfların Fen Bilimleri öğretim programında da buna benzer bir dağılım göstermiş ise sorulan soruların kazanımların öğretim programında bulunma oranına uygun sorulduğu söylenebilir.

Literatürde yapılan araştırmalar ilköğretim fen bilimleri dersinde öğretmenlerin sınavda sorudukları soruların çoğunlukla Bloom taksonomisi bilimsel süreç becerilerinin bilgi boyutunda olduklarını ortaya koymaktadır (Ayvacı ve Türkoğan, 2010; Ermurat, Gümüş, Kurt ve Feyatörbay 2011; Özcan ve Oluk, 2007). Bu araştırmanın sonucunda ise merkezi sınavda sorulan soruların bilgi düzeyinde olmadığı daha üst boyutlarda olduğu ortaya konmuştur. Bu durumda öğretmenlerin sınavda sorduğu sorularla merkezi sınavda sorulan soruların benzerlik göstermemesi öğrencilerin merkezi sınavda başarısız olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anderson, L. W. (2005). Objectives evaluation and the improvement of education. *Studies in Educational Evaluation*, 31(2), 102-113.
- Arı, A. (2013). Bilişsel alan sınıflamasında yenilenmiş Bloom, SOLO, Fink, Dettmer Taksonomileri ve uluslararası alanda tanınma durumları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6(2), 259-290
- Arı, A., ve Gökler, Z. S. (2012). "İlköğretim Fen ve Teknoloji dersi kazanımları ve SBS sorularının yeni bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi." X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde Üniversitesi 27-30 Haziran Niğde 2012
- Ayvacı, H. Ş ve Türkoğan, A. (2010). Yeniden yapılandırılan Bloom Taksonomisine göre fen ve teknoloji dersi yazılı sorularının incelenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(1), 13-25
- Beyreli, L ve Sönmez, H. (2017). Bloom Taksonomisi ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaların odaklandığı araştırma konuları. *International Journal of Languages' Education and Teaching* 5(2), 213-229
- Bümen, N. T. (2006). Program geliştirmede bir dönüm noktası: Yenilenmiş Bloom taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 32(142).
- Doğan, Y. ve Burak, D. (2018). 4. sınıf fen bilimleri dersi kazanımlarının revize edilmiş bloom taksonomisine göre incelenmesi, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 23, 34-56
- Ermurat, D., Gümüş, İ., Kurt, M ve Feyatörbay, E. (2011). İlköğretim fen bilgisi dersinde sorulan sınav sorularının Bloom Taksonomisine göre analizi (Erzurum Örneği), *EKEV Akademi Dergisi* 15(49), 261-269
- Eroğlu, D. ve Kuzu, T. S. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki dil bilgisi kazanımlarının ve sorularının yenilenmiş bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Başkent University Journal Of Education*, 1(1).
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık,
- Korkmaz, F ve Ünsal, S. (2016). Bloom'un yenilenmiş taksonomisine göre bir sınav analizi. *Turkish Journal of Education (TURJE)* 5(3), 170-183 DOI:10.19128/turje.97 05
- Krathwohl, D.R. (2002). A revision of Bloom's Taxonomy: an overview. *Theory into Practice*. 41,4, 212-218.
- MEB, (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)* Ankara: MEB yayınları

- MEB, (2018). *Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınav başvuru ve uygulama kılavuzu* Ankara: MEB yayınları
- MEB, (2018). *Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınav sayısal bölüm A kitapçığı* Ankara: MEB yayınları
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Ed. S. Turan) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Özcan, S. ve Oluk, S. (2007). İlköğretim fen bilgisi derslerinde kullanılan soruların Piaget ve Bloom taksonomisine göre analizi, *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 8, 61-68
- Uzoğlu, M., Cengiz, E. & Daşdemir, G. (2013). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin seviye belirleme sınavında (SBS) yapılan değişiklikler ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Mersin üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 9(3), 77-86.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Z KUŞAĞI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM DOYUMLARININ İŞ ETİĞİ ALGISINA ETKİSİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Gönül KONAKAY

GİRİŞ

Kuşak, kendi içinde türdeş bir yapıyı barındıran, ortak değerler, normlar, düşünceler ve davranış kalıpları etrafında toplanmış bireylerin oluşturduğu grupları ya da toplulukları ifade etmektedir. Aynı kuşağın bireylerini ortak bir paydada buluşturan ise doğumlarından itibaren kuşağın diğer bireyleri ile aynı teknolojik gelişmelere, toplumsal ilerlemelere ya da sorunlara, aynı ekonomik iniş-çıkışlarına tanıklık etmeleridir (Bayraktaroğlu, Özbek, 2018:5).

20. Yüzyılın başından itibaren kuşakları aşağıdaki tarihlere göre:

- 1946 yılından daha önce doğanlar; Sessiz veya Olgun kuşak,
- 1946-1964 (veya 1961) yılları arası doğanlar Baby Boomer kuşağı,
- 1965-1981 veya 1961-1980 yılları arası doğmuş olanlar X kuşağı,
- 1980 veya 1982 yıllarından sonra doğan kuşağı ise Milenyum kuşağı, Y kuşağı veya İnternet kuşağı olarak adlandırmıştır (Zhang,& ve Bonk, 2010: 76-92).

Z kuşağının doğum tarihleri bazı kaynaklarda 1995 yılı sonrasını bazılarında ise 2000 yılı sonrasını kapsamaktadır. Bu kuşak henüz iş hayatının içinde yer almamaktadır.

Kuşakların oluşumunda, o dönemde yaşanan önemli toplumsal ve politik olayların etkisi bulunmaktadır. Ancak hangi önemli olayların kişilere ya da toplumlara daha çok etki ettiği belli olmadığı için özellikle kuşak sınıflandırmalarında tarih aralıkları konusunda farklılıklar görülmektedir (Yiğit, 2010: 4-5).Z kuşağı bazı kaynaklarda 1990 yılı bazılarında 2000 yılı bazılarında ise 2003 yılı sonrası olarak nitelendirilmektedir. Bazı çalışmalarda ise 1995-2003 yılı M kuşağı olarak adlandırılmaktadır.

1990 yılından sonra doğan Z kuşağını tanımlayan en iyi anahtar sözcük 'hız'dır. Özellikle Z Kuşağı hızın önem kazandığı tüketim toplumunun içine doğmuştur. Hızlı yemek yiyen, hızlı iş değiştiren, hızlı okuyan, nihayetinde hızlı yazan, sabırsız bir kuşak olarak nitelendirilmektedir (Karahisar, 2013:77). Z kuşağı tükettiği her şeyin hızlı bir şekilde tüketilmesini istiyor. Çünkü enformasyon hızının içine doğmuş olması bu kuşakta dönüşüm ve hız algısı yaratıyor. Bunun için her şey bölünüp parçalanmalı ve küçük lokmalar gibi yutulabilmeli (dışarı atılabilmeli): tek şarkılar (şarkının bir bölümü), mini videolar, kısa mesajlar, TV dizileri, internet şakaları, dilde kısaltmalar... <http://www.ozguruckan.com/kategori/teknoloji/22229/sosyallesmenin-cazibesi-z-kusagi>).

Sonuç olarak her kuşağın kendine özgü özellikleri, değerleri, algıları, görüşleri, bakış açıları, yargıları, tutum ve davranışları, güçlü ve zayıf tarafları bulunmaktadır ve bu özellikleri ile yeni bir kuşak, çatışma ve anlaşmazlıklara sebep olabilir (Lower, 2008: 80).

1.Z Kuşağı Özellikleri

Z kuşağının geleceğin tüketici profilini şekillendirecekleri öngörülmektedir. Z kuşağını diğer kuşaklardan ayıran en büyük ayırım, hızlı ve kırılmaların yaşandığı değişikliklere şahit olmaları ve özellikleri dünyaya gelmeden çok önce tanımlanabilen ilk kuşak olmalarıdır. Z kuşağı, dünyanın her yerinde rahat bağlantı kurabilen, internete hakim, yaratıcı, çoklu iş yapabilen, anlık tüketici, aceleci, gelenekselden uzak, otoriteye karşı saldırgan, sonuç odaklı bir profil çizmektedir (Altuntuğ, 2012: 206).

Dijital nesil ya da Z kuşağı adıyla anılan yeni neslin dijital bir çağda doğmuş ve büyümüş olmaları nedeniyle, önceki nesillerden farklılaşacağı öngörülmektedir (Oblinger & Oblinger, 2005; Prensky, 2001, p.1). Her ne kadar bu neslin iddia edildiğinin aksine dijital bilgi ve becerilere ekstra bir eğitime ihtiyaç duymaksızın sahip oldukları spekülasyonu eleştiri olsa da (Kennedy vd., 2008; Bennett, Maton & Kervin, 2008; Somyürek ve Karabulut Çoşkun, 2013), yeni nesil için internet teknolojileri ve dijital donanımların günlük hayatın bir parçası olduğu aşikardır (Kennedy vd., 2008).

Z kuşağı bireyselliğe önem veren, en yeni iletişim araçlarını kullanan, iş arkadaşlarıyla dost olmayı tercih eden, yeniliğe açık, haberleşmek için e-posta yerine sosyal medyayı kullanan, arkadaşlık ilişkilerini ise ağırlıklı olarak Facebook üzerinden yürüten, teknoloji bağımlısı ya da tutkunu olmayıp, teknolojiyi doğal yaşam standardı olarak algılayan bir kuşaktır. Temel değerleri; öğrenmek, paylaşmak ve üretmektir (Mengi, 2012). Çoklu görevin kelime anlamını kavrayabilmek için yaşları oldukça küçük olan bu bireyler günlük işlerinde ise çoklu görevleri kolayca yerine getirebilmektedirler (Çetin, Karalar, 2016: 161). İnsanlık tarihinin el, göz, kulak v.b. motor beceri senkronizasyonu en yüksek nesli olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2011:132).

Z kuşağı iletişim aracı olarak e-posta'yı tanımayıp bunun yerine sosyal ağlar ve mobil teknolojilerle iletişim kurmayı ve en yeni iletişim araçlarını kullanmayı tercih etmektedir (Göktaş, Çarıkcı, 2015:26) Z kuşağı daha sade, daha sakin, daha net bir kuşak olarak düşünülmektedir. Z Kuşağı yakın gelecekte, sadeleşme, sürdürülebilirlik, girişimcilik ve sivil toplum inisiyatiflerinin değer kazanacağını, doğa dostu ürünler, barışçıl bir dil ve yaratıcı zekâ ve duygusal zekâyı kullanacak bir kuşak olacaktır (Çavdar, 2018, Erişim: 14 Haziran 2018) .

2.Kuşakların İşle İlgili Tutumları

Etik, ahlâk üzerine sistemli bir şekilde düşünme, soruşturma ve ahlâkî hayata dair bir araştırma ve tartışmadır. Başka bir deyişle etik, neyin iyi ve doğru, neyin kötü ve yanlış olduğunu araştıran,

insan hayatının gerçek amacının ne olması gerektiğini soruşturan, ahlâklı ve erdemli bir yaşayışın hangi unsurları içerdiğini irdeleyen felsefe dalıdır (Cevizci 2002:5).

İş etiği, gerek iş, gerek meslek, gerekse çalışma ile ilgili ahlâki davranışları da konu alan bir disiplindir ve bu yönüyle iş yaşamının üstüne yükselerek iş, meslek ya da çalışmaya ilişkin inançlarımızın, değerlerimizin ve eylemlerimizin ahlâki açıdan ve felsefi bir gözle soruşturulmasıdır (Bolat, 2006: 17) .

Bireyin yaşamına ilişkin algı ve değerlendirmelerini yansıtan yaşam doyumunun önemli olduğu toplum kesimlerinden birisi de üniversite öğrencileridir. Üniversite yılları öğrencilerin yetişkin rollerini denedikleri, çalışma yaşamına hazırlandıkları ve yaşamlarına ilişkin değerleri daha fazla idealize ettikleri bir dönemdir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan diğer bazı araştırmalarda da, yaşam doyumunu ile benlik saygısı arasında olumlu bir ilişki bulunurken (Yetim, 2003); yaşam doyumunun depresyon, umutsuzluk, durumluk ve sürekli kaygı ile olumsuz ilişkili (Gündoğar ve ark., 2007) olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla, üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunun artmasının, olumlu psikolojik sağlığın gerçekleşmesinde dikkate değer bir rol oynadığı söylenebilir.

toplumdan etkilendiği kadar, düşünce ve eylemleriyle toplumlarını da etkileyerek belirli ölçüde değiştirmişlerdir. Bu değişim, kuşaklar arasındaki farklılıkları ortaya çıkardığı gibi; değişimin bazı etkilerinin de, diğer kuşaklar aracılığıyla devam ettirilmesini de sağlamıştır (Altuntuğ, 2012: 206). Yapılan çalışmalar; bireysel değerler ile iş değerleri arasında bir etkileşim olduğunu göstermektedir(Akça, Işıkhani, 2017: 52).

Başol ve Çetin (2014) araştırma kapsamında Kırklareli ilinde yaşayan farklı kuşaklardan gelen 363 katılımcı (X ve Y) bireylerin çalışma kavramının boyutlarına (iş tatmini, yükselme olanakları, çalışma arkadaşlarıyla ilişkiler, sosyo-politik destek, katılımcı iş iklimi, rol belirsizliği, kaynaklara erişim, bilgiye erişim ve işin anlamlılığı) verdiği değerleri araştırmış X ve Y kuşağından gelen katılımcılar için işin ifade şeklinin birbirinden farklı olmadığı sonucuna varılmıştır(Başol,Çetin,2014,<http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11857/431>) Türkiye’de genel olarak sessiz kuşağın çocukları olan X kuşağı üyeleri daha çalışkan, realist ve kanaatkar bir yapıya sahiptirler (Adıgüzel ve diğ., 2014: 173).

Tablo 1. X, Y ve Z Kuşağının İş ile İlgili Özellikleri ve Düşünceleri

İş Özelliği	X Kuşağı	Y Kuşağı	Z Kuşağı
İş Etiği	Dengeli	Hevesli	Daha gerçekçi
İş	İş, bir meydan	İş, farklılık yaratmak	İş, heves ve enerji

Hakkındaki Görüş	okumadır.	için yapılır.	ile yapılır.
Kişisel Özellikler	Pratik, esnek, bireyselci, girişimci, yaşam kalitesi ile ilgili	Siyasal bilince sahip, yüksek beklentili, takım kurucu, farklılıklara karşı anlayışlı, kendine güvenen, meydan okumalara açık	Teknoloji meraklısı, erken olgunlaşan, şımartılmış, güçlendirilmiş, risk karşıtı, korunan
İş ile İlgili Özellikler	-İşyeri politikalarını sevmeme - İşgörene çok bağlı olmama - Birden çok görevi aynı anda yapabilme -Eşit oranda sorumluluğa sahip olunan iş ortamını sevme -Proje yapmayı sevme -İş unvanlarından çok iş sorumluluklarına	-Nedenleri bilmek isteme -Herkesin önünde övülmek isteme -Eğlenceli bir işyerinden hoşlanma -Paranın güdüleyici olmadığını düşünme -Anlık sorumluluk isteme -Zaman sınırlı küçük hedefler isteme -İş-yaşam dengesinin önemli olduğunu	-Yaratıcı ve işbirlikçi olma -Oldukça zor çevresel, sosyal ve ekonomik sorunları çözmek zorunda kalma -Kendi kendini yönlendirebilme -Bilgiyi çok hızlı işleyebilme -Daha zeki olma

önem verme	düşünme
-Performansı çıktıya göre değerlendirme	-Bir işletme ile uzun ömürlü bir ilişki istememe
-Güç yapılarını sevmeme	-Yeteneklerine güvenme
-Otoriteye karşı esnek olma	
-Serbest kıyafetin rahat olduğunu düşünme	

Kaynak: (Çetin, Karalar, 2016: 163)

3.Araştırma Metodolojisi

3.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Z kuşağının yaşam doyumlarının ölçülmesi ve iş etiği algısına etkisi olup olmadığını ölçmektir. Z kuşağının, cinsiyet faktörünün iş etiği ölçeğinin faktör boyutlarına etkileri incelenecektir. Bu kapsamda aşağıdaki hipotezler geliştirilmektedir:

H₁: Z kuşağı öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre iş etiğinin özgüvenli çok çalışma faktörü ile arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H₂: Z kuşağı öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre iş etiğinin ahlak faktörü ile arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H₃: Z kuşağı öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre iş etiğinin işe odaklanma faktörü ile arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H₄: Z kuşağı öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre iş etiğinin doyum erteleme faktörü ile arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H₅: Z kuşağı öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre iş etiğinin boş Zaman isteği faktörü ile arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H₆: Z kuşağı öğrencilerin yaşam doyumlarının iş etiği ile arasında anlamlı ilişki vardır.

3.2.Araştırma Yöntemi

Bu araştırma ölçeği Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksek Okulunda okuyan Dış Ticaret, Muhasebe ve İşletme Bölümünün 232 adet öğrencisinden gelen anketler değerlemeye tabi tutulmuştur. Araştırma da (Yetim, 1993) yaşam doyumu ölçeği ile (Meriac et al., 2013) iş etiği ölçeği kullanılmıştır. Tüm değişkenleri ölçmek üzere 1'den 5'e Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Değişkenlere ilişkin faktör yapısını ortaya çıkarmak üzere Varimaks dönüşümlü Keşifsel Faktör Analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizinde İş etiğinde yer alan sorular beş ayrı faktör altında toplanmıştır. İş etiği ölçeğinin faktör analizi sonucu çıkan boyutları Özgüvenli çok çalışma, Ahlak, İşe Odaklanma İsteği, Boş Zaman İsteği ve Doyumu erteleme olarak adlandırılmıştır. İş etiği ölçeğinin güvenilirlik katsayısının ($\alpha=85$) olduğu tespit edilmiştir. Yaşam doyumu değişkenindeki beş soru faktör analizi sonucunda tek faktör altında toplanmakta olup güvenilirlik (croanbach alfa) katsayısı 0.80 olarak tespit edilmiştir. Yapılan t-testi, Anova ve Regresyon analizlerinde olumlu farklar tespit edilmiştir.

3.3.Bulgular ve Tartışma

3.3.1. Örneklem ve Özellikleri

Araştırma ölçeği Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksek Okulunda okuyan Dış Ticaret, Muhasebe ve İşletme Bölümü birinci ve ikinci öğretim öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %48,3 'ü bayan % 51,7'si erkektir. Katılımcıların % 92,7' si 1995-2000 tarihleri arası doğumludur. % 7,3 ü ise 1995 öncesi doğumludur. Bölümlerdeki öğrencilerin yüzdesi % 17,7'si Dış ticaret bölümü gece ve gündüz birinci sınıf öğrencileridir.% 12, 1' i ise Dış ticaret gündüz 2 sınıf ve işletme gündüz 2 sınıf öğrencileridir. % 9,9 u ise Dış ticaret 2 sınıf gece ve işletme 2 sınıf gece öğrencileridir. %20, 7 si ise Muhasebe 1 sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin aile gelir durumları ise % 24, 1 i (1000-2000) ve (2000-3000) TL'lik gelir gurubundadır. 0-1000 TL arası gelir grubu %4, 3 ü oluşturmaktadır. %18,5 'lik kesin gelir grubu 3000-4000 TL arasındır. 4000-5000 TL arası olan gelir kesimi %11, 6 lık grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların %14,2'lik kesimi gelir durumu iyi olan %14,2'lik bir kesimdir. % 0,3 durumunu işaretlemeyen öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 2: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Doğum Tarihi	N	%
Bayan	112	48,3	1995-2000	215	92,7
Erkek	120	51,7	1995 öncesi	17	7,3
Toplam	232	100	Toplam	232	100
Bölümler	N	%	Aile gelir Durumu	N	%
Dış tic 1.sınıf gece	41	17,7	0-1000 tl	10	4,3
Dış tic 2.sınıf gece	23	9,9	1000-2000	56	24,1
Dış tic Gündüz 1	41	17,7	2001-3000	56	24,1
Dış tic Gündüz 2	28	12,1	3000-4000	43	18,5
İşletme 2 sınıf gündüz	28	12,1	4000-5000	27	11,6
İşletme 2 gece	23	9,9	5000 ve üstü	33	14,2
Muhasebe 1 sınıf	48	20,7	Durum Bildirmeyen	7	3
Toplam	232	100	Toplam	232	100

İş Etiği ölçeğinin KMO değeri ,829'dur. Bu değer değişkenlerin faktör analizine uygunluğunun mükemmel seviyede olduğunun göstergesidir. Anket sorularının Cronbach's Alpha değeri ,847' dir.

Tablo-3: Z Kuşağı Öğrencilerin İş Etiği Ölçeği Faktör Yükleri Tablosu

FAKTÖR ADI	SORU	İFADELER	FAKTÖR AĞIRLIKLARI	FAKTÖR AÇIKLAYICILIĞI
Özgüvenli çok çalışma	22	Sıkı çalışabilen ve çalışmaya istekli olan herkesin başarılı olma şansı yüksektir.	0,747	16,384
	9	Sıkı çalışmak başarılı olmanın anahtarıdır.	0,730	
	11	Kişi yeteri kadar sıkı çalışırsa, kendisi için iyi bir hayat kurması muhtemeldir.	0,652	
	20	Sıkı çalışırsam başarırım.	0,628	
	10	Özgüven başarılı olmanın anahtarıdır.	0,582	
	19	Kendine güvenen/Özgüven sahibi olmaya çalışıyorum.	0,526	
Ahlak	13	Kişi tüm gerçekleri duyana kadar yargıda bulunmamalıdır.	0,783	15,893
	23	Başkalarına kendinize davranılmasını istediğiniz gibi davranmanız önemlidir.	0,723	
	14	İnsanlar kendilerine güvenirlerse daha iyi durumda olurlar.	0,712	
	27	İnsanlar başkaları ile ilgilenmede adil olmalıdır.	0,624	
İşe Odaklanma	17	Zamanı boşa harcamamak için iş günümü planlamaya çalışırım.	0,698	13,259
	12	Sürekli olarak zamanımı verimli kullanmanın yollarını ararım.	0,692	
	24	Çalışmaktan tatmin olma /doyum hissi yaşıyorum.	0,681	
	2	Günü çalışarak geçirdiğimde mutlu hissederim.	0,629	
	28	Sıkı bir çalışma günü başarı hissi verir.	0,549	
Doyum Erteleme	21	Hayattaki en iyi şeyler beklemek zorunda kaldıklarımıdır.	0,773	7,483
	15	Yavaş gelen bir ödül genellikle çabuk gelen bir ödülден daha tatmin edicidir.	0,702	
Boş Zaman	16	Daha fazla boş zaman insanlar için daha iyidir.	0,784	6,968
	18	İnsanlar dinlenmeye daha fazla zaman ayırsa dünya daha iyi bir yer olurdu.	0,722	
			TOPLAM	59,987

Tablo -4: Z Kuşağı Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeninin İş Etiği Ölçeğinin Özgüvenli Çok Çalışma Faktörünün Farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	p
Özgüvenli Çok Çalışma	Bayan	111	4,3153	,71927	1,031	,303
	Erkek	115	4,2130	,77124		

Tablo 4'e göre güvensizlik faktörü soruları için Levene's testi sonuçları; $F=,001$, $P=0,303$ $P > 0,05$ olduğu için varyanslar eşittir. $P=(0,303) > 0,05$ olduğu için Özgüvenli çok çalışma faktörü soruları cinsiyete göre farklılık göstermez.

Tablo -5: Z Kuşağı Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeninin İş Etiği Ölçeğinin Ahlak Faktörünün Farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	p
Ahlak	Bayan	110	4,3864	,69536	2,729	,007
	Erkek	119	4,1071	,85033		

Tablo 5'e göre güvensizlik faktörü soruları için Levene's testi sonuçları; $F=3,302$, $P=0,007$ $P < 0,05$ olduğu için varyanslar eşit değildir. $P=(0,007) < 0,05$ olduğu için Ahlak faktörü soruları cinsiyete göre farklılık gösterir. B ayanların ortalamasından $X_{ort.}=4,3864$ Erkeklerin ortalamasından $X_{ort.}=4,1071$ daha yüksek olduğu görülüyor.

Tablo -6: Z Kuşağı Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeninin İş Etiği Ölçeğinin İşe Odaklanma Faktörünün Farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	p
İşe Odaklanma	Bayan	109	3,8899	,67686	2,128	,034
	Erkek	120	3,6867	,76816		

Tablo 6'ya göre güvensizlik faktörü soruları için Levene's testi sonuçları; $F=4,034$, $P=0,034$ $P < 0,05$ olduğu için varyanslar eşit değildir. $P=(0,034) < 0,05$ olduğu için işe odaklanma faktörü soruları cinsiyete göre farklılık gösterir. Bayanların ortalamaları $X_{ort.}=3,8899$ Erkeklerin ortalamasından $X_{ort.}=3,6867$ daha yüksek olduğu görülüyor.

Tablo -7: Z Kuşağı Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeninin İş Etiği Ölçeğinin Özgüvenli Çok Çalışma Faktörünün Farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	p
Doyum Erteleme	Bayan	111	3,5721	,99281	,861	,390
	Erkek	117	3,4615	,94265		

Tablo 7'ye göre güvensizlik faktörü soruları için Levene's testi sonuçları; $F=,281$, $P=0,390$ $P > 0,05$ olduğu için varyanslar eşittir. $P=(0,390) > 0,05$ olduğu için Özgüvenli çok çalışma faktörü soruları cinsiyete göre farklılık göstermez.

Tablo -8: Z Kuşağı Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeninin İş Etiği Ölçeğinin Boş Zaman İsteği Faktörünün Farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	p
Boş Zaman İsteği	Bayan	112	3,1116	1,01500	-,292	,771
	Erkek	118	3,1525	1,11038		

Tablo 8'e göre güvensizlik faktörü soruları için Levene's testi sonuçları; $F=1,968$, $P=,771$ $P > 0,05$ olduğu için varyanslar eşittir. $P=(0,771) > 0,05$ olduğu için Özgüvenli çok çalışma faktörü soruları cinsiyete göre farklılık göstermez.

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted Square	R Std. Error of the Estimate	F Value	Sig.
1. İş Etiği	,405 ^a	0,164	,143	,86755	7,943	0,000

a. Predictors: (Constant), Boş zaman isteği, Ozguvenli cok çalışma, Doyumu erteleme , İse odaklanma, Ahlak

b. Dependent Variable: Yaşam Doyumu

Şekil 1: İş Etiği Faktörlerinin Yaşam Doyumuna Etkisi

Regresyon analizleri sonuçları incelendiğinde, iş etiğinin yaşam doyumuna pozitif bir etkisinin (β .405,) olduğu görülmektedir. Bu tablo sonuçlarına göre H_{14} hipotezleri KABUL edilmiştir. İş etiği davranışının yaşam doyumuna etkisi %16'dır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Önümüzdeki yıllarda iş hayatında iş tanımları değiştiği gibi çalışanların tutum ve davranışları da değişecektir. Çünkü iş yaşamında hızlı, tez canlı olma tutkusu, duygu durumlarını dahi kısa ve öz anlatımlarla ifade eden bir Z kuşağı var olacaktır. Bu kuşağın iletişim araçlarında baskın olan internet ve akıllı telefonların baskın dili İngilizcedir. Z'ler günlük konuşma dilinde basit kelimeleri kısaltan ve düzgün cümleler kurmakta zorlanan bir nesil olarak tanımlanmaktadır. Bunun için araştırmamızda Z kuşağının iş etiği davranışının yaşam doyumlarına etkisi % 16 olarak ölçülmüştür.

İş etiği ölçeğinin değişkenleri olan özgüvenli çok çalışma, doyum erteleme ve boş zaman isteği ile Z kuşağının cinsiyet boyutları üzerinde yapılan t testinde farklılık tespit edilememiştir. İş etiği ölçeğinin değişkenleri olan ahlak ve işe odaklanma ile Z kuşağının cinsiyet boyutları üzerinde yapılan t testinde farklılıklar tespit edilmiştir. Bayanların ortalaması erkeklerin ortalamasından her iki değişkende de fazla çıkmıştır.

Bireyselliğe önem veren Z kuşağı, en yeni iletişim araçlarını kullanan, iş arkadaşlarıyla dostluğu tercih eden, yenilikçi, haberleşmede sosyal medyayı tercih eden, arkadaşlıklarını ağırlıklı olarak Facebook ve Instagram üzerinden yürüten, teknoloji teknolojiyi doğal yaşamının içinde kullanan bir kuşaktır. Duygusal zekâ ve paylaşım gücü yüksek bir kuşaktır. Araştırmanın en büyük kısıtı sadece iş hayatına girmek üzere olan Hereke Ömer İsmet Uzunyol öğrencileri üzerinde yapılmış olmasıdır. Bu kuşak üzerinde farklı alanda birçok araştırma yapılabileceği gibi diğer kuşaklarla aralarındaki farklılığı ölçen araştırmalara gelecek yıllarda yer verilebilecektir.

KAYNAKLAR

Adıgüzel O H, Z Batur ve N. Eksili, (2014) “Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı: 19.

Akcan I S Y (2017) “Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İş Değerleri ve Kariyer Seçimlerinin Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi İle Değerlendirilmesi”, İşletme Bilimi Dergisi (Jobs), 5(1): 49-70.

Altuntuğ N (2012) “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu Ve Geleceğin Tüketici Profili”, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 4, Sayı 1, 2012 Issn: 1309 -8039 (Online)

Başol O, Çetin A G (2014) X Ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var Mı? Uri: [Http://hdl.handle.net/20.500.11857/431](http://hdl.handle.net/20.500.11857/431)

Bayrakdaroğlu F, Özbek Ç (2018) “Kadınların Tüketim Alışkanlıklarının Kuşaklararası Boyutu” Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi Kadın Çalışmaları Özel Sayısı Cilt 19 - Sayı 42 (1-12).

Bolat O İ (2006) “İş Etiği Olgusu Üzerine Ayrıntılı Bir Kavramsal Değerlendirme: İş Etiği Ve Verimlilik İlişkisi”, Dergipark.Gov.Tr. [Cilt , Sayı 2,](#) (1-19).

Cevizci A (2002) Etiğe Giriş, İstanbul: Paradigma Yayınları, 385s.

Çavdar A (2018) Posta Gazetesi, 14.Haziran 2018

Çetin C, Karalar S (2016) X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(28), 157-197

Göktaş P, Çarıkçı İ H (2015) “Kuşakların Siyasal İletişim Kültür Ve Liderlik Açısından Değerlendirilmesi”, Makü İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt, 2, Yıl: 2, Sayı: 3, (7-33).

Karahisar T (2013) ”Dijital Nesil, Dijital İletişim Ve Dijitalleşen (!) Türkçe” Ajıt-E: Online Academic Journal Of Information Technology ,Yaz – Cilt: 4 - Sayı: 12 (71-83)

Karalar S (2016) “ X, Y Ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü Ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt :14, Sayı: 28, (157-197).

Keleş H N (2011) “Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”,Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 3, Sayı 2, 2011 (129-139).

Kennedy G, Dalgarno B, Bennett S, Judd T, Gray K ve Chang R (2008) ”Immigrants And Natives: Investigating Differences Between Staff And Students’ Use Of Technology. In Hello! Where Are You In The Landscape Of Educational Technology?” Proceedings Ascilite. (Pp. 484-492). Melbourne.

Lower J (2008) “Brace Yourself Here Comes Generation Y”, **Critical Care Nurse**, Vol: 28, No: 5, October, 80-84.

Mengi Z (2011) “İş Başarısında Kuşak Farkı”,www.kigem.com/content.asp?body, [Erişim İndirme Tarihi:8.06.2017]

Oblinger D, Oblinger J (2005) “Is It Age Or It: First Steps Toward Understanding The Net Generation”, Educating The Net Generation, 2(1–2), 20.

Prensky M (2001) “Digital Natives, Digital Immigrants Part 1”. On The Horizon, 9(5), (1-6).

Smola K W, Sutton C D (2002) “Generational Differences: Revisiting Generational Work Values For The New Millennium”, Journal Of Organizational Behavior, 23,S. 365.

Somyürek S, Karabulut Ç B (2013) “Digital Competence: Is It An İnnate Talent Of The New Generation Or An Ability That Must Be Developed?”, British Journal Of Educational Technology, 44(5), (163-166).

Tokabaş E (2014) “Zehir Bir Kuşak Geliyor!”,
Https://Www.Academia.Edu/2340731/_Z_Ehir_Gibi_Bir_Kusak, (22.08.2014).

Tuna B (2002). “Sadakatsiz Z Kuşağı Geliyor”, Hürriyet Pazar, 06 Ekim 2002.

Uçkan Ö (2007) “Sosyalleşmenin Cazibesi- Z Kuşağı”,

Yetim N (2002) “Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği”, Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış, Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Dergisi, 79-92.

Yelkikalan N , Akatay, A , Altın E (2010) “Yeni Girişimcilik Modeli Ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği Ve Y, M, Z Kuşağı Girişimci”, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10 (20), 489-506.

Yiğit Z (2010). X Ve Y Kuşaklarının Örgütsel Tutumlar Açısından İncelenmesi Ve Bir Örnek Olay, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Zhang K, Bonk C J (2010) Generational learners ve e-learning Technologies. Handbook of research on practices and outcomes in e-learning: issues and trends. **USA: IGI-Global**, 76-92.

ISBN 978-605-7510-81-5

Z KUŞAĞI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM DOYUMLARININ KARIYER TERCİHLERİNE ETKİSİ

Gönül KONAKAY

GİRİŞ

Kuşak; kamusal, sosyal ve ekonomik olaylar gibi çeşitli kritik faktörlerden etkilenmiş, beraber aynı zamanı geçiren, doğum yılları birbirine yakın ve aynı deneyimleri paylaşan bir grup insan topluluğudur. Psikolojik açıdan yapılan bir tanıma göre ise kuşaklar; bir araya kümelenmiş yaş gruplarındaki bireylerin, kişilik gelişimlerinde meydana gelen değişim evrelerinin yansıması ve ortak deneyimleri paylaşma olarak tanımlanmıştır (Bakırtaş ve diğ., 2016:1).

Kuşaklar ve kuşak sınıflandırılması ile ilgili literatür taraması yapılırken birçok kaynağın yabancı kaynaklı, özellikle de Amerikan sosyo-kültürel yapısından etkilendiği gözlemlenmiştir. Toplumu bugün ele aldığımız zaman genel olarak kuşağın beş farklı tarih aralıklarında sınıflandırıldığını görmekteyiz. Bunlar (Akdemir, Konakay, Demirkaya 2013: 14) ;

Sessiz kuşak (Savaş, Geleneksel, 1900-1945)

Bebek patlaması (Baby Boomers, 1946-1964)

X kuşağı (Gen X, 1965-1979)

Y kuşağı (Gen Y, Milenyum, Gen Me, 1980-1999)

Z kuşağı (2000-...)

Z kuşağının doğum tarihleri bazı kaynaklarda 1995 yılı sonrasında bazılarında ise 2000 yılı sonrasında kapsamaktadır. Bu kuşak henüz iş hayatının içinde yer almamaktadır.

Bu kuşak, 1995 yılından sonra doğan bireyleri kapsamaktadır. En büyükleri 23 yaşındadır. Henüz iş hayatında girmemişlerdir. Bu yüzden iş hayatındaki davranışları ile ilgili herhangi bir ifade kullanılamamaktadır. Henüz üzerinde çok fazla çalışma yapılmayan bu kuşak için teknolojiyle en çok iç içe olan, teknolojik yeniliklere yatkın, teknolojiyi bir araç olarak değil de hayatın bir parçası olarak gören kuşak olarak ifade edilebilmektedir (Kaynak, 2016: 6).

Z kuşağı kompleksli olmayan, teknoloji ile iç içe, daha bireysel, yaratıcılık ve yenilikten zevk alan, sonuç odaklı, güvenli ama tatminsiz bir kuşaktır (Tuna, 2002, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr>, Erişim Tarihi: 10.04.2010). Z kuşağının olanakları diğer kuşaklara göre fazladır. Bu fazlalık ve eğlenceden uzak kalamamaları başarılı olmalarında engel yaratmaktadır. Öğrenmek istedikleri konuları ne zaman ve hangi koşullarda öğreneceklerine kendileri karar vermek isterler. Aktif ve yaratıcı aktivitelerle, oyun ve hikayeleştirmelerde kendi örnekleriyle aktif olmayı tercih etmektedirler. (www.futuristlerzirvesi.com, Erişim Tarihi: 10.04.2010) (Yelkikalan ve diğ. , 2010: 502)

Hızlı olma tutkusu, etkileşimsellik, hayatın diğer alanlarında Z kuşağını hızlı, tez canlı olmaya zorlarken dilde de kendisini hissettirmektedir. Öyle ki yazılan kelimelerden sesli harfler çıkarılmakta, konuşma dilindeki basit kelimeler kısaltılmakta, duygu durumları noktalama işaretlerinden oluşan ifadelerle anlatılmaya çalışılmaktadır” (Karahisar, 2013:71).

Z kuşağını diğerlerinden ayıran en önemli farklılık, değişimin çok hızlı ve kırılmalar şeklinde yaşandığı bir döneme tanıklık etmeleri ve daha doğmalarından çok önce özellikleri tanımlanabilen ilk kuşak olmalarıdır. Dünyanın her yerinde yaşayanlarla çok rahat bağlantı kurabilen Z'ler; teknolojiye bağımlı, aceleci, internete hakim, yaratıcı, çoklu dikkat ve çoklu karar alma becerisine sahip, her şeyi çabuk isteyen ve anlık tüketen bir profil çizmektedir (Tuna, 2002; Yüzbaşıoğlu,2012; İzmirlioğlu, 2008:50, Altuntuğ , 2012: 206).

Z kuşağı bireylerinin özelliklerini Tokabaş (2014) şu şekilde belirtmiştir. Korumacı yapıda ebeveynlere sahip olan, iletişim aracı olarak e-postayı tanımayıp bunun yerine sosyal ağlar ve mobil teknolojilerle iletişim kurmayı tercih eden, daha eğitilmiş bireysel ve bağımsız olan, kendilerine olan özgüvenlerinin yüksek olması sayesinde daha rahat ve açık iletişim kurabilen, kendi istek ve amaçlarının farkında olan, amaçları doğrultusunda yaşayan, yaşamda her şeyin mümkün olduğuna inanan, çevrelerinde ve dünyada olan gelişmelerin farkında olan bir kuşaktır. Yani iletişim açısından Z kuşağının mobil teknolojilerle iletişim kurmayı tercih ettiği ve açık iletişimde bulunmaktadır.

1.Z Kuşağı Kariyer Algısı

Kökünü Latince tekerlekli araç anlamına gelen carrus'tan alan, Fransızca carrière ve İtalyanca carriera kelimelerinden İngilizceye career olarak geçen ve ilk olarak 16.yüzyılın ortalarında kullanılan bu kavram; gelişme için fırsatlar elde edilmesi amacıyla bir kişinin hayatının önemli bir bölümünde giriştiği mesleği ifade etmektedir (Çetin, Karalar,2016:164).

Kariyer değerleri, bir bireyin kendi kendine algıladığı yetenek ve kabiliyetleri, temel değerleri, güdü ve ihtiyaçlarından oluşan bir benlik kavramıdır. Bu benlik kavramı kişinin kendisine özgüdür ve kariyer seçiminde etkilidir (Akça, Işıkhana, 2017: 52).

Yapay zekâ sistemlerinin karar vermede kullanılacak olması, çalışma hayatının zorunluluktan çıkaracak ve arayış içine düşecek bu kuşak muhtemelen gönüllülük faaliyetlerini esas alan ve yeni bir istihdam alanı olarak gündeme gelecek olan sivil toplum kuruluşlarına önem vereceklerdir(Yelkikalan ve diğ. , 2010: 502)

Kişinin kariyeri, sadece onun sahip olduğu işler değil, işyerinde kendisine verilen iş rolüne ilişkin beklenti, amaç, duygu ve arzularını gerçekleştirebilmesi için eğitilmesi ve böylece sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek ve çalışma arzusu ile o işletmede ilerleyebilmesi ve bireylerin kendi bilgi, beceri ve ilgilerini, güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmeleri, örgüt içi ve dışındaki fırsatları tanımlamaları, kısa, orta ve uzun dönemli amaçlarını belirlemeleri ve bunlara ilişkin planlar yapmaları anlamını taşımaktadır (Aytaç, 1997; Bolat ve Seymen, 2003, Akça, Işıkhana, 2017: 52).

2.Araştırma Metodolojisi

2.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Z kuşağının kariyer tercihlerini tespit etmek ve bu tercihlerinin yaşam doyumlarına etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Bu kapsamda aşağıdaki hipotezler geliştirilmektedir:

H₁: Z kuşağı öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre kariyer tercihleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H₂: Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumu ile kariyer tercihleri arasında anlamlı farklılıklar vardır

H₃: Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumu ile aile gelir durumu arasında anlamlı farklılıklar vardır

H₄: Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumu ile tercih edilen bölüm arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H₅: Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumları ile spor alışkanlıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2.2.Araştırma Yöntemi

Bu araştırma ölçeği Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksek Okulunda okuyan Dış Ticaret, Muhasebe ve İşletme Bölümünün 232 adet öğrencisinden gelen anketler değerlemeye tabi tutulmuştur. Araştırma da (Yetim, 1993) yaşam doyumu ölçeği kullanılmıştır. Tüm değişkenleri ölçmek üzere 1'den 5'e Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Yaşam doyumu değişkenindeki beş soru faktör analizi sonucunda tek faktör altında toplanmakta olup güvenilirlik (Cronbach alfa) katsayısı 0.80 olarak tespit edilmiştir. Yapılan t-testi, Anova ve Regresyon analizlerinde olumlu farklar tespit edilmiştir.

2.3.Bulgular ve Tartışma

2.3.1. Örneklem ve Özellikleri

Araştırma ölçeği Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksek Okulunda okuyan Dış Ticaret, Muhasebe ve İşletme Bölümü öğrencileridir. 480 öğrenciye anket dağıtılmış. Gelen 232 anket değerlemeye tabi tutulmuştur. Araştırma da(Yetim, 1993) yaşam doyumu ölçeği kullanılmıştır.

Tablo 1: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Doğum Tarihi	N	%
Bayan	112	48,3	1995-2000	215	92,7
Erkek	120	51,7	1995 öncesi	17	7,3
Toplam	232	100	Toplam	232	100
Bölümler	N	%	Aile gelir Durumu	N	%
Dış tic 1.sınıf Gece	41	17,7	0-1000 tl	10	4,3
Dış tic 2.sınıf gece	23	9,9	1000-2000	56	24,1
Dış tic Gündüz 1	41	17,7	2001-3000	56	24,1
Dış tic Gündüz 2	28	12,1	3000-4000	43	18,5
İşletme 2 sınıf gündüz	28	12,1	4000-5000	27	11,6
İşletme 2 gece	23	9,9	5000 ve üstü	33	14,2
Muhasebe 1 sınıf	48	20,7	Durum Bildirmeyen	7	3
Toplam	232	100	Toplam	232	100

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin %48,3 'ü bayan % 51,7'si erkektir. Katılımcıların % 92,7' si 1995-2000 tarihleri arası doğumludur. % 7,3 ü ise 1995 öncesi doğumludur. Bölümlerdeki öğrencilerin yüzdesi % 17,7'si Dış ticaret bölümü gece ve gündüz birinci sınıf öğrencileridir.% 12, 1' i ise Dış ticaret gündüz 2 sınıf ve işletme gündüz 2 sınıf öğrencileridir. % 9,9 u ise Dış ticaret 2 sınıf gece ve işletme 2 sınıf gece öğrencileridir. %20, 7 si ise Muhasebe 1 sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin aile gelir durumları ise % 24, 1 i (1000-2000) ve (2000-3000) TL'lik gelir gurubundadır. 0-1000 TL arası gelir grubu %4, 3 ü oluşturmaktadır. %18,5 'lik kesin gelir grubu 3000-4000 TL arasındır. 4000-5000 TL arası olan gelir kesimi %11, 6 lık grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların %14,2'lik kesimi gelir durumu iyi olan %14,2'lik bir kesimdir. % 0,3 durumunu işaretlemeyen öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 2: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Günlük Spor Alışkanlığı

Günlük Spor Alışkanlığı	N	%
Yapıyorum	59	25,4
Yapmıyorum	93	40,1
Yaptım Bıraktım	79	34,1
Cevapsız	1	,4
Toplam	232	100,0

Tablo 2'ye göre Z kuşağı öğrencilerin %25,4 ünün günlük spor yapma alışkanlığı mevcuttur. % 40,1 i ise spor yapmamaktadır. Teknolojiye düşkün olan bu kuşağın hareketsizliği yapıp bırakan %34,1 'lik kesimde dikkate alınca % 74,2 'lik bir dilimi oluşturmaktadır. % 0,4 cevapsız olarak işaretlenmiştir.

Tablo 3: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Tercihleri

Kariyer Tercihleri	N	%
Kamu Sektörü	76	32,8
Özel Sektör	59	25,4
Aile Yanı	15	6,5
Kendi İşini Kurmak	69	29,7
Diğer	13	5,6
Toplam	232	100,0

Tablo 3'e göre Z kuşağı öğrencilerinin %32,8'i kamu sektöründe yer almak istemektedir. %29,4'ü ise kendi işini kurmak istemektedir. %25,4'ü özel sektörde çalışmayı tercih ederken %6,5 'i aile işinde %5,6'sı ise diğer seçeneğini işaretlemişlerdir. Girişimcilik potansiyeli ve isteği olması bu kuşağın karakteristik özellikleri için doğru bir tercihtir.

Tablo 4: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanımları

İnternet Kullanımı	N	%
1-2 saat	34	14,7
3-4 saat	72	31,0
5-6 saat	43	18,5
Cepten Sürekli Bağlı	81	34,9
Cevapsız	6	,9
Toplam	232	100,0

Tablo 4'e göre araştırmaya katılan Z kuşağı öğrencilerin % 14,7'si 1-2 saat internette zaman geçirmektedir. %31,0 lık kesim ise 3-4 saat, % 18,6 lık kesim 5-6 saat ve cepten sürekli bağlı olmayı tercih eden kesim ise % 34,9 'dur. Soruyu cevapsız bırakan kesin % 0,9'luk dilimi oluşturmaktadır.

Tablo 5: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Günlük Yayın Okuma Saatleri

Günlük Yayın	N	%
1 saat	119	51,3
2 saat	50	21,6
3-4 saat	12	5,2
Hiç	51	22,0
Toplam	232	100,0

Tablo 5'e göre Z kuşağının günlük yayın okuma yüzdeleri incelendiğinde % 51,1 'i günde bir saat, % 21,6'sı 2 saat % 5,2'si 3-4 saat olduğu görülmektedir. % 22 'lik kesimin hiç okuma yapmaması bilgiye çabuk ulaşmanın internet ile kolay olmasından kaynaklandığı düşüncesini yaratmaktadır.

Tablo -6: Z Kuşağı Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeninin Kariyer Tercihi Farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	p
Kariyer Tercihi	Bayan	110	1,9000	1,01322	-4,645	,000
	Erkek	120	2,5583	1,13608		

Tablo 6'ya göre Z kuşağının kariyer tercihi için Levene's testi sonuçları; $F=2,040$, $P=0,000$ $P < 0,05$ olduğu için varyanslar eşit değildir. $P=(0,000) < 0,05$ olduğu için kariyer tercihi cinsiyete göre farklılık gösterir. Erkeklerin ortalaması $X_{ort.}=2,5583$ bayanların ortalamasından $X_{ort.}=1,9000$ daha yüksek olduğu görülüyor. H_1 hipotezi KABUL edilmiştir.

Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumu ile kariyer tercihleri arasında yapılan ANOVA testi sonucunda ilişki bulunamamıştır. $F=1,937$, $P=0,105$ $P > 0,05$ olduğu için H_2 hipotezi RED edilmiştir.

Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumu ile aile geliri arasında yapılan ANOVA testi sonucunda ilişki bulunamamıştır. $F=1,117$, $P=0,353$ $P > 0,05$ olduğu için H_3 hipotezi RED edilmiştir.

Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumu ile tercih edilen bölüm arasında yapılan ANOVA testi sonucunda ilişki bulunamamıştır. $F=,230$, $P=0,966$ $P > 0,05$ olduğu için H_4 hipotezi RED edilmiştir.

Tablo 7: Z Kuşağı Öğrencilerin Yaşam Doyumlarının Sporla İlişkilerinin ANOVA Testi Sonucu

		N	Ortalama	F Değeri	P değeri
Spor İlişkisi				4,933	0,008
	Yapıyorum	53	3,6340		
	Yapmıyorum	89	3,1416		
	Yapıp bıraktım	78	3,3897		
				Standart hata	P değeri
Scheffe Sonuçları					
	yapıyorum	yapmıyorum	,49239*	0,15879	0,009
	yapmıyorum	yaptım bıraktım	0,24422	0,16291	0,327
	yaptım bıraktım	yapıyorum	,49239*	0,15879	0,009
	yapmıyorum	yaptım bıraktım	0,24817	0,14194	0,219
	yaptım bıraktım	yapıyorum	0,24422	0,16291	0,327
	yapmıyorum	yapmıyorum	0,24817	0,14194	0,219

Tablo 7 'ye göre Z kuşağı öğrencilerinin yaşam doyumu ile spor tercihleri arasında yapılan ANOVA testi sonucunda ilişki bulunmuştur. $F=4,933$, $P=0,008$ $P < 0,05$ olduğu için H_5 hipotezi KABUL edilmiştir. Tablo 7'deki Scheffe testi sonucuna göre yaşam doyumu spor yapanlar ile yapmayanlar arasında ortalamalar yönünden farklılık göstermektedir. Yaşam doyumu spor yapan öğrencilerde yapmayanlara oranla daha yüksek çıkmıştır. ($X_{ort. \text{yapanlar}} = 3,6340$; $X_{ort. \text{yapmayanlar}} = 3,1416$).

Tablo 8: Z Kuşağının Yaşam Doyumu ile ilgili Düşüncelerinin Ortalama Ve Standart Sapmaları

İFADELER	N	X	s.s.
İdeallerime yakın bir yaşantım vardır	230	3,4957	1,25642
Yaşam koşullarım mükemmeldir	229	3,2489	1,13712
Yaşamımdan memnunum	230	3,7652	1,23861
Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.	232	3,3233	1,17100
Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim	228	2,9123	1,42081

Tablo 8'e göre Z kuşağı öğrencilerin yaşam doyumu ölçeğinde en çok katıldıkları ifadenin "Yaşamımdan memnunum" ($X_{ort.}=3,76$) ve en az katıldıkları ifadenin ise " Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim." ($X_{ort.}=2,91$) olduğu belirlenmiştir. Yaşamlarından memnun olan bu kuşağın ifadelerindeki samimiyet en az katıldıkları ifade ile birbirini doğrulamaktadır.

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted Square	R Std. Error of the Estimate	F Value	Sig.
1. Kariyer Tercihi	,116 ^a	0,014	,009	,92268	2,971	0,086

a. Predictors: (Constant), Kariyer Tercihi
b. Dependent Variable: Yaşam Doyumu

Şekil 1: 1. İş Etiği Faktörlerinin Yaşam Doyumuna Etkisi

Regresyon analizleri sonuçları incelendiğinde, kariyer tercihinin yaşam doyumuna pozitif bir etkisinin (β .116,) olmadığı görülmektedir. Bu tablo sonuçlarına göre H_2 hipotezi RED edilmiştir. Kariyer tercihinin yaşam doyumuna etkisi %1 olarak çok zayıf olduğu incelenen araştırma grubunda görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireylerarası farklılıkların dikkate alınması yakın gelecekte işletme hayatı içerisinde yer alacak olan Z kuşağı için oldukça önemlidir. Geleceğin çalışma potansiyelini oluşturacak bu kuşak yaşamları boyunca gerek ebeveynlerinden ve gerekse öğretmenlerinden kişiselleştirilmiş ilgi gördüklerinden bu ilginin yaşam doyumuna ve kariyer tercihine ne derece etkili olduğu bu araştırma grubu ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Z kuşağının yaşam doyumlarının çok yüksek bir ortalamaya sahip olması ebeveynlerinden gördükleri ilgiyi destekler niteliktedir. Fakat Z kuşağı kariyer tercihleri ile yaşam doyumları arasında %1'lik çok zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmanın sadece Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksek Okulu öğrencileri üzerinde yapılmış olması araştırmanın en büyük kısıtını oluşturmaktadır. Z kuşağının sadece kariyer tercihleri tespit edilmiştir. Ne tarz bir kariyer tercihi istedikleri yönünde farklı araştırmalar yapılabilir. Z kuşağı teknoloji bağımlısı bir kuşak olduğu için araştırma sonuçlarında okuma ilgisi

zayıf çıkmıştır. Hareket etme isteğindeki düşüklüğün belirtisi ise her dört kişiden sadece birinin spor yapmayı tercih etmesidir. Spor yapan Z kuşağının yaşam doyumlarının yüksek olması ise araştırmada bulunan olumlu bir sonuçtur. Z kuşağının kariyer tercihlerinde erkeklerin ortalaması bayanlardan yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar daha önce yapılmış Y kuşağı araştırmaları sonuçları ile benzer çıkması araştırmayı destekler niteliktedir. Z kuşağı daha iş hayatına yeni başlayacak bir kuşak olduğu için diğer kuşaklarla arasındaki farklılıkların araştırılması diğer araştırmacılara önerilir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel O H, Z Batur ve N. Eksili,** (2014) “Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı: 19.
- Akcan I S Y** (2017) “Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İş Değerleri ve Kariyer Seçimlerinin Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi İle Değerlendirilmesi”, İşletme Bilimi Dergisi (Jobs), 5(1): 49-70.
- Akdemir A, Konakay G, Demirkaya H, Noyan A, Demir B, Ağ C, Pehlivan Ç, Özdemir E, Akduman G, Eregez H, Öztürk İ, Balcı O** (2013) “Y Kuşağının Kariyer Algısı, Kariyer Değişimi ve Liderlik Tarzı Beklentilerinin Araştırılması”, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Aralık, 2 (2), 11-42.
- Altuntuğ N** (2012) “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu Ve Geleceğin Tüketici Profili”, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 4, Sayı 1, 2012 Issn: 1309 -8039 (Online)
- Bakırtaş H, Divanoğlu S.U., Akkaş C** (2016) Y kuşağı, Farkı Ne? Neyi, Niçin, Nasıl Alır ya da Aldırır? Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bolat O İ** (2006) “İş Etiği Olgusu Üzerine Ayrıntılı Bir Kavramsal Değerlendirme: İş Etiği Ve Verimlilik İlişkisi”, Dergipark.Gov.Tr. [Cilt , Sayı 2,](#) (1-19).
- Cevizci A** (2002) Etiğe Giriş, İstanbul: Paradigma Yayınları, 385s.
- Göktaş P, Çarıkçı İ H** (2015) “Kuşakların Siyasal İletişim Kültür Ve Liderlik Açısından Değerlendirilmesi”, Makü İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt, 2, Yıl: 2, Sayı: 3, (7-33).
- İzmirlioğlu K** (2008) Konumlandırmada Kuşak Analizi Yardımıyla Tüketici Algılarının Tespiti: Türk Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Karahisar T** (2013) ”Dijital Nesil, Dijital İletişim Ve Dijitalleşen (!) Türkçe” Ajıt-E: Online Academic Journal Of Information Technology ,Yaz – Cilt: 4 - Sayı: 12 (71-83)
- Karalar S** (2016) “ X, Y Ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü Ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt :14, Sayı: 28, (157-197).
- Kaynak E** (2016) “Türkiye’de Çalışan Y Kuşağında İş Tatmini – Motivasyon İlişkisi”, Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kennedy G, Dalgarno B, Bennett S, Judd T, Gray K ve Chang R** (2008) ”Immigrants And Natives: Investigating Differences Between Staff And Students’ Use Of Technology. In Hello!

Where Are You In The Landscape Of Educational Technology?” Proceedings Ascilite. (Pp. 484-492). Melbourne.

Oblinger D, Oblinger J (2005) “Is It Age Or It: First Steps Toward Understanding The Net Generation”, Educating The Net Generation, 2(1-2), 20.

Prensky M (2001) “Digital Natives, Digital Immigrants Part 1”. On The Horizon, 9(5), (1-6).

Smola K W, Sutton C D (2002) “Generational Differences: Revisiting Generational Work Values For The New Millennium”, Journal Of Organizational Behavior, 23,S. 365.

Somyürek S, Karabulut Ç B (2013) “Digital Competence: Is It An Innate Talent Of The New Generation Or An Ability That Must Be Developed?”, British Journal Of Educational Technology, 44(5), (163-166).

Tokabaş E (2014) “Zehir Bir Kuşak Geliyor!”,
https://www.academia.edu/2340731/_Z_Ehir_Gibi_Bir_Kusak, (22.08.2014).

Tuna B (2002). “Sadakatsiz Z Kuşığı Geliyor”, Hürriyet Pazar, 06 Ekim 2002.

Yelkikalan N , Akatay, A , Altın E (2010) “Yeni Girişimcilik Modeli Ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği Ve Y, M, Z Kuşığı Girişimci”, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10 (20), 489-506.

Yüzbaşıoğlu S (2012)“Kuşaklar X, Y, Z Diye Ayrıştı Pazarlamacıların Kafası Karıştı”,
<http://www.dunya.com/print.php?type=1&id=151507>, [İndirme Tarihi: 03.09.2012]

UZAKTAN EĞİTİM İLE İŞLENEN ZORUNLU YABANCI DİL DERSİNE İLİŞKİN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Ezlam SUSAM
Yahya ADANIR

GİRİŞ

Uzaktan eğitim, farklı ortamlarda bulunan öğrenci ve öğretim elemanlarının, öğrenme -öğretme faaliyetlerini, iletişim teknolojileri ve posta hizmetleri ile gerçekleştirdikleri bir eğitim sistemi modelini ifade eder (İşman, 1998: 18). Uzaktan eğitimin tarihçesine bakıldığında; gazete aracılığıyla eğitim (1870), mektupla eğitim (1927-1955), radyo, televizyon, video (1956-1981) ve bilgisayar destekli eğitim kronolojik olarak sıralamayı oluşturmaktadır (Odabaşı ve Kaya, 1998: 63; akt: Gürol ve Sevindik, 2004: 2). Fakat asıl kırılma noktası olan 2000 yılına gelindiğinde uzaktan eğitimde bilgisayar ve internet teknolojilerinin bütünleştiği görülmektedir. Bu birliktelik uzaktan eğitimin sınırlarını boyut almaz şekilde geliştirmiştir (Gürol ve Sevindik, 2004: 2).

Bu araştırmanın temel amacı, uzaktan eğitim İngilizce dersine ilişkin üniversite 1.sınıf öğrencilerinin görüşlerini analiz etmektir. Bu doğrultuda aşağıdaki soruların cevaplandırılması amaçlanmıştır;

Uzaktan eğitim ile işlenen zorunlu yabancı dil dersine ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşleri;

1. Cinsiyete,
2. Öğrenim kademesi,
3. Bölüm

değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama yöntemi ve verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, üniversite 1.sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitim ile yürütülen İngilizce dersi ile ilgili görüşlerini tespit etmek için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2016). Aynı zamanda üniversite 1.sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitim ile yürütülen İngilizce dersi ile ilgili görüşlerinin cinsiyet, öğrenim durumu ve öğrenilen görülen bölüm değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapıldığı için nedensel karşılaştırma modelini içermektedir. Nedensel karşılaştırma araştırma modeli, araştırma kapsamına giren katılımcılara ait farklılıkların nedenlerini veya sonuçlarını koşullara müdahale etmeksizin incelemeyi hedefler (Büyüköztürk ve diğ., 2016).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim ve öğretim yılında Muş Alparslan Üniversitesine bağlı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim görmekte olup, İngilizce dersini uzaktan eğitim yoluyla alan 1.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemine ise 2017-2018 eğitim ve öğretim yılında Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sağlık Yüksekokulu ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunun 1.sınıflarında okuyan 292 öğrenci oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen 5’li likert tipi 65 maddeden oluşan *Uzaktan Eğitim ile İşlenen İngilizce Derslerine Yönelik Öğrenci Görüşleri* adındaki anket kullanılmıştır. Cronbach’s Alpha yönteminin uygulanması sonucunda güvenilirlik katsayısı ,90 olarak bulunmuştur.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmada elde edilecek veriler, kodlanarak bilgisayara yüklenilmiş ve “SPSS (Statistical package program for social sciences) 17,0 for Windows” istatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir. Anket sonuçlarından elde edilen veriler, maddeler halinde tek tek ele alınmıştır. Her madde cinsiyet, öğrenim kademesi ve öğrenim görülen bölüm değişkenlerine göre analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Anket verilerinin analizinde katılımcıların özelliklerini betimlemek amacıyla aritmetik ortalama, frekans ve yüzdeler hesaplanmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitim ile yürütülen İngilizce dersi hakkındaki görüşlerinin cinsiyet ve mezuniyet öğrenim kademesi değişkenleri açısından incelenmesi için bağımsız gruplar için t-testi uygulanmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitim ile yürütülen İngilizce dersi hakkındaki görüşlerini öğrenim görülen bölüm değişkeni açısından incelemek için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Kişisel Bilgiler

Bu bölümde araştırmaya katılan 1.sınıf öğrencilerine ait kişisel bilgilere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Oran
Kadın	169	57,9
Erkek	123	42,1
Toplam	292	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin 169 (%57,9)’u kadın, 123 (%42,1)’ü ise erkektir. Araştırmaya katılan öğrencileri cinsiyet açısından karşılaştırdığımızda, kadınların sayısı erkeklerin sayısından daha fazladır.

Tablo 2: Katılımcıların Öğrenim Kademelerine İlişkin Bulgular

Öğrenim Kademesi	Frekans	Oran
Lisans	175	59,9
Ön Lisans	117	40,1
Toplam	292	100

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu %59,9 oranla lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Ön Lisans öğrencileri ise katılımcıların %40,1’ni oluşturmaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Bölümlere İlişkin Bulgular

Öğrenim Görülen Bölüm	Frekans	Oran
Okul Öncesi Öğretmenliği	40	13,7
Bankacılık ve Sigorta	16	5,5
Muhasebe ve Vergi Uyg.	11	3,8
Yerel Yönetimler	12	4,1
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	30	10,3
Sağlık Kurumları İşl.	27	9,2
Fen Bilgisi Öğretmenliği	18	6,2
Sağlık Yönetimi	16	5,5
Türkçe Öğretmenliği	26	8,9
Hemşirelik	41	14,0
İşletme	19	6,5
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	14	4,8
Sınıf Öğretmenliği	22	7,5
Toplam	292	100

Katılımcıların çoğunluğu %14'le hemşirelik bölümü ve %13.7 ile okul öncesi öğretmenliği bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. En az %4,1 ile yerel yönetimler bölümü öğrencileri katılım göstermiştir.

Tablo 4: Uzaktan Eğitim İle İşlenen Zorunlu Yabancı Dil Dersine İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Uzaktan Eğitim Dersine İlişkin İfadeler	N	$\bar{X}$	Ss
1- UZEM İngilizce derslerinde başarılı olmak benim için çok önemlidir.	292	3,72	1,28
2- Zorunlu olmasam UZEM İngilizce dersini almazdım.	292	3,14	1,54
3- UZEM İngilizce dersi İngilizce konuşma becerilerimi geliştirmiştir.	292	2,05	1,16
4- UZEM İngilizce derslerinde zaman yönetimi iyi yapılmaktadır.	292	2,88	1,23
5- Ne kadar çalışsam da UZEM İngilizce dersini kavrayamam.	292	2,69	1,42
6- UZEM İngilizce dersinin gelecekteki mesleki yaşantıma çok katkısı olacağını düşünüyorum.	292	2,75	1,44
7- İngilizce dersinin yüz yüze eğitimle alınması daha etkilidir.	292	4,30	1,19
8- UZEM İngilizce dersinde edindiğim bilgileri daha da geliştirmek isterim.	292	3,77	1,30

9- Derse adapte konusunda örgün eğitim dersleri kadar rahat değilim.	292	3,60	1,42
10- İstenilen zaman ve ortamda derse katılmak derse olan ilgiyi arttırmaktadır.	292	3,57	1,40
11- Birebir etkileşim olmaması derse olan ilgiyi azaltmaktadır.	292	3,92	1,36
12- Bu derse devam etmiş olmaktan dolayı memnunum.	292	2,70	1,29
13- UZEM İngilizce dersini sadece ortalamamı yükseltmek için önemsiyorum.	292	3,32	1,48
14- UZEM İngilizce dersi ilgi çekici değildir.	292	3,15	1,41
15- Bu ders bana çok fayda sağlamıştır.	292	2,44	1,23
16- UZEM İngilizce dersi benim ihtiyaçlarım ile uyumaktadır.	292	2,42	1,27
17- UZEM İngilizce dersinde anti-sosyal bir ortam oluşmaktadır.	292	2,87	1,34
18- UZEM İngilizce ders saatlerinin az olduğunu düşünüyorum.	292	2,11	1,23
19- UZEM İngilizce dersi İngilizce yazma becerilerimi geliştirmiştir.	292	2,14	1,19
20- UZEM İngilizce derslerinde ders materyalleri etkili bir şekilde kullanılmaktadır.	292	2,15	1,16
21- Bir metindeki bilinmeyen kelimeleri tahmin etme yeteneğim gelişmiştir.	292	2,42	1,24
22- UZEM İngilizce ders saatlerinin fazla olduğunu düşünüyorum.	292	2,74	1,34
23- İngilizce dersini UZEM yoluyla almak yüz yüze eğitimle almaktan daha faydalıdır.	292	1,82	1,23
24- Derslerin çevrimiçi olmasından dolayı hocaya soru sorma konusunda öz güvenim artmaktadır.	292	2,71	1,26
25- Bu ders sayesinde öğrencilerin İngilizceye olan ilgisi artmıştır.	292	2,05	1,19
26- Bu ders sayesinde öğrendiğim kelimeler kalıcı olmaktadır.	292	2,32	1,29
27- UZEM İngilizce dersi İngilizce dinleme becerilerimi geliştirmiştir.	292	2,40	1,26
28- Bu ders ile ilgili sınavlar sorunsuz bir şekilde uygulanmaktadır.	292	2,82	1,37
29- İngilizce dersinin UZEM ile verilmesi öz değerlendirme becerilerimi geliştirmektedir.	291	2,17	1,17
30- UZEM İngilizce dersleri esnasında video ve animasyonlardan faydalanılmaktadır.	291	2,67	1,22
31- Okuma becerisi için sunulan ve kullanılan kaynaklar yeterlidir.	292	2,55	1,23
32- UZEM İngilizce dersi İngilizce okuma becerilerimi geliştirmiştir.	292	2,27	1,28
33- UZEM İngilizce dersleri planlı bir bütünlük içerisinde anlatılmaktadır.	292	2,84	1,23
34- UZEM İngilizce dersi sınavları çok zordur.	292	3,52	1,34

35- UZEM İngilizce ders konuları güncel hayata dönüktür.	292	2,88	1,14
36- UZEM İngilizce derslerinde sınav dışı etkinlikler objektif değerlendirilmektedir.	292	2,72	1,14
37- UZEM İngilizce dersleri öğrenci merkezli işlenmektedir.	292	3,00	1,22
38- UZEM İngilizce derslerinde konular açık ve anlaşılır bir şekilde anlatılmaktadır.	292	2,97	1,23
39- UZEM İngilizce derslerinde dersin hocasına kolayca soru sorulabilmektedir.	292	3,00	1,30
40- Derste işlenen konular çok ilgi çekici değildir.	292	2,98	1,25
41- UZEM İngilizce dersleri İngilizce telaffuzumu geliştirmektedir.	292	2,37	1,18
42- Kullanılan ders materyalleri öğrenci seviyesine uygundur.	292	2,74	1,16
43- Ders esnasında sık sık teknik problemler yaşarım.	292	3,01	1,30
44- UZEM İngilizce dersi için zaman ve mekân kısıtlaması olmaması çok iyidir.	292	3,44	1,36
45- Dinleme becerisi için sunulan ve kullanılan kaynaklar yeterlidir.	292	2,71	1,12
46- Online yapılan sınavlar amaca hizmet etmiyor.	292	3,06	1,44
47- Yazma becerisi için sunulan ve kullanılan kaynaklar yeterlidir.	292	2,60	1,21
48- Konuşma becerisi için sunulan ve kullanılan kaynaklar yeterlidir.	292	2,50	1,19
49- UZEM İngilizce ders dokümanlarına kolaylıkla ulaşabilirim.	292	3,48	1,36
50- Ders esnasında öğrenciler arasında bir iletişim sağlanmaktadır.	292	2,58	1,22
51- Derse katılmadan önce işlenecek konuya hazırlanırım.	292	2,22	1,25
52- UZEM İngilizce dersleri çok sıkıcıdır.	292	3,10	1,37
53- Dersin içeriği öğrenci seviyesine uygundur.	292	3,02	1,17
54- UZEM İngilizce ders konuları gerçek yaşamla bağlantılıdır.	292	2,78	1,19
55- UZEM İngilizce ders konuları kolaydır.	292	2,61	1,23
56- Derste işlenen konular birbirini tamamlar niteliktedir.	292	3,05	1,15
57- Değerlendirme yapılırken sınav dışı etkinlikler de göz önüne alınmaktadır.	292	2,62	1,24
58- UZEM İngilizce dersi grupla çalışma alışkanlıkları kazandırmaktadır.	292	2,24	1,28
59- Dersin değerlendirmesi ders içeriğine uygun olarak yapılmaktadır.	292	3,02	1,16
60- UZEM İngilizce dersinden düşük not almaya hiç aldırmiyorum.	292	2,20	1,44
61- UZEM İngilizce dersinin sınavlarından çekinirim.	292	3,16	1,46

62- Online yapılan sınavlar güvenilir değil.	292	2,86	1,50
63- Ders esnasında anında dönüt alma şansım yoktur.	292	2,85	1,25
64- Konu anlatımlarından sonra sunulan test ve alıştırmalar kalıcılığı sağlamaktadır.	292	2,91	1,31
65- UZEM İngilizce dersi sınavları çok kolaydır.	292	2,20	1,30

Tablo 4 incelendiğinde, uzaktan eğitimle işlenen zorunlu yabancı dil dersine ilişkin üniversite öğrencilerinin en çok 7. maddeye (7- İngilizce dersinin yüz yüze eğitimle alınması daha etkilidir.) katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin en az ise 3. (UZEM İngilizce dersi İngilizce konuşma becerilerimi geliştirmiştir.) ve 25. (Bu ders sayesinde öğrencilerin İngilizceye olan ilgisi artmıştır.) maddelere katıldıkları anlaşılmaktadır.

1.1.Cinsiyet Değişkenine Göre Uzaktan Eğitim İle İşlenen Zorunlu Yabancı Dil Dersine İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Görüşlere Ait Bulgular

Cinsiyet değişkenine göre uzaktan eğitim ile işlenen zorunlu yabancı dil dersine ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşleriyle ilgili hiçbir madde de anlamlı farklılık bulunmamıştır.

1.2.Öğrenim Kademesi Değişkenine Göre Uzaktan Eğitim İle İşlenen Zorunlu Yabancı Dil Dersine İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Görüşlere Ait Bulgular

Öğrenim kademesi değişkenine göre uzaktan eğitim ile işlenen zorunlu yabancı dil dersine ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşleriyle ilgili hiçbir madde de anlamlı farklılık bulunmamıştır.

1.3.Bölüm Değişkenine Göre Uzaktan Eğitim İle İşlenen Zorunlu Yabancı Dil Dersine İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Görüşlere Ait Bulgular

Tablo 5: Bölüm Değişkenine Göre Uzaktan Eğitim İle İşlenen Zorunlu Yabancı Dil Dersine İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Görüşlere Ait Bulgular

Uzaktan Eğitimle İlgili İfadeler	Bölüm	N	X	ss	F	p
1. UZEM İngilizce derslerinde başarılı olmak benim için çok önemlidir.	Okul Öncesi Öğr.	40	3,55	1,09	2,60	,01*
	Muhasebe ve Vergi Uyg.	11	4,46	,82		
20. UZEM İngilizce derslerinde ders materyalleri etkili bir şekilde kullanılmaktadır.	Okul Öncesi Öğr.	40	1,73	,99	3,39	,00*
	Muhasebe ve Vergi Uyg.	11	3,36	1,27		
7. İngilizce dersinin yüz yüze eğitimle alınması daha etkilidir.	Sosyal Bil. Öğr.	30	4,37	1,07	1,96	,03*
	Hemşirelik	41	3,59	1,53		
9. Derse adapte konusunda örgün eğitim dersleri kadar rahat değilim.	Sosyal Bil.Öğr.	30	4,17	1,15	2,80	,00*
	Hemşirelik	41	3,15	1,24		

p< .05

Tablo 5'e bakıldığında "UZEM İngilizce derslerinde başarılı olmak benim için çok önemlidir." ile "UZEM İngilizce derslerinde ders materyalleri etkili bir şekilde kullanılmaktadır. "maddelerine muhasebe ve vergi uygulamaları bölümü öğrencilerinin okul öncesi bilgiler bölümü öğrencilerine göre daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin bölüm derslerinde daha fazla uygulama yapmalarından ötürü aynı uygulamaları İngilizce dersi içinde düşündükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca yine okul öncesi öğretmenlerinin üniversite giriş sınavındaki başarılarının derslerde daha fazla başarılı olmak istemelerine neden olduğu düşünülmektedir.

"İngilizce dersinin yüz yüze eğitimle alınması daha etkilidir." ile "Derse adapte konusunda örgün eğitim dersleri kadar rahat değilim." maddelerine sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü öğrencilerinin hemşirelik bölümü öğrencilerine göre daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilerinin uzaktan eğitime pek sıcak bakmadıkları, hemşirelik bölümü öğrencilerinin ise bu konuda onlara göre daha farklı bir bakış açısı içerisinde oldukları ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlik alan bilgisi dersi almış olmanın bu bakış açısına neden olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

1. Uzaktan eğitimle işlenen zorunlu yabancı dil dersine ilişkin üniversite öğrencilerinin en çok 7. maddeye (İngilizce dersinin yüz yüze eğitimle alınması daha etkilidir.) katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır.
2. Öğrencilerin en az ise 3. (UZEM İngilizce dersi İngilizce konuşma becerilerimi geliştirmiştir.) ve 25. (Bu ders sayesinde öğrencilerin İngilizceye olan ilgisi artmıştır.) maddelere katıldıkları anlaşılmaktadır.
3. Cinsiyet değişkenine göre uzaktan eğitim ile işlenen zorunlu yabancı dil dersine ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşleriyle ilgili hiçbir madde de anlamlı farklılık bulunmamıştır.
4. Öğrenim kademesi değişkenine göre uzaktan eğitim ile işlenen zorunlu yabancı dil dersine ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşleriyle ilgili hiçbir madde de anlamlı farklılık bulunmamıştır.
5. “UZEM İngilizce derslerinde başarılı olmak benim için çok önemlidir.” ile “UZEM İngilizce derslerinde ders materyalleri etkili bir şekilde kullanılmaktadır. “maddelerine muhasebe ve vergi uygulamaları bölümü öğrencilerinin okul öncesi bilgiler bölümü öğrencilerine göre daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır.
6. “İngilizce dersinin yüz yüze eğitimle alınması daha etkilidir.” ile “Derse adapte konusunda örgün eğitim dersleri kadar rahat değilim.” maddelerine sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü öğrencilerinin hemşirelik bölümü öğrencilerine göre daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Büyüköztürk, Ş. ve diğ. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gürol, M. ve Sevindik, T. (2004). Uzaktan Eğitimin Teknoloji Boyutu. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- İşman, A. (1998). *Uzaktan Eğitim*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

UZAKTAN EĞİTİM İLE İŞLENEN İNGİLİZCE DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİ (MUŞ İLİ ÖRNEĞİ)

Ezlam SUSAM
Yahya ADANIR

GİRİŞ

Toplumların gelişimini etkileyen en önemli etkenlerden biri eğitimidir. Bu nedenle eğitim sistemlerine büyük yatırımların yapılması gerekmektedir. Nüfus artışına paralel olarak artan eğitim ihtiyacının karşılanması da toplumların çözmesi gereken önemli eğitim sorunlarından biridir. Aynı zamanda bilgi çağı gereği olan yaşam boyu öğrenme ihtiyacının karşılanması da gerekmektedir (İşman, 2011: 5). Uzaktan öğretim, geleneksel eğitim uygulamalarının öğretim yaşı, zamanı, yeri, yöntemi, amaçları vb. sınırlılıklarına bağımlı kalmaksızın; özel olarak hazırlanmış yazılı gereçler, kitle iletişim programları ve kısa süreli yüzyüze öğretimin bir sistem bütünlüğü içerisinde kullanılması ile yürütülen bireyselleştirilmiş, kendi kendine eğitim (öğretim) etkinliğidir (Hızal, 1983:21; akt. Eygü ve Karaman, 2013: 39).

Uzaktan eğitim, kökleri günümüzden yaklaşık üç asır öncesine kadar uzanan disiplinler arası bir alandır. Dünyada ilk uzaktan eğitim uygulaması yapıldıktan yaklaşık iki asır sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve uzaktan eğitim düşüncesi zaman içerisinde ülkemizde de gündeme gelmiştir. Yeni kurulan cumhuriyet, eğitilmiş nüfusunun büyük bir kısmını uzun süren savaş dönemlerinde kaybetmiş, ülkenin kısa zamanda kalkınabilmesi için öğrenim görmüş vatandaşlara duyulan ihtiyaçtan dolayı eğitim-öğretim öncelikli konulardan birisi olmuştur (Bozkurt, 2017: 86).

Bu araştırmanın temel amacı, üniversitelerde zorunlu olarak okutulan Yabancı Dil Dersini uzaktan eğitim yöntemi ile işleyen öğretim elemanlarının görüşlerini incelemektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada uzaktan eğitim ile işlenen İngilizce dersine ilişkin öğretim elemanları ile görüşme yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında Muş Alparslan Üniversitesinde Yabancı Dil Dersini uzaktan eğitim yöntemiyle işleyen 6 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde nitel bir araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretim elemanları Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5 ve Ö6 olarak kodlanmıştır.

BULGULAR

Veriler “Yüz yüze eğitimle benzerlik ve farklılıklar”, “Uzaktan Eğitimle ders işlemenin olumlu yanları”, “Uzaktan Eğitimle ders işlemenin olumsuz yanları”, “Uzaktan eğitimde kullanılan ders materyalleri” ve “Uzaktan eğitimle ders işlemenin devam etmesi” başlıklarında öğretim elemanlarının görüşlerine göre incelenmiştir.

1. Yüz Yüze Eğitimle Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri

Ö1: “Uzaktan eğitim modeliyle verilen derslerin örgün eğitimle benzerlik gösterdiği ve farklılık gösterdiği yönleri mevcuttur. Derslerin canlı olarak izlenebilmesine olanak sağlayan sistem bu yönüyle yüz yüze eğitim sistemi ile benzerlik göstermektedir. Yüz yüze eğitimde hoca-öğrenci etkileşimi mümkün olduğu gibi uzaktan eğitim sisteminde de bu etkileşim canlı dersler için mümkündür. Öğrenci hocasına, kapalı devre sistemi üzerinden mesaj yolu ile ya da alt yapı sistemi buna müsait ise sesli bir şekilde sorusunu iletebilmektedir. Öğrenci bu vesile ile derse katılım sağlayabilmektedir. Öğrencilerimizden genel olarak aldığımız dönütlerden en başta geleni uzaktan eğitimle derslerin verimli olmadığı yönünde. Uzaktan eğitimin verim hususunda örgün eğitimle bir olmadığını belirtmek durumundayım.”

Ö5: “Öğrenci online derse katılmak zorunda değil, devamsızlıktan kalma yok, öğrencinin online olmadığı zaman öğretmene soru sorma, anlamadığı yerleri tekrar etmesini isteme imkanı yok. Aynı şekilde öğretmenin öğrencinin dersi anlayıp anlamadığını kontrol etme, anlama imkanı yok. Bunlar farklılık olarak gösterilebilir. Müfredat ve ders içerikleri her iki şekil anlatımda da aynıdır. Derslerin uzaktan olması öğrencinin derse o anda katılmaması, soru cevap olmaması, etkileşimin hiç olmaması, öğrencinin derse katılmak zorunda hissetmemesi dersi öğrenmesini zorlaştırıyor. Öğrenci öğrenmekten ziyade dersi geçme kaygısı taşıyor sınıf içi performansın olmaması değerlendirmeyi sadece aldıkları not ile sınırlı tutmaktadır.”

2. Uzaktan Eğitimle Ders İşlemenin Olumlu Yanlarına İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri

Ö1: “Uzaktan eğitim sistemini verimlilik ve değerlendirme konularında yüz yüze eğitimle kıyaslayacak olursak karşımıza biraz karamsar bir tablo çıkar. Zira uzaktan eğitimin artıları olduğu gibi eksi yönleri de bulunmaktadır. Pozitif yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Öğrenci dilediği vakit sisteme giriş yapıp dersi takip edebilir, bu konuda her hangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Öğrenci kampüse gelmeden dersi dilediği yerden takip edebildiği için bu da öğrenciye daha rahat hareket imkânı sağlar.”

Ö2: “Yüz yüze eğitime göre, aynı anda çok daha fazla öğrenciye ulaşmak en büyük avantajlarından biridir. Öğrencilerin yeterli katılım sağlaması durumunda öğretici ile öğrenci arasında sınırsız veri paylaşımı söz konusu olabilir. Kullanılan ortamın uygun olması durumunda özellikle dil dersleri için yeterli girdi sağlanabilir ve yüz yüze eğitimde eksikliği hissedilen dinleme becerileri aktiviteleri çeşitlendirilebilir.”

Ö3: “Uzaktan eğitim aynı anda bir çok öğrenciye hitap etme imkanı sağladığından zaman ve mekan açısından avantaj sunmaktadır. Ayrıca öğrencilerin teknoloji ile iç içe olmaları bakımından avataj sağlamaktadır.”

Ö4: “İngilizce dersinin uzaktan eğitim yöntemiyle işlemenin en olumlu yönü dersin sistem üzerinde kayıtlı olması sebebiyle öğrenci tarafından defalarca izlenebilmesidir böylece öğrenci zorlandığı konuları tekrar tekrar izleyebilmekte ve eksikliklerini tamamlayabilmektedir. Ayrıca sınıf ortamı olmadığı için öğrencide kaygı durumu olmamaktadır, tabii ki zaman ve mekan açısından da kolaylıklar sağlamaktadır ayrıca sisteme yüklenen dokümanlar dersin sınırlarını net bir şekilde çizmekte, bu sayede konu dağılmamaktadır.”

3. Uzaktan Eğitimle Ders İşlemenin Olumsuz Yanlarına İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri

Ö1: “Ülkemiz öğrencileri açısından duruma yaklaşacak olursak önümüze negatif bir tablo çıkabilir, zira gençlerimiz her ne kadar sosyal medya ile haşır neşir olsalar da teknoloji hakkında yeterli bilgiye sahip değiller, bunu öğrencilerimizin sınavlara bir hafta kala sistemle ilgili dönemin başında sormaları gereken soruları sormalarından anlıyoruz. Tabi bunun sebebi ilgisizlik de olabilir. Bunun yanı sıra bu sistemle verilen derslerden ötürü öğrenci kampüsten ve sosyal hayattan da bir nebze de olsa soyutlanmış olur bir nevi bireysellik ön plana çıkmış olur. Bu da kişinin gelişimi açısından olumsuzluklara sebebiyet verebilir.”

Ö3: “İngilizce dersi bire bir etkileşimin olması gereken bir derstir. Bu açıdan bakıldığında uzaktan eğitim dil öğretimi uzaktan eğitim ile oldukça zordur. İngilizce öğreniminde okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin kazanılması hedeflenir. Fakat uzaktan eğitimle bu dört becerinin aynı anda kazandırılması imkansızdır. Ayrıca tüm öğrenciler aynı anda derse katılmadıkları için öğrenmelerinin ne düzeyde gerçekleştiğini anlamak eğitici için oldukça zordur.”

Ö6: “Sistemin altyapısının iyi oluşturulmadığı, belirli mekanlarda erişim imkanı veren uzaktan eğitim maalesef örgün eğitimin kısıtlamalarına takılır. Ayrıca İngilizce dersi ülkemizdeki öğrenci kitlesinin ön yargı ile yaklaştıkları bir ders olmasından dolayı öğrenci katılımını minimum düzeye düşürür. Diğer derslerde büyük avantajlar sağlayan uzaktan eğitim, İngilizce dersi için örgün eğitimin ötesine geçemez diye düşünüyorum.”

4. Uzaktan Eğitimde Kullanılan Ders Materyallerine İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri

Ö3: “Uzaktan eğitimde görsel ve işitsel araç kullanımı çok sınırlı olarak gerçekleşmektedir. Şahsi olarak işitsel araçlara neredeyse hiç yer verilmemekte sadece sınırlı bir görsel araç kullanımı ile yetinilmektedir.”

Ö5: “Çoğu kez ses sisteminin çalışmaması, internetin kesilmesi, sistemin iyi çalışmaması nedeni ile hem hoca hem de öğrenci sıkıntı yaşamaktadır. Öğretmen fazla materyal kullanamamaktadır. Ders öncesi sisteme yüklenen dokümanlara bağımlı kalmak zorundadır, çoğu kez dokümanlardaki konu bitince dersin hocası dersi bitirmek zorunda kalıyor.”

5. Uzaktan Eğitimle Ders İşlemenin Devam Etmesine İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri

Ö1: “Hayır, çünkü yukarıda da belirttiğim gibi uzaktan eğitim sisteminin her ne kadar olumlu bazı yönleri olsa da yüz yüze eğitim sistemi ile daha iyi bir şekilde dil öğretimi yapılabilmektedir. Yüz yüze eğitim sisteminde sınıfa aktif olarak gelen öğrenci istemese dahi derse katılım gerçekleştirmek zorunda kalır. Öğretim elemanı öğrencileri ile tek tek daha yakından ilgilenebilir. Uzaktan eğitimde ise öğrenci sisteme girip aynı anda dersle hiç alakası olmayan şeylerle de ilgilenebilir. Verim konusunda yüz yüze eğitimin daha iyi olduğuna inanıyorum.”

Ö2: “Dil öğrenimi sadece metin okumaktan o metinlerle ilgili sorulara yazılı cevaplar vermekten ibaret değildir. Aslında çok boyutlu bir öğrenme sürecinden bahsediyoruz ve sürecin en önemli faktörlerinden biri etkileşimdir. Etkileşim derken de sadece ses veya yüz göz temasını kastetmiyorum. Yabancı dil öğrenilirken öğrendiğimiz dilin kültürünü de öğreniyoruz. Mesela o dilin konuşulduğu ülkedeki bir kültürel koddan bahsederken sadece ses veya mimikler yetmeyebilir jestler ve bazen role-playler yapmamız da gerekebilir. Bu bakımdan uzaktan eğitim çok yetersiz.”

Öğrencilerimi, onların gözlerinin bana ne anlattığını görememek beni demotive ediyor, çünkü anlayıp anlamadıklarını bilemiyorum.

Bir in-class writing activity (sınıf içi yazma etkinliği) verdiğim zaman onların arasında dolaşarak anlık geri bildirimler sağlayamadığımda, sanki dersin kazanımlarının gerçekleşme ihtimali çok düşüyor gibi hissediyorum.

Özetle dil öğreniminde uzaktan eğitim ve teknolojinin kullanılması kaçınılmaz. Bunları mümkün olduğu kadar derse entegre etmemiz gerektiğine inanıyorum. Ama geleneksel sınıflardaki eğitime de kesinlikle devam edilmesi gerektiğine inanıyorum. Bu şekilde harmanlanmış yani blended bir dersin daha faydalı olacağına inanıyorum.”

Ö3: “Ben İngilizce eğitiminin Uzaktan Eğitimle işlenmesini doğru ve yararlı bulmuyorum. Dil öğretimi bire bir etkileşim olmadan asla gerçekleşemez bu sebeple öğrencilerin aktif olarak derse katılabileceği, sorularını zamanında sorup anında dönütler alabileceği, okuma-yazma-konuşma-dinleme becerilerinin hepsini birden geliştirebileceği yüz yüze eğitimin daha yararlı olduğunu düşünüyorum.”

SONUÇ

1. Uzaktan eğitim ile yapılan yabancı dil derslerinin yüz yüze eğitimle benzer ve farklı yanları bulunmaktadır. Canlı dersi izleme, öğrenci- öğretmen ilişkisi, ders içeriği benzer yanları olarak düşünülmektedir. Öğretmenin öğrencisinin anlayıp anlamadığını öğrenememesi ise farklı yanı olarak düşünülmektedir.
2. Uzaktan eğitim ile yapılan yabancı dil derslerinin aynı anda daha fazla öğrenciye ulaşmak, istenildiği zaman dersi tekrar dinleyebilmek, mekan sınırlaması olmaması, teknolojiyle iç içe olunması gibi olumlu yanları olduğu anlaşılmaktadır.
3. Uzaktan eğitim ile yapılan yabancı dil derslerinin sosyalleşme engeli, okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin aynı anda kazandırılmaması, öğretmene geri bildirim verememesi ve sistem alt yapısında sorunlar olması gibi olumsuz yanları olduğu düşünülmektedir.
4. Uzaktan eğitim ile yapılan yabancı dil derslerinde görsel ve işitsel materyal kullanımının neredeyse hiç olmadığı anlaşılmaktadır.
5. Araştırmaya katılan bütün öğretim elemanlarının uzaktan eğitimle yabancı dil derslerine devam edilmemesi gerektiğini düşündükleri ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3/2.
- Eygü, H. Ve Karaman, S. (2013). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Yayınları.

MİLLİ EĞİTİM ŞÛRALARINDA ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ALINAN KARARLARA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)

DİLEK KIRNIK
EZLAM SUSAM

GİRİŞ

Geleceğini değişen dünya koşullarına göre şekillendirmek isteyen ülkeler eğitim alanında ciddi çalışmalar yapmak zorundadır. Etkili ve verimli çalışmalarla, eğitim ve öğretim kurumlarını düzenlemektedirler. “Milli Eğitim Bakanlığı cumhuriyetin kuruluşundan itibaren eğitimle ilgili önemli sorunlarla karşılaşmış, bu sorunları çözmek amacıyla kendi kurumu içinde önemli teşkilatlar oluşturmuştur. Bu teşkilatların içinde en önemlilerinden birisi de Milli Eğitimin planlanması, program, müfredat ve periyodik hedeflerin belirlendiği siyasi otoritenin dışında eğitimcilerin katıldığı, fikir ve düşüncelerinin ifade edildiğini Milli Eğitim Bakanlığının danışma organı olan Milli Eğitim Şûrasıdır. 22 Haziran 1933 tarih ve 2287 sayılı kanunla hukuki statüsüne kavuşan ve Milli Eğitim Merkez Teşkilatının daimi bir kurumu haline gelen Milli Eğitim Şûrası eğitim tarihimizde önemli gelişmelere imza atmıştır.”(Dinç, 1999: 2). Milli Eğitim Şûraları, bakanlık tarafından hedeflenen eğitimin gelişmesine ve niteliklerinin artmasına katkıda bulunmak için eğitim öğretim ile ilgili her türlü kararları incelemekte ve tavsiye niteliğinde kararlar almaktadır. Uygulanacak çalışmalar önermek ya da uygulanmakta olan çalışmaları geliştirmek amacıyla bir araya gelen alan uzmanlarından oluşan şûralar, konunun tüm ilgilileri ile görüş alış verişinde bulunduğu önemli bir yapıdır. Şûralarda eğitimsel sorunlara güncel çözümler önerilir. Üstün yeteneklilerin eğitimi de toplumumuzu ilgilendiren önemli bir eğitimsel durumdur. Üstün yetenekliler yüksek kapasiteleri gereği öğrencilerin sosyolojik, psikolojik ve akademik alanlarda diğer öğrencilere göre farklı ihtiyaçları bulunmaktadır. Üstün yetenekli öğrencilerin seviyelerine uygun programlara, bu alanda yetişmiş öğretmenlere, seviyelerine uygun etkinliklere, ihtiyaçlarını karşılayacak eğitim ortamlarına, çevresiyle olumlu ilişkiler kurmaya ihtiyaçları vardır. Milli eğitimin en önemli danışma organı olan şûralarda üstün yetenekli öğrencilere yönelik hangi kararlar alındığı ve bu kararlara yönelik bilsem ve ram öğretmenlerinin görüşlerini belirlemek önemli görülmüştür. Bu kapsamda heyeti milliye başlayarak 19. Milli eğitim şûralarına kadar alınan tüm kararlar incelenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada öncelikle Heyeti Milliye ile başlayan ve 19. şûraya kadar yapılan tüm toplantı kararları doküman analizi ile incelenmiş ve özel yeteneklilere yönelik alınan kararlar belirlenmiştir. Araştırmanın ilk aşamasında doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında alınan kararlara yönelik öğretmenlerle görüşme yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Bilsem’de ve İlçe RAM da üstün yetenekli öğrencilerle çalışan öğretmenlerdir. Araştırma kapsamında Bilsemde çalışan 2, İlçe RAM da çalışan 5 toplamda 7 öğretmenle görüşülmüştür. Çalışma için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve veriler bu form yardımıyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiş verilerin analizinde betimsel ve

içerik analiz türleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda alt problemler doğrultusunda, öğretmenlerin görüşlerinde çeşitli farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Bulgu ve Yorumlar

Tablo 1. Şûralarda alınan kararların içeriği

Şûra Sayısı	Alınan Kararın İçeriği
Heyeti Milliye, 1.,2.,3. ve 4. Milli Eğitim Şûraları	Üstün yetenekliler konusunda alınan karar yok.
5. Milli Eğitim Şûrası	Özel eğitime muhtaç çocuklar için hazırlanmış olan raporun incelenerek değişiklik gerektiren kısımlarının araştırılması kararı alınmıştır.
6. Milli Eğitim Şûrası	Üstün yetenekliler konusunda alınan karar yok.
7. Milli Eğitim Şûrası	Üstün istidatlı öğrenciler için İlim Lisesi ve Deneme Sanat Enstitüsü kurulması ve öğrencilerin başarı gösterdikleri müddetçe bu okullarda kalmaları, Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmeliğinin 222 sayılı kanun kapsamında hazırlanarak Bakanlığa sunulması kararları alınmıştır.
8. Milli Eğitim Şûrası	Üstün yetenekliler konusunda alınan karar yok.
9. Milli Eğitim Şûrası	Maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrenciler için parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımların yapılması, özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmesi için özel tedbirlerin alınması kararları alınmıştır.
10. Milli Eğitim Şûrası	Üstün yetenekliler konusunda alınan karar yok.
11. Milli Eğitim Şûrası	Üstün zekâlı çocukların eğitimi özel eğitim dallarından biri olarak görülmüş ve özel eğitim uzmanlarının görev ve sorumlulukları belirlenmiştir.
12. Milli Eğitim Şûrası	İlköğretimde zekâ seviyesi yüksek çocuklar için üst özel sınıfların açılması; ortaöğretimde özel yetenekli ve üstün zekâlı çocukların eğitimine imkân sağlanması için donatım ve altyapı imkânların tamamlanması, özel yetiştirilmiş personellerin olması, kurumların bünyesinde özel eğitim programlarının açılması kararları alınmıştır.
13. Milli Eğitim Şûrası	Üstün yetenekliler konusunda alınan karar yok.

- 14. Milli Eğitim Şûrası** Özel eğitime muhtaç çocuklar için altyapı çalışmaları yapılması kararı alınmıştır.
- 15. Milli Eğitim Şûrası** Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için programda esneklik sağlanması, öğretmenlerin bu konuda hizmet içi eğitim almaları, 4. Sınıftan itibaren bireyi tanıma ve yöneltmeye ilişkin rehberlik yapılması ve 9. Sınıfta yöneltme yapılması kararları alınmıştır.
- 16. Milli Eğitim Şûrası** Özel eğitime muhtaç çocuklar için programlar oluşturmak ve işlerliği için önlemler almak (üstün yetenek veya üstün zeka tabiri yok) kararları alınmıştır.
- 17. Milli Eğitim Şûrası** Üstün zekâlı çocukların eğitimi ve istihdamı konularında politikalar oluşturmak, üstün zekâlı çocukların eğitimleri, üniversitelerce açılacak sertifika programlarını bitiren öğretmenlerce yapılması, üstün zekâlı çocukların eğitimleri için kurumların açılması, Bilsem’de yapılan projelerin değerlendirilerek yaygınlaştırılması, öğretmen seçiminde kriter belirlenmesi, paydaşlarla iletişim kurularak eğitim etkinliklerinin düzenlenmesi, 6-12. sınıfları arasında öğrenci odaklı sınıf sisteminden disiplin (ders) odaklı sınıf sistemine geçilmesi, öğrencilerin kendi hızlarında ilerlemelerinin önünün açılması kararları alınmıştır.
- 18. Milli Eğitim Şûrası** Üstün yetenekli ve/veya üstün zekâlı çocuklar için öğretmenlerin yeterli düzeyde eğitim almaları, özel okulların açılması, tanılama araçlarının geliştirilmesi kararları alınmıştır.
- 19. Milli Eğitim Şûrası** Özel yetenekli öğrenciler için yönetmeliğin hazırlanması, anaokulundan başlayan yeni bir öğretim programının yapılması kararları alınmıştır.

Tablo 1’de şûralarda alınan kararların genel dağılımı görülmektedir. Bu kapsamda şûralarda alınan kararlar “üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için öğretmenlerin eğitimi, niteliği ve seçilmeleri”, “üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için eğitim ortamı oluşturma (özel kurum ya da sınıf açma)”, “üstün yetenekli öğrencilerin gelişimini sağlama”, “üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve program hazırlama, politika geliştirme”, “üstün yetenekli öğrenciyi tanılamak için araç geliştirme”, “üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olma”, “üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları yapma”, “üstün zeka, özel zeka, üstün yetenek, özel yetenek vb. kullanılan kavramlar” ve “üstün yetenekli veya genel anlamda özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik karar alınmayan yıllar” başlıklarında öğretmenlerin görüşlerine göre incelenmiştir.

Tablo 2. Üstün yetenekli öğrencilerle çalışacak öğretmenlerin eğitimi, niteliği ve seçilmelerine ilişkin uygulamaların durumu

	Görüşler	Sayı
Öğretmenlerin eğitimi, niteliği ve seçilmelerine ilişkin uygulamaların durumu	Yeterli	0
	Kısmen yeterli	2
	Yetersiz	5
Toplam		7

Tablo 2'ye göre şûralarda üstün yetenekli öğrencilerle çalışacak öğretmenlerin özellikleri konusunda alınan kararları 2 öğretmen kısmen oranında yeterli görürken 5 öğretmen yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencilerle çalışacak öğretmenlere yönelik şûralarda alınan kararları yeterli görmemektedirler.

7. Şûra (üstün istidatlı öğrenci), 11. Şûra (özel eğitim uzmanı), 12. Şûra, 15. Şûra (özel eğitim), 17. Şûra ve 18. Şûrada yer alan öğretmen eğitimi, niteliği ya da çeşitli özel eğitim kurumlarına seçilmesi için kriterler oluşturulmasına ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö1: “Üstün yetenekli öğrenci için özel eğitim gereklidir. Bu anlamda çeşitli 30 saatlik hizmet içi eğitim ya da sertifika programları yeterli değildir.”

Ö3: “Üstün yetenekli öğrencilerle sınav sorusu çözmek değil onların zekâlarını geliştirmeye yönelik bilimsel dayanağı olan çalışmalar yapılmalıdır. Bu nedenle üniversitelerde lisans programı ya da tezli yüksek lisans gibi bir programdan eğitim almaları gerekir.”

Tablo 3. Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için eğitim ortamı oluşturma durumu

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için eğitim ortamı oluşturma durumu	Uygun	0
	Kısmen uygun	3
	Uygun değil	4
Toplam		7

Tablo 3'e göre şûralarda eğitim ortamları ile ilgili alınan kararları 3 öğretmen kısmen oranında uygun görürken 4 öğretmen uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrenciler için ayrı bir eğitim ortamının oluşturulmasını (özel kurum ya da sınıf açma) uygun görmemektedirler.

12. Şûra (zekâ seviyesi yüksek) 17. Şûra ve 18. Şûrada yer alan üstün yetenekli öğrenciler için ayrı bir eğitim ortamının oluşturulmasına ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö2:“Üstün yetenekli öğrencilerin ayrıştırılmasını uygun bulmuyorum. Toplumda bir arada yaşayacak bu insanların birlikte eğitim almaları daha yararlıdır.”

Ö7:“Üstün yetenekli öğrencilerin ayrı bir yerde eğitim almalarını daha doğru buluyorum çünkü bu çocukların ihtiyaçları normal çocuklardan daha farklı. Onların farklı programla, uzman eğitimcilerle ve zengin materyallerle eğitilmeleri gerekiyor. Elbette ayrı kurumda okumalarının dezavantajları olabilir ama avantajları da var.”

Tablo 4. Üstün yetenekli öğrencilerin gelişimini sağlama durumu

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli öğrencilerin gelişimini sağlama durumu	Yeterli	2
	Kısmen yeterli	4
	Yeterli değil	1
Toplam		7

Tablo 4'e göre Şûralarda üstün yetenekli öğrencilerin gelişimini sağlama ile ilgili alınan kararları 2 öğretmen yeterli, 4 öğretmen kısmen oranında yeterli görürken 1 öğretmen yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencilerin gelişimine yönelik kararları kısmen oranında yeterli görmektedirler.

9. Şûra (başarılı ve maddi durumu olmayan öğrenciye destek olmak), 15. Şûra (özel eğitim), 16. Şûra (özel eğitim) ve 17. Şûrada (maddi destek sağlamak ve kendi hızlarında ilerlemelerine fırsat vermek) yer alan üstün yetenekli öğrencilerin gelişiminin sağlanmasına ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö1:“Bazı kararlar çok etkileyici ama neler yapılıyor, içleri nasıl dolduruluyor bilemiyorum.”

Ö5:“Bu öğrencilerin maddi destek yanında manevi desteğe de ihtiyacı var. Acaba onlar için neler yapılıyor? Asıl sorulması gereken bu bence.”

Ö6:“Devletimiz her türden öğrenciye özel ihtimam gösteriyor. Aslına bakarsanız 1962 de ülkenin zor şartlarında bile üstün zekâlı öğrenciler dikkate alınmış. Bu kararların o yıllarda konuşuluyor olması uygulandığı anlamına gelmiyor. Tavsiye niteliğinde de olsa bu konuların konuşulması umut verici.”

Tablo 5. Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve program hazırlama, politika geliştirme durumu

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve	Yeterli	1

program hazırlama, politika geliştirme durumu	Kısmen yeterli	5
	Yeterli değil	1
Toplam		7

Tablo 5'e göre şûralarda üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve program hazırlama, politika geliştirme ile ilgili alınan kararları 1 öğretmen yeterli, 5 öğretmen kısmen oranında yeterli görürken 1 öğretmen yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve program hazırlama, politika geliştirmeye yönelik kararları kısmen oranında yeterli görmektedirler.

5. Şûra (özel eğitime muhtaç), 7. Şûra (özel eğitime muhtaç çocukların yönetmeliği), 12. Şûra (özel yetenekli ve üstün zekâlı), 15. Şûra (özel eğitim), 16. Şûra (özel eğitim), 17. Şûra ve 19. Şûrada yer alan üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve program hazırlama, politika geliştirilmesine ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö4: “Programlar, politikalar var da uygulanabilir mi? İçeriğini göremiyoruz ki.”

Ö6: “Üstün yetenekli öğrencilerin hakları var ve bunlar yönetmeliklerle güvence altına alınmalıdır. Ancak ifadeler bağlayıcı olmalıdır. Her çocuk hangi ücra noktada yaşarsa yaşasın bu haklardan faydalanmalıdır.”

Ö7: “Programlar ve politikalar güncel durumlara göre sürekli geliştirilmelidir.”

Tablo 6. Üstün yetenekli öğrenciyi tanılamak için araç geliştirme durumu

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli öğrenciyi tanılamak için araç geliştirme durumu	Yeterli	3
	Kısmen yeterli	4
	Yeterli değil	0
Toplam		7

Tablo 6'ya göre şûralarda üstün yetenekli öğrencilerin tanılanması ile ilgili alınan kararları 3 öğretmen yeterli görürken 4 öğretmen kısmen oranında yeterli görmektedir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencilerin tanılanmasına yönelik kararları kısmen oranında yeterli görmektedirler.

18. Şûrada yer alan üstün yetenekli öğrencilerin tanılanmasına ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö2: “Öğrencilerin tanılanmasına yönelik zekâ testlerini ben kullanıyorum. Geçekten etkili testler ama başka kültürlerden uyarlanan testler. Biz kendi kültürümüze uygun bir test hazırlayabiliriz.”

Ö4: “Üstün yetenekli öğrencilerin tespiti gerçekten çok önemli. Ama bunu çok geç düşünmüşüz. Yani 2010'lu yıllarda öğrencilerin tespitine yönelik çalışmaları önemsemek bence geç.”

Ö5: “Öğrencilerin tanılanmasına ilişkin kararın içeriğinde neler var bilmiyorum. Bence zekâ testlerinin yanında başka uygulamalar yapılarak üstün yetenekli öğrenciler seçilmelidir.”

Tablo 7. Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olma durumu

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olma durumu	Yeterli	5
	Kısmen yeterli	2
	Yeterli değil	0
Toplam		7

Tablo 7’ye göre şûralarda üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olma ile ilgili alınan kararları 5 öğretmen yeterli görürken 2 öğretmen kısmen oranında yeterli görmektedir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olunmasına yönelik kararları yeterli görmektedirler.

17. Şûrada yer alan üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olunmasına ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö3: “Bu karar elbette istenen bir durum. Sadece eğitmek değil ulusal ve uluslararası alanda bilimsel çalışma yapmak için Tübitak, üniversiteler vb. kurumlarla işbirliği yapılmasına yönelik çalışmaları önemsiyorum.”

Ö7: “Bence bu kararlar kurulan Bilsemlere bir vizyon belirlemek için alınmış. Yani kendi içinde kalmamaları, topluma etkisi olan projeler de üretmeleri gerektiğini belirtiyor.”

Tablo 8. Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları yapma durumu

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları yapma durumu	Yeterli	3
	Kısmen yeterli	4
	Yeterli değil	0
Toplam		7

Tablo 8’e göre şûralarda üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları ile ilgili alınan kararları 3 öğretmen yeterli görürken 4 öğretmen kısmen oranında yeterli görmektedir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları yapılmasına yönelik kararları yeterli görmektedirler.

12. Şûra ve 14. Şûrada (özel eğitim) yer alan üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları yapılmasına ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö1: “Alt yapıdan kasıt nedir? bilmiyorum ama ben insan kaynakları, bina, teknolojik alt yapı, program, yönetmelik vb. etkenlerin tam olarak uygunluğunu düşünüyorum. Yani üstün yetenekli öğrencilerin eğitilmesine hem fikir olarak hem donanım olarak hazır olma durumu. Bu kapsamda alınan kararlar çok olumlu.”

Ö4: “Alt yapı oluştuğunda yapılan çalışmalar daha nitelikli oluyor. 12. Şûra’da hem kurumların kurulması hem de alt yapı çalışmalarının yapıldığı düşünüldüğünde kurumların işlevselliğinin önemsendiğini düşünüyorum.”

Tablo 9. Üstün yetenekli öğrenciler için kullanılan farklı kavramlara ilişkin öğretmen görüşleri

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli öğrenciler için kullanılan farklı kavramlara ilişkin öğretmen görüşleri	Üstün yetenek	5
	Üstün zekâ	2
Toplam		7

Tablo 9’a göre şûralarda üstün yetenekli öğrenciler için kullanılan farklı kavramlara ilişkin 5 öğretmen “üstün yetenek” kavramının uygun olduğunu 2 öğretmen ise “üstün zeka” kavramının uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler “üstün yetenek” kavramını kullanmayı daha çok tercih etmektedirler.

Şûralarda yer alan farklı kavramlara ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö5: “Üstün yetenek; bilişsel başarıların yanında yetenek diyebileceğimiz bedensel, görsel ve müzik becerilerini de kapsadığı için çatı bir kavram olarak görüyorum. Öğrencilerin sadece bilişsel yönünün değil sanatsal yönünü de ifade ettiği için daha doğru bir kavram olduğunu düşünüyorum.”

Ö7: “Zekâ akıl yürütmedir. Bu kavramın müzikle veya görsel algı ile ilişkileri elbette olabilir ama zekâ bir yargılamayı ve sonuç çıkarmayı gerektirdiği için ben üstün zekâ kavramını tercih ediyorum.”

Tablo 10. Üstün yetenekli veya genel anlamda özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik karar alınmayan yıllara ilişkin öğretmen görüşleri

	Görüşler	Sayı
Üstün yetenekli veya genel anlamda özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik karar alınmayan yıllara ilişkin öğretmen görüşleri	Olumlu	0
	Kararsız	1
	Olumsuz	6
Toplam		7

Tablo 10'a göre üstün yetenekli veya genel anlamda özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik karar alınmaması durumunu değerlendirirken 1 öğretmen kararsız kalmış, 4 öğretmen ise bu durumu olumsuz olarak değerlendirmiştir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencilere yönelik karar alınmamasını olumsuz görmektedirler.

Heyeti Milliye, 1., 2., 3., 4., 6., 8., 10. ve 13. Şûrada üstün yetenekli öğrencilere yönelik karar alınmamasına ilişkin öğretmen görüşleri:

Ö3: "Eğitim sistemimiz "sil baştan" bir anlayışla süregeldiği için bu konunun önemsendiğini düşünmüyorum."

Ö5: "Karar alınmayan yılların bazıları ülkenin zor şartlar olduğu dönemlerdir. Bu zaman diliminde ülke ancak temel düzeyde eğitim vermektedir. Dolayısıyla üstün zekâlı öğrencilerin eğitiminden çok bütün öğrencilerin eğitime erişiminin sağlanması hedeflenmiş olabilir. Yine de bu çocuklar için olumsuz bir durum. "

Ö6: "Bazı kararlar verildikten sonra uygulama sonuçlarını görmek için beklenmiş olabilir. Bu nedenle bazı toplantılarda üstün yetenekliler için kararlar alınmamış olabilir. Her toplantıda aynı içerikte kararlar alınmasını beklemek de yanlıştır."

Sonuç

- Şûralarda alınan kararlar "üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için öğretmenlerin eğitimi, niteliği ve seçilmeleri", "üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için eğitim ortamı oluşturma (özel kurum ya da sınıf açma)", "üstün yetenekli öğrencilerin gelişimini sağlama", "üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve program hazırlama, politika geliştirme", "üstün yetenekli öğrenciyi tanılamak için araç geliştirme", "üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olma, "üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları yapma", "üstün zekâ, özel zeka, üstün yetenek, özel yetenek, vb. kullanılan kavramlar" ve "üstün yetenekli veya genel anlamda özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik karar alınmayan yıllar" başlıklarında incelenmiştir.

Öğretmenler;

- Üstün yetenekli öğrencilerle çalışacak öğretmenlere yönelik şûralarda alınan kararları yeterli görmemektedirler.
- Üstün yetenekli öğrenciler için ayrı bir eğitim ortamının oluşturulmasını (özel kurum ya da sınıf açma) uygun görmemektedirler.
- Üstün yetenekli öğrencilerin gelişimine yönelik kararları kısmen oranında yeterli görmektedirler.
- Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için yönetmelik ve program hazırlama, politika geliştirmeye yönelik kararları kısmen oranında yeterli görmektedirler.
- Üstün yetenekli öğrencilerin tanınmasına yönelik kararları kısmen oranında yeterli görmektedirler.

- Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilimsel çalışmalara (proje, araştırma) destek olunmasına yönelik kararları yeterli görmektedirler.
- Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için alt yapı çalışmaları yapılmasına yönelik kararları yeterli görmektedirler.
- “Üstün yetenek” kavramının kullanmayı daha çok tercih etmektedirler.
- Şûralarda üstün yetenekli öğrencilere yönelik kararlar alınmamasını olumsuz görmektedirler.
-

Öneriler

- Üstün yetenekli öğrencilerle çalışacak öğretmenlerin nitelikleri konusunda daha net ve güncel adımlar atılmasına
- Üstün yetenekli öğrencilerin tanınmasına yönelik bilimsel alanlarda kabul görmüş kendi kültürümüz ve değerlerimizle uyumlu ölçeklerin geliştirilmesine
- BİLSEM’lerde var olan materyallerin ve eğitim programlarının öğrencilerin seviyelerine uygun hale gelmesi için zenginleştirilerek yetersizliklerin giderilmesine yönelik kararlar alınmalıdır.

Kaynaklar

DİNÇ, Sait (1999). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihimizde I. Milli Eğitim Şûrası (17-23 Temmuz 1939) ve Uygulamaları <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/saitdincImilliegitimsurasi.pdf> 11.11.2018 tarihinde indirilmiştir.

MEB (1921-1926) Heyeti Milliye

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf

MEB (1939). 1. Milli Eğitim Şûrası (17-29 Temmuz 1939), Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164549_1_sura.pdf

MEB (1943). 2. Milli Eğitim Şûrası (15-21 Şubat 1943), Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164619_2_sura.pdf

MEB (1946). 3. Milli Eğitim Şûrası (2-10 Aralık 1946), Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164646_3_sura.pdf

MEB (1949). 4. Milli Eğitim Şûrası (23-31 Ağustos 1949), Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164715_4_sura.pdf

MEB (1953). 5. Milli Eğitim Şûrası (04-14 Şubat 1953), Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164807_5_sura.pdf

MEB (1957). 6. Milli Eğitim Şûrası (18-23 Mart 1957), Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164847_6_sura.pdf

MEB (1962). 7. Milli Eğitim Şûrası (05-15 Şubat 1962). Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164924_7_sura.pdf

MEB (1970). 8. Milli Eğitim Şûrası (28 Eylül-3 Ekim 1970). Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165001_8_sura.pdf

MEB (1974). 9. Milli Eğitim Şûrası (24 Haziran-4 Temmuz 1974). Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf

MEB (1981). 10. Milli eğitim Şûrası (23-26 Haziran 1981). Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165120_10_sura.pdf

MEB (1982). 11. Milli Eğitim Şûrası (8-11 Haziran 1982). Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165200_11_sura.pdf

MEB (1982). 12. Milli Eğitim Şûrası (18-22 Haziran 1988). Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165252_12_sura.pdf

MEB (1990). 13. Milli Eğitim Şûrası (15-19 Ocak 1990). Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165326_13_sura.pdf

MEB (1993). 14. Milli Eğitim Şûrası (27-29 Eylül 1993). Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165401_14_sura.pdf

MEB (1996). 15. Milli Eğitim Şûrası (13-17 Mayıs 1996). Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165430_15_sura.pdf

MEB (1999). 16. Milli Eğitim Şûrası (13-17 Kasım 1999). Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165513_16_sura.pdf

MEB (2006). 17. Milli Eğitim Şûrası (13-17 Kasım 2006). Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165619_17_sura.pdf

MEB (2010). 18. Milli Eğitim Şûrası (01-05 Kasım 2010). Erişim adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf

MEB (2014). 19. Milli Eğitim Şûrası (01-05 Kasım 2010). Erişim adresi:

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/35/27/719973/dosyalar/2015_02/02041116_19.millieitmuraskararlar.pdf

TÜRKİYEDE ORTAÖĞRETİM DÜZEYİ FELSEFE ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Serkan ÜNSAL
Abdullah ÇETİN

GİRİŞ

İnsanoğlunun düşünen bir varlık olması; onun, evren, insan ve toplum hakkında sorular sormasını sağlamıştır. Bu sorulara cevap arama girişimi felsefenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsanoğlunun sorularla hayatı ve kendisini anlamlandırma girişiminin tüm insanlar için geçerli bir etkinlik olması felsefeyi evrensel bir uğraş alanı haline getirmiştir. Evrensel bir uğraş alanı olan felsefe, Yunanca “hikmet sevgisi” ve “bilgelik arayışı” anlamına gelen “philosophia” kelimesinden türemiştir. Tarihsel olarak bakıldığında felsefe terimini ilk kez Pythagoras’ın kullandığı belirtilmekle birlikte felsefe (Philosophia) terimi kesin anlamını Platon ve Aristoteles felsefesinde kazanmıştır (Erkılınç, 2011;3).

Genel anlamda felsefeye ilişkin olarak birçok tanım olsa da, herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir tanım bulunmamaktadır. Ortak bir tanımın yapılamamasının nedeni; felsefenin öznelliğinden ve ilgilendiği konuların genişliğinden, filozofların ilgilerinin farklılığından, filozofların yaşadığı dönemin tarihsel ve toplumsal koşullarından kaynaklandığı söylenebilir (Cevizci, 2015; Ünsal, Korkmaz ve Çetin, 2016). Literatürde felsefeye ilişkin birçok tanım bulunmaktadır. Arslanoğlu’na (2018) göre, çıkar gözetmeden, karşılığında hiçbir şey beklemeden, düşünmek için düşünmek, Ergün’e (2006) göre ise olayların temeline inmek, kâinatın özünü araştırmak şeklindedir.

Belirtildiği gibi felsefeyi herkesin uzlaştığı tek bir tanımla açıklamak oldukça güçtür. Ancak felsefenin ne olduğunu ortaya koyan temel ilkelerde bulunmaktadır (Sözer, 2002; 83). Bunlar:

1. Felsefe, insanın dünyanın yapısı ve işleyişini anlama çabasıdır.
2. Felsefe, gerçeği bulma ve öğretme yolunda bitmeyen bir derinleşmedir.
3. Felsefe, insanı iyiye, doğruya ve güzele yönelten bir düşünce biçimidir (Sözer, 2002)
- 4- Felsefe insanı merkez alan zihinsel bir etkinliktir (Ünsal, Korkmaz ve Çetin, 2016).

Bir düşünme etkinliği olarak felsefenin insanlara; bireylerin özgürlük ve eşitliğe inanma, farklı düşünce ve eğilimlere hoşgörülle yaklaşma, aşırılıklara kaçmadan orta yolu bulma, insanın biricikliğine saygı duyma, demokratik bilince sahip olma, eleştirel olabilme, çelişkiden uzak tutarlı düşünme gibi birçok faydası bulunmaktadır (Ünsal, 2016). İnsanlara pek çok katkısı bulunan felsefenin okullarda planlı ve programlı olarak okutulması öğrencilere; nasıl düşüneceklerini öğretme (Shammas, 2013), daha etkin dinleme, dünyaya ilişkin farklı bakış açılarını kabullenme, kendi düşüncelerini daha net bir şekilde ifade etme (Weller, 2015), egemen görüşlere bağlı kalmadan kendi düşünce ve bakış açısını ortaya koyma, farklı durumlar arası ilişkileri kurabilme, çeşitli düşünceler üzerine yorum yapabilmeye bakımından katkı sağlar (Kızıltan, 2014).

Bağımsız bir ders olarak felsefe, ortaöğretim seviyesinde, II. Meşrutiyetten sonra yer almaya başlamıştır (Biçer, 2013). Sultanilerin açılmasıyla birlikte 1910 yılından itibaren sultanilerin ikinci devre öğretim programında felsefe ders olarak okutulmaya başlanmış ve Cumhuriyete kadar programların tümünde felsefe dersine yer verilmiştir. Cumhuriyet sonrası felsefe dersine yönelik ilköğretim programı 1924 yılında geliştirilmiş, sonraki dönemlerde ise sırasıyla 1927, 1931, 1934, 1935, 1938, 1950, 1957, 1976, 1985, 1993, 2009 ve 2017 olmak üzere toplam 13 defa felsefe öğretim programında değişiklikler yapılmıştır (Oktay ve Şakar, 2014; Kızıltan, 2014; Manav, 2015). 2017 yılındaki değişiklikle daha önce sadece 11. sınıfta 2 saat olan felsefe dersi, 10. sınıfta 2 ve 11. sınıfta 2 saat olmak üzere toplam 4 saate çıkartılmıştır. Felsefe dersi öğretim programı ile öğrencilere kazandırılması hedeflenen başlıca yeterlilik ve beceriler ise; felsefi kavram ve bilgi

edinimi, akıl yürütme, sorgulama, argümantasyon, analitik düşünme, eleştirel düşünme, ifade ve yazma becerisi, felsefi okuryazarlık, özgün fikirler üretme şeklindedir (MEB, 2017).

Orta öğretimde felsefenin uzun bir geçmişi olmasına rağmen felsefe alanında yapılmış çalışmaları çeşitli açılardan inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Bu durum araştırmacılar açısından bir eksiklik olarak düşünülmüştür. Orta öğretimde felsefe alanına yönelik yapılan araştırmaların sistemli olarak toplanması ve analiz edilmesini amaçlayan bu çalışmayla alanda bahsedilen eksikliğin giderilmesi beklenmektedir. Bununla birlikte bu çalışma orta öğretimde felsefe konusuna yönelik yapılan çalışmaların konu ve model açısından genel yönelimi tespit etmesiyle, alandaki eksiklik ve ihtiyaçların sistemli bir şekilde görülmesine, bundan sonraki çalışmalarda araştırmacıların neler yapmaları konusunda yol göstermesine de katkı sağlayacaktır. Bu açıklamalar ışığında araştırmacının problem durumu; 2000-2018 yılları arasında orta öğretimde felsefe alanında Türkiye’de yapılan araştırmalar çeşitli değişkenler açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? şeklinde oluşturulmuştur.

Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- 1- İncelenen araştırmalar, türlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- 2- İncelenen makaleler konu alanı, modeli, yöntemi, örnekleme, veri toplama aracı ve analizine göre nasıl bir dağılım göstermektedir.
- 3- İncelenen tezler konu alanı, modeli, yöntemi, örnekleme, veri toplama aracı ve analizine göre nasıl bir dağılım göstermektedir.
- 4- Kongrede sunulan bildiriler konu alanı, modeli, yöntemi, örnekleme, veri toplama aracı ve analize göre nasıl bir dağılım göstermektedir.

YÖNTEM

Nitel araştırma deseniyle yürütülen bu çalışmada doküman analizi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgularla ilgili yazılı materyallerin analizini içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217).

Araştırma Materyali

Araştırmanın verileri, 2000-2018 yılları arasında Türkiye’de orta öğretim düzeyi felsefe alanına yönelik yapılan tez ve makale ile kongrelerde sunulan bildirilerden elde edilmiştir. 2000- 2018 yılları arası yapılmış tüm çalışmalar çalışmanın evrenini oluşturduğu için örneklem alma yoluna gidilmemiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci 2000- 2018 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google arama motoru, Sobiad ve dergi park arama dizininde “orta öğretim felsefe, felsefe öğretim programı, on birinci sınıf felsefe dersi” başlıklı yapılan taramayla başlamıştır. Bahsedilen tarama sonucunda 29 adet araştırmaya ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Doküman incelemesi ile elde edilen araştırma verileri, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analizin amacı, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan betimlemeler açıklanır, yorumlanır ve bir takım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da yapılan tarama sonucunda ulaşılan 29 adet çalışma; “araştırmanın türü, araştırma konusu, araştırmanın modeli, yöntemi, çalışma grubu, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri” bakımlarından incelenmiştir. Belirtilen değişkenlere göre bir tablo oluşturulmuş, incelenen her çalışma tablolarında yer alan uygun başlıkların altına yerleştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırma problemlerine yönelik elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İncelenen araştırmalar türlerine göre nasıl bir dağılım gösterdiğinin belirlenmesine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1.

Yapılan Çalışmaların Yayın Türü

Soyadı ve Yayın Yılı	Ulusal Bildiri	Uluslararası Bildiri	Ulusal Makale	Uluslararası Makale	Lisansüstü Tez
1. Demir, (2001)					X
2. Küçükkurt, (2006)					X
3. Çokan, (2007)					X
4. Bozoğlu, (2008)					X
5. Zencirci, (2010)					X
6. Kızıltan, (2014)					X
7. Şakar, (2014)					X
8. Okumuş, (2016)					X
9. Ser, (2016)					X
10. Erten, (2018)					X
11. Dombaycı, (2008)					X (Doktora)
12. Dombaycı, (2002)					X
13. Biçer, (2013)				X	
14. Biçer, (2013)				X	
15. Beydoğan, Cihan ve Taşdemir, (2006)			X		
16. Akdağ, (2002)			X		
17. Demircioğlu ve Duman, (2013)			X		
18. Yılmaz, Cihan ve Şahin, (2005)			X		
19. Tecim, (2015)				X	

20. Manav, (2015)		X
21. Günay, (2009)	X	
22. Bayrak ve Duruhan. (2015)		X
23. Ünsal, 2016		
24.Ünsal, Korkmaz ve Çetin, (2016)		X
25. Ünsal, (2017)		X
26. Ünsal, (2017)		
27. Ünsal ve Korkmaz, (2017)		X
28. Durdukoca, (2011)	X	
29. Manav, (2017).	X	

Tablo 1 incelendiğinde 2000-2018 yılları arasında ortaöğretim felsefe dersine yönelik 29 araştırmanın yapıldığı, bu araştırmaların 12'sinin lisansüstü tez, 14'ünün makale, 3'ünün ise bildiri olduğu görülmektedir. Yazılan 14 makalenin 3'ü uluslararası, 11'i ise ulusal makale iken, yapılan 12 lisansüstü çalışmanın ise 11'i yüksek lisans 1'i ise doktora çalışmasıdır. Bildirilerin tamamı uluslararası düzeyde yapılan kongrelerde sunulmuştur.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İncelenen makalelerin konu alanı, modeli, yöntemi, örnekleme, veri toplama aracı ve analize göre nasıl bir dağılım sergilediğine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2.

Yapılan makalelerin konu alanı, modeli, yöntemi, örneklem, veri toplama aracı ve analize göre dağılımı

Yapılan Çalışmaların Kronolojik Sırası	Konu Alanı	Modeli	Yöntem	Örnekleme veya Çalışma Grubu	Veri Toplama Aracı	Analize Göre Dağılımı	Ulusal Makale	Uluslararası Makale
1. Akdağ, (2002)	Dersin Etkililiği	Nice 1	Tarama	Öğrenci	Anket	Paremetrik testler (t-testi ve	X	

								anavo)	
2.Yılmaz, Cihan ve Şahin, (2005)	Felsefe Öğretimi	Nice 1	Tarama	Öğretme n ve Öğrenci	Anket	Betimsel Analiz	X		
3.Beydoğan , Cihan ve Taşdemir, (2006)	Öğretim programının değerlendiril mesi	Nice 1	Tarama	Öğretme n ve öğrenci	Anket	Betimsel analiz	X		
4.Demircio ğlu ve Duman, (2013)	Felsefe Öğretim Programları ndaki Kavramsal Değişim	Nitel	Doküman Analizi	Ders Kitapları	-	-	X		
5. Biçer, (2013)	Programın Merkezi Sınavlara Göre Uyumu	-	Betimsel Tarama	YGS Soruları ve Öğretim Programı	Doküman analizi	Betimsel analiz		X	
6. Biçer, (2013)	Felsefe Öğretim Programının Değerlendir ilmesi	Nitel	Olgubilim	Öğretme nler	Yarı yapılandırıl mış görüşme formu	İçerik analizi		X	
7. Manav, (2015)	Öğretim programları nda Türk Düşüncesin e yer verme	Nitel	Doküman analizi	Öğretim programl arı	-	-	X		
8.Bayrak ve Duruhan, (2015)	Öğretim programının değerlendiril mesi	Nitel	Olgubilim	Öğretme nler	Yarı yapılandırıl mış görüşme formu	İçerik analizi	X		
9. Tecim, (2015)	Felsefe Dersine Yönelik Tutum	Nice 1	Tarama	Öğrencil er	Ölçek	Faktör Analizi		X	

Ölçeği							
10.Ünsal, (2016)	Felsefe Öğretim Programının Değerlendir ilmesi	Nitel	Olgubil im	Öğretme nler	Yarı Yapılandır ılmış görüşme formu	İçerik Analizi	X
11.Ünsal, Korkmaz ve Çetin, (2016)	Felsefe Dersi Metafor	Nitel	Olgubil im	Öğrencil er	Form	İçerik analizi	X
12. Ünsal, (2017)	Felsefe Öğretimi	Nitel	Olgubil im	Öğretme nler	Yarı yapılandır ılmış görüşme formu	İçerik Analizi	X
13. Ünsal, (2017)	Felsefe Öğretimi	Nitel	Olgubil im	Öğrencil er	Yarı yapılandır ılmış görüşme formu	İçerik Analizi	X
14.Ünsal ve Korkmaz, (2017)	Felsefe Öğretim Programını Taksonomil ere Göre Analiz.	Nitel	Doküm an Analizi	2009 Öğretim Programı	-	Doküm an Analizi	X

Tablo 2 incelendiğinde; 14 makalenin 11'inin ulusal, 3'ünün ise uluslararası olduğu görülmektedir. Makaleler konu dağılımı açısından incelendiğinde çoğunlukla felsefe öğretim programının değerlendirilmesi ve felsefe öğretimine yönelik olduğu görülmektedir. Bununla birlikte derse yönelik tutum, metafor, dersin etkililiği, öğretim programındaki kazanımların değerlendirmesi, öğretim programın merkezi sınavlara göre uyumu gibi değişik konularda da çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Çalışmalarda araştırma modeli olarak 4'ünde nicel model, 9'unda nitel model kullanılmış, bir çalışmada ise model belirtilmemiştir. Yöntem olarak nicel çalışmalarda çoğunlukla betimsel tarama, nitel çalışmalarda çoğunlukla olgubilim deseni kullanılmıştır. Örneklem veya çalışma grubu olarak 4 çalışmada öğretmenler, 4 çalışmada öğrenci, 2 çalışmada hem öğrenci hem de öğretmenler, 3 çalışmada öğretim programları, 1 çalışmada ders kitabı kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak 5 çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu, 3 çalışmada anket, 1 çalışmada ölçek, 1 çalışmada form, yine 1 çalışmada ise doküman analizi kullanılmıştır. Çalışmalarda analiz olarak 6'sında içerik analizi, 3'ünde betimsel analiz, 1'inde faktör analizi, 1'inde doküman analizi, 1'inde ise parametrik testler kullanılmıştır.

Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

İncelenen tezler konu alanı, modeli, yöntemi, örneklem, veri toplama aracı ve analize göre nasıl bir dağılım gösterdiğinin belirlenmesine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3.

İncelenen tezlerin konu alanı, modeli, yöntemi, örneklem, veri toplama aracı ve analize göre dağılımı

Kronolojik Sıralaması	Konu alanı	Mod eli	Örneklem veya Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Toplama Aracı	Analiz	Yüksek Lisans Tezi
1. Demir, (2001)	Öğretim Programının Değerlendirilmesi	Nicel	Öğretmenler	Tarama	Anket	Betimsel Analiz Kullanılmış	X
2. Küçükkurt, (2006)	Derse Yönelik Tutum	Nicel	Öğrenciler	Tarama	Ölçek	Paremetrik Testler (T-Testi ve Anova)	X
3. Çokan, (2007)	Derse Yönelik Tutum	Nicel	Öğrenciler	Tarama	Ölçek	Paremetrik Testler (T-Testi ve Anova)	X
4. Bozoğlu, 2008	Felsefe Öğretimi ve Eleştirel Düşünme	Karma	Öğrenci ve Öğretmen	-	Anket ve Görüşme Formu	Paremetrik Testler (T-Testi ve Anova)	X
5. Zencirci, 2010	Derse Yönelik Tutum	Nicel	Öğrenci	Tarama	Ölçek	Paremetrik Testler (T-Testi ve Anova)	X
6. Kızıltan, 2014	Öğretim Programının Değerlendirilmesi	Nitel	Dokümanlar	Doküman Analizi	-	-	X
7. Şakar, 2014	Öğretim Programının Değerlendirilmesi	Nicel	Öğretmen	Tarama	Anket	Betimsel analiz	X
8. Ser, 2016	Felsefe Öğretimine	Nitel	Öğrenci	Eylem araştır	Başarı	-	x

	İlişkin		ması	testi			
9. Okumuş, 2016	Dersin Öğretimine Yönelik	Nicel	Öğrenci	Deney sel	Başarı testi	NonParemet rik Testler	X
10. Erten, 2018	Öğretim Programının Değerlendir ilmesi	Nicel	Öğretmen	Taram a	Anket	Betimsel istatistik	X
11.Dombaycı, 2002	Felsefe öğretimine ilişkin	Nitel	Döküman lar	-	-	-	X
12. Dombaycı, 2008.	Öğretim Programının Değerlendir ilmesi	Karm a	Öğretmen ve Öğrenci	-	Görüş me ve Anket	Parametrik ve NonParemtr ik testler	X(dok tura tezi)

Tablo3 incelendiğinde 2000 yılından bugüne kadar felsefe öğretim programına ilişkin olarak toplam oniki lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı görülmektedir. Bu tezlerden 11'i yüksek lisans, 1'i ise doktora tezidir. Tezlerin konu dağılımı; 5'i felsefe öğretim programının değerlendirilmesi, 3'ü felsefe dersine yönelik tutum, 3'ü dersin öğretime yönelik, 1'i ise felsefe dersi ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye yöneliktir. Tezlerin, 7'sinde nicel, 3'ünde nitel ve 2'sinde ise karma araştırma modeli kullanılmıştır. Yöntem olarak ise 6'sında tarama yöntemi, 2'sinde sırsal, birinde doküman analizi, 1'inde deneysel, 1'inde ise eylem araştırması kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak tezlerin 3'ünde anket, 2'sinde ölçek, 2'sinde görüşme formu ve anket, 2'sinde ise başarı testi kullanılmıştır. Tezlerde veri analizi olarak 4'ünde parametrik testler, 3'ünde betimsel analiz, 1'inde non-parametrik test ve 1'inde ise hem parametrik hem de non- parametrik test kullanılmıştır.

Dördüncü alt probleme ilişkin bulgular

İncelenen kongrelerin konu alanı, modeli, yöntemi, örneklem, veri toplama aracı ve analize göre nasıl bir dağılım sergilediğine ilişkin elde edilen bulgular Tablo: 4' te verilmiştir.

Tablo 4.

Kongre çalışmalarının konu alanı, modeli, yöntemi, örneklem, veri toplama aracı ve analize göre dağılımı

Kronoloji Sıralaması	Konu alanı	Modeli	Yöntem	Örnek veya çalışma grubu	Veri toplam a aracı	Analiz	Uluslararası
1.Günay, (2009)	Felsefe öğretimdeki sorunlar	Nitel	Doküma n analizi				X

2.	Felsefe öğretim programının değerlendirilmesi	Nicel	Tarama	Öğretmen	Anket	Parametrik test(t-testi ve anavo)	X
3. Manay, (2017)	Felsefe öğretim programının değerlendirilmesi	Nitel	Doküman analizi	Felsefe öğretim programı	-	-	X

Tablo 4 incelendiğinde kongrelerde felsefe öğretim programına yönelik 3 uluslararası çalışma bulunmuştur. Konu alanı olarak; 2 çalışma felsefe öğretim programının değerlendirilmesi, 1 çalışma felsefe öğretimindeki sorunların tespitine yöneliktir. Çalışmanın 2' sinde nitel model kullanırken, 1'inde nicel model kullanılmıştır. Yöntem olarak iki çalışmada doküman analizi, bir çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Örneklem grubu olarak; 1 çalışmada öğretmenler, 1 çalışmada da öğretim programı seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak 1 çalışmada anket kullanılmış ve anketin kullanıldığı çalışmada veri analizi olarak parametrik testler kullanılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

2000-2018 yılları arasında orta öğretimde felsefe konusunda Türkiye de yapılan çalışmaların sistematik açıdan incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada 29 araştırmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaların 12'si lisansüstü tez, 14'ü makale 3'ü ise bildiridir. Araştırma için belirlenen zaman dilimi göz önünde bulundurulduğunda bu sayının oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Bu sonucun çıkmasının birçok nedeni olabilir. Bu nedenler arasında felsefe öğretmeni yetiştiren lisans programlarının azlığına bağlı olarak felsefe öğretim programı konusunda çalışma yapan akademisyenlerin sayısının azlığı belirtilebilir. Eğitim bilimleri çatısı altında yüksek lisans ve doktora eğitimi yapan araştırmacılar içerisinde felsefe kökenli veya felsefe eğitimine ilgi duyan araştırmacıların sayısının az olması da diğer bir neden olabilir. Başka bir neden olarak da MEB'de çalışan felsefe grubu öğretmenlerin sayısının az olması özellikle nicel çalışmalar için örneklemin tamamına ulaşma gibi bir zorluğu getirmesi araştırmacıların bu alana yönelik çalışma yapmaktan kaçınmaları olarak gösterilebilir.

İncelenen çalışmalarda konu alanı olarak çoğunlukla felsefe öğretim programının değerlendirilmesine yoğunlaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun çıkmasının nedeni eğitim bilimlerinde program değerlendirmeye yönelik genel bir eğilimin olması ve çalışma materyaline kolay ulaşılması olarak gösterilebilir. Orta öğretimde felsefe konusunda Türkiye de yapılan farklı konu başlıklarının yer aldığı çalışmaların azlığı bu araştırmada elde edilen önemli bir sonuçtur.

Çalışmalarda yöntem olarak sıklık sırasına göre nitel, nicel ve karma yöntemler kullanılmıştır. Bu sonuçtan farklı olarak Erdoğan ve arkadaşları (2015) eğitim programlarına ilişkin çalışmalarda nicel yöntemlerin daha sık kullanıldığını belirtmişlerdir. Felsefe öğretim programında nitel çalışmaların daha fazla çıkmasında konu başlıklarının nitel çalışmayı gerektirmesi olabilir. Nitel çalışmalarda sıklıkla olgu bilim ve doküman analizi kullanılmıştır. Bir çalışmada ise eylem araştırması kullanılmıştır. Eylem araştırması nitel araştırma yöntemleri arasında daha az tercih edilen yöntemdir. Daha az tercih edilmesinin nedeni, hem daha fazla uzmanlık, hem de daha fazla emek gerektirmesidir. Bu açıdan çok az sayıda da olsa da eylem araştırmasının yapılmış olması alana katkısı sunması açısından dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Nicel model kullanılarak yapılan çalışmalarda ise sıklıkla betimsel tarama yöntemi kullanıldığı bu araştırmada elde edilen başka bir sonuçtur. Eğitim bilimleri alanında yapılan nicel çalışmalarda genellikle betimsel tarama yapıldığına yönelik ulaşılan araştırma sonuçları (Fazlıoğulları ve Kurul, 2012;

Kaleli Yılmaz, 2015; Karadağ, 2010; Ozan ve Köse, 2014; Varışoğlu, Şahin ve Göktaş, 2013) bu araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Çalışmalarda deneysel olarak sadece bir çalışma yer almıştır. Araştırmaların örneklemini/çalışma grubunu genellikle öğretmenler oluşturmuştur. Öğretmenlerden sonra en çok başvurulan çalışma grubu ise öğrenciler ve öğretim programları olmuştur. Bunun nedeni, çalışma yapılan konuların programın değerlendirilmesi ve programın uygulanması hakkında olması ve bu konuda en fazla bilgi sahibi olabilecek kişilerin öğretmenler olmasıdır (Dönmez ve Gündoğdu, 2016). İncelenen araştırmaların bir kısmında, araştırmanın yöntemi, veri toplama aracı ve verilerin analizi hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Benzer sonuca Dönmez ve Gündoğdu (2016) yapmış oldukları çalışmada da ulaşmışlar ve bunun nedenini ise ihmal ve bilgi eksikliği olarak belirtmişlerdir.

Sonuçlar ışığında şu öneriler sıralanabilir: Felsefe dersine yönelik olarak öğretim-öğrenme kuramları/ yöntemleri, öğretim teknolojileri, öğretim-öğrenme stratejileri, felsefe öğretmenlerinin mesleğe tutumu, özyeterlikleri gibi konularda daha fazla çalışma yapılabilir. Bu çalışmalarda özellikle aktif öğrenme tekniklerinin kullanıldığı deneysel çalışmalara yer verilebilir. Bu deneysel çalışmalarda kullanılan yöntem ve tekniklerin başarı, tutum, motivasyon gibi farklı değişkenlerle ilişkisine bakılabilir. Eğitim bilimleri çatısı altında çalışma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin tez çalışmalarında orta öğretim felsefe alanına yönelik çalışmalara yönelmeleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, B. (2002). Ortaöğretimdeki felsefe derslerinin etkililiğinin öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 11-28.
- Arslanoğlu, İ.(2018). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Nobel yayıncılık.
- Bayrak, İ., Duruhan, K. (2015). 2009 yılında hazırlanan felsefe öğretim programına ilişkin felsefe öğretmenlerinin görüşleri (Sivas ili örneği), *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 25-51.
- Beydoğan, H. Ö., Cihan, M. ve Taşdemir, A. (2006). Lise felsefe öğretim programının öğretmen ve öğrenci görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 7 (2), 17-37.
- Bıçer, B (2013). Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programı ve YGS (Yükseköğretime Geçiş Sınavı) sorularının karşılaştırmalı analizi. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 6 (5), 59-70,
- Bıçer, B. (2013). Öğretmen görüşlerine göre felsefe öğretim programı ve uygulama sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Academic Sight/Akademik Bakış*, 38,1-18.
- Bozoğlu, Ö. (2008). *Felsefe dersinde eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cevizci, A.(2015) *Felsefeye giriş*, Ankara: Nobel yayıncılık
- Çokan, E. (2007). *Resmi lise son sınıf öğrencilerinin felsefe dersine yönelik tutumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Demir, Ş.(2001). *Felsefe grubu öğretmenlerinin programa ilişkin görüş ve düşünceleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Demircioğlu, A., Duman, E. Z.(2013). 1935 ve 2009 Felsefe öğretim programlarına göre yazılmış ders kitaplarındaki çeşitli felsefe kavramlarının karşılaştırılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2).
- Dönmez, B. ve Gündoğdu, K. (2016). 2000-2016 Yılları arasında Türkçe öğretim programları alanında yayımlanan makale ve tezlerin analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 2109-2125.
- Dombaycı, M. A. (2002). *Ortaöğretimde öğretim ilke, yöntem ve teknikler açısından felsefe öğretimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dombaycı, M. A. (2008). *Türkiye’de ortaöğretimde felsefe öğretiminin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Durdukoca, Ş.F., (2011). “Yeni ortaöğretim felsefe dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Malatya ili örneği)” I. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi 5-8 Ekim Eskişehir, 2011
- Erdoğan, M., Kayır, Ç. G., Kaplan, H., Ünal, Ü. Ö. A. ve Akbunar, Ş. (2015). 2005 yılı ve sonrasında geliştirilen öğretim programları ile ilgili öğretmen görüşleri; 2005-2011 yılları arasında yapılan araştırmaların içerik analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 171-196.
- Erkılıç T., A. (2013). “Felsefenin Tanımı, Kapsam, Felsefe-Eğitim ilişkisi” (Editör: A. BOYACI), *Eğitim Felsefesi* içinde ss. 1-17. Eskişehir,:Açık öğretim yayınları.
- Ergün, M. (2006). “Eğitimin Felsefi Temelleri”. (Ed. Ö. Demirel ve Z. Kaya). *Eğitim Bilimine Giriş* içinde. Ankara: Pegem A Yayıncılık,
- Erten S. (2018). *Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri,
- Fazlıoğulları, O., Kurul, N. (2012). Türkiye’deki eğitim bilimleri doktora tezlerinin özellikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 43-75.
- Günay, M. (2009). Felsefe müfredatı ve öğretiminde sorunlar ve arayışlar (Küreselleşme sürecinde eğitim sorunlarının felsefi boyutu). Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi 6-8 Mart Ankara
- Kaleli Yılmaz, G. (2015). Analysis of technologicalpedagogicalcontentknowledgestudies in Turkey: A Meta-synthesisStudy. *EducationandScience*, 40(178), 103-122.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 49-71.
- Kızıltan, Ö. (2014). *Cumhuriyet dönemi orta öğretim felsefe dersi programlarının amaçları çerçevesinde anlayışlarının incelenmesi*, Çukurova üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova.
- Küçük Kurt, S. (2006). *Lise ve dengi okullarda öğrencilerin felsefe dersine karşı olan tutumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Manav, F. (2015). Cumhuriyetten günümüze ortaöğretim felsefe dersi öğretim programlarında Türk düşüncesi ve 2009 programına yeni bir ünite önerisi olarak Türk düşüncesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19, 173-180.
- Manav F (2017). Orta öğretim felsefe dersi 2017 yılı öğretim programının 10.sınıf düzeyinin değerlendirilmesi. Uluslararası Akademik araştırmalar kongresi, Antalya
- MEB, (2009). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, *Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programı*, Ankara
- Okumuş, B. (2016). *Bilgisayar destekli öğretim materyallerinin felsefe dersi başarısına etkisi*, Bahçeşehir Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Ozan, C. ve Köse, E. (2014). Eğitim programları ve öğretim alanındaki araştırma eğilimleri. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 116-136.
- Oktay, A. S. ve Şakar, Ö. (2014). Ortaöğretim 11. Sınıf felsefe dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 103-116
- Ünsal, S., Korkmaz, F., & Çetin, A. (2016). Lise öğrencilerinin felesefe kavramına yönelik metafor algılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 1047-1064
- Ünsal, S. (2016). Orta öğretim felsefe dersinin etkililiğine ilişkin öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5 (8), 3171- 3192.
- Ünsal, S. (2017). Felsefe öğretiminde kavram karikatürlerinin kullanımı, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (39), s. 223-243.
- Ünsal, S. (2017) Felsefe dersinde aktif öğrenme tekniklerinin kullanımı, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 37 (3): 1013 – 1040 (2017).
- Ünsal, S., ve Korkmaz, F. (2017). Felsefe dersi öğretim programındaki kazanımların farklı taksonomiler bağlamında incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 948-967.
- Ser, M., M. (2016). *Web destekli felsefe öğretiminde lise öğrencilerinin kazanımları ve görüşleri: Eylem araştırması.*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Bahçeşehir Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Shammas, M (2013) For a Better Society, Teach Philosophy in High Schools, <http://www.huffingtonpost.com/mike-shammas/for-abetter-society-teach>.
- Sözer, E. (2002). “Eğitimin felsefi temelleri.” (Ed. E. Sözer) *Öğretmenlik mesleğine giriş* içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şakar, Ö. (2014). *Ortaöğretim felsefe dersi öğretim programları ve 2009 yılı programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Isparta örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Isparta
- Tecim, E. (2015). Felsefe dersi tutum ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 10 (3). 971-984
- Varişoğlu, B., Şahin, A., ve Göktaş, Y. (2013). Türkçe eğitimi araştırmalarında eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1767-1781.

- Weller, C. (2015) Schools are starting to teach kids philosophy and it's completely changing the way student sthink <http://www.businessinsider.com/teaching-philosophy-in-schools-has-hugeimpacts-2015-7>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. basım). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, Z., Cihan, M., ve Şahin, Ç. (2005). Felsefe öğretmenlerinin öğretim yöntemlerini kullanma düzeylerinin öğretmen öğrenci görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 199-213.
- Zencirci, N. (2010). *The attitudes of high school students' towards philosophy course*. Yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

ISBN 978-605-7510-81-5

EPIKÜRÜ FELSEFENİN TEMEL ERDEMLERİ

İbrahim AKSU

GİRİŞ

Yunan şehir devletlerini yıkan Büyük İskender (M.Ö. 356-323), bunlara daha başka toprakları da katmak suretiyle büyük bir Helen İmparatorluğu kurmuştur. İskender eliyle tesis edilen bu Makedon hükümlanlığının başlangıcından Roma devletinin bu hükümlanlığa son verdiği M.S. 2. yüzyıla değin geçen tarihsel süreç *Helenistik Dönem* olarak isimlendirilmektedir.¹ Yunan şehir devletlerinin söz konusu imparatorluk içerisinde yok olmaları ve önceki sakinlerinin de artık birer imparatorluk vatandaşları haline gelmeleri, bu dönemde gerek siyasal gerek sosyal ve gerekse fikrî düzeyde birtakım kayda değer değışim ve dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Düşünce düzeyinde ortaya çıkan değışim ve dönüşümlerin en dikkat çeken özelliği, ilginin sosyal ve de siyasal hayata ilişkin düşünce üretiminden büyük oranda uzaklaşıp doğrudan birey üzerinde yoğunlaşmaya başlamasıdır. Nitekim daha önceki filozoflarda ve husûsen Platon ile Aristoteles'te, bireyin ideal yaşamını ancak ideal bir düzene sahip şehir devletinin varlığı ile mümkün gören bir anlayışa rast gelmekteydik. Bu anlayış, varlığın dış dünyada gerçeklik kazandıracak imkanları imparatorluk döneminde önemli ölçüde kaybetmiştir. Bunun bir sonucu diyebileceğimiz şekilde, önde gelen filozofların ve felsefe okullarının kendisine bir yanıt aradığı soru artık şu olmuştur: Herhangi bir imparatorluk içerisinde yaşamını idame ettiren ve devletle kendi arasında önceden bulunan varoluşsal irtibat şimdi kaybolmuş bir kişi, bireysel mutluluğunu nasıl kazanabilecek ve koruyabilecektir?² Fikrî çabaları yönlendiren ana sorunun değışmesi, beraberinde felsefenin üzerinde yoğunlaşılın sahasını da değıştirmiştir. Bu saha artık siyaset değil ahlâktır ve felsefenin yerine getirmesi umulan en öncelikli işlev de “insanı mutlu bir yaşama ulaştırmak, bireye güven ve bilgelik kazandırarak, onun yaşadığı yabancılaşma ve yolunu kaybetmişlik duygusunu aşmasını sağlamaktır”.³

Helenistik dönemde dört felsefe okulu varlık bulmuştur: Akademi, Peripatetik okul, Epikürüsçü okul ve Stoacı okul. Zikredilenlerden son iki tanesi bu okullar arasında en önde gelenleridir.⁴ Bu iki okul pek çok noktada birbirlerinden ziyadesiyle ayrışmaktadır. Fakat bununla birlikte, dönemin düşünsel çabalarının merkezi ilgi konusu olan ana soru etrafında birleştiklerine şahit olmaktayız: “Bireyin mutluluğunu nasıl garanti altına alınabilir?”⁵ İlgili sorunun çözümünde her iki okulun da genel itibariyle erdemlere hayli mühim bir vazife yükledikleri ve onları sonu mutluluğına varacak yolda vasıtalar şeklinde değerlendirdikleri müşahade edilmektedir. Peki, söz konusu vasıtaların tamamı anılan maksadın gerçekleştirilmesinde, diğer bir deyişle mutluluğun temininde aynı derecede bir öneme ve fonksiyona mı sahiptir? Yoksa bu vasıtalardan bir yahut birkaçı diğerlerinden daha mühim ve daha gerekli, dolayısıyla da daha ayrıcalıklı mıdır? Bu sorulara bir cevap bulabilmek, öncelikle, Helenistik dönemin öne çıkan iki felsefe okulunun yani Stoacılık ve Epikürçülüğün temel erdem kavramı ile olan irtibatlarını aydınlatabilmekle mümkündür. Onlardan ilkinin bu kavrama yönelik yaklaşımını başka bir yerde incelediğimizden ötürü,⁶ burada ikincisinininkine odaklanacağız. Özetle bu tebliğde, Epikürçülüğün inşa ettiği felsefî sistem içerisinde bir temel erdem kavramına yer verilip verilmediği ve şayet verilmiş ise hangi erdem yahut erdemlerin temel erdem kabul edildiği sorularına yanıt bulmaya çalışacağız. Bu yanıtlar sayesinde Epikürçülüğün ahlâkî yaşamın temeline hangi erdem veya erdemleri yerleştirdiğini tespit etmiş

¹ Bertrand Rusell, *A History of Western Philosophy*, New York: Simon and Schuster, 1945, s. 218.

² Gunnar Skirbekk - Nils Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Terc.: Emrullah Akbaş, Şule Mutlu, İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları, T.y., s. 124-125; Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, Terc.: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 3. Bsk. 2009, s. 7-8.

³ Ahmet Cevzici, “Helenistik Felsefe” md., *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma, 2013, s. 767.

⁴ Rusell, *A History of Western Philosophy*, s. 230.

⁵ Skirbekk - Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, s. 125.

⁶ İbrahim Aksu, *Farabi'de Temel Erdemler*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 70-81.

olacağız. Böylesi bir tespitin ise bize, Epikürcü felsefenin idealize ettiği ahlâkî failin tam olarak nasıl bir mahiyete sahip bulunduğunu ve dolayısıyla da okul müntesiplerine ne türden bir ideal ahlâkî yaşam vadedildiğini daha iyi anlama noktasında katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

AHLÂK FELSEFESİ TARİHİNDE EPİKÜRCÜLÜK

Verimli bir yazar olan, fakat eserlerinin yalnızca birkaçına ait parçaların ikincil kaynaklar sayesinde elimizde bulunduğu Epikürüs (M.Ö. 342-271), doğum yeri olan Samos'ta sonraları fikirleri üzerinde etkide bulunacak bazı Platoncu ve Demokritosçu isimlerden ders almış, eğitimine ve akabinde de hocalığına farklı yerlerde devam ettikten sonra 307/6 yılında Atina'ya yerleşmiştir.⁷ Burada adına "bahçe" denilen ve büyük olduğu söylenen bir ev satın almış, içerisine de müritlerini yerleştirip orayı kendisine ait bir felsefe okulu haline getirmiştir.⁸ Söz konusu okul ismini kurucusundan almakta olup hazzı (hêdonê) en yüce iyi sayan bir öğretinin bayraktarlığını yapmıştır.⁹ Bu yönü dikkate alındığında ilk elde bu okulu daha önce Kireneliler tarafından benimsendiğini bildiğimiz haz esaslı felsefe anlayışının yeni bir savunucusu şeklinde nitelendirmek çok da yanlış sayılmayacaktır.¹⁰ Ancak savunduğu fikirlerin detayları incelenince Epikürcülüğün pek çok bakımdan seleflerinden ayrı ve yeni bir felsefe okulu/anlayışı olarak görülmesi gerektiği kendisini açığa vurmaktadır. Söz konusu felsefenin kurucu Epikürüs tarafından sınırları çizilen ve içeriği doldurulan çerçevesi varlığını çok büyük oranda kendisinden sonra da sürdürmeye devam etmiş, öğrencileri ve haleflerince gerçekleştirilmiş kayda değer bir dönüşüm söz konusu olmamıştır.¹¹ O nedenle de bu okulun temel erdem kavramına yaklaşımını ortaya koymak adına daha ziyade Epikürüs'ün görüşleri üzerine yoğunlaşacağız. Ne var ki, filozofun erdem anlayışı temelini kendisinin hazzı ahlâk anlayışında bulduğundan ötürü, meseleye bir arka plan sağlayabilmek adına kendisinin haz öğretisini genel hatlarıyla ortaya koymakta yarar görmekteyiz. Epikürüs hayatın gayesini mutluluk olarak belirlemekte ve insanın mutluluğu temin edecek şeylerle ilgilenerek yaşamını sürdürmesini ve tamamlamasını salık vermektedir. Çünkü mutluluk varsa her şey tam, eğer yoksa her şey eksiktir. Bu eksikliği gidermek için de insanın elinden geleni yapması beklenir (D.L., X, 122).¹² İnsanın mutluluğu temin sürecinde merkezi kavramın haz olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü haz, ona göre, mutlu bir yaşamın hem ilkesi hem de gayesidir (D.L., X, 128). Her şey ona nispetle bir araç mesabesinde, fakat kendisi hiçbir şeyin aracı değildir (L.S., 21A.1).¹³ Başla türlü söylendikte, haz, mutlak iyi ve insanın nihai hedefi yapılmak suretiyle mutlulukla özdeşleştirilmiştir.¹⁴ Buna uygun olarak acı da en büyük kötü sayılmıştır (L.S., 21A.1). Söz konusu yaklaşımın uzantılarından biri haz ve acının iyi ve kötüyü tayinin birer ölçütü halini almalarıdır.¹⁵ Sebebi ise her ikisi de insanda bulunan bu duygulardan ilkinin insan doğasına uygun, ötekinin ise yabancı olmasıdır (D.L., X, 34). Yalnız bu noktada filozofun haz ile neyi kastettiğinin vuzuha kavuşturulması ehemmiyet arz etmektedir. Epikürüs tüm hazları eşit seviyede görmez ve o nedenle de onları doğal ve zaruri olup olmamaları bakımından bir tasnife tabi tutar. Buna göre, hazların bir kısmı hem doğal hem de zaruridir, yeme-içme isteği gibi; bir kısmı doğaldır ama zaruri değildir, pahalı yiyecekler tüketmek gibi; diğer bir kısmı ise ne doğal ne de zaruridir, cenazeye çelenk alma isteği yahut heykelinin dikilmesine yönelik arzu gibi (D.L., X, 149). Peki, filozof

⁷ Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, s. 27.

⁸ Darrin M. McMohan, *Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma*, İstanbul: E Yayınları, 2007, s. 71.

⁹ Skirbekk - Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, s. 127.

¹⁰ Ahmet Cevzici, *Etiğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2. Bks., 2008, s. 48.

¹¹ Rusell, *A History of Western Philosophy*, s. 240.

¹² D.L. kısaltması şu esere atıfta bulunmaktadır: Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Terc.: Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Bsk. 2015.

¹³ L.S. kısaltması şu esere işaret etmektedir: A.A. Long - D.N. Sedley, *The Hellenistic Philosophers: Vol. 1 Translations of the Principal Sources, with Philosophical Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press 1987.

¹⁴ Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, s. 32.

¹⁵ Francis E. Peters, "hêdonê" md., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Terc.: Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004, s. 141.

hazdan bahsederken bu türlerden hangisine yahut hangilerine atıfta bulunmaktadır? Esasında bu soruya “hiçbirine” şeklinde bir yanıt verebiliriz. Zira o hazdan bahsederken hiçbir şekilde sefih insanlara ait zevklere yahut da cinsel hazlara atıfta bulunmadığını, hazdan anladığı şeyin bedenî acılardan ve ruhî ıstıraplardan yoksunluk olduğunu sarahatle dile getirmektedir (D.L., X, 131). Diğer bir ifadeyle, onunki bir manada “olumsuz hazcılık” şeklinde nitelendirilebilir.¹⁶ Buradan da anlaşıldığı üzere, ona göre haz fiziksel yahut zihinsel herhangi türden bir aktif doyumun değil, daha ziyade acının yokluğunun adıdır. Şu durumda onun açısından hazzı kısaca hem bedensel acının yokluğu (*aponía*) hem de ruhsal huzursuzluğun yokluğu (*ataraksía*) durumu¹⁷ şeklinde tanımlamamız mümkündür.¹⁸ Epikürüs felsefesinin öncelikli hedefi de esasında böylesi bir dinginlik durumunu garanti altına alabilmektir.¹⁹ Çünkü Epikürüs’e göre “nasıl ki bedenlerin acılarını gidermeyen tıp sanatının bir faydası yoksa, ruhtan ızdırapları gidermediği taktirde aynı şekilde felsefenin de bir faydası yoktur!”²⁰ Nitekim bu bakış açısından hareket ettiği içindir ki filozof, az önce zikredilen hedefle tutarlı şekilde, bireye ait mutluluğu teminin ve muhafazanın yolu nedir sorusunun yanıtını mümkün olduğu kadar haz dolu, yani acının ve ıstırapın her çeşidinin en alt seviyede yer aldığı bir yaşamda bulmuştur.²¹ Dolayısıyla, Epikürüs açısından iyi ve mutlu bir hayatın bireye korku veren şeylerin yahut onu huzursuz kılan sınırsız ve boş isteklerin dizginlendiği bir yaşamı, mutsuzluğa sebep tüm bu şeylerden azade geçirilen dingin ve durgun bir ömrü ifade ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.²² İnsanın böylesi bir yaşam sürmesini ve ömür geçirmesi temin edecek vasıtalara gelince, filozof bunların cesaret, iffet ve benzeri erdemler olduğunu ileri sürmektedir.²³ Peki, bu vasıtaların tamamı Epikürüs’e göre aynı tür fonksiyona ve eşit düzeyde bir öneme mi sahiptir, yoksa mutlu bir hayat için bazıları diğerlerinden daha mı kapsamlı, değerli ve dolayısıyla da önceliklidir? Bu soru bizi Epikürçülük içerisinde bir temel erdem kavramına yer verilip verilmediği ve şayet verildiği ise hangi erdemlerin temel erdemler şeklinde nitelendirildiği meselesi ile ilgilenmeye davet etmektedir.

EPİKÜRÜ FELSEFENİN TEMEL ERDEMLERİ

Bir ahlâk felsefesi terimi olarak *temel erdem*, kısaca tanımlanacak olursa, muayyen bir ahlâk felsefesi içerisindeki erdemler arasında çeşitli nedenlerden ötürü ve farklı açılardan ötekilere nispetle daha önemli, buna binaen de ayrıcalıklı kabul edilen erdeme işaretle bulunmaktadır.²⁴ Epikür felsefesinde bu şekilde farklı sebeplerle ayrıcalıklı görülmeye ve temel erdem kabul edilmeye aday iki ahlâkî değer öne plana çıkmaktadır: Dostluk (*φιλία*/philia) ve Amelî Hikmet (*φρόνησις*/phrónêsis).²⁵ Bu başlık altında onlardan her birini konumuz çerçevesinde

¹⁶ Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 48.

¹⁷ Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, s. 32; Peters, “hêdonê” md., s. 141.

¹⁸ Burada bahse mevzu ruhsal huzursuzluğun yokluğuna (*ataraksía*) diğer bir ifadeyle ruhsal dinginlik durumuna ilişkin şunu belirtmemiz gerekir ki bu, bir tür uyuşukluk veya tembellek demek değildir. Aksine her ne yapmakta isek onu bedensel yahut ruhsal herhangi çeşit bir problem, acı, sıkıntı ve ıstırap sebebiyle bölünmek ve engellenmeksizin sürdürebilme durumudur. Bkz. Julia Annas, *The Morality of Happiness*, Oxford: Oxford University Press, 1993, s. 338.

¹⁹ Rusell, *A History of Western Philosophy*, s. 243.

²⁰ Martha C. Nussbaum, *The Therapy of Desire: Theory and Practice in Hellenistic Ethics*, Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 102.

²¹ Skirbekk - Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, s. 127. Krş. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, X.139, s. 523.

²² Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, s. 33.

²³ Tim O’Keefe, “Epicurus (341—271 B.C.E.)”, *Internet Encyclopedia of Philosophy: A Peer-Reviewed Academic Resource*, <http://www.iep.utm.edu/epicur/#SH5d>. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018.

²⁴ Temel erdem teriminin atıfta bulunduğu kavramsal çerçeveye ilişkin detaylı bir anlatı için bkz. Aksu, *Farabi’de Temel Erdemler*, s. 18-31.

²⁵ *Φρόνησις*/Phrónêsis terimine verilebilecek farklı Türkçe karşılıklar bulunmakla birlikte biz *amelî hikmeti* tercih ettik. Söz konusu terime verilebilecek en uygun Türkçe anlamlar için bkz. Tufan Çötök, *Aristoteles Ahlâkının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 17-21.

değerlendirmeye ve söz konusu felsefe okulunun ahlâkî yaşamın temeline yerleştirdiği erdem yahut erdemleri tespit etmeye gayret göstereceğiz. Ancak ilgili hususun vuzuha kavuşması sürecinde kullanabileceğimiz verilerin nicelik ve nitelik açısından önemli sayılabilecek bir illetle malul bulunduğu en başından işaret etmemiz gerekmektedir. Zira okulun incelememizin merkezine aldığımız filozofu olan Epikürüs'ün doğrudan erdemlere ve onlara ilişkin problemlere dair düşüncelerini öğrenebilmemizin yegâne yolu ikincil kaynakların bizler için sakladığı, çoğu fragmanlardan ibaret olan ve toplamı oldukça sınırlı hacimdeki bilgi parçalarıdır. Ne var ki, bu bilgi parçalarından bazılarının ilgilendiğimiz sorunun özüne dair açıklamalar barındırması, söz konusu sınırlılıklara rağmen yine de konu çerçevesinde birtakım sonuçlara varabilmeyi mümkün kılmaktadır.

Epikürüs'ün erdemleri mutlu bir yaşam için birer vasıta olarak gördüğü yukarıda ifade edilmişti. Ancak onun erdemlere mutluluğun, dolayısıyla da hazzın vasıtaları olmak dışında bizatihi kendilerinden ötürü bir değer atfedip etmediği, onları haz doğurmasalar dahi ahlâkî yaşam için gerekli görüp görmediği meselesi bir tartışma konusudur.²⁶ Bu durum kendisinin tek tek erdemlere dair suskunluğuna da bir açıklık getirebilir. Zira erdemler söz konusu olduğunda büyük oranda kendisini önceleyen antik Yunan kaynaklı felsefî birikime yaslanmasına ve inşa ettiği haz esaslı ahlâk felsefesinde söz konusu geçmiş birikimin önemli unsurlarından sayabileceğimiz temel erdemlere yani hikmet, cesaret, iffet ve adalete de belirli bir yer tahsis etmesine rağmen Epikürüs,²⁷ başta bunlar gelmek üzere tek tek erdemler hakkında çok fazla şey söylememiş gözükmektedir.²⁸ Bununla birlikte, erdemler çerçevesinde dile getirdiği sınırlı görüşleri arasında dostluk ve amelî hikmeti diğerlerine nispetle daha fazla vurgulanmış olması da dikkatleri çekmektedir. Bu ise bizi, anılan ahlâkî değerlerin Epikürü felsefenin temel erdemleri olup olmadığı sorusunu sormaya ve onları temel erdem kavramı çerçevesinde incelemeye sevk etmektedir.

Dostluk

Sevginin bir alt türü olarak dostluk,²⁹ pek çok açıdan ahlâk felsefesinin problemlerinden biri olagelmiştir.³⁰ Kavramın ahlâk ve siyaset felsefesinin merkezine yerleştirilmesi olgusunun ise ilk defa Epikürüs eliyle gerçekleştiği görülmektedir.³¹ Epikürü ahlâk felsefesi içerisindeki bu önemi, dostluk üzerine sayıları bir hayli fazla diyebileceğimiz kapsamlı incelemelerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Öyle ki, bu felsefe çerçevesinde hakkında en çok yazı kaleme alınan mesele haline gelmiştir.³²

Dostluğun ahlâk felsefesi kapsamında ele alınma nedenlerinden biri onun erdem olarak görülmesidir.³³ Epikürüs ve Epikürüçüler açısından dostluk her ne kadar mutlu bir yaşam için hayatî

²⁶ Filozofun şu ifadesini bu noktada kaydetmekte fayda vardır: “Erdemler de kendileri için değil, haz için seçilir, tıpkı hekimliğin sağlık için seçildiği gibi.” Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, X.138, s. 522. Bu ifadeden hareketle erdemlerin vasıta olmanın haricinde bir değerlerinin bulunmadığı sonucuna dair bkz. A.A. Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, Oxford: Clarendon Press, 2006, s. 188. Ne var ki, kaydedilen sözlerine rağmen, aynı zamanda “hazdan ayrılamayacak tek şeyin erdem olduğunu” ifade eden de yine kendisidir. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, X.138, s. 522. Özeldir bu meselenin ayrıntıları ve daha geniş planda ise filozofun erdem-haz ilişkisine dair fikirlerinin tahlili için bkz. Annas, *The Morality of Happiness*, s. 334-350; husûsen bkz. s. 339-342.

²⁷ Cevizci, *Etîğe Giriş*, s. 51.

²⁸ Norman Wentworth DeWitt, *Epicurus and His Philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2. Bsk., 1964, s. 290.

²⁹ “Dostluk” kavramı Yunan dilinde “philia” sözcüğü ile ifadesini bulmaktadır ve bu sözcük, aynı zamanda, dostluğu da içine alan daha genel bir kavrama, “sevgi”ye işarette bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, dostluk, sevginin nesnesi insan olan bir alt türüdür. Bkz. DeWitt, *Epicurus and His Philosophy*, s. 305.

³⁰ Dostluğun ahlâk felsefesi içerisindeki yerine dair bkz. Hümeýra Özturan, “Dostluk Neden Bir Ahlâk Felsefesi Konusudur?”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Aralık 2017, sy. 36, s. 175-190.

³¹ DeWitt, *Epicurus and His Philosophy*, s. 308.

³² Robert M. Strozier, *Epicurus and Hellenistic Philosophy*, Maryland: University Press of America, 1985, s. 101, 105.

³³ Özturan, “Dostluk Neden Bir Ahlâk Felsefesi Konusudur?”, s. 178-180.

derecede mühim bir faktör olarak kabul edilse de³⁴ onun özü itibariyle bir erdem olup olmadığı tartışma konusudur. Epikürüs'ün tek tek erdemler hakkında çok az şey söylemesi ve bizlere kapsamlı bir erdem listesi sunmamış olması yahut şayet sunmuş ise bunun günümüze erişememiş bulunması bu noktada araştırmacıların işini bir miktar zorlaştırmaktadır.³⁵ Söz konusu zorluğu aşabilmek ve dostluğun erdemlerden biri olup olmadığı hususunda bir neticeye varabilmek adına Epikürü özdeyişlere ilişkin *Vatikan Koleksiyonu*'nun (V.K.)³⁶ 23. fragmanı iyi bir başlangıç noktası olabilir:

“Her dostluk bizatihi kendinde *tercih edilesidir*, her ne kadar kaynağını bizlere bahşettiği faydalardan alsa da!”

Alıntıda italikle vurguladığımız “*tercih edilesi*” kelimesi, asıl metindeki sözcüğün “*hairētē*” şeklinde okunmasının bir neticesidir. Ancak aynı sözcük “*aretē*” biçimde de okunabilmektedir ve bu durumda cümlelerin ilk kısmının tercümesi “her dostluk bizatihi kendinde bir erdemdir” haline dönüşmektedir. Ne var ki, daha uygun ve doğal olan, o nedenle de genel kabul gören okuyuş bizim de alıntıda aktardığımız birincisidir.³⁷ Hiç şüphesiz bu durum dostluğa Epikürü felsefe içerisindeki öneminden bir şey kaybettirmez. Ancak öte yandan dostluğun erdemle ilişkisinin bir sorun olmaktan çıkmasına da yardımcı olmaz. O nedenle Epikürüs'ün dostlukla ilgili açıklamalarına bakmaya devam etmemiz gerekmektedir. Bu noktada filozofun bilge ve bilgeliyle dostluk arasında kurduğu irtibatın detayları bize bir hayli yardımcı olmaktadır.

Epikürüs'e göre bilgeliğin tüm bir yaşamı mutlu hale getirmek üzere insana sağladığı şeylerden en değerlisi ona dostluk kazandırmasıdır (D.L., X, 148/27).³⁸ Zira insan, ulaşabildiği yetkinliğin en son sınırına varıp bilge bir kimse haline geldiğinde dahi dostluğa ihtiyaç duymaktadır.³⁹ Bu nedendir ki filozof *yüce insanın* (the noble man) bilgeliği ve dostlukla arası en sıkı insan olduğunu belirtmektedir (V.K., 78). Dostluğun bilgeliğe yana yana ve müstakil biçimde zikredilmesinin nedenlerinin başında ise hem mutlu bir hayat için gerekli olan hazların bir garantörü olması hem de bizatihi haz üretmesidir. Başka bir deyişle, dostluk olmaksızın insan haz dolu mutlu bir yaşamı dengede tutup uzun müddet sürdüremez.⁴⁰ Bu özelliği de onu haz dolu bir yaşamın birincil belirleyicileri arasına yerleştirir.⁴¹

Dostluk hakkında bu zikredilenleri konumuz açısından şöyle değerlendirebiliriz. Öncelikle, erdemler Epikürüs tarafından bizatihi kendinde değerleri olan şeyler şeklinde görülmemesine ve yalnızca haz dolu yani mutlu bir yaşam için birer vasıta addedilmesine rağmen, dostluk bizatihi kendinde bir değere sahiptir. O hem hazı garanti altına almakta hem de bizatihi kendisi haz vermektedir. Erdemler mutlu hayatın aracı iken dostluk onun bir parçasıdır. Erdemler sonu bilgeliğe varan yetkinleşme sürecinin adımları iken, dostluk hem bu sürecin öncesinde hem de sonrasında kişiye eşlik etmesi gereken zaruri bir unsurdur. Dostluğun bilgeliğe yanana ve müstakil biçimde anılması buna işarettir. Şu halde, dostluğun Epikürü felsefe içerisinde erdemlerden daha üst bir konumda yer aldığını ve nihai noktada mutluluğun olmazsa olmaz bileşenlerinden biri sayılması gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak dostluğun bu hayati önemine rağmen kelimenin terim anlamıyla bir erdem olmaması, burada inceleme konusu yaptığımız temel erdem kavramı açısından onu değerlendirme dışında bırakmamız gerektiği sonucunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla,

³⁴ DeWitt, *Epicurus and His Philosophy*, s. 308; Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, s. 192.

³⁵ Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, s. 189. Her ne kadar filozoftan geriye bir erdem listesi kalmamış ise de şayet böyle bir liste var olsaydı veya günümüze ulaşabilseydi onun mutlaka sevgi, dolayısıyla da onun bir çeşidi kabul edilen dostluğu içereceği belirtilmiştir. Bkz. DeWitt, *Epicurus and His Philosophy*, s. 297.

³⁶ Koleksiyonun şu tercümesinden yararlanılmıştır: Brad Inwood - L. P. Gerson (Ed. ve Terc.), *The Epicurus Reader: Selected Writings and Testimonia*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc., 1994, s. 36-40.

³⁷ Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, s. 192.

³⁸ Ayrıca bkz. Inwood - Gerson (Ed. ve Terc.), *The Epicurus Reader: Selected Writings and Testimonia*, s. 63.

³⁹ Inwood - Gerson (Ed. ve Terc.), *The Epicurus Reader: Selected Writings and Testimonia*, s. 63-64, 81.

⁴⁰ Inwood - Gerson (Ed. ve Terc.), *The Epicurus Reader: Selected Writings and Testimonia*, s. 63.

⁴¹ Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, s. 192.

netice itibariyle dostluğun bu felsefe okulunun temel bir erdemi olduğunu kesin bir dille ifade edemeyiz.

Amelî Hikmet

İnsana nihai gaye olarak belirlediği mutlu hayatı olabildiğince hazla dolu olma ve yine olabildiğince acıdan yoksun bulunma ilkesi çerçevesinde izah eden Epikürüs,⁴² bireyin hayatı süresince elde edeceği hazzı yükseltmek, maruz kalacağı acı ve ıstırapları ise hafifletmek ve en aza indirebilmek için ise hesaplamada bulunması gerektiğini düşünmektedir.⁴³ Hazlar ve acılar doğru ölçülmeli, halihazırda sahip olunan ve gelecekte kazanılması umulan hazzın her ikisi de değerlendirmeye dahil edilmeli ve aralarında bir denge kurulmalıdır.⁴⁴ Zira her ne kadar kısa süreli hazlar tümüyle değersiz görülse de Epikürçülükte asıl olan uzun erimli hazlardır. Dolayısıyla kişi daima kendisinin uzun bir zaman dilimi içerisinde en çok hazzı temin etmesine yardımcı dokunacak eylemlerde bulunmalıdır.⁴⁵ Yine bu bağlamda filozofun bedene ve ruha ait hazlar arasında da değer itibariyle bir ayrıma gittiğinden bahsetmemiz gerekmektedir. Buna göre, ruhsal hazlar daha büyük sayılıp öncelikli addedilmektedir (D.L., X, 137). Zira kendi mutluluğumuzu temin edebilmek için nihai noktada daha fazla ihtiyaç duyacağımız hazlar bedene ait kaba hazlardan ziyade ruha ait incelmüş hazlardır.⁴⁶ Epikürüs'un hazlarla acıların ölçümüne ve hazlar arasında hiyerarşi gözetimine ilişkin bu fikirleri, onun ideal ahlâkî failinin irfan sahibi, kendisinin ve gayesinin farkında, ölçülüp biçilmiş, hesaplanıp planlanmış hazların peşinde bir hazzı olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁷ İnsanın böylesi ahlâkî fâillerden biri haline gelebilmesinin, kendisinden beklenenleri arzulan düzeyde icra edebilmesinin ve o sayede de nihai hedefine ulaşabilmesinin önündeki engellere gelince, bunlar iki çeşittir: İrrasyonel korkular ile faydasız ve sınırsız arzular.⁴⁸ Bireyin sonu mutluluğa varacak yolda karşısına çıkan söz konusu iki engeli aşabilmesine yardımcı olacak en elzem vasıta, diğer bir deyişle hayatî derecede önemli erdem ise amelî hikmettir.⁴⁹ Filozofun amelî hikmete ilişkin şu satırları onun bu erdemi diğerlerinden ayrı bir yerde değerlendirdiğini açıkça göstermektedir:

“(…) Çünkü zevkli yaşamı doğuran şey süregiden içki tüketimi ve partiler veya oğlancılık yahut zamparalık yahut da pahalı bir masadaki balıktan ve diğer tabaklardan alınan lezzet değil, fakat her seçim ve imtinâyâ ait sebebin izini sürüp onu bulan ve ruhların etrafını en büyük kafa karışıklığı ile kuşatan [yanlış] düşünceleri söküp atan dengeli muhakemedir. *Bütün bunların başı/menşei ve en büyük iyi amelî hikmettir (prudence). Bundandır ki, amelî hikmet felsefeden dahi değerlidir ve kendisi dışındaki tüm erdemlerin de tabii kaynağıdır: Amelî hikmete uygun, onurlu ve adaletli yaşamaksızın zevkli bir hayat sürmenin imkansız olduğunu, <[ve aynı şekilde] zevkli bir hayat sürmeksizin de amelî hikmete uygun, onurlu ve adaletli bir yaşamın imkansız olduğunu> öğreten [de yine] odur. Çünkü erdemler zevkli yaşamla tabii şekilde bağlantılıdır ve zevkli yaşam da onlardan ayrılamaz (L.S., 21B.5-6).”⁵⁰*

Yukarıdaki alıntı içerisinde konumuz itibariyle vurgulanması gereken iki husus bulunmaktadır ve bunların ilki amelî hikmetin diğer erdemlerin kaynağı şeklinde sunulmasıdır. Bu durumda, kendisi dışındaki tüm erdemleri nihai noktada amelî hikmetin farklı şekillerdeki tezahürleri olarak

⁴² Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, s. 33.

⁴³ Skirbekk - Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, s. 127.

⁴⁴ Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, s. 35.

⁴⁵ James Warren, *The Pleasures of Reason in Plato, Aristotle, and The Hellenistic Hedonists*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 180.

⁴⁶ Skirbekk - Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, s. 127.

⁴⁷ Skirbekk - Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, s. 127.

⁴⁸ Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, s. 187.

⁴⁹ Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, s. 187; Copleston, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, s. 35.

⁵⁰ Long - Sedley, *The Hellenistic Philosophers: Vol. 1 Translations of the Principal Sources, with Philosophical Commentary*, s. 114. Krş. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, X.140, s. 523.

görebilmemiz mümkündür.⁵¹ Dikkat çekeceğimiz ikinci husus, mutlu yani haz dolu-acı yoksunu bir yaşam ile amelî hikmetin birbirlerini karşılıklı gerektirdikleri ve erdemlerin vasıta oluşları açısından değerlendirdiğimizde ilgili erdemın arzulan ideal yaşam için vazgeçilmez bir unsur addedildiğidir. Taşıdığı anlaşılın bu iki özelliğinden yani hem diğerlerinin kaynağı mesabesinde bulunmasından ve hem de diğerlerinden daha gerekli görülmesinden hareketle diyebiliriz ki, Epikürüs amelî hikmeti kendi felsefî öğretisinin ayrıcalıklı yani temel bir erdemi kabul etmektedir. Bu temel erdem sayesinde kişi kendi hayatını planlayabilir ve kendisinin en iyi çıkarımın neyde olduğunu hesaplayabilir. Kendisinin erişmesi mümkün olan zevkleri elde edebilir, kaçınamayacağı acılara ise katlanmanın bir yolunu bulabilir.⁵² Yine onun varlığı sayesinde ahlâkî fail yaşanan ânın kısa süreli ve ancak dar görüşlülük nedeniyle teveccüh edilebilecek zevklerine yüz çevirip geçmiş, hâli ve istikbali eşit derecede değerlendirmeyi başararak hazzı tüm bir hayatına içkin ve yaygın kılabilir. Kısaca dendiğinde, kişiye “mutlu hayat”ı “haz veren ân”a tercih ettirecek ve bu tercihin nasıl gerçekleşebileceğini ona gösterecek yegâne erdem amelî hikmettir.⁵³

SONUÇ

Mümkün olduğu kadar nitelikli ve uzun erimli hazlarla dolu, acının her türlüşünden ise uzak bir yaşamı mutlulukla özdeşleştiren Epikürüs, ahlâkî failin böylesi bir yaşama kavuşabilmesi için ihtiyaç duyacağı iki ahlâkî değerın altını ısrarla çizmektedir. Bunlardan birisi dostluk, diğeri ise amelî hikmettir. Bu iki değeri temel erdem kavramı çerçevesinde incelemeye çalışan ve böylelikle de filozofun inşa ettiğii felsefî sistem içerisinde hangi erdem yahut erdemleri ideal ahlâkî yaşamın temeline yerleştirdiğini belirlemeyi hedefleyen bu inceleme şu neticeye varmıştır: Epikürücü felsefe içerisinde dostluk, mutluluk için olmazsa olmaz bir değer kabul edilmesine rağmen sözcüğün terim anlamıyla bir erdem olarak ele alınmamaktadır. O nedenle de onu rahatlıkla bir “temel erdem” şeklinde anamayız. Amelî hikmete gelince, o açıkça bir erdem olarak ortaya konulmuştur. Dahası, bir yandan diğeri tüm erdemlerin kendisinden türediğii tabii bir kaynak olarak nitelendirilmiş, diğeri yandan da insanın ihtiyaç duyacağı nitelikli hazları kazanabilmesinin ve acılardan da uzak durabilmesinin yahut onlara göğüs gerebilmesinin yegâne vasıtası olarak zikredilmiştir. Bu özelliklerine bakarak amelî hikmetin Epikürücü felsefenin temel erdemi olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

KAYNAKÇA

Aksu, İbrahim, *Farabi’de Temel Erdemler*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Annas, Julia, *The Morality of Happiness*, Oxford: Oxford University Press, 1993.

Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2. Bks., 2008.

_____, “Helenistik Felsefe” md., *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma, 2013, s. 765-767.

Rusell, Bertrand, *A History of Western Philosophy*, New York: Simon and Schuster, 1945.

DeWitt, Norman Wentworth, *Epicurus and His Philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2. Bsk., 1964.

Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Terc.: Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Bsk. 2015.

⁵¹ Tim O’Keefe, “Epicurus (341—271 B.C.E.)”, *Internet Encyclopedia of Philosophy: A Peer-Reviewed Academic Resource*, <http://www.iep.utm.edu/epicur/#SH5d>. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018.

⁵² Long, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, s. 187.

⁵³ Annas, *The Morality of Happiness*, s. 348; O’Keefe, “Epicurus (341—271 B.C.E.)”, *Internet Encyclopedia of Philosophy: A Peer-Reviewed Academic Resource*, <http://www.iep.utm.edu/epicur/#SH5d>. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018; Peters, “hêdonê” md., s. 141.

- Skirbekk, Gunnar - Gilje, Nils**, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Terc.: Emrullah Akbaş, Şule Mutlu, İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları, T.y.
- Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi-Helenistik Felsefe*, Terc.: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 3. Bsk. 2009.
- Çötök, Tufan**, *Aristoteles Ahlâkının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Inwood, Brad, - Gerson, L. P. (Ed. ve Terc.)**, *The Epicurus Reader: Selected Writings and Testimonia*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc., 1994.
- Long, A.A.**, *From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, Oxford: Clarendon Press, 2006.
- Long, A.A., - Sedley, D.N.**, *The Hellenistic Philosophers: Vol. 1 Translations of the Principal Sources, with Philosophical Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press 1987.
- McMohan, Darrin M.**, *Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma*, İstanbul: E Yayınları, 2007.
- Nussbaum, Martha C.**, *The Therapy of Desire: Theory and Practice in Hellenistic Ethics*, Princeton: Princeton University Press, 1994.
- O'Keefe, Tim**, "Epicurus (341—271 B.C.E.)", *Internet Encyclopedia of Philosophy: A Peer-Reviewed Academic Resource*, <http://www.iep.utm.edu/epicur/#SH5d>. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018.
- Özturan, Hümevra**, "Dostluk Neden Bir Ahlâk Felsefesi Konusudur?", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Aralık 2017, sy. 36, s. 175-190.
- Strozier, Robert M.**, *Epicurus and Hellenistic Philosophy*, Maryland: University Press of America, 1985.
- Peters, Francis E.**, "hêdonê" md., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Terc.: Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004, s. 137-141.
- Warren, James**, *The Pleasures of Reason in Plato, Aristotle, and The Hellenistic Hedonists*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA VE İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİ

Gökhan OFLUOĞLU

1-GİRİŞ:

Küreselleşme ve bilgi toplumu aşamasına geçtiğimiz günümüz çalışma dünyasında, sanayi devrimi ile başlayan ve halen süregelen hızlı dönüşümler, toplumsal ve kültürel yapılarda, yönetim ve organizasyon yapısında ve buna bağlı olarak da tüm değer sistemlerinde değişikliklere yol açmıştır. Günümüz çalışanları, ekonomik, sosyal, siyasal alanlarda çok hızlı gelişmelerin yaşandığı, herşeyin hızlı tüketildiği bir dünyada yaşamaktadır. Teknolojik yapı toplumların üst ve alt yapısında, sosyo-kültürel yapılarda yeni şekillenmelere yol açmaktadır. Bütün bu gelişmeler, çalışanların işletmelerde ve içinde yaşadıkları toplumda kendine özgü uyum sorunları ile karşılaşmalarına yol açmaktadır. İşletme çalışanları açısından sadece iktisadi açıdan tatmin tek başına yeterli olmamakta, manevi açıdan da mutlu olamayan, yeterli tatmini sağlayamayan çalışan, kurumunda giderek yalnızlaşmakta ve yabancılaşmaktadır. Bu nedenle yabancılaşmanın önlenmesi günümüz işletmelerinin en önemli konularından birisini oluşturmaktadır. Yabancılaşma günümüzde birçok şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İnsanın ürettiği ürüne yabancılaşması, çalıştığı ortama yabancılaşması, çalışma arkadaşlarından uzaklaşması gibi değişik görünümde karşımıza çıkabilmektedir. Yabancılaşma duygusal açıdan kişinin işinden ve işyerinden kopması ve içinde yaşadığı toplumdan uzaklaşmasıdır.

2-TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE YABANCILAŞMA

Teknolojik gelişmeler insanın sınırsız olan ihtiyaçlarını karşılamak için yepyeni yöntemler sunmaktadır. Teknolojinin maddi yönü, doğal kaynakları ürüne veya hizmete dönüştürebilmek için kullanılan makineler, enerji kaynakları gibi mekanik araç ve gereçlerdir. Manevi yönü ise, bu ürün veya hizmetleri üretebilmek için gereken bilgi ve teknik becerileri içermektedir(Shepard,1977:2).

İnsanoğlunun sınırsız ihtiyaçlarını karşılayan teknoloji, günümüzde insanın yaşadığı her alana yerleşmiştir. İnsan yaşamının her anında teknoloji ile içiçe bulunduğundan teknolojinin sağladığı olanaklardan faydalanmaktadır. Ancak her alanda var olan teknoloji en sonunda insanı kendisine bağımlı hale getirmiş ve her alanda inisiyatif kullanma alanını daralttığından, çalışanın yeteneklerinin ortadan kalkmasına yol açmış ve insanı denetimi altına almıştır. İşletme çalışanları teknolojinin hızlı gelişmesi sonucunda yeni bir ürün meydana getirmenin mutluluğunu yaşayamamakta ve emeği sonucunda ortaya çıkan ürüne yabancılaşmış durumdadırlar. Teknoloji işbölümünü de değiştirmiş ve çalışma hayatı monoton bir hal almıştır(Demirer ve Özbudun,1998;89-91; Ofluolu ve Büyükyılmaz,2008;113).

Teknolojik gelişmeler yaşanmadan önce çalışanlar kendi bedensel ve zihinsel yeteneklerini, üretim sürecine katabilmekteydi. Makineler, işçiye bağımlı olarak kullanılabilmekteydi. Teknolojik gelişmeler sonucunda, işçinin temel görevleri makinelere aktarılmıştır. İşletmelerde mesleki kompozisyon değişmiş ve ters bir ağacı andıracak şekilde parçalanmıştır. Bunun sonucunda ana meslekler, ara mesleklerle, ara mesleklerde alt mesleklerle bölünmüştür. Örneğin işçi önceden otomotiv sanayi işçisiyken, işlerin çok fazla parçalanması sonucunda lastik işçisi, vida işçisi konumuna düşmüştür. Böyle bir çalışma ortamında işçinin zihninde üretilen ürün tasarlanamamaktadır. Dolayısıyla işçi çalışması neticesinde ortaya çıkacak olan ürünü hafızasında

canlandıramamaktadır. Böyle bir durumda işçiler kendilerini bir robot gibi görmekte ve örgüt yaşamında beklentilerini karşılayamamaktadır(Esin, 1982:80-88; Pappenheim, 2002:31-33).

Fullan(1970) yabancılaşmayla ilgili olarak yapmış olduğu çalışmasında teknolojinin çeşitli yönlerden çalışanların işletmeye bağlılığı ve uyumu üzerindeki etkilerini incelemiştir. Fullan'a göre çalışan bağlılığının tek belirleyici etkeninin teknoloji olmamasına karşın, yine de teknolojinin bağlılığı azaltıcı bir unsur durumunda olduğunu söylemiştir. Araştırmalar sonucunda, aynı teknoloji seviyesine sahip sanayi işletmelerinde farklı bağlılık düzeyleri veya yabancılaşma düzeyleri tespit edilmiştir. Shepard(1977) de teknolojinin her aşamada işin doğası üzerinde etkili olduğunu söylemiştir. Teknoloji tipinin veya seviyesinin önemli olmadığını, teknolojik gelişme sonucunda değişen işbölümünün çalışan üzerinde yabancılaşmaya yol açtığını belirtmiştir. Susman(1972) ise, teknolojinin otomasyona yol açtığını, mesleki kompozisyonun değişerek işlerin parçalandığını ve yabancılaşmanın böylece ortaya çıktığını söylemektedir.

3-YABANCILAŞMANIN BOYUTLARI

3.1. Karl Marx'a Göre Yabancılaşma

Marx'ın kapitalizm hakkında yapmış olduğu felsefi ve toplumsal eleştiri, piyasa ekonomisinin çalışanların ekonomik refahları ve özel yaşamları üzerinde yapmış olduğu olumsuz etkiler konusunda yoğunlaşmıştır. Marx'a göre yabancılaşmış durumdaki çalışan yapmış olduğu işi artık kendi dışında bir varlık gibi algılamaktadır. Çalışma hayatı işçi açısından artık istemeyerek yerine getirdiği bir süreç durumundadır. Marx yabancılaşmanın ortaya çıkardığı olumsuzlukları ahlaksal açıdan eleştirmektedir(West, 1969:1; Overend,1975:308-309).

Marx, yabancılaşmanın çeşitli boyutlarda ortaya çıkabileceğini belirtmekte ve yabancılaşma kavramını dört boyutta incelemektedir. Emeğe yabancılaşma, iş sürecine yabancılaşma, doğaya yabancılaşma ve kendine yabancılaşmadır(Ferguson ve Lavalette, 2004:300-302; Tolan,1981:145-156)

Marx'ın üzerinde durduğu ilk yabancılaşma boyutu işçinin emeğine yabancılaşmasıdır. Kapitalist sistem içinde işçi ortaya çıkan ürünün üzerinde kontrolünü sağlayamamaktadır. Böylece çalışanın emeği ile emek neticesinde üretilen ürün. Çalışan açısından farklı bir durum göstermektedir. Çalışan bedensel ve zihinsel emeğini tam kapasite ile kullanmamakta, üretmiş olduğu eşyayı hiçbir şekilde satın alamayacak duruma gelmektedir. Dolayısıyla işçinin emeği sonucunda ortaya çıkan ürün, işçi açısından yabancı bir nesne haline gelmektedir.(Ferguson ve Lavalette,2004:300).

Marx'ın yabancılaşma teorisinin ikinci boyutunu işçinin iş sürecinde kontrolü sağlayamaması sonucu ortaya çıkmaktadır. İş süreci, işçinin yapmış olduğu işe bedensel ve zihinsel tüm yeteneğini katabildiği faaliyetler bütünü olarak algılanmalıdır. Dolayısıyla iş süreci sadece işçinin sonuçta ücret geliri elde etmesiyle sonuçlanan bir faaliyetler topluluğu değildir. Ancak otomasyona geçilmesiyle birlikte üretim süreci üzerindeki kontrol tamamen kaybedilmiştir. Böylece işçi yaptığı işe hiçbir anlam verememekte ancak yerine getirmektedir(Ferguson ve Lavalette,2004:301).

Marx'ın üzerinde durduğu üçüncü yabancılaşma boyutu doğaya yabancılaşmadır. İnsan-doğa ilişkisinde insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin başında doğaya hakim olabilmesi, one

değiştirebilmesi ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilmesi gelmektedir. Otomasyon insanı kendi doğasına yabancılaştırmaktadır(Tolan,1981:152; Marx,1970:112-114).

Marx'a göre yabancılaşmanın dördüncü boyutu ise insanın kendine yabancılaşmasıdır. Kendi ürününe ve iş sürecine yabancılaşan çalışan, kendi öz benliğinden de uzaklaşmaktadır. Çalışan kendi çalışma kapasitesini yetterince kullanamamakta ve bu durum kendi öz benliğini yitirmesine yol açmaktadır. Bu durum çalışma arkadaşlarıyla da ilişkilerini olumsuz etkilemektedir(Petrovic, 1963:421).

3.2. Melvin Seeman'a Göre Yabancılaşma

Melvin Seeman(1967) Modern toplum ya da endüstriyel düzen içinde yabancılaşmanın tipik bir olgu olduğunu söylemiştir. Seeman'a göre yabancılaşmış insan sayısı çok fazla olduğu için yabancılaşma olgusunun toplumsal çerçevede de incelenmesi gerekmektedir. Melvin Seeman'a göre yabancılaşmanın beş ayrı boyutu bulunmaktadır:

-Güçsüzlük: Kişinin sahip olduğu beklentiler ve inandığı olasılıkların kişinin kendisi tarafından belirlenememesi ve sonucunu değiştirebilmek için kendisinin yetersiz olduğunu hissetmesi.

-Anlamsızlık: Kişinin gelecekle ilgili umutsuzluk içinde olması ve beklentilerinin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini düşünmesi.

-Kuralsızlık: Kişinin amaç ve hedeflerine sadece, toplum tarafından kabul görmeyen davranışlar ile ulaşabileceğine inanması.

-Topluma Yabancılaşma: Toplum tarafından yüksek değer verilen amaçlar ve inançların biret açısından bir anlam ifade etmemesi

-Kendi kendine yabancılaşma: Kişinin belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile uyuşmaması ve beklentilerinin dışına çıkarak farklı davranış kalıpları sergilemesi.

Melvin Seeman(1983)'a göre yabancılaşma konusunda ortaya çıkan en önemli sorun, kavramın tek ve tam bir tanımının bulunmamasıdır. Bu nedenle de Seeman, oluşturduğu bu ayrımın test edilebilir varsayımlar ortaya koymaya yardımcı olacağını ileri sürmektedir. Seeman, toplum içinde hareket eden bireyin kişisel açıdan yabancılaşmasını incelemiştir(Esin, 1982:108).

4. ÇALIŞMA HAYATININ KALİTESİ VE YABANCILAŞMA

Sürekli gelişen bir dünyada insanlar ve toplumlar daha yüksek düzeyde çalışma ve yaşama olanaklarına kavuşmak için çaba göstermektedirler. Dolayısıyla çalışanlar duygusal, bedensel ve sosyolojik yararların çok olduğu yaşam kalitesine gereken önemi vermek isterler. Yaşam kalitesinde önemli olan hedef insanın mutluluğudur. Bu nedenle yaşam kalitesi kavramı, yaşam standartları, hayat stili, refah düzeyi ve beşeri sosyal ilişkilerin ve ortamların bir bütünü olup, sadece fiziksel ve somut değişkenlerin ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesini değil, idealist bir takım unsurları da içermektedir(Keskin, 1998:5).

Kalite bir yaşam biçimi olup, gelişmeyle doğrudan ilgilidir. Toplumların gelişmişlik düzeyi yükseldikçe yaşam standartları da yükselmektedir. İnsanların sosyo-ekonomik durumları, kültürel

ve psikolojik özellikleri, çalışma şartları, farklılık göstermektedir. Bu nedenle çalışan herkes yaşam kalitesini yükseltmek istemektedir. Kaliteli bir ürün, çalışma şartları, iyi bir çalışma ortamı, iyi bir beşeri ilişkiler, sağlıklı ve dengeli bir çevre yaşam kalitesi ile doğrudan ilişkilidir(Cop, 1998:152). Yaşam kalitesinin yükseltilmesi için çalışanların mutlu ve yabancılaşmamış bir ortamda çalışmaları gerekmektedir. Yabancılaşmaya yol açan etkenler çeşitlidir ve çalışma hayatının kalitesinin bozulmasına yol açmaktadır. Yabancılaşma, çalışanların tüm davranışlarında ve sosyo-psikolojik durumlarında olumsuz etkiye neden olur. Kaliteyi sorunların ortadan kaldırılması ve çalışan şikayetlerinin en aza indirilebileceği bir sistem olarak düşünürsek, örgütsel yabancılaşmanın önlenmesinin işletmeler açısından önemini daha iyi kavrarız.

5.SONUÇ

Gelişmiş sanayi toplumlarında ortaya çıkan ileri teknoloji, aşırı işbölümü, hızlı toplumsal ve kültürel değişimler, aşırı ve sağlıksız kentleşme, insanın uyum mekanizmalarını bozmakta, insanı yabancılaştırmakta, yaşam kalitesini düşürmekte, insanı topluma ve kendi doğasına uyumsuz hale getirmektedir. Çağdaş yaşamın bunalımlı ortamı içerisinde yaşamak zorunda kalan insan da, belirtilen bu sosyo-psikolojik unsurlardan olumsuz olarak etkilenerek kendini yalnız, tükenmiş ve yabancı hissedebilmektedir. Kişi kendinde olduğu zaman işinde olmamakta, işinde olduğu zaman ise kendinde olmamaktadır. Yaşam kalitesinin yükseltilmesi, çalışanların beklentilerine uygun bir yaşam düzeyine ulaşabilmeleri örgütsel yabancılaşma duygusundan çalışanların kurtulması ile mümkün olabilecektir. Çalışanın aile yaşamı, çalışma hayatı, sosyal yaşamı, kişisel sağlık gibi tüm unsurların en iyi hale getirilmesi, çalışanların yaşam kalitesini geliştirip daha iyi noktalara getirilmesi gerekmektedir. Çalışanların işyeri ortamındaki yabancılaşmaya yol açan aksaklıklara karşı bilinçli tepkileri, çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve tüm çalışma hayatındaki yaşam kalitesi düzeyinin yükselmesine önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Cop, R. Ve Ofluoglu, G.(1998); İş kazaları ve Meslek Hastalıklarından Kaynaklanan Psiko-Sosyal Sorunlar ve Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkileri, Milli Produktivite Merkezi, 6.Ergonomi Kongresi, MPM Yayınları, yayın No:622, s.152-160.

Demirer, T. Ve Özbudun, S.(1998); Yabancılaşma, Öteki Matbaası, Ankara

Esin, Pars(1982); İşbölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:502, Ankara

Ferguson, L. And Lavalette M.(2004); "Beyond Power Discourse:"Alienation and Social Work," British Journal of Social Work, Vol:34, Number:3, p.297-312

Fullan, Michael(1970); " Industrial Technology and Worker Integration in the Organization," American Sociological Review, Vol:35, Number:6, p.1028-1039

Keskin, G.(1998); Yaşam Kalitesinde Hizmet Kalitesinin Önemi, Pazarlama Dünyası, Cilt:12, s.5-12

Pappenheim, Fritz(2002); "Alienation: A Conceptual Analysis, "Philosophy and Phenomenological Research, Vol:35, Number:3, p.301-322

Marx, K.(1970); Economic and Philosophic Manuscripts of 1844, (Ed. Martin Milligan), Lawrence and Wishard Ltd., London.

Ofluoglu, G., Büyükyılmaz, O.(2008); Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri, Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, s.113-145.

Overend, Tronn(1975); ‘‘Alienation: A Conceptual Analysis, ‘‘Philosophy and Phenomenological Research, Vol:35, Number:3, p.301-322

Petrovic, G.(1963); ‘‘Marx’s Theory of Alienation,’’ Philosophy and Phenomenological Research, Vol:23, Number:23, p.419-426.

Shepard, Jon M.(1977); Technology, Alienation and Job Satisfaction, ‘‘Annual Review of Sociology, Vol:3, Number:2, p.223-243

Susman, Gerald I.(1972); ‘‘Process Design, Automation and Worker Alienation, ‘‘ Industrial Relations, Vol:11, Number: 1, p.223-243

Seeman, M.(1967); ‘‘ On the Personal Consequences of Alienation in Work,’’ American Sociological Review, Vol:32, Number:2, p.273-285.

Seeman, M.(1983); ‘‘ Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes,’’ Social Psychology quarterly, Vol:46, Number:3, p.171-184

Tolan, Barlas(1981); Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma, İktisadi ve Ticari

West, Edwin G.(1969); The Political Economy of Alienation: Karl marx and Adam Smith, ‘‘ Oxford Economic Papers, Vol:21, Number:1, p.1-23

ÖRGÜTSEL SİNİZMİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER İLE İLİŞKİSİ: KARAMAN İLİNDE KAMU ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

THE RELATIONSHIP OF ORGANIZATIONAL CYNICISM WITH VARIOUS
DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS: A RESEARCH ON PUBLIC EMPLOYEES IN
KARAMAN PROVINCE

Hakan CANDAN

GİRİŞ

Yaşadığımız dönemin en belirgin özelliklerinden birisi olan değişim, bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeydeki etkilerini giderek arttırmaktadır. Özellikle çalışma hayatındaki etkileri, bireylerin olup bitenler karşısında çoğu zaman şaşkınlık yaşamalarına, içinde yer aldıkları işyerlerine, yöneticilerine, kurumlarına ve nihayetinde topluma yönelik bazı olumsuz tutum ve davranışlarda bulunmalarına neden olabilmektedir. Bu değişim süreçlerinden kamu yönetiminin de nasibini aldığı, yeni yöntem ve yaklaşımların benimsendiği ve uygulamaya geçildiği görülmektedir. Kamu yönetiminin yaşadığı bu değişimin doğrudan ve en çok etkilenen kesiminin kamu çalışanları olduğu kolayca görülebilir.

İşe alım aşamasından, yükselme ve terfi uygulamalarına, işyerindeki adil olmayan eylem ve uygulamalardan, fiziksel ve psikolojik şiddete varan davranışlara, yeniden yapılanma süreçlerinden kaynaklanan yer değişiklikleri ve görevlendirmelerden, özelleştirme işlemlerine ve hukuksuzca yapılan keyfi inceleme ve soruşturmalara kadar geniş bir alana yayılan çalışanları doğrudan etkileyen çalışma hayatına ilişkin uygulamalar, günümüz kamu çalışanlarının güvensizlik, kızgınlık, hayal kırıklığı ve ümitsizlik yaşamalarının nedenleri arasında yer almaktadır. En basit anlatımıyla çalışanların örgütlerinin ahlaki bütünlükten yoksun olduğunu, hakkaniyet, doğruluk ve dürüstlük ve içtenlik gibi ilkelerin kolayca kurban edilebileceğine yönelik inançları şeklinde tanımlanan örgütsel sinizm, son dönemde kamu çalışanları açısından da öne çıkmış kavramlardan birisi olmuştur.

Aslında M.Ö 4. ve 5. Yüzyıla kadar eskiye kadar köklerinin uzandığı ileri sürülen sinizm kavramının çalışma hayatındaki etkileri ve sonuçları nedeniyle araştırmacıların ilgisini çektiği görülmektedir. Sinizm konusunda son yıllarda çok sayıda araştırma yapılmış, sinizme neden olan faktörler ve sinizmin sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma da, önemi ve etkileri nedeniyle Karaman ilinde görev yapan kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerini belirlemeyi, kamu çalışanlarının çeşitli demografik özellikleri ile örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Karaman ilinde görev yapmakta olan farklı kurum ve kuruluşlarda görevli kamu çalışanları araştırmaya dahil edilmiş, anket tekniği ve kolayda örnekleme yöntemi ile elde edilen veriler, SPSS paket programlar aracılığıyla test edilmiştir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Sinizm, Yunanca köpek anlamındaki kyön sözcüğü ile ilişkilendirilir ve döneminin felsefecilerinden birisi olan, Sinik Okulu'nun kurucusu olduğu kabul edilen Antisthenes (MÖ 444-368)'e dayandırılır (Dean vd., 1998: 342; Özgener vd., 2008: 53). Hatta sinizm, yine o dönemin ünlü siniklerinden birisi olarak Sinoplu Diogenes'e atfedilen bir mit ile de anlatılmaktadır:

Diogenes, yöneticisi olduğu Sinop şehir devletinde gündüzleri sokaklarda elindeki yanar haldeki fener ile dolaşmaktadır. Kendisini gören ve bu garip davranışı anlamlandırmakta zorlanan kimselerin meraklı bakış ve sorularına yönelik “Dürüst bir insan arıyorum!” cevabını vermiştir. Aslında bu olay, o dönemin çağdaşlarının güvenilir ve dürüstlük noktasındaki olumsuz halinin mizahî bir hiciv ile tasvir edilmesidir (Candan, 2013: 183).

Günümüzdeki sinizm kavramının ortaya çıkışı ise, Kanter ve Mirvis tarafından 1989 yılındaki Sinik Amerikalılar (The Cynical Americans) isimli eserleriyle ABD işgücünün %43’ünün sinik eğilimler taşıdığını ortaya atmalarıyla olmuştur. Bu ses getiren çalışma sonrası araştırmacılarda sinizm konusunda bir farkındalık oluşmuş ve çok sayıda çalışmanın ve araştırmanın yapıldığı bir süreç başlamıştır. Ancak modern çağdaki iş yaşamına dair ilk çalışmanın polisler üzerinde Niederhoffer’in 1967 yılındaki çalışmasının oluşturduğu bilinmektedir (Candan, 2013: 183-184).

1990’lı yıllardan itibaren önce ABD olmak üzere diğer ülkelerde sinizm konusunda çalışmaların yaygınlaştığı görülmektedir. Araştırmacıların yaptığı çalışmalarda odaklandıkları konulara göre farklılık gösteren sinizm tanımları yaptıkları, bu anlamda tam bir uzlaşma sağlanamadığı anlaşılmaktadır (Dean vd., 1998: 341; Yalçınkaya, 2012: 109; Gün ve Atanur Başkan, 2017: 363). Örneğin Abraham (2000: 269), Bernerth vd. (2007: 311) ve James (2005:1), örgütsel sinizmi, bireylerin örgütlerinin ahlak açısından bütünlükten yoksun, dürüstlük, hakkaniyet ve samimiyet gibi erdemli davranış ilkelerinin çıkarlar uğruna kolayca kurban edileceğine yönelik inanç şeklinde tanımlamaktadırlar. Anderson (1996), sinizmi, yönetici ya da örgüt ile ilişkili olarak her hangi bir değişkene yönelik umutsuzluk, hayal kırıklığı, kızgınlık ve güvensizlikle şekillenen genel ya da özel bir tutum olarak tanımlamışlardır (Özgener vd. 2008: 55; Gün, 2016: 54-55). Dean vd. (1998), örgütsel sinizmi, çalışanların yönetimi küçük görmesi, yöneticileri bencil olmakla suçlamaları, meslektaşlarıyla ilgili aşağılama eğiliminde olmaları, işyerleri ile ilgili olarak da ağır derecede olumsuz tutum içinde olmaları şeklinde ele almışlardır. Brown ve Cregan (2008: 669), sinizmi, örgütün dürüstlüğüne sorgulayıcı nitelikteki söylemlerle veya iğneleyici şekilde mizahi veya sözel olmayan tarzdaki tutum ve davranışlar olarak tanımlamayı tercih etmişlerdir (Aktaran Çakıcı ve Doğan, 2014: 80). Abraham (2000), sinizm türlerini; genel sinizm, toplumsal sinizm, çalışan sinizmi, örgütsel değişim sinizmi ve iş sinizmi şeklinde sınıflandırırken, Stanley vd. (2005) ise; değişime odaklı sinizm, yönetime ilişkin sinizm ve genel sinizm biçiminde ayırmıştır.

Örgütsel sinizme ilişkin yapılan tanımlardan hareketle araştırmacılarca, sinizm kavramı üç boyutta ele alınmaktadır. Buna göre örgütsel sinizm kavramı, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlardan oluşmaktadır. Örgütsel sinizmin bilişsel boyutu, örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna yönelik inanç; duyuşsal boyutu, saygısızlık, öfke, sıkıntı, utanç duymak, sinirlenme, hiddetlenme, endişe duyma ve gerginlik yaşamak gibi duyuşsal tepkiler; davranışsal boyutu, bireylerin örgütlerine yönelik şikayette bulunmaları, alay etmeleri, örgütün geleceğine ilişkin karamsar tahminler yapmaları ve örgütlerini eleştirmeleri ve hatta örgütleri hakkında konuşulurken iğrenme derecesinde örgütü küçümsemeleri şeklinde ele alınmaktadır (Brandes vd., 1999: 151; Kalağan ve Güzeller, 2010: 84; Gün ve Atanur Başkan, 2017: 363).

Örgütsel sinizm ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişkinin olmadığını ortaya koyan koyan sonuçlar (Anderson ve Bateman, 1997; Kalağan ve Güzeller, 2010; Tokgöz ve Yılmaz, 2008; Nartgün ve Kartal, 2013; Akman, 2013) yanı sıra anlamlı sonuçlar olduğunu tespit eden çalışmalar

da (Kanter ve Mirvis, 1989; Lobnika ve Pagon, 2004) bulunmaktadır. Bu çalışmalarda kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde sinik eğilimler gösterdikleri ileri sürülmüştür. Örgütsel sinizm ve yaş değişkeni arasındaki ilişkide anlamlı bir ilişki olmadığını belirleyen çalışmalar (Anderson ve Bateman, 1997; Fero, 2005; Güzeller ve Kalağan, 2008; Kalağan ve Güzeller, 2010) çoğunlukta olmasına rağmen, yaş ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığının saptandığı çalışmalar (Mirvis ve Kanter, 1989; Johnson, 2007; Akman, 2013) da bulunmaktadır.

Medeni durum değişkeninin de örgütsel sinizmi etkileyen faktörlerden olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Delken (2004), bekar çalışanların sinizm düzeylerinin diğerlerine daha yüksek olduğunu, Kanter ve Mirvis (1989) da boşanmış çalışanların bekar ve evli çalışanlara kıyasla daha yüksek düzeyde örgütsel sinizm algısı içinde olduklarını belirleyen çalışmalar yapmıştır. Ancak medeni durum ile örgütsel sinizm arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını bulan çalışmalar (Anderson ve Bateman, 1997; Reichers vd., 1997; Wanous vd., 2000; Akman, 2013; Gün ve Atanur Başkan, 2017) daha çoğunluktadır.

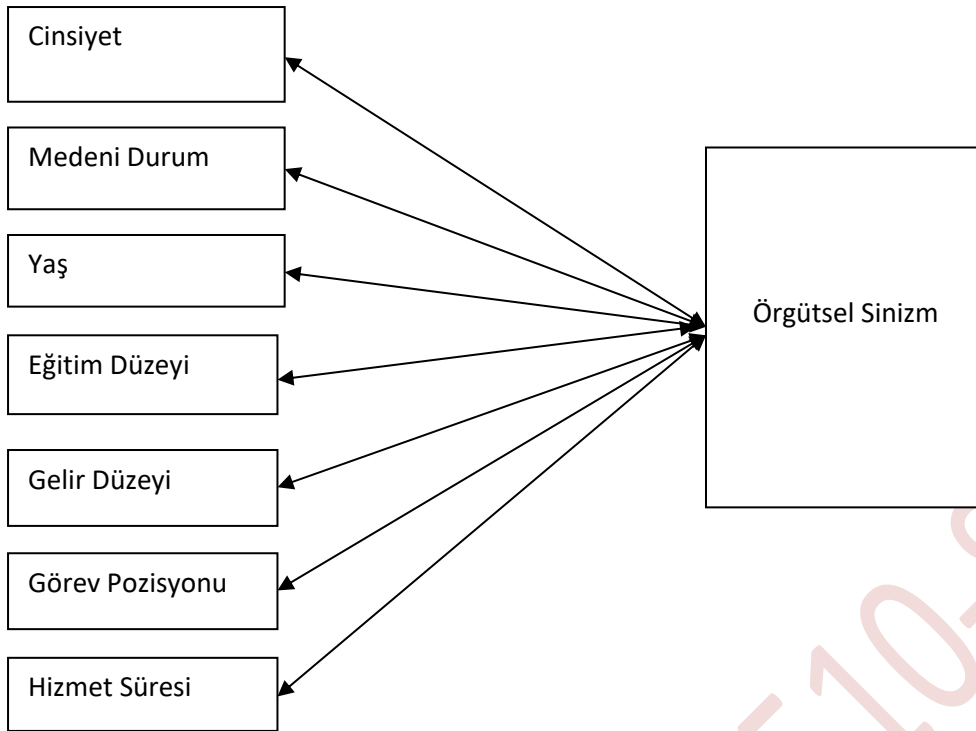
Eğitim düzeyi değişkeni ile örgütsel sinizm ilişkisini araştıran çalışmalarda karışık sonuçlar bulunmuştur. Örneğin eğitim düzeyinin yükselmesi örgütsel sinizm düzeyinin de yükselişine neden olmakta, yani aralarında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ileri sürülmektedir (Fero, 2005; Güzeller ve Kalağan, 2008; Yılmaz ve Tokgöz, 2008; Kalağan ve Güzeller, 2010; Akman, 2013). Farklı olarak eğitim düzeyi daha düşük olmasına rağmen örgütsel sinizm düzeyinin yüksek olduğuna ilişkin bir bulguya ulaşan çalışma da Kanter ve Mirvis (1991) tarafından yapılmıştır. Bazı çalışmalarda ise eğitim düzeyi ile örgütsel sinizm arasında anlamlı ilişkinin olmadığı (Bommer vd., 2005; James, 2005) belirlenmiştir.

Hizmet süresi değişkeni ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkileri inceleyen çalışma sonuçlarına göre hizmet süresi ile örgütsel sinizm düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu (James, 2005; Brandes, 1997; Lobnika ve Pagon, 2004; Kalağan ve Güzeller, 2010) ortaya konulmuş iken, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar (Bernerth vd., 2007; Bommer vd., 2005; Efiltili vd., 2008; Erdost vd., 2007; Johnson, 2007; Akman, 2013) da bulunmaktadır.

Gelir seviyesi ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkileri araştıran çalışmaların da karışık sonuçları görülmektedir. Fero (2005) ve Kanter ve Mirvis (1991), gelir seviyesi düşük çalışanların örgütsel sinizm düzeylerinin daha yüksek olduğunu, ancak Delken (2004) ise gelir seviyesi yüksek çalışanların örgütsel sinizm düzeylerinin de yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Çalışanların örgütteki görev pozisyonları ya da örgütteki hiyerarşik konumları ile örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkinin de belirleyici olduğu görülmektedir. Kanter ve Mirvis (1989), Delken (2004), Gün ve Atanur Başkan (2017), görev pozisyonu olarak hiyerarşinin üst kademelerindeki çalışanların örgütsel sinizm düzeylerinin düşük olduğunu bir başka ifade ile aralarında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu saptamışlardır.

Literatür incelemesi sonucunda aşağıdaki araştırma modeli ve hipotezler oluşturulmuştur:

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: Kadın çalışanlar ile erkek çalışanların örgütsel sinizm düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H₂: Bekar çalışanlar ile evli çalışanların örgütsel sinizm düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H₃: Çalışanların yaşları ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Çalışanların eğitim düzeyleri ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Çalışanların gelir düzeyleri ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Çalışanların görev pozisyonu (unvan) ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₇: Çalışanların hizmet süreleri (kıdem) ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Yöntemi, Kullanılan Ölçekler

Bu çalışmanın evrenini Karaman ilinde görev yapmakta olan bütün kamu çalışanları oluşturmaktadır. Anket tekniği ve kolayda örnekleme yöntemi ile 500 kamu çalışanına anket formu Nisan 2018 döneminde dağıtılmış ve bir hafta sonra geri toplanmıştır. Sağlıklı ve eksiksiz doldurulduğu belirlenen 352 adet anket araştırmaya dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan ölçeğin birinci bölümü cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi,

görev pozisyonu, hizmet süresi gibi demografik değişkenlerden oluşturulmuştur. İkinci bölüm ise Brandes vd. (1999) tarafından geliştirilen ve Kalağan (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak test edilen örgütsel sinizm ölçeğidir. Beşli Likert şeklinde yapılandırılan ölçek, toplam 13 sorudan oluşmaktadır.

2.2. Analiz ve Bulgular

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde analizleri yapılmış ve aşağıdaki tablo ile özet olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellik	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	265	75,3
	Kadın	87	24,7
Medeni Durum	Evli	276	78,4
	Bekar	76	21,6
Yaş	21-25	12	3,4
	26-30	55	15,6
	31-35	83	23,6
	36-40	77	21,9
	41-50	87	24,7
	51+	38	10,8
Eğitim Durumu	Lise	68	19,3
	Ön lisans	47	13,4
	Lisans	199	56,5
	Lisans üstü	38	10,8
Hizmet Süresi	1 yıldan az	9	2,6
	1-5 yıl	78	22,2
	6-10 yıl	106	30,1
	11-20 yıl	89	25,3
	21-30 yıl	56	15,9
	30+	14	4,0

	1000-2000TL	8	2,3
	2001-3000TL	149	42,3
Gelir Seviyesi	3001-4000TL	117	33,2
	4001-5000TL	53	15,1
	5000+	25	7,1
	Memur	139	39,5
	Uzman	14	4,0
	VHKİ	35	9,9
	Bilgisayar İşletmeni	41	11,6
Görev Pozisyonu	Tekniker/Mühendis	51	14,5
	Şube Müdürü	3	0,9
	Müdür Yardımcısı	5	1,4
	Müdür	4	1,1
	Akademik personel	60	17,0

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının %75,3'ünün erkek, %24,7'sinin kadınlardan oluştuğu, %78,4'ünün evli, %21,6'sının bekar oldukları, %3,4'ünün 21-25 yaş, 15,6'sının 26-30 yaş, %23,6'sının 31-35 yaş, %21,9'unun 36-40 yaş, %24,7'sinin 41-50 yaş, %10,8'inin 51 ve üstü yaş aralığında oldukları, %19,3'ünün lise, %13,4'ünün ön lisans, %56,5'inin lisans, %10,8'inin lisansüstü eğitim düzeyinde oldukları, %2,6'sının 1 yıldan az, %22,2'sinin 1-5 yıl, %30,1'inin 6-10 yıl, %25,3'ünün 11-20 yıl, %15,9'unun 21-30 yıl ve %4'ünün 31 yıl ve üstü hizmet süresine sahip oldukları, %2,3'ünün 1000-2000TL, %42,3'ünün 2001-3000TL, %33,2'sinin 3001-4000TL, %15,1'inin 4001-5000TL ve %7,1'inin 5000TL üzerinde gelir seviyesinde olduğu, %39,5'inin memur, %4'ünün uzman, %9,9'unun VHKİ, %11,6'sının bilgisayar işletmeni, %14,5'inin tekniker/mühendis, %0,9'unun şube müdürü, %1,4'ünün müdür yardımcısı, %1,1'inin müdür/il müdürü, %17'sinin akademik personel olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Sinizm Ölçeği Faktör Analizi, Ortalamalar, Standart Sapma ve Güvenilirlik Analizleri

Faktör adı	Soru İfadesi	Ort.	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik Cronbach's α
el siniz	Çalıştığım kurumda, söylenenler ile yapılanların farklı olduğuna inanıyorum.	2,75	1,149	0,752	12,87	0,860

	Çalıştığım kurumun politikaları, amaçları ve uygulamaları arasında çok az ortak bir yön vardır.	2,57	1,068	0,766		
	Çalıştığım kurumda, bir uygulamanın yapılacağı söyleniyorsa, bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşku duyarım.	2,41	1,059	0,724		
	Çalıştığım kurumda, çalışanlardan bir şey yapması beklenir, ancak başka bir davranış ödüllendirilir.	2,68	1,176	0,769		
	Çalıştığım kurumda, yapılacağı söylenen şeyler ile gerçekleşenler arasında çok az benzerlik görüyorum.	2,56	1,076	0,776		
Duyuşsal Sinizm	Çalıştığım kurumu düşündükçe sinirlenirim.	2,11	1,116	0,858		
	Çalıştığım kurumu düşündükçe hiddetlenirim.	1,95	1,061	0,903	48,83	0,949
	Çalıştığım kurumu düşündükçe gerilim yaşarım.	2,04	1,076	0,896		
	Çalıştığım kurumu düşündükçe içimi bir endişe duygusu kaplar.	2,14	1,152	0,846		
	Çalıştığım kurum dışındaki arkadaşlarıma, işte olup bitenler konusunda yakınırım.	2,30	1,098	0,522		
Davranışsal Sinizm	Çalıştığım kurumdan ve çalışanlarından bahsedildiğinde, birlikte çalıştığım kişilerle anlamlı bir şekilde bakışırız.	2,53	1,093	0,840	9,90	0,799
	Başkalarıyla, çalıştığım kurumdaki işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında konuşurum.	2,59	1,149	0,820		
	Başkalarıyla, çalıştığım kurumdaki uygulamaları ve politikaları eleştiririm.	2,59	1,126	0,653		
Faktör Açıklayıcılığı Toplam					71,60	
Örgütsel Sinizm Genel Ortalaması						2,4014
Örgütsel Sinizm Ölçeği Güvenilirlik Testi (Genel)						0,910
KMO Ölçek Geçerliliği						0,903
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare						3036,431
Standart Sapma						78
p değeri						0,000

Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, örgütsel sinizmin literatüre tam uyumlu olacak biçimde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Faktör yüklerinin 0,522-0,903 aralığında gerçekleştiği ve bu doğrultuda örgütsel sinizm ölçeğinin güçlü bir faktör yapısına sahip olduğu bulgusu ortaya çıkmaktadır. Kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeyi genel ortalamasının 2,4014 olduğu ve derecelendirme ölçeğine göre ortanın altı bir düzeye karşılık geldiği görülmektedir. Örgütsel sinizm ölçeğinin yapısal geçerlik göstergesinin belirlenmesi amacıyla yapılan KMO Bartlett Küresellik Testi sonucu 0,903 gibi oldukça yüksek bir düzeyde bulunmuştur. Örgütsel sinizm ölçeğinin güvenilirlik testi Cronbach's α ile yapılmış ve elde edilen sonuca göre ölçeğin güvenilirlik değeri 0,910 olarak yine oldukça yüksek bir düzeyde bulunmuştur. Bu sonuçlar araştırmada kullanılan örgütsel sinizm ölçeğinin hem güvenilirlik hem de geçerlik düzeyinin oldukça yüksek olduğuna işaret etmektedir (Sipahi vd., 2008). Kullanılan ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı da %71,60 olarak belirlenmiştir.

Kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek ve bu kapsamda H_1 hipotezini test etmek amacıyla bağımsız değişkenler t testi yapılmış, sonuçlar aşağıdaki tablo aracılığıyla özet olarak sunulmuştur.

Tablo 3. Cinsiyetlerine göre Örgütsel Sinizm Düzeylerine İlişkin Fark Testi

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama (X̄)	Std. Sapma	t değeri	p değeri
Örgütsel Sinizm	Erkek	265	2,4174	0,77392	0,680	0,497
	Kadın	87	2,3528	0,75429		

Bu sonuçlar doğrultusunda erkek çalışanların ($\bar{X}=2,4174$) örgütsel sinizm düzeylerinin kadınlara ($\bar{X}=2,3528$) göre daha yüksek olmasına rağmen çalışanların örgütsel sinizm düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$). H_1 hipotezi **red** edilmiştir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının medeni durumlarına göre örgütsel sinizm düzeyleri arasında bir fark olup olmadığını ve H_2 hipotezini test amacıyla bağımsız değişkenler t testi yapılmış ve bulgular aşağıdaki tablo ile özetlenmiştir.

Tablo 4. Medeni Durumlarına göre Örgütsel Sinizm Düzeylerine İlişkin Fark Testi

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama (X̄)	Std. Sapma	t değeri	p değeri
Örgütsel Sinizm	Evli	276	2,4328	0,77534	1,463	0,144
	Bekar	76	2,2874	0,73711		

Analiz sonuçları, evli kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerinin ($\bar{X}=2,4328$) bekar çalışanlara ($\bar{X}=2,2874$) göre daha yüksek olmasına rağmen, çalışanların örgütsel sinizm düzeylerinin medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark taşımadığını göstermektedir ($p>0,05$). Bu bulgu nedeniyle H_2 hipotezi **red** edilmiştir.

Çalışanların yaş gruplarına göre örgütsel sinizm düzeyleri arasında fark olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılarak sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. Yaş değişkenine Göre Örgütsel Sinizm Düzeylerine İlişkin Fark Testi (ANOVA)

Değişken	Yaş	N	Ortalama	F değeri	p değeri
Örgütsel Sinizm	21-25	12	2,4487	0,824	0,533
	26-30	55	2,3329		
	31-35	83	2,5273		
	36-40	77	2,4286		
	41-50	87	2,3439		
	51+	38	2,2874		

Analiz sonuçlarına göre çalışanların yaş gruplarına göre örgütsel sinizm düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

Alışanların eğitim durumlarına göre örgütsel sinizm düzeyleri arasında fark olup olmadığını test etmek için yapılan ANOVA sonuçları aşağıdaki tabloda özet şekilde sunulmuştur.

Tablo 6. Eğitim Durumları Göre Örgütsel Sinizm Düzeylerine İlişkin Fark Testi (ANOVA)

Değişken	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	F değeri	p değeri
Örgütsel Sinizm	Lise	68	2,2177	1,572	0,196
	Ön Lisans	47	2,3767		
	Lisans	199	2,4213		
	Lisansüstü	38	2,5688		

Analiz sonucu elde edilen bulgulara göre, eğitim düzeyi yükseldikçe örgütsel sinizm düzeyinin de yükseldiği ancak gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).

Çalışanların gelir seviyeleri ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında fark olup olmadığını belirlemek için ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tablo aracılığıyla özetlenmiştir.

Tablo 7. Gelir Seviyesine Göre Örgütsel Sinizm Düzeylerine İlişkin Fark Testi (ANOVA)

Değişken	Gelir Seviyesi	N	Ortalama	F değeri	p değeri
Örgütsel Sinizm	1000-2000TL	8	2,1731	2,740	0,029
	2001-3000TL	149	2,5168		
	3001-	117	2,3136		

4000TL		
4001- 5000TL	53	2,4644
5000TL+	25	2,0646

Analiz sonucunda gelir seviyesine göre çalışanların örgütsel sinizm düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek için yapılan Tukey Testine göre 2001-3000TL-5000TL üstü gelir seviyesine sahip grup arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Kamu çalışanlarının görev pozisyonları ya da hiyerarşik konumları ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA sonuçları aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir.

Tablo 8. Görev Pozisyonlarına Göre Örgütsel Düzeylerine İlişkin Fark Testi (ANOVA)

Değişken	Görev Pozisyonu	N	Ortalama	F değeri	<i>p</i> değeri
Örgütsel Sinizm	Memur	139	2,4804	2,577	0,010
	Uzman	14	2,9451		
	VHKİ	35	2,5209		
	Bilgisayar İşletmeni	41	2,3602		
	Tekniker/Mühendis	51	2,0905		
	Şube Müdürü	3	2,2308		
	Müdür Yardımcısı	5	2,1385		
	Müdür/İl müdürü	4	1,9615		
	Akademik personel	60	2,3744		

ANOVA testi sonuçlarına göre kamu çalışanlarının görev pozisyonları ya da unvanlarına veya hiyerarşik konumlarına göre örgütsel sinizm düzeyleri arasında anlamlı fark olduğu ($p<0,05$) belirlenmiştir. Tukey Testi ile Tekniker/mühendis grubunda olan çalışanlar ile memur ve uzman grubunda olanlar arasında anlamlı bir olduğu belirlenmiştir. Literatüre uyumlu olarak hiyerarşik konumları üstte olan müdür/il müdürü grubundaki kamu çalışanlarının en düşük örgütsel sinizm düzeyinde oldukları, statüleri gereği kurmay durumunda olmaları ve hiyerarşik konumlarının belirsizliği nedeniyle uzman grubundaki çalışanların ise en yüksek örgütsel sinizm düzeyinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının hizmet sürelerine göre örgütsel sinizm düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testinden yararlanılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablo ile sunulmuştur.

Tablo 9. Hizmet Süresine Göre Örgütsel Sinizm Düzeylerine İlişkin Fark Testi (ANOVA)

Değişken	Hizmet Süresi	N	Ortalama	F değeri	p değeri
Örgütsel Sinizm	1 yıldan az	9	2,2564	0,839	0,523
	1-5 yıl	78	2,3314		
	6-10 yıl	106	2,4906		
	11-20 yıl	89	2,4080		
	21-30 yıl	56	2,4121		
	30+	14	2,1264		

ANOVA testi sonuçlarına göre hizmet süresi en fazla olan 30 yıl ve üzeri grup örgütsel sinizm düzeyi en düşük olan grup olarak belirlenmiş ise de istatistiksel olarak gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).

Kamu çalışanlarının bazı demografik özelliklerinden oluşan değişkenler ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir.

Tablo 10. Pearson Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1-Cinsiyet	1							
2-Medeni Durum	,180**	1						
3-Yaş	-,268**	-,373**	1					
4-Eğitim Durumu	,135*	,123*	-,271**	1				
5-Hizmet Süresi	-,253**	-,320**	,682**	-,169**	1			
6-Görev Pozisyonu	-,136*	-,033	,112*	-,258**	,047	1		
7-Gelir Düzeyi	-,211**	-,185**	,289**	,298**	,359**	,084	1	
8-Örgütsel Sinizm	-,036	-,078	-,050	,074	-,005	-,112*	-,104*	1

*0,05 düzeyinde anlamlı

**0,01 düzeyinde anlamlı

Korelasyon analizi sonuçlarına göre; çalışanların örgütsel sinizm düzeyleri ile cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, hizmet süresi değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Örgütsel sinizm düzeyi ile görev pozisyonu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki ($r=-0,112$) olduğu saptanmıştır. Bu sonuç doğrultusunda çalışanların görev pozisyonları yükseldikçe örgütsel sinizm düzeylerinin azalmakta olduğu görülmektedir. Araştırmanın sonuçlarından birisi de çalışanların örgütsel sinizm düzeyleri ile gelir düzeyleri arasında zayıf kuvvette negatif yönlü bir ilişkinin ($r=-0,104$) olmasıdır. Bu sonuç, çalışanların gelir düzeyleri arttıkça örgütsel sinizm düzeylerinin azaldığı ya da daha düşük gelir seviyesine sahip kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerinin daha yüksek olduğu şeklinde okunabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda **H3, H4, H5 hipotezleri red edilirken, H6 ve H7 hipotezleri kabul edilmiştir.**

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Karaman ilinde görev yapan kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerini belirlemek ve çeşitli demografik değişkenlerle örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemiştir. Toplam 352 kamu çalışanına kolayda örnekleme yöntemi ile anket tekniği uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz bulguları, literatür ile uyumlu şekilde örgütsel sinizmin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeyi ortalamasının ($\bar{X}=2,4014$) düzeyinde ortalamanın biraz altında olduğu belirlenmiştir. Örgütler açısından özellikle performans, verimlilik ve etkinlik gibi alanlarda olumsuz etkilerinin olduğu bilinen örgütsel sinizmin, çok yüksek düzeyde olmamakla birlikte olumsuz etkilerinin görülebilecek bir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle kurumların ve kurumlardaki yöneticilerin çalışanların örgütsel sinizm yaşamalarına neden olabilecek sorunları ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek için gerekli tedbirleri almalıdırlar.

Analiz sonuçlarına göre; erkek kamu çalışanlarının kadınlara, evli kamu çalışanlarının da bekarlara göre daha yüksek örgütsel sinizm düzeyine sahip oldukları, ancak bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir. Ayrıca kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeyleri ile cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, hizmet süresi değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Kamu çalışanlarının görev pozisyonları ve gelir düzeyleri ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında zayıf kuvvette ve negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Başka bir anlatımla görev pozisyonları ya da hiyerarşik konumları yüksek olan kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeyleri düşük, tersine daha alt görev pozisyonunda olan çalışanların örgütsel sinizm düzeyleri ise yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde gelir seviyesi yüksek olan kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeyleri düşük, gelir seviyesi düşük olanların ise örgütsel sinizm düzeylerinin yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Bu çalışmanın temel kısıtı, araştırmanın Karaman ilinde görev yapan kamu çalışanları ile gerçekleştirilmiş olması, dolayısıyla da elde edilen sonuçların genelleştirilmesinin zorluğudur. Gelecekte yapılacak araştırmalar için daha farklı bölge ve örneklem ile çalışmaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Akman, G. (2013). *Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Genel Sinizm Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.
- Andersson, L. M., Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the work place: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behaviour*, 18, 449-469.
- Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S., Walker, H. J. (2007). Justice, cynicism, and commitment a study of important organizational change variables. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 303-326.
- Bommer, W. H., Rich, G. A., Rubin, R. S. (2005). Changing Attitudes about Change: Longitudinal Effects of Transformational Leader Behavior on Employee Cynicism about Organizational Change. *Journal of Organizational Behavior*, 26(7), 733-753.
- Brandes, P. M. (1997). *Organizational Cynicism: Its Nature, Antecedents, and Consequences*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Cincinnati. ABD
- Brown, M., Cregan, C. (2008). Organizational change cynicism: The role of employee involvement. *Human Resource Management*, 47(4), 667-686.
- Candan, H. (2013). Örgütsel Sinizm ve İşgören Performansına olası Etkileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 181-194.
- Çakıcı, A., Doğan, S. (2014). Örgütsel Sinizmin İş Performansına Etkisi: Meslek Yüksekokullarında Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(1), 79-89.
- Dean, J. W., Brandes, P., Dharwadkar, R. (1998). Organizational Cynicism. *The Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Delken, M. (2004). *Organizational cynicism: A study among call centers*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Maastricht, Hollanda.
- Efiliti, S., Gönen, Y., Öztürk, F. (2008). *Örgütsel Sinizm: Akdeniz Üniversitesinde Görev Yapan Yönetici Sekreterler Üzerinde Bir Alan Araştırması*. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 22-24 Ekim 2008, Trabzon, ss.1-14.
- Erdost, H. E., Karacaoğlu, K., Reyhanoğlu, M. (2007). *Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi*, 15. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi, Sakarya, 25-27 Mayıs 2007, ss. 514-524.

- Fero, H. C. (2005). *Flow and Cynicism in the Workplace*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Claremont Graduate University, Claremont, California.
- Gün, F., Atanur Başkan, G. (2017). Öğretim Elemanlarının Algılarına Göre Örgütsel Sinizm ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 361-379.
- Gün, G. (2016). Örgütsel Sinizm ile İş Tatmini Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Turizm Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 253-266.
- Güzeller, C., Kalağan, G. (2008). *Örgütsel sinizm ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve çeşitli değişkenler açısından eğitim örgütlerinde incelenmesi*, 16. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, ss.87-94. 16-18 Mayıs 2008, İstanbul
- James, M. S. L. (2005). *Antecedents and Consequences of Cynicism in Organizations: An Examination of the Potential Positive and Negative Effects on School Systems*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Florida State University, Florida.
- Johnson, A.L. (2007). *Organizational Cynicism and Occupational Stress in The Police Officers*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Central Michigan University, ABD.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları ile Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kalağan, G., Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-97.
- Kanter, D. L., Mirvis, P. H. (1989). *The Cynical Americans: Living and Working in an Age of Discontent and Disillusion*. Jossey-Bass.
- Lobnika, B., Pagon, M. (2004). *The Prevalence and Nature of Police Cynicism in Slovenia (From Policing in Central and Eastern Europe: Dilemmas of Contemporary Criminal Justice)*, (Edt. Gorazd Mesko, Milan Pagon, and Bojan Dobovsek), The Faculty of Criminal 192 Justice, University of Maribor, Slovenia.pp.103-111.
- Mirvis, P. H., Kanter, D. L.(1991). Cynicism: The New America Malaise. *Business and Society Review*, 95, 57-61.
- Nartgün, Ş., Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Sessizlik Hakkındaki Görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 47-67.
- Reichers, A. E., Wanous, J.P., & Austin, J. T. (1997). Understanding and managing cynicism about organizational change. *Academy of Management Executive*, 11(1), 48-59.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Stanley, D. J., Meyer, J. P., Topolnytsky, L. (2005). Employee cynicism and resistance to organizational change. *Journal of Business and Psychology*, 19(4), 429-459.
- Tokgöz, N., & Yılmaz, H. (2008). Örgütsel Sinisizm: Eskişehir ve Alanya'daki Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 283-305.
- Wanous, J. P., Reichers, A. E., Austin, J. T. (2000). Cynicism about organizational change: Measurement, antecedents, and correlates. *Group and Organization Management*, 25(2), 132-153.
- Yalçınkaya, A. (2012). Türkiye’de Örgütsel Sinizm: 2007-2012 Yılları Arasındaki Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. “İş-Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(3), 106-130.

KAMU ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER: KARAMAN ÖRNEĞİ

THE RELATIONSHIPS BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT OF PUBLIC EMPLOYEES: THE CASE OF KARAMAN PROVINCE

Hakan CANDAN

GİRİŞ

Çalışanların örgütlerinde inisiyatif alan, sorumluluk üstlenen, karar ve politikalara görüş ve önerileri ile yön veren, yenilikçi bir anlayışta olmaları son dönemin yönetim yaklaşımlarının olumlu gördüğü ve hatta örgütsel başarı açısından gerekli olduğuna inandığı bir durumdur. Bu nedenle de söz konusu anlayışların iş yaşamında bütün örgütlerce benimsendiği, bir örgütsel kültür haline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Araştırmacılar da bu anlayış ve yaklaşımların örgütsel başarının kilit unsurlarından birisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar yapmaktadırlar.

Ancak kamu örgütleri, özellikle hiyerarşi ve güç mesafesi gibi özellikleri üzerinde barındırmaları nedeniyle, çalışanların örgütsel karar alma süreçlerine katılımı, ortak akıl oluşturulması, her düzeyde çalışanın görüş ve düşüncelerini yansıtılabileceği, örgütsel faaliyetlerle ilgili fark edilen olumsuz durumları yetkililere iletebileceği bir ortam olmaktan uzak görünmektedirler. Kamu yöneticileri açısından da çok seslilik, yenilikçilik için bir uygun zemin olmaktan çok disiplinsizlik olarak algılanmaktadır. Çalışanların ses çıkarmadan görevlerini yapıyor olmaları bağlılık ve aidiyet gibi olumlu bir davranış olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da karar alma süreçlerinde belirleyicilik ya tepe yöneticisinde toplanmakta ya da sınırlı sayıdaki dar bir kadro ile şekillendirilmektedir. Başka bir anlatımla oligarşik bir eğilimin egemenliği söz konusudur. Çalışanlar tarafından ise bu anlayış karşısında verilen tepki, olan bitenler hakkında görüş belirtmenin bir faydasının olmayacağı, itiraz ve şikayet eden görünümüne düşecekleri ya da sessiz kalmamaları halinde başlarının yönetimle derde gireceği kaygısıyla sessiz kalmak şeklinde olmaktadır.

Öte yandan örgütsel başarının bir başka kilit bileşeni de, çalışanların örgütsel amaç ve ilkeleri benimsemeleri, örgütsel başarıyı bireysel başarılarının önünde görmeleri, örgütleri için gerektiğinde ekstra çaba sarfetmeleri ve örgütleriyle kendilerini özdeşleştirmeleri şeklinde tanımlanabilen örgütsel bağlılıktır. Çalışanların performanslarıyla pozitif yönlü ilişkisinin olduğu yönünde çok sayıda araştırmaya konu olan örgütsel bağlılık, bütün örgütlerde bulunması istenen bir davranış olarak kabul edilmektedir. Bu noktada hem kamu örgütlerinin yapısal özellikleri hem de “söz gümüşse sükut altındır!” deyişinin benimsendiği bir toplumsal kültürün çalışanların sessizliğini olumladığı bir ortamda, görüş ve düşüncelerini dile getiremeyen ya da bunu faydasız ve gereksiz gören ve hatta tehlikeli bir durum olarak algılayan çalışanların örgütsel bağlılıklarını sağlamanın zorluğu ve önemi ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda birbirini ters yönde etkileyen iki davranış kalıbının varlığı istenirken örgütsel başarının yakalanması ne kadar mümkün olacaktır? Sadece zorunlu görev tanımlarının gereğini yapan, “etliye sütlüye dokunmadan” çalışan, olan biten olumsuzluklar karşısında “üç maymun”u oynayan, "sağır kulak sendromu" yaşayan, inisiyatif almayan, sorumluluk almaktan kaçınan sessiz kalmaları öğütlenen veya sessizlik davranışına şartlanan kamu çalışanlarının, böyle bir ruh halinde örgütsel bağlılıkları nasıl sağlanabilecektir?

Üstelik kamu hizmet kalite beklentisi giderek yükselmiş ve çeşitlenmiş vatandaşların memnun edilmesi, böyle bir ikilem içindeki kamu çalışanları ile nasıl karşılanacaktır? Son olarak toplumun demokratikleşme düzeyinin gelişimi ve yaygınlaşmasında bir okul etkisine sahip olabilecek örgütsel demokrasi için bir tehdit durumundaki örgütsel sessizlik ile en başta kamu yönetiminin mücadele etmesi gerekmeyecek midir?

İşte bu soruların öne çıktığı ve önem kazandığı bir dönemde, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık değişkenlerinin Karaman ilinde görev yapan kamu çalışanları üzerinde araştırılmasının, hem literatür hem de uygulayıcılar için yararlı olacağı düşünülmektedir.

1.Literatür incelemesi

1.1. Örgütsel Sessizlik

Örgütsel sessizlik yakın dönemin ilgi çeken konuları arasında yer almaktadır. Literatürde sessizlik kavramına ilişkin ilk çalışmanın Hirschman (1970) tarafından yapıldığı ve sessiz kalma halinin pasif bağlılık olarak ele alındığı (Farrell, 1983), sessizliğin bir eylemde bulunmamayı ifade ettiği (Rousseau, 1995) ve mevcut durumun onaylanması anlamına geldiği görülmektedir (Aktaran Pinder ve Harlos, 2001: 336). Sessizlik; alçakgönüllülük, saygılı olmak ve nezaket gibi erdemli davranışlar ile ilişkilendirilmektedir (Alpaslan ve Kayalar, 2012: 137). Ancak ilerleyen süreçte sessizliğin örgütler ve bireyler için olumsuz yönlerinin olduğuna ilişkin görüşler öne çıkmaya başlamıştır. Örneğin Van Dyne ve Lepine (1998: 109), örgütlerde sürekli gelişim için yeni fikir ve görüşlerin ortaya çıkışını kolaylaştıran bir örgütsel iletişim ortamının yerleştirilmesinin gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa sessizlik, çalışanların örgütsel problemler ya da iyileştirmeler konusundaki görüş ve düşüncelerini kendilerinde tutmaları, kaygı ve önerilerini dile getirmemeleri olarak örgütsel değişim ve gelişimin önünde önemli bir engel oluşturabilmektedir (Morrison ve Milliken, 2000).

Literatürde örgütsel sessizlik konusunda yapılan farklı tanımlara rastlanmaktadır. Çalışanların örgütle ilgili gelişmeler hakkında fikirlerini bilinçli bir şekilde dile getirmeme durumu (Van Dyne vd.,2003: 1361), çalışanların örgütle ilgili konularda düşüncelerini bilerek kendilerine saklaması hali (Tangirala ve Ramanujam, 2008: 41), çalışanların örgütle ilgili konularda davranışsal, bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini düzeltebilecek veya değiştirebilecek kişilere yazılı ya da sözlü olarak açıklamaktan kaçınmaları (Pinder ve Harlos, 2001: 335), çalışanların işlerini ve kurumunu iyileştirmeye ilgili bilgi ve düşüncelerini kasıtlı olarak esirgemesi (Morrison ve Milliken, 2000: 711-712), çalışanların örgüt yararına olacağını düşündükleri bilgilerini gönüllü veya gönülsüz olarak sakladıkları bir durum (Bagheri vd., 2012) şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır.

Örgütsel sessizlik çok boyutlu bir yapı olarak kabul edilmekte ve genelde araştırmacılarca Van Dyne vd. (2003)'nin ortaya koyduğu üç boyutlu yapısının tercih edildiği görülmektedir. Bunlar kabullenici (acquiescent), savunmacı (defensive) ve korumacı (prosocial) sessizlik olarak sıralanmaktadır (Aytemiz Seymen ve Korkmaz, 2017; Atilla Gök, 2016; Erok, 2018). Kabullenici sessizlik, çalışanların kasıtlı, edilgen ve katılımsız davranışlarını kapsar ve çalışanların işyerinde ilgisizlik veya boyun eğme durumu nedenleriyle görüş ve düşüncelerini bilerek dile getirmemekte ve sessiz kalmayı tercih etmeleridir. Savunmacı sessizlik ise, çalışanın kendisini dış tehdit ve

tehlikelerden korumak amacıyla kasıtlı olarak sessiz kalması halidir. Kendini korumaya ya da korkuya dayalı sessizlik davranışı olarak da ifade edilen (Alpaslan ve Kayalar, 2012: 141) sessizliğin bu boyutunda korku etkilidir. Kişi, üstlerinin duymak istemediği ya da istemeyeceği bir durumu veya bilgiyi cezalandırılmaktan korktuğu için kendisine saklayabilir. Görmezden, duymazdan gelen bir tutum içinde olabilir (Milliken ve Morrison, 2003: 1565). Korumacı sessizlik ya da prososyal sessizlik ise örgüt yararına sessizlik olarak da ifade edilmektedir ve çalışanların işle ilgili görüş ve düşüncelerini hem örgütün, hem toplumun, hem de diğer çalışanların zarar görmemeleri adına kendisinde saklamasıdır.

Çalışanların sessizlik davranışında bulunmalarına yol açan etkenler bireysel, örgütsel ve yönetsel olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilir. Dışa dönüklük, açıklık, duygusallık, sorumluluk duygusu (Şimşek ve Aktaş, 2014), öz izleme yeteneği ve kontrol odaklı olmak (Premeaux ve Bedian, 2003), özsaygı (Pinder ve Harlos, 2001), korku kontrolü (Milliken vd., 2003), iletişime yatkınlık ve kendini uyarılma yeteneği (Çakıcı, 2010), çaresizlik, tükenmişlik ve yalnızlık (Tikici vd., 2011), çalışanların iş deneyimi, bilgi düzeyi ve cinsiyeti (Pinder ve Harlos, 2001; Tolunay Ateş ve Önder, 2018), medeni durum (Tolunay Ateş ve Önder, 2018) sessizliğe etki eden bireysel nedenler arasında yer almaktadır (aktaran Bağ ve Ekinci, 2018: 569).

Çalışanları sessizlik davranışında bulunmaya yönelten örgütsel nedenler ise; örgüt politikaları, örgütün etik değerleri, örgütün kuralları ve kuralcı tutumu ve baskısı (Milliken vd. (2003); haksızlık kültürünün baskın olduğu örgüt iklimi, otoriter yönetim tarzları, yüksek merkezileşme, bürokratik işleyiş, zayıf iletişim, kötü performans değerlemeleri ve gelişigüzel karar verilmesi (Pinder ve Harlos, 2001); ülke kültürü (Çakıcı, 2010); güç mesafesi (Huang vd., 2005; Sarı Aytekin vd., 2017); nezaket anlayışları (Nakane, 2006) şeklinde sayılabilir (aktaran Bağ ve Ekinci, 2018: 569).

Örgütsel sessizlik kimi zaman da yönetsel nedenlerle ortaya çıkabilir. Örneğin yöneticilerin bilgi birikimi, deneyimi ve kişisel özellikleri yanında çalışanlara yönelik olumsuz tutum ve inançları (Morrison ve Milliken, 2000) ve otoriter yöneticiler (Dilek ve Taşkıran, 2016) örgütsel sessizliğe yol açabilen yönetsel faktörler arasındadır.

Örgütsel sessizliğin bireyler ve örgütler düzeyinde ortaya çıkan çok sayıda olumsuz sonucuna da vurgu yapılmaktadır. Bireyler üzerindeki olumsuz etkileri, çalışanların kendilerini değersiz hissetmeleri (Durak, 2014); kırılma (Çakıcı, 2007); çalışanların kendilerini güçsüz hissetmeleri ve buna bağlı olarak da aidiyet, örgütsel bağlılık, destek ve güven duygusunda eksilme, iş tatmini sağlayamama, işten ayrılma isteği (Çakıcı, 2008; Karaca, 2013; Morrison ve Milliken, 2000; Shojaie vd., 2011), tükenmişlik (Şimşek ve Aktaş, 2014), stres ve motivasyon kaybı (Yalçınsoy, 2017) gibi sıralanabilir. Örgütsel düzeydeki olumsuz sonuçları ise, kalitesiz bir örgütsel iletişim iklimi (Vakola ve Bouradas, 2005); performans düşüşü (Şimşek ve Aktaş, 2014; Tayfun ve Çatır, 2013); düşük motivasyon, düşük örgütsel öğrenme, yüksek işten ayrılma ve sabotaj davranışları (Morrison ve Milliken, 2000); yetersiz iş tatmini (Şimşek ve Aktaş, 2014); düşük örgüte ve yöneticiye güven (Dedehanov ve Rhee, 2015); düşük örgütsel bağlılık (Atilla Gök, 2016; Aytemiz Seymen ve Korkmaz, 2017; Güven vd., 2018; Önder, 2017; Salha vd., 2016) şeklindedir.

1.2. Örgütsel Bağlılık

İlk olarak Whyte (1956) tarafından yapılan çalışma ile literatürde yer alan örgütsel bağlılık kavramı, sonraki yıllarda giderek yoğunlaşan bir şekilde araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Farklı disiplinlerde çalışan araştırmacıların da konuya ilgi göstermeleri nedeniyle olsa gerek, örgütsel bağlılık için yapılan tanımlar da farklılıklar taşımaktadır (Candan, 2014: 895). Örnek olarak Grusky (1966)'ye göre örgütsel bağlılık, çalışanların örgütlerine olan bağlılıklarının gücü olarak ifade edilmektedir (Salha vd., 2016: 7). Hall vd. (1970), örgütün ve bireyin amaçlarının zaman içinde bütünleşme ve uyumlu olma süreçleri olarak; Mowday vd. (1979) ise, örgütsel amaç ve değerlerin kabul edilmesi, örgütsel değerler için çaba harcama istekliliği ve örgütte kalma arzusu şeklinde tanımlar yapmışlardır. Baykal ve Paksoy (1999)'a göre örgütsel bağlılık, çalışanın örgütün hedeflerini benimsemesi ve o örgütün içinde kalmayı istemesidir. Özsoy (2004), örgütsel bağlılığı çalışanın örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarının üstünde görmesi; Bayram (2005), çalışanların örgütsel amaç ve hedefleri benimsemesi, özümsemesi ve bu amaç ve hedeflere kendisini adanması şeklinde tanımlamışlardır. Çöl (2004) ise, çalışanların çalıştıkları örgüt ile özdeşleşerek, örgütün ilke, amaç ve değerlerini benimsemesinin, örgütsel kazanımlar için çaba göstermesinin ve örgütte çalışmayı istemesinin ölçüsü olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan hareketle örgütsel bağlılığın, çalışanların örgütlerine yönelik gösterdikleri pasif bir sadakatten çok, örgütün başarılı olması ve hedeflerine ulaşabilmesi için bir şeyler yapma isteğini ortaya koyan aktif bir ilişkiyi kapsamakta olduğu (İnce ve Gül, 2005: 1; Atilla Gök, 2016: 106) görülmektedir.

Örgütsel bağlılık konusunda yapılan çalışmalarda çoğunlukla Meyer ve Allen (1984)'in geliştirdikleri üç boyutlu model kullanılmaktadır. Bunlar; duygusal, devam ve normatif bağlılıktır (Gül, 2002: 45; Bayram, 2005: 133; Candan ve İnce, 2016: 234-235):

Duygusal bağlılık, çalışanların duygusal bağlılığı anlamına gelmektedir ve çalışanların örgütsel objelere sarılmasını ve özdeşleşmesini ifade etmektedir. Çalışanın örgütle bütünleşmesini yansıtmaktadır. Duygusal bağlılıkta çalışanlar, örgütsel amaç ve değerleri benimserler ve örgütlerine yararına olacak şekilde olağanüstü çaba harcama eğilimindedirler.

Devam bağlılığı ise, rasyonel bağlılık olarak da anılır. Örgütten ayrılmanın maliyetinin yüksek olacağını düşünülmesi yüzünden örgütte çalışmaya devam edilmesidir. Bu tür bağlılıkta çalışanlar, başka iş bulamadıkları için ya da aile ve sağlık nedenleri bir anlamda istemeseler bile örgütte kalmaya devam etmektedirler.

Normatif bağlılık, çalışanın örgütüne bağlılık göstermesini bir görev olarak algılaması ve örgüte bağlılığın doğru olduğunu düşünmesidir. Normatif bağlılıkta zorunluluk, devam bağlılığındaki gibi çıkar nedeniyle değil, erdemlilik ve ahlaki duygulardan kaynaklanmaktadır. Çalışanlar, bir minnettarlık duygusu gereğince örgütlerinde kalmaya devam ederler. Çalışanlar, kendilerinin çok ihtiyaçları olduğu bir sırada örgütün kendilerini işe almış olması nedeniyle örgütte kalmaya devam etmelerinin bir borç olduğunu düşünürler.

Sonuç olarak duygusal bağlılık çalışanlar kendileri istedikleri için, devam bağlılığı çıkarları bağlanmalarını gerektirdiği için, normatif bağlılık ise ahlaki gerekçelerle ortaya çıkar (Candan, 2014: 898).

1.3. Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi

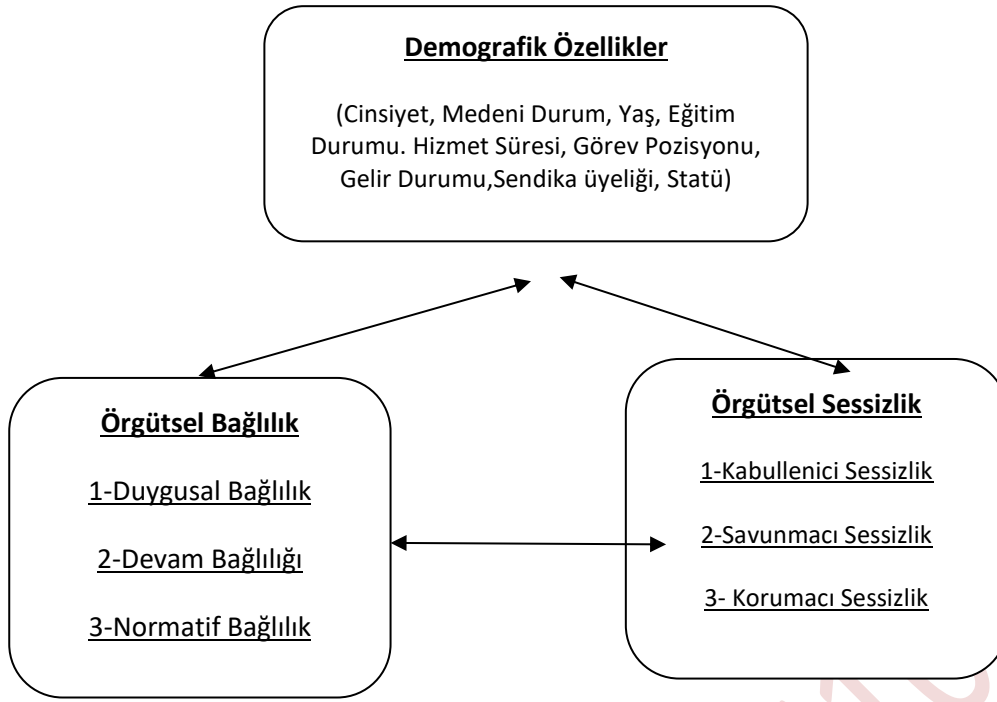
Hirschman (1970)'in çalışmasından itibaren örgüt bilimciler genelde sessizliği bağlılık ile eşleştirmişlerdir. Sessizliğin eylemsiz kalmayı temsil ettiği ve mevcut durumun kabullenildiği varsayılmıştır (Pinder ve Harlos, 2001: 336). Zamanla sessizlik, örgütsel yaşamda birçok olumsuzluğun işareti olarak görülmeye başlanmış ve araştırmalar da bu sonucu doğrular bulgular ortaya koymuştur. Dolayısıyla örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerde karmaşık sonuçlar söz konusudur.

Örneğin Farrel (1983) sessizlik davranışlarının bağlılık anlamına geldiğini ifade ederken Soycan (2011), Nikmaram vd. (2012), Hussain vd. (2016), Korkmaz (2018) ve Can (2016) tarafından yapılan çalışmalarda örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Başka bir anlatımla örgütsel sessizlik arttıkça çalışanların örgütsel bağlılıkları da artmaktadır.

Norouzi ve Vazifeh (2016), Önder (2017), Saeed ve Karim (2016) ve Salha vd. (2016) örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilerin bulunduğunu ortaya koyan çalışmalar yapmıştır. Akar (2018), yaptığı meta analiz çalışmasında örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu saptamıştır. Bu çalışmalara göre çalışanların örgütsel sessizlik düzeylerindeki artış karşısında örgütsel bağlılık düzeylerinde düşüş söz konusu olmaktadır.

Kolay (2012) duygusal bağlılık ile örgütsel sessizliğin üç boyutu (kabullenici, savunmacı, korumacı) arasında negatif yönlü, devam bağlılığı ile örgütsel sessizliğin üç boyutu arasında pozitif yönlü, normatif bağlılık ile kabullenici ve savunmacı sessizlik arasında pozitif yönlü, korumacı sessizlik ile negatif yönlü ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Kahveci (2010), duygusal ve normatif bağlılık ile sessizlik arasında pozitif yönlü, devam bağlılığı ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü bir ilişkiyi bulmuştur. Özdemir (2015) yaptığı çalışmasında, normatif bağlılık ile kabullenici ve savunmacı sessizlik arasında pozitif yönlü, duygusal bağlılık ile kabullenici ve savunmacı sessizlik arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Sevgin (2015) kabullenici sessizlik ile duygusal, devam ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiyi belirlemiştir. Vardarlier ve Akmer (2017) çalışmalarında, duygusal bağlılık ile kabullenici sessizlik arasında pozitif, savunmacı sessizlik arasında ise negatif yönlü bir ilişkiyi, normatif bağlılık ile savunmacı sessizlik arasında pozitif yönlü ve örgütsel sessizlik arasında yine pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını saptamışlardır. Saygan (2011), duygusal bağlılık ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Bunların yanında Yüksel (2015) ve Konakçı Göven (2018) çalışmalarında örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yerli ve yabancı literatürde yapılan taramalar sonucunda elde edilen veriler ve teorik değerlendirmeler ışığında aşağıdaki araştırma modeli ve araştırma hipotezleri geliştirilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri;

- H1:Kabullenici sessizlik ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
- H2:Kabullenici sessizlik ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- H3:Kabullenici sessizlik ile normatif bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
- H4: Savunmacı sessizlik ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
- H5:Savunmacı sessizlik ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- H6:Savunmacı sessizlik ile normatif bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
- H7:Korumacı sessizlik ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- H8:Korumacı sessizlik ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
- H9:Korumacı sessizlik ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- H10: Örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Kullanılan Ölçekler

Araştırmada veri toplamak amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi uyarınca Karaman İlinde görev yapmakta olan toplam 500 kamu çalışanına anketler Nisan 2018 döneminde dağıtılmış ve bir hafta sonra geri toplanmıştır. Sağlıklı doldurulduğu belirlenen toplam

352 anket analize dahil edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik özelliklere yer verilmiş sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise Van Dyne vd. (2003) geliştirilen ve Taşkiran (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak test edilen örgütsel sessizlik ölçeğinden oluşmaktadır. Beşli Likert şeklinde yapılandırılan ölçekte toplam 15 madde yer almaktadır. Ölçeğin üçüncü bölümü ise Meyer ve Allen tarafından geliştirilen ve Türkçe'de çok sayıda araştırmada test edilen toplam 18 maddelik beşli Likert şeklinde yapılandırılmış örgütsel bağlılık ölçeğinden oluşmaktadır.

2.2. Analiz ve Bulgular

Araştırmanın anketler aracılığıyla elde edilen verilerinin analizi için ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak amacıyla tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Frekans ve yüzde sonuçları aşağıdaki tablo aracılığıyla sunulmuştur.

Tablo 11. Demografik Özellikler

Özellik	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	265	75,3
	Kadın	87	24,7
Medeni Durum	Evli	276	78,4
	Bekar	76	21,6
Yaş	21-25	12	3,4
	26-30	55	15,6
	31-35	83	23,6
	36-40	77	21,9
	41-50	87	24,7
	51+	38	10,8
Eğitim Durumu	Lise	68	19,3
	Ön lisans	47	13,4
	Lisans	199	56,5
	Lisans üstü	38	10,8
Hizmet Süresi	1 yıldan az	9	2,6
	1-5 yıl	78	22,2
	6-10 yıl	106	30,1

	11-20 yıl	89	25,3
	21-30 yıl	56	15,9
	30+	14	4,0
	1000-2000TL	8	2,3
	2001-3000TL	149	42,3
Gelir Seviyesi	3001-4000TL	117	33,2
	4001-5000TL	53	15,1
	5000+	25	7,1
	Memur	139	39,5
	VHKİ	35	9,9
	Bilgisayar İşletmeni	41	11,6
	Tekniker/Mühendis	51	14,5
Görev Pozisyonu	Uzman	14	4,0
	Şube Müdürü	3	0,9
	Müdür Yardımcısı	5	1,4
	Müdür	4	1,1
	Akademik personel	60	17,0
Sendika üyeliği	Evet	226	64,2
	Hayır	126	35,8
Statü	Kadrolu	297	84,4
	Sözleşmeli	55	15,6

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının %75,3'ünün erkek, %24,7'sinin kadınlardan oluştuğu, %78,4'ünün evli, %21,6'sının bekar oldukları, %3,4'ünün 21-25 yaş, %15,6'sının 26-30 yaş, %23,6'sının 31-35 yaş, %21,9'unun 36-40 yaş, %24,7'sinin 41-50 yaş, %10,8'inin 51 ve üstü yaş aralığında oldukları, %19,3'ünün lise, %13,4'ünün ön lisans, %56,5'inin lisans, %10,8'inin lisansüstü eğitim düzeyinde oldukları, %2,6'sının 1 yıldan az, %22,2'sinin 1-5 yıl, %30,1'inin 6-10 yıl, %25,3'ünün 11-20 yıl, %15,9'unun 21-30 yıl ve %4'ünün 31 yıl ve üstü hizmet süresine sahip oldukları, %2,3'ünün 1000-2000TL, %42,3'ünün 2001-3000TL, %33,2'sinin 3001-4000TL, %15,1'inin 4001-5000TL ve %7,1'inin 5000TL üzerinde gelir seviyesinde olduğu, %39,5'inin memur, %4'ünün uzman, %9,9'unun VHKİ, %11,6'sının bilgisayar işletmeni, %14,5'inin tekniker/mühendis, %0,9'unun şube müdürü, %1,4'ünün müdür yardımcısı, %1,1'inin müdür/il

müdürü, %17'sinin akademik personel olduğu, %64,2'ünün bir sendikaya üye olduğu ancak %35,8'inin ise sendika üyeliğinin bulunmadığı, %84,4'ünün kadrolu statüde ve %15,6'sının sözleşmeli statüde görev yaptıkları belirlenmiştir.

Araştırmanın ölçmeyi amaçladığı değişkenlerden birisi olan örgütsel sessizlik ölçeğinin faktör analizi, ortalama, standart sapma ve güvenilirlik analizleri aşağıdaki tablo aracılığıyla özet olarak gösterilmiştir.

Tablo 12. Örgütsel Sessizlik Faktör Analizi, Ortalama, Standart Sapma ve Güvenirlik Analizi

Faktör adı	Soru İfadesi	Ort.	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlik Cronbach's α
Savunmacı Sessizlik	7.Yöneticimin tepkisinden korktuğum veya çekindiğim için iş ile ilgili bilgilerimi kendime saklarım.	2,14	0,978	0,854		
	10.Yöneticimin tepkisinden korktuğum veya çekindiğim için ortaya çıkan problemlere yönelik çözümlerimi geliştirmekten çekinirim.	2,17	1,027	0,840		
	6.Yöneticimin tepkisinden korktuğum veya çekindiğim için değişime ilişkin fikirlerimi ileri sürmem ve konuşmam.	2,18	1,042	0,808	33,03	0,864
	9.Kurumdaki devamlılığımı korumak amacıyla eksik hususları düzeltmeye yönelik var olan görüşlerimi açıklamaktan sakınırım.	2,14	0,988	0,777		
	8.Bulduğum kurumda çalışmaya devam edebilmek için iş ile ilgili olumsuz durumları görmezden gelirim.	2,20	1,024	0,597		
	14.Çalıştığım kuruma zarar verebilecek bilgileri açıklamayı reddederim.	4,12	1,037	0,842		
Korumacı Sessizlik	13. Kurum ile ilgili sırları açıklamam konusunda başkalarından gelen baskılara direnirim.	4,00	1,046	0,837		
	15.Çalıştığım kurum ile ilgili gizli kalması gereken bilgileri en uygun şekilde muhafaza ederim.	4,18	1,050	0,815	20,09	0,822
	12.Kuruma yararlı olmak amacıyla özel bilgilerimi saklarım.	3,59	1,206	0,678		
	11.Kurum ile ilgili olan işbirliğime dayanarak, gizli kalması gereken bilgileri kendime saklarım.	3,66	1,214	0,667		

Kabullenici sessizlik	2.Alınacak kararlara rıza gösteren biri olduğumdan düşüncelerimi kendime saklarım.	2,47	1,021	0,765		
	1.Benimle ilgili olmadığı için değişime yönelik yapılan öneriler hakkında konuşmakta isteksizimdir.	2,62	1,118	0,734		
	3.Problemlere çözüm üretme noktasında görüşlerimi kendime saklarım.	2,26	0,965	0,703		
	5.Beni alakadar etmediğini düşündüğüm için, buradaki işlerin nasıl daha iyi yapılabileceği konusundaki görüşlerimi ifade etmekten kaçınırım.	2,26	1,045	0,579	8,81	0,798
	4.Lehime bir değişiklik yaratacağına inanmadığım için, kendimi geliştirmeye yönelik fikirlerimi ifade etmekten çekinirim.	2,17	0,955	0,528		
Faktör Açıklayıcılığı Toplam				61,93		
Örgütsel Sessizlik Genel Ortalaması					3,11	
Örgütsel Sessizlik Ölçeği Güvenilirlik Testi (Genel)					0,812	
KMO Ölçek Geçerliliği					0,841	
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare					2464,360	
Standart Sapma					105	
<i>p</i> değeri					0,000	

Faktör analizi sonucunda, örgütsel sessizlik ölçeğinin literatür ile de uyumlu şekilde kabullenici, savunmacı ve korumacı sessizlik alt boyutlarından oluştuğu belirlenmiştir. Üç boyutlu yapının toplam faktörü açıklayıcılık oranının %61,93 olduğu ve kullanımının uygun olduğu bulgusu elde edilmiştir. Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerinin genel ortalamasının ($\bar{X}=3,11$) olduğu ve bu değer ortalamanın biraz üstünde bir dereceye karşılık geldiği görülmüştür. Ölçeğin yapısal geçerliliğinin test edildiği KMO Bartlett Küresellik Testi sonuçlarına göre, 0,841 gibi oldukça yüksek bir değer elde edilmiş ve buna göre de örgütsel sessizlik ölçeğinin geçerli bir ölçek olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca güvenilirlik testi de Cronbach α yöntemi ile test edilmiş, ulaşılan sonuçlara göre, örgütsel sessizlik ölçeğinin 0,812 güvenilirlik düzeyine sahip olduğu ve bu değer de oldukça yüksek bir güvenilirlik düzeyine işaret ettiği görülmüştür.

Araştırmada ölçülen değişkenlerden birisi de örgütsel bağlılık ölçeğidir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik testleri ile ortalama ve standart sapmalarını ortaya koyan analizler, aşağıdaki tablo ile özet şeklinde sunulmuştur.

Tablo 13. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Faktör Analizi, Ortalama, Standart Sapma, Güvenirlilik Analizi

Faktör adı	Soru İfadesi	Ort.	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik Cronbach's α
Duygusal Bağlılık	3.Bu kurumda çalışmanın benim için özel (kişisel) bir anlamı var.	3,15	1,179	0,839		
	4.Bu kuruma karşı duygusal bir bağlılık hissediyorum.	3,22	1,179	0,833		
	5.Çalıştığım kurumda kendimi ailenin bir parçası gibi hissediyorum.	3,26	1,159	0,816		
	6.Çalıştığım kuruma karşı güçlü bir aidiyet hissediyorum.	3,26	1,141	0,794	37,44	0,913
	1.Kariyer hayatımın geri kalan kısmını bu kurumda tamamlamaktan mutluluk duyarım.	3,26	1,260	0,753		
	2.Bu kurumun karşılaştığı her problemi kendi problemim gibi hissederim.	3,28	1,123	0,723		
Normatif Bağlılık	18.Şimdiki yöneticilerimle birlikte çalışma zorunluluğu hissediyorum.	2,96	1,166	0,800		
	16.Bu kurumdaki insanlara olan sorumluluklarım nedeniyle şu an işten ayrılmazdım.	3,04	1,107	0,755		
	14.Kuruluşumdan şimdi ayrılısam kendimi suçlu hissederim	2,82	1,178	0,731	13,42	0,801
	17.Bu kuruma çok şey borçluyum.	3,28	1,117	0,613		
	13.Ayrılmak benim için avantajlı da olsa, şu an kurumumdan ayrılmanın doğru olduğunu düşünmüyorum.	3,29	1,155	0,606		
	15.Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor.	3,25	1,102	0,558		
Devam bağlılığı	10.Bu kurumdan ayrılmayı göze alamayacak kadar az alternatifim olduğunu hissediyorum.	3,05	1,195	0,796		
	9.Şu anda kuruluşumdan ayrılmak istediğime karar versem, hayatımın çoğu altüst olur.	3,02	1,210	0,723		
	12.Bu kuruluştan ayrılmanın az sayıdaki olumsuz sonuçlarından biri alternatif iş olanaklarının az olmasıdır.	3,12	1,196	0,657	12,33	0,690
	7.Şu anda kurumumda çalışmaya devam etmemin nedeni istekten ziyade gereklilikten kaynaklanmaktadır.	3,36	1,178	0,575		
	8.İstesem de, şu anda kuruluşumdan ayrılmak benim için çok zor olurdu.	3,31	1,180	0,519		

11.Eğer bu kuruma kendimden bu kadar çok şey katmamış olsaydım, başka bir yerde çalışmayı göz önünde bulundurabilirdim.

Faktör Açıklayıcılığı Toplam	2,93	1,102	0,500	63,19
Örgütsel Bağlılık Genel Ortalaması				3,1600
Örgütsel Bağlılık Ölçeği Güvenilirlik Testi (Genel)				0,873
KMO Ölçek Geçerliliği				0,892
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare				3024,864
Standart Sapma				153
<i>p</i> değeri				0,000

Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ölçek yapısal geçerliliği oldukça yüksek bir değere sahiptir (KMU Bartlett Küresellik Testi=0,892). örgütsel bağlılık ölçeğinin literatüre ve özgün biçimine uyumlu şekilde üç boyuttan oluşan bir yapısının olduğu, duygusal, devam ve normatif bağlılık alt boyutlarının toplam varyansı açıklama oranının %63,19 olduğu belirlenmiştir. Örgütsel bağlılık genel ortalamasının ($\bar{X}$ =3,16) olduğu ve bu değer de ortalamanın biraz üzerinde bir dereceye karşılık geldiği anlaşılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin güvenilirlik analizleri için Cronbach α testinden yararlanılmış ve elde edilen 0,873 değeri ile de ölçeğin yüksek güvenilirlik düzeyinde olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının örgütsel sessizlik be örgütsel bağlılık düzeylerinin çeşitli özellikleri açısından incelendiği fark testleri yapılmıştır. Yapılan bağımsız değişkenler t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre;

- erkeklerin kadınlar göre kabullenici sessizlik ve savunmacı sessizlik düzeyi anlamlı şekilde daha yüksek olduğu,
- sendika üyesi olan kamu çalışanlarının sendika üyesi olmayanlara göre kabullenici sessizlik düzeylerinin daha yüksek olduğu,
- kadrolu statüde görev yapan çalışanların hem devam bağlılığı hem de genel olarak örgütsel bağlılık düzeyi açısından sözleşmeli olanlardan daha yüksek düzeyde oldukları,
- kamu çalışanlarının yaş gruplarına göre kabullenici sessizlik, savunmacı sessizlik ve genel olarak örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı fark olduğu, duygusal bağlılık ve örgütsel bağlılık düzeylerinin gruplar arasında farklılık gösterdiği,
- eğitim düzeyleri açısından kamu çalışanlarının kabullenici sessizlik, savunmacı sessizlik, korumacı sessizlik, örgütsel sessizlik, duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıklarının gruplar arasında anlamlı farklılık bulunduğu,
- gelir durumu açısından kamu çalışanlarının korumacı sessizlik düzeylerinin gruplar arasında anlamlı farklılık taşıdığı bulguları elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen değişkenlerin ve alt boyutlarının aralarındaki ilişkilerin belirlenebilmesi amacıyla Pearson Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Aşağıdaki tabloda sonuçlar özet olarak sunulmuştur.

Tablo 14. Pearson Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1- Kabullenici	1							
2- Savunmacı	,592**	1						
3-Korumacı	,028	-,002	1					
4-Örgütsel sessizlik	-,044**	,024**	,005**	1				
5-Duygusal	-,179**	-,144**	,021	,657**	1			
6-Devam	,191**	,126*	,119*	,333**	,185**	1		
7-Normatif	-,044	,024	,005	-,006	,657**	,333**	1	
8-Örgütsel Bağlılık	-,033	-,014	-,006	,863**	,838**	,605**	,863**	1

*0.05 Anlamlılık düzeyi,

**0.01 Anlamlılık düzeyi

Korelasyon analizi sonuçlarına göre;

- Kabullenici sessizlik ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ($r=-0,179$),
- Kabullenici sessizlik ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,191$),
- Savunmacı sessizlik ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ($r=-0,144$),
- Savunmacı sessizlik ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,126$),
- Korumacı sessizlik ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,119$),
- Örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve yüksek düzeyde ($r=0,863$) bir ilişkinin olduğu,
- Diğer değişkenler arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analiz sonuçları doğrultusunda H_1 , H_2 , H_4 , H_5 hipotezleri **kabul**, H_3 , H_6 , H_7 , H_8 , H_9 , H_{10} hipotezleri ise **red** edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda çok ilgi çeken yönetim psikolojisi konuları arasında yer alan örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık değişkenleri, Karaman ilinde görev yapan kamu çalışanları üzerinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kamu çalışanlarının örgütsel sessizlik düzeyleri ortalaması ($\bar{X}=3,10$) ve örgütsel bağlılık düzeyleri ortalaması ise ($\bar{X}=3,16$) şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular arasındaki erkeklerin kabullenici ve savunmacı sessizlik düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu sonucundan hareketle, erkeklerin örgütteki olan bitenler karşısında konuşmanın, görüş ve düşünceleri ortaya koymanın çok anlamının olmayacağını düşündükleri çıkarılabilir. Mevcut durumun devamına erkeklerin kadınlardan daha çok razı bir tutum içinde oldukları ya da bir değişiklik olmayacağına inandıkları söylenebilir.

Sendika üyesi kamu çalışanlarının kabullenici sessizlik düzeylerinin sendika üyesi olmayanlara göre daha yüksek oluşu, araştırmanın şaşırtıcı sonuçlarından birisidir. Çünkü sendika üyesi olan kamu çalışanlarının örgütlü olmaktan kaynaklı daha cesaretle görüş ve düşüncelerinin yetkililere yansıtılmaları beklenir. Ancak bulgular bu ön kabulün tersine bir sonuç ortaya koymuştur. Bu sonuç, kamu görevlilerinin çoğunluğunun üye oldukları sendikanın siyasal iktidarla ideolojik ve pratik uyumu nedeniyle üyelerinin de statükonun devamından yana tavır göstermek zorunda kaldıkları şeklinde yorumlanabilir.

Kadro statüde görev yapan kamu çalışanlarının devam bağlılıklarının sözleşmeli çalışanlara kıyasla daha yüksek olması, çalıştıkları kurum ve işyerlerinde zorunluluk nedeniyle kalmaya devam ettikleri, alternatif iş olanaklarının yetersizliği ya da var olan alternatiflerin daha iyi çalışma koşulları sunmuyor olması ile açıklanabilir.

Kamu çalışanlarının örgütsel sessizlik alt boyutlarının üçü açısından da en yüksek düzeye sahip olan grup en genç grup yani 21-25 yaş grubudur. Bu durumu, genç çalışanların örgütlerinin koşullarını tam olarak öğrenmeye çalıştıkları ve göreve başlamak için zorlu süreçlerden geçip bu şansı elde ettikleri için henüz mevcut duruma karşı bir itiraz ya da farklı görüş veya düşünce geliştirmemiş olmaları ile gerekçelendirmek mümkündür. Ancak zamanla daha olgun çalışanlar oldukça sessizlik düzeylerinin de azaldığı görülmektedir. Sessizlik ile yaş arasındaki ters ilişkinin tek istisnası, en yaşlı grubu oluşturan 51 ve üstü yaştaki kamu çalışanlarının oluşturduğu grubun da 21-25 yaş grubundan sonraki en yüksek sessizlik ortalamasına sahip olmasıdır. Hem en genç hem de en yaşlı iki grup sessizlik düzeyleri diğerlerinden daha yüksek gruplardır.

Kamu çalışanlarının eğitim düzeylerine göre hem sessizlik hem de örgütsel bağlılık alt boyutlarında gruplar arasında farklar belirlenmiştir. Örgütsel sessizlik ve alt boyutlarında lise mezunu durumundaki kamu çalışanlarının diğerlerine göre daha yüksek bir sessizlik düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Yani eğitim düzeyi olarak en alt gruptaki bu kişiler, görüş ve düşüncelerini yansıtmanın bir etkisinin olmayacağını, yetkililer tarafından dikkate alınmasına ihtimal vermediklerini ortaya koymaktadırlar.

Gelir düzeylerine göre gruplar arasında fark testi sonuçlarına göre, en düşük grup olan 1000-2000TL gelir düzeyine sahip olan grup ile diğerleri arasında korumacı sessizlik boyutuyla anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. En düşük korumacı sessizlik düzeyine sahip grup olarak 1000-2000TL gelir seviyesi grubunun diğerlerine göre örgütün lehine sessiz kalma düzeyinin düşük

olduğu görülmektedir. Bir başka anlatımla en düşük gelir grubunun örgüt yararına sessiz kalma istekliliği diğerlerine göre daha zayıftır.

Değişkenler arasındaki ilişkileri saptayabilmek için yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, kamu çalışanlarının kabullenici sessizlikleri ile duygusal bağlılıkları arasında negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Bir bakıma zorunluluktan ve umutsuzluktan kaynaklanan sessiz kalma hali olan kabullenici sessizlik ile duygusal bağlılık arasında ters yönlü bir ilişki olması olağan bir durumdur. Kabullenici sessizlik düzeyleri arttıkça duygusal bağlılıkları azalacaktır. Buna karşın, kabullenici sessizlik ile devam bağlılığı arasındaki pozitif yönlü ilişki de beklenen bir ilişki olmuştur. Kerhen kurumunda kalmaya devam eden kamu çalışanının sessizliği de zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kabullenici sessizlik düzeyinin artması devam bağlılığı düzeyinin de artması şeklinde sonuçlanacaktır. Aynı şekilde kamu çalışanlarının korkuya bağlı sessiz kalmaları hali olarak düşünebileceğimiz savunmacı sessizliklerinin duygusal bağlılıkla negatif yönlü, devam bağlılığı ile pozitif yönlü bir ilişki içinde olması beklenen bir sonuçtur. Korktukları için sessiz kalan kamu çalışanlarının duygusal bağlılık düzeylerinin azalması son derece doğal bir sonuçtur. Oysa korkuya bağlı sessiz kalan çalışanlar için doğal davranış şekli zorunluluk nedeniyle örgüt üyeliğini devam ettirmeleridir.

Bu araştırma sonuçlarından şaşırtıcı olanlardan birisi, korumacı sessizlik ile devam bağlılığı arasındaki negatif yönlü ilişkinin bulunmasıdır. Literatüre göre örgüt yararına sessiz kalma hali olan korumacı sessizlik ile kerhen bağlı kalma hali arasında negatif bir ilişkinin olması beklenirdi. Son olarak da örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki bu çalışmada pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki şeklinde ortaya çıkmıştır. Şaşırtıcı sonuçlardan birisi de bu sonuçtur. Her ne kadar literatürdeki birçok çalışmada ve özellikle başlangıçtaki çalışmalarda sessizlik davranışının bağlılık ile ilişkilendirilmesi söz konusu olsa da ilişkinin çok güçlü çıkmış olması ($r=0,863$), beklenenden çok daha farklı bir sonucu ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın temel kısıtı, araştırmanın örnekleminin Karaman ilinde görev yapan 352 kamu çalışanından oluşmasıdır. Dolayısıyla bu araştırma bulgularının genelleştirilmesi kolay değildir. Buna rağmen kamu çalışanlarının örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizliklerine ilişkin bir fikir verebileceği, hem kurum hem de yöneticilerin bu sonuçlardan yararlanabilecekleri umulmaktadır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda daha farklı örneklem ve değişkenler ile çalışmaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akar, H. (2018). Organizational Silence in Educational Organizations: A Meta-Analysis Study, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 9(32), 1077-1098.
- Alparslan, A. M., Kayalar, M. (2012). Örgütsel Sessizlik: Sessizlik Davranışları ve Örgütsel ve Bireysel Etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 136-147.
- Atilla Gök, G. (2016). Bir Bağlılık Pratiği Olarak Örgütsel Sessizlik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 104-124.

- Aytemiz Seymen, O., Korkmaz, E. (2017). Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik İlişkisinde Güç Mesafesinin Düzenleyici Rolü. *Social Sciences Studies Journal*, 3(8), 509-529.
- Bagheri, G., Zarei, R., Aeen, M. N. (2012). Organizational Silence (Basic Concept and its Development Factors). *Ideal Type of Management*, 1(1), 47-58.
- Bağ, D., Ekinci, C. E. (2018). Öğretim Elemanlarında Örgütsel Sessizlik Davranışı, Nedenleri ve Sonuçları. *International Journal of Human Sciences*, 15(1), 567-580.
- Bayram L. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık, *Sayıştay Dergisi*, 59, 125-139.
- Baysal, A. C., Paksoy, M. (1999). Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer-Allen Modeli. *İ.Ü İşletme Fakültesi Dergisi*, 28(1), 7-15.
- Can, E. (2016). *Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Candan, H. (2014). Çalışanların Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güven Algılamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Kamu Kurumu Üzerinde Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13 (4), 889-917.
- Candan, H., İnce, M. (2016). Siber Kaytarma ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 229-235.
- Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde sessiz kalınan konular, sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma. *C. U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 117-134.
- Çakıcı, A. (2010). *Örgütlerde İşgören Sessizliği: Neden Sessiz Kalmayı Tercih Ediyoruz?* Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çakıcı, A., (2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri Ve Dinamikleri, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 145-162.
- Çöl, G. (2004). İnsan Kaynakları Örgütsel Bağlılık Kavramı ve Benzer Kavramlarla İlişkisi, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 6(2), 4-11.
- Dedahanov, A. T. ve Rhee, J. (2015). Examining the Relationships Among Trust, Silence and Organizational Commitment. *Management Decision*, 53(8), 1843-1857.
- Dilek, Y., Taşkıran, E. (2016). Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(13), 402-434.
- Durak, İ. (2014). Örgütsel sessizliğin demografik ve kurumsal faktörlerle ilişkisi: Öğretim elemanları üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2), 89-108.
- Erok, M. (2018). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Karaman İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Karaman.
- Farrell, D. (1983). Exit, Voice, Loyalty and neglect as reponses to job dissatisfaction: A Multidimensional scaling study. *Academy of Management Journal*, 26, 596-607.

- Grusky, O. (1996).” Career Mobility and Organizational Commitment”, *Administrative Science Quarterly*, 10, 488-503.
- Gül, H. (2002). Örgütsel Bağlılık Yaklaşımlarının Mukayesesi ve Değerlendirmesi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 37-55.
- Güven, S., Kulbak, H., Burunsuzoğlu, E. N. (2018). Okul Müdürlerinin Kullandıkları Güç Türlerine ve Örgütsel Sessizliğe İlişkin Branş Öğretmenlerinin Görüşleri. *Journal of Social and Humanities Sciences*, 5(17), 241-252.
- Hall, D. T., Schneider, B., Nygren, H. T. (1970). Personal factors in organizational identification. *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 176-190.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Huang, X., Van de Vliert, E., Van der Vegt, G. (2005). Breaking the silence culture: Stimulation of participation and employee opinion withholding cross-nationally. *Management and Organization Review*, 1(3), 459-482.
- Hussain M.W., Ali. A., Khalid, M., Shafique, M. N., Ahmad, H. (2016). “Organizational Silence a Predictor of Organizational Commitment in Higher Education Institution”, *Developing Country Studies*, 6(2):123-128.
- İnce, M. ve Gül, H. (2005). *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık* (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kahveci, G. (2010). *İlköğretim Okullarında Örgütsel Sessizlik ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Karaca, H. (2013). An Exploratory Study On The Impact Of Organizational Silence In Hierarchical Organizations: Turkish National Police Case. *European Scientific Journal*, 9(23), 38-50.
- Kolay, A. (2012). *Endüstri meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Konakçı Göven, E. (2018). *İlkokullarda Örgütsel Sessizlik ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki (Eskişehir İl Merkezindeki İlkokullarda Bir Çalışma)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Korkmaz, E. (2018). The Relationship Between Organizational Silence and Allen-Meyer Organizational Commitment Model: A research in the Health Sector in Turkey. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 200-213.
- Meyer, J.P., Allen, N.J. (1984). “Testing the Side Bet Theory of Organizational Commitment: Some Methodological Considerations”, *Journal of Applied Psychology*, 69, 372-378.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W. (2003). Shades of Silence: Emerging Themes and Future Directions for Research on Silence in Organizations, *Journal of Management Studies*, 40(6), 1563-1568.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W., Hewlin, P. F. (2003). An Exploratory Study of Employee Silence: Issues that Employees Don’t Communicate Upward and Why, *Journal of Management Studies*, 40(3), 1453-1476.

- Morrison, E. W., Milliken, F. J. (2000). Organisational silence: a barrier to change and development in pluralistic world, *Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.
- Mowday, R.T., Steers, R.M., Porter, L.W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment, *Journal of Vocational Behavior*, 14, 224-247.
- Nakane, I., (2006). Silence and politeness in intercultural communication in university seminars, *Journal of Pragmatics*, 38(11), 1811-1835.
- Nikmaram, S., Yamchi G. H., Shojaii S., Zahrani M.A., Alvani S.M. (2012). Study on Relationship between Organizational Silence and Commitment in Iran. *Work Applied Sciences Journal*, 17(10), 1271-1277.
- Norouzi, S., Vazifeh, Z. (2016). Study of The Relationship Between Organizational Silence and Organizational Commitment (Case Study: Mashhad Railway General Department Employees), *The International Input-Output Association*, 7(2): 168-176.
- Önder, E. (2017). Ortaöğretim Okullarında Örgütsel Sessizliğin Yordayıcısı Olarak Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 669-686.
- Özdemir Ş. (2015). *Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki (İstanbul-Ümraniye İlçesi Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özsoy, A. S., Ergül, Ş., Bayık, A. (2004). Bir Yüksekokul Çalışanlarının Kuruma Bağlılık Durumlarının İncelenmesi, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 6(2), 13-19.
- Pinder, C. C., Harlos, K. P. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Responses to Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Premeaux, S.F., Bedeian, A.G. (2003). Breaking the silence: The moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1537-1562.
- Rousseau, D. M. (1995). The meso paradigm: A Framework for the integration of micro and macro Organizational behavior. In L. L. Cummings & B. M. Staw (Eds). *Research in Organizational Behavior*. Ss.71-114, Greenwich CT: JAI Press
- Saeed, A., Karim, H. (2016). Mediating Role of Organizational Silence on the Effect of Trust on Organizational Commitment (Case Study of Tehran Municipality). *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, August Special Edition*, 1749-1760.
- Salha, H., Cinnioğlu, H., Yazıt H., Yenişehirlioğlu, E. (2016). “İşgörenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeylerinin Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Tekirdağ’daki Yiyecek İçecek İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3): 5-15.
- Sarı Aytekin, S., Sis Atabay, E., Okan, T. (2017). Örgütsel Sessizlik Kültürel Bir Sonuç mudur?. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(13), 316-327.

- Saygan, F. N. (2011). Relationship between Affective Commitment and Organizational Silence: A Conceptual Discussion. *International Journal of Social Sciences and Humanities Studies*, 3(2), 219-227.
- Sevgin, A. (2015). *Liselerde Çalışan Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık ile Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin Saptanması (Eyüp İlçe Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Shojaie, S., Matin, H. Z. ve Barani, G. (2011). Analyzing the Infrastructures of Organizational Silence and Ways to Get Rid of it. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30(2011), 1731–1735.
- Soycan, Ş. Hande. (2011). *Bankalarda Birleşme Sonrası Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, E., Aktaş, H. (2014). Örgütsel Sessizlik ile Kişilik ve Yaşam Doyumu Etkileşimi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 121-136.
- Tangirala, S., Ramanujam, R. (2008). Employee Silence On Critical Work Issues: The Cross Level Effects Of Procedural Justice Climate, *Personnel Psychology*, 61, 37–68.
- Taşkıran, E. (2010). *Liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin rolü ve bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tayfun, A. ve Çatır, O. (2013). Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 114–134.
- Tikici, M., Derin N., Keskin G. (2011). Örgütsel sessizliğin duygusal tükenmişliğe etkisi. *7. Kobiler ve Verimlilik Kongresi*. 25-26 Ekim 2011, İstanbul, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 155, 253-261.
- Tolunay Ateş, Ö., Önder, E. (2018). Eğitimcilerin Örgütsel Sessizliklerinde Cinsiyetin ve Medeni Durum Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 1-18.
- Vakola, M., Bouradas, D. (2005). Antecedents and consequences of organisational silence: an empirical investigation, *Employee Relations*, 27(5), 441-458.
- Van Dyne, L., Ang, S., Isabel, C. B. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs, *Journal of Management Studies*, 40(6), 1360-1392.
- Van Dyne, L., LePine, J. (1998). Helping and Voice Extra-Role Behaviors: Evidence of Construct Predictive Validity. *The Academy of Management Journal*, 41(1), 108-119.
- Vardarlier, P., Akiner, Ö. (2017). Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik İlişkinini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 79-94.
- Whyte, W. (1956). *The Organization man*. Garden City, NY: Doubleday Anchor Books.
- Yalçınsoy, A. (2017). Örgütsel Sessizlik ve Sonuçları. *The Journal of Social Science*, 1(1), 1-20.

Yüksel, R. F. (2015). *Okul Çalışanlarının Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ISBN 978-605-7510-81-5

TÜRK-İSLÂM DEVLET GELENEĞİNDE ADALET VURGUSU VE OSMANLI DEVLETİ'NDE ADÂLET DAİRESİ

Fatih Bilal ALODALI

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Türk-İslâm devletlerinin devamı olarak tarih sahnesine çıktığı için, Orta Asya Türk devlet geleneklerinden, İslami kurumlardan ve kendisinden önce kurulan Türk-İslam devletlerinin devlet yönetim sistemlerinden ve hukuk düzenlerinden önemli derecede etkilenmiştir.

Ancak Osmanlılar etkilendiği bu devletlerden farklı olarak, İslâm öncesi Türk devlet gelenekleri ile Abbasi ve Selçukluların geliştirdiği İslâm uygarlığını önemli ölçüde kaynaştırmış, kendi toplumsal yapısına uygun olarak İslami kurullarla yeniden yapılanarak kendisine has bir siyasi, idari ve hukuki teşkilat düzeni kurmuş, “kanun hâkimiyeti ve adalet anlayışını” temel ilke olarak kabul etmiştir.

ADALET KAVRAMI

Adalet kelimesinin Arapça kökü “adl” ve “ıdl”dir (Fığlalı, 1992: 268). Adl; “her şeyi layık olduğu yere yerleştirmek, hakkı yerine koymaktır ki, azgınlığın, bir başka ifade ile haksızlık ve zulmün zıddıdır”. İslâm hukukunun en temel kaynağı olan Kur’an da, Nahl suresi 90. ayette, “Şüphesiz ki, Allah, size adaleti, iyilik yapmayı (veya kendisini görüyormuş gibi ibadet yapmanızı-ihsan) ve yakınlarla bakmayı emreder, hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan (fahşa ve münker) nehyeder, O size düşünüp tutasınız diye öğüt verir” diye buyrulmuştur. Bu ayetteki adalet kavramını müfessirler şu şekilde izah etmişlerdir: “Adalet; insaf, haklılık ve doğruluk anlamlarını kapsayan bir dengelemedir ki, terazinin dili gibi ifrat ve tefrit (aşırı uçlar) arasında bir birleştirme noktası ve bir eşitlemedir”. Bu özelliği sebebiyle adalete, mizan (terazi, ölçü, tartı) adı da verilmiştir (Gök, 2002: 62; Fığlalı, 1992: 268).

Adalet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak” gibi manalara da gelmektedir. Adalet, Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda da kullanılmıştır (Çağrı, 1988: 341). Hadislerde zulüm yasaklanırken, adalet tavsiye olunmuştur (Gök, 2002: 62):

İslâmiyet'te adalet, hukuk önünde herkese eşit davranmak, kültür, bilgi ve mevki farklılıklarından dolayı insanlara başka başka davranmamak demektir. İslâm toplumunda adaletin, yönetimde ve insanlar arası ilişkilerde tam anlamıyla uygulanabilmesi önemli bir hedef olmuştur (Kömürcü, 1990: 33).

Bu nedenle İslâmiyet, devlet yönetiminde görevli olanların adaletli olmalarını bir görev olarak saymış ve bunun sağlanabilmesi için yönetime yetkin kişilerin getirilmesini gerekli görmüştür. Dinsel yönetimlerde adalet, hakların korunması, haklının hakkını, haksızın cezasını vermek, hak ve hukuka aykırı olan şeyleri ortadan kaldırmak biçiminde tarif edilmiştir (Çeçen, 2003: 107).

Türk yönetim tarihinde, eski İran geleneğini aksettiren Pendname, Siyasetname ve Nasihatname gibi çalışmalarda da “adaletli olmak, adil davranmak” sürekli olarak tekrarlanan bir öğüt olmuştur (İnalcık,2005: 75).

Kutadgu Bilig'de, 765-822. beyitlerde, adaletin tanımı yapılarak, adaletin nitelikleri anlatılmıştır. Yusuf Has Hacib, “hükümdarın, adaleti ve töreyi temsil ettiğini, beyliğin temelini adalet olduğunu, hükümdarların adil ve adaletli davrandığı takdirde dünyada huzurun olacağını, hükümdarların zulme uğrayanlara güler yüz göstermesi gerektiğini, ister kendi oğlu ister başka bir yakını olsa bile zalimlere karşı gereken cezaların bir an evvel verilmesi gerektiğini” belirtmiştir (Arat, 1974: 66-70).

Sühreverdi'de, devlet başkanında bulunması gereken en önemli özelliklerden birisi olarak adaleti saymıştır. Sühreverdi, “halkın, zorunlu işlerini düzenleyecek, onlara gelecek zararları önleyecek, haklarını verip kendilerine yapılacak zulmü kaldıracak, siyasetin çeşitli türlerini uygulayıp memleketi idare edecek insaf sahibi bir devlet başkanına ihtiyacının olduğunu”, “halkın adaletli ve insafli bir devlet başkanına olan ihtiyacı, yağmurun azlığı sebebiyle kıtlık istilasına uğrayan bölge ahalisinin yağmura olan ihtiyacından daha çok olduğunu” ve “adaletli devlet başkanına her devir ve dönemde ihtiyaç olduğunu” belirtmiştir (Sühreverdi, 1974: 21-22, 28, 37-38).

ADÂLET DAİRESİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

Eski İran geleneğini aksettiren Pendnâme¹, Siyâsetnâme² ve Nasihatnâme³'lerde (nasihat ve öğüt veren eserler) sürekli olarak tekrarlanan öğüt şudur: “Hükümdarın kuvvet ve kudreti hazineye

¹ Pendnâme; Feridüddin-i Attar'ın yazdığı bu eserde dinî muhtevalı nasihatler ve tasavvuf öğütleri yer almaktadır (Attar, 1963: 1-64).

² Siyâsetnâme; bir ülkenin siyasal ve toplumsal yaşamını, askeri ve mali örgütlerini, yasa ve tüzüklerini, toplumun gelenek ve göreneklerini de tanıtan, hükümdar ve diğer devlet yöneticilerinde bulunması gereken temel nitelikleri anlatan eserdir.

³ Nasihatnâme; dini konularda öğüt veren, Sultanlara nasıl davranmaları gerektiğini öğreten, kural ve kanunların nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini gösteren eserlerdir.

bağlıdır, hazineyi doldurmak için hükümdarın reaya'yı yumuşak ve âdil bir idare altında tutması, zulmü önlemesi gerekir". Burada bahsedilen adâlet, otoritesi bakımından hiç bir sınır tanımayan bir hükümdarın adâletidir. Bu yüksek adalet, belli kanunların bağımsız mahkemeler tarafından uygulanmasıyla sağlanan bir adâlet olmaktan ziyade bizzat hükümdarın bir af ve bağışlama fiili neticesinde ortaya çıkmaktadır. İslâmiyet'in kabulü öncesi Türk devlet geleneğinde adâlet, değişmez bir töre veya yasanın tarafsızlıkla uygulanması şeklinde ifade edilmiştir. Bu görüş, eski İran devlet anlayışıyla bağdaşarak Orta-Doğu'da kurulmuş Türk-İslâm devletlerine de hâkim olmuş ve uygulamada birtakım müesseseleri de ortaya çıkarmıştı ki, bunların başlıcaları "Dârü'l-adl (Adalet Dairesi), Divânü'l-mezâlim, Divân-ı a'lâ, teftiş-i memâlik ve Adâletnâme ilânı"dır (İnalcık, 1965: 49; İnalcık, 2005: 75).

Adalet Dairesi, İslâm toplumları bağlamında, toplumun huzur ve mutluluğu, devlet, şariat, saltanat, ordu, mal, halk ve hükümdarın adaleti şeklinde birbirine bağlı bazen sekiz başlıktan oluşurken, bazen de halk (çiftçiler), hazine, ordu ve hükümdarın adaleti olarak dört başlık halinde ele alındığı da olmuştur. Adalet Dairesi'nin işleyişi ise "önce çiftçiler hazineye vergi öderler, hazine padişahın hükümlerini koruyup genişleten askerlerin maaşlarını karşılar ve padişah'ta, çiftçilere adalet dağıtır, koyduğu kanunlarla onları zulümden koruyarak zenginleşmelerini sağlar" şeklinde sürekli devam eden bir döngü olmuştur (Okumuş, 2005: 45-46).

Bu geleneğin oluşmasına temel teşkil etmiş olan kaynaklardan birisi olan Kutadgu Bilig'de, 765-835. beyitlerde "adalet" kavramı ve Adalet Dairesi'nin birbirine bağlı olan temel kavramlarını kısaca sayarak, bunları açıklamaktadır (Arat, 1974: 71-72).

"Hükümdar bir gün vezirini yanına çağırılmış ve temsil ettiği adaletin, "doğruluk, ödül ve ceza" üzerine kurulu olduğunu simgelerle ifade ederek anlatmıştır. Elinde büyük bir bıçak tutan hükümdar üçayak üzerinde duran bir gümüş taht üzerinde otururken, solunda acı hint otu, sağında da şeker bulunmaktadır. Ve bunların neleri ifade ettiğini vezirine anlatarak, adaleti ve Adalet Dairesi'ni tarif etmiştir. Önce tahtının neden üçayak üzerinde bulunduğunu üçayak üstünde olan bir şeyin bir yana eğilmesinin mümkün olmadığını, sarsılmaması için her üçünün düz durması gerektiğini, ayaklardan biri yana yatarsa, öbür ikisi de kayıp, üzerinde duran kişinin de yuvarlanacağını açıklamıştır. Elinde tuttuğu bıçağın ise, hükümdarın işleri (adaletle ilgili konuları) bıçak gibi kestiğini, hak arayanların işlerini uzatmadığını söylemiştir. Solundaki acı hint otunun ise zorbalara ve doğruluktan kaçan insanlar için olduğunu, sağındaki şekerin ise zulme uğrayıp, hükümdarın kapısına gelen insan için olduğunu söylemiştir. Canı ve malı huzur içinde olmayan halkın, mal üretilip zenginleşemeyeceğini ve fakir olan halkın da vergi veremeyeceği ya da az vereceğini; bunun olması halinde de devlet hazinesinin boş kalmasına sebep olacağını, bu nedenle hazineyi doldurmak için hükümdarın halka yumuşak davranması gerektiğini ve halkını adil bir idare altında tutması, zulmü önlemesi gerektiğini" söylemiştir.

Kutadgu Bilig’de adalet dairesi “halk, asker, hazine ve adalet” olarak dört temel kavram üzerine bina edilmiştir. Bunları, “Memleket tutmak için çok asker ve ordu lâzımdır, askeri beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır. Bu malı elde etmek için halkın zengin olması gereklidir. Halkın zengin olması için de doğru kanunlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse dördü de kalır. Dördü birden ihmal edilirse beylik çözümeğe yüz tutar” şeklinde izah edilmiştir (İnalçık, 2000: 157; İnalçık, 2005: 15; Dilaçar, 2003: 92-93; Arat, 1974: 155; Taneri, 1992: 434-435).

OSMANLI DEVLETİ’NDE ADÂLET DAİRESİ

Osmanlı Devleti’nin yönetim ve hukuk sisteminin temel kavramlarından birisi de “Daire-i Adliye-Daire-i Adâlet”dir (Özden, 1999: 155). Osmanlı Devleti, klasik dönemde Adalet Dairesi’ni kendine özgü siyasal bir kurum olarak oluşturup yaşatmıştır. Osmanlı yöneticileri ile ilim adamları, devletin ayakta kalabilmesini ve çöküşten uzak yaşamasını Adalet Dairesi’nin ilkeleriyle açıklama yoluna gitmişlerdir.

Adalet’i ayakta tutan bir devletin yıkılamayacağı, adaleti elden bırakan bir devletin ise yok olmaya mahkûm olacağı düşüncesi, klasik dönem Osmanlı siyasetinin temel prensiplerinden birisi olmuştur. Osmanlı Devleti’nin buna ne kadar uyduğu hususu veya uyma derecesi Osmanlı devlet-toplum ilişkileri geleneğinde belirleyici bir yere sahip olmuştur. Adalet Dairesi, devleti eleştirmede de temel bir kriter olmuş, Padişah ve diğer yöneticilerin zulüm yapmaları durumunda, Adalet Dairesi hatırlatılmış, bu daireye göre hareket edilmediği takdirde devletin çöküşüyle yüz yüze gelineceği vurgulanmıştır (Okumuş, 2005: 50-51).

OSMANLI’DA ADÂLET DAİRESİNİN ÖNEMİ

Kanunlara uyulmaması veya kanunların bozulması ve devlet kurumlarının yeteri seviyede işlememesi, yönetimin ve yöneticilerin bozulmasına, adaletin yerini zulmün almasına ve sonuç itibarıyla devlet düzeninin bozulmasına sebep olacağı fikri, Osmanlı yönetim düşüncesinde her döneminde önemli bir yer tutmuştur.

Osmanlı ilim adamları ve uleması Adalet dairesindeki bozulmanın padişah tarafından düzeltilerek tekrar eski haline getirilmesinin yolu olarak ise padişaha; bozulan otoritesinin yeniden kurulması ve adaletin ihmal edilmemesi, adil, akıllı ve dinine bağlı sadrazamlar ve yöneticilerin seçilmesi sık sık görevden alınmaması, liyakate dikkat edilmesi, rüşvetin önlenmesi, saray harcamalarında israfın

önlenmesi gerektiğini, halka baskı ve zulüm yapılmasının engellenmesi gerektiğini bildirmişlerdir (Çamalan, 2006: 73-86).

Adalet Dairesi'ni XVI. yüzyılın ikinci yarısında Kınalızâde Ali Efendi (1516-1571), klasik Müslüman düşünürlerinin ahlâk felsefesi ile ilgili eserlerinden derlemek suretiyle meydana getirdiği “Ahlâk-ı Alâî” (Devlet ve Aile Ahlakı) isimli kitabında şu şekilde ifade etmiştir (Kınalızâde Ali Efendi, [t.y.]: 282-283):

Adalet, bütün dünyanın düzenini temin eder.
Dünya bir bağdır (bahçedir), duvarı devlettir.
Devletin nizamı (nizamını kuran) Allah kanunudur.
Allah kanunu ancak Melik (Devlet Başkanı) korur.
Mülk (Saltanat/devlet), ancak ordu ile zapt edilir.
Orduyu, ancak mal ayakta tutar.
Malı bir araya getiren (toplayan) halktır.
Halkı idare altına ancak Cihan Padişahı'nın adaleti alır.

Kınalızâde Ali Efendi burada Adalet Dairesi'ni, “devleti düzenleyen ana unsurun şeriat (kanun) olduğunu, mal olmadan şeriatın-kanunun konulamayacağını, askersiz hükümdarın da devletine ve milletine hâkim olamayacağını, mal olmadan hükümdarın asker toplayamayacağını, malı toplayacak olan ve vergi verecek olanın halk olduğunu, halkı da padişaha kul edecek ve halkında padişahın idaresi altında tutulmasını sağlayacak yegâne unsurun da gene adalet olduğu” belirtmiştir.

XVII. yüzyılda yaşamış Koçi Bey'in, 1631 yılında kaleme aldığı ve IV. Murat'a sunduğu devlet işlerinin ve yeniçerilerin içerisindeki bozulmalarını örneklerle anlatan layihalarında adalet dairesi hakkında; “Osmanlı saltanatının şevket ve kudreti asker ile sağlanacağını, askerinin var olması ve ayakta durması için hazineye gerek olduğunu, hazinenin gelirinin ise reaya (halk) tarafından sağlandığı ve reyanın var olması ve ayakta durmasının ise ancak adalet ile olacağını” belirtmiştir (Koçi Bey, 1972: 50).

XVIII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Defterdar Sarı Mehmet Paşa “Devlet Adamlarına Öğütler” adlı eserinde, Adalet Dairesi konusunda, “bütün yöneticilerin adalete uygun davranmaya çalışmaları gerektiğini ve özellikle de padişahların bu konuya herkesten daha fazla önem vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Mülk durmaz eğer, olmazsa rical,

Lâzım amma ki rical emval.
Mal tahsili raiyetten olur.
Bağ ü bostan zirâatten olur.
Olmasa adl reaya durmaz,
Adl'siz ger(eğer) ikamet kurmaz
Adl'dir asl-i nizam-ı âlem
Adl'siz saltanat olmaz muhkem.
Mülkde zelzele gaflettendir.
Terk-i ahkâm-ı şer'iat'tendir.
Bâğıban etmeyecek çeşmini baz
Bağına herkes eder desti dirâz.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre adalet, hazinenin artmasına ve halkın rahat içinde yaşamasını sağlayacaktır. Hazine ise halkın çokluğundan, onların çalışmasından ve vergilerini ödemelerinden dolayı artacaktır. Memleketin gelişmesi, düzen içinde halkın yaşayabilmesi hep adalet ile sağlanabilecektir (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1969: 22-23).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, adalet dairesi ile ilgili olarak (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1969: 76);

“Sultanlık ancak devlet adamlarıyla (rical), devlet adamları ancak mal ile mal bayındırlıkla, bayındırlık da ancak adalet ve iyi yönetme ile olur” Yani “Devlet düzeni rical iledir ve askerinin ayakta durması hazine parasıyladır ve hazine toplamak ülkenin bayındırlığı iledir ve iyi hâl iledir. Ülkenin bayındırlığı da adalet, iyilik ve zalimlere karşı koyma siyaseti iledir. Başka türlü olmaz” demiştir.

Kınalızâde Ali Efendi, Adalet Dairesi'ni, başka bir yerde üç kısımda özetlemekte, adaletin korunması için toplumda üç şeyin gerekli olduğunu vurgulamaktadır: Bu üç şeyden birincisi “namus-u Rabbanî”, yani şer'-i İlâhî'dir. İkincisi “hâkim-i insani”, yani otoriter devlet başkanı (toplumsal otorite) ve/veya adaletli hâkim'dir. Üçüncüsü ise “dinar-ı mizan”, yani paranın ayarıdır. Birinciye uymayan kâfir ve münafık; ikinciye uymayan asi ve isyankâr ve üçüncüye uymayan hain ve hırsızdır (Okumuş, 2005: 47).

XV. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Naima Mustafa Efendi (1655-1716) de adalet dairesi üzerinde özellikle durmuştur. Naima, Kınalızâde Ali Efendi'nin sekiz madde halinde verdiği adalet dairesini, dört maddede ele alarak bu dört maddedeki herhangi bir bozulmanın devletin gevşemesine ve zayıflayıp, gerilemesine sebep olacağını belirtmiştir. Ona göre, insan vücudu dört unsurdan

oluştğu gibi insan toplulukları da dört temel unsurdan oluşmaktadır. “Erkân-ı Erbaa”⁴ dediğimiz bu unsurlar ulema, asker, tüccar ve reaya’dır. Naima adalet dairesini “mülk ve devlet, asker ve rical iledir. Rical mal ile varlık bulur. Mal reayadan gelir. Reaya ise adalet ile muntazamı’l-hâl olur. Bütün bir devleti sarıp kuşatan zaaf, daima bu dört unsurun bozulmasından” kaynaklanmıştır (Naima, 1967: 39-42). Buna göre asker olmadan devletin de var olamayacağı, askere sahip olabilmek için mal ve servete ihtiyaç olacağı, servetin de halktan toplanacağı ve halkın da ancak adalet içinde yaşamasıyla refaha ve zenginliğe kavuşacağını, adaletin olması içinde devletin var olması gerektiğini ifade etmiştir (Okumuş, 2005: 48; Shaw, 2004: 149).

Kâtip Çelebi (1608-1656) adalet dairesini insan vücuduyla karşılaştırarak tanımlama yoluna gitmiş, “insan vücudunun, dört unsur tabiatından olan, dört karışımdan meydana geldiğini, ancak duygu ve güç vasıtasıyla kendisini yönetmeyi başarabileceğini” belirtmiştir. İnsan vücudu gibi “toplumlarda bu dört temel esastan oluştuğunu, duygu ve güce eşdeğer olan, devlet yöneticileri aracılığı ile nefsin yönetimini ve dizginlerini elinde tutma makamında olan yüce sultan idaresine bağlı kılınmış olduğunu” ifade etmiştir. Kâtip Çelebi’nin belirttiği dört esas, “ulema, asker, tüccar ve reaya”dır. Bunları da gene insan organları ile anlatarak şu sözleriyle adalet dairesini açıklamıştır (Kâtip Çelebi, 1982: 22-24);

“Saygın ulema zümresi, bedende en önemli unsur olan kana eşittir. İnsan vücudunun kaynağı ise kalptir. Kalp ise bedende hareket etmeyip kan aracılığıyla bedenın en ince noktalarına kadar ulaşabilmesi sağlanmıştır. Âlimlerde kalp gibi, ilimleri ile doğrudan ya da dolaylı olarak bedenın organları derecesinde olan cahilleri ve halkı aydınlatırlar. Bedenin kalpten yararlandığı gibi onlar da âlimlerden yararlanırlar. Kalbin, bedenın canlılığını sağlaması gibi ilim de toplumun devamını ve düzenini sağlar. Asker balgam, tüccar safra derecesinde, reaya ise sevda derecesindedir. Mide derecesinde olan, devlet hazinesine de besin değerinde olan mal girmeyip boş kaldığında, zavallı reaya da malları ortaya döküp her defasında hazineyi boş bırakmamak için hazırlıklı olur. Ne var ki, reaya yoksullaştırılarak ve güçsüzleştirilerek geçimlerinden edilirse, hazine boş kalır. Bu bakımdan, geçmiş padişahlar reayayı zalimlerden korumuş, adaleti sağlamak ve gönüllerini hoş etmek için büyük özen göstermişlerdi. Doğruluktan ayrılmayıp, zalimlere fırsat vermemişlerdir”

Daha sonrada adalet dairesinin nasıl işlemeı gerektiğini “bu dört karışım kendi arasında, kaynaşıp ayrılarak, birbirlerinden yararlanıyor ve böylece insan varlığı sağlık buluyorsa, bu dört sınıfın yaradılışı gereği birlikte yaşamak zorunda olması nedeni ile birbirinden yararlanması da toplum

⁴ Ulema zümresi insan vücudunda dolaşan kana benzemektedir. Asker balgam (lenf veya serum) makamındadır, tüccar safraya ve reaya sevdaya benzemektedir. Bu dört unsur birbirinden faydalanmakta ve insan vücudu da sıhhat bulmaktadır. İnsan vücudu için böyle olan bir durumun aynısı bu dört sınıfın birbirinden faydalanması ile devletin vücudu sıhhat bulmaktadır. Devlet hazinesi ise mide makamındadır. Eğer devlet hazinesine gıda/mal girmez ve boş kalırsa reaya hazinenin boş kalmaması için çalışıp hazineyi doldururlar. Fakat halk tabakası, olası bir zulüm veya haksızlıktan dolayı kırılmış ve kazançlarını yeterince sağlayamıyorsa hazineye yardım etmezler ve hazine boş kalır. Bu yüzden eski hükümdarlar halkını zalimlere karşı koruyup, kasaba ve köylerin harap olmamasına, köyünden şehre gelerek ziraatı terk eden birinin bu işine de mani olurlardı (Naima, 1967:39-42).

düzenini ve devlet yapısını sağlığa ve düzene kavuşturmuştur. Vücut yapısının bozulmaması için bu dört karışımın ölçülü olmasını gerekir. Eğer bunlardan birisi nitelik veya nicelik bakımından fonksiyonunu yitirip bozulur veya aşırılaşırsa, ya dışarı atılması ya da iyileştirilmesi gerekir” diyerek her zaman düzenli bir şekilde işlemesi gerektiğini birisinde yaşanacak olan bir bozulmanın devlet yapısını ve düzenini bozacağını belirtmiştir (Kâtip Çelebi, 1982: 22-24).

Naima’ya göre her devletin yaşamasının şartı siyaset olduğu, siyasetin de ya akli ya da şer’i olduğunu ifade etmiştir. Hükümdarın kanunlarla devleti idare etmesi akli siyaset, hükümdarın Kur’an ve sünnetin belirttiği kanunlara göre devleti idare etmesi de şer’i siyaset olarak tanımlamıştır. Şer-i kanun ve kurallara uygun olarak devlet idare eden hükümdar ve vezirlerin iki cihanda rahat edeceklerini, Müslüman olmayan hükümdarların ise devletlerini akli siyaset ile idare ederek, devletlerin bekasını sağlayabileceklerini belirtmiştir. Nitekim “dünya küfür ile yıkılmaz, zulüm ile yıkılır” denmesinin de bundan kaynaklandığını söylemiştir (Naima, 1967: 43).

SONUÇ

Müslümanlar, Adalet Dairesi’ni Kur’an ve Sünnet’teki adalet anlayışını zenginleştirerek, İslâm toplumlarına özgü siyasal bir kurum haline getirmiştir. Osmanlı Devleti’nde de Adalet Dairesi (Daire-i Adliye), İslâm’dan kaynağını alan önemli bir siyaset kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de Osmanlılarda Adalet Dairesi’nin yöneticilerin denetlemesinde ve devlet düzeninin bozulmasını engellemede anahtar konumda olduğu görülmektedir (Okumuş, 2005: 46).

Osmanlı yönetim geleneğinde, devletin, devlet adamları ve görevlilerinin Adalet Dairesi’nin dışına çıkmaları, halka karşı haksızlık ve ağır işlemler yapmaları zulüm olarak nitelendirilmiştir. Kamu görevlilerinin ve yönetici seçkinlerin şer’i ve örfi hukuk normlarına aykırı eylem ve işlemlerde bulunarak, halkın hakkına tecavüz etmeleri, zalimlik olarak nitelendirilmiştir. Aynı şekilde kamu görevlilerinin kendilerinden aşağı rütbe ve derecedeki görevlilere karşı da bu suçları işlemeleri de aynı çerçeve içinde değerlendirilmiştir (Karatepe, 2004: 131-132).

Kendisinden önce kurulmuş olan İslam ve Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı devlet düzeninde, bozulmaların başlamasını fark eden dönemin ilim adamları, yaşanan bozulmanın sebeplerinin başında adalet dairesinin geldiğini ifade etmişlerdir. Adalet dairesinin bozulmasının nedenini ise bu dairenin başında bulunan hükümdardan kaynaklandığı sonucuna varmışlar ve bu gibi durumları sürekli dile getirerek devletlerin yıkılmaması için, başlarında bulunan hükümdarlarının zulme meyletmemeleri, adaletle yönetmeye devam etme ile sağlanabileceğini hükümdarların ve devlet adamlarına belirtmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Arat R R** (1974) *Kutadgu Bilig*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Attar F** (1963) *Pendnâme: Öğüt Kitabı*. Çev: M. Nuri Gençosman, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- Çağrı M** (1988) *Adalet mad. İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt:1, İstanbul, 341-343.
- Çamalan A** (2006) *Osmanlı Siyasetnamelerine Göre Sonun Başlangıcı Sebepler Ve Çözüm Önerileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çeçen A** (2003) *Adalet Kavramı*, Turhan Kitabevi, 3.Baskı, Ankara.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa** (1969) *Nesâyih Ül-Vüzerâ Vel-Ümerâ- Devlet Adamlarına Öğütler*, Der. ve Çev.: Hüseyin Ragıp Uğural, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Dilaçar A** (2003) *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Fırlah E R** (1992) İslâm-i anlayışta İnsani Değerler , *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, 1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 257-279.
- Gök N** (2002), Türk-İslâm Kültüründe Adalet Anlayışı ve Osmanlı Uygulamalarından Örnekler , *Türkler*, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt: XI, Ankara, 61-70.
- İnalcık H** (1965 Adâletnâmeler, *Belgeler Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt:2, Sayı:3-4, 49-142.
- İnalcık H** (2000), Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği, *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl:4, Sayı: 13, Ankara, 157-175.
- İnalcık H** (2005) *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul.
- Karatepe Ş** (2004) *Osmanlı Siyasi Kurumları*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kâtip Çelebi** (1982) *Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kınalızâde Ali Efendi** (t.b.) *Devlet ve Aile Ahlakı*, Haz. Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

- Koçi Bey** (1972) *Koçi Bey Risalesi*, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kömürcü D** (1990) *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, Editör: Duran Kömürcü, Şamil Yayınevi, Cilt:1, İstanbul.
- Naîmâ Mustafa Efendi** (1967) *Tarih-i Naîmâ*, Yay. Haz. Zuhuri Danışman, Cilt: I, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- Okumuş E** (2005a) “Osmanlılar’da Siyasal Bir Kurum Olarak Adâlet Dairesi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5, Mart, Diyarbakır, 45-51.
- Özden M** (1999) “Osmanlılarda Yönetim Anlayışı”, *Beylikten Cihan Devletine*, Türk Yurdu Yayınları, Edit: Bahaeddin Yediyıldız ve Yücel Hacaloğlu, Ankara, 153-158.
- Shaw S J** (2004) *Osmanlı İmparatorluğun ve Modern Türkiye*, Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, Cilt: 1, 2. Baskı, İstanbul.
- Sühreverdî Ebu’n Necib** (1974) **Nehcus-Sülûk Fi Siyasetül Mülük-Yönetenlerin Yönetimi**, Çev.: Nahifi Mehmed Efendi, Tercüman 1001 Temel Eser, No:80, İstanbul.
- Taneri A** (1992) Tarih Boyunca Milletler Arası Münasebetlerde Adalet ve Türkler , *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*,1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 425-442.

KUTADGU BİLİĞ'DE İYİ YÖNETCİLERİN VASIFLARI

Fatih Bilal ALODALI

GİRİŞ

Karahanlılar döneminde Yusuf Has Hâcib tarafından yazılan “Kutadgu Bilig”, insana her iki dünyada tam manası ile kutlu olmak için lazım olan yolu göstermek maksadı ile kaleme alınmış bir eserdir. Bilinen en eski üç nüshanın karşılaştırılması ile meydana getirilen, 1974 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Ankara’da basılan Kutadgu Bilig, Reşit Rahmeti Arat tarafından günümüz Türkçesi’ne çevrilmiştir. Kutadgu Bilig, 82 bab (bölümü) ve 6645 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca kitabın A (s.1-2) esere en son eklenen mensûr tanıtma, B (s.3-7) esere daha önce eklenen manzûm tanıtma, C (s.8-11) esere eklenmiş olan bâbların fihristi, asıl eserin başladığı D harfleriyle gösterilen dört bölümü (s.12) ve kitabın son kısmında E (s.468) harfiyle gösterilen ekler bölümü vardır (Arat, 1974: XI ve Dilaçar, 2003: 71).

YUSUF HAS HÂCİB

Karahanlı’lar dönemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız gibi, bu devletin bir vatandaşı olan ve “Kutadgu Bilig”i yazan Yusuf Has Hâcib hakkında da bilgilerimiz de yok denecek kadar azdır. Esere eklenen mukaddimenin bildirdiğine göre, Yusuf Has Hâcib Balasagun’ludur ve Balasagun Türkleri İslamiyet’i kabul etmelerinden 58 yıl sonra, 1018 yılı sıralarında doğmuştur. Kitabın yazıldığı çağlarda Balasagun (Kuz-Ordu) ve Kaşgar, XI. yüzyıl Orta Asya Türk kültürünün ve dilinin merkezi sayılıyordu. Balasagun’un asil ailelerinden birine mensup olan Yusuf Has Hâcib, eserinin tamamına yakını Balasagun’da yazmış ve düzenlemiş, ancak son şeklini doğduğu yerden ayrıldıktan sonra gittiği Kaşgar’da vermiştir (Dilaçar, 2003: 22). Ölüm tarihi hakkında bilgimiz olmamakla birlikte, eserin sonradan eklenen kısımda iyice ihtiyarladığını söylemesinden uzun süre yaşadığı düşünülebilir.

Yaşadığı dönemin önde gelen isimlerinden biri olan Yusuf Has Hâcib, çevresinde bulunan büyük kültürlerle ve bunların dillerine bilmekteydi. Ana dilinden başka, Arapça, Farsça, Orta İran Dillerinden olan Soğdakça’dan başka geniş dil ve yazı bilgisine sahipti (Dilaçar, 2003: 22). Eserinden anladığımız kadarıyla edebiyata, ilâhiyata, folklorla, siyasete, felsefeye ve devrinin tüm pozitif bilimlerine ilişkin ansiklopedik bilgiye de sahipti. Hatta devrinin bilginlerine Öklid geometrisi bilmeleri gerektiğini tavsiye ediyordu.

Üzerinde 18 ay uğraştığı eserini 1069/1070’de tamamladığı kitabını Tabgaç Kara Buğra Han huzurunda okuyarak, ona sunmuş, o da kitabı çok beğenerek Yusuf’a “Has Hâcib” ünvanı vermiş ve

onu kendi yakınları arasına almıştır. “Perdeci” anlamına gelen Hâcib, halkla sultan arasındaki ilişkileri yürüten bir memurdu. Bu göreve “Hâcib” denilmesinin sebebi, yapılan işin hükümdarı halktan perdeleyen bir faaliyet olmasındandır. Bu memura, diğer Türk devletlerinde “başmabeynci” ve “kabcıbaşı” da denilmektedir(Eryılmaz, 1999: 16).

Herkese yarayan fakat hükümdarlara daha çok yarayan kitaba “Kutadgu Bilig” adını vermesini, “kitaba Kutadgu Bilig adını koydum ki, okuyanı kutlandırısın” diyerek açıklamaktadır (Arat, 1974: 1).

KUTADGU BİLİĞ

Yusuf Has Hâcib, “Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum, okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim. Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım, bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir” (Arat, 1974: 36). Kut, Türkçe’de saadet ve devlet manalarına gelir. Kutadgu Bilig, kutluluk bilgisi, saadet bilgisi, devlet olma bilgisi, devlet idaresi bilgisi anlamına gelmektedir. Kutadgu Bilig gerek fert olarak gerek cemiyet halinde yaşayan insanların, iyi bir siyasetle idare edilip, dünyada ve ahirette mesut olmaları için tutmaları gereken yolları göstermektedir.

Bu eser devlet adamlığı, devlet yönetimi, hükümdarlık, vezirlik, komutanlık, eğitim, bilgi gibi konular üzerinde, adalet, akıl, devlet ve kanaati temsil eden dört şahıs konuşdurulup tartışılır. Kutadgu Bilig genellikle bir siyasetname, siyaset kitabı şeklinde tanımlanmakla birlikte değişik insan ve toplum meselelerini kapsar, roman-hikâye yöntemiyle kaleme alınmış olup çeşitli devlet, hukuk, insan ve toplum meseleleri üzerinde geçen karşılıklı konuşmalardan meydana gelmiştir. Temsil niteliğini taşıyan eserde düşünceler, görüşler, konuşmalar arasında verilmektedir.

Kutadgu Bilig alegorik yani yarı hikâye, yarı tiyatro tarzında kurulmuş, manzum bir mesnevi, bir münazara karakterindedir (Dilaçar, 2003: 71).

Kutadgu Bilig’in tercümesini yapan Reşid Rahmeti Arat bu konuda “Eser, yarı hikâye ve yarı temsil tarzında, arada hareketi hazırlayıcı ve izah edici monologlar ve canlı tabiat tasvirleri ile süslenmiş olan, meseleleri ele alış tarzı ve bunu yaparken gösterdiği samimilik, eserin hala gönüllere hitap ettiğini ve insanları düşündürdüğünü göstermektedir” (Arat, 1974: IX).

Kutadgu Bilig’de işlenen esas tema “ideal insan”dır. Yusuf Has Hâcib, kendi devrindeki ideal bir insanda bulunması gereken vasıflar üzerinde durur. Bu insan bütün kötü vasıflardan arınmış ve iyi huylarla bezenmiş bir insandır. Allah’a sıkı sıkıya bağlı, takva sahibi bir mümindir. Zamanının bütün ilim ve hünelerini öğrenmiş bir âlim ve hâkimdir. Bütün alfabeleri ve dilleri bildiği gibi şiir, belagat, hesap, hendese vb. hünere sahiptir. Adaletten ve doğruluktan şaşmaz, ağır başlı ve alçak gönüllüdür. Hırsızlık yapmaz, yalan söylemez, içki içmez, dedikodu etmez. Son derece cömert ve

iyilikseverdir. Etrafındaki insanlara merhametli ve insafli davranır. Âdet ve ananelere, görgü kurallarına uygun hareket eder.

Eserin temeli dört kavram üzerine kurulmuş, bunlar kişileştirilerek eser ortaya çıkartılmıştır. Yusuf Has Hâcib hikâyesini, dört kavramı temsil eden dört şahsın karşılıklı konuşmaları üzerine kurmuştur. Hükümdar Kün Togdı “adalet”, vezir Ay Toldı “baht”, vezirin oğlu Ögdülmiş “akıl”, vezirin kardeşi Odogurmuş “akıbet” kavramlarını temsil etmektedir. İkinci derecedeki şahıslarda, Ay-Toldı’yı hükümdara tanıtan Küsemış, Odogurmuş’ın müridi Kumaru, Odogurmuş’tan haber getiren kişi, haberci, Odogurmuş’ın yanında çalışan adamdır. Ancak bunlar konuşmalara katılmazlar

Orta-Asya’da kurulan ilk Müslüman Türk devleti olan, Karahanlı Devleti’nde yazılan eserde güçlü bir İslâm-İran etkisi olmakla birlikte Arapça ve Farsça sözcükler yüz tane kadardır. İlginç olan, bunların içinde İslâmiyet’e ait “helâl, haram, ecel, şükür, dua, şeriat, tarikat, fazl, nimet” gibi sözcükler bulunmasına rağmen ve Yusuf Has Hâcib, Müslüman olduğu halde “Allah” kelimesinin bir kez bile kullanılmamış olmasıdır. Genellikle Türkçe “Tanrı”, “İdi”, “Bayat”, “Ugan” ve seyrek olarak da Arapça “Rab” kelimeleri kullanılmıştır. Peygamber” ve “Resul” kelimeleri de kullanılmamış, onların Türkçe karşılığı olan “Yalavaç” ve “Savcı” tercih edilmiştir (Dilaçar, 2003: 72).

W. Barthold’a göre Kutadgu Bilig, “Padişahlara, memurlara vesair halka ahlak öğretmek için yazılan, Şarkta, bu arada İran’da, çok yaygın eserler grubu arasına sokulabilir. Eser “baştan sonuna kadar İslam ruhiyle” yazılmıştır ve Uygurlardan geçmiş olması ihtimali azdır” demektedir (İnalçık, 2005: 11).

Eserin bilinen üç nüshası Taşkent, Kahire ve Viyana’dadır. Bunların hepsi de eserin yazıldığı dönemden çok sonra, eserin aslından değil de, kopyalarından alınmış ikinci kat kopyalardır. Bu nüshalar, buldukları yerlerin adları ile ilk bulunan nüsha 1439 yılında Herat’ta bulunmuş ve çok kötü bir Uygur yazısı ile yazılmıştır. İlk önce Tokat’a sonra İstanbul’a getirilen eser daha sonra Viyana’ya götürülmüştür. Uygur harfleri ile yazılı olan Viyana nüshası 1439’da Herat’ta kopya edilmiştir. Aynı yüzyıl içinde Tokat’a, oradan da 1474’de İstanbul’a getirilmiştir. Ünlü tarihçi Hammer, bunu XIX. yüzyıl başlarında İstanbul’da satın alarak Viyana Saray Kitaplığı’na vermiştir. Bilim dünyasında ilk tanınan nüsha budur (Dilaçar, 2003: 9).

İkinci bulunan ve 1896 yılında Mısır’da ortaya çıkan nüsha Arapça yazılmış ve Kahire’de bulunmaktadır. Arap harfleri ile yazılı olan ve Kahire’deki Kral Kitaplığı’nda bulunan Mısır nüshasının ne zaman yazıldığı belli değildir. Bu nüsha 1896’da tespit edilmiştir (Dilaçar, 2003: 9).

1914 yılında Arapça yazılmış olan üçüncü nüsha Türkistan'ın Fergana ilinin Nemengâh şehrinde bulunmuştur. Bu nüsha şimdi Taşkent'te bulunmaktadır ve eldeki nüshaların en eskisidir ve XIII. yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır (Dilaçar, 2003: 9).

KUTADGU BİLİG'DE İYİ YÖNETCİLERİN VASIFLARI

Yusuf Has Hâcib, devletin beka bulması, hâkimiyetini koruması, harap olarak elden çıkması konularında açıklayıcı bilgiler vermekte, devlet işlerinin ihmale gelmediği, bunların zamanında yapılmamasının yıkılışa yol açtığı, yöneticilerin iyi birer insan olmaları, insanlık yapmaları, insanlara karşı iyi davranmaları hususunda uyarılarda bulunmaktadır.

Bundan dolayı Yusuf Has Hacib eserinde, toplumdaki farklı insan ve meslek mensuplarının sahip olması gereken vasıflar, uymaları gereken hal ve hareket tarzları ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Kutadgu Bilig, Bey (Hükümdar), Vezir, Kumandan (Komutan), Ulu Hacip, Kapug Başçısı (Kapıcı Başı-Teşrifatçı), Yalvaç (Elçi), Kâtip (Saray Kalemi), Hazinedar, Aşçıbaşı, İçkicibaşı gibi yönetici sınıfında görevli olacak olan kişilerde bulunması gereken vasıfları ve nasıl hareket edecekleri tek tek sayarak, çeşitli bilgiler vermektedir (Arat, 1974: 146-224 ve Dilaçar, 2003:108-112).

Hükümdar'da (Bey'de) Bulunması Gereken Vasıflar

Bey, doğarken beylikle doğar, görerek öğrenir. Tanrı kime bu beylik işini verirse, ona işi ile mütenasip akıl ve gönül de verir. Türklerde devlet hayatında Hükümdarlık (Beylik) Tanrı lûtfu bilinmiştir. Kutadgu Bilig'de "Ey hüküm sahibi, Tanrı sana kut ve devlet verdi" beytinde belirtilmiştir (Başer, 1995: 100).

Hükümdarın sahip olması gereken kişisel vasıflar, bütün nasihatnamelerde en önemli bir konudur (İnalçık, 2005: 18). Her şeyden önce hükümdar idarede, akla ve bilgiye dayanmalıdır. Akıl ve bilginin gerekliliği Kutadgu Bilig'de uzun parçalar halinde sık sık tekrarlanır. Akıl ve bilgi ile hareket eden iki dünyada da kutlu olur.

Kutadgu Bilig'de idare edenin başta gelen vasıflarından biri hilmdir (yumuşaklık), tebaasına karşı yumuşak ve bağışlayıcı olmasıdır. "Kim, halka hâkim olursa onun tabiatı yumuşak, tavrı ve hareketi asilâne (soylulara yakışır bir biçimde) olmalıdır. Onun dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi alçak gönüllülük göstermelidir". Hükümdar, adalet, kanun ve cezalandırmayı temsil ettiği için hislerine bağımlı değildir. Fakat idare başında olan vezir mutlaka yumuşak ve tatlı sözlü olmalıdır.

Hükümdar olmak için insanın asıl soydan gelmesi gerekir, Hükümdar cesur, kahraman, kuvvetli ve pek yürekli olmalıdır. Babası bey ise, oğul bey doğar, o da babaları gibi bey olur. Hükümdarlık

bilgili ve akıllı olmalıdır, cömert ve yumuşak huylu olmak da lazımdır. Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır, özü, sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır.

Hükümdar çok ihtiyatlı ve çok da uyanık olmalı, beyler ihmalkâr olurlarsa, bunun cezasını başkaları çeker. Ey bey, işi işin ehline, işe yarayana, hareketi doğru ve dürüst olana ver. Beyler hizmetkârlarına dikkat ve hizmete girecekleri de esaslı bir şekilde tecrübe etmelidir. Eğer bir bey işi ehliyetsiz bir kimseye verirse, ehliyetsizliği başkası değil, kendisi göstermiş olur.

İyi nam ve şöhretle adının yayılmasını istersen, bey bir de şu beş şeyi kendinden uzak tutmalıdır. Biri acelecilik, ikincisi cimrilik ve üçüncüsü hiddettir, bunlara karşı mukavemet et, mağlup olma. Bir bey için fena olan şeylerin dördüncüsü inatçılıktır, yakışmayan bu şeylerin beşincisi, şüphesiz, yalancılıktır. Bey içkiye müptela, müfsit ve kaba olursa, onun bütün halkı da ayyaş olur. Bütün faziletlerde herkesten üstün olmalı, halka karşı adaletle muamele etmelidir.

Düşmanım küçük diye, sen ihmalkâr davranma, niçin korkayım diyerek övünme. Düşmanın varsa, onu ihmal etme, düşmana karşı düşmanca hareket et, iyi huylu insana karşı da halim-selim ol.

Yönetimindeki milletin sevgisini kazanabilmek için, iktidar sahibinin güçlüğü, cesur, kahraman, bilgili, tecrübeli, adaletli, doğru, ileri görüşlü ve uyanık bir insan olması gerekir(Arat, 1974: 153).

Kutadgu Bilig’de sık sık vurgulanmaya çalışılan, her zaman saygı duyulan bir bey (hükümdar) olarak kalabilmenin formülünü şu dört madde de özetlemek mümkündür;

I- Doğru sözlü olmak,

II- Memlekette kanunu tatbik etmek

III- Eli açık ve cömert olmak, halka karşı şefkat göstermek,

IV-Düşmana boyun eğdirmek ve memleket işlerini yapmak için azimkâr ve cesur olmak.

Vezir’de Bulunması Gereken Vasıflar

Kutadgu Bilig’de, vezirin beylerin elleri olduğu belirtilmektedir. Beylerin (hükümdarların) yükünü yüklenen vezirdir, beyliğin temelini sağlamlaştıran da vezirdir. Akli çok ve bilgisi deniz gibi derin ve geniş olmalı, her iş elinden gelmeli ve beyin yüzünü güldürmelidir. Vezirlik mühim bir iştir, bu iş için seçkin insan lazımdır, o doğru ve asil tabiatlı olmalıdır.

Vezir imanlı, takva sahibi ve temiz olmalı, memleket ve halk ondan her bakımdan emin bulunmalıdır.

Vezir hayâ sahibi, gözü tok ve itimat edilir bir insan olmalıdır, insanların kabası hayâsız adamdır. Hizmetkârların başı olan vezir doğru hizmet etmezse, beylerin işi hep eğri olur.

Vezir hesap bilir, âlim ve zeki olmalıdır, bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir.

Bey onun vasıtası ile bütün arzularını elde eder, durum ne olursa olsun, bütün işi düzene girer. Halkı zenginleşir, memleketi de tanzim edilir, hazine çoğalır, beyin hayatı saadet içinde geçer. O bu

dünya saadetini elde ettiği gibi, öbür dünya saadetine de nail olur, uzun zaman hep devlet ve ikbal içinde yaşar.

Kumandan'da Bulunması Gereken Vasıflar

Kutadgu Bilig'de, komutan o toplumun en seçkin şahsiyetlerinden biri olup, hizmet verdiği milletin tüm üstün vasıflarını şahsında toplayan seçkin kişilerden biridir. Komutan için sadece kuvvet kafi değildir, aynı zamanda siyaseti de bilmesi gerekir(Başer, 1995: 112). Halkın emel ve arzularını iyi bilen, ordusunu, vatan ve millet çıkarlarını her şeyin üstünde gören, şeref ve namus için hayatını hiçe sayan, birliğinin heyecan ve moralini daima canlı ve ayakta tutmasını bilen, her şeyi ile örnek bir askerdir.

Anlaşmak istemeyen düşmanın uykusunu kaçırmak için, şüphesiz hükümdara bir ordu kumandanı lazımdır. Bu işe çok çevik, sert, tecrübeli, tam ve pek yürekli bir adam lazımdır. Cömert, cesur, alçak gönüllü, sofrası açık ve soğukkanlı olmalıdır.

Çoluk-çocuk ve karım diye, mal toplamamalı veya mülk ve bağ-bahçe edineceğim diye, gümüş yığmamalıdır.

Kumandan haysiyet sahibi olmalıdır, o şerefi için düşmana karşı koyar ve intikamını almadan, ondan yüz çevirmez.

Onun yüreği harpte aslan yüreği gibi ve dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi, kurt gibi kuvvetli, ayı gibi azılı, yaban sığırı gibi kinci olmalıdır.

Söyledikleri doğru olmalı ve sözüne emniyet edilmelidir, büyükler yalancı olursa halkın itimadı kalmaz. Bir kimse bir yararlık gösterirse, ona derhal mükâfatını vermeli ve bununla onun yüzüne güldürmelidir.

Yaralanan varsa, sen bakıp, tedavi ettir, esir olan varsa kurtar geri al. Eğer ölen varsa, hürmetle kaldır, çoluk-çocuğu varsa onlara hakkını ver.

Ey devletli hükümdar, şu iki vazife büyük vazifelerdendir, büyüklüğün adıdır. Biri vezirlik, ikincisi ordu kumandanlığıdır, bunlardan biri kılıç tutar, biri kalem. Memleketin nizamını ve dizginini bu ikisi ellerinde tutar, bu ikisi el-ele verirse, onu kim koparır. Bey iyi ve insanların seçkini olduğu gibi, bu iki hizmetkârı da, halk arasında ileri gelen kimseler olmalıdır. Bir memleketi kılıç ile derhal ele geçirmek mümkündür, fakat kalem olmayınca, insan onu elinde tutamaz.

Elçi'de Bulunması Gereken Vasıflar

Elçi insanlar arasında mümtaz, akıllı, bilgili ve seçkin ve çok cesur bir kimse olmalıdır. Tanrının kullar arasında en seçkinleri ve insanların en iyileri onun elçileri idi.

Elçi gözü, gönülü tok, içten bağlı, itimat edilir, doğru ve dürüst tabiatlı bir insan olmalıdır.

Elçi hayâ sahibi, çok sakin ve nazik bir insan olmalı, hilm ile beraber, her türlü bilgiye de sahip bulunmalıdır.

Konuşurken, bütün dilleri konuşmalı;, yazarken bütün yazıları yazmalıdır. Çok kitap okumalı, her ilimden ve tıptan anlamalıdır.

Karşısına ne gibi meziyetler ile çıkarlarsa çıksınlar, o rakiplerini yenmeli ve kendisini saydırmalıdır. Sorulan suale doğru cevap verebilmesi için, onun sözden anlar ve hazır cevap bir kimse olması lazımdır.

İçki içmemeli ve nefsine çok hâkim olmalıdır, nefsine hâkim olan insan, kendisini saadete erdirecek kudrete sahip olur.

O kuvvetli bir hafızaya sahip olmalı ve sözü unutmamalı, ne gibi söz duyarsa duysun, onu sıkı tutmalıdır.

Elçi, temsil ettiği devletin ve iktidarın dili, gözü, kulağı ve o milletin aynasıdır. Temsil ettiği toplumun, uluslararası siyasette, tüm sorumluluklarını yüklenerek ağır bir görev üstlenmişlerdir. Elçinin bilgi, beceri ve yetenekleri yanında, siyaset ilmini de gayet iyi bilen ve toplumun kanun, nizam, gelenek, görenek ve töresine de son derece bağlı olması gerekir.

Katip'te Bulunması Gereken Vasıflar

Beyler kendileri ne kadar bilgili olurlarsa olsunlar, sözlerini yazmak ve sırlarını saklamak için, onlara kâtip lazımdır. Hükümdarların sırlarını bir vezir bilir birde kâtip.

Kâtip içki içmemeli ve temiz tabiatlı olmalı, yakışık olmayan bütün hareketleri kendisinden uzaklaştırmalıdır.

Bütün memleketlerde işleri hep yazı düzenler, yazı yazarlarda doğru ve dürüst olmalıdır.

Kâtip sabah-akşam kapıda durmalı, lazım olduğu zaman hazır bulunmalıdır. Sabahleyin kalkınca, kapıdaki vazifesinin başına geçmeli, sabah-akşam nöbetçileri yerinde tutmalıdır.

İtimat edilemeyecek kimseleri onun yanından uzaklaştırmalı, şüpheli kimselere karşı ihtiyat tedbirleri almalıdır.

Hazinedar'da Bulunması Gereken Vasıflar

Hazine, altın, gümüş, mücevher gibi değerli şeyleri saklandığı yer, hazinedar ise, bu yeri idare ve muhafazaya memur olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Servetin günden güne ve saadet içinde artmakta devam etmesi için, hazinedarın gözü tok olmalı, tavır ve hareketi de güven telkin etmelidir.

Hazinedar içki içmemeli, helali haramı ayırt edebilir olmalı, her türlü hesabı yapabilmeli ve nefsine hâkim olmalıdır, nefsine hâkim olan insan saadet bulur.

Hazinedar usta bir muhasebeci olması ve her çeşit kaydı bilmesi lazımdır, hesabın iyice tutulması için, dikkatle kayda geçmesi gerektir.

Bilgili, akıllı, tavır ve hareketi doğru olmalıdır, akıllı insanların işi daima iyi olur.

Hazine ve servetin israf edilmemesi için, hazinedar eli sıkı ve ihtiyatlı olmalıdır, cömertliğe lüzum yoktur.

SONUÇ

Türk-İslam fikir ve sanat hayatı içerisinde, müstesna bir yere sahip olan bu eser, Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar, Türk kültür ve yönetim tarihinin de bir eseridir.

Türkler'in İslamiyet'e yeni girmekte olduğu dönemlerde yazılan Kutadgu Bilig gerek fert bazında gerek toplum bazında insanları saadete ulaştırmak için bir yandan İslam geleneğine bir yandan da Eski Türk devlet anlayışına büyük önem vermiştir.

“Kut” almaya hak kazanan hükümdarın bunu elinde tutarak devletini kalıcı kılmak, halkını saadete erdirmek için izlediği yolda gerekli olan prensipleri ortaya koyan törenin, Karahanlı dönemi Türk-İslam toplumu arasındaki önemi, Yusuf Has Hâcib'in eserine de yansımıştır.

İnsan hayatının düzenini inceleyen, huzur ve mutluluğun şartlarını arayan Yusuf Has Hâcib, kitabında kanun ve devlet konusunu etraflıca işlemiş ve düşüncelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla olacak, kitabını bir devlet başkanına sunmuştur.

Kutadgu Bilig, İslam öncesi ve İslamiyet'in kabulü ile oluşmaya başlayan Eski Türk ve Türk-İslam devlet yapısının değişmez esaslarını kapsamaktadır:

Kutadgu Bilig'de başta hükümdar ve devlet hizmetinde görev alanların, taşımaları gereken vasıf ve faziletleri, adaletli olmak, akıllı olmak, cesur olmak, cömert olmak, yumuşak huylu olmak, vefalı olmak, şefkat ve merhamet sahibi olmak, sabırlı olmak, affedici olmak, şükredici olmak, bilgili olmak, namuslu olmak, içki içmemek, tok gözlü olmak, vakar sahibi olmak şeklinde sıralamak mümkündür.

Yaklaşık 937 yıl önce Yusuf Has Hâcib tarafından yazılan Kutadgu Bilig, “Bu kitap çok aziz bir kitaptır, bilen için bir bilgi denizidir” sözüyle kitabının değerini vurgulayıp, o dönemde var olan ve yaşadığımız dönemde de ortaya çıkan veya çıkabilecek birçok sosyal ve siyasi problemi teşhis etmiş ve bunların çözüm yollarını göstermiştir(Arat,1974: IX). Kutadgu Bilig, bizim için gerçekten sonsuz övünülecek, tükenmez bir bilgi ve güç kaynağıdır(Dilaçar, 2003: 198).

KAYNAKLAR

Arat R R (1974) *Kutadgu Bilig*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Başer S (1995) *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töreden Sevgi Toplumuna*. Seyran Kitap, İstanbul.

Dilaçar A (2003) *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Eryılmaz B (1999) *Kamu Yönetimi*. Erkam Matbaası, İstanbul.

İnalçık H (2005) *Osmanlı'da Devlet. Hukuk, Adalet*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

ISBN 978-605-7510-81-5

EUROPEAN UNION'S INTEGRATED PUBLIC POLICY APPROACH AND RELATED POLITICAL INSTITUTIONS FOR ENVIRONMENTAL HEALTH

Soner AKIN

Introduction

Addressing the conceptual implications of the integrated policy of the environment and health will contribute to the formation of the conceptual framework of this book, which is the result of a meticulous work. Therefore; First, the environmental phenomenon, which is also discussed in the traditional environmental policy, the concept of health in the focus of health policies, the environmental health idea and the environment-health discipline described as the final output of the integrated environment-health policy are discussed in the sub-section below. Environment; physical, biological, social, cultural and economic interaction. In more comprehensive definitions, it is expressed as a platform on which individuals are subject to environmental conditions (Rentier, 2002). The feature of being an inclusive cluster in any part of the universe also takes place for environmental definitions. In addition to the static elements surrounding the living things, the elements in the action forms; dynamic events are among the elements that make up the environment. In the field of understanding of biology and environmental policies, a set of elements that affect living things and their elements is called a biosphere. Biosphere is a phenomenon in which many cultural and artificial sub-environmental elements are involved, and processes such as production and consumption play a role. Under the concept of biosphere, the environment is considered a bio-physical concept. In this form of environment, biotic and abiotic elements and organisms are known to enter the known consumption and production processes (Lampkin, et al, 1999). These elements gain material dimensions in their relations with the environment. The survival, development and evolution of living things in such an environment has been associated with the concept of bio-physical environment. Many of the bio-physical evaluations are inspired by this material relationship and have brought the environment to a more materialist dimension and commodified it by a policy (Lenschow, 2002).

Today, institutions, agencies and ministries responsible for environmental policy; this bio-physical assessment is based on the environmental protection policy. However, the global environmental policies now give different meanings to the term bio-physical environment (Sterner and Coria, 2013). Therefore, the environment can be evaluated together with the interaction with humanity. In fact, this perspective is also used for this book you are reading. When the environment is kept in good quality for humanity, it can be perceived as a value. In a process that we perceive in this way, we can talk about the motifs that improve the environment. Value inference that positively affects public health can thus be shaped. The concept of environment in bio-physical definitions caused the emergence of environmental sciences. The starting point of environmental sciences is the interaction of the environment with scientific reasons. The common point of all environmental sciences is to analyze the impact of human activities on the environment (Baylis, et. al., 2008)

Environmental health is a public health branch, it is seen as a discipline which is widely accepted and the impact of natural and built environment on human health is analyzed. In applied science and politics, this concept frequently replaces the term environmental public health. In fact, the fact that environmental protection and public health are closely related is the real reason for these term analogies in the field of environmental sciences (Knol, et.al, 2010). Environmental health focuses on the contribution of natural and artificial environment to human health. On the other hand, known environmental protection disciplines spend more time on the protection of the natural environment for human health and ecosystems. Environmental health discipline is a branch of science where all physical, chemical and biological factors of human health are considered external. These factors are examined at the level that they have a modifying effect on human behavior and existence. Therefore, environmental health is distinguished from other environmental branches as a field of study (Corburn, 2005)

Body

The Ministerial Level The Environment and Health Summit is organized in Helsinki. Austria (1998), Belgium (2000), France (2: 2004 and 2009), Germany (2000), Netherlands (2002), Poland (2002), Sweden (2002), Bulgaria (1996), Finland (1994), Portugal (2008), Latvia (1998), Czech Republic (1997), Slovakia (2001), Estonia (2001), Malta (1997), Hungary (1996), Bulgaria (2008), Croatia (2002), Slovenia (1996) , Italy (1996), Lithuania (1996), Romania (1996), Ireland (1999), Uzbekistan (1996), England (1996). Nevertheless, Spain, Denmark, Cyprus, Greece and Luxembourg have not yet developed a national health-care action plan. EU candidate countries from Iceland, Serbia, Turkey and Montenegro in the NEHAP prepared, Macedonia has prepared a NEHAP of its own in 2001. Turkey, Serbia and Montenegro countries; instead of a national and wide NEHAP, only a program related to the environment and child health has been implemented in accordance with the requirements of WHO. Iceland is neither a candidate country nor a WHO, which has prepared an action plan on the environment, nor on children's health and the environment (Kahlmeier et.al., 2002)

Waste management is a product of the environment and economy common area. With the dioxin scandal in Belgium in 1999, the issue of wastes as a major threat to human health has begun to take place in the public sector. In other words, in addition to the economic aspect of waste recycling and energy policy, the health dimension came to the fore. This scandal in 1999 resulted in accumulation of chemicals (polychlorinated biphenyls) due to industrial waste oils in animal feeds, and it was discovered that chicken and egg products, especially from meat products, contained highly toxic substances. The animal husbandry industry has also suffered a great loss as millions of animals and birds perish during the same period. The sustainable and coordinated waste management system has been implemented across the EU for approximately 30 years, before and after the crisis. In recent years, environmental and health impacts have been put forward as least as energy and effective resource utilization. Pollution leakage due to bio-waste as well as methane gas

pollution from wastes threatens underground drinking water and poses a major threat to public health and the environment. Disposal of waste with proper management will prevent the release of dioxide and acid gases to the environment. WEEE is the fastest growing waste branch in EU countries and it is expected to reach a giant figure of 12 million tons by 2020. Careful collection of these wastes with heavy metal components will also help combat the health and environmental problems in the near future (Cahill et. al., 2011).

In combating pollution; while the general environmental policy of the EU is revised with new directives, it is observed that the principles of environmental policy are followed. It is clear, therefore, that the principles mentioned in the previous section serve to follow the other regulatory norms of pollution control in traditional environmental policy. For example, in the following chapters, we will cover the principles of electromagnetic pollution such as EHAP, electromagnetic pollution, endocrine system disruptors, and prevention of pollution, inter-sectoral and multi-sectoral regulations and acting together with third countries. In summary, pollution fighting strategies and regulations are maintained with the general line in the Lisbon Treaty, and in essence the integrated policy-driven structure is operated through these classical principles. It is the principle of integrating environmental policies with others. This holistic approach takes place in all of the related policies such as the fight against pollution in environmental policy and taking preventive environmental-health measures. The different themes in the directives under the responsibility of the Directorate General for Environment under the EU Commission and the general directorate responsible for climate change summarize this situation in the best way. For example, greenhouse gas trade and pollutants that damage the ozone layer are regarded as close themes and left to the responsibility of the same executive organ. In the General Directorate of Environment, the implementation of many themes ranging from nuclear security, water and air pollutants, chemicals and waste management to strategic EIA assessments has been transformed into a traceable state through directives (El-Khayat and Ameen, 2010).

However; in the implementation of important policies such as agriculture, industry, tourism, competition and free circulation policy, the integration with the environment and the struggle with pollution have not been forgotten. Secondly, the polluter pays principle and the payment of the cost of the fight against pollution are considered as a side dimension. In the legislation, the EU's Waste Framework Directive exemplifies this by putting forward the provision that wastes in the disposal process of waste belong to the waste owner. The pollutants are encouraged to pay for the pollution they cause and to encourage them to reduce pollution and to find less polluting products and technologies. This principle can be applied by setting environmental standards that pollutants must obey. Thirdly, the principle of high protection is the institutions of the EU; The European Commission, the Court of Justice, the European Parliament and the Council of Europe are mobilized for protection from pollution. These institutions; regulations, directives and decisions taken by the EU's environmental policy enforces. Fourth, policy makers are now involved in order to take action on the effects of the negative environmental pollutants that are likely to occur with caution.

Conclusion

Today, HEAL is the leading NGO in the environment, health, chemicals, pesticides, air quality and mercury. Unlike many environmental organizations, HEAL defines the theme of environment and health as its primary priority. HEAL is a consortium and has the support of member organizations from 70 different countries. The experience and know-how of the European Public Health Association was further enhanced in 2003, thanks to the involvement of members from many fields such as health care professionals, insurance specialists, caregivers, cancer, asthma specialists, youth and women's solidarity representatives. One of the main objectives of HEAL is to integrate the environmental needs of the EU into public health policies with a starting origin. In fact, during the final assessment of the EU environmental-health action plan and the understanding of its outputs at the national level, the assistance of the HEAL organization before the Belgian Federal Ministry of Environment is an example of HEAL's competence in the field. HEAL's own and political evaluation and independent evaluation of commercial-economic criteria has begun to generate resources for new political decision makers. When EHAP was finalized in 2010, the Belgian Government took over the Presidency of the Council for 6 months and made attempts to ensure the long life of the EHAP outputs. One of these initiatives was the EHAP Evaluation and Future Outputs Report, which was prepared by the Belgian Ministry of Environment together with HEAL, one of the main NGO representatives. Another is the conference on the theme of inter-ministerial environment and health.

The concept of environment-health integrative policy is included in a planner profile. The EU adopted an understanding of the current policy instruments and practices, which together with strategic institutions and legislative resources, considered the general method. For this reason, environmental action programs and themes included here are the main integrated environmental-health policy instruments, and the integrated directives and targets are required to be carried out by the Commission. As other sections review the environmental action programs and the EHAP short European Environmental Health Action Plan, it is worth first to look at other established financial, technical and institutional instruments.

References

- Baylis, K., Peplow, S., Rausser, G., & Simon, L. (2008). Agri-environmental policies in the EU and United States: A comparison. *Ecological economics*, 65(4), 753-764.
- Cahill, R., Grimes, S. M., & Wilson, D. C. (2011). Extended producer responsibility for packaging wastes and WEEE-a comparison of implementation and the role of local authorities across Europe. *Waste Management & Research*, 29(5), 455-479.
- Corburn, J. (2005). *Street science: community knowledge and environmental health justice (urban and industrial environments)*. Massachusetts Institute of Technology Press: Cambridge.
- El-Khayat, M. M., & Ameen, E. E. (2010, December). Renewable energy in Egypt—Challenges and prospects. In *Thermal Issues in Emerging Technologies Theory and Applications (ThETA)*, 2010 3rd International Conference on (pp. 277-280). IEEE.
- Kahlmeier, S., Künzli, N., & Braun-Fahrländer, C. (2002). The first years of implementation of the Swiss National Environment and Health Action Plan (NEHAP): lessons for environmental health promotion. *Sozial-und Präventivmedizin*, 47(2), 67-73.
- Knol, A. B., Slottje, P., van der Sluijs, J. P., & Lebet, E. (2010). The use of expert elicitation in environmental health impact assessment: a seven step procedure. *Environmental Health*, 9(1), 19.
- Lampkin, N., Foster, C., & Padel, S. (1999). *The policy and regulatory environment for organic farming in Europe: Country Reports*. Universität Hohenheim, Stuttgart-Hohenheim.
- Lenschow, A. (Ed.). (2002). *Environmental policy integration: Greening sectoral policies in Europe*. Routledge.
- Rentier, A. (2002). *Europe: Policy-Making without Legislating?. Common goods: Reinventing European and international governance*, 185.
- Sterner, T., & Coria, J. (2013). *Policy instruments for environmental and natural resource management*. Routledge.

THE POLITICAL INSTABILITY AND TURKISH AGENTS

Soner AKIN

Introduction

Assad regime brutal and ruthless attacks result in a forced migration wave from Syria to Turkey for opponents that have occurred, Turkey led to the end of the door to these people persecuted by the rulers of their countries. First of all, immigrants' residence and activities within the country were suspended by legal legislation, no problems were raised, a significant part was placed in established shelter centers and health, education, shelter and nutrition services were provided free of charge. Such a large wave of migration has brought some security problems along with other problems. In this study; He explained the concept of immigration, after the wave of immigration from Syria to Turkey and lived briefly describes the result of this wave of immigration emerging issues, security issues which have been addressed or that may have occurred. It is understood from these definitions that foreigners coming from outside Europe cannot go beyond their status even if they have all the relevant criteria. Turkey in terms of prevailing in this case, differs from the classic understanding of international refugee law. In international refugee law, the status of asylum seeker is a temporary situation and it becomes a refugee status upon the occurrence of the conditions; it is not possible for a person who is considered as an asylum seeker in Turkish law to be a refugee because of geographical restriction for those coming from outside Europe. From Syria to Turkey experienced the largest forced mass migration results have emerged on a number of concerns in the host country citizens. When the number of immigrants is very problematic in the region, this migration wave may inevitably cause some problems. One of these problems is security risks. This section contains safety problems caused by the wave of immigration occurred from Syria to Turkey; problems related to border security, problems that may be caused by people living in accommodation centers, those who are not living in the shelter center and those who are registered, and the security problems that may arise due to those who have no registration are discussed in the sub-headings. Security risks in the Middle East region could not be addressed due to the limitation of the work.

Body

As a result of the political instability in Syria and the ongoing internal conflicts that started in March 2011, millions of people left their homelands and had to migrate to the neighboring countries which were safer. The longest border with neighboring Syria, which since Turkey in April 2011. There is a very close relationship between economic stability and political stability. Of course the country's production quantity is also important for economic stability. However, changes in the production amount are longer term (Salihi, 2016). Syrians problem except for Turkey's EU membership negotiation date cannot be taken because it contains an ambiguity in the political sense or could be expected market uncertainty has seriously affected in a negative way. These facts give the necessary message to the actors in the economy regarding the continuation of economic stability (Öztürk ve Çoltu, 2018). The message is primarily from state administrators. They should stay away from all sorts of words and behaviors that resemble political instability. Of course, other actors have duties in this regard. But in a capitalist economic system, what they can do is very limited. Because

individuals, firms and the outside world will seek to benefit from the instability in the economy while pursuing the maximization of profit and benefit. In this case, the state governors have to take full responsibility conflict in Syria has opened its doors to the rest forced to leave their homeland due. It is very important that power in a country is consistent in domestic and foreign politics. The deviations from the conception of inconsistency, variability and democracy in the understanding and implementation of political administration leave the rulers in a difficult situation in the face of both the electorate and the international arena and the loss of reputation and dignity. The inconsistency in a country's domestic and foreign policy is called lack of political stability. Politically organized countries that do not exhibit deviations in their politics experience the beauty of internal and external peace. If she fails, she will lose confidence and become one of the only countries in the world (Şen, 2013).

The economic structures and indicators of countries are directly proportional to political stability. The economy needs consistent and regular politics in order to be successful. Political turmoil, government crises, government inconsistent decisions negatively affect the economy. Capital owners do not want to invest in an unpredictable economic structure. Capital, which cannot see the future of politics and cannot believe in the continuity of political power, is inevitable for political instability to bring the economy to a narrow cove with significant socio-economic problems.

It is seen that especially the left-leaning parties in Syria and the Hatay issue are interested and closely interested in the issue. The general approach of these parties is that the Syrian issue is experienced as a result of the provocation of imperialist powers and the West aims to seize resources in Syria. Turkey is also thought to act on behalf of the West in this effort. Founded more than 10 years in the Turkey-Syria relations, stability are revealed as multidimensional and deep declined sharply within a few months. The relations that were stretched in a short time were directly reflected in Turkish domestic politics and different political parties and non-governmental organizations expressed their views on the Syrian issue. The Syrian issue has been brought to the agenda so much that a foreign policy issue has become an internal policy issue for a long time. It is also necessary to examine the Gulf countries' fears of political instability within their borders, the identity of citizenship and what it means to be a citizen of a Gulf State. Gulf countries are based on the very sensitive population balance should be taken into account. Only in the Gulf countries you or your partner is working full-time work permit is granted. Without your work it is not possible to stay here for an indefinite period. It is very difficult for the threats against demographic changes and identities to be overcome by public pressure or by diplomatic pressures from Western countries(Kardaş, 2014).

Conclusion

People may have to migrate from the places where they live in order to save their lives, to achieve prosperity, to get rid of the pressures and to live in a safe country due to political instability, economic troubles, sectarian conflicts, riots and war. In addition to emigration in the chaos, the

decision to migrate is not easy. The persons to migrate should first be mentally prepared for this case. In other words, it is not easy for human beings to grow up and to leave their homeland (Güney ve Konak, 2016). When people have to migrate, the possibility of not being able to see family members, friends and relatives again is not easy to adopt. The migration from Syria to our country has had a significant impact on the demography, economy and social life of many cities, especially our border provinces. The continuation of the political crisis and conflict situation in Syria increases the uncertainty about the asylum seekers in our country and may cause some tensions in the social structure. In this case, positioning them as permanent guests at a party or reception of asylum seekers from Turkey, will be developed on the issue from the other side makes it necessary to reconsider the legal regulations and policies (Demirel, 2013)

It may be possible for migrants to be based on voluntariness (voluntary migration), and can be carried out with various motives and due to a forced migration. Population exchanges between states, deportations, dangers of death, torture and fear of punishment, pressure on individual freedoms by the authority of the authorities for various reasons may cause compulsory migration. Syria in terms of impact of refugee movements that took place in Turkey, primarily in the border province in concentrated on, later in the migration process, the country with the dispersal of asylum seekers to a large part of the country can be said to arise noticeable reaction in general. The effects of this can be observed across Turkey, especially on the social effects of demographic change, economic impacts, impacts on the perception of security and basic needs / services purchases is possible to classify the form of effects on. These effects can be intersected or intertwined at many points. Therefore, although the evaluation areas are collected under separate headings, they should not be understood as independent and disjointed.

References

- Demirel, C. A. (2013). Türkiye'ye Göç Eden Suriyelilere İlişkin Haberler ve Kamuoyuna Olası Etkileri. II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, 461-478.
- Güney, Ü., & Konak, N. (2016). Bolu'da Suriyeli ve Iraklı sığınmacılar vatandaşlık ve kaynak dağılımı temelinde öteki algısı.
- Kardaş, Ş. (2014). Türkiye ve Ukrayna krizi: Suriye krizinin izdüşümleri. Ortadoğu Dergisi, 62-77.
- Öztürk, S., & Çoltu, S. (2018). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri.
- Salihi, E. (2016). Suriyeli göçmenler hakkında yazılan uluslararası raporlara dair bir değerlendirme.
- Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. Yasama Dergisi, 23, 55-76.

İSLÂMİYET'İN KABULÜ ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE YÖNETİM ANLAYIŞI

Fatih Bilal ALODALI

1. GİRİŞ

İslâm öncesi Türklerin tarihleri hakkında bilgiler eski Çin tarih kaynaklarından elde edilmektedir. İslâmiyet'in kabulü öncesi Türkler, bugün Orta Asya diye bilinen yerde, Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasında Çinlilere komşu olarak yaşamışlardır. Eski Çin tarih kaynaklarında bu bölgelerde yaşamış olan Türk hükümdarlarının ve devletlerinin adları hep Çince yazıldığı için bu isimlerin asıl Türkçedeki karşılıkları tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca o çağlarda Türkler, “Türk” adıyla da anılmamaktaydılar.

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türklerde, devlet kavramı hakkında ilk yazılı kaynağa Orhun Abideleri'nde rastlanmaktadır. Türkler tarafından yazılmış ilk tarihi vesika olmaları itibariyle eski Türk yönetim ve kanun anlayışı hakkında yazılı bilgiler bulunduran abideler, Baykal Gölü'ne dökülen Orkun Nehri'nin doğu kıyısı yakınlarına dikilmiştir.

2. İSLÂM ÖNCESİ TÜRKLERDE DEVLET KAVRAMI

Bilge Kağan, Kül Tigin (Tegin) ve onların veziri olan Tonyukuk'un hatıraları için dikilen Orhun Abideleri'nde geçen “il” kelimesi devlet anlamında kullanılmaktadır (Arsal, 1947: 263-264).

Eski Türkçe'de devlet kelimesi yerine kullanılan “il”, bir devlet başkanının (hakan) sorumluluğu altında boy (kabile) ve budunların (kabileler birliği) işbirliğinden oluşan, birleşmiş halkı (bodun, kün) ile müşterek idari ve hukuk nizamı (töre) ile yurdu koruyan ve milleti refah, huzur ve barış içinde yaşatan bir siyasi kuruluş olarak ifade edilmiştir (Kafesoğlu, 2003: 233).

Kaşgarlı Mahmut (1008-1105), Divân-ı Lügati't-Türk'te “il” kelimesini barış anlamında kullanmıştır (Gökalp, 1974: 36). “İl” kelimesi hem devlet hem de barışın bir ifadesi olarak iç içe kullanılması İslâmiyet'in kabulü öncesi Türklerde “barış” ile “devlet”in birbirlerine nasıl bağlı olduklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Niyazi, 1996: 21). Ayrıca “İl” kelimesi millet manasına geldiği gibi (Nur, 1978:13; Arsal, 1947: 264-265), daha sonraları Türklerin hem siyasal toplumuna ad olmaya, halk-ülke manalarına da gelmeye başlamıştır (Gökalp, 1974: 36).

Kutadgu Bilig'de “memleket, ülke” kavramları da devlet anlamında kullanılmaktadır. Buradaki ülke veya memleket kavramları, sınırları ve hükümdarı belli bir yeri ifade etmek için kullanılmıştır. Hükümdar'la Ay-Toldı'nın konuşmasında da “Ey devletli Hükümdar” şeklinde söze başlanması, sınırları belli bir toprak parçasının yöneticisi olduğuna vurgu yapmak içindir (Arat, 1974)¹.

¹ Beyitler: 720, 1070, 1085, 1393, 1418, 1482, 1585, 1679, 1905, 1918, 2037, 2146, 2417 ve diğer beyitler (Arat, 1974: 63, 88, 89,109, 111, 115, 123, 129, 145, 146, 154, 161, 180).

“İl” kelimesinin yerini günümüz Türkçe’inde, İslâmiyet’le dilimize giren “devlet” kavramı almıştır. Arapça’da “devlet” anlamında ki “mülk” kelimesi de dilimize geçmesine rağmen yaygın bir şekilde kullanılmamıştır (Niyazi, 1996: 22-23).

3. İSLÂM ÖNCESİ TÜRKLERDE DEVLETİN UNSURLARI

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde, devletin unsurları ülke (ulus), halk (kün), bağımsızlık (oksızlık) ve kanun (töre) olarak ifade edilmiştir (Kafesoğlu, 2003: 233-247).

Ülke ve halk, devletin hazırlayıcı unsurları olurken; hâkimiyet ise devleti meydana getiren temel unsur oluşturmaktadır. Ancak bu unsurlar, sadece Türklere has olmadığı gibi her milletin oluşumunda da değişik kelime ve kavramlarla ifade edilmiştir. Ülkesiz bir topluluğun devlet kurması düşünülmediği gibi her milletin ülke anlayışlarının da aynı olmasını düşünmek mümkün değildir. Eski Yunanlılar için en ideal ülke olan site, halkının ekip biçtiği yerler olarak ifade edilen topraklar iken; İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde Oğuz Kağan Destanı’nda “gökyüzü çadırımız” denilerek, ülke sınırlarının çok geniş olmasının arzulandığı ifade edilmiştir (Niyazi, 1996: 34).

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerin “ulus” dedikleri ülke (Kafesoğlu, 2003: 235), Türklerde hiçbir zaman kuru bir toprak parçası olarak görülmemiştir. Orhun Abideleri’nin doğu cephesinde ülke “mukaddes yer ve su” olarak nitelendirilmiştir (Niyazi, 1996: 34; Ergin, 1988: 51).

Halk, “kün” kavramı ile ifade edilmiş, “il” ve “kün” kelimeleri sürekli olarak bir arada kullanılmıştır (Kafesoğlu, 2003: 237). Bilge Tonyukuk, diktirmiş olduğu kitabede devletle milletin birbirinden ayrılmalarının mümkün olmayacağını, şu şekilde ifade etmiştir (Öztürk, 1973: 29; Niyazi, 1996: 41; Ergin, 1988: 61):

“İlteriş² Kağan kazanmasa, ben kendim Bilge Tonyukuk kazanmasa il’de, Türk milleti de insanlar da yok olacaklardı. İlteriş Kağan kazandığı için, Bilge Tonyukuk kazandığı için il’de il oldu, millet de millet oldu”.

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde devletin asıl sahibi olan millet, devletlerinin kuruluşunda ve idaresinde büyük rol oynamıştır. Devleti yöneten hükümdarın en önemli vazifeleri; halkını ve topraklarını korumak, adaleti yerine getirmek, asayiş ve sükûneti sağlamak olmuştur. Hükümdarlar, asıl sahibi millet olan, toprakları korumak için gerektiğinde savaşmak, bazen de canını vermek zorunda kalmışlardır.

Çin kaynaklarında anlatılanlara göre, Hun Hakanı Mete, Çinlilerle yaptığı bir mücadele sonucunda zor durumda kalarak barış istemiştir. Çin hükümdarı barış karşılığında Mete’den, kendisine ait çeşitli şeyler istemiş Mete’de bunları vermiştir. Ancak bunlarla yetinmeyen Çin hükümdarı, Çin sınırında bulunan Hunlara ait kurak küçük bir araziye de isteyince, Mete: “benden ne istediyseniz

² Bu kavram; Elteriş: (Öztürk, 1973: 29), İlteriş: (Niyazi, 1996: 41), İltirış: (Ergin, 1988: 61) olarak da ifade edilmiştir.

verdim, çünkü onlar benim malımdı, ancak bu topraklar benim değil, milletimdir. O toprakları korumak için savaşır, canımı veririm” demiştir (Arsal, 1947: 283-285; Güngör, 2007: 17).

Orhun Abidelerinde dikkat çeken en önemli vurgu, devletin kuruluşunda ne kağanlara, ne beylere, ne de aristokrat bir aileye hitap edilmediği, devletin sahibinin millet olduğu vurgusudur (Arsal, 1947:284; Niyazi, 1996: 41).

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türkler, hâkimiyet kavramını “oksızlık” kelimesiyle ifade etmişlerdir. Devlette gerçek hâkimiyet bunun yalnız yöneticiler tarafından istenmesiyle değil aynı zamanda halkın da aynı görüşte bulunmasıyla yani bütün toplulukta hâkimiyet düşüncesinin var olması şeklinde ifade edilmiştir (Kafesoğlu, 2003: 233).

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde “Kağanlık” sözü ile de ifade edilen “bağımsız devlet” düşüncesi, Kül Tigin Abidesi’nin doğu cephesinde şöyle dile getirilmiştir (Ergin, 1988: 21, 24):

“Türk halkı şöyle demiş: İl’i olan bir millet idim, şimdi il’im nerede? Kağanlı millet idim, hani kağanım?”

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde devleti meydana getiren dördüncü unsur olan Töre, kanun anlamında kullanılmakta olup, toplum hayatını düzenleyen kurallar bütününe, hükümlerine sosyal menşei ne olursa olsun herkesin uymak zorunda olduğu bir kavramı ifade etmiştir (Turan, 2000: 105).

Töre, kaynağını İslâmiyet’in kabulü öncesi Türk inanç ve görüşlerinden alan ve topluluk hayatını tanzim eden, hukuk kurallarından oluşan uyulması zorunlu olan kanunlar bütünüdür. Hükümdarlar siyasi iktidarlarını (kut’larını) bu kurallar çerçevesinde kullanabilirler, toplumda birbirleriyle ve devletle olan münasebetlerini yine bu hukuk çerçevesinde düzenlemişlerdir. Buna uyanlar, “Törük” (yâni Törelî), uymayanlar ise “Kazak” (yâni asi, töreden çıkmış) olarak ifade edilmiştir (Güngör, 2007: 171).

Töre’nin üç kaynağı vardı. Bunlardan ilki; halktı. Halkın örf ve âdetlerinden çıkan hukuka “yusun” denirdi. Töre’nin ikinci kaynağı; meclis-kurultaydı. Yani kurultayda beylerin almış olduğu kararlarıdır. Üçüncü kaynak ise, kağandı. Yani kağanın yasama faaliyetleri sayesinde ortaya çıkan kaidelerdi (Taşağıl, 1992: 110; Cin ve Akgündüz, 1990: 56).

Bozkırlarda fiilen yaşanan hayatın zamanla hukuki-sosyal değer kazanmış davranışlarını ihtiva eden töre, hükümleri değişmez kalıplar olmamış, çevre ve imkânlarla uygun yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere de açık olmuştur. Bu suretle kendi varlığını ve etkinliğini değişen çeşitli şartlar içinde sürekli koruyabilmiştir. İslâmiyet’in kabulü öncesi Türk hükümdarları, yerine ve zamanın gereklerine göre meclislerin görüşlerini alarak, töreye yeni hükümler getirebilmişlerdir. Ancak törenin anayasa hükmünde, değişmez bazı prensipleri de olmuştur (Kafesoğlu, 2003: 246-247).

Orhun Abideleri'nde sık sık töreden bahsedilmesi, töreye çok önem verildiğini göstermektedir. Abidelerde “töre” kelimesi onbir yerde geçmektedir³. Bunun altısında “il” ile birlikte kullanılmakta, beş yerde de yine “il” ile alâkası açıkça belirtilmektedir (Kafesoğlu, 2003: 246).

İl “devlet” anlamında, töre “kanun” anlamında kullanılmaktadır. Ancak töre kelimesinin kapsamı sadece kanun kelimesi gibi sınırlı değildir. Töre yazılmış yasalardan başka yazılmamış gelenek ve göreneklere hatta dini ve ahlaki esasları da kapsamaktadır (Gökalp, 1997: 21).

Töre, hakanın ve diğer yöneticilerin yetkilerine sınırlar getirdiği gibi, devletin kuruluşu ve devlet yönetiminde yetkili olacak olanlara da töre hükümlerine uygun olarak hareket etme zorunluluğu getirmiştir (Öztürk, 1973: 119-128; Ergin, 1988: 22; Niyazi, 1996: 44-53).

Devletin varlığı, törenin varlığına ve töreye uymaya bağlı olmuştur. İslâmiyet'in kabulü öncesi Türklerde törenin hükümlerine hükümdarlar bile karşı gelmemiş, töreye muhalefet eden hükümdar dahi olsa azledilmiş ve cezalandırılmışlardır (Cin ve Akgündüz, 1990: 43; Güngör, 2007: 171).

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türk devletlerinde yöneticilerin kanun (öngdi) ve töreye uymaları gerektiği, yöneticilerin kanun ve töreye uydukları takdirde, halkın da uyacağı Kutadgu Bilig'de şu şekilde ifade edilmiştir: “Beyler örf ve kanuna nasıl riayet ederlerse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder” (Arat, 1974: 159).

4. İSLÂM ÖNCESİ TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türklerde nüfusun büyük bir bölümünün geçim kaynağı hayvancılık olduğundan sürekli göç eder halde yaşamışlardır. Bunun sonucunda da yerleşik hayata geçmeleri geç olmuştur. Bozkırlarda dağılmadan, göçebe halinde yaşayabilmek ve bağımsızlığı koruyabilmek için teşkilatlanma oldukça önemli olmuştur (Niyazi, 1996: 64-65).

İslâmiyet'in kabulü öncesi Orta Asya Türk devlet geleneğinde, merkezde Hükümdarla birlikte Devlet Meclisi (Danışma Kurulu) yer alırken, bu meclisin başı olan Vezir, meclisle hükümdar arasındaki ilişkileri düzenleyen, yazışmaları yöneten, maliye işlerini yürüten üst düzey yetkililer de görev yapmışlardır (Niyazi, 1996: 93-94).

4.1. Hükümdar

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türk devletlerinde siyasi iktidar kavramı, “devlet, baht, talih, saadet” gibi anlamlara da gelen, devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç anlamında ki “Kut” kavramı ile ifade edilmiştir (Kafesoğlu, 2003: 249). Kut babadan oğula

³ Orhun kitabelerinde geçen töre konusu hakkında “...Devleti ellerine alıp töreyi tesis ettiler... Ey Türk bodunu devletini, töreni kim bozabilir?..... Kazandığımız devlet ve töremiz öyle idi.... Devletini, töresini terk etmiş.... O (İlteriş) atalarının töresine göre bodunu teşkilâtlandırdı.... Töre gereğince amucam tahta oturdu..” örnek olarak verilebilir (Ergin, 1988: 17, 24, 33, 35, 38, 46, 47).

geçerdi. Bu durum Kutadgu Bilig’de, “Babası bey ise oğul bey doğar; o da babası gibi bey olur” denilerek ifade edilmiştir (Arat, 1974: 148).

Tanrı’nın dileği ile birlikte hükümdar olmak için gerekli özellikleri taşımakla elde edilen kut, sonsuz bir hâkimiyete imkân tanımamaktadır. Hükümdarın yönetme yetkisi bazı şartlarla sınırlandırılmıştır. Kutadgu Bilig’de bu şartlar, halkın hükümdarının üzerinde sahip olduğu haklar olarak ifade edilmiş ve hükümdarın da bunları yerine getirmek zorunda olduğu belirtilmiştir. Halkının rahata kavuşması için gerekli olan bu şartların başında da “iktisadi istikrarın sağlanması⁴, adil kanunların düzenlenmesi⁵ ve asayiş’in sağlanması⁶” gelmektedir (Kafesoğlu, 2003: 256-257; Arat, 1974: 399).

Siyasi iktidarın kaynağını Tanrı’ya bağlayan İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde, hükümdara yönetme hakkı Tanrı tarafından ilahi bir lütuf olarak verilmiştir (İnalçık, 1959: 73-74; Niyazi, 1996: 45-46; Kafesoğlu, 2003: 248-249, 256). Bu nedenle Türk hükümdarları kendilerini Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcileri olarak görmüşlerdir. Hükümdarın gökten indiği inancı Hunlarda olduğu gibi onlardan sonra kurulan Göktürk ve Uygurlar’da da var olmuştur (İnalçık, 1959: 73-74; Arsal, 1947: 268-269; Taneri, 1997: 106).

Hun Hakanları mektuplarında, Tanrı’nın tahta çıkardığı Hun milletinin büyük “Tan-ju”su ibaresini kullanmışlardır. Batı Hunları, özellikle Atillâ, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu, bundan dolayı kendisine Tanrı tarafından efsanevi bir kılıç verildiğini ve verilen bu kılıçla düşmanlarını cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderildiğine inanmıştır (Niyazi, 1996: 46).

Göktürkler’de de böyle bir durumun devam ettiğini Kül Tigin Abidesi ve Bilge Kağan Abidesi’nde ifade edilmiştir (Ergin, 1988: 17, 24, 33, 35, 38, 46, 47);

“Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta ikisi arasında insanoğlu kılınmış, insanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş, Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı...”

“Tanrı gibi Tanrı yaratmış Türk Bilge Kağanı”, “yukarda Türk Tanrısı, mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiştir....”

“Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi imiş...”

Abidelerde buna benzer ifadelerle hükümdarlar, siyasi iktidarlarının kaynağını Tanrı’ya bağlayarak, kendilerini Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcileri olarak göstererek, egemenlik haklarını doğrudan doğruya Tanrı’dan aldıklarını tekrarlamışlardır. Kitabelerde Türk kağanları genellikle sahip

⁴ 5575. beyitte, gümüşün ayarının korunması olarak ifade edilmektedir (Arat, 1974: 399).

⁵ 5576. beyitte, adil kanunlar düzenlenmesi ile halkın daha iyi idare edilmesi ve birisinin diğerine tahakküme kalkışmasının önlenilebileceği ifade edilmektedir (Arat, 1974: 399).

⁶ 5577. beyitte, yolların güvence altına alınarak, yol kesen eşkiya ve haydutların ortadan kaldırılmasını ifade edilmektedir (Arat, 1974: 399).

oldukları ilahi güçle tanıtılmakta; cesur, kahraman ve bilge oluşlarından bahsedilmesine rağmen dış görünüşlerinden bahsedilmemektedir (Mumcu, 1985: 34; Öztürk, 1973: 109, 112).

Gök Tanrı tek tek ve zaman zaman egemenlik yetkisini belirli kişilere değil, genellikle bir aileye vermiştir. Abidelerde; “Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı ve annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, kendimi o Tanrı kağan oturttu”, denilerek Türk Kağanının hem annesinin hem de babasının Gök Tanrı katında kutsallaştırılmıştır. Doğal olarak bu kutsal ana-babadan doğan çocuklar da bu tanrısal yetkiyle donatılmışlardır. İslâmiyet’in kabulü öncesi Türk toplumu içinde bir aile hükümdarlık yetkisini doğrudan doğruya Tanrı’dan almış oldukları için, o ailenin yönetme, hükmetme hakkı da kesin sayılmıştır. Bu anlayış Orta Asya’da İslâmiyet’in kabulü öncesi ve sonrası kurulmuş olan hemen hemen bütün Türk devletlerinde var olmuştur (Mumcu, 1985: 34).

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türk devletlerinde hâkimiyetin kutsallığı, hâkimiyetin Tanrı vergisi olduğu inancı, halk tarafından da o kadar yer edip kabullenilmiştir ki, hükümdara karşı isyan etmeyi veya başkaldırmayı “yerin gökle karışması”, “göğün çökmesi” gibi kavramlarla ifade edilmiştir (Niyazi, 1996: 47).

Tanrı tarafından bir aileye verilmiş olan bu egemenlik hakkına Kağan’ın soyundan gelen bütün erkekler de eşit olarak sahip olmuşlardır. İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde bozkır hayatında pek çok kesimlerinde erkeklerle eşit tutulan kadınlar, bu konuda hak sahibi olmaktan çıkarılmıştır. Gök Tanrı egemenliği bir tek kişiye değil de bir aileye verdiği için, kağan ailesinin bütün erkekleri hükümdar olma yetkisine sahip sayılmışlardır. Bundan dolayıdır ki, Kağanlar, ülkenin oğullar ve kardeşler arasında bölüştürülmesi anlamına gelen “ülüş” sistemini uygulamışlardır. Ancak bu sistemin kaçınılmaz bir sonucu olarak da belli bir süre sonra devletler parçalanmıştır (Mumcu, 1985: 35).

Hükümdarın sahip olması gereken kişisel vasıflar, İslâmiyet’in kabulü öncesi Türk yönetim geleneğinde üzerinde durulan önemli bir konudur (İnalçık, 2005: 18). Kut soydan geçmesine rağmen, kut’a sahip olacak olan kişinin bazı özelliklere de sahip olması gerektiği de belirtilmiştir. Bu özellikler dört temel unsura dayandırılmıştır. Bunlar; “erdem” (edep ve fazilet), “bilgi”, “akıl” ve “anlayış”tır (Niyazi, 1996: 50).

4.2. Devlet Meclisi (Kurultay)

Asya Hun Devleti’nde, Mo-tun devrinden (M.Ö. 209-174) itibaren, devlet işleri ve dini törenlerle ilgili olarak yıl içerisinde yapılan üç ayrı toplantıdan bahsedilmektedir. Bu toplantılardan ilki, dini nitelikte olanı, senenin ilk ayında yapılırken, ikincisi ilkbaharda, senenin beşinci ayında, Karakum şehrinde yapılırdı. Son toplantı ise sonbaharda hayvan mevcudunu ve devletin insan ve asker

mevcudunu tespit etmeye yönelik (bir nevi nüfus sayımı) Ma-i bölgesindeki Talin’de yapılan toplantıdır. Bu toplantıların en büyüğü ve en önemli olanı ilkbaharda yapılan toplantı olmuştur. Bu toplantıda yeni hükümdarlar seçilmiş, mevcut hükümdarların hükümranlıkları tasdik edilmiş, hükümdarların halkına karşı görevlerini yerine getirip getirmediği tartışılmış, gerektiğinde idareye geniş icra yetkileri verilmiş ve bütün ülke meseleleri üzerinde görüşmeler yapılarak karşılıklı görüş alışverişi ile kararlar alınmıştır (Niyazi, 1996: 89; Kafesoğlu, 2003: 259).

Kurultay-Toy geleneği bu toplantıların bir uzantısıdır. İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerde bir millet meclisi, bir “yasama kurulu” karakterini taşıyan, asırlardan beri süregelen, başkan olarak başında hükümdarın bulunduğu, devlet ve millet meselelerinin konuşulduğu, siyasi, iktisadi ve idari kararların alındığı büyük “devlet meclisleri”ne “toy” adı verilmektedir. Toy’un anlamı bütün Türkçe lehçelerinde ve Türkçe’nin intikal ettiği diğer dillerde de “toplantı-meclis” anlamına gelmektedir (Kafesoğlu, 2003: 260-264). Oğuz Han Destanı’nda anlatılan büyük toy’a, Oğuz Han tarafından davet edilen “il” (devlet sorumluları) ve “gün” (halk) temsilcileri kendi aralarında müzakere yaptıktan sonra Oğuz Han’ın hakanlığını kabul ederek, gelecekle ilgili kararlar almışlardır (Kafesoğlu, 2003: 260).

Atilla zamanında savaş ve barış kararını veren, diğer devletlerden gelen teklifleri değerlendiren Hun “Seçkinler Meclisi”, Asya’da Tabgaç Devleti’nde “Devlet ve Nazırlar (Bakanlar) Meclisi”, Hazar Hakanlığı’nda “İhtiyarlar Meclisi”, Peçeneklerdeki “Mühim Kararlar Meclisi”, Tuna Bulgar Devleti’nde “Millet Meclisi”, Oğuzlardaki millet işlerinin görüşüldüğü tirnek (dernek) gibi buna benzer meclisler hep var olmuştur. Millet hayatını etkileyen (yeni devlet kurulması, büyük bir göçe çıkma, barış yapılması gibi) önemli bir olay olduğunda zamana bakılmaksızın mutlaka toy (kurultay) toplanmış ve kararlar hep buralarda alınmıştır (Kafesoğlu, 2003: 260-261; Niyazi, 1996: 90).

Ancak her ihtiyaç anında toy’un toplanması, genişleyen sınırlarla birlikte toylarda görev alanların (toygun) hemen bir araya gelmelerinin mümkün olmaması ve toylarda alınan kararların ülke içinde düzenli bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, üst düzey yöneticilerden oluşan ve başında olan hükümdarın aile mensubu veya akrabası olan bir vezir (daha sonraları aile dışından, devlete hizmetlerinden ötürü halk tarafından sevilen, dirayetli kişilerde getirilmeye başlanmıştır) bulunduğu kurula gerek duyulmuştur. Bu kurul (Çin kaynakları Hunlardan beri Türk devletlerinde, idareyi düzenlemek ve dış ilişkileri sağlamak için oluşturulan Türk bakanlarından bahsetmektedir) günümüzdeki bakanlar kuruluna benzemektedir (Niyazi, 1996: 90; Kafesoğlu, 2003: 264).

İslâmiyet’in kabulü öncesi Türklerdeki devlet yönetimine genel olarak bakıldığında devlet başkanı olan hükümdar, yasama kurulu olarak görev yapan, milletin genel işlerinin görüşülüp karara bağlayan toylar ve birbirinden ayrı olan ve farklı görevleri yerine getiren bakanların ve hükümdar

ya da vezirin başında olduğu kuruldanda (bakanlar kurulu) oluşan üçlü bir yapı bulunmaktadır. Fakat hükümdar halkından ve ülkeden birinci dereceden sorumlu olduğu için bütün iktidarı elinde tutmak zorunda olmuştur (Kafesoğlu, 2003: 266).

4.3. Hukuk ve Yönetim Anlayışı

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türklerin hukuk ve yönetim anlayışını, İslâmiyet'in kabulü öncesi kurulan bütün Türk devletlerini tek tek ele alarak incelemek yerine öncelikle Türklerin ilk kurduğu Hun Devleti'ni, Türk adını ilk kullanan Göktürk Devleti'ni ve yerleşik hayata geçen Uygur Devleti'ni ele alarak bu başlık altında incelenmiştir.

Hun Devleti, Türklerin kurduğu ilk devlet olarak bilinmektedir (Güngör, 2007: 14; Türkeli, 1992: 71). İnanç yönünden Gök Tanrı inancına sahip olan Hunlar'da, töreye (kanuna) karşı sonsuz bir saygı vardır. Töreye uyulmaması halinde hükümdar bile olsa azledilip cezalandırılır, törenin terk edilmesi günah sayılırdı. Hükümdarların halkını töreye uygun olarak yönettiği bilinmektedir (Kafesoğlu, 2003: 62; Arsal, 1947: 201; Cin ve Akgündüz, 1990: 44).

Kendisinden sonra kurulan Türk devletlerine teşkilat ve zihniyet açısından temel teşkil eden Hunların siyasi yapısında, yöneticiler ile halk arasında her hangi bir sınıflandırma veya ayırım olmamış, birliği oluşturan boylar arasında da birbirlerine karşı farklı hukuki hak da verilmemiştir. Çin kaynakları Hunlarda suç ve ceza konularında hiçbir sınıf farklılığının ve ayrıcalığın olmadığını belirtmektedirler (Türkeli, 1992: 71).

Hunlarda devlet yönetimi, merkezde saray (örgin-divanhane) ve taşrada ise iki bölüm yani sol ve sağ kanat olarak iki ayrı teşkilât tarafından idare edilmiş, bu sistem kendisinden sonra kurulacak olan Türk ve Türk-İslâm devletlerine de geçmiştir. Büyük devlet adamlarınca yönetilen sağ ve sol, yani doğu ve batı dirlik devletlerine (Osmanlı Devleti'ndeki Anadolu-Rumeli ayrımı, Anadolu'nun sağ kolu-sol kolu gibi) ayrılmıştır (Cin ve Akgündüz, 1990: 44; Üçok ve diğ., 2002: 19).

Hunlar'da, halkın başında bulunan Hakan'ına şikâyette bulunma hakkı olmuştur. Ancak Türk-İslâm devletlerindeki gibi şikâyet hakkın tam anlamıyla kurumsallaştığı hakkında elimizde yeterince bir bilgi yoktur (Cin ve Akgündüz, 1990: 44-45).

Hunlarda suç işleyenleri cezalandırma yetkisi devlete ait olmuştur. Adli teşkilât, hükümdarın başkanlığındaki yüksek devlet mahkemesi (yargu) ile hakan adına töreleri tatbik eden Yarganlardan oluşmuştur. Hunlarda verilen en büyük ceza idam ve hapis cezasıdır. Bu cezalar önce Hakan'a arz edilir, Hakan bu cezayı onaylarsa (kanun gereği) ceza yerine getirilirdi (Cin ve Akgündüz, 1990: 45). Hun kanunlarına göre bir kişi adam öldürmek niyetiyle bıçağını çekse bile idam edilir, hırsızlık yapanın evindeki mallarına el konulurdu. Bir suçluya hafif bir ceza verilecekse bir uzvu ezilirken, ağır bir ceza verilecekse idam edilmiştir (Türkeli, 1992: 86).

Hapis cezası yalnız on güne kadar verilmiştir. Bundaki amaç devletin sınırları içindeki hükümlü sayısını az tutmak ve sürekli hapisanelerin kurulmaması içindir. Hunlarda ayrıca “sopayla dövme” ve “damgalanma” ceza olarak uygulanmıştır. Bu tür cezalandırma şekillerinin Osmanlı hukukunda da verildiği ve uygulandığı görülmektedir (Arsal, 1947: 206-207; Üçok ve diğ., 2002: 20).

Türk adını ilk defa resmen devlet adı olarak kullanan Göktürk Devleti’nde hakanlık, kardeşler arasında en yaşlı olana geçtiğinden, en yaşlı kardeşin bulunduğu ülke memleketin merkezi sayılmıştır. Bu sebeple devletin merkezi daima değişiklik göstermiştir (Güngör, 2006: 25; Cin ve Akgündüz, 1990: 49-50; Üçok ve diğ., 2002: 21).

Göktürkler, VIII. yüzyılda medeniyet ve kültür devleti olma yoluna girmişlerdir. Ülkenin çeşitli bölgelerinde “şad, sağun, tekin, tudun, tutuk, tahrân, inal, çur, kölerkin, il topar” gibi memurlar görevlendirilmiştir. Bu memurlar hakan ile boy beyleri arasındaki ilişkileri düzenlemekle, askerlik ve vergi toplama işleri ile görevlendirilmişlerdir. Devlet yönetiminde Hakan’dan en küçük memura kadar bütün görevlilerin yetkileri ve yapacakları görevleri belirlenmiş olması yönetimde disiplini sağlarken, devletin teşkilatlanma ve savaşçı kabiliyetlerini de arttırmıştır (Taneri, 1997: 111-112). Göktürklerin geliştirmiş olduğu bu devlet anlayışı ve örgütlenme biçimi, kendisinden sonra kurulan Türk devletlerine temel teşkil etmiş ve zaman içinde bu yapı daha da geliştirilmiştir.

Hun Devleti’nden farklı olarak, Göktürk Devleti’nin yönetim yapısı ve hukuk düzeni hakkında bilgi veren kaynakların başında “Orhun Kitabeleri” gelmektedir. Çin ve İslâm kaynaklarındaki Göktürklerle ilgili bilgiler abidelerdeki bilgilerle birleştirildiğinde, Göktürk Devleti’nin o devirdeki yönetim ve hukuk yapısı, toplumun sosyal yapısı, aile ve benzeri müesseseleri hakkında bilgi edinmek mümkündür (Cin ve Akgündüz, 1990: 50-53; Üçok ve diğ., 2002: 22-23).

Göktürk Kağanı’nın milletine karşı ordusunun başında bulunmak, halkı doyurup giydirmek, halkın yerleşmesini ve göçmesini sağlamak, akınlar yaparak kazançlar sağlamak ve halkının kalbini, sevgisini ve saygısını kazanmak başlıca görevlerindedir (Taşağıl, 1992: 106).

Kağan seçiminde ise iki ayrı nokta öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; Kağan’ın ilâhî⁷ bir iktidara (güce) sahip olması sebebiyle, kağan olmak isteyen adayın, mutlaka ölen hükümdarın ailesinin bir üyesi olması zorunlu sayılmıştır. Genellikle ölen hükümdarın yaşça büyük olan oğlu, o yoksa veya reşit değilse, yaşça en büyük kardeşi, o da yoksa amcası veya amcasının oğlu seçilirdi. Fakat ne olursa olsun yaşça en büyük olanın seçilmesi genel kaide halini almıştır. Hükümdar olmak için ikinci şart ise halkın da iştirak ettiği büyük bir merasim ve büyük beylerden meydana gelen kurultayın (Toy’un) tasdik ve tasvibi (uygun görmeleri) şarttı (Cin ve Akgündüz, 1990: 53-54).

⁷ Kağan bütün eski kültürlerde olduğu gibi gücünü, Tanrı’dan almaktadır. Orhun Abideleri’nde “Ben Tanrı’ya benzer, gökte doğmuş Türk Bilge Kağan tahtıma oturdum....” denmektedir (Üçok ve diğ., 2002: 25).

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türklerin "koni" dediği adliye müessesesi Göktürklerde de gelişmiştir. Siyasi suçlarla ilgili yargılamalara bakan ve hükümdarın başkanlığındaki yüksek devlet mahkemesi demek olan "yargu" müessesesinde, vezirler üyelik (ayguç'luk) yapmaktadırlar. Hakan adına töreyi uygulamakla görevli yarganlar da vardı (Taşağıl, 1992: 110; Cin ve Akgündüz, 1990: 56).

Ceza hukuku bakımından Göktürklerin şahsi veya ailevi kin-intikamdan uzaklaşmış oldukları ve cezaların devlet adına ve kamu menfaatleri göz önünde tutularak verilerek, uygulandığı belirtilmektedir. Suçlar iki kısımdan meydana gelmektedir. Birincisi, Hunlarda olduğu gibi cezası idam olan büyük suçlardı. İkincisi ise mali tazminat cezası veya hafif hapis cezası verilen hafif suçlardı. İsyân, vatana hıyanet, adam öldürme, zina, bağlı atı çalmak ve ikinci defa hırsızlık yapmanın cezası idamdı. Cezayı vermek ve infaz etmek hakkı devlete aitti (Üçok ve diğ., 2002: 27; Cin ve Akgündüz, 1990: 57; Taşağıl, 1992: 110-111).

Eski Hun Devletine bağlı Türk boylarından biri olan ve yerleşik hayata ilk geçen Uygurlar, Kutluğ Bilge Kül Kağan'ın liderliğinde, Göktürklerin iktidarına son vermişler, 745-845 yılları arasında bağımsız bir devlet olarak yaşamışlardır (Arsal, 1947: 307-308; Alptekin, 1978: 17-18).

747 yılında ölen Kutluğ Bilge Kül Kağan'ın yerine geçen oğlu Moyen-çor (İl-Etmiş Bilge Kağan) döneminde, Karluklar tarafından desteklenen İslâm kuvvetleri ile Çinliler arasındaki Talas Savaşı, Temmuz 751'de yapılmıştır. Çinlilerin almış oldukları bu yenilgi ile tarım havzaları Uygurlara geçmiş ve Çinliler Orta Asya'dan çekilmişlerdir (Üçok ve diğ., 2002: 28-29; Kafesoğlu, 2003: 132-134; Cin ve Akgündüz, 1990: 61; Gömeç, 2008: 41-43; Ögel, 1991: 349).

Uygurların devlet örgütü hakkında Kutadgu Bilig'de, devletin başında Han veya Bey, ondan sonra Vezir, Uluğ Hacıp (Baş Vezir), Büyük Komutan (Subaşçı), Saray Nazırı (Kapık Başlar), Han'ın Kâtibi (Bitikçi, sonraları Osmanlı Devlet örgütündeki Reis-ül Küttab gibi dış işleri bakanlığı görevi de verilmiştir), Hazinedar (Ağıcı), Elçiler (Yalvaçlar), Memurlar (Topukçular) geldiği belirtilmektedir. Bu memurların hangi vasıfları taşıyacağı, hangi görevleri yerine getireceği, Kutadgu Bilig'de detaylı bir şekilde anlatılmaktadır (Arat, 1974, 146-222; Üçok ve diğ., 2002: 29,32; Cin ve Akgündüz, 1990: 62-63, 75).

Hunlarda mevcut olan şikâyette bulunabilme ve bu şikâyete sebep olan hususların düzeltilmesi uygulaması Uygurlarda da devam etmiştir. Çin kaynaklarına göre, Uygurlarda bu görev hükümdarın annesi tarafından yerine getirilmiş, halktan gelen şikâyetleri bizzat hükümdarın annesi dinlemiştir (Çandarlıoğlu, 1992: 126).

Uygurların kamu hukuku hakkında bilgiyi ise Kutadgu Bilig vermektedir. Bu esere göre Uygurlarda aydınlar ve halk olmak üzere iki ana sınıfın olduğu ifade edilmiştir. Aydınlar sınıfı "Ruhaniler, Bilginler, Otacılar (hekimler), Yıldızcılar (astrologlar), Şairler" olarak beşe ayrılmaktadır. Halk ise iktisadi durum ve uğraşlarına göre, "Tarığıçlar (tarımla uğraşanlar), Satığıçlar (ticaretle

uğraşanlar), İğdişçiler(çobanlar), Uzlar (küçük sanat ehli olanlar), Karabudun (belli bir işi olmayanlar), Çivaglar (yoksullar) olmak üzere altı sınıfa ayrılmıştır. Bilgi ve iktisadi duruma göre yapılan bu sınıflamaya karşılık, devlet içinde bazı ayrıcalıkları olan beyler bir yana bırakılırsa, halk hukuk bakımından eşit düzeyde bulunmaktadır (Üçok ve diğ., 2002: 31-32).

SONUÇ

Türkler tarih sahnesine çıktıklarından günümüze kadar, irili ufaklı yüze yakın devlet kurmuşlardır. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular, Mısır'da kurulan Tulunoğulları, İhşitoğulları, Memlûklüler, Eyyubiler, Moğollar'ın Müslüman halefi olan İlhanlılar ve Altınordu Devleti, Anadolu Selçuklularını ve Osmanlı Devleti kurulan bu devletlerden öne çıkanlardır.

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türk Devletleri'nde devlet, "topluluk-millet", "ülke", "devlet gücü-egemenlik" ve "politik örgütlenme- yasama, yürütme, yargı" olarak dört temel unsurdan oluşmaktadır. Devletin unsurları ülke (ulus), halk (kün), bağımsızlık (oksızlık) ve kanun (töre) olarak ifade edilmiştir. Ülke ve halk, devletin hazırlayıcı unsurları olurken; hâkimiyet ise devleti meydana getiren temel unsuru oluşturmaktadır. İslâmiyet'in kabulü öncesi Türklerde dikkat çeken en önemli vurgu, devletin kuruluşunda ne kağanlara, ne beylere, ne de aristokrat bir aileye hitap edilmediği, devletin sahibinin millet olduğu vurgusu olmuştur. Toplum hayatını düzenleyen kurallar bütününe, hükümlerine sosyal menşei ne olursa olsun herkesin uymak zorunda olduğu töreyi, kendi hukuk sistemleri olarak kabul etmişler ve uygulamışlardır.

İslâmiyet'in kabulü öncesi Türk Devletleri'nde ki yönetim anlayışına ait bu özellikler kendilerinden sonra kurulan Türk- Türk İslam devletlerine de aktararak devam ettirilmiştir.

KAYNAKLAR

Alptekin E (1978) *Uygur Türkleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Arat R R (1974) *Yusuf Has Hâcib-Kutadgu Bilig*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Arsal S M (1947) *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Cin H ve A Akgündüz (1990) *Türk İslâm Hukuk Tarihi*, Timaş Yayınları, 1.Cilt, İstanbul.

Çandarhoğlu G (1992) *Uygurlarda İnsani Değerler ve Hukuk, Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, 1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 117-130.

Ergin M (1988) *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Gökalp Z (1974) *Türk Medeniyeti Tarihi*, Toker Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

- Gömeç S** (2008) “Uygur Türklerinin Tarihi ve Kültürü”, *Kuruluş Ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Mehmet Alparğu ve M. Bilal Çelik, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- Güngör E** (2007) *Tarihte Türkler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- İnalçık H** (1959) Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü veya Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV, Ankara, 69-95.
- İnalçık H** (2005) *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul.
- Kafesoğlu İ** (2003) *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Mumcu A** (1985) Osmanlı İmparatorluğu'nda Egemenlik Kavramı ve Gelişmesi, *1. Milli Egemenlik Sempozyumu*, T.B.M.M., Ankara.
- Niyazi M** (1996) *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Nur R** (1978) *Türk Tarihi*, Toker Yayınları, 1.Cilt, İstanbul.
- Ögel B** (1991) *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt: V, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Öztürk A** (1973) *Ötüken Kitabeleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Taneri A** (1997) *Türk Devlet Geleneği*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Taşgıl A** (1992) Göktürklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları , *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, 1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 93-116.
- Turan K** (2000) *Başlangıcından Cumhuriyet'e Kadar Türk Çalışma Hayatında İnsani Değerler Açısından Uygulamalar*, TÜHİS Yayın No:38, Ankara.
- Türkeli C** (1992) Hunlarda İnsani Değerler ve Hukuk , *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, 1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, ss. 71-92.
- Üçok C, A Mumcu ve G Bozkurt** (2002) *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınevi, 10.Baskı, Ankara.

THE POLITICAL INSTITUTIONS IN HATAY: AN OUTLOOK STUDY TO DISCUSS SYRIAN REFUGEES

Soner AKIN

Introduction

Assad regime brutal and ruthless attacks result in a forced migration wave from Syria to Turkey for opponents that have occurred, Turkey led to the end of the door to these people persecuted by the rulers of their countries. First of all, immigrants' residence and activities within the country were suspended by legal legislation, no problems were raised, a significant part was placed in established shelter centers and health, education, shelter and nutrition services were provided free of charge. Such a large wave of migration has brought some security problems along with other problems. In this study; He explained the concept of immigration, after the wave of immigration from Syria to Turkey and lived briefly describes the result of this wave of immigration emerging issues, security issues which have been addressed or that may have occurred. It is understood from these definitions that foreigners coming from outside Europe cannot go beyond their status even if they have all the relevant criteria. Turkey in terms of prevailing in this case, differs from the classic understanding of international refugee law. In international refugee law, the status of asylum seeker is a temporary situation and it becomes a refugee status upon the occurrence of the conditions; it is not possible for a person who is considered as an asylum seeker in Turkish law to be a refugee because of geographical restriction for those coming from outside Europe. From Syria to Turkey experienced the largest forced mass migration results have emerged on a number of concerns in the host country citizens. When the number of immigrants is very problematic in the region, this migration wave may inevitably cause some problems. One of these problems is security risks. This section contains safety problems caused by the wave of immigration occurred from Syria to Turkey; problems related to border security, problems that may be caused by people living in accommodation centers, those who are not living in the shelter center and those who are registered, and the security problems that may arise due to those who have no registration are discussed in the sub-headings. Security risks in the Middle East region could not be addressed due to the limitation of the work.

Body

As a result of the political instability in Syria and the ongoing internal conflicts that started in March 2011, millions of people left their homelands and had to migrate to the neighboring countries which were safer. The longest border with neighboring Syria, which since Turkey in April 2011. There is a very close relationship between economic stability and political stability. Of course the country's production quantity is also important for economic stability. However, changes in the production amount are longer term (Salihi, 2016). Syrians problem except for Turkey's EU membership negotiation date cannot be taken because it contains an ambiguity in the political sense or could be expected market uncertainty has seriously affected in a negative way. These facts give the necessary message to the actors in the economy regarding the continuation of economic stability (Öztürk ve Çoltu, 2018). The message is primarily from state administrators. They should stay away from all sorts of words and behaviors that resemble political instability. Of course, other actors have

duties in this regard. But in a capitalist economic system, what they can do is very limited. Because individuals, firms and the outside world will seek to benefit from the instability in the economy while pursuing the maximization of profit and benefit. In this case, the state governors have to take full responsibility conflict in Syria has opened its doors to the rest forced to leave their homeland due. It is very important that power in a country is consistent in domestic and foreign politics. The deviations from the conception of inconsistency, variability and democracy in the understanding and implementation of political administration leave the rulers in a difficult situation in the face of both the electorate and the international arena and the loss of reputation and dignity. The inconsistency in a country's domestic and foreign policy is called lack of political stability. Politically organized countries that do not exhibit deviations in their politics experience the beauty of internal and external peace. If she fails, she will lose confidence and become one of the only countries in the world (Şen, 2013).

The economic structures and indicators of countries are directly proportional to political stability. The economy needs consistent and regular politics in order to be successful. Political turmoil, government crises, government inconsistent decisions negatively affect the economy. Capital owners do not want to invest in an unpredictable economic structure. Capital, which cannot see the future of politics and cannot believe in the continuity of political power, is inevitable for political instability to bring the economy to a narrow cove with significant socio-economic problems.

It is seen that especially the left-leaning parties in Syria and the Hatay issue are interested and closely interested in the issue. The general approach of these parties is that the Syrian issue is experienced as a result of the provocation of imperialist powers and the West aims to seize resources in Syria. Turkey is also thought to act on behalf of the West in this effort. Founded more than 10 years in the Turkey-Syria relations, stability are revealed as multidimensional and deep declined sharply within a few months. The relations that were stretched in a short time were directly reflected in Turkish domestic politics and different political parties and non-governmental organizations expressed their views on the Syrian issue. The Syrian issue has been brought to the agenda so much that a foreign policy issue has become an internal policy issue for a long time. It is also necessary to examine the Gulf countries' fears of political instability within their borders, the identity of citizenship and what it means to be a citizen of a Gulf State. Gulf countries are based on the very sensitive population balance should be taken into account. Only in the Gulf countries you or your partner is working full-time work permit is granted. Without your work it is not possible to stay here for an indefinite period. It is very difficult for the threats against demographic changes and identities to be overcome by public pressure or by diplomatic pressures from Western countries(Kardaş, 2014).

Conclusion

People may have to migrate from the places where they live in order to save their lives, to achieve prosperity, to get rid of the pressures and to live in a safe country due to political instability,

economic troubles, sectarian conflicts, riots and war. In addition to emigration in the chaos, the decision to migrate is not easy. The persons to migrate should first be mentally prepared for this case. In other words, it is not easy for human beings to grow up and to leave their homeland (Güney ve Konak, 2016). When people have to migrate, the possibility of not being able to see family members, friends and relatives again is not easy to adopt. The migration from Syria to our country has had a significant impact on the demography, economy and social life of many cities, especially our border provinces. The continuation of the political crisis and conflict situation in Syria increases the uncertainty about the asylum seekers in our country and may cause some tensions in the social structure. In this case, positioning them as permanent guests at a party or reception of asylum seekers from Turkey, will be developed on the issue from the other side makes it necessary to reconsider the legal regulations and policies (Demirel, 2013)

It may be possible for migrants to be based on voluntariness (voluntary migration), and can be carried out with various motives and due to a forced migration. Population exchanges between states, deportations, dangers of death, torture and fear of punishment, pressure on individual freedoms by the authority of the authorities for various reasons may cause compulsory migration. Syria in terms of impact of refugee movements that took place in Turkey, primarily in the border province in concentrated on, later in the migration process, the country with the dispersal of asylum seekers to a large part of the country can be said to arise noticeable reaction in general. The effects of this can be observed across Turkey, especially on the social effects of demographic change, economic impacts, impacts on the perception of security and basic needs / services purchases is possible to classify the form of effects on. These effects can be intersected or intertwined at many points. Therefore, although the evaluation areas are collected under separate headings, they should not be understood as independent and disjointed.

References

- Demirel, C. A. (2013). Türkiye'ye Göç Eden Suriyelilere İlişkin Haberler ve Kamuoyuna Olası Etkileri. II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, 461-478.
- Güney, Ü., & Konak, N. (2016). Bolu'da Suriyeli ve Iraklı sığınmacılar vatandaşlık ve kaynak dağılımı temelinde öteki algısı.
- Kardaş, Ş. (2014). Türkiye ve Ukrayna krizi: Suriye krizinin izdüşümleri. Ortadoğu Dergisi, 62-77.
- Öztürk, S., & Çoltu, S. (2018). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri.
- Salihi, E. (2016). Suriyeli göçmenler hakkında yazılan uluslararası raporlara dair bir değerlendirme.
- Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. Yasama Dergisi, 23, 55-76.

TÜRKİYE’DE GÖÇ POLİTİKALARI: AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME¹

Sefa USTA
Gülseren ERGÜN

GİRİŞ

Devletlerin en büyük sorunlarından olan iltica ve yerinden edilmenin, kuşkusuz ki en çok etkilenenleri mülteci ve sığınmacı olarak adlandırılan bireylerdir. Savaşın doğurduğu mülteci akımı sebebi ile uluslararası arenada bir sorun olarak algılanmaya başlayan bu duruma yönelik yerel birçok çözüm yolları aransa da kapsamlı düzenlemeler Milletler Cemiyeti’nin(MC) kurulması ile yapılabilmektedir. İlk başlarda bütün ülkelerin taraf olmadığı belgeler zaman içerisinde geliştirilmiş ve genişletilmiş, daha sonra oluşturulacak olan sözleşme ve protokollere kaynak teşkil etmiştir.

Mültecilerin Hukuki Durumlarına İlişkin Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB), 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü bu alanda yapılan en kapsamlı hukuksal düzenlemelerdir. Yapılan bu hukuksal düzenlemelerin yanında, mültecilerin hak ve ihtiyaç temelli eksiklerin giderilmesi adına birçok kurum ve kuruluş oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (GPGM), Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) gibi birçok kuruluş mültecilere yardım etmek ve hizmet sunmak adına yapılanmıştır.

Göçün yönetilmesi noktasında dünyada meydana gelen bu gelişmelerle birlikte Türkiye için de göç yönetimi ve göç politikaları önem arz etmektedir. Türkiye coğrafi konumu nedeni ile tarih boyunca zorunlu göç hareketlerine misafirperverlik yapmış ve göç hareketleri sonucunda binlerce insan yasal ve yasadışı yollarla ülkeye giriş yapmıştır. Cumhuriyet öncesi yaşanan durum, Cumhuriyet sonrasında da katlanarak devam etmiştir. 1960’lı yıllardan itibaren batıya yönelik işçi hareketleri ile birlikte Türkiye göç veren ülke konumunda iken, özellikle 1980’ler ve 1990’lardan sonra göç alan bir ülke olmuştur. Zira yakın zamana kadar Türkiye hakkındaki tanımlamalar transit geçiş ülkesi iken şimdilerde hedef ülke konumuna sokmuştur (Sağiroğlu, 2016: 43). İlk başlarda misafir olarak adlandırılan Ortadoğulu mülteciler, misafirliğin uzaması ile birlikte Türkiye’nin iltica konusundaki eksikleri ile yüzleşmesine neden olmuş ve bu konuda yeni düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmıştır. İç hukukunda yetersiz kalan 1934 tarihli iskân kanunu, pasaport kanunu ve yabancıların seyahat ve ikametleri hakkında kanun gibi göçmenlere yönelik düzenlemelerin yetersizliği yeni bir düzenlemeyi ihtiyaç haline getirmiştir.

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Sefa USTA danışmanlığında Gülseren ERGÜN tarafından Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda “Mültecilerin Kente Uyumuna Yönelik Karaman İlinde Bir Araştırma” başlığı ile 2018 yılında tamamlanmış olan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) bu karmaşık dönemde düzenlenmiş ve göç ile ilgili var olan bütün kanunları tek çatı altında toplamaya çalışılmıştır. Sığınmacı, mülteci, misafir ve göçmen gibi anlam kargaşası yaratan tanımlamaların da YUKK ile çözümlendiği görülmektedir. YUKK ile Türkiye Göç mevzuatında önemli boşlukları doldurmuş, eksiklerin giderilmesi adına da çalışmalar yapmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin göç politikalarının şekillenmesinde Avrupa Birliği önemli etkileri olmuştur.

TÜRKİYE'DE GÖÇ POLİTİKALARI VE ULUSAL AKTÖRLERİN ROLÜ

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girene kadar Türkiye de sığınmacılar ve mülteciler konusunda idari bir teşkilatlanma bulunmamaktaydı. Bu konu ile emniyet genel müdürlüğü merkezde, taşrada ise il emniyet müdürlükleri sorunlara çözüm üretiyordu. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulduktan sonra taşrada bu görevi İl Göç Müdürlükleri üstlenmiştir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, üstlenmiş olduğu bu görevleri üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerle iş birliği sağlayarak yürütmekle yetkilidir. Genel müdürlük taşra teşkilatı ve yurt dışı örgütlenmesi ile ayrıca genel müdürlük bünyesinde çalışan sürekli kurul ve komisyonlarla iş yükünü yerelleştirmiştir. Göç Politikaları Kurulu, Göç Danışma Kurulu, Uluslararası Koruma Değerlendirme Kurulu ve Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu (Sağiroğlu, 2016: 58) gibi kurulların üstlenmiş oldukları görevler, alanları ile ilgili çalışma yapmak, rapor hazırlamak ve izlenecek politikalar konusunda tavsiyelerde bulunmaktır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Türkiye'de, göç yönetiminin en önemli aktörlerinden birisi İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'dür. YUKK m.103'de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Türkiye'deki göç politika ve stratejileri uygulamak, yönetmek, ilgili kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak, göç ile ilgili diğer bütün konuları çözüme kavuşturmak" ile görevlendirilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Merkez birim hariç, 81 il ve 148 ilçede teşkilatlanmıştır. 12 daire başkanlığı, iki genel müdür yardımcısı şeklinde hizmet vermektedir. Genel müdürlük bünyesinde, yeni göç yönetimi anlayışının en belirgin özelliklerinden biri olarak kabul edilebilecek dairelerinden biri Uyum ve İletişim Daire Başkanlığıdır (Sağiroğlu, 2016: 56-57).

Göç Politikaları Kurulu

Doğrudan İçişleri Bakanlığına bağlı olarak, Türkiye'deki göç politikalarının belirlenmesinde çeşitli kamu ve kuruluşların arasındaki koordinasyon ve iletişimi sağlamak üzere kurulmuştur. Başkanlığını İçişleri Bakanlığının yaptığı kurulda; birçok bakanlık ve kurumun temsilcileri yer

almaktadır. Kurul gerekli gördüğü durumlarda sivil toplum kuruluşu temsilcilerini de toplantılara davet etme yetkisine sahiptir (Sağiroğlu, 2016: 58).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)

AFAD, Türkiye’de meydana gelen acil durum niteliğindeki olayların yönetileceği birim olarak örgütlenmiştir. AFAD, 2009 yılında kurulmuştur. Temel görevi Türkiye de meydana gelen afet durumlarının yönetimidir. Kitlesele göçlerde AFAD’ ın ilgilendiği konular arasına girmektedir. Türkiye’nin son dönemde yaşamış olduğu Suriye’den Türkiye’ye yönelen göç akını, krizin yönetilmesi ile ilgili inisiyatif büyük oranda AFAD tarafından üstlenilmiştir. Türkiye de geçici koruma statüsü ile bulunan Suriyelilerin 250.000’i barınma merkezlerinde ikamet etmekte ve bu kişilerin sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlarını AFAD karşılamaktadır. Ayrıca kendi imkânları ile farklı şehirlerde ikamet etmekte olan Suriyelilerinde sağlık hizmetleri ile ilgili giderlerin karşılanması kurum tarafından yapılmaktadır (Sağiroğlu, 2016: 61).

Türkiye’deki Suriyeli mülteci kamplarının idaresinden AFAD sorumludur. Kampların içerisinde Türk yetkililer görev almakta ve gerekli durumlarda da Sivil Toplum Kuruluşlarından destek alınmaktadır. AFAD esasen kampların sorumluluğunu tek başına değil ilgili bakanlıklar ve kurumlarla birlikte yüklenmiştir. AFAD kamplarla ilgili alt yapıyı kurmakta ve lojistik imkânları sağlamakla eğitimle ilgili konularda Milli Eğitim Bakanlığında, sağlık ile ilgili konularda Sağlık Bakanlığında, güvenlik ile ilgili ise İçişleri Bakanlığında destek almaktadır (Orhan, 2014: 12).

10 farklı ilde toplam 26 barınma merkezi bulunmaktadır. AFAD Başkanlığı tarafından kurulan bu barınma merkezlerinde geçici koruma statüsünde bulunan kişilere; güvenlik, ısınma, market, altyapı, ibadet, haberleşme, tercümanlık, psiko- sosyal destek ve bankacılık gibi alanlarda hizmet sunulmaktadır. Ayrıca günlük ihtiyaç olan banyo, çamaşırhane ve mutfak gibi hizmetlerde bulunmaktadır (AFAD, 2015: 1).

Türk Kızılayı

Türk Kızılayı’ı sadece Türkiye de değil zaman zaman dünyada meydana gelen afetlerde de ilk yardıma koşan kuruluş olarak bilinmektedir. Kızılay Türkiye de olağan durumlarda bulunan mültecilere herhangi bir destekte bulunmamakta, ancak kitlesele sığınma durumlarında önemli roller üstlenmektedir. Türkiye’nin 2011 yılından itibaren yaşamakta olduğu Suriyeli sığınmacı olayında Kızılay önemli roller üstlenmiştir. Barınma ve beslenme alanlarında hizmet sunan Kızılay, çadır kentlerin tedarik edilmesi, kurulması, gıda ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok konuda sorumluluk üstlenmiştir (Kızılay, 2017: 12).

Kızılay'ın bu tür hizmetleri sadece Türkiye de bulunan kamplar ve şehre dağılmış mülteciler için değil, sınır ötesinde bulunan, Türkiye tarafında yer almayan kamplar içinde uygulanmaktadır. Sınırdaki oluşturulan yardım kabul merkezlerine gelen bağışlar, sınırın öbür tarafındaki ihtiyaç sahiplerine Kızılay tarafından zamanında ulaştırılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin yükünün azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır (Orhan, 2014: 14).

Kızılay, sığınmacılara yönelik barınma ve gıda dağıtım alanlarında sunduğu hizmetleri, Gaziantep ilinde bulunan "Ülke Alan Koordinatörlüğü" ve 10 ilde oluşturduğu "İl Ekip Başkanlıkları" aracılığı ile yürütmektedir. Yine bu ekip başkanlıklarına bağlı, ilçelerde ve sınır kapılarında oluşturulan birçok ekip başkanlığı da bulunmaktadır (Kızılay, 2017: 14). Kızılay bu hizmetleri kendi bütçesi yanında yapılan bağışlarla yürütmektedir. Kızılay'a ulusal ve uluslararası birçok örgüt tarafından aynı ve nakdi yardım yapılmaktadır.

TÜRKİYE'DE GÖÇ POLİTİKALARI: YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye'nin etkin bir göç yönetimi anlayışının 2001 yılında Türkiye ile Avrupa Komisyonu arasında imzalanan 'katılım ortaklığı' belgesi ile başladığını söylemek doğru olacaktır. 2003 yılında revize edilen belge, daha sonra Türkiye'nin ilan ettiği Ulusal Eylem Planı ile daha somut bir hal almıştır. Bu çerçevede Türkiye'den Avrupa'ya yönelecek düzenli ve düzensiz insan hareketliliğinin nasıl yönetileceği ve bu doğrultuda nasıl politikalar üretileceğine dair birtakım hedefler ortaya konmuştur. Göç konusunda ortaya konulan hedefler dört başlıkta özetlenebilir. Bunlar; vize rejiminin tekrar düzenlenmesi, düzensiz göç ile mücadele, Schengen kurallarına göre sınır kontrolleri, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü uyarınca mülteci statüsünün önünde engel teşkil eden coğrafi kısıtlamanın kaldırılması. Türkiye'de Üçüncü eylem planı ise 2008 yılında ilan edilmiştir (Sağiroğlu, 2016: 51).

Türkiye'nin ilk kapsayıcı ve geliştirilmiş uluslararası koruma kanunu YUKK' un hazırlıklarına 2009 yılında başlanmış, 4 Nisan 2013 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve 11 Nisan 2013 tarihinde "6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" adıyla yürürlüğe girmiştir (Sağiroğlu, 2016: 52). Yukarıda da ifade edildiği gibi, 6458 sayılı yasa ile İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Atılan bu adımlar daha insani, sivil inisiyatifin ön planda olduğu politikaların uygulandığının ve uygulanmaya devam edeceğinin göstergeleridir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)'nün yeni olması ve mevzuat çalışmalarının devam ettiği bu dönem içerisinde, azımsanmayacak bir gayret ve başarı ile çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Erdoğan, 2017: 9).

TÜRKİYE'DE GÖÇ POLİTİKALARININ OLUŞUMUNDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ROLÜ: İLERLEME RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Avrupa Birliği Türkiye'ye yönelik yaşanan sığınma hareketlerini yakından takip etmektedir. Yıllara göre yayımlanan ilerleme raporlarında da Türkiye'nin maruz kaldığı kitlesel ve bireysel sığınma talepleri irdelenmiş ve Türkiye'nin uygulamakta olduğu politikalara eleştiri ve ek olarak da tavsiyelerde bulunulmuştur. Raporlarda genel olarak 'Türkiye'nin sınır güvenliği konusunda uyguladığı politikalara, vize muafiyetine, şiddetten kaçan Suriye vatandaşlarına verilen destek hususu vurgulanmıştır.

1999 Yılı İlerleme Raporu'nda; 1998 yılı itibari ile diğer yıllara oranla illegal yollarla Türkiye'den Yunanistan'a geçmeye çalışırken yakalanan sığınmacı sayısının arttığından bahsedilmiş, bunun sebebinin ise Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'nde koymuş olduğu çekinceye kaynaklandığı belirtilmiştir. Yasa-dışı göçmenlerin barındırılmasına yönelik tesislerin ve malî imkânların geliştirilmesi tavsiye edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 1999: 37).

2000 Yılı İlerleme Raporu'nda; göç ve iltica konusunda eğitilmiş personel çalıştırılmaya başlanması gerektiği, sınır kontrollerinde tek bir komuta bulunmadığı, ayrıca sınır kontrollerinin sivil olmadığı belirtilmiştir. Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesinde koymuş olduğu çekinceyi kaldırması; yasa dışı yollardan Batı Avrupa ülkelerine kaçıışı azaltmak için çalışmalar yapılması ve iltica konusunda UNHCR ile birlikte çalışmalar yürütülmesi gerekliliğine değinilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2000: 48).

2001 Yılı İlerleme Raporu'nda; 2000 Yılına göre ilerleme kaydedildiği vurgulanmıştır. Nisan 2001'de Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'nde koymuş olduğu coğrafi çekinceyi birtakım şartların karşılanması halinde, kaldırılması konusundaki istekliliğini teyit etmiştir. UNHCR ile iş birliği yaparak birtakım eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2001: 82).

2002 Yılı İlerleme Raporu'nda; genel olarak bir önceki yıla göre ilerlemeler kaydedildiği ifade edilmiştir. Yasa dışı göç ile mücadele konusunda bir dizi girişim başlatıldığı; Türk Sahil Güvenliğinin kaynaklarının %70'ini yasa dışı göçle mücadeleye ayırdığı; 550 İçişleri Bakanlığı personelinin göç ve iltica konusunda eğitildiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ile AB arasında geri kabule ilişkin bir anlaşmanın henüz imzalanmamış olması eleştirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2002: 105).

2003 Yılı İlerleme Raporu'nda; Schengen şartları bakımından, polis işbirliğine ilişkin olarak, bir önceki yıla benzer bazı bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri haricinde önemli gelişme olmadığı belirtilmiştir. Göç ve iltica konusunda ilk etapta yabancıların ikamet izinlerine ilişkin taleplerini ve iltica başvurularını alıp değerlendirmekten sorumlu sivil bir ihtisas biriminin oluşturulması öngörülmüştür. TBMM, Şubat 2003'de, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunu kabul

ettiği raporda belirtilmiştir. Türkiye, yasa dışı göç akımları için, önemli bir geçiş ve varış ülkesi olmaya devam etmekle birlikte, Türkiye üzerinden yasadışı göç eğilimi düşüş gösterdiği ifade edilmiştir. Mülteciler ve iltica talebinde bulunanlara sağlanan sosyal desteğe ilişkin olarak, valiliklerin eşgüdümünde, Kızılay, devlet hastaneleri, belediyeler ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu tarafından, 2002 yılında 1224 kişiye nakit para, gıda, giyecek, sağlık hizmetleri ve ısınma gereçleri şeklinde doğrudan yardım yapıldığının altı çizilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2003: 107).

2004 Yılı İlerleme Raporu'nda; Türkiye'nin birçok ülke ile geri kabul anlaşması imzaladığı; bütün göçmen işçilerin ve ailelerinin korunmasına dair BM Sözleşmesini onayladığı; Uluslararası Göç Teşkilatı'nın Hukuki Statüsü tanındığı vurgulanmıştır. AB ile Türkiye arasında Yasadışı Göç üzerine bir Ortak Eylem Programının oluşturulmasına ilişkin müzakereler devam ettiği; Türkiye'nin, BMMYK ile işbirliği halinde, iltica konuları üzerine eğitim faaliyetlerine devam ettiği belirtilerek 2004 yılı göç ve iltica konusunda Türkiye'nin ileri adımlar attığı ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2004: 125).

2005 Yılı İlerleme Raporu'na göre; göç ve iltica müktesebatıyla uyum sağlanmasına yönelik bir Ulusal Eylem Planı Mart 2005'te kabul edilmiştir. BMMYK ve Türk makamları Avrupalı olmayan mültecilere nakit, gıda, giyecek yardımı yapmakta, geçici mülteci statüsü alanların ise sağlık hizmetlerinden yararlanma hakları bulunmaktadır. İltica başvurusunda bulunanların çocukları Türk okullarında eğitimlerine devam edebilmektedir. Bu gelişmeler AB tarafından takdir ile karşılanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2005: 130).

2006 Yılı İlerleme Raporu'nda; Göç konusunda sınırlı ilerleme sağlandığı; iltica başvurusu için yasal süre olan 10 gün kaldırıldığı; sadece İç İşleri Bakanlığında bulunan iltica konusunda karar verme yetkisi bazı valiliklere de tanındığı belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2006: 62).

2007 Yılı İlerleme Raporu'nda; göç alanında sınırlı bir ilerleme kaydedildiği; 24. Fasılda Ulusal Eylem Planında öngörülen hukuki reformların hayata geçirilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, iltica başvurusu yapanların bilgi kirliliğini önlemek amacı ile 7 dilde broşür basıldığı vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2007: 64).

2008 Yılı İlerleme Raporu'nda; Türkiye'de göç alanında yapılan çalışmalarda gelişme olduğu; Afganistan ile geri kabul anlaşması görüşmelerinin başlatıldığı; İçişleri Bakanlığı karar alma sürecinin adem-i merkeziyetçi bir yapıya sahip olması için çalışmalar başlatıldığı ve iltica yönetim biriminin oluşturulması için ilk adımların atıldığı belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2008: 73).

2009 Yılı İlerleme Raporu'nda; göç ve iltica konusunda mevzuata yönelik önemli bir gelişme olmadığı belirtilmiştir. Sığınma konusundaki sürekli artışın Türkiye'nin alt yapısını yeterli kılmadığı ve personelin eğitimi, barınma, sağlık hizmeti gibi birçok alanda yetersiz kalan politikalar

konusunda çaba sarf edilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur (Avrupa Komisyonu, 2009: 77).

2010 Yılı İlerleme Raporu'nda; göç konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiği belirtilmiştir. Buna göre, geri gönderme merkezlerinin sahip olması gereken fiziksel koşullar ile bu merkezlerdeki uygulamalara ilişkin temel esaslar belirlendiği; insan ticareti mağdurlarının ücretsiz sağlık hizmetinden faydalanabilmesi kanunlaştırıldığı ifade edilmiştir. Yasadışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu Şubat 2010'da oluşturulduğu vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2010: 84).

2011 Yılı İlerleme Raporu'nda; Türkiye'nin düzensiz göçün yoğun olarak yaşandığı bir geçiş ülkesi olması sebebi ile hedef ülke konumunu koruduğu ifade edilmiştir. Türk Makamları'nın düzenli ve düzensiz göçmenler konusunda hazırlamakta olduğu mevzuat çalışmalarına, sivil toplum kuruluşları ile yapılan istişareler, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) yanı sıra Avrupa Komisyonu gibi paydaşların dâhil edilmesinin, bu konuda açık/şeffaf bir süreç yürütüldüğünün kanıtıdır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun kabul edilmesi ve etkin bir iltica ve göç yönetiminin sağlam bir zemine oturtulmasının, Türkiye'nin göç politikalarında etkin bir çalışmanın yürüttüğünün göstergesidir (Avrupa Komisyonu, 2011: 89).

2012 Yılı İlerleme Raporu'nda; Türkiye'nin Suriye'de başlayan iç savaş sebebi ile kitlesel göçe maruz kaldığı; Türk Makamları yüksek seviyede yetkinlik ve operasyonel kapasite sergiledikleri; kamplarda kalan herkese açık uçlu Geçici Koruma Statüsü ile fiili koruma sağlandığı ifade edilmiştir. Bu durumun birçok uluslararası gözlemci tarafından övgü ile karşılandığı belirtilmiştir. Türkiye'nin, Suriyeli mültecilere insani yardımı başarılı bir biçimde sağladığı ancak iltica sisteminin hala AB standartlarından uzakta olduğu vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012: 96).

2013 Yılı İlerleme Raporu'nda; 24. Fasılda Türkiye'nin YUKK' un kabul edilmesi ile AB ve Uluslararası standartlara uyumun sağlanması, göçmenlerin hukuki durumuna ilişkin kapsamlı ve kurumsal bir çerçeve oluşturmuş olmasının altı çizilmiştir. Göç İdaresinin kurulmuş olmasının, güvenlik ekseninde olan göç olgusunun uyum ekseninde olacağının göstergesi olduğu belirtilmiştir. Raporunda ayrıca, Türkiye'nin Suriye krizi ile başlayan mülteci sorununa üretmiş olduğu politikalar ile diğer komşu ülkelere göre başarılı bir yol izlediği değerlendirilmiş, Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasının akdedilmesi ve mevcut geri kabul yükümlülüklerinin tam olarak uygulanmasının hayati önem taşıdığı belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2013: 66).

2014 Yılı İlerleme Raporu'nda; 2014 yılında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) arasında görev ve sorumlulukların sorunsuz bir şekilde devredilmesini sağlamak amacıyla bir protokol imzalandığı; YUKK ile Avrupalı olmayan mültecilere "şartlı mülteci" statüsü getirildiği; bu mültecilere, Avrupa'dan gelen mültecilere kıyasla daha düşük olmakla birlikte, yüksek düzeyde koruma sağlandığına yönelik vurgu dikkati çekmektedir. Suriyeli mülteci sayısı 1

milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kayıt altına alınan mültecilere sağlık ve eğitim hizmetlerine serbest erişim imkânı sunulmaktadır. AB bu durumu ‘ Türkiye Suriyeli mültecilere verdiği paha biçilmez destek dolayısıyla övgüyü hak etmektedir’ şeklinde değerlendirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2014: 63).

2015 Yılı İlerleme Raporu’nda; Türkiye’nin düzenli göç konusunda hedef ülke haline geldiği; Suriyeli mültecilere koruma sağlamak amacıyla önemli ölçüde ve kesintisiz çaba sarf ettiği belirtilmiştir. Dünyadaki en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yaptığı; bu kadar büyük ve kitlesel bir mülteci akımına uğrayan Türkiye’nin 6,7 Milyar Avro’dan fazla harcama yaptığı ifade edilerek, bu konuda övgüye değer bir çaba sarf ettiği dile getirilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye’nin "geri göndermeme" ilkesine uymadığı durumların olduğu bildirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015: 77).

2016 Yılı İlerleme Raporu’nda; Belirli koşullar altında Suriyelilerin iş gücü piyasasına erişimini sağlayan bir yönetmelik kabul ettiği; kalifiye iş gücü çekmek amacı ile turkuaz kart adı verilen bir çalışma izni sistemi oluşturulduğu ve buna uygun olarak şartlı mülteci, geçici koruma altında bulunanlar ve tüm uluslararası başvuru sahipleri çalışma izni için başvuruda bulunabileceği belirtilmiştir. Aynı şekilde Uluslararası koruma başvuru sahipleri genel sağlık sigortası kapsamına alınabilmekte, devlet okullarına kaydolabilmekte ve sosyal yardım için başvuruda bulunabildiği hususu vurgulanmıştır. AB değerlendirmesinde Türkiye’nin 3 milyonu bulan ve sürekli artmakta olan mülteci akını karşısında önemli ölçüde ve diğer ülkelere nazaran insani yardım ve destek sağlamasına yönelik emsalsiz bir çaba sarf ettiğini dile getirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2016: 77).

2018 Yılı İlerleme Raporu’nda; Türkiye’nin, Doğu Akdeniz rotasındaki göç akınlarının etkili bir şekilde yönetiminin sağlanmasında etkin rol oynadığı; Türkiye, menşe ülke raporu sağlayan bir sistem olan Küre’yi oluşturduğu; düzensiz göçmenlerin barınma, sağlık, eğitim, iş, hukuksal destek gibi birçok problemlerin iyileştirilmesi konusunda etkin çaba sarf edildiği ifade edilmiştir. Son olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü personel sayısının 3675’e çıkarıldığının altı çizilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2018: 45).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mültecilik ve sığınma olgusu uluslararası bir boyut kazanması noktasında ilk uluslararası belge 1951 Cenevre Sözleşmesi olmuştur. Sözleşme bu alanda birçok düzenlemeler getirmiş, sözleşmede olan eksiklikler 1967’de yapılan ek protokol ile giderilmeye çalışılmıştır. Hala eksiklikler olsa da Cenevre Sözleşmesi uluslararası anlamda taraf ülkeleri bağlayıcı özelliğe sahiptir. Günümüzde mülteci ve sığınmacılara yönelik Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve bölgesel birtakım örgütlerce yapılan düzenlemelerde bulunmaktadır.

Yapılan düzenlemeler ve yenilikler mültecilerin sorunlarına yönelik önemli çözüm önerileri getirmiştir. Uluslararası alanda yapılan bu çalışmalar mültecilerin sorunlarını önemli ölçüde azaltmış olsa da henüz tam olarak çözmemiştir. Türkiye iç hukukunda sorunları en aza indirecek yeni politikalar üretmiş ancak mültecilik durumunun dinamik yapısı düzenlemelerin ve güncelleştirmelerin sürekli olmasını mecbur kılmaktadır.

Suriye’de meydana gelen iç savaştan dolayı kitlesel halde mülteci akını ile karşılaşan Türkiye, 2013 yılında çıkardığı 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile göç politikaları noktasında eksiklerini tamamlamıştır. Bu kanun ile dağınık halde bulunan hükümler tek çatı altında toplanmış ve kurumsal bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu düzenleme Türkiye’de iltica ve göç konusunda yapılmış kapsamlı ilk mevzuattır.

Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde, Türkiye’de göç politikalarının oluşumunda Avrupa Birliği ilerleme raporları etkili olmaktadır. İlerleme raporlarında, Türkiye’de göç yönetimi ve göç politikalarına yönelik öneri ve tavsiyelere yer verilmiştir. Bununla birlikte, özellikle 2012 sonrası ilerleme raporlarında, Türkiye’nin, Suriyeli mültecileri korumak ve barındırmak adına önemli adımlar attığı vurgulanmış ve göç politikaları takdire şayan bulunmuştur.

Sonuç olarak, ilerleme raporları üzerinden hareketle, mülteci sorununun küresel bir mesele olduğu, sorumluluğun paylaşılması ve uluslararası alanda dile getirilmesi gerektiği söylenilebilir. AB’nin mülteci meselesini kendi sınırları dışında tutmaya çalışmasının üstünü örtmemesi için Türkiye tarafından çabalar ortaya konulması önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (2015) Afet Raporu: Suriye,

<https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=747>, 25.09.2018

Avrupa Komisyonu (1998), “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 1998 Düzenli Raporu”,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (1999), “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 1999 Düzenli Raporu”,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2000), “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2000 Düzenli Raporu”,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2001), “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu”,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2002), “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu”,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2003), “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu”,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2004), “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2005), “Türkiye 2005 İlerleme Raporu,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2006), “Türkiye 2006 İlerleme Raporu,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2007), “Türkiye 2007 İlerleme Raporu,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2008), “Türkiye 2008 İlerleme Raporu,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

Avrupa Komisyonu (2009), “Türkiye 2009 İlerleme Raporu,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

- Avrupa Komisyonu** (2010), “Türkiye 2010 İlerleme Raporu,
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avrupa Komisyonu** (2011), “Türkiye 2011 İlerleme Raporu,
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avrupa Komisyonu** (2012), Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu,
www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avrupa Komisyonu** (2013), Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu,
https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avrupa Komisyonu** (2014), Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu,
https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avrupa Komisyonu** (2015), Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu,
https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avrupa Komisyonu** (2016), 2016 Türkiye Raporu,
https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avrupa Komisyonu** (2018), 2018 Türkiye Raporu,
https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Erdoğan, M. M.** (2017), Türkiye’deki Suriyeli Mülteci Akademisyen ve Üniversite Öğrencilerinin Durumu, Sorunları ve Beklentileri Araştırması. İGAM İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi.
- Kızılay** (2017). Suriye İnsani Yardım Operasyonu Raporu, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/24035112_kasim-2017-yeni.pdf E. T: 21.04.2017.
- Orhan, O.** (2014). Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler, Ankara: ORSAM Raporu.
- Sağiroğlu, A. Z.** (2016), “Türkiye’ de Merkezi Göç Yönetimi”. A. Esen, M. Duman (Ed.), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, Wald Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, İstanbul.

TÜRK VE ARAP İSLAMCILIĞINI FARKLILIKLARINI ANLAMADA BİR KRİTİK İSİM İBN TEYMİYYE: DÖNEMİ, YAKLAŞIMI VE GÜNÜMÜZ İSLAMCILIĞINA ETKİLERİ

Kemal Ramazan HAYKIRAN
Ali BİLGENOĞLU

GİRİŞ

İslam düşünce tarihi içinde Selefilik diye bilinen akım, özetle tarihi süreç içinde Müslümanlar arasında oluşan geleneği veya Müslüman olan toplumların kendileri ile birlikte getirip de İslam medeniyet havuzuna armağan ettikleri kültür birikimini hiçe sayan hatta daha açık ifade ile bunları “şirk” kabul edip reddeden ve kendilerini doğrudan Kur’an ve Rasûl’un selefleri sayan bir düşünce yapısıdır. İslam tarihi içerisinde mezheplerin oluşmaya başladığı süreç ile birlikte böyle bir yaklaşım hep varlığını korudu ve tarihsel süreç içerisinde giderek keskin bir söyleme dönüştü. Kültürü Geleneği özetle beşeriyete dair var olan her şeyi yok sayarak mekanik bir inanç tasavvur eden bu söylem tarih boyunca Müslüman toplumlar arasında marjinal bir hareket olarak kalmakla yetindi.

Geçmişteki tartışmaları ve tutumlarından ayrı bir boyutta bugünün Selefiliğinin durumuna bakıldığında daha acı bir tablo görülmektedir. Modern manada Selefilik –ki burada kavram sadece bu mezhebin bugünkü temsilcilerini değil bir betimle itibari ile bu tarzda yaklaşımlar gösteren nevzuhur pek çok fraksiyonu olan bir eğilimi tanımlamaktadır- bin dört yüz yıllık tarih içinde oluşan geleneği birikimi değerleri yok saymakta, şirk ve günah kabul edip reddetmekte ve bin dört yüz yıl önce Peygamber dönemindeki orijinal “inanca” ve yaşama geri dönme çağrısında bulunmaktadır. Beşeri imkanlar çerçevesinde hiçbir gerçekliği olmayan bu söylem çok daha ciddi sıkıntıları da bünyesinde barındırmaktadır. Söylemin iddiasına göre bin dört yüz yıllık süreç içinde gerek Araplar gerek Farslılar gerekse Türkler; bütün Müslüman olan toplumlar İslamiyet’ten önceki gelenek ve göreneklerini de İslamiyet içine taşımışlardı. Onların İslamiyet’te olmayan bu gelenekleri bidatti, hurafeydi hatta şirkti. Bunlarla birlikte sürdürülen bir inanç İslamiyet değil başka bir şeydi. “Gerçek İslam” ise Kur’an’da anlatılan İslam’dı. Bunun dışında kalan her türlü beşeriyete dair birikim ve yaşantı dinen uygun olmayan şeylerdi ve reddedilmesi gerekirdi. İşte böyle bir düşünce bünyesinde çok ciddi bir sıkıntıyı barındırmaktaydı. Allah’ın emirleri olan Kur’an ayetlerini ve onların bir manada ilk elden tefsiri olan peygamber örneğini ve sözlerini

kendine örnek alarak imbik imbik yaşamın her alanına işleyen pratik imkanlarını tecrübelerini ortaya koyan böylece dünyanın en naif kimlik ve kültürlerinden birini oluşturan; inancı, sadece mekanik teorik bir söylem olarak bırakmayan pratik bir yaşanırılık kılan geleneği ve birikimi, bidati diyerek “Allah’ın Dini”ne şirk diyerek reddeden Selefi akıl bunun yerine ise modern batının ürettiği akli birikimi ve düşünce yapısını koymaktadır. Böylece bu kafa dini, gelenekten, maneviyattan ruhtan yoksun batıda modern zamanlarda türeyen ideolojilerden biri haline getirmektedir. Bu özelliği ile İslamiyet’in kendi ikliminde kendi gölgesinde nas ve sünnetin referansı ile oluşana bidat diyerek red edenler, sahlilik iddiasında bulunanlar; İslam inancını İslamiyet’in ruh ve kültür dünyası ile bağı olmayan hatta bu kültürün en ciddi tarihsel rakibi olan Batı dünyasının ideolojiler iklimine benzetmesinin kendi karşı çıktığından ne kadar daha vahim bir bidat ve şirk olduğunun farkında bile değildir. İnsanlığın başına dert olan bu asimetrik zihniyetin geçmiş referansları kurcalandığında önemli bir isim ile karşılaşmaktadır. Bu, XIII. yüzyılın önemli İslam alimlerinden olan İbn Teymiyye’den başkası değildir. Bu reddiyeci terminolojik tanımı ile “tekfirci” zihniyetin hemen bütün referanslarında İbn Teymiyye ismi görülmektedir. Bu koşullar altında neoselefiligi tanımlamanın yolu birazda İbn Teymiyye’yi tanımaktan geçmektedir. İbn Teymiyye’nin iyi bir tarih bilgisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kadim uygarlıkları tanıyan Teymiyye, bu uygarlıkların bazı uygulamalarının tarikat ritüelleri aracılığı ile İslamiyet içinde kendine yer bulduğunu tespit etmişti. Buradan hareketle de tasavvuf karşıtı bir söylem geliştirmişti. Bunu yaparken Teymiyye’ye göre, tasavvuf, Moğol istilasına karşı direnişi kıran ve Moğolların hâkimiyet kurmasını sağlayan bir unsurdu. Bu itibarla da mutasavvıfları ihanetle suçlamaktaydı. Teymiyye’nin bu yaklaşımı tasavvufa dair hala geçerliğini koruyan bir söylemin de oluşmasını sağlamıştı. İslam dünyasında sufi çevrelerin Moğollar ile olan ilişkilerine karşı değerlendirmelerin Teymiyye’nin söylemlerinin gölgesinde geliştiği söylenebilir.

İbn Teymiyye ve Hayatı

10 Rebülevvel 661’de (22 Ocak 1263) Harran’da doğan ve köklü alim bir aileden gelen İbn Teymiyye’nin en belirgin özelliği tasavvufi guruplara karşı olan tavrı idi. O tasavvufu yukarıda aktarılan düşünce mantığı çerçevesinde İslam dışı bir yapı olarak görmekteydi. Onu tasavvufi guruplar ile daha da derinden ayıran ayırım Moğol istilasını ile başlamıştı. 656 (1258) yılında Moğollar’ın Bağdat’ı istilâ etmeleri ve akınlarının kendi yaşadığı bölgeye kadar uzanması üzerine 667’de (1269) Dımaşk’a göç etti. Sükkeriyye Dârülhadisi’nde müderrislik yaptı. Böylelikle İbn

Teymiyye pek dillendirilmese de açık bir biçimde Memlûk Devletinin himayesine girmiş oldu. Tasavvuf akımının daha az etkin olduğu bu dünyada tasavvufa karşı fikirleri daha kolay yeşerecek bir zemin bulmuş oluyordu. Moğollar yüzünden göç etmek zorunda kalan Teymiyye’de güçlü bir Moğol karşıtlığı oluşmuştu. Fikrî mana da Moğollara karşı en sert tepkilerden birini Teymiyye dillendirmektedir. İran ve Azerbaycan çevresinde bazı mutasavvıfların da yeni kurulan Moğol kökenli devletin destekçisi olmaları Teymiyye’yi bu gruplara karşı daha da sert davranmaya itmekteydi. Hülegü öncülüğünde batıya doğru ilerleyen Moğol ordusunun Baybars tarafından Filistin civarında Ayn-ı Câlût’ta ağır bir yenilgiye uğratılması Hülegü’nün ordunun başında olmamasını fırsat bilen Baybars’ın Moğolları geri püskürtmesiyle Fırat nehrinin iki devlet arasında sınır haline gelmesiyle birlikte Orta Doğu’da siyasi bloklaşma şekillenmiş oluyordu. Bu tarihten sonra Orta Doğu Memlûk-İlhanlı rekabetine şahit olacaktı. Bu siyasî rekabet sürecinde Memlûk Devleti’nin en büyük fikrî argümanı “cihad” olmuştu. Müslüman dünyanın büyük bir çoğunluğunu hakimiyet altına alan ve İslam medeniyetinde telafî olması çok zor tahribatlara yol açan Moğollara karşı güçlü ve bağımsız tek Müslüman devlet olma sıfatıyla siyasi ve askeri mücadelesini sürdürmekteydi. Bu zemini daha meşrulaştırmak ve güçlendirmek için Memlûk hükümdarı Baybars son Abbâsî halifesinin soyundan gelenler üzerinden bir hilafet kurumu da oluşturmuştu. İşte bu siyasi koşullar altında İbn Teymiyye’de mensubu olduğu Memlûk Devleti’nin söylemleri doğrultusunda fikrî bir söylem geliştirmektedir.

Memlûklerin Müslim-Gayrimüslim olgusu üzerine oturttukları bu siyasi rekabete erken dönemlerde gayet güzel işlemekteydi. Hatta Memlûkler bu itibar ile İlhanlı hakimiyetinde bile Müslüman zümrelerin hamisi durumuna gelmişti. Fakat Memlûkleri rahatlatan bu koşullar çok uzun sürmemişti. İslam medeniyetine büyük zararlar veren Moğollar içinde buldukları koşulların kaçınılmaz bir sonucu olarak gün be gün İslamiyet’e yakınlaşmaktaydılar. Teküder’in Ahmed adını alıp Müslüman olması ve devam eden savaşları bu yolla ile bitirme girişimi İlhanlı sarayındaki ilk ihtida hareketiydi. Fakat Teküder bu yaklaşımına Memlûk sarayından beklediği olumlu cevabı alamadığı gibi Memlûk sultanı Kalavun tarafından da ağır bir ultiyatoma uğramıştı. Memlûkler onun bu değişimini samimi bulmamışlardı. Zaten ülke içerisinde de koşulları ve alt yapısı oluşmadan gerçekleşen bu ihtida hareketi Teküderin sonun getirmişti. Budistlerin kışkırttığı noyanlar Teküder’i halledip yerine Argûn’u hükümdar yapmışlardı. Böylece İlhanlı Devleti’ndeki ilk ihtida hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Memlûklerde bunu zaten istemiyorlardı. Her ne kadar Memlûkler İlhanlılar ile olan rekabete dinî bir meşruiyet giydirmiş olsalar da sonuçta söz

konusu olan iki devletin bölgede giriştiği hakimiyet mücadelesinden başka bir şey değildi. Moğolların gayrimüslimliği bu manada rekabetin bu beşeri yönünü gayet iyi kamufle etmekteydi.

Fakat Memlûklerin bu beyin konforu uzun sürmemişti. İlhanlı tahtına Argûn'dan sonra çıkan Gâzân Han'ın Mahmud adını alıp Müslüman olmasıyla İslamiyet apaçık bir kültür ve inanç zaferi kazanmış oluyordu. Pek çok hususu derinden etkileyen bu durum Orta Doğu'da iki ülke arasındaki rekabeti de baştan şekillendirmiş oluyordu. Bozkırdan gelen İlhanlıların Müslüman olması ile bu sefer rekabetin fikrî ve meşruiyet galibi İlhanlılar olmuştu. Gâzân Han'ın Müslümanlığı İlhanlılar üç asrı aşan bir süredir bölgede varlığını hisseden Müslüman Türk devletleri kimliğini kazanmış, o geleneğin takipçisi olmuştu. Böylece Türk soylu Müslüman padişahlar devri İlhanlılar eliyle yeniden başlamış oluyordu. Belli bir töreye ve soya doğrudan dayanmayan Memlûkler için bu ciddi sıkıntı oluşturmuştu. Köle soylu askerlerin ulus (il) yoksunluğu ve bunun yarattığı töre eksikliği Memlûk-İlhanlı rekabetinde İlhanlılara ciddi bir meşruiyet avantajı sağlamıştı. Bu Gâzân Han'ın Şam seferi esnasında Kalavun'a karşı sarf ettiği sözlerde açıkça kendisini göstermektedir.

Rekabetin bu noktaya geldiği aşamada artık “cihad” söylemi Memlûkleri kurtarmamaya başlamıştı. Önceleri Müslim-gayrimüslim savaşı olarak görülen bu rekabet şimdi iki Müslüman ülkenin rekabetine dönüşmüştü. Dolayısıyla olayın cihad boyutu kaybolmuş beşeri siyasi bir hakimiyet kavgası olduğu açığa çıkmıştı. Bu noktada devreye İbn Teymiyye girmişti. Teymiyye Moğol karşıtı söyleminden ve Memlûk Devleti'nin yanındaki duruşundan asla taviz vermeden Moğollara karşı söylemine devam etmekteydi. İbn Teymiyye'nin bu söylemini sadece itikadi ve fikhî çerçevede değerlendirmemek gerekir. Teymiyye'nin durumu da geliştirdiği söylemde önemli bir belirleyicidir. Teymiyye, Suriye topraklarında yaşayan Memlûk siyasetinin himayesinde bir alîmdi. Onun, Moğol ve Moğol yanlılarına olan karşıtlığı, dayandığı Memlûk siyasetiyle bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. İbn Teymiyye Moğol karşıtlığında o kadar ileri gitmişti ki, Moğollar Müslüman olduktan sonra bile onların imanlarının samimi ve makbul olmadığını ileri sürmüştü. Onun bu düşüncelerini en net bir biçimde Gâzân Han'ın Şam seferi üzerine kaleme aldıklarından öğrenilebilir. *“Moğol hükümdarı Gâzân ve yandaşları Dimaşk'a geldiklerinde Gâzân İslam'a girdiğini ilan etti. Ancak yaptıklarından ne Allah azze celle ne Resulü (s.a.v.) ve ne de Müslümanlar razı olmadılar. Çünkü onlar asla hiçbir şekilde İslam dinin emirlerine uymadılar.”* İbn Teymiyye, Gâzân Han'ı Şam seferinde yakından tanıma imkanı da bulmuştu. Kendi ifadesine göre karşısına çıkıp onu Hakka davet etmişti. Onun bu ifadesinin diplomatik bir dil olduğunu anlamak çok güç

değildir. Keza yine kendi eserinde Gâzân Han'ın Şam seferinin başarısızlığını aktarırken *Allah onların ordusunu hezimete uğrattı ve zelil kıldı* şeklinde değerlendirmiş Memlûk ordusunu kastederek *Allah'ın izni ve bizim desteğimizle İslam orduları muzaffer oldular* şeklinde yorumlamıştır.

İbn Teymiyye'yi bu şekilde konuşturan temel unsur ise Moğollar Müslüman olmalarına rağmen devletlerini hala “yasa” ile yönetiyor olmalarıydı. Teymiyye'nin düşüncesine göre bu Onların Müslümanlığına maniydi. “tüm işlerini Kur'an'a göre yapmalıydılar” bunu yapmadıkları için onlar Müslüman olarak kabul edilemezlerdi. Aynı eleştiri Selçukluların İslam dünyasında siyasi bir güç oldukları XI. yüzyılda da bazı çevreler tarafından eleştirilmiş bu eleştirilere en güzel cevap İmam Gazalî tarafından verilmişti. Şimdi tamamen siyasi bir arka planı olan bu dil Teymiyye dilinden İlhanlılara karşı gündeme geliyordu. Halbuki İslam dünyasının en muteber alimlerinin ittifaken belirttiği gibi dinde kuralları belirlerken uygulama öncelikle Kur'an'dadır. Kur'an'ın açık bıraktığı hüküm koymadığı noktalarda da başvurulacak kaynak peygamber örneği yani hadis ve sünnettir. Bunların açıklayamadığı bir durum ile karşılaşıldığında ise bu sefer yapılacak şey o muhitte uygulana gelen eski kanunlar, uygulamalardır. İşte hem İmam Hanefî'de İmam Şafî'de hem de İmam Matürîdî'de en açık ve net bir biçimde ifade dinin bu özelliği örfü yani Türklerin töresini Moğolların yarasını tasavvuf gibi kadim kültürlerden imbibik imbibik damıtılarak oluşan nadide bir kültürü ve daha nice unsuru temel hükümlerle çelişmediği sürece dinin bir parçası haline getirmektedir. Bu açıdan bakılınca geleneğimiz içinde tekfire uğraması gereken pek fazla bir uygulamada bulunmadığı görülmektedir. Tabii ki kültürden hikmetten irfandan nasibi olmayan bir gürûhun bu naifliği ve derinliği anlamasını beklemek beyhude olacaktır.

İşte XIV. yüzyılda Teymiyye'nin tamamen mensubu olduğu siyasî yapıyı fikren rahatlatmak ve meşrulaştırmak üzere geliştirdiği bu söylem bugün insanlığın en büyük sorunun da kaynağı durumundadır. Her türlü kökten gelenekten ve bağlarından kopan ve bunlarla kavgalı bir ruha bürünen böylesine bir zihnin doğal sonucu yaşandığı dünya ile savaştan bir kimliğe bürünmesidir. Karşısındakiler eğer “Müslüman” değilse ve de “Allah'ın dinine” zarar veriyorsa onlarla savaşması gerekecektir. Onlarda zaten onu yapıyorlar. Ama bunu aynen Teymiyye'nin öğrettiği gibi yapıyorlar Müslümanları önce kafir ilan edip sonra da onlara karşı cihad ediyorlar! Her türlü kökten gelenekten ve bağlarından kopan bu zihin her türlü unsurun taşeronu olmaya mahkumdur. Çünkü

toplumları ve kişileri bir yerde tutan ve koruyan gelenekleri ve kültürleridir. Bunu yitirmiş yahut hiç kazanamamış olan bir kitle karşılaşılabilecek en tehlikeli kitledir.

Yaşanan tecrübeler açıkça göstermektedir ki gidilecek yol mekanik bir ideoloji misali köşeli hükümlere boğulmuş modern zihnin artıkları ile kirlenmiş bir algıdan ziyade tarihi tecrübe ile yaşamışlıkları insanı hayatı kültürü geleneği kısacası insanlığı içinde barındıran tarihten gelen tecrübeden başkası değildir. Bu noktada tavsiye olunacak şey İslam coğrafyasının çeşitli noktalarına yardım ulaştıranlar bu yardımları ile birlikte oralara Hoca Ahmed Yesevî'yi, Yunus Emre'yi, Mevlânâ Celâleddîn Rumî'yi, Hacı Bektaş Veli'yi, Hacı Bayram Veli'yi Beyazıd-ı Bestamî'yi, Ebul Hasan el Hârakânî'yi, Şah-ı Nakşibend'i de getirmeleridir. Kadim uygarlıkların birikimlerini alıp bin dört yüz yıl içinde katlanarak harmanlanarak oluşan bu derin ruh ve kültür tazelenip diriltilemez ve insanlığa sunulmaz ise bu ve benzeri hasarat fikir dünyamızdan da siyasi coğrafyamızdan da eksik olmayacaktır.

İslam Dünyası, İlhanlıların kurulduğu çağda siyasi itikadi ve kültürel açıdan farklılıklar göstermekteydi. Bir tarafta Selçuklular tarafından temsil edilen Anadolu merkezli Türk sufizmi diğer yanda Abbâsî merkezli Sünnî İslam bir taraftan Şîîler ve son olarak Sünnî anlayışın farklı bir görünümü olarak Memlûkler bulunmaktaydı. Bu dini anlayışları birbirlerinden farklı olan gurupların Moğolların gelişini ve Yakın-Doğu'da oluşmaya başlayan İlhanlı hâkimiyetini değerlendirmeleri de birbirlerinden farklı olmuştur. Moğol hâkimiyetine en sert tepki Sünnî dünyadan gelmişti. Burada karşı söylem olarak dikkat çeken önemli bir isim İbn Teymmîyye'dir. Suriye'de bulunan Teymiyye Moğol istilasına karşı en sert tavrı koyan alîm olarak görülmektedir. Memlûk coğrafyasında yaşayan ve Memlûklerle birlikte hareket eden Teymiyye Moğollara hiç sıcak yaklaşmamıştı. O kadar ki Müslüman olduktan sonra bile onların imanlarının geçersiz olduğunu ileri sürerek onlara karşı söylem geliştirmeye devam etmiştir¹. Teymiyye'nin Bu tutumunda onun dini inançları ile kadar Memlûk sarayına yakın bir kişi olmasının da yadsınmaz bir rollü olduğu düşünülmelidir. Onun Moğol karşıtlığını anlamak açısından "*Mardin Fetvası*" olarak bilinen ve Mardin halkının şehre yaklaşan Moğollara karşı ne yapılması gerektiğine dair soruna karşılık verdiği fetva oldukça önemli bir kayıttır². Buna karşılık Şîî dünyanın Moğolların gelişini oldukça olumlu karşıladıkları anlaşılmaktadır.³ Çünkü bu Şîîler için kaybettikleri siyasi gücü

¹ "İbn Teymiyye", *İ.A.* V/II, s. 826.

² "İbn Teymiyye", *İ.A.* V/II, s. 828.

³ J I.P. Petrushevsky., "The Socia-Economic of Iran under The İl-Kans" *The Cambridge History of İnan, V, The Saljuq and Mongol Periods*, ed. A. Boyle, London 1968, s.489.

kazanmaları için ideal bir fırsattı. Burada dikkat çeken iki önemli isim bulunmaktadır. Şîî alîm Tûsî ki aslında İlhanlı idari ve siyasi rejiminin kurucu beyni olarak kabul edilebilecek kadar Hülâgü'ye yakın bir kişiydi. Bir diğer isim de Vezir Alkâmî'dir ki Şîî olduğu ve Şîîleri isyana teşvik ettiği gerekçesiyle vezirlikten azledilen Alkâmî, belki de bunun bir karşılığı olarak Moğolların safında yer almıştı. Bir de bunlardan farklı olarak daha çok Türkmenler arasında görülen sufizm ise ayrı bir duruş sergilemektedir. Barak Baba nezdinde karakterize edebileceğimiz bu derviş zümreleri fikri bakımdan her ne kadar Moğol rejimine karşı bir duruş gösterebilirler de kültürel yakınlıkları dolayısıyla daha sıcak ilişkilerde kurabilmişlerdi.

Tasavvufi gurupların İlhanlı yönetimi ile barışık bir siyaset izlemeleri İlhanlı karşıtı unsurlar arasında tasavvuf karşıtlığını da tetiklemişti. Bu eğilimin en dikkat çekici örneği İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye tasavvufun İslam'ın özünde olmayan bir şey olduğunu İslam dışı kültürlerden beslendiğini ileri sürmekteydi⁴. Teymiyye'nin iyi bir tarih bilgisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kadim uygarlıkları tanıyan Teymiyye, bu uygarlıkların bazı uygulamalarının tarikat ritüelleri aracılığı ile İslamiyet içinde kendine yer bulduğunu tespit etmişti⁵. Buradan hareketle de tasavvuf karşıtı bir söylem geliştirmişti. Bunu yaparken Teymiyye'ye göre, tasavvuf, Moğol istilasına karşı direnişi kıran ve Moğolların hâkimiyet kurmasını sağlayan bir unsurdu. Bu itibarla da mutasavvıfları ihanetle suçlamaktaydı. Teymiyye'nin bu yaklaşımı tasavvufa dair hala geçerliğini koruyan bir söylemin de oluşmasını sağlamıştı. İslam dünyasında sufi çevrelerin Moğollar ile olan ilişkilerine karşı değerlendirmelerin Teymiyye'nin söylemlerinin gölgesinde geliştiği söylenebilir. Teymiyye'nin bu söylemini sadece itikadi ve fikhî çerçevede değerlendirmemek gerekir. Teymiyye'nin durumu da geliştirdiği söylemde önemli bir belirleyicidir. Teymiyye, Suriye topraklarında yaşayan Memlûk siyasetinin himayesinde bir alîmdi. Onun, Moğol ve Moğol yanlılarına olan karşıtlığı, dayandığı Memlûk siyasetiyle bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. İbn Teymiyye Moğol karşıtlığında o kadar ileri gitmişti ki, Moğollar Müslüman olduktan sonra bile onların imanlarının samimi ve makbul olmadığını ileri sürmüştü. Onun bu düşüncelerini en net bir biçimde Gâzân Han'ın Şam seferi üzerine kaleme aldıklarından öğrenilebilir. *"Moğol hükümdarı Gâzân ve yandaşları Dimaşk'a geldiklerinde Gâzân İslam'a girdiğini ilan etti. Ancak yaptıklarından ne Allah azze celle ne Resulü (s.a.v.) ve ne de Müslümanlar razı olmadılar. Çünkü onlar asla hiçbir şekilde İslam dinin emirlerine uymadılar."*⁶ İbn Teymiyye, Gâzân Han'ı Şam

⁴ İbn Teymiyye", İ.A. V/II, s. 826.

⁵ İmam İbn Teymiyye, *Hapishane Mektupları*, çev. Mehmet Emin Akın, Ankara ty, s. 20 .

⁶ İmam İbn Teymiyye, *Hapishane Mektupları*, s. 23.

seferinde yakından tanıma imkanı da bulmuştu. Kendi ifadesine göre karşısına çıkıp onu Hakka davet etmişti. Onun bu ifadesinin diplomatik bir dil olduğunu anlamak çok güç değildir. Keza yine kendi eserinde Gâzân Han'ın Şam seferinin başarısızlığını aktarırken *Allah onların ordusunu hezimete uğrattı ve zelil kıldı*⁷ şeklinde değerlendirmiş Memlûk ordusunu kastederek *Allah'ın izni ve bizim desteğimizle İslam orduları muzaffer oldular*⁸ Şeklinde yorumlamıştır.

İlhanlılar döneminde, tasavvufî zümreler arasında köklü iki tarikat dikkat çekmektedir. Birincisi Necmeddin-i Kübra (618/1222)'ya nisbet edilen *Kübrevîyye* tarikatı ikincisi ise Şihâbuddîn Ebû Hafs es-Sühreverdî (632/1234)'ye nisbet edilen *Sühreverdîyye* tarikatlarıdır. Bu tarikatlar Moğolların ön Asya'ya gelmelerinden sonra da etkisini devam ettiren ve Moğolları da etkileyen tarikatlardı. Bu tarikatlardan *Kübrevîyye* doğuda; *Sühreverdî* ise batıda etkili olmuştu⁹.

Kübrevîyye, Moğolların ilk akınlarında ağır kayıplara uğramış pek çok önemli şeyhleri Moğollar tarafından öldürülmüş bir tarikattır. Bu özelliğinden dolayı Moğollara karşı bir tavır içinde bulunmuşlardı. 618/1221 yılında Moğolların Harîzim Bölgesinin önemli kentlerinden olan Gürgeç'e girdiklerinde tarikatın kurucu şeyhi olan Necmeddîn Kübra Moğol askerleri tarafından katledilmişti¹⁰. Bir yoruma göre Cengiz Han, şehri istilaya başlamadan önce Necmeddîn Kübra'ya şehri terk etmesi için izin vermişti. Fakat Necmeddîn Kübra bunu kabul etmemişti. Şehri istila edilirken kendi canını düşünmeyi uygun bulmamıştı¹¹. Reşîdüddîn'e ait olan bu yorumun Cengiz Han tarafından işlenen cinayete bir meşruiyet kazandırma kaygısı ile yapılabilmek ihtimalini akla getirmektedir.

19.yy Müslüman aydınları arasında İslam âleminin siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik alanda geri kalmışlıktan ileri gelen birlik ve bütünlüğünün bozulması, gerek hilafetin merkezi olması gerekse Müslümanların sahip olduğu en büyük siyasi birliği ve gücü temsil etmesi bakımından Osmanlı İmparatorluğu örneğinde somutlaşan Batı emperyalizminin yıkıcılığı konularında görüş birliği oluşmuş durumdaydı. Bu kapsamda Müslüman toplumlarda yaşanan mezkûr sorunların

⁷ İmam İbn Teymiyye, *Hapishane Mektupları*, s. 23.

⁸ İmam İbn Teymiyye, *Hapishane Mektupları*, s. 25.

⁹ Musatafa Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, s. 131.

¹⁰ "Necmeddîn-i Kübra", *DİA*, 32, s. 498; Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul 2010, s. 87.

¹¹ Reşîdüddîn, *Camîu't-Tevârih*, I, s. 53.

çözümü noktasında zaman içerisinde farklı öneriler dile getirildi. Bunların arasında özellikle iki görüş bu dönemde ön plana çıktı. Bunlardan birincisi İslam Modernizmi diğeri ise Vehhabi Hareketiydi. Her ikisi de temelde Müslümanların geri kalmışlıklarını, İslam'ın özünden uzaklaşmaya bağlamaktaydı. Ayrıldıkları nokta ise bu duruma karşı ortaya koydukları çözüm reçetelerinde bulunmaktaydı.¹² Müslüman toplumların içinde düştükleri zorluklar karşısında, bu tip durumlara gerekçe olarak İslam'dan uzaklaşmış olmalarını göstermeleri ve çare olarak tekrar gerçek İslam'a, eski ihtişamlı günlere dönmeyi kabul etmeleri İslam halkları tarihinde sıkça görülen bir durumdur.¹³ Gerçek İslam'a dönüş¹⁴ arayışını temel alarak öze dönüş temasını işleyen iki anlayıştan birisi olan Vehhabi Hareketi kendisini Suudi Arabistan'da göstermiş ve etkisini günümüze dek taşımıştır. İslam Modernizmi ise yapı olarak daha karmaşık ve hacimli olmakla beraber daha geniş platformlarda tartışılmış ve uygulanmaya çalışılmıştır.

Vehhabilik

İslami uyanışın İslam Modernizmi'nin ardından bir diğer şekli de Vehhabilik hareketi olmuştur. Yapısal olarak daha katı bir anlayışa ve kalın çizgilere sahip olan bu hareketin temelleri 1730–1731 yıllarında atılmıştır. Hareketin fikir ve isim babası olarak Muhammed İbn Abdülvehhab'ı görmekteyiz.¹⁵ Aslen Necid'li olan, Medine ve Şam'da eğitim gören Abdülvehhab (1703–1791) İslam topraklarına yaptığı gezilerde bu bölgelerde gözlemlediği pek çok pratiğin “sahih” İslam ile alakası olmayan uygulamalar olduğuna kanaat getirdi.¹⁶ İslam'ın dört ana mezhebinden birisi olan Hanbelîliği benimsemiş olan Abdülvehhab seyahat ve gözlem tecrübesinden sonra Müslümanları gerçek İslam'a döndürmek misyonunu yükledi.¹⁷ Abdülvehhab görüşleri itibarıyla İbn

¹² Hassan Saab, “The Spirit of Reform in Islam”, Islamic Studies, vol: 2, no: 1, 1963, s. 28.

¹³ Doğan Duman, Demokrasi Döneminde Türkiye'de İslamcılık, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999, s.12.

¹⁴ Olivier Roy, The Failure of Political Islam, Harvard University Press, 1994, s.32. Arap Uyanışı'nın Arapçadaki karşılığı olan “nahda” kavramının içeriği konusunda Aziz Al- Azmeh farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Azmeh'e göre, nahda kavramı gerçekte geleceğe ve modernliğe açık olmak anlamındadır. Oysa Arap uyanışındaki kavramsal içeriğe göre bu durum tam tersidir. Gerçek İslam'a ulaşmak kaygısıyla burada nahda kavramı geçmişe dönmenin bir yolu olarak sunulmaktadır. Azmeh buna karşı çıkmakta ve nahda kavramının geçmişe dönme çağrısında bulunan içe dönük bir yaklaşım olmadığını iddia etmektedir. Bkz. Aziz Al- Azmeh, İslamlar ve Moderniteler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 77.

¹⁵ Muhammed Kürd Ali, Bir Osmanlı-Arap Gazetecinin Anıları, Klasik Yayınları, İstanbul, 2006, s.65.

¹⁶ “Vehhabiliğin genel tepkisi zaten Osmanlı'nın daha medeni bölgelerinde İslam toplumunun içine düştüğü çürüme (ahlaki) ve gevşeklik idi.” Bkz. Arnold Toynbee ve Kenneth Kirkwood, Türkiye, İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 43.

¹⁷ Tibi, a.g.e., s.113.

Teymiyye'den (1263-1328) etkilenmiştir.¹⁸ İbn-i Teymiyye, Hanbelî mezhebine bağlı olmakla beraber¹⁹ bu mezhebin kural ve uygulamalarına tamamıyla katılmayıp, kendisi başka unsurlar ekleme yolunu seçiyordu. Selefilere Ahmed b. Hanbel'den sonra ikinci imam olarak gördükleri Teymiyye *“tevhid akidesini itikadi mezheplerin bakış açısından farklı bir şekilde ele alıp, onu dini ve içtimai bir prensip olarak sunmuştur”*.²⁰ Bu bağlamda bir tür mezhep müçtehidî rolü üstlenen İbn-i Teymiyye, İslamiyet'e sonradan eklendiğini ve aslında dinin özünde olmadığını iddia ettiği bidatlere (sapkınlık) ve taklitçiliğe eser ve vaazlarında şiddetle karşı çıkmaktaydı. Evliyanın kutsallaştırılmasına, mezar ve türbe ziyaretlerine bidat olduğu gerekçesiyle muhalefet eden Teymiyye'ye göre, Hz. Peygamber'in mezarını ziyaret etmek için çıkılacak bir yolculuk bile günahıdır.²¹

Muhammed İbn-i Abdülvehhab da esinlendiği Teymiyye'nin etkisiyle *“tevhidi ameli”* anlayışını benimsemiştir. Buna göre *“gerçek tevhid” Allah'ın ve Peygamber'in emirleri dışında emir ve yasak tanımayarak, Peygamber devrinde olmayan her şeyi bidat addedip, tevessülü terk ederek, Allah'ı birlemektir*.²² Buradan hareketle Abdülvehhab, Allah'tan başka hiçbir güçten şefaata istenemeyeceğini, beklenmesinin cahiliye âdeti olduğunu iddia etmiş; Hz. Peygamber başta olmak üzere sahabelerin ruhlarından yahut evliyadan şefaata beklenemeyeceğini söylemiştir. Allah'tan başkasının kutsanmaması ilkesini ihlal eden ve bu bağlamda şirke düşen Müslümanları yeniden dine dönünceye ya da kökleri kazınana dek savaşılmaması gereken kâfirler olarak nitelemiştir.²³ Benzer bir şekilde edilen duaların kabulü için Hz. Peygamber'i aracı kılmanın cahiliye döneminde putları aracı kılma geleneğinden farkı olmadığını söyleyerek şirke düşme tehlikesini vurgulamıştır. Tıpkı İbn-i Teymiyye gibi kabir ve türbe ziyaretlerine de karşı çıkan Abdülvehhab bunu mezar başında yapılan dualarda ölmüş bir şahsı şefaathçi ya da aracı kılma anlayışının yanlışlığına ve şirke

¹⁸ İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 54; Cemal Kutay, Tarihte Türkler Araplar Hilafet Meselesi, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.145. Abdülvehhab'ın fikirleri, Vehhabi hareketine en önemli katkıyı yapan unsurlardan birisi olmasından dolayı oldukça önemlidir. Abdülvehhab'ın düşünce sistemi ve bu sistemin önemli başlıklarının bir özeti için bkz. Ahmet Vehbi Ecer, *“Osmanlı Tarihinde Vehhabi Hareketinin Sebep ve Sonuçları”*, IX. Türk Tarih Kongresi (12- 25 Eylül 1981), cilt:3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, ss. 1231- 1232.

¹⁹ Albert Hourani, A History of the Arab Peoples, Warner Books, New York, 1992, s. 179.

²⁰ Mehmet Zeki İşcan, *“Tarih Boyunca Selefi Söylem”*, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Akademi Dergisi, cilt: 1, sayı: 1-2, s. 5.

²¹ Neşet Çağatay ve İbrahim Ağâh Çubukçu, İslam Mezhepleri Tarihi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, ss. 223-224.

²² İşcan, a.g.m., s. 8.

²³ Carl Brockelmann, İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, ss. 290-291.

sürüklenme ihtimaline dayanarak açıklamıştır.²⁴ Buradan hareketle Vehhabiliğin genel prensiplerinden birkaçı olarak şunlar sayılabilir: “*Namazın bir vakit bile terk edilmesi küfürdür, peygamber ve evliyalardan yardım, şefaah istemek küfürdür, türbe yapmak, kandil yakmak, şarap, tütün vb. maddeler kullanmak, resim ve müzikle ilgilenmek, evliyalara adak adamak küfürdür; bunları yapanlar da müşriktirler, Müslüman sayılmazlar.*”²⁵

Başta sahih İslam’ın Hz. Peygamber ve neslinin yaşadığı İslam olduğuna inanan Muhammed ibn-i Abdülvehhab olmak üzere ilk kuşak Müslümanların ve asr-ı saadet dönemi yaşantısının hakiki İslam’ın yaşandığı dönem olduğuna inanan Vehhabilere göre bu dönemden sonra İslam’a giren her türlü unsur bidattir.²⁶ Bu bağlamda siyasi, itikadi mezhepler, tarikatlar, kelim, tasavvuf ve felsefeyle uğraşmak;²⁷ şirke kapı aralayan türbeler inşa etmek, Hz. Peygamber’in mevlidini ve kandil gecelerini kutlamak, Kuran’da ve sahih hadislerde geçmeyen dualar hatta tesbih kullanmak açık birer bidattir.²⁸ Ezcümle, Kuran ve Sünnet’te yer almayan her şeyi bidat olarak kabul eden Abdülvehhab öncülüğündeki Vehhabi Hareketi’ne göre İslam toplumları yüzyıllardır dalalet içerisinde yaşamaktadırlar.²⁹ Bu ve bunun benzeri birçok ilkeyle Vehhabi hareketi İslam’ın Müslümanların yaşantılarındaki yerini koyu çizgilerle belirlemiş ve bunun dışına çıkabilecek hiçbir unsuru kabul etmemiştir.³⁰

Tıpkı Modernistlerde olduğu gibi Vehhabilerde de gerçek İslam arayışı vardır; doğal olarak da İslam’ın ilk zamanlarına bir dönüş teması işlenmektedir. Böyle bir yöntemde Vehhabiler de Araplığa vurgu yapmışlardır. Onlara göre sahih İslam, Peygamber dönemi İslam’ıdır, Peygamber ise Araptır. O halde İslam’ın gerçek sahibi Araplardır. Bu tezden hareketle Abdülvehhab,

²⁴ Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhabilik”, TDV İslam Ansiklopedisi, cilt: 42, s. 612; Natana J. Delong-Bas, Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad, Oxford University Press, 2004, ss. 63-68.

²⁵ Kutay, a.g.e., s.145–146. Tarık Zafer Tunaya, dine bakışları ve yaşamlarına yansıtma tarzları bakımından Vehhabileri İslam Pürütenleri olarak tanımlamaktadır. Bkz. Tunaya, a.g.e., s. 229.

²⁶ Hourani, a.g.e., s.54.

²⁷ Borisoviç Lutskiy, Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 76. Vehhabi düşüncesinin tasavvufa olan bakışını inceleyen bir çalışma için bkz. Esther Peskes, “18. Asırda Tasavvuf ve Vehhabilik”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, çev. Mehmet Çelenk, cilt: 12, sayı: 2, 2003, ss. 413-429.

²⁸ İslam Mezhepleri Tarihi, Ed. Mehmet Ali Büyükkara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2055, Eskişehir, 2010, s. 219.

²⁹ Zekeriyâ Kurşun, Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s.19–22.

³⁰ Bu prensipler etrafında Vehhabi hareketinin yeni bir toplumsal düzen peşinde olduğunu söyleyebiliriz. İlber Ortaylı bir makalesinde şunları söylemektedir: “*Vahhabilik Osmanlı merkezi otoritesini sarsarken, taassubuna rağmen yeni bir sosyal, siyasal yapılanma öneren akımdı*”. Bkz. İlber Ortaylı, “Osmanlı’da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, cilt: I, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.39.

Osmanlı'yı suçlamış ve padişahın koruduğu İslam'ın gerçek İslam olmadığını dolayısıyla padişahın İslam Ümmeti'nin hakiki lideri olmadığını iddia etmiştir.³¹

Vehhabi hareketinin doktrin boyutunu kısa sürede atlayıp, siyasal boyut kazanması bazı sosyo-kültürel sebeplere bağlı olarak açıklanmaktadır. Buna göre, Arap coğrafyası ve sosyolojisi bakımından Vehhabiliğin bedevi yaşantısıyla olan uyumu, özellikle doğuş yeri olan Necid bölgesindeki bedeviler arasındaki cehalet, bidat ve hurafelerin yaygın bir hal alması, bölgenin Osmanlı Devleti tarafından kontrolünde yaşanan aksaklıklar söz konusu gerekçelerin başında gelmektedir.³² Muhammed ibn-i Abdülvehhab hilafet makamındaki kişiye itaati bir ön şart olarak koymuşsa da Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı hilafetine bakışı bu manada farklılık arz etmektedir. Abdülvehhab'a göre Osmanlılar İslam'ın ve hilafetin gerçek temsilcisi olarak görülemezdi zira O'nun gözünde Osmanlılar "sahih İslam'ı özünden saptıran modernistlerdir". Bu bakımdan Osmanlı'ya muhalefet Vehhabi hareketi içerisinde meşru görülmüştür.³³ Bir eserinde bu noktaya işaret eden son dönem Osmanlı aydını Yusuf Akçura, Vehhabi hareketin esasta Osmanlı hâkimiyeti karşıtı bir siyasi muhalefet hareketi olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: "*Vehhabi hareketi millî bir Arap hareketidir. Vehhabi hareketi, mezhebi ve dini esaslara istinaden Türk hâkimiyetini tanımamak ve Arabistan'da bir Arap devleti tesis etmek gayesini istihdaf etmiş ve hareketin iptidalarında bile bir müddet için buna muvaffak olmuştur*".³⁴

David Commins'in "cihat" kavramıyla meşrulaştırıldığını söylediği Vehhabi hareketinin siyasal aktivizmi³⁵, Muhammed Abdülvehhab'ın Necid Emiri İbn-i Suud ile birleşmesi sonrasında gerçekleşti. Hiç kuşkusuz bu bir araya geliş ile Hicaz bölgesinde etkisini giderek artıran bu dini görüş, etkili bir siyasi gücü temsil eden bir aile/grupla gücünü tahkim etmiş, daha geniş bir hegemonya alanına nüfuz eder hale gelmiştir.³⁶ Nitekim mezkûr birleşmenin ardından İbn Suud, Bahreyn ve Lahsa'yı alarak hâkimiyet alanlarını genişletti. Hareket bu aşamadan itibaren Osmanlı Devleti'ne tehdit teşkil etmeye başlamıştır.³⁷ Osmanlılar bu tehdit algılamasına karşı öncelikle

³¹ Hourani, a.g.e., s.55.

³² Mehmet Ali Büyükkara, a.g.m., ss. 611-612.

³³ Tibi, a.g.e., s. 114.

³⁴ Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s.22.

³⁵ David Commins, The Wahhabi Mission and Saudi Arabia, I.B. Tauris, New York, 2006, s. 24; Hamid Algar, Wahhabism: A Critical Essay, Islamic Publications International, New York, 2002, s. 21.

³⁶ Mamoun Fandy, Saudi Arabia and the Politics of Dissent, Palgrave, 1999, s. 25.

³⁷ Yusuf Ziya Yörükân, "Vahhabilik", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 2, sayı: 4, Ankara, 1953, s. 63; Kutay, a.g.e., s.146. Zekeriya Kurşun ise Vehhabi hareketinin siyasal boyutunun temelini bahsi geçen birleşme ile

dinsel retorik kullanarak cevap vermeye gayret etmişler; bu kapsamda bölgeye gönderdikleri din adamları vasıtasıyla Vehhabiliği reddeden ve bu hareketi İslam'ın ilk dönemlerindeki Haricilere benzeten bir doktriner kampanya yürütmüşlerdir.³⁸ Bu çabaların devam ettiği süreçte, 1801'de Medine Vehhabilerin eline geçmiş, burada yaşamakta olan çok sayıda Türk memleketlerine sürgün edilmiştir.³⁹ Akabinde ise 1803 yılında Mekke işgal edilmiştir. Bu toprakları ilk başta Vehhabilere kaptıran Osmanlı Devleti, bölgenin geri kazanılması için bu defa askeri tedbirlere başvurmak durumunda kalmış ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirmiştir.⁴⁰ Paşa'nın seferi sonrası bu topraklar Vehhabilerden geri alınmıştır.⁴¹ 1812'de Medine geri alınmış, 1813'te ise Mekke Şerifi kenti teslim etmiştir. Mısır ordusu aynı yıl Mekke'nin güneyindeki bir başka önemli kent olan Taif'i de Vehhabilerden geri almıştır.⁴²

Ortaya çıkışını ve düşünsel temellerini ana hatlarıyla çizmeye çalıştığımız Vehhabi hareketi İslami Uyanış'ın farklı bir yolu olmakla birlikte aynı zamanda İslam'ın kökenlerine ve Arap kimliğine vurgu yapması nedeniyle tıpkı İslam Modernizmi gibi Arap Milliyetçi düşüncesinin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Özellikle güçlenen siyasi yüzü ile zaman içinde birkaç kere Osmanlı Devleti'ni tehdit etmiş, zor durumda bırakmıştır. Hatta Mekke gibi kutsal şehirlerin Vehhabiler tarafından ele geçirilmesi İslam âleminde Osmanlı'nın koruyucu vasfının sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle 20.yy'da Hicaz bölgesi dışında Hindistan'dan Nijerya'ya kadar⁴³ yer yer etkili olan Vehhabi mezhebi, günümüzde etkisini sürdürmektedir.⁴⁴ Bu duruma bir örnek olarak, kurulan ilk Suudi devletinden itibaren Vehhabi düşüncesinin devletin resmi ve hâkim dini ideolojisi olduğu Suudi Arabistan Krallığı'nı vermek mümkündür.⁴⁵

---

atıldığını belirtmekle beraber, hareketin tam bir siyasal kimliğe kavuşmuş halinin Abdülaziz İbn Suud zamanında oluştuğunu söylemektedir. Ayrıntılar için bkz. Kurşun, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti, s.63. Hareketin Osmanlı Devleti için tam bir tehdit teşkil etmesine neden olan Mekke'nin işgali de zaten Abdülaziz İbn Suud zamanında gerçekleşmiştir. Abdülaziz aynı zamanda Muhammed Abdülvehhab'ın anlaşmaya vardığı İbn Suud'un torunudur.

³⁸ Commins, a.g.e., s. 30.

³⁹ Brockelmann, a.g.e., s. 291.

⁴⁰ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, cilt: V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.127; Commins, a.g.e., ss. 32-33.

⁴¹ Mehmet Ali Paşa'nın ordusunun padişahın isteği üzerine Arabistan'daki Vehhabilere karşı çıktığı seferde başarılı olması Paşa'ya İstanbul ve Kahire'de büyük bir saygınlık kazandırmıştı. Bkz. Stanford Shaw ve Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.36 ve s. 42.

⁴² Ortaylı, a.g.e., s. 56; Brockelmann, a.g.e., s. 292.

⁴³ Kurşun, a.g.e., s.65.

⁴⁴ Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi" Tarihten Günümüze Selefilik-Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı (8-10 Kasım 2013), İslami İlimler Araştırma Vakfı (ISAV), İstanbul, 2014, ss. 490-493; İşcan, a.g.m., ss. 10-13; Commins, a.g.e., ss. 145-154.

⁴⁵ İsmail Akdoğan ve Rıdvan Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, s. 157.

SONUÇ

İlber Ortaylı'nın Osmanlı İmparatorluğu için kullandığı o meşhur tabirden hareketle, çağdaş politik, ekonomik ve kültürel kavramları içeren moderniteyle tanışma bağlamında 19. asır İslam dünyasının da en uzun yüzyılı sayılabilir. Bu dönem aynı zamanda tarihsel olarak Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgaliyle başlayan Batı emperyalizmi ile yüz yüze gelme sürecini de sembolize etmektedir. Müslüman aydınlar arasında entelektüel düzeyde çok katmanlı bir uyanışın (nahda) başladığı bu dönemde siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik bakımdan kalkınmış Batı dünyasının başta memalik-i Osmanî olmak üzere tüm İslam coğrafyası üzerinde giderek artan baskısı karşısında dönemin fikir adamları içindeki yaşadıkları çağı anlama çabaları içerisinde Müslüman toplumlarının durumunu tartışmışlar; hem içine düşülen atalet halinden kurtulmak hem de Batı saldırganlığı karşısında mücadele verebilmek için çare arayışlarına girmişlerdir. Bu çerçevede öne sürülen kurtuluş reçeteleri içerisinde bir cenah ıslahçı bir yaklaşımı savunurken diğeri ise salt öze dönüşü bir programı savunmuştur. İslahçı yahut reformist akım, daha sonra İslam Modernizmi olarak adlandırılacak olan sistematik çerçevesinde Avrupa bilim ve tekniğiyle İslamiyet'i, onun özüne zarar vermeyecek bir şekilde bir araya getirmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu görüşü savunan gerek Cemaleddin Afgani gerekse Muhammed Abduh'a göre, İslam bir inanç sistemi olarak Batı'nın teknolojisini ve bilimini öğrenmeye, transfer etmeye yatkın bir anlayışa sahiptir. Zira İslamiyet, 19.yy Batılı oryantalistlerin iddialarının aksine, akla ve bilime önem veren bir dindir ve özü itibarıyla hiçbir surette terakkiye mani değildir. Afgani ve Abduh, Batının emperyalist, mütecaviz yüzünün bilincinde olmak ve bu noktada rezervlerini korumakla beraber İslam dünyasının ve Müslüman toplumların kurtuluşunu, ayağa kalkışını, eski günlerdeki gücüne ve ihtişamına geri dönüşünü içinde yaşadıkları çağ itibarıyla Batı'nın güçlenmesine zemin hazırlayan bilimsel ve teknolojik yeniliklerin kabul edilmesiyle ulaşılabileceğine inanıyordu. Bunu başaran, eğitimini ıslah eden, kuru taklitçiliği terk eden ve yerine İslam'ın temel değerleriyle çağın yeniliklerini buluşturan bir Müslüman dünya Batı saldırganlığına ve hükümlerine karşı mücadele verebilirdi. Müslümanlar birlik olmalı, dayanışma ve yardımlaşmayı, kendilerini parçalara ayıran ırk ve mezhep bölümlenmelerinin önüne taşınmalıydı. İslam Modernizmi'nin bu genel prensiplerinin izlerini Afgani ve Abduh'un eser, söylem ve politik hareketliliklerinde sürmek mümkündür. Bu hareketin iki öncü ismini birbirinden ayıran nokta ise genel ilkelerden ziyade izlenmesi gereken yöntem ve tercih edilen üslup konusundadır. Afgani siyasal ve toplumsal hedeflere varma noktasında gerek üslup gerekse metod olarak çok daha sert ve tartışmacı bir üslup sergileyip, daha

devrimci bir söylemle Müslümanları uyandırmaya çalışırken; Abduh üslup bakımından daha çok ikna yolunu tercih etmiş, yöntem olarak da evrimci bir yaklaşımla tedricen ıslaha yakın bir duruş sergilemiştir.

İslami uyanış döneminde İslam Modernizmi'nin reformist içeriğinin aksine öze dönüşçü temayı merkezine alan diğer çözüm önerisi kendisini daha çok Hicaz bölgesinde gösteren Vehhabi hareketi olmuştur. İsmi kurucusu sayılan Muhammed ibn-i Abdülvehhab'dan alan Vehhabilik modernistlere oranla çok daha katı, belirgin çizgilere sahiptir. Abdülvehhab'ın Selefiligi yeniden canlandıran 14.yy Müslüman âlimi İbn-i Teymiyye'den etkilenerek oluşturduğu Vehhabi anlayışı, Müslümanların içine düştükleri zilletten ancak sahih İslam'a geri dönerek kurtulabileceklerini savunmuştur. Sahih İslam'dan kastedilen ise şüphesiz ki Hz. Peygamber ve sahabenin yaşadığı asr-saadet dönemidir. Bu dönemde ortaya konan Kuran-ı Kerim ve sahih hadis kaynaklı kural ve kavramlar İslam'ın özünü temsil etmektedir. Bu dönemden sonra İslam'a atfedilen ne kadar kavram ve uygulama varsa bunların tamamı bidattir, dinden sapmadır. Müslümanlar yüzyıllar boyunca dine o kadar çok bidat yüklemişlerdir ki İslam olarak bilinen ve yaşanan din İslam olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle Müslümanlar asr-ı saadetteki güçlerini kaybetmişlerdir. Yapılması gereken, İslam'ı bidatlerden arındırmak, Müslümanları Hz. Peygamber döneminde yaşanan sahih İslam'la yeniden buluşturaktır. Ancak bu başarılabilirse, İslam dünyası ve Müslüman toplumlar yeniden eski güçlerine kavuşacaklar ve kendilerine yönelen tüm baskı ve saldırılara karşı koyabileceklerdir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla yola çıkan Vehhabilerin özellikle Hicaz bölgesinde modernist saydıkları Osmanlı'ya karşı önce bölgeyi sonra da hilafeti geri alma amaçlı cihat adı altında verdikleri siyasi ve askeri mücadele sırasındaki söylem ve icraatları bu hareketin Haricilik'le özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Zira Vehhabi anlayışına göre doğru İslam anlayışı kendilerindedir, Müslüman olma iddiasında olan diğer toplumlar doğruyu bulmadıkları sürece üzerlerine gidilmesi, cihat edilmesi gereken gruplardır. Bu yönüyle tekfirciliğe kayan Vehhabi hareketi hem hariciliğin yer yer devamı olarak algılanması hem de felsefeye, tasavvufa, tarikatlara, kabir ve türbelere karşı savaş açmaları diğer İslam içi düşünce ekollerinden ayrı bir yerde kendisini konumlamıştır.

KAYNAKLAR

- Hairi Abdul-Hadi** (1973) “Afghani on the Decline of Islam: A Postscript”, Die Welt des Islams, New Series, vol: 14, Issue ¼, 1973, ss. 116-128.
- Davişa Adid** (2004) Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa, Literatür, İstanbul.
- Ecer, Ahmet Vehbi** (1989) “ Osmanlı Tarihinde Vehhabi Hareketinin Sebep ve Sonuçları”, IX. Türk Tarih Kongresi (12- 25 Eylül 1981), cilt:3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, ss. 1229- 1236.
- Cüveynî, Alâeddîn Atamelik** (1988) Tarih-i Cihân-guşâ, I-III, Ankara.
- Yalçinkaya, Alaeddin (1991) Cemaleddin Efgani ve Türk Siyasi Hayatına Etkileri, Osmanlı Yayınevi, İstanbul.
- Hourani, Albert** (1992) A History of the Arab Peoples, Warner Books, New York.
- Hourani, Albert**, (2000) Çağdaş Arap Düşüncesi, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Hourani, Albert** (1981) The Emergence of the Modern Middle East, University of California Press.
- Bilgenoğlu, Ali** (2010) “Ortadoğu’da Bir Öncü: Modernitenin Mısır’a İlk Taşıyıcısı Rifa’a Rafi el-Tahtavi (1801-1873), History Studies, Middle East Special Issue, ss. 27-46.
- Bilgenoğlu, Ali**, (2007) Osmanlı Devleti’nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.
- Preiss, Amitai** (1996) Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War: 1260-1281, Cambridge University, Cambridge.
- Toynbee, Arnold; Kirkwood, Kenneth** (2003) Türkiye, İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Goldschmidt Arthur; Johnston, Robert** (2003) Historical Dictionary of Egypt, The Scarecrow Press, Oxford.
- Al- Azmeh, Aziz** (2003) İslamlar ve Moderniteler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bausani, A.** (1968) “Religion Under The Mongols”, The Cambridge History of Iran, vol V, ed. J. A. Boyle, London.
- Tibi, Bessam** (1998) Arap Milliyetçiliği, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Şirin, Beyanî** (1385) Din-i Devlet: Der İran Asr-ı Moğol, II, Tahran.
- Lutskiy, Borisoviç** (2011) Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi, Yordam Kitap, İstanbul.
- Boyle, John. A.**, (1977) “The Il-Khans of Persia and Christian West”, The Mongol World Empire 1206-1370, London.
- Dawn, C. Ernest** (1961) “From Ottomanism to Arabism: The Origin of an Ideology”, The Review of Politics, vol: 23, no: 3, 1961, s. 378-400.

- Dawn, C. Ernest** (1998) Osmanlıcılıktan Arapçılığa, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Brockelmann, Carl** (1992) İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kutay, Cemal** (2004) Tarihte Türkler Araplar Hilafet Meselesi, İklim Yayıncılık, İstanbul.
- Afgani Cemaleddin; Abduh, Muhammed** (1987) Urvetu'l Vuska, çev. İbrahim Aydın, Bir Yayıncılık, İstanbul.
- Adams, Charles C.** (1933) Islam and Modernism in Egypt, Russell and Russell, New York, 1933.
- Commins, David** (2006) The Wahhabi Mission and Saudi Arabia, I.B. Tauris, New York.
- Duman, Doğan** (1999) Demokrasi Döneminde Türkiye'de İslamcılık, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Said, Edward** (1998) Oryantalizm, çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Kedouri, Elie** (1972) "Afghani in Paris: A Note", Middle Eastern Studies, vol: 8, no: 1, ss. 103-105.
- Tauber, Eliezer** (1993) Emergence of the Arab Movements, Frank Cass, London.
- Karal, Enver Ziya** (1999) Osmanlı Tarihi, cilt: V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karal, Enver Ziya** (1999) Osmanlı Tarihi, cilt: VIII, TTK, Ankara.
- İlhan, Erdem** (2003) "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisâdî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33, 49-67.
- İlhan, Erdem** (2000) "Olcâyту Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/31, s. 1-36.
- Peskes, Esther** (2003) "18. Asırda Tasavvuf ve Vehhabilik", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Mehmet Çelenk, cilt: 12, sayı: 2, ss. 413-429.
- Georgeon, François** (2006) Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900- 1930, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Antonius, George** (2001) The Arab Awakening, Simon Publications.
- Jaschke, Gotthard** (1972) Yeni Türkiye'de İslamlık, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Grousset, Rene** (1993) Bozkır İmparatorluğu, (çev. Dr. M. Reşat Uzmen), İstanbul.
- Algar, Hamid** (2002) Wahhabism: A Critical Essay, Islamic Publications International, New York.
- İnayet, Hamid** (1997) Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Kayalı, Hasan** (2003) Jön Türkler ve Araplar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Saab, Hassan** (1963) "The Spirit of Reform in Islam", *Islamic Studies*, vol: 2, no: 1, ss. 17-39.
- Haykıran, Kemal Ramazan** (2015) Moğollar Zamanında Yakındoğu, Ötüken Yayınları, İstanbul.

- Karaman, Hayreddin** (2005) “Cemaleddin Efgani”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: X, İstanbul, ISAM, ss. 456-466.
- Karaman, Hayreddin** Gerçek İslam’da Birlik, Nesil Yayınları, İstanbul, tarihsiz.
- Ülken, Hilmi Ziya** (1999) Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Hodgson, M. G. S.** (1993) İslam’ın Serüveni, III, (çev. Fethi Gedikli), İstanbul.
- Hondmir, Habibu’s-Siyer,** (1994) Nşr. W.M. Tahackson, Harvard.
- Howorth, Sir Henry H.** (1970) History of the Mongols, III, Taipei.
- Abu-Rabi, Ibrahim M.** (2005) “Contemporary Islamic Intellectual History: A Theoretical Perspective”, Islamic Studies, vol: 44, no: 4, ss. 503-526.
- Lapidus, Ira** (1988) A History of the Islamic Societies, Cambridge University Press.
- İbn Battûta Seyahatnâmesi,** çev. Muhammed Şerif Paşa, sd. Mümin Çevik.
- Ortaylı, İlber** (2003) “Osmanlı’da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, cilt: I, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 37-42.
- Ortaylı, İlber** (2005) İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İmam İbn Teymiyye,** Hapishane Mektupları, çev. Mehmet Emin Akın, Ankara.
- İslam Mezhepleri Tarihi,** Ed. Mehmet Ali Büyükkara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2055, Eskişehir, 2010.
- Akdoğan, İsmail; Kalaycı, Rıdvan** “Suudi Arabistan’da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, ss. 157-186.
- Kara, İsmail** (1985) “Tanzimattan Cumhuriyete İslamcılık Tartışmaları”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 1405-1419.
- Landau, Jacob M.** (2001) Pan- İslam Politikaları: İdeoloji ve Örgütlenme, Anka Yayınları, İstanbul.
- Nadia Eboo, Jamal** (2002) Surviving The Mongols, Nizârî Quhistânî and The Continuity of Ismaili Tradition in Persia, London.
- Esposito, John; Donohue, John** (1991) John Değişim Sürecinde İslam, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Cole, Juan R.I.** (1993) Colonialism and Revolution in the Middle East, Princeton University Press, 1993.
- Kanat, Cüneyt** (2001) “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XVI, 31-45.
- Kanat, Cüneyt** (2002) “İlhanlı Hükümdarı Teküdar’ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devleti’ndeki Yankıları”, Türklük Araştırmaları Dergisi, 12, 233-247.
- Kaşanî, Abdullah** (1348) Tarih-i Olcâytu, nşr, Mehin Bambly, Tahran 1348.
- Karpat, Kemal** (2001) Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, İmge Kitabevi, Ankara.

Karpat, Kemal (2001) *The Politicization of Islam: Reconstucting Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State*, Oxford University Press.

Brown, L. Carl (1964) "The Islamic Reformist Movement in North Africa", *The Journal of Modern African Studies*, vol: 2, no: 1, ss. 55-63.

Lambton, M. A. K. S. (1978) *The Cambridge History of Islam*, I-IV, London.

Özervarlı, M. Sait (2005) "Muhammed Abduh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: X, İstanbul, ISAM, ss. 482-487.

Kerr, Malcolm H. (1966) *Islamic Reform: The Political and Legal Theories of Muhammad Abduh and Rashid Rida*, University of California Press.

Fandy, Mamoun (1999) *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, Palgrave.

Kohn, Margaret (2009) "Afghani on Empire, Islam and Civilization", *Political Theory*, vol: 37, no: 3, ss. 398-422.

Büyükkara, Mehmet Ali (2014) "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi" *Tarihten Günümüze Selefilik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (8-10 Kasım 2013)*, İslami İlimler Araştırma Vakfı (ISAV), İstanbul, ss. 485-525.

Büyükkara, Mehmet Ali "Vehhabilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 42, ss. 611-615.

İşcan, Mehmet Zeki (2014) "Selefilik'in Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", *Tarihten Günümüze Selefilik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (8-10 Kasım 2013)*, İslami İlimler Araştırma Vakfı (ISAV), İstanbul, ss. 91-113.

İşcan, Mehmet Zeki, "Tarih Boyunca Selefi Söylem", *Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Akademi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1-2, ss. 1-14.

İşcan, Mehmet Zeki (1998) *Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasi Görüşleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Hüseyin, Muhammed (2004) *Modernizmin İslam Dünyası'na Girişi*, İnsan Yayınları, İstanbul.

Kürd Ali, Muhammed (2006) *Bir Osmanlı-Arap Gazetecinin Anıları*, Klasik Yayınları, İstanbul.

Muhammed Mahzumi Paşa (2006) *Cemaleddin Afgani'ni Hatıraları*, Klasik Yayınları, İstanbul.

Türköne, Mümtaz'er (1994) *Cemaleddin Afgani*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Delong-Bas, Natana J. (2004) *Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad*, Oxford University Press.

Çağatay, Neşet; Çubukçu, İbrahim Ağâh (1985) *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Keddie, Nikkie (1965) "Afghani in Afghanistan", *Middle Eastern Studies*, vol: 1, no: 4, ss. 322-349.

Keddie, Nikkie (1969) "Pan-Islam as Proto-Nationalism", *The Journal of Modern History*, vol: 41, no: 1, ss. 19-24.

Keddie, Nikkie (1966) "Sayyid Jamal al-Din al-Afghani's First Twenty-Seven Years: The Darkest Period", *Middle East Journal*, vol: 20, no: 4, ss. 517-533.

Keddie, Nikkie (1966) "The Pan-Islamic Appeal: Afghani and Abdulhamid II", *Middle Eastern Studies*, vol: 3, no: 1, ss. 46-67.

Keddie, Nikkie (1997) *Cemaleddin Afgani*, Bedir Yayınevi, İstanbul.

- Ocak, Ahmet Yaşar** (2011) “Ortaçağlar Anadolu’sunda Toplum ve Kültür ve Entelektüel Hayat (1071-1453)”, Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak izleri: Selçuklular Dönemi, İstanbul.
- Roy, Olivier** (1994) *The Failure of Political Islam*, Harvard University Press.
- Koloğlu, Orhan** (1987) *Abdülhamit Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, H. Ahmet** (2005) *Moğol İstilasası, Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*, İstanbul.
- Özgüdenli, Osman Gazi** (2009) *Moğol İran’ında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları(1295-1304)*, İstanbul.
- Petrushevsky., J I. P.** (1968) “The Socia–Economic Condition of Iran Under The Il-Kans”, *The Cambridge History of Iran*, V, The Saljuq And Mongol Periods, ed. A. Boyle, London.
- Political Thought and Political History: Studies in Memory of Elie Kedourie**, Ed. Moshe Gammer, Frank Cass Publishers, London, 2003.
- Hemâdanî, Reşidüddîn Fazlullâh** (1940) *Tarîh-i Mubârek-i Gâzân Han*, (nşr. Karl Jhan), London.
- Hemâdanî, Reşidüddîn Fazlullâh** (2013) *Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan), Ahmed Hesamipour Khelejani, TTK, Ankara.
- Khuri, Richard** (1998) *Freedom, Modernity and Islam*, Syracuse University Press.
- Raz, Ronen** (1996) “Interpretations of Kawakibi’s Thought 1950-1980’s”, *Middle Eastern Studies*, vol: 32, no: 1, ss. 179-190.
- Roux, Jean Paul** (2001) *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (çev Lale Arslan), İstanbul.
- Roux, Jean Paul** (1994) *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul.
- Mathee, Rudi** (1998) “Jamal al-Din al-Afghani and the Egyptian National Debate”, *International Journal of Middle East Studies*, vol: 21, no: 2, ss. 151-169.
- Saunders, A.J.J.** (1977) *Muslims and Mongols*, New Zealand.
- Zebihullâh, Sefâ** (2005) *İran Edebiyatı Tarihi*, (çev. Hasan Almaz), Ankara.
- Korkmaz, Sıddık** (2014) “Selefilğe Karşı Reddiyeler”, *Tarihten Günümüze Selefilik-Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı (8-10 Kasım 2013)*, İslami İlimler Araştırma Vakfı (ISAV), İstanbul, ss. 449-485.
- Sicill-i Osmanî**, Yay. Haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Spuler, Barthold** (1960) *The Müslim World II: The Mongol Period*, London.
- Spuler, Barthold** (1987) *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, Ankara.
- Shaw, Stanford; Shaw, Ezel Kural** (1983) *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, cilt: II, e Yayınları, İstanbul.
- Parlar, Suat** (2002) *Ortadoğu Vaadedilmiş Topraklar*, İstanbul.
- Hanifi, Şahin** (2010) *İlhanlılar Döneminde Şiîlik*, İstanbul.

- Günaltay, Şemseddin** (1998) Zulmetten Nura, Furkan Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif** (1985) “İslamcılık”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt:5, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.1400-1404.
- Mardin, Şerif** (2004) Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895- 1908, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer** (2003) İslamcılık Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- The Cambridge History of Egypt**, vol: II, Ed. M.W. Daly, Cambridge University Press, 2008.
- The Oxford History of Islam**, Ed. John L. Esposito, Oxford University Press, 1999.
- Togan, Zeki Velidî** (1981) Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul.
- Buzpınar, Tufan** (1999) “Arap Milliyetçiliği’nin Osmanlı Devleti’nde Gelişim Süreci”, Osmanlı Ansiklopedisi, cilt:2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 168-178.
- Ryad, Umar** (2009) “A Printed Lighthouse in Cairo al-Manar’s Early Years, Religious Aspiration and Reception” (1898-1903)”, Arabica, T: 56, Fasc: 1, ss. 27-60.
- Cleveland, William** (1991) Batıya Karşı İslam: Şekip Arslan’ın Mücadelesi, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Oschenwald, William** (1991) “Arab Nationalism in the Hijaz”, içinde The Origins of Arab Nationalism, ed. Rashid Khalidi, Columbia University Press, New York, ss. 189-204.
- Akçura, Yusuf** (1985) Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yörükkan, Yusuf Ziya** (1953) “Vahhabilik”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 2, sayı:4, Ankara, ss. 51-67.
- Ansari, Zafar Ishaq** (1959) “Islam and Nationalism in Contemporary Egypt-Earlier Developments”, Pakistan Horizon, vol: 12, no: 3, ss. 230-247.
- Zeine Zeine** (2003) Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelenek Yayınları, İstanbul.
- Kurşun, Zekeriya** (1998) Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

OSMANLI DEVLETİ'NDE DİN DEVLET İLİŞKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Ali BİLGENOĞLU
Kemal Ramazan HAYKIRAN

GİRİŞ

İslamiyet özünde bir din olmakla birlikte salt bir inanç sistemi olarak değerlendirildiğinde eksik kalan, teolojik özünün yanı sıra siyasi, ekonomik ve toplumsal diğer veçheleri ile birlikte değerlendirilmesi gereken bütüncül bir yapı arz eder. Hiç şüphe yok ki Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti bir inanç sistematığı olarak İslamiyet'in teorik ve pratik yapısını oluşturmakla birlikte diğer mütemmim cüzü olan siyasal, ekonomik ve toplumsal içeriğini ise yine İslamiyet'in bidayeti kadar eski olan ilk İslam devletinin kendisinde bulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hz. Muhammed hem İslam dininin hak peygamberi hem de ilk İslam devletinin de kurucusu kimliği ile tarih sahnesinde temayüz etmektedir.¹

İslamiyet'in asr-ı saadet sonrası döneminde Emeviler ve Abbasiler ile beraber bir taraftan içeriği kendi içerisinde dönüşüme uğrayan din ve devlet ilişkisi göze çarparken, diğer taraftan da din ile devletin birlikte var oluşunun yarattığı siyasal ve sosyal sorunlar da süreç içerisinde neşv-ü nema bulmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında kendine has ürettiği İslam algısı ve dini yaşama pratikleri ile Emevi/Abbasi geleneğinden farklı bir yaklaşım ve tecrübe üreten Anadolu İslamı ve onun en büyük politik ürünü olan Osmanlı İmparatorluğu, İslam tarihi din-devlet ilişkileri bağlamında kendisinden önceki örneklerden hem kolektif bilgi anlamında yararlanan hem de tevarüs ettiği bilgiyi kendi özünde değişim ve dönüşüme uğratan en önemli örneklerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuruluş sürecinin yanı sıra bilhassa Fatih Sultan Mehmet dönemi ve sonrasına tekabül eden, Osmanlı Devleti'nin kendi emperyal geleneğini inşa ettiği, imparatorluk kimliğine geçişin sağlandığı dönemde din devlet ilişkileri de çeşitli kanunnameler ve bunlara riayet etmek suretiyle oluşturulan hukuki içtihatlar sayesinde kendisini bütün İslam tarihi içerisinde kendine mahsus, özel bir noktaya taşımıştır. Bir taraftan klasik Türk geçmişinin, devlet idaresi tecrübesinin özünü teşkil eden töre kavramı² ve onun geleneksel hukuk partliğini oluşturan örfi hukuk uygulamaları; diğer taraftan da klasik İslam hukukundan beslenen şer'i hukuk pratikleri Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde kendi kimliğini kurumsallaştırmak isteyen Osmanlı hukukunun iki önemli bileşeni olarak ortaya çıkmış; biri diğerini yok etmeye çalışmamışsa da en nihayetinde aralarında örfi hukuk lehine gelişen hiyerarşik bir yapının oluştuğu bir strüktür yaratmıştır.

¹ Detay için bkz. Niyazi Kahveci, İslam Siyaset Düşüncesi, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1996.

² Detay için bkz. M. Fuad Köprülü, İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983.

Osmanlı Kuruluş Dönemi Din ve Devlet İlişkileri

Osmanlı Devleti bir imparatorluk durumuna ulaşmasında en büyük payı gaza geleneğinin öncüsü durumdaki Alperenlere borçludur. Ahmet Yesevi öğretisiyle Anadolu'nun uç beyliklerine ulaşan ve oradan da Balkanlara kadar geniş bir alanın hem Türkleşmesi hem de İslamlaşması açısından büyük rol üslenen bu dervişler, Osmanlı İmparatorluğu'nun mihenk taşı olarak, beylerin en büyük destekçisi olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da diğer Türk beyliklerinde olduğu gibi sufi İslam anlayışının etkisi çok büyük olmuştur. Bu dönemde özellikle Ahilerin ve Babailerin etkisi görünmektedir. Osmanlı Devleti'nin kökleri atılırken geniş ölçüde Ahilik ve Ahi reislerinden istifade edilmiştir. Bunların en önemlilerinden bir tanesi de Osman beyin kayınpederi Şeyh Edebali'dir.³

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu açısından büyük bir önem teşkil eden Şeyh Edibali gibi Anadolu erenleri etrafında toplanan bu zümrenin içinde beyler ve beylerin akrabaları sürekli bulunmuş ve bu tekkelere devam edilmiştir. İlginç olan Selçuklu devletinin merkezileştikçe ve yönetimde Farslaştıkça ona karşı isyan eden Baba İlyas'ın müritleri başka bir Türk devleti olan Osmanlı'nın kuruluşunda öncü rol almaya başlamışlardır.⁴

Bu dönemdeki Osmanlı beyleri yeni ve gelişmekte olan bir Türk Devleti'nin göstermesi gereken bütün anlayışlı yaklaşımda bulunarak hem dini hem de fikhî bir taassuba girmeden devletin gelişmesinde her kesimden maksimum fayda sağlamışlardır. Örneğin Osmanlı Sultanı Orhan Bey'in Bursa'nın fethinde yararlılık gösteren ve bizzat kendi müritleriyle Kızıl Kilise mevkiini fetheden Geyikli Baba'ya bir araba yükü arak(rakı) hediyesi bu dönemin anlayışını göstermesi açısından çok ilginçtir.⁵

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde dini yapı olarak en dikkat çeken özellik, bu dini yapının fikhî ya da kelam temelli değil, fakat gaza ruhuna daha uygun ve göçebe asabiyetine daha rahat cevap verebilen ahlaki ve tasavvufî bir ağırlık temelli olmasıdır.

Yine bu dönemin en belirgin bir özelliği de heterodoks Türkmen-Oğuz kitlelerinin manevi liderleri olan ,''babalar, abdallar, Horasan Erenleri, Gazi Dervişler, Anadolu'nun batısındaki "kâfir Bizans'a karşı gaza yapan Osmanlı'nın gazi padişahlarıyla çok iyi anlaşmışlar, Sünnilik ya da Alevilik gibi fikirlerle henüz ayrışmamışlardır. Osmanlı Hükümdarları bu gaza ve fütuhatta hem Türk geleneğinde olan Kızılelma ülküsünü hem de bunu İslami açıdan destekleyen Cihat fikrini beraberce kullanmışlardır. Bu fütuhatlar da çok büyük yararlılık gösteren Bektaşiler ve Bektaşilik, Türk kültürünün yayılmasında çok önemli bir rol oynamış, Osmanlı tarafından korunup desteklenmiştir. Bunun bir örneği, Budin'in (Budapeşte) fethinde şehit düşen Gülbaba'nın cenaze namazına bizzat Kanuni'nin katılması ve onun emriyle "Gül Baba Türbesi'nin yapılmasıdır.⁶

Bu hoşgörülü sufi tarikatlar Selçuklu döneminden başlayarak gayrimüslimlerin İslam'ı kabul etmesini kolaylaştırmışlardır. Ancak Anadolu'daki bu hoşgörü ortamı Endülüs'teki Müslüman ve Yahudilere karşı büyük Katolik zulmünü ve baskısını görek Anadolu'ya gelen ünlü mutasavvıf

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1984, s.530.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, Türkler, Türkiye ve İslam, İletişim, İstanbul, 2011, s.85.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfilik: Kalenderiler, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1999, s.84.

⁶ Taha Akyol, Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.14.

Muhyiddin-i Arabi'yi çok şaşırtmış ve dönemin Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus'a başvurarak bu durumu şikâyet etmiştir.

İbn Haldun ve birçok İslam uleması şeriat harici kanun uygulamaları gereksiz bularak bütün problemlerin şeriatla çözülebileceğine inanmışlardır.⁷ Fakat bir kanun devleti olma hüviyetini hiçbir zaman kaybetmeyen Osmanlı beyleri devlet geliştikçe ve merkezileştikçe İslam'ın fıkından, yani kanun alanından daha çok yararlanmayı uygun görmüşler ancak kontrolü de elden bırakmamışlardır. Osman ve Orhan Gazilerin Türkmen gelenekleriyle karışmış Sünniliğiyle sonraki dönemlerde, işlenmiş medrese kültürüyle oluşturulmuş Sünnilik aynı değildir. Ancak bu dönemden sonra ulema kontrolündeki Medrese İslam'ının etkisini artırmış ve zamanla ilk başlardaki hoşgörülü anlayış, yerini daha kuralcı bir Ulema İslam'ına terk etmeye başlamıştır. Bu değişimdeki başlıca etken ise gelişen olaylar karşısında devletin yeni gelişmelere göre dini bakış açısını değiştirmesidir. Merkezileşme artıkça fihhi taraf ağır basmış ve medrese İslami yani kesin Sünni kurallarına bağlı kitabı İslam halk İslam'ına yani daha mistik ve kesin ritüelleri olmayan sufi bakış açılı İslam'a egemen olmaya başlamıştır. Bu süreç medreselerinde artmaya başlamasına neden olmuştur.⁸

Medrese kültürünün ortaya çıkmasındaki en önemli faktör devletin kendi resmi ideolojisine karşı çıkan fikirleri bertaraf etmek için dini bir destek ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu medreselerden yetişen ulema sınıfı devletin mücadele halinde olduğu tüm heterodoks gruplara karşı devletin resmi ideolojisini oluşturmuşlardır. Bunun bir örneğini Bâtınilige karşı mücadelede Nizamiye Medreseleri olarak Selçuklularda gördüğümüz gibi, artan Safevi baskısı sonucu Rafiziliğe karşı yapılan mücadeleyle Osmanlıda da görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin başlangıç dönemlerinin aksine heterodoks İslam tesirlerinden uzaklaşması onun Türk geleneklerinden taşıdığı kanun ve hukuk anlayışına verdiği önemendir. Daha mistik ve kural tanımayan heterodoks İslam anlayışında Osmanlı'nın olmazsa olmazı kanun ve hukuka pek yer yoktur.

1402 Ankara Savaşı'nın sonuçları hem Osmanlı hem de Anadolu açısından yıkıcı olmuştur. Moğol İstilasası toplumun inanç sistemini temelden etkilemiş ve devlet otoritesiyle beraber milletin kendine olan inancıda dibe vurmuştur. Bu yeni durumda kurtuluşu dünyadan çok manayla ilgilenen mistik âlemde arayan ahali bu tekke ve dergâhlarda toparlanarak bu umutsuzluğa bir çare aramaya başlamıştır. Ancak bütün bu olumsuz şartlarda dahi devlet geleneğine olan bağlılık dolayısıyla velilerin nüfusları ne kadar artmış olsa da medresenin üstünlüğü devam etmiştir. Osmanlıların bu devlet geleneğine sadakati dolayısıyla din ve devlet ilişkisi İran ve Arap ülkelerinden çok farklı şekilde gelişmiştir.⁹

Farklı bir olayın neticeleri de Osmanlı'da merkezileşme hareketlerine hız vermiştir. Bu Şeyh Bedreddin Yakası'dır. Şeyh Bedreddin hadisesi ve aynı anda cereyan eden şehzade mücadeleleri artık devletin kesin kuralları tavizsiz uygulaması zamanının geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Osmanlı medreselerinde kitapları okutulan ve ciddi bir dini otorite olan Şeyh Bedreddin'in öldürülme gerekçesi tamamen siyasidir. Ayrıca heterodoks inançların devletle çatışabilme noktasına gelmesi ve meydan okuması devleti idare edenler açısından kabul edilebilir

⁷ Halil İnalcık, Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren Yayınları, İstanbul, 2005, s.21

⁸ Fahri Unan, İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet, Lotus Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 37-38.

⁹ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.409.

bir durum değildir. Yine bu dönemde Timur'un oğlu Şahruh'un Çelebi Mehmet'i kardeşleri şehzadeleri öldürülmesinden dolayı protesto ederek bu olayın töre-i İlhan'a uymadığını belirtmesine, Çelebi Mehmet'in verdiği cevap önümüzdeki dönemde Osmanlı Devleti'nin izleyeceği yolu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü hem eski Türk geleneklerine hem de Şeriata uygun olmadığı halde siyaseten katli devletin bekası için olmazsa olmaz olduğunu izahla bu seviyeye atalarından tecrübe ettikleri olaylar neticesinde geldikleri beyan eder ve "on derviş bir kilim üzerinde uyurda, iki padişah bir iklime sığmaz" diyerek devletin görüşünü izah eder. Sonuç olarak Devletin bekası için her şey yapılacak ve bunun içinde gerekirse hem Örf-i kanunlara hem de şer-i kanunlara aykırı davranılacaktır.

Emperyal Geleneğin Oluşumu Döneminde Din ve Devlet İlişkisi: Fatih Sultan Mehmet ve Sonrası

Fatih döneminin en belirgin özelliği bu döneme kadar İslam devletlerinde var olan din devlet birlikteliğinden, dinin devlet kontrolü altına alındığı din-devlet özdeşliği haline gelmiş olmasıdır. Sultan, devlet açısından dini otorite olan şeyhülislamlığı Bizans'taki patriklik benzeri bir yapıyla kendine bağlamış, kendisine "Zıllullah fi'l arz" Allah'ın gölgesi dedirtmek suretiyle hükümdarlık gücünün ilahi kaynağına dikkat çekmiş ve daha önceki din devlet ikizliği, devletin kontrolündeki dine yani Osmanlı İslam'ına dönüşmüştür.¹⁰

Osmanlı'da örfi hukukun devlet açısından önemini göstermesi bakımından, her ne kadar şeyhülislam ilmiye sınıfının başı olmakla beraber divan-ı hümayunda yer alamazken nişancının divan-ı hümayundaki varlığı da önemlidir.¹¹ Şeriat için müftü (şeyhülislam) neyse, örfi kanunlar içinde nişancı o demektir. Bu sebeple nişancıya "müft-i kanun" denilmiştir. Bu kanunnamelerde üzerinde en çok tartışma olan madde kardeş katline dair olanıdır, bu bakımdan incelenmeye değerdir. Daha I. Beyazıt, Kosova Harbi devam ederken kardeşi Yakup'u bir iç savaşı önlemek için vezirlerinin de reyiyile idam ettirmiştir. II. Murat, kendisine karşı ayaklanan ve Karamanoğlu ve Bizans'la hareket eden kardeşi Mustafa'yı yakalayıp idam ettirmiştir. Bizans Tarihçisi Dukas, bu münasebetle Osmanlı'da kardeş katlinin bir adet olduğunu işaret eder. Ancak Fatih'e kadar ki dönemde isyana kalkışmadan idam edilen bir şehzade yoktur ve ilk olarak çocuk yaşta bir şehzade, Fatih'in küçük kardeşi Ahmet ortadan kaldırılmıştır. O, bu eski teamülü kanunnamesinde "Karındaşların nizam-ı âlem için katl etmek münasiptir, ekser ulema dahi tecviz etmiştir" formülü ile ifade etmiştir. Ayrıca Fatih koyduğu kanunların ilerde ıslah edilip geliştirilebileceğini ifade ettiği "Bu kadar ahval-ı saltanata nizam verildi, şimdiden sonra gelen evlad-ı kiramımda dahi ıslahına sa'y etsinler" sözleri hukuk görüşü bakımından önemle belirtmeğe değer bir noktadır. Devletin gerektiğinde yeni kanunlarla geliştirilmesini kendinden sonra gelecek padişahlara vasiyet etmektedir.¹²

Osmanlı Devleti'nin bir "halife-padişahlığı" haline gelmesi, kuruluşundan ancak iki yüzyıl sonra olmuştur. İstanbul'un alınışı ile Osmanlı devleti, birçok dini ve milleti bünyesinde barındıran bir İmparatorluk haline geldikten sonra hükmü altına aldığı milletleri zorla Müslümanlaştırmadığı için din ayrımı (Katolik cemaati, Ortodoks cemaati, Yahudi cemaati) kavramları siyaset terminolojide

¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 63.

¹¹ Yusuf Oğuzoğlu, Osmanlı Devlet Anlayışı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 39-41.

¹² Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1978, ss. 378-390.

daima yaşamıştır. Bu durum, Hıristiyan devletlere Osmanlı rejiminin dinsel bir rejim olduğu sanısı vermiştir ki bu, gerçeğin tam tersini yansıtır. Çünkü gerçek bir dinsel rejimde devletin dininden başka bir dine tanınma hakkı verilmez. Hıristiyanların egemen olduğu ülkelerde sadece Müslüman ve Yahudilere değil hatta oralarındaki Hıristiyanlığın başka kollarına dahi tanınma hakkı sağlanmamıştır.¹³ Bununla beraber, Mısır'ın fethiyle beraber Osmanlı'da birçok değişikliği bir arada görmek mümkündür. Artık Osmanlı sultanları halife olarak ayrı bir dini otorite olmuşlardır. Ancak bu kimlik onları şeyhülislam yerine dini kararlar veren bir makama ulaştırmadığı gibi kendilerini “Hadim’ül Haremeyn” diyerek İslam'ın hizmet karı olarak değerlendirmişler ancak en üst otorite olmaya da devam etmişlerdir.

Osmanlı öncesi İslam Devletleri halifeleriyle Osmanlı halifeleri arasında çok büyük bir fark vardır. Aslında bu halifelerinde devlet başkanı sıfatları olmakla beraber liderliklerinin merkezini İslami ve ruhani yön oluşturur. Abbasi halifeleri bu ruhani ağırlığı en güçsüz oldukları hatta mahkûm oldukları anlarda bile taşımışlardır.¹⁴ Oysa Osmanlı Sultanlarında halife olmalarına rağmen gücün ana kaynağı siyasi ve askeridir. Her şeyden önce hep bu güç ile hükmetmişlerdir. Bu yeni makam onları bütün Müslümanların siyasi bir otorite olarak lideri yapmasına rağmen dini otoritesi yapmamıştır. Ve ileriki dönemde dünya Müslümanlarından talepleri hep bu siyasi hamlelere destek maiyetinde olmuştur. Bu özellik devletin siyasi gücünü kaybederek halifeliği bir dini simge olarak devletin birliği ve devamı için kullanan II. Abdülhamid'e kadar da devam etmiştir. Bunu belgeleyen en büyük kanıt ise Osmanlı'da din adına konuşabilen bir makam olarak şeyhülislamıdır.

Osmanlı'nın bu dönem icraatlarında en etkin rolü oynayan ve çok büyük bir saygınlık sağlayan ve ilmiye sınıfının başı sayılan Şeyhülislamlığın Osmanlıda hangi sebeplere dayanarak ortaya çıktığı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlarda birincisi Memlûklü sultanlarının yanında Abbasi halifelerinin konumuna benzer bir şekilde dini otoriteyi temsilen kurdukları fikridir. Bazı batılı araştırmacıların savunduğu bir iddia ise Bizans'ta mevcut olan ekümenik Patrikliği örnek alınarak dini ulemanın bir otorite altında toplanabilmesi amacıyla kurulduğu tezidir. Ayrıca bir başka görüşte Osmanlı şeyhülislamlarının Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra “halife” sıfatını kazanan padişahın dini sahaya ait vazifelerini yüklenmiş olduklarıdır. Bütün bunlarla beraber Kanuni devrinde altın çağını yaşayan şeyhülislamlara çok büyük bir yakınlık gösterilmiş ve bu yakınlık Ebussud Efendi'ye çok büyük bir saygınlık sağlamıştır.¹⁵ Ebussud Efendi'nin şeyhülislamlığından sonra bu makamın önem ve ehemmiyeti çok artmış olmakla birlikte hiçbir zaman Divan-ı Hümayun'un bir üyesi olamamışlardır. Yalnızca önemli meselelerde kendilerine danışılmak üzere davet edilip görüşlerine başvurulmuştur.¹⁶

Osmanlı Devleti'nin din-devlet ilişkisini, inceleyen birçok araştırmacı ve yazar özellikle Osmanlı'nın ne tür bir devlet olduğunu adlandırmaya çalışmış, yani laik bir devlet midir? Teokratik bir devlet midir? Gibi yaklaşımlarla devleti bir kalıba sokmaya çalışmışlardır. Ancak esas mesele devletin yapısını tanımlamaya çalışmaktan öte bu devlet sistemi içerisinde din ve devletin nasıl şekillendiği meselesidir. Osmanlı devlet geleneği içerisinde, İran örneğinde olduğu gibi bütün siyasi otoriteyi elinde bulunduran ve her kararı buyruk kabul edilen bir ulema teşkilatı var mıdır, yok

¹³ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.29.

¹⁴ M.Fuad Köprülü, İslam Medeniyet Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.144.

¹⁵ Detay için bkz. Colin Imber, Şeriatın Kanununa: Ebussud ve Osmanlı'da İslami Hukuk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004; Mehmet Akif Aydın, “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, sayı: 1, 2006, ss. 11-21.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.178.

mudur? Esas tartışılması gerekli konuda budur. Osmanlı Devlet geleneğinde sultanın yetkilerini aşan anlamda böyle bir ulema yapılanması asla olmamıştır. Ancak kimi araştırmacılar şeyhülislamın siyaseten katl ve padişah hal'i için verdiği tüm fetvalarını onların konumlarının gücüne bir işaret olarak göstermeye çalışsallarda, bu ancak onların nezdinde dinin siyasete alet edilmesine güzel birer örnek teşkil edebilir. Yoksa böyle kararların sadece şeyhülislam istediği için olmadığı muhakkaktır ve bu kararlara bir nevi zorlanmış ve alınan kararları tasdiğe mecbur kalmışlardır. Bu konuyu İ. Hakkı Uzunçarşılı gayet açık olarak izah etmiştir: “*Bir isyan vukuunda padişah aleyhine fetva vereceği için, bilhassa idarenin zayıf zamanında kendisinden(Şeyhülislam) çekinilirdi.*” Bu sözler bir gerçeği daha apaçık ortaya koymaktadır ki, Osmanlı Devleti, kuruluş ve yükseliş dönemlerinde dini açıdan daha hoşgörülü aynı zamanda seküler ve dışa açıkken idarenin zayıfladığı dönemlerde dini taassubun arttığı ve içe kapandığı gerçeğini de göstermektedir. Sultan II. Mustafa döneminde şeri ve örfi hukuk kavramındaki örf kelimesinin kaldırılması bu içe kapanma ve dini taassubu işaret eder boyuttur. Bu dönem kendine nizam-ı âlem görevi veren devletin bu mükemmel düzenin değişmezliği misyonuna sahiplenerek her türlü yeniliğe ve yeni görüşe kendini kapatmış ve gelişmelere karşı duran bir yapıyla ilerlemeye ayak uyduramamıştır. Bu içe kapanık düşüncenin başlamasında etkisi olabilecek bir diğer faktörde, Mısır’dan getirilen Aşari ekolünden din adamlarının genel dini yaklaşımları daha önceki gelişmeye açık Maturidi çizgiye göre bir farklılık göstermesidir. Dini taassubun artmasına neden olan bu fikri hareketlerin etkisiyle pozitif ilimlere olan ilginin azalmaya başlaması da ileriki dönemlerde din devlet ilişkilerinde başka bir ilginç boyuta ulaşmış ve Şeyhülislam fetvasıyla Takiyüddin Rasathanesi topa tutularak yıkılmıştır(1580). Bundan sonra böyle bir tesise kavuşmak için Osmanlılar 288 yıl beklemek zorunda kalacaklardır. Bu tesis zamanında Avrupa’daki rakibinden bile daha kesin tespitler yapabilecek kapasiteye ulaşmışken İstanbul’daki veba salgını, deprem ve kuyruklu yıldızın görülmesi bahane edilmiş, uğursuzluk sayılarak yıkılmasına fetva verilmiştir. Bu aynı zaman da ulemanın ve ilmi açıdan da Osmanlı’nın kaybettiği pozisyonunu göstermeye yetmektedir.

Yavuz sultan Dönemi’nde “Devlet İslam’ı” ile “Ulema İslamı” devletin bekası için yeni bir tehdide karşı tam bir dayanışma içinde olmuştur. Şah İsmail’in devletin doğu sınırında tamamen Şiileştirdiği İran’ın Anadolu Türkmenleri üzerindeki etkisi üzerine, devlet anında refleks göstererek bu heterodoks gruplar üzerindeki baskıyı artırmıştır. Daha önceki dönemlerde gazayla uğraşan ve ehl-i küfre karşı mücadele eden Osmanlılara karşı, bazı Türk Beyliklerinin başkaldırısı ve saldırıları nasıl kâfirlik ve Müslümanları arkadan vurmak olarak değerlendirildiyse Şah İsmail’in telkinleri de aynı tepkiyle karşılanmıştır. Birçok araştırmacıların siyasi yorumunun aksine Osmanlı’nın yapmak istediği Aleviliğe ve buna inanan Türkmenleri ezmek değildir. Osmanlı’nın ezmek istediği kendi devletine tehdit teşkil eden ve meydan okuyan Şah İsmail ve onun Safevi Devleti’dir. Osmanlı Devleti ve sultanı, esas itibarıyla onların neye inandığından çok ne yapmak istedikleriyle ilgilidir. Çünkü hiçbir yerde hatta fethedilen yeni topraklarda dahi zorla Müslümanlaştırma yoluna gitmeyen ve devlet açısından tehdit oluşturmadığı sürece varlıklarını desteklediği gruplara bu baskıcı politikasını dini taassup anlayışıyla izah etmek imkânsızdır.¹⁷

¹⁷ Köprülü, a.g.e., ss. 245-246.

Sonuç Yerine

Osmanlı İmparatorluğu hiç kuşku yok ki yalnızca dünya tarihinin gördüğü en büyük global imparatorluklardan bir tanesi değil, aynı zamanda İslam tarihinin ürettiği en önemli siyasal yapılardan birisidir. Her büyük global imparatorluk gibi kendi emperyal geleneğini yaratmış olan Osmanlı Devleti de bu geleneğin siyasal ve ekonomik ayakları kadar hukuki ayağını da aynı sağlamlıkta inşa etmiştir. Bu bağlamda özellikle kuruluş dönemi içerisinde gerek kendisinden önceki İslam devletlerinin bıraktığı birikimden beslenerek, gerekse de Türk devlet felsefesinin kendisine miras bıraktığı Türk töresinden yararlanarak inşa edilen din-devlet ilişkisi sistematığı, Fatih Sultan Mehmet dönemi ve sonrasında kendine mahsus niteliğine siyasal ve hukuki bir kimlik kazandırmıştır.¹⁸ Fatih kanunnameleri ile başlayan bu süreç ardından mezkur kanunnameleri hem güncelleyen hem de pratik noktasında kuvvetlendirmeyi amaçlayan Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunları sayesinde ciddi manada kurumsal bir içerik sahibi olmuştur.¹⁹

Türk töresinin inşa edip, Osmanlı tecrübesine kaynaklık edecek şekilde miras bıraktığı örfi kanun ile İslam medeniyetinin ve klasik İslam hukukunun ürünü olan Şer'i hukuk bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin içerisinde kuruluş döneminde biri diğerine baskın bir nitelik sahibi olmadan varlıklarını sürdürürken, özellikle Fatih ve sonrası dönemde yukarıda sözü edilen kanunnameler ve bunlardan türetilen içtihatlar çerçevesinde Osmanlı devlet sistemi ve hukuk anlayışı içerisinde örfi hukuku şer'i hukuk önünde bir adım daha öne çıkarmıştır. Hiç şüphe yok ki bu durum az önce sözü edilen Osmanlı Devleti'nin siyasal yapısının ve onun en önemli bileşeni olan hukuk anlayışının en mühim karakteristiği olarak temayüz etmiştir.

KAYNAKLAR

Akdağ, Mustafa (2010) Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Akyol, Taha (1999) Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Ateş, Toktamış (1982) Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Say Yayınları, Ankara.

Aydın, Mehmet Akif (2004) "Kanunnameler ve Osmanlı Hukukunun İşleyişindeki Yeri", Osmanlı Araştırmaları, XXIV, ss. 37-46.

Aydın, Mehmet Akif (2006) "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim", Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, sayı: 1, ss. 11-21.

Berkes, Niyazi (2012) Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Imber, Colin (2004) Şeriattan Kanuna: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

İnalçık, Halil (2005) Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren Yayınları, İstanbul.

¹⁸ Toktamış Ateş, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Say Yayınları, Ankara, 1982, ss. 108-112.

¹⁹ Detay için bkz. Mehmet Akif Aydın, "Kanunnameler ve Osmanlı Hukukunun İşleyişindeki Yeri", Osmanlı Araştırmaları, XXIV, 2004, ss. 37-46.

Kahveci, Niyazi (1996) İslam Siyaset Düşüncesi, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.

Köprülü, M.Fuad (1983) İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Köprülü, M.Fuad (2004) İslam Medeniyet Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (1999) Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, TTK, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (2001) Türkler Türkiye ve İslam, İletişim, İstanbul.

Ocak, Ahmet Yaşar (2015) Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası, Timaş Yayınları, İstanbul.

Oğuzoğlu, Yusuf (2000) Osmanlı Devlet Anlayışı, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Turan, Osman (1978) Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.

Unan, Fahri (2004) İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet, Lotus Yayıncılık, Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984) Osmanlı Tarihi, C.I, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara.

HANS SITT VE DAVID POPPER'İN VİYOLONSEL ESERLERİ VE OSMANLI'DAKİ TEMSİLLERİ

MUSICAL WORKS OF HANS SITT AND DAVID POPPER FOR VIOLONCELLO
AND PERFORMANCES IN OTTOMAN

Dr. Öğr. Üyesi Günsu YILMA ŞAKALAR
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel
Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü gsakalar@ksu.edu.tr

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu, tarih boyunca geniş bir coğrafyaya sahip olup; içerisinde çeşitli etnik ve kültürel yapıyı barındıran bir imparatorluktur. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e dek süregelen yenilik hareketleri, birçok alanda olduğu gibi müziğe de yansımıştır. Avrupa müziğinin Osmanlı'ya girişinin, saraya davet edilen müzisyenler ile başladığı söylenebilir. Böylelikle, piyano başta olmak üzere birçok Avrupaî çalgı saraya girmiştir. Sultanların da içerisinde yer aldığı hanedan mensupları, Avrupa'dan gelen müzisyenlerden çalgı ve bestecilik eğitimi almış; piyano, keman, viyolonsel vb. çıkış yeri Avrupa olan bu çalgıları öğrenmiştir. Aldıkları bestecilik eğitimi ile ise; Avrupa müziğinin tür ve biçimlerini yansıtan eserler bestelemiştir. Bunun dışında ayrıca; yurtdışından gelen müzisyenler çeşitli çalgı toplulukları ile İstanbul'da konserler vermiş, Avrupa müziğini icra etmiştir. Dolayısı ile; Avrupa müziğinde 19.yy, Osmanlı için hem müzik öğretimi, hem çalgı temini hem de nota yazımı ve basımı açısından önemli bir yüzyıl olmuştur. Ayrıca bu yüzyıl, dünyada da viyolonsel repertuarı için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bestecilerin hemen hemen hepsi bu yüzyılda viyolonsel için solo eserler bestelemiştir. Özellikle 1850 yılından itibaren bu solo eserlerin sayısı gittikçe artmıştır. Araştırmada, 19.yy'da doğmuş, Çekoslovakya (günümüz Slovakya ve Çek Cumhuriyeti) asıllı; viyolonsel için solo eserler besteleyen Hans Sitt ve David Popper'in eserleri yer almıştır. Bestecilerin viyolonsel için bestelemiş olduğu diğer eserlerinin yanı sıra; ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da verilen konserlerde gerek Osmanlı tebaasından olan, gerekse yabancı viyolonselistlerin icra ettiği eserler de yer almaktadır. Bu eserlerin ve viyolonselistlerin bilinmesi ve literatüre kazandırılması, viyolonsel çalgısının tarihine hakim olabilmek açısından önemlidir. Ayrıca, ülkemiz viyolonsel öğretiminde bir dağarcık oluşturabilmek adına bu araştırma, viyolonsel öğrencilerinin öğrendikleri eserleri daha bilinçli bir halde icra etmelerine imkan sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Viyolonsel, Ondokuzuncu Yüzyıl, Avrupa Müziği, Osmanlı Müziği

ABSTRACT

The Ottoman Empire has a wide range of geography throughout history; It is an empire that has a various ethnic and cultural group. Novelty from the Tanzimat to Republic reflect the music as it is in many areas. Introduction of European music of the Ottoman Empire, said to start with the musicians invited to the palace. Thus, the palace has entered many European instruments, especially the piano. The members of the dynasties, including the sultans learned to playing instrument as piano, violin and violoncello etc. and composition from musicians who came from Europe. With their composing education, they have composed works that reflect the genre and forms of European music. Apart from that; musicians from abroad gave concerts in Istanbul with various instrumental ensembles and performed European music. Consequently, 19th century in European music has become an important century for the Ottoman in terms of both teaching music, writing instrument and writing notes. Also this century, poses a different significance for the cello repertoire in the world. Almost all of composers composed solo works for violoncello in this century. Especially since 1850, the number of these solo works has increased steadily. In the study, born in the 19th century, Czechoslovakia (modern-day Slovakia and the Czech Republic) and works by Hans Sitt and David Popper, who composed solo works for violoncello. In addition to other works that Composers have composed for cello; Also in the concerts given in Istanbul by the Ottoman Empire, there are works from the nationality of Ottoman and also performed by foreign violoncellists. It is important to know these works and acquire the literature in order to be able to master the history of the violoncello and violoncellists. In addition, in order to be able to create a repertoire in the violoncello teaching of our country, this research will enable the cello students to perform the works learned in a more conscious.

Keywords: Music, Violoncello, 19th Century, European Music, Ottoman Music

GİRİŞ

Şentürk (2016, 45-46), müziğin Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethinden sonra sarayda itibar görmesinin desteklenmesini, birçok padişahın bizzat uğraştığı bir sanat dalı olduğunu belirtmektedir. O'na göre; müzik sadece bir eğlence aracı olmasının çok ötesinde farklı kültür, dil ve dinden olan milletlerin arasında birlik ve beraberliği sağlamış, ortak bir ruh ikliminin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylelikle padişahlar ve saray mensubları bu iklimi devlet olarak benimsemiş, halka açılmanın bir göstergesi olarak müziğe sahip çıkmışlardır. II. Murad, IV. Murad, Sultan Beyazıd, Sultan I. Mahmud, Sultan II. Mahmud, Sultan III. Selim, Sultan Abdülaziz, Sultan Vahdeddin gibi bazı padişahlar müzikle bizzat ilgilenmiş, besteler yapmıştır. Diğer padişahlar gibi alanında profesyonel müzisyenleri saraya davet ederek onlara itibar gösterip ayrıcalık tanımışlardır.

Kutlay (2017,128), Osmanlı'da batı müziği çalışmalarının II. Mahmud, I. Abdülmecid, Abdülaziz, V.Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed Reşad ve VI. Mehmed Vahdettin'in dönemlerine denk geldiğini belirtmiştir. Lale devrinden itibaren Batı sanatlarıyla temasların bir tür alışveriş şeklinde başladığını tanımlayan Kutlay, 19. yüzyıldan itibaren Batı müziğinin icra, eğitim ve üretimin ön plana çıktığını ifade etmiştir. Sultanlar, saray erkanı, askeri ve toplumsal kurumlar bu alanda hızlı bir yapılanma sürecine girmiştir.

Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876); 11 Mayıs 1872'de Hakayik-ul Vekayi isimli bir gazetede imzasız olarak çıkan bir yazıda; Osmanlı İmparatorluğu'nun hali hazırdaki durumunda mimari, resim, heykel ve müzik alanlarında bir tür gelişime gidilmesi hususu gündeme getirilmiştir. Güzel sanatlar bakımından Avrupa'dan getirilecek öğretmenlerin ders verebileceği bir müzik mektebinin tesis edilmesinin gerekli olduğundan da bahsedilmiştir (Karal, 2011, 219).

Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) ise; batı müziğine ilgi daha da yoğunlaşmıştır. Abdülhamid, Muzika-yı Hümayun komutanlarından Guatelli Paşa ve Paul Dussap'tan müzik dersleri almıştır. Kosal (1999, 20-21), oğullarından Selim Efendi, Abdurrahim Efendi ve en önce gelenleri Burhaneddin Efendi'nin iyi bir piyanist ve bestekar olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun müzik tarihinde yer aldığını belirtmiştir. Özellikle Burhaneddin Efendi henüz 7 yaşındayken bahriye için bir marş bestelemiştir. Kendisi, Osmanlı hanedanının en iyi piyanisti olarak kabul edilmiş, viyolonsel çalmış ve resimle ilgilenmiştir. Kutlay Baydar (2010, 99), Kızı Ayşe Sultan'ın ise; piyano, arp ve kompozitörlüğün yanı sıra viyolonsel de çaldığını ifade etmiştir. Kendi çocuklarının dışında, Abdülhamid ayrıca; Türk müziği bestekarı ve yorumcu Hacı Arif Bey'in oğlu Cemil Bey'e viyolonsel öğrenmesi ve bu enstrümanı geliştirebilmesi için de destek olmuştur.

Abdülhamid'in batı müziğine olan ilgisi, o dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek solo gerekse bir topluluk halinde bu müziğin icrasını öğrenmeye yönelik çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Yurtdışından gelen alanında uzman müzik eğitimcileri ve enstrüman sanatçıları bu müziğin Osmanlı topraklarında yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Hans Sitt'in daha çok keman üzerine eserleri olduğu bilinmektedir. Bu araştırma ile bestecinin viyolonsel eserleri de olduğu belirtilmiştir. Eserlerinin bazıları ise Osmanlı topraklarında icra edilmiştir. Yine bir başka Çek asıllı besteci David Popper'in de viyolonsel için bestelediği bir eseri de yine bu topraklarda icra edilmiştir.

H. Sitt ve D. Popper'in Viyolonsel Eserleri ve Osmanlı'da İcra Eden Viyolonselistler

Çekoslovakya'da senfonik müziğin temeli Bohemyalı Johan Stammitz (1717-1757) tarafından atılmıştır. Rönesans çağının bestecisi olarak Manheim okulunun kurucusu olan Stammitz, Bohemya'da ve Çekoslovakya'da senfonik müziğin öncüsü sayılmıştır (Üstüner, 2008,118).

Çek asıllı keman icracısı, besteci ve şef Hans Sitt (1850-1922), Prag Konservatuarı'nda aldığı eğitim sonrasında 1867 yılında Polonya Breslau'da orkestra şefliği yapmıştır. 1870-1873 Prag,

1873-1880 Chemnitz ve Nice’de devam eden şeflik sonrası Leipzig’e dönmüş (Hutchinson’s Biography Database, 2011); Brodsky Kuvarted’te uzun yıllar keman çalmıştır (Taylor, 1941, 63). 1883-1921 yılları arasında Leipzig Konservatuvarı’nda keman profesörü olarak çalışmıştır (Hutchinson’s Biography Database, 2011). Kendisinin keman, koro, orkestra ve ses için bestelediği eserler dışında; viyolonsel ve orkestra için iki konçertosu bulunmaktadır (Taylor, 1941, 63). Blatter’e göre (1904, 176); Hans Sitt’in besteleri, eserlerindeki teknik ve melodik yapı itibariyle genç icracıların tekniklerini geliştirmelerine yöneliktir. Orta derecede zorluğa sahip olan eserleri, keman metodlarında yer almıştır (Novello & Co. Ltd., 1907, 460). Yağışan ve Aydın ise (Yağışan ve Aydın, 2013, 214); Sitt’i Romantik Dönem içerisinde kemanda tanınmış eğitimci ve icracılar arasında göstermiştir. Bestecinin viyolonsel için ayrıca “*Viyolonsel (veya Keman) ve Piyano (veya Org) için Sol Major Romans (1884)*”, “*Viyolonsel Konçertosu No:1(1890)*”, “*Piyano ve Viyolonsel için Scherzo (1890)*”, “*Re Minör Viyolonsel Konçertosu No:2 (1891)*”, “*Viyolonsel ve Piyano için Üç Küçük Piyes Op.33 (1891)*”, “*Çello ve Piyano için Serenade (1914)*” isimli eserleri mevcuttur. Sitt, ayrıca, Haydn’ın “*Si Bemol Major Senfoni Konçertant Op.84*” isimli eserini solo; keman, viyolonsel, obua, fagot ve piyano ve orkestra için edite etmiştir. Eser, New York Uluslararası Müzik Şirketi tarafından 1975 yılında Klavierauszug, Stimmen edisyonuyla basılmıştır¹. Eserin besteci tarafından ne zaman düzenlendiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 1. Hans Sitt (<http://www.editionsilvertrust.com>, 2018)

¹ Eserin hangi kütüphanelerde yer aldığı ile ilgili bilgi için bkz. <https://www.worldcat.org/title/sinfonie-concertante-in-b-flat-major-opus-84-for-violin-cello-oboe-bassoon-and-piano/oclc/838126646?referer=di&ht=edition>

Hans Sitt'in "*Serenade*" isimli eserini; oda virtüözü, saray orkestrası şefi ve baş viyolonselisti Oscar Brückner (1857- 1930), 27 Mart 1905 yılında Tepebaşı Tiyatrosu'nda viyolonseli ile icra etmiştir. Paul Lange, Wiesbaden'den İstanbul'a konser için gelen bu sanatçının icra ettiği diğer eserlere de piyano ile eşlik etmiştir². O zaman kırksekiz yaşında olan Brückner, verdiği bu konserte gerek solo gerekse oda müziği olarak viyolonseli ile birçok eser icra etmiştir. Kendisinin 1905 yılında icra ettiği Sitt'in "*Serenade*" isimli eserinin konser tarihi göz önünde bulundurulduğunda, bestecinin 1891 yılında bestelediği "*Viyolonsel ve Piyano için Üç Küçük Piyes Op.33*" eserinin ikinci piyesi "*Serenade*" olabileceği muhtemeldir. 20.yy'ın ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da düzenlenen bu konser ile ilk defa H. Sitt'in viyolonsel için bestelediği bu eseri dinleyiciye O. Brückner tarafından sunulmuştur.

Şekil 2. H. Sitt“Viyolonsel ve Piyano için Üç Küçük Piyes Op.33”, “Serenade No:2” isimli piyesinden bir kesit

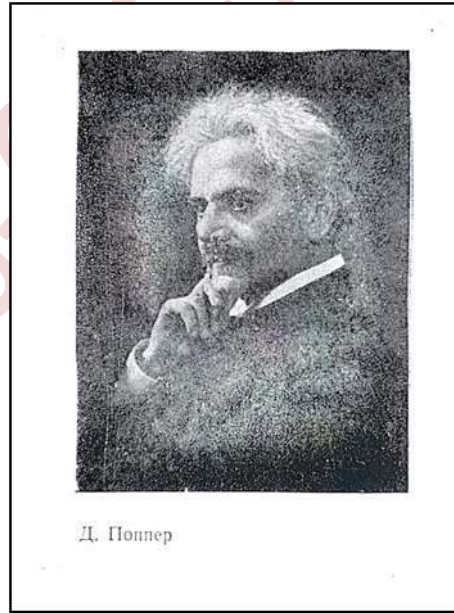
Şekil 2’de bestecinin O. Brückner tarafından İstanbul Tepebaşı Tiyatrosu’nda icra etmiş olduğu muhtemel olan "*Serenade*"ın piyano ve viyolonsel için düzenlenmiş notasından temsili bir kesit görülmektedir. 1909-1910 yıllarında G. Schirmer Yayınları tarafından basılmış olan bu eseri Willem Willeke edite etmiştir³.

² Konser programı için bkz, Kutlay Baydar,2010, Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri, sf.147.

³ Eserin tamamı için bkz. [https://imslp.org/wiki/3_St%C3%BCcke%2C_Op.33_\(Sitt%2C_Hans\)](https://imslp.org/wiki/3_St%C3%BCcke%2C_Op.33_(Sitt%2C_Hans))

Almanya'nın Erfurt kentinde doğan Oscar Brückner'in kendi viyolonsel için bestelemiş olduğu bir “*Viyolonsel Konçertosu*” vardır (Taylor, 1941, 58). Orkestra partitürünün de olduğu bu konçerto Offenbach a. Main: André, basım şirketi tarafından 1916 yılında basılmıştır. Eser Hollanda Müzik Enstitüsü Kütüphanesi ve Amsterdam Online Devlet Kütüphanesi'nde mevcuttur⁴. Kendisinin ayrıca; 1907 Leipzig basım “*Drei Stücke für Violoncello und Pianoforte*”(Piyano ve Viyolonsel için Üç Parça) *op. 53. No. 1 Andacht (Andante religioso)*(Adanmışlık), No. 2 *Begegnung (Allegro moderato)* (Karşılaşma) ve No. 3, *Moment Musical (Allegretto grazioso)* (Müzikal Zaman); Augener's Müzik Şirketi tarafından 1878 yılında basılmış; başlangıç seviyesi için gamlar üzerinden yazılan “*Short Studies for Cello Op.30*” (Viyolonsel için kısa alıştırmalar) ve 1885 yılında basılmış Viyolonsel ve Piyano için “*Nocturno Op.37*” no'lu eseri vardır.

Prag doğumlu bir diğer Çek viyolonselist ve besteci David Popper (1843-1913) ise; Golterman ile viyolonsel ve teori çalışmış; viyolonsel literatürüne önemli eserler bırakmıştır. 1867 yılında Viyana Devlet Operası'nda baş viyolonselist olarak ilk performansını gerçekleştirmiştir. Budapeşte Konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptığı yıllarda; Brahms'ın “*Piyano Triosu No:3*” eserinin ilk seslendirilişinde viyolonsel ile yer aldı (Ballenger, 2008, 39). Bestelediği eserler teknik ve müzikalite açısından oldukça seçkin olup, viyolonsel icrasında özellikle teknik kapasiteyi geliştirici ve güçlendirici niteliktedir.

Şekil 3. David Popper (Anonim, ?)

Eserleri arasında; “*Op. 8, 24, 59 ve 72 no'lu Viyolonsel ve Orkestra İçin Dört Konçerto*”, “*Op. 69 Viyolonsel ve Piyano İçin Süit*” ve “*Viyolonsel ve Orkestra İçin Tarantella*” yer

⁴ Eserin bulunduğu kütüphaneler için bkz., <http://www.worldcat.org/title/concert-in-einem-satz-fur-violoncell-mit-orchester-oder-pianofortebegleitung-op-59/oclc/68094807>

almaktadır (Taylor, 1941, 64). Ayrıca, bestecinin viyolonsel etüdüleri de vardır. *Üç Viyolonsel ve Orkestra (veya Piyano) İçin "Requiem" (1891)* isimli eserine yakın dostu Daniel Rahter, eserin yaradılış süreci ile ilgili bir önsöz yazmıştır (Ballenger, 2008, 39).

David Popper 1910 yılında (ölümünden üç yıl önce), Felix Mendelssohn Bartholdy'nin viyolonsel ve piyano için bestelediği "*Op. 45 Si Bemol Major I. Sonat*", "*Op. 58 Re Major II. Sonat*", "*Op.17 Konçertant Varyasyonlar*" ve "*Op.109 Lied Ohne Worte (Sözsüz Şarkı)*" isimli eserlerini revize ederek viyolonsel için uygun parmak numaraları ve bağları yazmıştır. Bu dört eseri içeren nota kitabı Universal Edition, Aktiengesellschaft Wien-Leipzig (Viyana-Leipzig Ulusal Edisyon Anonim Şirketi) yayınevi tarafından basılmıştır. Kitap 126 sayfa olup, içerisinde eserlerin viyolonsel-piyano partisi ile ayrıca viyolonsel partisi yer almaktadır. Bu kitap, Popper'in viyolonsel için özellikle pozisyon geçişleri ve parmak numaralarını notalar üzerinde bir redaktör gibi işlediğinin göstergesidir.

Şekil 4. Mendelssohn'un viyolonsel ve piyano için bestelediği eserleri içeren kitap. David Popper'in viyolonsel için düzenlediği parmak numaraları ile (Bartholdy, rev. Popper, 1910).

Viyolonselci I. Lucas; 27 Kasım 1890 yılında İstanbul'da İtalyan Konsolosluğu himayesinde İtalyan Opera Derneği'nin konser salonunda gerçekleşen bir dizi konserde Popper'in "*İspanyol Dansı*" isimli eserini icra etmiştir. Oscar Brückner, 1905 yılında İstanbul Tepebaşı Tiyatrosu'nda 27 Mart'ta verdiği birinci konserde Popper'in "*Tarantella*", 29 Mart tarihli ikinci konserde ise; "*Elfentanz – Dance of the Elves op.39*" isimli eserlerini icra etmiştir. Osmanlı tebaasından ve aynı zamanda saray sanatçısı olan viyolonselci Cemil Bey de viyolonselci ile solo olarak virtüözik bir eser olan Popper'in "*Nocturne*"'ünü 1909 yılında Terakki'nin Kış Tiyatrosu Salonu'nda icra

etmiştir⁵.

Hacı Arif Bey'in oğlu Cemil bey, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan Abdülhamid'in desteklediği müzisyenler arasında yer almaktadır. Abdülhamid, o dönem Cemil Bey'e çok değer vermiş, kendisinden sık sık küçük romantik parçalar icra etmesini istemiştir. Muzika-ı Hümayun'un batı müziği bölümüne de kendisini viyolonsel üzerine geliştirebilmesi için yine padişah tarafından kaydettirilmiştir (Ergin, 1997, 4,7).

DEĞERLENDİRME

19.yy Osmanlı İmparatorluğu batı müziğini tanıma, öğrenme ve yayma dönemi olmuştur. Özellikle İstanbul'da birçok yerde bu müzik yapılmış ve gerek yurtdışından gelen müzisyenler gerekse Osmanlı tebaasından olan müzisyenler tarafından icra edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde yurtdışından gelen müzisyenlerin İstanbul'da konser verdikleri görülmektedir. Yine bu dönem, batı müziği Osmanlı topraklarında daha yaygın bir şekilde icra edilmeye başlanmış, padişah dahil hanedan üyeleri de bu müziğin eğitimini almıştır. Dolayısıyla; Abdülhamid'in desteği ile batı müziği icrasının ve öğreniminin bu dönem daha da yaygınlaştığı söylenebilir.

Abdülhamid'in desteklediği müzisyenler arasında; Osmanlı tebaasından ve aynı zamanda saray sanatçısı olan viyolonselci Cemil Bey (1861-1926) de görülmektedir. 19.yy'ın en iyi klasik türk müziği bestekarlarından, aynı zamanda iyi bir sese sahip Hacı Arif Bey'in oğlu olan Cemil Bey'in 1909 yılında Terakki'nin Kış Tiyatrosu Salonu'nda içerisinde yabancı müzisyenlerin de yer aldığı konserde viyolonseli ile Popper'in "*Nocturne*"ünü icra etmesi, onun viyolonselci olan hakimiyetinin bir göstergesidir. Aynı zamanda Italo Selvelli ile virtüözik konserlerde yer almıştır.

19. yüzyıl ve 20.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sanatsal faaliyetleri anlayabilmek adına Şark Ticaret Yıllıkları önemli bir kaynak niteliğindedir. Müzik bağlamında; enstrüman yapımcıları, tedarik merkezleri, İstanbul'a gelen müzisyenler, müzik eğitimcileri ve konser mekanları ile ilgili bilgiler, dönemin sanatsal hareketliliğinin işaretlerini vermektedir. Tarih aralığına bakıldığında; İstanbul'da konser veren, H.Sitt'in ve D. Popper'in eserlerini icra eden viyolonselci Oscar Brückner ve I. Lucas'ın hangi adreste ikamet ettikleri hakkında yıllıklarda bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Müzik eğitimcileri bölümünde de isimleri geçmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde de gerçekleşen konserler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Elde edilen bu verilere göre Brückner ve Lucas'ın kısa süreli İstanbul'da kalmış oldukları düşünülebilir.

⁵ Eserlerin yer aldığı konser programı için; Kutlay Baydar, 2010, Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri s.38, 146, 148, 286)

KAYNAKLAR

- Ballenger, R.** (2008). David Popper. Requiem arranged for three trombones and piano by New Trombone Collective. Coventry, England: Warwick Music Limited, 2008. Playing time 7:15. Score and parts, *International Trombone Association Journal Literature Reviews*, p.39.
- Blatter, B.**(1904). Twelve Easy Pieces for Violin (In the First Position) and Pianoforte by Hans Sitt. *The Musical Times*, Vol.45, No. 733. p.176.
- Ergin, N.** (1997). Yıldız Sarayı'nda Müzik (Yıldız Sarayı Kütüphanesi Koleksiyonu ve Saraya İthaf Edilen Elyazması Besteler). Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi.
- Hans, S.** Hutchinson's Biography Database. (2011). *Hans Sitt*. MasterFILE Complete
- Karal, E., Z.** (2011). *Osmanlı Tarihi*. Islahat Fermanı Devri, Cilt VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kosal, V.** (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Batı Müziği. *Musiki Mecmuası, Osmanlı Devletinin 700. Kuruluş Yıldönümü Anısına. Osmanlı ve Musiki Özel Sayı*. Yıl. 52. Sayı. 465. Yaz /Haziran. s. 17-24.
- Kutlay, E.** (2007). *100 Soruda Osmanlı Müziği*. İstanbul: Rumuz Yayınları
- Kutlay Baydar, E.** (2010). *Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Novello & Co. Ltd.** (1907). Six Lyric Pieces for Violin and Pianoforte by Hans Sitt; Souvenir de Printemps for Violin and Pianoforte by Joseph Holbrooke. *Review, Musical Times*, Vol. 48, No. 773 (Jul. 1, 1907), p. 460.
- Prieto, C., Murray, E. C.**(2011). The Adventures of a Cello. Ed.: Rev. ed., with a new epilogue. Austin, TX: University of Texas Press. 2011.
- Şentürk, R.** (2016). *Müzik ve Kimlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Taylor, R., J.** (1941). The Violoncello in Music Literature. Master of Arts, Faculty of the Department of Music University of Southern California, August.
- Üstüner, A., C.** (2008). *Çekoslavakya'da Ulusal Bilinçlenme*. Çağlar Boyunca Evrensel Musiki. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Yağışan, N., Nergis A.** (2013). Kemanın Tarihsel Gelişim Süreci ve Eğitimci Yorumcular. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30, 2013, ss. 213-221.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MÜZİKTE MODERNLEŞME SÜRECİNDE ŞAN ÖĞRETİMİ

VOCAL TRAINING IN THE MODERNIZATION OF MUSIC
IN THE OTTOMAN EMPIRE

Öğr. Gör. Alper ŞAKALAR
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel
Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü asakalar@ksu.edu.tr

Prof. Dr. Turan SAĞER
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü tsager@yildiz.edu.tr

ÖZET

Ülkemizde müzikte modernleşme çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu'na dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun batı müziğiyle ilk ilişkisi, 16. Yüzyılda (1553) Fransa Kralı I. François'in seçkin müzisyenlerden oluşan batı müziği orkestrasını İstanbul'a göndermesi ve bu orkestranın bir kaç konser vermesiyle başlamıştır. Yine 16. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan operanın Osmanlı İmparatorluğu'nda biliniyor olmasının nedeninin ise Avrupa ile ilişkilerin yoğun bir şekilde devam etmesi ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa müziğiyle resmi ilişkisi 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlamış ve mehter yerine Muzıka-yı Hümayun isminde modern bir orkestra kurulmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı'dan günümüze müzikte modernleşme çalışmaları batı müziği eksenli devam etmiştir. Tanzimat sonrası ise ivme kazanan çalışmalar günümüz Türkiye'sindeki çalışmalara zemin hazırlamıştır. Modernleşme sürecinde çeşitli çoksesli korolar kurulmuş, opera temsilleri sergilenmiş, şan dersleri verilmiş ve sözlü polifonik eserler bestelenerek gerek çalgı, gerekse ses ile icra edilmiştir. Bu çalışmalar günümüz Türkiye'sindeki müzikte modernleşme çalışmalarına da zemin hazırlamıştır.

Bu araştırmada Osmanlı İmparatorluğu'ndaki müzikte modernleşme çalışmaları; şan öğretimi ve şan icrası ekseninde değerlendirilmiş, şark ticaret yıllıkları ve üzerinde bilimsel çalışmaların mevcut olmadığı bazı kaynaklar incelenerek o dönemde İstanbul'a gelmiş olan şan hocaları ve icracıları tespit edilmiş, bu bilgilerin literatüre kazandırılması hedeflenmiş, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun opera ile ilişkileri irdelenmiştir. Araştırma, ülkemizdeki müzikte modernleşme sürecinde şan öğretimiyle ilgili yapılan çalışmaların saptanması ve literatürde olmayan bilgilerin edindirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: : Müzik, Modernleşme, Osmanlı İmparatorluğu, Şan Öğretimi

ABSTRACT

Modernization of music in our country is based on the Ottoman Empire. The first relationship of the Ottoman Empire with western music began in the 16th century (1553) when French King Francis I sent his orchestra to Istanbul, which consisted of professional musicians and performed several concerts. The reason why the opera that emerged in Italy in the 16th century was known in the Ottoman Empire can be thought to be related to the intense continuation of relations with Europe. The Ottoman Empire's official relationship with European music began in 1826 with the abolition of the Janissary Corps and a modern orchestra called Muzıka-yı Hümayun was established instead

of the Mehter. In this direction, modernization studies in Ottoman music have continued with western music. Reforms gained momentum after the work has paved the way for work in today's Turkey. In the process of modernization, various polyphonic choirs were established, opera performances were exhibited, singing lessons were given and oral polyphonic works were composed and performed with both instrument and sound. These studies have laid the basis for today's modernization study music in Turkey.

In this research, modernization studies in Ottoman Empire music; It was evaluated on this basis of singing teaching and singing, some of the sources which were not in commercial trade and scientific studies on it were studied. The research is important in terms of determining the studies about singing teaching in the modernization process of music in our country and obtaining information that is not in the literature.

Keywords: Music, Modernization , Ottoman Empire, Vocal Training

GİRİŞ

Filiz Ali'nin "Müzik ve Müziğimizin Sorunları" isimli kitabında ses uzmanı Güzin Gürel'in ses üzerinde görüşlerine değinilmiştir. Güzin Gürel, ses eğitimin sadece opera şarkıcılarına özgü bir lüks olmadığının altını çizmiş, iyi ses eğitimi görmüş olan birisinin çok iyi halk türküsü de, müzikal de, sanat müziği de, opera da söyleyebileceğini ifade etmiş, ses eğitiminden geçmeyen bir bireyin ise bunları yapmasının imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Gürel'e göre en istenen ve doğal olan, refleks olarak nefes almaktır. Diyafram refleksif olarak hareket eder ve böylelikle ses tellerinin tahriş olması engellenir (Ali, 2017, 89-93). Bu bilgiler ışığında önemli olanın doğru nefes ve ses tekniğinin kullanımı olduğu, repertuar hangi türde olursa olsun icra esnasında vibratuvar sistemdeki ve rezonatör sistemdeki detayların bazı küçük farklılıklar gösterdiği düşünülebilir. Repertuar seçilirken yerel ve uluslararası türlerde farklılıklar olduğu düşünülse de iyi bir ses eğitimiyle her iki repertuarın da seslendirilmesinin mümkün olduğu aşikârdır.

Müzik sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir. Bu gelişimle ilgili Green (2011, 1-3), müzikal kimliğin insanlığın varoluşuyla başladığını ve yüzyıllar boyunca devam ettiğini, yaşam boyunca edinilen müzikal deneyimlerin ise kültürler aracılığıyla insandan insana aktarıldığını, sosyal gruplarca yayıldığını ve benimsendiğini ifade etmiştir. Kültürel birikimlerin taşıyıcısı ve geliştiricisi olarak belirtebileceğimiz toplumların birbirlerinden farklı birikimlerinin olduğu düşünüldüğünde yerellik veya yöreselliğin toplumun sanat estetiğinde büyük rolünün olduğu açıktır. Türk Dil Kurumuna göre de yerellik, yöreselle eş anlamlı olup 'belirli bir yöreyle ilgili, yerel, mahallî, mevzii, lokal' anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de müzikte yerellik meselesi bu yaklaşım doğrultusunda şekillendirilmelidir.

Türkiye'de müzikte yerellik, müzik kültürü açısından ele alınmalıdır. Türklerin ilk anayurdunun Altaylar olması ve Türk dilinin ilk oluşumunun Altaylar dönemiyle başlaması müzik-dil ilişkisi

doğrultusunda M.Ö. 3000'den itibaren Altay müzik kültüründen Orta Asya Türk müzik kültürü, M.Ö. 5. yüzyıl dolaylarında Hunlar döneminde Türk müzik kültürü, Uygur, Karahanlı, Gazneli, Selçuklu, Osmanlı, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Cumhuriyetleri Türk müzik kültürü olarak geçmişten günümüze evrimini sürdürmüştür (Budak O. A, 2006, 3). Günümüzde Türk Halk Müziği ve Klasik Türk Müziği kavramları bütünleşik bir geleneksel musiki yaklaşımı ile ele alınmaktadır. Bu bağlamda müzikte yerellik meselesi Türkiye'de bu türler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Modernleşme ise toplumun geleneksel olandan modern olana dönüşme ve değişme süreçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern zamanlarla ilgili olarak, genellikle toplumsal değişme olgusu özgül bir değişimi değil, birbiriyle içiçe geçmiş dönüşüm süreçlerinin bir yumağını ifade etmektedir.

Filiz Ali (2017, 11), dünyadaki bütün müzik türlerinin ulusal müziğin geliştirilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir. Ali'ye göre bizim klasik batı müziği diye adlandırdığımız müziğin temelinde her ulusun kendi halk müziği vardır. Örneğin Çaykovski eserlerinin tamamında Rus ulusal müziğinin izleri görülmektedir ve besteci halk ezgilerinden, halk danslarından ve kilisenin tek sesli müziğinden yararlanmıştır. Çaykovski'den sonra gelen bütün besteciler de ulusalcılık akımının temsilcileri olmuştur. Ayrıca Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'da da ulusalcılık akımları vardır. Liszt'in devre devre gelişen eserlerinde dahi Macar ulusal müziğinin izleri görülmektedir.

Klasik Batı müziğinin 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma hareketleriyle icra ve söylemlerde yer alması, modernleşme süreci olarak da tanımlanabilecek süreci başlatmıştır. Bu süreçte müzik eserlerinin icrasında yerel öğelerle birlikte klasik batı müziği tekniği de kullanılmış, bu şarkı söylemede ve eğitimde şan tekniğinin uygulamasında da eşgüdümlü olarak sürmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Müzikler, Modernleşme ve Opera

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle tanzimat sonrası modernleşme çalışmaları ivme kazanmıştır. Modernleşme sürecinde yerel müziğimizin korunmasına özen gösterilmiş, aynı zamanda klasik batı müziği tekniğinin de icra edilmesi ve öğretilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte özellikle sözlü eserler ve saz eserleri üzerine derlemeler yapılmış çeşitli türkü ve şarkılar kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan eserler, modernleşme sürecinde yerel müzik örnekliliği teşkil etmesi açısından önemlidir. Üngör (1999b, 71-72), '700 Yıllık Osmanlı Zamanında Halk Musikimizin Yeri' isimli makalesinde 7 belgeden bahsetmiştir. Bu belgeler; Darülelhan'da Türk Musikisi nazariyat ve tarihi muallimi olan Rauf Yekta Bey'in başkanlığında 1926'da 'Anadolu Halk Şarkıları' adı altında konservatuvar ekibinin yurt çapında gezi derlemelerinin 15 fasikülde 634 türkü ve oyun havasını kapsamaktadır. Bu türküler içerisinde Erzincan'da derlenen 'Çıkar Gökyüzünde' ve Erzurum'da derlenmiş olan 'Emrah' isimli türküler Sultan III. Ahmet dönemine aittir ve tespit edilen en eski türkü notalarıdır. Bu yayın içerisinde adı geçen ve Trabzon'da derlenen 'Altun Tas' türküsü de kaynağa göre 170 (günümüze göre 192) yıl öncesine dayanmaktadır ve Sultan II. Mahmud devrine aittir.

Klasik Türk Müziği ve Din Müziği gelişme ve kökleşme temellerinin ilk yıllarının Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarının biraz öncesi ve biraz sonrasında itibaren olduğu görülmektedir. Türk

Musikisi tarihi incelenirken tarih bilimcileri ve etnomüzikologların bu konuda devirlere bölme düşüncelerinde bazı farklılıklar görülmektedir. Osmanlı öncesi Türk musikisi Farabi(870-950)'den Safiyuddin Urmevi (1237-1294)'ye kadar olan devir ilk ortaçağ, Abdulkadir Meragi (1360-1435)'den Şehzade Korkut (1467-1513)'a kadar olan dönem ortaçağ, Itri (1640?-1711)'den günümüze kadar olan devir de yeni ve yakın çağ olarak tasnif edilebilir. Tunus'ta yaşamış olan Baron Rodolphe D'Erlanger (1872-1932) isimli Fransız müzikolog ölümünden önce 1920'li yıllarda edindiği musiki yazmaları üzerine çok geniş bir çalışma yapmış ve bu arada; Farabi, İbn Sina, Safiyuddin Urmevi, Ladikli Mehmet Çelebi gibi büyük Türk musikişinasları ve sistemcilerinin yazmalarını inceleyerek 2857 sayfalık altı ciltlik büyük bir eser meydana getirmiştir. Fakat ne yazık ki bu eserin adını 'La Musique Arabe' (Arap Musikisi) koymuştur. Sebebi ise incelen yazmaların Arap diliyle yazılmış olması ve yazar adlarının Arap isimlerine benzemesidir. Aradan geçen uzun yıllar içinde Türk kültür alanında hiç kimse bu konuyla ilgilenmemiş ve bilgilennemmiştir. Sadece H. Sadettin Arel 1950 yılında bu yayını Türk kültür alanına tanıtmıştır (Üngör, 1999a, 3).

Osmanlı Dini Musikisi'nde Enderun-ı Hümayun ve Mehter-hane isimli iki kurum bulunmaktadır. Enderun mektebinde musiki, saz ve ses olarak usta çırak ilişkisi ile yürütülmekte, eğitim en az öndört yıl sürmektedir. Eğitim alanlar, haftada iki kere sarayda yapılan bir konsere (fasl-ı hümayun) katılabilme hakkı edinmektedir. Buradan birçok musikişinas mezun olmuştur. Enderunlu mezunlar arasında Polonya asıllı Ali Ufki Bey ve Roman prensi Dimitri Kantemir de yer almaktadır. Muzikayı Hümayun'un kuruluşu, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi, devletin resmi musiki kuruluşu ve teşkilatı olan mehterhane ocaklarının kapatılması sonrasına dayanmaktadır. Böylece musiki, dergahlardan beslenmeye başlamıştır. Türk dini musikisinin cami musikisi başlığı altında incelenen dalının en belirgin özelliği, yalnız insan sesinin kullanılıyor olmasıdır. Bütün eserler genellikle solo olup, sadece cumhur müezzinliği denilen usulde toplu icra vardır. Osmanlı'da cami musikisi besteleyen en önemli besteciler Hatib Zâkirî, Hasan Efendi ve Buhuri-zade Mustafa Itri Efendi'dir (İnançer, 1999, 11).

Tarih boyunca geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerelliği bir kenara bırakmayıp modernleşmeye de kapılarını açtığı görülmektedir. Mehter takımlarının, bandoların icra ettiği müzik içerisinde modernleşmenin yerellik ile ilişkisi aşikârdır. Şöyle ki mehter ve bandolar hem yerel hem de modern ezgileri birlikte icra etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda müzikte modernleşme sürecinde klasik Avrupa müziği şan tekniği de uygulanmaya ve öğretilmeye başlamıştır. Bu tekniğin bir çok sanatın birleşiminden meydana gelen opera şarkıcılığını anımsattığı düşünülebilir. Opera şarkıcılığında kullanılan bu teknik ise çeşitli temsillerle saray ve halk tarafından tanınmıştır. 16. yüzyılda ortaya çıkan operanın Osmanlı İmparatorluğu'nda biliniyor olmasının nedeninin, Avrupa ile ilişkilerin yoğun bir şekilde sürdüğü ile ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bu yüzyıldan itibaren devletin yeniliği amaçladığı da görülmektedir. Danişmend'e göre (1999, 36-38), Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihi, dini ahlaki, güldürücü, hisseli-kıssalı, veya hissesiz-kıssasız, taklitli-taklitsiz, çalgılı-çalgısız, danslı-danssız, sözlü ve sözsüz tiyatro 'opera, opera comique, pantomime' gibi isimler taşımıştır. Tüm bu isimler batıda da eski Yunan'dan 19. yüzyıla dek sürmüştür. Fransız ve Rus diplomatların izledikleri oyunlar hakkında

resmi raporlarla ve seferatnamelerle bahsedilmiştir. Yöre'ye göre ise (2011, 57-59), Osmanlı dönemi batılılaşma hareketleri zamanında opera kelimesi, 18. yüzyılda Fransa'da büyükelçi olarak görev yapan Yirmisekiz Mehmet Çelebi Efendi'nin Sefaratname isimli eserinde 'opâre' olarak ifade edilmiştir. Paris'te gittiği bir operadan etkilenen Mehmet Efendi eserinde operaya geniş bir yer vermiştir. Yirmisekiz yıl sonra Mustafa Hattî de, Viyana Sefaratnamesi (1748)'nde opera kavramını doğrudan kullanarak bazı bilgiler vermiştir. Hattî'den sonra Ahmed Resmî, Viyana(1757-1758), Prusya (1763) ve Berlin (1787); Mustafa Rasih Paşa, Rusya (1793) ve Ahmed Azmi Efendi de Berlin Sefaratnamesi'nde (1796) opera hakkında bilgi vermiştir. Bu eserde yer alan operanın kavramsal ve betimsel bağlamda küreselleşmenin ilk adımı olarak Osmanlı'ya girdiği görülür. Avrupa müziği ile resmi ilişki ise 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlamıştır. II. Mahmut döneminde Donizetti'nin Muzika-yı Hümayun'un başına getirilmesi ile Abdülmecit döneminde de görevine devam eden bu besteci yetenekli çocuklar yetiştirmiş, padişahın isteği üzerine saray himayesi altında bale, opera ve müzikli temsiller yapmıştır. Avrupa notası ve çalgılarıyla marşlar ve İtalyanca şarkılar Donizetti tarafından öğretilerek kültürleştirmeye çalışılan ve aslında bandoyu oluşturan Türk müzisyenlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da İkamet Etmiş Şan Hocaları

İstanbul'un ticari ve iktisadi faaliyetlerini Avrupalı girişimcilere tanıtmak amacıyla en eskisi 1868 yılında 'indicateur constantinopolitain' adıyla yayınlanmış olan Şark Ticaret Yıllıkları 1945 yılına kadar aralıksız olarak yayımlanmaya devam etmiştir. 1880 yılından sonra düzenli olarak yayınlanan yıllıkların 'Indicateur Ottoman Illustre', 'Indicateur Oriental' ve sonrasında 'Annuaire Oriental' isimlerini aldığı görülmektedir. Meclis-i mebusan üyeleri, ayan meclisi üyeleri, elçilik adresleri, diplomatların isimleri gibi bir çok bilginin bulunduğu yıllıklarda o dönemde İstanbul'da ikamet etmiş olan müzik icracılarının ve hocalarının bilgilerine de adresleriyle ve yıllarıyla birlikte yer verilmiştir¹. Bahsi geçen yıllıklarda o dönemde İstanbul'da ikamet eden müzik-şan alanındaki icracı ve eğitimciler de bulunmaktadır. 1893 – 1922 yılları arasında İstanbul'da ikamet eden şan hocaları Tablo 1'de belirtilmiştir.

¹ Bu yıllıkların bazıları internet üzerinden de <http://saltonline.org> adresinden erişime açılmış, araştırmacıların ve bilim insanlarının da bu bilgilerden faydalanmasına olanak sağlanmıştır.

İsim	Alan	Adres	Yıl
Paul Cervati	Şan, Piyano, Kompozisyon (kontrpuan)	Villa Breschi Bulvarı, Arpa Suyu Caddesi, No:12, Feriköy	1893, 1894, 1896, 1897
Bayan Esther D'Alessio	Şan, Piyano	Karanlık Sokak, No:3, Pera	1893, 1894
S. Keusseyan	Şan, Piyano	Cedidiye, No:62, Pangaltı	1893, 1894, 1900, 1901
		Cedidiye, No:44, Pangaltı	1896, 1897
Paul Lange	Şan	Bilinmiyor	1893, 1894
	Şan, Piyano	Hayriye Sokak, Pera	1896, 1897
		Domia Sentari	1900, 1901
		Domia Scuteri	1904,1912
Bayan Livadari	Şan, Piyano	Glavany Sokak, No: 15, Pera	1893, 1894, 1896, 1897, 1900, 1904
A. Vigentini	Şan, Piyano	Büyükada	1893, 1894, 1896, 1897
Angelo Fierro	Şan, Piyano, Kompozisyon	Büyükdere Sokak, Pangaltı	1896, 1897, 1900, 1901
F. Goldenberg	Şan, Piyano	Yeniyol Sokak, Maison Courbon, No:80, Galata	1896, 1897
		Şahsuvar Sokak, Maison Manukyan, No:5, Galata	1900, 1901
		Yazıcı Sokak, No:53, Dikeos Apartmanı, Pera	1904
		Rigo Pasajı, No:11, Pera	1912
		Salti Pasajı, No:11, Pera	1921, 1922
P. C. Zachariadis	Şan, Teori, Piyano	Çakmak Sokak, No:22, Pera	1896, 1897
		Tarlabası Sokak, No:109, Pera	1912, 1921
Bayan Weisten	Şan	Postane bitişiğindeki sokak, No:16, Pera	1901, 1904,
Bayan Laryd Halancourt	Şan, Piyano,	Polonya Sokak, No:3, Pera	1904

Silvio Keussy	Şan, Piyano	Petits-Champs Pasajı, No:4, Pera	1904
		Pervoz Ağa Sokak, No: 78, Pera	1922
J. Mortiros	Şan	Polonya Sokak, No:6, Pera	1904
Rosario Nova	Şan, Piyano	Bilinmiyor	1904
		Galatasaray Pasajı, Apartman No:11, Pera	1912
Antonie Sckeinder	Şan, Piyano	Balek Sokak, No:19, Pera	1904, 1912
Aglaia Simonides	Şan	Anatolie Pasajı, No:19, Pera	1904,1912
		Büyükparmak Sokak, Kapı, No:21, Pera	1921
C. Carikiopoulo	Şan, Org, Piyano	Çukur Cuma Sokak, No:4, Pera	1912
M. Darcy	Şan	Hamam Sokak, No:46, Pangaltı	1912
Ines Rolla	Şan	Yeni Sokak, No:18, Pera	1912
Italo Selvelli	Şan, Piyano	Kible Sokak, Apartmanı, Eminbey, No:2, Pera	1912
Franç. Richard Ciciriello	Şan, Piyano	Glavany Sokak, No:31, Pera	1921
		Glavany Sokak, No:15, Pera	1922
Bayan Laperriere	Şan, Piyano	Ağa Sokak, Hamam Caddesi, No:21, Pera	1922
Süreya Bey	Ses	Belirtilmemiştir	1922

Tablo 1. 1893–1922 yılları arasında İstanbul’da ikamet eden şan hocaları

DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu'nda müzikte modernleşme döneminde klasik Avrupa müziğiyle ilgili olarak şan alanında da çeşitli çalışmalar yapılmış, bu çalışmalar sadece sarayla sınırlı kalmamış, İstanbul'a gelen çeşitli icracı ve eğitimciler de bu alanda tanıtım ve eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. Modernleşme çalışmaları içerisinde İstanbul'da ikamet etmiş olan bu kişilerin faaliyetlerinin ülkemizdeki halihazırdaki çalışmalara da kaynaklık niteliği taşıdığı düşünülebilir.

Tablo 1'de de belirtildiği üzere Süreyya Bey Galatasaray İmparal Lisesi'nde şan eğitimi vermiştir. Tarihler incelendiği zaman, neyzen Giriftzen Âsim Bey'in oğlu, aynı zamanda iyi bir piyanist ve udî olan Süreyya Bey'in aslında Musa Süreyya Bey olduğu düşünülebilir.

Şark Ticaret Yıllıkları'nda Palermo Konservatuvarı'ndan mezun dünyaca ünlü piyanist, şef ve kompozitör olan İtalo Selvelli'nin şan alanında da çalışmalar yaptığından bahsedilmiş, 1912 yılında Pera'da ikamet ettiği belirtilmiştir. 1896-1897 yılları arasında ise piyano, şan ve müzik teorisi alanında uzman olan aynı zamanda Viyana Konservatuvarı'ndan yüksek diplomayla mezun olan P.C. Zachariadis'in de Pera'da ikamet ettiği görülmektedir. 1893-1912 yılları arasında şan ve piyano alanında uzman ve aynı zamanda müzik derneği başkanlığı da yapmış olan Paul Lange'tan bahsedilmiştir. Lange'ın 1893-1894 yılları arasında nerde ikamet ettiği bilinmemektedir. 1893-1897 yılları arasında Feriköy'de ikâmet eden Paul Cervati ise şan, piyano ve kontrpuan alanında çalışmalar yapmış, aynı zamanda şan dersleri için bir metod kitabı yazdığı da yıllıklarda belirtilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece eğitim öğretim çalışmaları yapılmadığı aynı zamanda klasik batı şan tekniğiyle ilgili yazılı kaynakların da oluşturulduğu görülmektedir.

İstanbul'da ikamet etmiş olan şan eğitimi verdiği belirtilen kişiler arasında kadın hocaların da bulunması bu dönemde Türk Müziği eğitiminin çoğunlukla erkek hocalar tarafından yapılması açısından da dikkat çekicidir. Bayan Esther D'Alessio, Bayan Weisten, Bayan Livadari, Bayan Laryd Halancourt ve Bayan Laperriere gibi isimler kadın şan hocaları olarak Şark Ticaret Yıllıkları'nda belirtilmiştir.

KAYNAKLAR

Ali, F. (2017). *Müzik ve Müziğimizin Sorunları*. Birinci baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Budak, O, A. (2006). *Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Danişmend, İ, H. (1999). Eski Osmanlılarda Tiyatro ve Opera. *Musiki Mecmuası, Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Anısına Osmanlı ve Musiki / Özel Sayı*. Yıl. 52. Sayı. 465. Yaz / Haziran: 36-47.

- Green, L.** (2011). Learning, Teaching and Musical Identity: Voices across Cultures. *The Globalization and Localization of Learning, Teaching, and Musical Identity*. Indiana University Press. s. 1-3.
- İnançer, Ö, T.** (1999). Osmanlı Tarihinde Dini Musiki. *Musiki Mecmuası, Osmanlı Devletinin 700. Kuruluş Yıldönümü Anısına. Osmanlı ve Musiki Özel Sayı*. Yıl. 52. Sayı. 465. Yaz /Haziran. s. 9-16.
- Üngör, E, R.** (1999a). Osmanlı Devletinin Kuruluş Zamanlarındaki Türk Musikisine Genel Bir Bakış. *Musiki Mecmuası, Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Anısına Osmanlı ve Musiki / Özel Sayı*. Yıl. 52. Sayı. 465. Yaz / Haziran: 3-8.
- Üngör, E, R.** (1999b). 700 Yıllık Osmanlı Zamanında Halk Musikimizin Yeri. *Musiki Mecmuası, Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Anısına Osmanlı ve Musiki / Özel Sayı*. Yıl. 52. Sayı. 465. Yaz / Haziran: 70-73.
- Yöre, S.** (2011). Kültürleşmenin Bir Parçası Olarak Osmanlı'da Operanın Görünümü. *Zeitschrift für die Welt der Türken – Journal of World of Turks*. 3 (2): 53-69. 3-221.

KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI VE KİŞİSEL VERİLERİ KORUMA KURUMU

İbrahim Ethem TAŞ
Yeter AVŞAR
Elif ERKAN SEYDANOĞLU

GİRİŞ

Çeşitli kişi, kurum veya kuruluşlar tarafından başka kişilere ilişkin bilgiye duyulan gereksinimin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle bu gereksinim fazlasıyla karşılanır bir hal almış olup risk kategorinde değerlendirilmeye başlamıştır. Bunun temelinde kişilerin ötekini tanır kılarak kendi güvenliğini sağlama çabası yer almaktadır (Bauman Z., s.52).

Dünya, global bir pazar halini almış ve uluslararası bir müşteri sirkülasyonu sağlamış; dolayısıyla kişisel bilgilerin dağılımını gerekli bir hale getirmiştir. Bu gerekliliği destekleyen teknolojik gelişmeler ışığında veri akışı hızlanmış ve bilginin niteliğinde de bir takım değişimlere neden olmuştur (Çekin M., s.2).

Her ne kadar, yazılım uzmanları tarafından kişisel verileri kaydetme işlemi, güvenlik gerekçesi ile ortaya çıkan bir ihtiyacı açıklamaya çalışsa dahi bu durum, insanoğlunun karşısındaki kişi hakkında daha fazla şey öğrenme merakından başka bir şeyi ifade etmemektedir. Hangi türden bir elektronik ortam olursa olsun, kapsamlı bir tarama için çoğu zaman ihtiyaç duyulandan çok daha fazla kişisel veriye erişme eğilimidir (Oğuz H., s.4-5).

Sözü edilen küresel bilgi akışı, insan haklarına dayanan yönetimlerde kişisel verilerin korunmasına dair çalışmaları zaruri kılmıştır (Küzeci E., s.283). Özel yaşama ve bireyin bütününe (haysiyeti, onuru, bedeni vb.) tecavüzün bilinen ve bilinmeyen tüm şekillerine karşı çıkılmasını, özel-kamusal alan ayırımının yeniden yapılmasını ve sınırlarının yasal düzenlemelerin konusu yapılması için mücadeleyi de beraberinde getirmiştir (Özbek M. s.617)

Kronolojik bir sıralama ile ilerlenecek olursa 1950-1960 yılları arasında bilgisayarın ortaya çıkışı, gelişmesi ve yaygınlaşması ile bir takım sorunlar ortaya çıkmış; verilerin otomatik işlenmesiyle birlikte tereddütler gelişmiştir. İlk yasal düzenleme, federe düzeyde bir bankanın kurulma tasarısına dayanarak 1970 yılında Almanya'nın Hessen eyaletinde yapılmıştır (Küzeci E., s.109).

Avrupa Konseyi 1981 yılında 108 No'lu Kişisel Verilerin Korunmasına ilişkin bir sözleşme imzalamıştır (www.avrupakonseyi.org.tr). 108 No'lu Verilerin Korunması Sözleşmesi hem kamusal alan hem de özel sektör için kabul edilmiş olan uluslararası hukukun ilk bağlayıcı sözleşmesi niteliğine sahiptir (Şimşek O., s.22).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “özel hayatın ve aile hayatının korunması” başlıklı 8. maddesinde içerik şu şekildedir (<http://www.danistay.gov.tr>);

1- Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2- Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda, zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.

Açık bir şekilde kişisel verilerin kullanılmasına yer vermemiş olsa da özel yaşam, konut, aile ve haberleşmenin mahremiyetine değinilmiş ve ihlalinin olabileceği durumları belirtmiştir.

Kişisel verilerin öneminin daha geniş kitlelerce kavranması ve güncel tartışmalara konu olması 1990'lı yılları bulmuştur. Veri işlem faaliyetleri esnasında kişisel verileri korumak ve güvence altına almak için 1985 yılında Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan yönerge 14 Aralık 1990 tarihinde BM ve kendisine bağlı devletler tarafından kabul edilmiştir (Şimşek O. s.16).

Dönüm noktası 1995 yılında AB bünyesinde kabul edilen 95/46/AT sayılı AB Veri Koruma Yönergesi olmuştur. AB veri koruma modelinin en belirgin özelliği zorlayıcı olması, verilerin korunmasına dair bir yaptırım içermesi olmuştur. Ulusal üstü bir kuruluş olan AB'nin kararları ve hukuksal metinleri yalnızca üye devletler tarafından değil birlik dışındaki devletler tarafından da takip edilmektedir.

Türkiye'de kişisel verileri korumak adına ilk çalışma 1989 yılında özel bir kanun çıkarmak adına bir komisyon kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu komisyon henüz çalışmalarını tamamlayamadan dağılmıştır.

2000 yılında tekrardan yeni bir komisyon kurulmuş ve bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Çeşitli nedenlerle kanunlaştırılamamıştır.

Bu uğraşlar sonucunda 2010 yılında 5982 sayılı kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa'nın 20. maddesine ilave bir fıkra eklenmiştir. Söz konusu fıkra; "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; 15 kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir." hükmüne yer verilmiştir (<http://www.mevzuat.gov.tr>).

Kişisel verilerin korunması hakkı, ilk aşamada özel hayatın gizliliği hakkı içerisinde değerlendirilebilecek olsa da; değişen koşullar ve gelişen teknoloji ışığında yetersiz bir koruma halini almıştır. Bu nedenle süreç içerisinde özel yaşamın gizliliği hakkında daha farklı ve kendi içerisinde daha kapsamlı bir hal almıştır.

Anayasada da, kişisel verilerin korunmasıyla ilgili detaylı düzenlemelerin kanunla yapılacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda 26 Aralık 2014 tarihinde "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Tasarısı" TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Tasarı, 24 Mart 2016 tarihinde kanunlaşmış ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

6698 Sayılı Kanunun Amacı ve Kapsamı

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun birinci maddesinde elde edilmesi umulan amaç belirtilmiştir. Buna göre Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun amacı, "*kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemektir.*" (Tokbaş H., s.5)

Bu amaç maddesine bakılarak önceliğin özel hayatın gizliliği başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin korunması olduğu gözlenecektir. Ayrıca madde metni Anayasanın 20. maddesi ("*Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.*") ne uygun şekilde düzenlenmiştir. Kanunun amaç maddesi, 95/46/AT sayılı Avrupa Birliği Yönergesi'nin 1. maddesi ile paralellik göstermektedir. Yönerge'nin 1. maddesi kişisel verilerin korunmasının temel bir insan hakkı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu hükme göre, "*Üye Devletler, gerçek kişilerin temel hak ve özgürlüklerini ve özellikle kişisel verilerin işlenmesi ile ilgili özel yaşamın gizliliği hakkını koruyacaktır*". maddesi bunu açıkça göstermektedir (Doğan A. C., s. 18).

6698 sayılı Kanunun Kapsam başlıklı 2. maddesinde de kanunun kapsamı açıklanmıştır. Buna göre Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nu, "*kişisel verileri işlenen gerçek kişiler ile bu verileri tamamen veya kısmen otomatik olan ya da herhangi bir veri kayıt sisteminin parçası olmak kaydıyla otomatik olmayan yollarla işleyen gerçek ve tüzel kişiler hakkında uygulanır.*"(Tokbaş H., s.5).

Tüzel kişilerin korunması- manevi tazminat dolayısıyla- tartışmalı olsa dahi, gerçek ve tüzel kişileri kapsamına alan kanun otomatik veya manuel veri kayıt işlemlerinden doğacak mağduriyetleri engellemeyi hedeflemiştir. İlgili kanuna sahip ülkelerin de birçoğunda hem özel hem

kamu sektörünü kapsadığı göz önünde tutulursa kapsam açısından genel eğilimle paralellik gösterdiği söylenebilir.

Kanunun maddeleri içerisinde; verilerin işlenmesi, işlenme şartları, silinmesi ve yok edilmesi, aktarılması, kanunun sağladığı hak ve yükümlülükler, suç ve cezalar ayrıca detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Ancak çalışmanın kapsamı itibarıyla bu konuda bu kadar bilgi verilmesi yeterli görülmüş ve çalışmanın vurgusu olan Kişisel Verileri Koruma Kurumu hakkında incelemelere yoğunluk verilmektedir.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu

Kişisel Verileri Koruma Kanunu'nun 19. maddesinde; Kanunun verdiği görevleri yerine getirmek üzere, idari ve mali özerkliğe sahip ve kamu tüzel kişiliğini haiz Kişisel Verileri Koruma Kurumu kuruluşu düzenlenmiştir. İlk fıkrasıyla kuruluşunu açıklayan madde diğer firkalarıyla da kuruma dair açıklamalarda bulunmaktadır.

Kanunun birinci maddesinde belirtilen amacı gerçekleştirmek üzere kurulan Kişisel Verileri Koruma Kurumunun yapısındaki idari ve mali özerkliğe dikkat çekilmiştir. Gerekece olarak kurumun faaliyetlerini gerçekleştirirken hiçbir etki altında kalmaması ve faaliyetler için gerekli bütçeyi etkin ve hızlı bir şekilde sağlayabilmesinin hedeflendiği söylenebilir (Kağıcıoğlu, M., s.5).

Maddenin ikinci fıkrasında; kurum "Başbakanlıkla ilişkilidir" ibaresiyle kurumdan sorumlu merci açıklanmıştır. Üçüncü fıkrasında merkezinin Ankara'da olduğu belirtilmiştir. Son olarak dördüncü fıkrasında; 'Kurum, kurul ve Başkanlıktan oluşur. Kurumun karar organı kuruldur' denilerek kurum tanımlanmıştır.

Kişisel Verileri Koruma Kurumunun Görevleri

Kanunun 20. maddesinde, Kişisel Verileri Koruma Kurumunun görevleri belirlenmiştir. Maddeye göre;

a) *Görev alanı itibarıyla, uygulamaları ve mevzuattaki gelişmeleri takip etmek, değerlendirme ve önerilerde bulunmak, araştırma ve incelemeler yapmak ve yaptırmak.*

b) *İhtiyaç duyulması Halide, görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri veya üniversitelerle iş birliği yapmak.*

c) *Kişisel verilerle ilgili uluslararası gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek, görev alanına giren konularda uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak, toplantılara katılmak.*

d) *Yıllık faaliyet raporunu Cumhurbaşkanlığına, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonuna ve Başbakanlığa sunmak.*

e) *Kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek.*

Görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında yerine getireceği ve kullanacağı açık bir şekilde belirtilmiş ve görev alanına giren konularda hiçbir organ, makam, merci veya kişi tarafından emir, tavsiye veya talimat almayacağı açıklanmıştır (m. 21).

Kişisel Verileri Koruma Kurumunu, kişisel verilerin temel hak ve özgürlüklere uygun bir şekilde işlenmesini sağlamakla görevli bir kurum olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde teknolojik gelişmeler ışığında (telekomünikasyon ve online satış hizmetleri) kuruma tanınan görev ve yetkiler, kişisel verilerin illegal dağılımını önlemek ve kullanımını yasada belirlenen çerçevede tutabilmek adına mühimdir.

6698 sayılı Kanun Kapsamındaki Hak ve Yükümlülükler

6698 sayılı Kanunun 3. maddesinde, veri sorumlusu "kişisel verilerin işleme amaçlarını ve vasıtalarını belirleyen, veri kayıt sisteminin kurulmasından ve yönetilmesinden sorumlu olan gerçek veya tüzel kişi" olarak tanımlanmıştır. Veri sorumluları, gerçek kişiler olabileceği gibi, kamu kurumları, şirketler, dernekler veya vakıflar gibi tüzel kişiler de olabilecektir (md. 3).

Bir kimsenin Kanun kapsamında veri sorumlusu olarak kabul edilebilmenin koşulu; bir veri kayıt sistemini yönetiyor olmasıdır. Kanunun gene 3. maddesinde veri kayıt sistemi, “*kişisel verilerin belirli kriterlere göre yapılandırılarak işlendiği kayıt sistemi*” olarak tanımlanmıştır.

Bu şekilde yapılan tanımlamalar ışığında veri sorumlusunun kanun kapsamında bir takım yükümlülükleri mevcut olduğu görülmektedir. Bu yükümlülükler aşağıdaki başlıklarda detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Aydınlatma Yükümlülüğü

Kanun kişisel verileri işlenen kişilerin bu verilerini; kim tarafından, ne amaçla ve nasıl bir şekilde kullanıldığını öğrenebilme hakkı tanımıştır. Bu hak kapsamında veri sorumlusunun bu hususları aydınlatma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Buna göre veri sorumlusu, Kanunun 10. maddesi çerçevesinde kişisel verilerin elde edilmesi sırasında bizzat veya yetkilendirdiği kişi aracılığıyla aşağıdaki bilgileri veri sahibine sağlamakla yükümlüdür:

- Veri sorumlusunun ve varsa temsilcisinin kimliği,
- Kişisel verilerin hangi amaçla işleneceği,
- Kişisel verilerin kimlere ve hangi amaçla aktarılacağı,
- Kişisel veri toplamanın yöntemi ve hukuki sebebi,
- 11. maddede sayılan diğer haklar (bkz md. 11)

Aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmesi konusu, ilgili kişinin onayına tabi değildir. Tek taraflı bir beyanla aydınlatma yükümlülüğü yerine getirilebilir. Aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirildiğinin ispatı veri sorumlusuna aittir.

Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde 5.000 Türk lirasından 100.000 Türk lirasına kadar idari para cezası verilmektedir (md. 18).

Veri Güvenliğine İlişkin Yükümlülükler

İlgili kanun ile birlikte verilerin haksız kullanımını önleme, verilerin muhafaza edilmesi ve verilere hukuka aykırı yollarla ulaşılmasını önleme ödevleri veri sorumlusuna devredilmiştir.

Veri güvenliğinin sağlanmasına ilişkin yükümlülüklerin düzenlendiği, kanunun 12. maddesinde;

Veri sorumlusu

- Kişisel verilerin hukuka aykırı işlenmesini önlemek,
- Kişisel verilere hukuka aykırı olarak erişilmesini önlemek,
- Kişisel verilerin muhafazasını sağlamak amacıyla uygun güvenlik düzeyini temin etmeye yönelik gerekli her türlü teknik ve idari tedbirleri almak zorundadır.

Kanun, ilgili madde ile;

- Veri sorumlusunun üçüncü kişilere veri aktarımı noktasında verisi aktarılan kişilere karşı veriyi aktardığı kişilerin eylemlerinden olan sorumluluklarının çerçevesini çizmekte,

- Veri sorumlusunun denetim yükümlülüğünün ve veri sorumlusu organizasyonu içerisinde veri işleme konusunda görevlendirilen kişilerin sır saklama yükümlülüğünün kapsamını belirlemekte,

- Verilerin yasal olmayan yollarla ifşası veya ele geçirilmesi noktasında veri sorumlusunun hem Kuruma hem de ilgili kişiye karşı yükümlülüklerini ortaya koymaktadır.

Veri güvenliğine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde, Kanun 15.000 Türk Lirasından 1.000.000 Türk Lirasına kadar idari para cezası öngörmektedir.

İlgili maddenin diğer fıkralarında da bir takım yükümlülükler belirtilmiştir. Denetim yapma ve yaptırma yükümlülüğü 3. fıkrasında, sır saklama yükümlülüğü 4. fıkrasında, ihlal halinde bildirim yükümlülüğü ise 5. fıkrasında açık bir şekilde düzenlenmiştir.

İlgili Kişiler Tarafından Yapılan Başvuruların Cevaplanması ve Kurul Kararlarının Yerine Getirilmesi Yükümlülüğü

Kanunun 13. maddesi ile birlikte ilgili kişinin ne şekilde başvuruda bulunabileceği, veri sorumlusunun başvuruya ne şekilde ve ne sürede cevap vereceği, veri sorumlusundan kaynaklanan bir hata karşısında ilgili kişinin maddi mağduriyetinin ne şekilde giderileceği üç fıkrada düzenlenmiştir;

(1) İlgili kişi, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili taleplerini yazılı olarak veya kurulun belirleyeceği diğer yöntemlerle veri sorumlusuna iletir.

(2) Veri sorumlusu başvuruda yer alan talepleri, talebin niteliğine göre en kısa sürede ve en geç otuz gün içinde ücretsiz olarak sonuçlandırır. Ancak işlemin ayrıca bir maliyeti gerektirmesi halinde, Kurulca belirlenen tarifedeki ücret alınabilir.

(3) Veri sorumlusu talebi kabul eder veya gerekçesini açıklayarak reddeder ve cevabını ilgili kişiye yazılı olarak veya elektronik ortamda bildirir. Başvuruda yer alan talebin kabul edilmesi halinde veri sorumlusunca gereği yerine getirilir. Başvurunun veri sorumlusundan kaynaklanması halinde alınan ücret ilgiliye geri iade edilir.

Veri Sorumluları Siciline Kaydolma Yükümlülüğü

Kanunun 16. maddesine göre, Kişisel Verileri Koruma Kurumu tarafından kamuya açık olacak şekilde bir Veri Sorumluları Sicili tutulacaktır. Yine bu maddeye göre kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişiler, veri işlemeye başlamadan önce bu Sicile kaydolmak zorundadır.

Ancak 2. fıkrasında kurul tarafından oluşturulacak objektif kriterler göz önüne alınmak suretiyle, Kurul tarafından, Veri Sorumluları Siciline kayıt zorunluluğuna getirilebileceği koşulu ile birlikte açıklanmıştır.

Bu yükümlülüğe aykırı hareket edenler hakkında 20.000 Türk lirası ile 1.000.000 Türk lirasına kadar idari para cezası verilir (md. 18).

İlgili Kişinin Hakları

Kanunun 11. maddesinde ilgili kişinin sahip olduğu haklar düzenlenmiştir. İlgili kişi bu haklarını veri sorumlusuna başvurmak suretiyle kullanacaktır. Buna göre, ilgili kişinin sahip olduğu haklar şunlardır:

- a) Kişisel verilerinin işlenip işlenmediğini öğrenme,
- b) Kişisel verileri işlenmişse buna ilişkin bilgi talep etme,
- c) Kişisel verilerinin işlenme amacını ve bunların amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını öğrenme,
- d) Yurt içinde veya yurt dışında kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişileri bilme,
- e) Kişisel verilerin eksik veya yanlış işlenmiş olması hâlinde bunların düzeltilmesini isteme,
- f) 7 inci maddede öngörülen koşullar çerçevesinde kişisel verilerin silinmesini veya yok edilmesini isteme,
- g) Kişisel verilerin düzeltilmesi, silinmesi veya yok edilmesine ilişkin işlemlerin kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişilere bildirilmesini isteme,
- h) İşlenen verilerin münhasıran otomatik sistemler vasıtasıyla analiz edilmesi suretiyle kişinin kendisi aleyhine bir sonucun ortaya çıkmasına itiraz etme,
- i) Kişisel verilerin kanuna aykırı olarak işlenmesi sebebiyle zarara uğraması hâlinde zararın giderilmesini talep etme.

SONUÇ

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve küreselleşme sonucunda, günümüzde bilgi, meta ve güç halini almış, kamu kurumları ve özel teşebbüslerden artan talep nedeniyle belirli veya belirlenebilir nitelikteki bir kişiye ilişkin her türlü bilgiyi ifade eden kişisel verilerin kaydedilmesi, tutulması, paylaşımı, işlenmesi ve transferindeki miktar ve çeşitlilik artmıştır. Günümüzde bilgisayar, internet ve cep telefonları gibi modern iletişim araçlarının yardımıyla bireylere ait kişisel verilere kolayca ulaşılabilen ve bu veriler kişiler, şirketler ve ülkeler arasında çok hızlı şekilde paylaşılabilir. Bu durum, kişisel verilerin sahibi olan bireylerin hukuki güvenliğini tehdit edecek ve özel yaşamlarının gizliliğini bozabilecek bir seviyeye gelmiştir. Bütün bu karmaşa içinde, veri işlem faaliyetleri kapsamında geri planda kalan bireyin kişiliğini koruyarak geliştirmeye devam edebilmesi için, kişisel verilerin korunması hususunda düzenlemeler yapılması gerekmiştir.

Türkiye, 1981 yılında 108 Sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni imzalamış olmasına karşın, uzun bir süre Sözleşme'de zorunlu olarak belirtilen kişisel verilerin korunması alanını düzenleyen özel bir kanun çıkarmaması nedeniyle, Sözleşme'yi imzalayıp onaylamayan tek ülke olmuştur. Bu konu özellikle 95/46/AT sayılı Avrupa Birliği Yönergesi uyarınca Avrupa ülkelerinin kişisel verileri eşdeğer koruma bulunmayan ülkelere aktarmamaları nedeniyle ülkemiz açısından sorun oluşturan bir alan olmuş, bunun dışında insan haklarına saygılı, demokratik bir hukuk devleti olma yolunda ilerleyen ülkemiz açısından kişisel verilerin korunması alanında özel bir düzenleme yapılması bir zorunluluk halini almıştır. Nihayet 24 Mart 2016 tarihinde Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek kanunlaşmış ve bu konudaki büyük bir hukuki boşluk doldurulmuştur.

KAYNAKÇA

- BAUMAN, Zygmunt, Yasa Koyucular ve Yorumcular, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınevi, İstanbul 1996. Alıntı: https://kupdf.net/download/200489516-zygmunt-bauman-yasa-koyucular-ile-yorumcular-1996pdf_5973571fdc0d607179727652_pdf, 05.11.2018.
- ÇEKİN, Mesut Serdar, 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun'un BIG Data (Büyük Veri) ve İrade Serbestisi Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, S 2, 2016.
- DOĞAN, Adnan Coşkun, Kişisel Verilerin Korunması, Muhafazası ve Paylaşımı, Alıntı: http://www.masak.gov.tr/userfiles/file/kisisel_verilerin_korunmasi_ve_paylism_rehberi.pdf, 02.11.2018.
- <https://danistay.gov.tr/> tarihi 07.11.2018.
- <https://www.google.com.tr/search?q=mevzuat.gov.tr+tck&oq=mevzuat.g&aqs=chrome.2.69i57j0l5.8895j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, 05.11.2018.
- KORKMAZ, İbrahim, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Bir Değerlendirme, TBB Dergisi, 2016.
- KÜZECİ, Elif, Kişisel Verilerin Korunması, Turhan Kitapevi, 2018.
- OĞUZ, Habip, Elektronik ortamda Kişisel Verilerin Korunması, Bazı Ülke Uygulamaları ve Ülkemizdeki Durum, 2014.
- ÖZBEK, Meral, Kamusal Alan, Hil Yayın, 2015.
- ŞİMŞEK, Oğuz, Anayasa Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması, Beta Yayınevi, 2008.
- TOKBAŞ, Hakan, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, İlgili Mevzuat, Aristo Yayınevi, 2018.

TÜRKİYE'DE ASKERİ KOLLUK OLARAK JANDARMANIN ÖNEMİ VE KOLLUK HİZMETLERİNİN GELECEĞİ

İbrahim Ethem TAŞ
Yeter AVŞAR
Ferit YILMAZ

GİRİŞ

Kendine has kurumsal özellikleri ve değerler sistemi ile Türk Jandarması, 1839 yılındaki kuruluşundan itibaren, hem bir kolluk kuvveti olarak polis teşkilatının olmadığı yerlerde emniyet ve asayişin sağlanmasında görevler üstlenmiş, hem de Türk Silahlı Kuvvetlerinin tamamlayıcı bir parçası olarak gerek Osmanlı döneminde, gerekse Cumhuriyet döneminde birçok askeri, adli ve mülki görevi yerine getirmiştir. Küreselleşme akımı, Avrupa Birliği ile uyum çalışmaları, bireysel özgürlükler ve insan hakları konusunda ortaya konulan taleplerin çeşitlenmesi, çağdaş demokrasi anlayışı ve benzeri birçok kavramın etkisiyle, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren Jandarma Genel Komutanlığının varlığı, Genel Kurmay Başkanlığı ile olan bağılılığı sorgulanmaya başlanmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı; icra ettiği askeri, adli, mülki ve diğer görevler ile ne tam bir askeri yapı, ne de tam bir kolluk teşkilatı olarak tanımlanabilmiştir. Avrupa ve diğer kıtalardaki silahlı kolluk kuvvetleri incelendiğinde Jandarma Genel Komutanlığı kadar farklı konularda görev ve sorumluluk yüklenmiş başka bir silahlı kolluk kuvvetine rastlanmamaktadır.

Son yirmi yılda Batı Avrupa'da güvenlik algısı; iç ve dış güvenlik arasındaki ayrımın giderek ortadan kalkmasıyla değişime uğramıştır. Güvenliği tehdit eden, uluslararası terörizm, insan kaçakçılığı, net bir tanımlamaya uymayan ve ülke sınırlarını aşan organize suç şebekeleri hem iç, hem dış güvenlik için risk faktörü olarak ortaya çıkmıştır (Lutterbeck, 2013: 12-13). Günümüzde suçla mücadelede polis, asker gibi güvenlik teşkilatlarının rolleri zaman zaman iç içe geçmekte, dış güvenlikten sorumlu olması gereken askeri birlikler, iç güvenlik harekâtında aktif olarak yer almakta, iç güvenlikten sorumlu teşkilatlar olan, Jandarma ve polislerin, askeri birlikler ile birlikte ülke sınırları ötesinde operasyonlara katıldığı görülmektedir.

Asker-polis rollerinin iç içe geçtiği bir ortamda, Jandarma benzeri silahlı kolluk kuvvetlerinin varlığını sorgulamak, demokratik sivil yönetim ilkelerine tam uymadığını vurgulamak, dünyada askeri/ silahlı kolluk kuvvetlerinin giderek artan önemi göz önüne alındığında, çok gerçekçi olmamaktadır. Jandarma benzeri silahlı kolluk kuvvetlerinin önemi iç güvenlik kapsamında ve uluslararası arenada artmakta, adli kolluk uygulamalarından ceza evlerinin dış korumasına, terörle mücadeleden, yasa dışı göçle mücadeleye kadar değişen bir görev çeşitliliğiyle, Jandarmalara yüklenen sorumluluk ve görevleri yerine getirecek mantıklı ve verimli bir alternatif bulunmamaktadır.

Bu çalışmada; demokratik olmadığı, sivilleşmesi veya tamamen ortadan kaldırılması düşünülen, askeri bir kolluk kuvveti olan Jandarmanın, 21. yüzyılda güvenlik algısındaki değişimin sonucunda artan önemi, Jandarma birliklerinin, polis teşkilatı ve askeri birliklere göre avantajları incelenmektedir. Ayrıca kolluk hizmetleri bir bütün olarak ele alınarak vatandaşlara sunulan hizmetlerin kalitesinin artması, asayiş ve emniyetin sağlanması, suçla daha etkin mücadele

edilmesi için, ikili kolluk sisteminin neden gerekli olduğu, özellikle Jandarmanın kolluk hizmetleri açısından önemi çalışmada detaylı bir şekilde ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1.Kolluk Hizmetleri ve Jandarma

Kamu düzenini ve güvenliğini koruma ve kollama, suç ve suçluları bulmakla görevli, gerektiğinde zor kullanma yetkisine sahip, kanunlarla verilen yetkiler içerisinde görev yapan devlet kuruluşlarına kolluk denir. Zamanla toplumun yapısına, tehlikelerin boyutlarına göre değişik adlar altında ama netice itibarıyla aynı amaca yönelik kolluk teşkilatları ortaya çıkmıştır (Gülşen, 2008: 8).

Genel kolluk; emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan, diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren ve silahlı bir kuvvet olan Jandarma ve Polistir. Genel kolluk birimleri İçişleri Bakanlığına bağlı olarak hizmet yürütmektedir. Polis ve Jandarmanın sorumluluk sahalarının nasıl belirleneceği yönetmelikle belirtilmiştir (Kolluk, 29.10.2018, www.kolluk.org).

Jandarmanın Türkiye genelinde görev ve sorumluluk alanı; polis görev sahası dışında kalan alanlar olup bu alanlar il ve ilçe belediye sınırları dışında kalan yerler ile polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir. Jandarma bu yerlerde emniyet ve asayişin sağlanması amacıyla kolluk hizmetlerini yürütmektedir. Jandarmanın sorumluluk alanı Türkiye yüzölçümünün %92'sini kapsamaktadır (28.10.2018, www.jandarma.gov.tr).

2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve yetkileri Kanununun 7. maddesinde yer aldığı biçimiyle Jandarmanın sorumluluk alanlarındaki görevleri genel olarak şunlardır:

a. Mülki Görevleri: Emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek, suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korumalarını yapmak, 2803 sayılı kanunun (b) ve (c) bentlerinde belirtilen görevler dışında kalan ve diğer kanun ve nizam hükümlerinin icrası ile bunlara dayalı emir ve kararlarla Jandarmaya verilen görevleri yapmak.

b. Adli Görevleri: İşlenmiş suçlarla ilgili olarak kanunlarda belirtilen işlemleri yapmak ve bunlara ilişkin adli hizmetleri yerine getirmek.

c. Askeri Görevleri: Kanunlarla verilen askeri hizmetleri yerine getirmek.

(Madde 8: Jandarma birlikleri; seferberlik ve savaş hallerinde, Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenecek bölümleriyle Kuvvet Komutanlıkları emrine girer, kalan bölümüyle normal görevlerine devam eder. Ayrıca Jandarma birlikleri; Genelkurmay Başkanlığının talebi üzerine İçişleri Bakanının, illerde ise Garnizon Komutanının talep etmesi halinde valinin onayıyla kendine verilen askeri görevleri de yaparlar.)

Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliğinde 2803 sayılı kanunda Jandarmaya ait görevler detaylı olarak açıklanmıştır. Yönetmelikte yer aldığı şekliyle:

Jandarmanın görev alanı sayılacak haller 9. maddede şöyle ifade edilmiştir:

“Jandarma sorumluluk alanı dışında olmakla birlikte;

a) Polis teşkilatı kurulmamış olması nedeniyle,

b) Özel kolluk kuruluşlarının sorumluluk alanına giren yerlerde, Jandarmayı ilgilendiren ihlal ya da suç işlenmesi nedeniyle,

c) Özel kolluk kuruluşlarının sorumluluk alanına giren konularda, bu kuruluş ve kuvvetlerin yokluğundan ötürü meydana gelen ihlal ya da suçlar nedeniyle,

Jandarmanın görevlendirilmesi ya da kendiliğinden olaya el koyması mümkündür. Bu gibi durumlarda Jandarmanın görev yaptığı o yer, Jandarmanın görev alanı sayılır. Jandarma sorumluluk alanında, mülki ve adli görevlerinin ifası sırasında 2803 sayılı Kanun, 4/7/1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve 5271 sayılı Kanun ile diğer mevzuat hükümlerine göre hareket eder. Jandarma bu görevlerini yerine getirirken polisin sahip olduğu yetki ve sorumluluklara sahiptir. Jandarma amirinden aldığı emri anayasa, kanun, tüzük ve yönetmelik hükümlerine aykırı görürse yerine getirmez ve bu aykırılığı emri verene bildirir. Ancak, amir emrinde ısrar eder ve bu emrini yazılı olarak tekrar ederse emir yerine getirilir. Bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz. Konusu suç teşkil eden emir hiçbir suretle yerine getirilmez. Yerine getirenler sorumluluktan kurtulamaz.

Jandarmaya kamu düzeni ve asayişin sağlanması için çeşitli yetkiler de verilmiştir. Bu yetkiler genel olarak şunlardır:

- Genel düzeni sağlama yetkisi,
- Uyarıda bulunma yetkisi,
- Kamu veya kişiler aleyhine işlenen eylem ve hareketleri yasaklama yetkisi,
- Durdurma ve kimlik sorma yetkisi,
- Önleme araması yapma yetkisi,
- Acele hallerde kapalı yerlere girme yetkisi,
- Silah kullanma yetkisi.^[1]

2.Dünyada ve Türkiye’de Jandarma

Dünya milletleri ile karşılaştırıldığında, düzenli ve uzun ömürlü devletler kurma yeteneğini ve gücünü göstermiş olan Türkler, tarih sahnesinde görüldükleri günden bu yana düzenli devlet anlayışlarının yanı sıra, ülkelerinde emniyet ve asayişin sağlanması yolunda koydukları yasalar ve töreler ile de dikkat çeken bir millet olmuştur. Eski Türklerde Başbuğ, Kağan, Hakan diye anılan hükümdarlar aynı zamanda emniyet ve asayiş hizmetleriyle bizzat uğraşmışlardır. Orhun Kitabeleri’nde Yargan olarak geçen ve Hakanların emrinde, emniyet ve asayiş sağlayan bir zabitanın bulunduğu bilinmektedir. Selçuklularda Surta, Osmanlılarda Subaşılar, daha sonraları Zaptiyeler ve yakın tarihte Jandarma, emniyet ve asayiş hizmetlerini yürüten askeri kolluk teşkilatları olarak görülmektedirler. Osmanlı Devleti’nde; kazalarda Kadılar emrindeki Subaşılarla, Sancaklarda Mirliya veya Sancak Beyleri, eyaletlerde ise Mir-i Miran veya Beylerbeyi askeri ve mülki birer otorite olarak emrindeki askerlerle emniyet ve asayiş hizmetlerini yürütmüşlerdir (J.GN.K.LİĞİ, 19.10.2018, www.jandarma.gov.tr)

Avrupa’da Jandarma kavramının ortaya çıkışının 1791 yılında Fransız Jandarmasının kurulması ile başladığı kabul edilmektedir. Modern anlamda, ilk Jandarma (Gendarmerie

Nationale) 1791 yılında Fransız devrimi sırasında ortaya çıkmış, 19. yüzyılda Fransa'nın etkisiyle Avrupa'nın birçok ülkesinde ve bazı Latin Amerika ülkelerinde Jandarma benzeri teşkilatlar kurulmuştur. İtalya ve Hollanda 1814, Türkiye 1839, İspanya 1844, Romanya 1850, Portekiz 1911 yılında Jandarma teşkilatlarını kurmuştur (Alpar, 2013: 85). Kuruluşları tamamlanan ve Jandarma olarak tanımlanan teşkilatların ortak yönü genellikle, kırsal bölgelerde emniyet ve asayiş ile ilgili görevler verilmesi ve personelinin askerlerden oluşurmasıydı.

Kelime kökeni olarak Jandarma; Fransızca "Gens d'arme" "Silahlı Adamlar" sözcüğünden gelmektedir. 2803 sayılı Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri kanununda yer aldığı biçimiyle Türkiye Cumhuriyeti Jandarması; emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların verdiği görevleri yerine getiren silahlı genel kolluk kuvvetidir.

Jandarma kelimesinin dünyada kullanılışı ve kapsamı incelendiğinde herkes tarafından kabul edilen net bir tanıma ulaşılammamaktadır. Her bir ülke, Jandarma'nın ortaya çıkışıyla paralel tarihi bir süreç içerisinde kendi tanımını oluşturmuştur. Jandarma tanımını ortaya koyarken dar ve geniş ölçekli iki tanımlama kullanılabilir (Lutterbeck, 2013: 7-8). Dar tanımlamada Jandarmanın resmi askeri statüsü olup olmadığına bakabileceği gibi daha geniş bir tanımlamada, resmi askeri statü olmasa bile belirli askeri karakteristikleri taşıyan teşkilatlar tanımlanmaktadır.

Jandarma benzeri teşkilatlar, Avrupa, Asya, Latin Amerika gibi kıtalarda birçok ülkede görülmesine rağmen genellikle Anglo-Sakson ya da İskandinavya ülkelerinde görülmemektedir. Jandarma benzeri teşkilatlara getirilen eleştirilerin büyük çoğunluğu, genellikle Jandarma benzeri organizasyonlara sahip olmayan ülkelere gelmektedir. Özellikle Anglo-Sakson kolluk sistemini benimsemiş ülkelere, Jandarma modelini tanımlamada kullanılan terimlerde yetersizlik olmaktadır. Bu ülkeler Jandarma benzeri askeri statülü kolluk teşkilatlarını tanımlarken "Askeri Polis", veya "Paramiliter" vb. (Military Police, Paramilitary) kavramlarını kullanmakta, kullanılan bu kavramlar tam olarak Jandarma kavramını karşılamamakta ve bu husus, bazı yanlış anlaşılmalara sebep olmaktadır (Gobinet, 2010: 32).

2018 yılı itibariyle 57 ülkede Jandarma ve benzeri askeri statülü kolluk kuvveti bulunmaktadır. Teşkilatlarının isimleri Jandarma olarak adlandırılmamasına rağmen; İtalyan Carabinieri, İspanyol Guardia Civil, Portekiz Cumhuriyet Muhafızları gibi kuruluşlar geleneksel anlamda Jandarma kabul edilmektedir. Diğer taraftan sadece askeri amaçlarla kurulan Polonya ve Sırbistan Jandarmalarının isimlerinde "Jandarma" geçtiği halde Jandarma tanımına uygun bir teşkilat olarak kabul edilmemektedir. Şili'de ülkenin tamamının emniyet ve asayişinden Jandarma sorumludur, İtalya'da ise müracaatlar polis veya Jandarmanın (Carabinieri) her ikisine de yapılabilmektedir (Alpar, 2013: 95)

Jandarma veya benzeri askeri statülü kolluk kuvvetlerine sahip ülkelere (12)'si Avrupa ve Akdeniz Jandarmalar ve Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Birliği (FİEP) üyesi, (8)'i FİEP üyesi olmayan Avrupa ülkesi, (3)'ü Amerika kıtası ülkesi, (22)'si orta doğu ve Afrika ülkesi, (12)'si Asya ülkesidir. Ürdün 2008 yılında, Katar 2012 yılında Jandarma teşkilatını kurmuş, Mısır başta olmak üzere bazı ülkelere Jandarma teşkilatını kurma çalışmalarına devam etmektedirler (J.Gn. K.Lığı, 2014:2)

Jandarma Genel Komutanlığı'nın da üyesi olduğu FİEP (Avrupa ve Akdeniz Jandarmalar ve askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Birliği), 1992 yılında askeri kolluk kuvvetleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Fransa, İtalya, İspanya tarafından temelleri atılan, 1996 yılında Portekiz'in katılımıyla kurulan sonraki yıllarda genişleyen bir organizasyondur. Genişleme aşamasında üyeliğe; Türkiye (1998 de katılmıştır, halen aktif bir üye konumundadır), Hollanda, Fas, Romanya, Ürdün, Tunus, Filistin, Ukrayna gibi ülkeler katılmıştır. Coğrafi gereksinmeleri karşılamadığı halde ortak üye (Associated Member) kapsamında, Arjantin, Şili, Katar, Brezilya katılmış, Cibuti'ye gözlemci üye statüsü verilmiştir. FİEP organizasyonunun amacı, uluslararası yasal düzenlemeler kapsamında üyeleri arasında; suçla mücadelede kullanılan tekniklerin iyileştirilmesi, insan kaynaklarının yönetimi gibi konularda işbirliğinin yanı sıra personel temini ve eğitimi, organizasyon ve hizmet yeni teknolojiler ve lojistik, uluslararası ilişkiler gibi konularda da bilgi ve tecrübe aktarımında bulunmaktadır (FİEP,15.09.2018, www.fiep.org).

Batı Avrupa'da son otuz yılda güvenlik konseptinde meydana gelen gelişmeler incelendiğinde Jandarma benzeri teşkilatların öneminin arttığı ortaya çıkmaktadır. Jandarma benzeri askeri statülü kolluk teşkilatları ile ilgili ülkelerin ordularındaki askeri personel sayısındaki artış oranları yüzde olarak karşılaştırıldığında, en büyük artışın Jandarma (Carabinieri, TheGuardiaCivil vb.) benzeri teşkilatlarda yaşandığı görülmektedir (Lutterbeck, 2013: 13).

Günümüzde suçla mücadele, savaş, iç ve dış güvenlik arasındaki sınırlar ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla, polis ve askeri birlik kullanımındaki sınırlar da ortadan kalkmıştır. Jandarma benzeri teşkilatlara sahip olmak bu gibi konularda ilgili ülkeyi rahatlatmaktadır. İtalya; Kosova, Bosna Hersek ve Afganistan'da icra edilen Barış Destekleme Harekâtında ağırlıklı olarak Carabinieri'yi kullanmıştır. Bu durum harekâtın ortak icra edildiği bu bölgelerde bulunan askeri birlik komutanları tarafından, harekâtın ilk zamanlarında biraz yadırganmıştı. Ancak ilerleyen zamanlarda, Carabinieri'nin sahada görev yaparken askeri birliklere yaptığı katkılar, yerel halktan aldıkları geri bildirimler sonucu, şu an o ülkelerde suçla mücadele ve istikrarın sağlanması için Carabinieri benzeri askeri statülü kolluk kuvvetleri vazgeçilmez hale gelmiştir (Friesendorf, 2012: 72).

BM uluslararası barış ve huzur ortamının inşa için uluslararası polis görevlerinin önemini artırdığını fark etmiş, 1990'ların ortasında Barış Operasyonlarında danışmanlık yapmak üzere bir polis danışman görevlendirilmiş, BM polis görevlerini desteklemek üzere 2000 yılında polis görev gücü oluşturulmuştur. BM 2008 yılında 13 ülkede, yaklaşık 11000 polis memuru ile çeşitli görevler yapmıştır. Bu görevlerin icrasında karşılaşılan bazı sıkıntıların çözümünün Jandarma benzeri askeri kolluk kuvvetlerini kullanımında olduğu düşünülmüştür. Örneğin 2003 yılında koalisyon güçlerinin yanında Irak Harekâtında yer alan İtalya, Güney Irak'a 1400 kişilik bir güç göndermiştir. Bu 1400 kişilik kuvvetin %40'ını İtalyan Carabinieri teşkil etmiştir (Weger, 2009: 24-25).

Soğuk savaş sonrası değişen güvenlik algısının ülkelere öğrettiği derslerden birisi de, suçla mücadelede, beliren yeni tehditlere karşı uluslararası işbirliğinin ve süratli bir şekilde müdahalenin hayati önemde olduğudur. Günümüzde, iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan tedbirler, ülke sınırları dışarısında alınacak önlemlerle başlamaktadır.

Uluslararası polis görevlerinin sayısının ve önemlerinin artması, süratle reaksiyon göstererek hedef bölgede en kısa süre konuşlanabilecek, tehlikenin seviyesinin belirsiz olduğu bir ortamda gerek duyulan kolluk görevlerini yerine getirebilecek bir inisiyatifin geliştirilmesine yol açmış,

sonuçta Avrupa Jandarma Gücü (EGF) ortaya çıkmıştır. Avrupa'lı beş devlet (Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Hollanda) uzun vadede AB entegrasyon programı kapsamında yarar sağlayacak şekilde, 2005 yılında bir araya gelerek Avrupa Jandarma Gücü'nü (EGF: European Gendarmerie Force) kuran antlaşmayı imzalamışlardır. Kuruluş anlaşmasından anlaşılacağı üzere kurucu devletlerin EGF' den beklentileri; özellikle uluslararası barış operasyonlarının her safhasında etkili bir şekilde polis/ kolluk görevlerini yerine getirecek, gerektiğinde sivillerin yönetiminde gerektiğinde askeri birliklerle entegre olabilecek, özgürlük, adalet ve güvenlik kavramlarının Avrupa adına her bölgede yerleşmesini sağlayacak, her an kullanıma hazır, çok uluslu operasyonel bir güçtür (Hovens, 2010:139-140).

Avrupa Jandarma gücü, İtalya Vicenza'da konuşlu olup, 900 civarı çekirdek kadrodan teşkil edilmiştir. Gerektiğinde 2300 personel ile takviye edilebilmektedir. Avrupa Jandarma Gücü, 2007 yılında ilk kez Avrupa Kriz Yönetimi Projesi kapsamında Bosna Hersek'te görev almış, Barış Gücü kapsamında, NATO öncülüğünde Afganistan'da gerçekleştirilen faaliyetlerde (ISAF) ve 2010 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde, deprem sonrası yerle bir olan Haiti'de icra edilen yardım ve güvenliğin sağlanması çalışmalarına destek vermiştir (MINUSTAH) (Lutterbeck, 2013: 18).

Türk Jandarması 2009 yılında EGF'de (Avrupa Jandarma Gücü) gözlemci sıfatını kazanmıştır. EGF her an kullanıma hazır 800 kişilik çekirdek bir kadrodan oluşturulmuş olup 30 gün içerisinde hedef bölgede konuşlanma ve operasyon icra edebilme kabiliyetine sahiptir. Avrupa Jandarma Gücü gibi organizasyonlar, AB'nin uluslararası güvenliği sağlama, işbirliğini geliştirme uygulamalarında anahtar oyuncularından biri olacaktır. Avrupa Birliğine aday olan ve Avrupa ile bütünleşmek adına uyum yasaları ile birçok değişikliğe imza atan Türkiye gelecekte Avrupa Jandarma Gücü'nün karar verme mekanizmasında da yer alan aktif bir parçası olabilir.

Türkiye'nin NATO'ya giriş hikâyesi hatırlanırsa, önce BM kapsamında Kore'de savaşmak için asker yollamış, Türk Askerinin savaş alanında yaptığı kahramanlıklardan etkilenen müttefikler, daha önce karşı çıktıkları Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini onaylamışlardı. Türk Jandarmasının da Avrupa Jandarma Gücüne büyük katkılarının olacağı açıktır. Diğerleri gibi bu hususta, gelecekte de Jandarma teşkilatına sahip olmanın ilgili ülkenin yararına olduğunu göstermektedir.

Türk Jandarması; kendine has özellikleri olan, Türk Milletinin ihtiyaçlarından doğmuş, ona göre şekillenerek olgunlaşmış, türkülerimizde, hikâyelerimizde, askerlik anılarımızda yer almış, Türk Milletinin emrinde görevlendirildiği her yerde, kendisine verilecek her görevi, tevazu ve fedakârlıkla icra etmeye hazır, kendine has özellikleri (Sui Generis) olan, İçişleri Bakanlığına bağlı kurumsal bir yapıdır. 2803 sayılı Jandarma Teşkilatı Görev ve yetkileri kanununda 27 Temmuz 2016 yılında çıkarılan 668 sayılı KHK ile yapılan değişiklikle, Jandarmanın askeri kişiliği sonlandırılmış olup, Jandarma Genel Komutanlığı Personelinin nasıp, terfi, aylık ve diğer mali ve sosyal hakları 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel kanunu, 13.06.2001 tarihli 468 Sayılı TSK' da İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkındaki Kanun, 28.05.1988 tarihli 3466 Uzman Jandarma, 3269 Sayılı Uzman Erbaş Kanunu hükümlerine göre yürütülmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı Türkiye genelinde 3.033 İç Güvenlik Birliği, 369 Komando Birliği, 559 Cezaevi Birliği, 160 Koruma Birliği ve 7 Havacılık Birliği olmak üzere toplam 4.128 birimiyle, vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla 24 saat esasına

göre vatan sevgisi ile dolu, tevazu, fedakârlık ve kahramanlık ordusu olarak milletin hizmetindedir (14.08.2018, www.jandarma.gov.tr.)

3.Jandarmanın Gerekliliği

Günümüzde gelinen noktada ulusal ve uluslararası boyutlarda yaşanan ekonomik sorunlar, yoksulluk, siyasi krizler, terörizm, insan hakları ihlalleri, etnik ve dini çalışmalar, çevre sorunları, iç güvenlik açısından klasik kolluk temelli güvenlik anlayışından uzaklaşarak birçok paydaşı içine alan bir yapıya gereksinim göstermektedir. Uluslararası terör ve uluslararası organize suçlar gibi birçok güncel güvenlik sorunu genel anlamda, hem iç hem de dış güvenlik kavramları ile ilgili olduğundan, artık tek bir kategoriye sığmamaktadır. Bu gibi durumlar nedeniyle dış güvenliğe özgülenmiş kuvvetler iç güvenlikte daha geniş bir kullanım alanı bulmakta ve kolluk ise uluslararası seviyede giderek artan bir önem arz etmektedir (Erciyas ve Özgür, 2017: 85)

Jandarma benzeri hem iç hem dış güvenlikte kullanılabilecek hem askerin hem polisin özelliklerini taşıyan bir kuvvete sahip olmak, o ülkeye güvenliği için, ihtiyaç nerede ise orada kullanılabileceği esnek bir yapı sağlamaktadır. Jandarma benzeri teşkilatların soğuk savaş sonrası dönemde, sınır kontrolünden terörle mücadeleye, toplumsal olaylara müdahaleden uluslararası barış hareketlerine kadar değişen bir çeşitlilikle, ortaya çıkan güvenlik sorunlarının çözümünde çok daha aktif rol aldığı ve önemlerinin her gün daha fazla arttığı görülmektedir.

Soğuk savaş sonrası dönemde güvenlik algısı değişime uğramıştır. Organize suç örgütleri ve onlarla irtibatlı olan uluslararası terörizm hareketlerinin yapıları değişmiş, sınırları ülke sınırlarını aşarak, birden çok ülkede faaliyet gösterir duruma gelmiştir. Değişen bu güvenlik ortamında polisten farklı bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Lutterbeck, 2013: 53). Bu ihtiyacı, çeşitli suç tipleri ile etkin bir şekilde mücadele edebilen, özellikle polis kuvvetlerinin yetersiz kaldığı belirsizlik durumlarında, savaş sonrası istikrar ve güven ortamının inşa edilmeye çalışıldığı ülkelerde gerekli esnekliği gösterebilen bir yapı olan Jandarma ve benzeri silahlı kolluk kuvvetleri karşılamaktadır.

Son on yılda diğer kıtalardan Avrupa ülkelerine yasadışı göç/ mülteci hareketlerindeki artışla beraber, Avrupa ülkeleri sınır güvenliğinin sağlanmasında Jandarma birliklerinden daha çok yararlanma yoluna gitmişlerdir. Jandarma teşkilatları, merkezîyetçi yapısı, hiyerarşik yönetim anlayışı, ağır silahlardan öldürücü olmayan silahlara kadar sahip olduğu silah çeşitliliği esnekliği ile sınır hatlarındaki geniş ve açık alanlarda kullanıma çok uygun birliklerdir.

Önceleri Jandarma ve benzeri kolluk teşkilatlarını demokratik veya pratik bulmayarak, ortadan kaldırılması taraftarı olan ülkeler, bu ihtiyacı askeri birliklerle kapatmaya çalışmış ancak askeri birlikler, gereksiz veya aşırı kuvvet kullanımı, adli konularda tecrübe eksiklikleri gibi nedenlerle birçok sıkıntı ile karşılaşmışlardır (Lutterbeck, 2013: 10-11). Dahası Jandarma benzeri teşkilatlar gerektiğinde polis gibi hareket edebilmekte, yine ihtiyaç duyulduğunda askeri birlikleri takviye sağlayabilmekte böylelikle ilgili ülkeye hem bir esneklik hem de gerektiğinde askeri

birlikleri takviye ederek, seferberlik zamanında fazladan askeri kuvvet tutmak için yapılan yüksek masraflardan tasarruf sağlamalarına olanak vermektedir.

Jandarma benzeri kuruluşlar hem askeri hem sivil yöneticilerin emrinde görev icra edebilmelerinin yanı sıra, iç güvenlik ve toplumsal huzurun sağlanmasında kullanılmaya daha elverişlidirler. Jandarma personelinin tamamının askeri eğitimden geçmiş olması, sahip olduğu silah sistemleri, taşıdığı disiplin, savaş sonrası kaosun hâkim olduğu ülkelerde polis ekiplerine nazaran Jandarmaya üstünlük sağlamaktadır. Jandarma birlikleri eğitimi ve esnek teşkilatlanma yapısı göz önüne alındığında, gerektiğinde hedef ülkede müdahalede bulunmak için hızlı bir şekilde tertiplenerek süratle o ülkede konuşlanabilmektedir.

Kamboçya, Doğu Timor, Kosova ve Afganistan'da icra edilen operasyonlarda uluslararası Polis/ Kolluk uygulamalarında karşılaşılan bazı sorunlar Jandarmaların bu ve benzeri operasyonlarda kullanımının önemini daha da artırmıştır. Çok uluslu polisle ilgili bu ülkelerde karşılaşılan sorunlar şunlardır (Weger, 2009: 28):

- Yetersiz polis kapasitesi,
- Bazı faaliyetler öncesinde planlama yapılmaması,
- Operasyon bölgesinin, planının değerlendirilmemesi,
- Çok uluslu Polis gücünün bazı durumlarda gerekli insan hakları kriterlerini sağlayamaması,
- Gerekli kurumsal disiplinden uzak olunması,
- Yetersiz teçhizat,
- Yetersiz lojistik,
- Sınırlı eğitim kaynaklarının etkin kullanılmaması,
- Çok uluslu polis gücünün yerel kolluk teşkilatlarını yetiştirmede tecrübe eksikliği, aday seçiminde ve yetiştiriminde gerekli standartlarının olmaması,
- Süratle konuşlanma eksikliği,
- Hedef ülke ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmama,
- Çok uluslu polis gücünü oluşturan ülkeler arasında yeterli koordinasyonun olmaması.

Jandarma benzeri teşkilatlara sahip olan ülkeler Jandarmanın varlığını savunurken genellikle iki temel argüman ortaya koymaktadırlar. Bunlardan birincisi; Jandarma benzeri örgütlerin polis-asker arası statüsü onları iç ve dış güvenlik konseptinin uygulanmasında, ortaya çıkan güvenlik boşluğunun kapatılmasında, katma değer yaratan ve vazgeçilmez bir unsur haline getirmektedir. Şöyle ifade edilebilir ki; iç güvenlik ve dış güvenlik arasındaki sınırların ortadan kalktığı ve belirsizleştiği günümüzde Jandarma benzeri örgütler, yapıları gereği hem kolluk hem de asker karakteristikleri taşıdığından, güvenlik problemlerinin çözümü için çok değerli bir kaynak ve kazançlılardır. Ortaya konulan ikinci argüman ise: ulusal seviyede iki ayrı kolluk teşkilatına sahip olmanın, güvenlik güçlerinin aşırı merkezileşmesini önlediği gibi, sivil özgürlüklerin korunması açısından daha sağlıklı bir ortam sunmakta olduğudur. Bu argüman özellikle üniter devlet yapısına sahip ülkelerde kendini göstermekte ve önem kazanmaktadır. Üniter devlet yapısına sahip ülkeler merkezden yönetilmektedir. Tek bir bakanlığa bağlı, tek bir kolluk teşkilatı olması bazı durumlarda güç zehirlenmesine sebebiyet vermektedir. Oysa birden fazla kolluk teşkilatı olan ülkelerde idarenin emrindeki kolluk kuvvetleri arasında güç bölünmüş ve karşılıklı denge oluşmuştur. Bu açıdan bakıldığında Jandarma benzeri oluşumları sivil özgürlüklere bir tehlike olarak görenler, aslında

Jandarma ve Polis olarak iki farklı kolluk sistemine sahip olmanın bireysel özgürlüklerin korunması ve devamı adına önemli bir garanti olduğunu gözden kaçırmaktadırlar.

İngiltere Jandarma benzeri askeri kolluk kuvvetlerinin iç güvenlikte kullanılmasını demokratik bulmadığını belirtse de, Kuzey İrlanda'da Protestan ve Katolikler arasında yaşanan şiddet olayları, gerilim ve çatışmaların önlenmesinde polis kuvvetlerini yetersiz kaldığında askeri birlikleri kullanmıştır. Bu husus "Jandarma kuvvetlerinin iç güvenlikte kullanılması" "antidemokratik"tir diyen Anglo-Sakson kolluk tezi savunucularının dayanaklarını çürütmektedir çünkü İngiltere başka bir çözüm yolu bulamamıştır (Hoongenboom, 2010: 108).

Jandarma benzeri askeri statülü kolluk teşkilatları 1980 yılından beri %30 civarında büyümüştür. Bu oran askeri birlikler ve polis teşkilatlarının büyüme oranlarından çok daha fazladır. Bu husus göstermektedir ki Jandarmaların önemi ve kullanım alanları giderek artmaktadır. Bu konuda "Neden?" sorusuna cevap arayanlar Jandarmanın, polis teşkilatında var olmayan, kendine has ayırt edici özelliklerine vurgu yapmakta ve şu argümanları öne sürmektedir (Gobinet, 2010: 36-37):

- Jandarmaların genellikle kırsal alanlarda görev yapmaları, orada yaşayan daha az sayıdaki nüfusla kısa sürede kaynaşmalarına ve onları yakından tanımalarına olanak sağlamaktadır.
- Merkezi idareden uzakta görev yapan Jandarmalarda özellikle yönetici kesiminin gerektiğinde inisiyatif kullanabilecek şekilde iyi ve disiplinli bir eğitimden geçmesine önem verilmektedir. Jandarmaların İnsan kaynaklarının Polis Teşkilatına göre daha iyi eğitilmiş olduğunu öne sürmektedirler.
- Jandarmalar gerektiğinde hem sivil hem askeri yöneticilerin emrinde görev yapabilmektedirler.
- Demokrasinin temelinde olan güçler ayrılığı gibi, iç güvenlik hizmetlerinin de tek bir elde toplanmasından ziyade, Jandarma, Polis gibi birden fazla teşkilat arasında bölüşülmesi, totaliter rejimlerde ortaya çıkan baskı rejimleri ve güç zehirlenmesini önlenmesinde yararlıdır.
- Adli soruşturmanın yürütülmesinde savcılara hangi kolluk teşkilatının o soruşturmaya uygun olduğu konusunda karar verme esnekliği sağlar. (Jandarma personelinin karıştığı bir suç olayında polisi soruşturma da görevlendirmek veya tam tersi gibi.)
- Jandarma benzeri teşkilatlar birçok farklı alanda görev yapmaya uygun olduğundan idareye esneklik sağlamaktadırlar.

Günümüzde suçla mücadeleden, suçla savaşa, oradan da terörizm ile savaşa kadar kolluğa biçilen görevler çeşitlenmektedir. Bir noktadan bakıldığında terörizm ile savaşta kolluğun askerlik benzeri özellikleri öne çıkarırken, mahallelerde komşular arası iyi ilişkiler, toplum polisliği gibi hususlarda suç ile mücadelenin sosyal-sivil boyutu öne çıkmaktadır. Güvenlik algısının bu kadar çeşitlendiği ve aradaki sınırların kalktığı günümüzde kolluğun askeri veya sivil-sosyal boyutu suçla mücadelenin her safhasında bir paranın iki yüzü gibi birbirinin tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir parçasıdır. Bu husus, Jandarmalardan neden vazgeçilmemesi gerektiğinin farklı sebeplerinden bir tanesidir.

Savaş suçları, uluslararası terörizm, insan kaçakçılığı gibi suçlar arasındaki sınırlar giderek belirginliğini kaybederken, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi Jandarma benzeri askeri statülü kolluk kuvvetlerine sahip olmayan bazı ülkeler, bu suçlarla mücadelede askeri birliklerine ve teknolojilerine yatırım yapmaktadır (Lutterbeck, 2013: 9). Fransa, İspanya, İtalya gibi, Jandarma benzeri silahlı kolluk kuvvetine sahip ülkeler ise bu birliklerin bütçesini ve personel

sayılarını arttırmakta, gerek kendi ülkelerinin güvenliğinin sağlanması gerekse uluslararası barış operasyonları bu kuvvetleri etkin bir şekilde kullanmaktadırlar (Lutterbeck, 2013: 10-11).

Jandarma benzeri askeri statülü kolluk kuvvetlerinin zor şartlar altında görev yapabilme kabiliyetleri, çok yönlü işlevsellikleri, sahip oldukları disiplin anlayışı gibi karakterleri bu teşkilatların uzun vadede değerini koruyacağını, dahası önemleri ve kendilerine verilen görevlerin her geçen gün artacağını ortaya koymaktadır.

4.Jandarmanın Avantajları

Jandarma olarak anılan, bir askeri hiyerarşi ve kuruluş içerisinde, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan askeri statülü kolluk kuvvetleri, güvenlik ortamının şekillendirilmesinde polis teşkilatından farklı görevler üstlenebilmektedirler. Bu kuvvetler sahip oldukları hem askeri, (resmi olarak asker statüsü sonlandırılrsa bile, askeri kültür ve gelenekler, disiplin, eğitim, silah teçhizat, organizasyon yapısı vb.) hem polisiye (suç önleme, halkla ilişkiler ve iletişim faaliyetleri, istihbarat vb.) yetenekler sayesinde, en az kamu düzeninin tesisi kadar, ulusal ve uluslararası ortak güvenliğin sağlanması içinde uygun bir örgütsel yapı ve kültüre sahiptir. Bugün Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan, gibi birçok ülkede barışı sağlama, destekleme ve koruma görevi icra eden uluslararası misyonların kuvvet yapılarında yaygın şekilde Jandarma benzeri askeri statülü kolluk kuvvetlerinin birlik ve personelinin görev yaptığı görülmektedir (Nacak, 2015: 5-6).

Jandarma benzeri bir kuruluşa sahip olmanın bir faydası da, ilgili ülkenin bu kuruluşları barış döneminde Polis gibi kullanırken, savaş dönemlerinde gerektiğinde askeri birlikleri takviye amacıyla kullanabilmesidir. Böylece gereğinden büyük bir ordunun maliyetine katlanmak yerine, gerektiğinde bu orduyu takviye edebilecek bir yapıyı kullanmak, hem maliyet hem esneklik açısından çok daha verimlidir.

Jiminez (2010: 262-263)'e göre Jandarma modelinin avantajları şunlardır:

- Jandarma tipi organizasyonlar askeri yapıları nedeniyle daha az miktarda önemli yapısal değişikliklere gitmekte ve bu durumda daha istikrarlı olmalarını sağlamaktadır.
- Jandarma, diğer sivil kolluk kuvvetlerinin rakibi değil tamamlayıcısıdır.
- Jandarma personeli, askeri statüsü sayesinde tarafsız kalabilmektedir.
- Jandarmanın askeri değerlere bağlı olması neticesinde hayatlarını işlerine odaklamakta, kendi çıkarlarını kamu menfaatinin altında tutmakta ve görevlerini başarıyla ifa etmeye engel olacak her türlü hareketi reddetmektedir.
- Barışı destekleme harekâtında, yerel kolluk kuvvetlerinin eğitilmesinde ve Birleşmiş Milletler yönetiminde düzenin sağlanmasında, sivil kolluk olarak Jandarma benzeri kuvvetler bu tip görevlerin tamamında askeri birliklere göre daha etkili olarak kullanılmaktadır.
- Askeri statüsü sebebiyle askeri komuta altında ve sahip olduğu çok yönlülük nedeniyle sivil yönetim komutası altında görev ifa edebilme imkân ve kabiliyetleri sayesinde Jandarma güçleri kriz yönetim görevlerinin her seviyesinde görev alabilirler.

Jandarmaları polise göre farklı kılan artıları şunlardır (Bruggeman, 2010: 61):

- Polis vatandaş odaklı, Jandarmalar idare odaklıdır,
- Polis genellikle hafif teçhizatlıdır, Jandarma gerektiğinde envanterindeki ağır silahları da kullanabilir,
- Gerektiğinde polisten çok daha çabuk şekilde bir bölgede konuşlandırılabilir,
- Tim, takım halinde görev yapmaya polisten daha yatkındır,
- Emir komuta zinciri içerisinde görev yapmaya daha yatkındır,
- Jandarma timleri gerektiğinde öldürücü olmayan silahlarla teçhiz edilirken, gerektiğinde öldürücü silahlarla operasyonel faaliyetlere katılabilir,
- Jandarmalar farklı güvenlik ihtiyaçlarında görev yapabilme esnekliğine sahiptir,
- Askeri emir komuta altında görev yapmaya, polise göre daha istekli ve yatkındır,
- Jandarmalar farklı görev alanlarında eğitim alırlar,
- Jandarmaların hem polisle hem askeri birliklerle bağları vardır,
- Avrupa Jandarma Gücü; uluslararası kolluk uygulamalarında yer alacak yeni ve güçlü

bir oyuncu olarak sahneye çıkmıştır.

Kolluk yaptırımlarında yaşanan boşluk kaynaklı sıkıntıları aşmak adına bir çözüm örneği sunan EGF (Avrupa Jandarma Gücü) şu husularda polis kuvvetlerinin sahip olmadığı avantajlara sahiptir (Hovens, 2010: 152):

- Süratle bir bölgede konuşlanma imkân ve kabiliyeti,
- Çok daha karışık ve tehlikeli ortamlarda kolluk görevlerini icra edebilme kabiliyeti,
- Askeri komuta altında veya askeri birliklerle beraber görev icra edebilme kabiliyeti,
- Gerektiğinde polisle koordineli görev yapabilme,
- Öldürücü olmayan silahlardan ağır silahlara kadar değişen silah kullanabilme esnekliği,
- Gerektiğinde hedef bölgede istihbarat toplama, kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanmasında suçla mücadelede gerekli saha tecrübesine sahip olma,
- Üye devletlere gelecek yıllarda benzeri görevlere hazırlanmaları için gerekli tecrübe aktarımını sağlama.

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, toplumsal olayların kolluk kuvvetleri tarafından bastırılmaması hallerinde valilere, askeri birliklerden yardım isteyerek, askeri birlikleri toplumsal olaylarda kullanma yetkisi vermektedir. Toplumsal olaylarda askeri birliklerin eksiklikleri; yetersiz teçhizata sahip olmaları (vücut koruyucu elbise, cop, plastik kalkan, göz yaşartıcı gaz vb.), toplumsal olaylara müdahale konusunda yeterli tecrübe sahibi olmamaları ve askeri birliklerin düşmanla angaje olmak için yetiştirilmiş olmaları sayılabilir. Oysa karşı tarafta yer alan kitle, her ne kadar kontrolden çıkmış olsa da kendi vatandaşlarıdır. Askeri birliklerin artılarına gelince; manga/tim kuruluşundan başlayarak ortaya konan disiplinle, birlikte hareket edebilen eğitimli bir kitle ve vatandaşlarımızın zihinlerinde askere karşı duydukları sevgidir.

Toplumsal olaylara Emniyet Teşkilatı çevik kuvvet ekipleriyle müdahale etmektedir. Emniyet Teşkilatının eksikleri; genellikle müstakil hareket edildiğinden askerlere göre daha az disiplinli ekipler, polisle ilgili bazı vatandaşların zihinlerindeki önyargılar sayılabilir. Emniyet Teşkilatının artıları ise iyi seviyede donanım, yeterli tecrübe sahibi olma sayılabilir. Jandarma toplumsal olaylarda genellikle Asayiş Timlerini kullanmakta, özellikle olayların çok büyüdüğü durumlarda, Jandarma Komando Taburları ile Jandarma Özel Harekât Taburlarından faydalanmaktadır. Bazı eksiklikleri olsa da Jandarma, askeri birliklerle, emniyet teşkilatının sahip olduğu avantajları harmanlamakta, yukarıda sayılan eksiklikler konusunda ise her iki kurumdan daha avantajlı halde bulunmaktadır.

Askeri birlikler savaş maksadıyla yetiştirildiği için, toplumsal olayların bastırılması, savaş sonrası Birleşmiş Milletler vb. kurumların gözetiminde yeniden inşa edilen ülkelerde, asayişin sağlanması gibi konularda hem tecrübesiz hem de isteksizdirler. Çünkü bu ortamlarda düşman belirsizdir, normal bir vatandaş ansızın silahlı bir direnişçi veya teröriste dönüşebilmektedir. Kolluk kuvvetlerinin öldürücü olmayan (biber gazı vb.) silahlarla yumuşak bir şekilde müdahale ederek dağıtabileceği izinsiz bir eylem veya gösteri, askeri birliklerin sert bir şekilde müdahalesi sonucu bazı göstericilerin yaralanmaları, ölmeleri durumunda şehrin tamamına yayılabileceği gibi, hedef ülke halkı ile barış gücü arasında oluşturulmaya çalışılan karşılıklı güven algısını da tehlikeye atar.

ABD hükümetinin Eylül 2001'den bu yana teröriste karşı savaşın bir parçası olarak savunduğu, birçok ülke tarafından desteklenen politika “Savunma” dan, “Güvenlik” e geçişi içeren bir politika değişikliğini içermektedir. Bu değişiklik ile iç ve dış güvenlik arasındaki geleneksel ayırım ve iş bölümü ortadan kalkmıştır. Güvenliğe yüklenen bu aktif, kurucu nitelik, iç ve dış güvenlik arasında askerle polis arasında ayırım olmadığını gösterir (Arslan, 2006:125). Bu konseptte Jandarmalara düşen sorumluluk, Jandarmaların uluslararası kullanım alanlarını arttırmıştır.

Birleşmiş Milletler bünyesinde barışın sağlanmaya çalışıldığı ülkelerde öncelikli olarak, hedef kitlenin güven ve desteğini kazanma amaçlanmaktadır. Jandarma benzeri kuvvetler sivil halkla ilişkileri geliştirme konusunda askeri kuvvetlerden daha avantajlı durumdadır. Jandarma benzeri yapılar polis kuvvetlerine göre, kurum kültüründen kaynaklı eğitim, disiplin, ortak hareket edebilme, asker sevgisi, askerden çekinme gibi bazı kültürel ve psikolojik özellikler gibi avantajlara sahiptir.

Jandarmanın son yıllarda etkinliğinin ve öneminin artması konusunda yapılan araştırmalar bu değişikliklerin iç ve dış güvenlik kavramlarının, küreselleşmenin de etkisiyle daha iç içe geçmiş olmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Ulaşım olanaklarının artması, iletişim teknolojilerinin daha ulaşılabilir olması, uluslararası göç, insan kaçakçılığı, ülke sınırlarını aşan suç örgütlerindeki yapısal değişim gibi bazı olgular, Jandarmaya yeni sorumluluklar yükleyen değişikliklerin tetikleyicilerindedir. Mevcut polis teşkilatı ile bu ve benzeri çeşitlilik içeren adli vakalarla mücadele yeterince verimli olmayacaktır. Bu husus da Jandarmaların polis-asker arası hibrit yapısının önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

5.Jandarmaya Yönelik Eleştiriler

Jandarma benzeri oluşumların demokratik olmadığı ve ortadan kaldırılması gerektiği yönünde görüş sahibi olanların en büyük dayanağı, bu kurumların iç güvenlik hizmetlerini askerileştirdiğidir. Bu görüşü savunanların iddialarına göre liberal demokrasiye sahip ülkelerde kanun uygulayıcılar ve iç güvenlik hizmetleri yalnızca sivil polis kuvvetleri tarafından yürütülmelidir. Bu konuda örnek olarak, Avrupa'da 20. yüzyılda görülen anti-demokratik rejimlerin, özellikle Franco döneminin İspanyol Jandarması (The Guardia Civil) ve Mussolini döneminin İtalyan Jandarmasının (Carabinieri) gösteri ve protestoların bastırılmasında halka yönelik çok sert müdahalelerini hatırlatmaktadırlar. Onlara göre Jandarma benzeri teşkilatlar ya

sivilleştirilmeli ve askeri kişiliği ortadan kaldırılmalı veya polis teşkilatları ile birleştirilerek ortadan kaldırılmalıdırlar (Lutterbeck, 2013: 10).

1947 tarihli, Emniyet Genel Müdürlüğüne ait; “Zabitanın Birleştirilmesi ile İlgili Girişilen Teşebbüsler” isimli bir raporda Jandarma ile Polisin birleştirilmesi konusundaki hazırlıkların 1939 yılında başladığından bahsedilmektedir.

24 Ekim 1954 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan bir haberde; Polis ile Jandarma teşkilatlarının birleştirileceği, Jandarma Genel Komutanlığının lağvedilerek bütün zabıta kuvvetlerinin Emniyet Umum Müdürlüğüne bağlanacağından bahsedilmekte ve çalışmaların son noktaya geldiği belirtilmektedir (Alpar, 2013: 94).

Avrupa'dan 35 ülkenin milli polis teşkilatlarının oluşturduğu, sivil kolluk teşkilatlarından yana olan Avrupa Polis Konfederasyonu (Eurocop) kuruluş belgesinin 2. maddesinde polis hizmetleri “Sivil, kamu tarafından demokratik bir şekilde kontrol edilen bir hizmet” olarak tanımlanmış ve kolluk hizmetlerinde üye ülkelerin Jandarma benzeri teşkilatlarında sivilleşmeye gitmelerini tavsiye etmektedir. Özellikle kuruluşun tek askeri nitelikli üyesi olan İspanyol Jandarmasının (Spanish Guardia Civil) sivilleştirilmesi, kuruluşun çalışmalarının odağında bulunmaktadır (Lutterbeck, 2013: 11).

2016 yılında Jandarma genel komutanlığının sivilleşmesi öncesinde çeşitli tarihlerde yayınlanan AB - Türkiye ilerleme raporlarında (2005, 2007, 2012, 2013, 2014) Jandarma Genel Komutanlığının askeri statüsü eleştirilerek, iç güvenlik politikası üzerinde sivil denetim sağlanması için İçişleri Bakanlığının Jandarma üzerindeki denetiminin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmış, Jandarmanın sivil denetimine yönelik daha fazla reform gerçekleştirilmesi, özellikle Jandarmanın askerlik harici faaliyetlerinde (adli, mülki, idari) sivil denetimin artırılması gerektiği ısrarla vurgulanmış, İçişleri Bakanlığının, valilerin ve kaymakamların Jandarma Genel Komutanlığı üzerindeki denetimlerinin güçlendirilmesi istenmiştir. AB tarafından vurgulanan bu gibi hususlar, kolluk hizmetlerinde Jandarma benzeri askeri statülü teşkilatların olmaması gerektiğini düşünenlerin dayanak noktalarından birini oluşturmuştur.

27 Temmuz 2016 tarihinde çıkarılan 668 Sayılı KHK ile yapılan kanun değişiklikleri sonucunda Jandarma Genel Komutanlığının “Askeri Kolluk” statüsü “Silahlı Genel Kolluk” olarak tanımlanmış, Genel Kurmay Başkanlığı ile olan bağılılığı sonlandırılmış, İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı üzerinde her konuda söz sahibi konuma getirilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığının askeri statüsünün sonlandırılması, tamamıyla İçişleri Bakanlığına bağlı bir genel kolluk kuvveti haline dönüştürülmesi ve mülki amirlerin jandarma üzerindeki yetkilerinin artırılması sonucunda, AB ilerleme raporlarında Jandarmaya yönetilen eleştiriler dayanaktan yoksun hale gelmiştir.

Zaman zaman konjoktüre uygun olarak Jandarmanın Polisle birleşerek ortadan kaldırılması gibi öneri veya iddialar ortaya atılmış, gelecekte de muhtemelen buna benze öneri ve iddialar ortaya çıkmaya devam edecektir. Ancak Fayda-Mahzur Analizleri ve Jandarmanın yerine koyulabilecek bir alternatifin mevcut olmaması veya çok maliyetli olmasından dolayı hayata geçirilmesi zor gözükmektedir. Yüksek maliyet ve etkinlik konusu cezaevlerinin dış korumasının Jandarmadan alınması için yeni bir cezaevi kolluğu oluşturulması düşüncesinde de yaşanmıştır. Bu düşüncenin

hayata geçirilmesi için yaklaşık 20000 civarı bir kolluk gücü istihdam edilmeli, eğitilmeli, donatılmalı ve özellikle dış baskılara, tehditlere karşı tarafsızlığını ve güvenliğinin nasıl sağlanacağına yönelik akıllardaki soruları giderecek çözümler bulunmalıdır.

Demokratik kolluk anlayışı; kendilerine gerektiğinde öldürücü güç kullanma yetkisi verilmiş olan kişilerin, görevini yerine getirip getirmediğini etkili bir şekilde denetleyecek kurumsal mekanizmalar oluşturmaktan ibaret olamaz. Bunun ötesinde kolluğun gerek Birleşmiş Milletler, gerekse Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi bölgesel kuruluşlar bünyesinde hazırlanmış belgelerdeki etik ilke ve standartlara uygun davranması gerekmektedir. Bu kuruluşlar tarafından geliştirilen ve akademik düzeyde tartışılan demokratik kolluk ilkelerinin bazıları şunlardır (Arslan, 2006: 132):

- İnsan haklarına saygı,
- Hukukun üstünlüğüne bağlılık,
- Minimum ve son çare olarak kuvvete başvurma,
- Siyasal tarafsızlık,
- Toplum destekli kolluk,
- Hesap verilebilirlik,
- Sivil denetim,
- Askeri güçlerden ve kültürden ayrılma.

Güvenlik sektöründe sivilleşme, bir yandan kolluğun askeri yapıdan ve zihniyetten uzaklaşmasını, diğer yandan da kolluk güçlerinin demokratik hesap verilebilirlik özelliğine sahip olan kişi ve kurumlar tarafından denetlenmesini gerektirmektedir. Bu anlamda demokratik kolluğun sürekli/sürdürülebilir meşruluk yeteneğine dayanan profesyonellik ve etkili hesap verilebilirlik şeklinde özetlenen üç temel hedefinin gerçekleşmesi için büyük ölçüde kolluğun sivilleşmesine bağlıdır (Arslan, 2006: 133)

İkili kolluk sisteminin sonlandırılması gerektiğini diğer bir bakış açısıyla Jandarmanın eninde sonunda ortadan kalkacağını savunan görüşler şu argümanları öne sürmektedir (Gobinet, 2010: 33-35):

- *Belçika Jandarmasının Sivilleşmesi ve Sonrasında Ortadan Kalkması:* Birçok ülkede tekli kolluk sistemine geçişe yönelik çalışmalar ve bu konuda hararetli tartışmalar yapılmaktadır. Belçika örneğinde görüldüğü üzere Belçika Jandarması, 18 Temmuz 1991'de çıkarılan yasa ile 1992 yılında askeri statüsü sonlandırılmış yani sivilleştirilmiş, adli konularda Adalet Bakanlığı ile koordine içinde olacak şekilde İçişleri Bakanlığının tam kontrolü altına sokulmuştur. Bu süreçte 2001 yılında Jandarmanın Polis teşkilatı ile birleşerek ortadan kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu örnek bazı akademisyenler tarafından Jandarma – Polis olmak üzere ikili kolluk sistemine sahip ülkelerde sivilleşme ve sonrasında Polis Teşkilatı içinde eriyerek ortadan kalkmanın kaçınılmaz olduğu tezine dayanak yapılmaktadır.

- *Şehirleşmenin Etkisi:* Geleneksel olarak Jandarma benzeri kolluk teşkilatları Polis Teşkilatının bulunmadığı daha çok kırsal alanlarda adli konularda görevler icra etmektedirler. Türkiye örneğinde; Jandarma sorumluluk alanları Türkiye yüz ölçümünün %92'sini kaplamakta, Polis Teşkilatı ise %8'lik kısımda görev yapmaktadır. Nüfus açısından bakıldığında Türkiye nüfusunun %85'i polis bölgesinde yaşamakta ve bu oran her geçen gün artmaktadır. Kırsal kesimle şehirlerin iyice iç içe geçtiği günümüzde, kırsalda görev yapacak Jandarma benzeri kolluk birimlerine ihtiyaç olmadığı öne sürülmektedir.

• *Avrupa Birliği Uyum çalışmaları (Kolluğun Homojenleştirilmesi)*: Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde birlik çalışmaları kapsamında uzun vadede tek bir polis teşkilatına dönüşecek ve uyum içerisinde çalışabilecek kolluk teşkilatları teşvik edilmekte, Jandarma benzeri kolluk yapılarının bu uyumu zorlaştıracağı ifade edilmektedir.

• *Özel Güvenlik Hizmetlerinin Hızlı Bir Şekilde Yayılması*: Özellikle büyük şirketler, fabrikalar, alışveriş merkezleri, siteler gibi bazı ekonomik kuruluşların, yaşam alanlarının kendi güvenlik ihtiyaçlarını sağlamak üzere özel güvenlik firmalarından faydalanmaları genel kolluk birimleri olan Jandarma ve Polise duyulan ihtiyacı azaltacağını savunan görüşlerdir.

• *Jandarma Benzeri Güvenlik Teşkilatlarının İnsan Hakları ve Demokrasi İlkelerine çok uygun olmadığı düşüncesi*: Yaygın olarak Anglo-Sakson iç güvenlik yapısını benimseyen ülkelerdeki araştırmacıların öne sürdüğü savlardan birisi, Jandarma modelinin sivil demokrasi için uygun bir örnek olmadığı, bu gibi örneklerin antidemokratik ülkelerde iktidarın elinde halkı bastırmak için kullanılan bir araç olduğu öne sürülmektedir. Jandarmayı bazı ülkelerde görülen "Siyasi Polis"e benzetmektedirler. Bu düşüncüyü destekleyenlere göre demokrasi en çok sivil halk ile kendisine hizmetle görevli polislerin bütünleşmesi ve uyumu ile mümkündür. Jandarma benzeri askeri statülü kolluk teşkilatları halka mesafeli olduğundan bu bütünleşme kolay olmamakta, askeri emir komuta yapısı ve yetiştirilişten kaynaklı "Emre-itaat" hususunun insan hakları ihlallerine sebep olabileceği öne sürülmektedir. Askeri statülü kolluk kuvvetleri bir toplumsal olayın bastırılmasında, sahip oldukları ağır silah ve teçhizatla, polise nazaran daha sert müdahale edebilmekte, bu da "Aşırı Güç Kullanımı" adı altında idareye açılan davalara sebep olmaktadır.

Jandarma benzeri askeri statülü kuvvetlerin ortadan kalmasını savunan görüş sahiplerinin bir iddiası da Jandarma benzeri yapıların "Toplum Destekli Kolluk Uygulamaları" açısından tezat teşkil ettiği iddiasıdır. Bu hususta boşa çıkmaktadır çünkü toplum destekli kolluk vb. modern kolluk uygulamaları Jandarma teşkilatlarına adapte edilmiş, gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde aktif şekilde uygulanmakta, modern kolluk uygulamaları konusunda tecrübe aktarımı ve yenilikler konusunda Avrupa ve Akdeniz Jandarmalar ve askeri statülü Kolluk kuvvetleri birliği (FIEP) benzeri kuruluşlar kendi aralarında çalışmalar yürütmektedir.

Kolluk kuvvetlerinin tekli yapıda olması gerektiğini savunan görüşler, Jandarma benzeri askeri kolluk kuvvetlerinin, askeri statüden kaynaklı bazı olumsuzluklarına vurgu yapmaktadır. Ancak Jandarma benzeri hibrit yapıların bu olumsuzluklarına nazaran ait olduğu ülkenin emniyet ve asayişinin sağlanmasına yaptığı katkılarda göz ardı edilemeyecek kadar çoktur. Jandarmaların, polis-asker arası hibrit yapısı, ona belli başlı konularda esneklik ve avantajlar sağlamaktadır. Söz konusu bu esneklik ve avantajlar; göz önüne alındığında ikili kolluk sisteminin muhafaza edilmesinin, yani genel kollukta Jandarma ve Polis olarak ayırımına devam edilmesinin kolluk hizmetleri açısından daha faydalı olduğu değerlendirilmektedir.

6.Türkiye'de Askeri Kolluk Olarak Jandarmannın Gerekliliği ve Geleceği

Türkiye'nin tarihsel mirası, güvenlik deneyimi, ekonomik, jeopolitik, stratejik, tarihsel, sosyal ve kültürel özellikleri; devletin üniter yapısının ve buna paralel olarak, sorumluluk sahası esasına dayalı ikili kolluk sisteminin geliştirilerek, eksikliklerinin giderilerek ve zamana göre güncellenerek devam ettirilmesinin bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. İkili kolluk sistemi,

yönetim biliminde kendisine yer bulan ve demokrasilerde büyük bir sorun teşkil eden güç birikimi riskinin ortadan kaldırılmasında en büyük teminat olduğu bilinmektedir (J.Gn. K.Lığı, 2014: 7).

Uzun vadede Jandarmaların iç güvenlikte veya dış güvenlikte kullanılmalarına yönelik tartışmalar devam edecek gibi gözükmele birlikte, özellikle Uluslararası Barış Operasyonlarına sağladıkları katkı inkâr edilemez. Ayrıca bu durumun giderek artan şekilde önemli hale geldiği de görülmektedir. Türkiye örneğine bakıldığında; sarayların, hava limanlarının dış koruması, petrol-doğalgaz nakil hatları, baraj, havalimanı inşaatları gibi kritik tesislerin korunmasından Jandarma Genel Komutanlığı sorumlu olduğu bilinmektedir.

2020’li yıllarda hayata geçirilmesi beklenen Nükleer Enerji Santrallerinin dış korunması için şimdiden Jandarma Koruma Birliklerinin teşkil edilmesi çalışmalarına başlanılmıştır. Kritik tesislerin dış koruması gibi önemli bir görevi icra edebilecek, Jandarma Teşkilatına alternatif bir güvenlik teşkilatı şu an için mevcut değildir. Zaman zaman bu tesislerin emniyet ve güvenliğinin sağlanmasında özel güvenlik teşkilatlarından yararlanılması düşünülse de, güvenlik zafiyeti yaratabileceği endişesi ile bu düşünceler hayata geçirilememektedir. Bir diğer alternatif Emniyet Teşkilatı ise, görev yoğunluğu ve benzeri sebeplerle böyle bir sorumluluğun altına girmek istememekte ayrıca kendisini bu tip görevler için adapte etmesi için gerekli olan yüksek miktarda bütçeler talep etmektedir. Maliyet verimliliği ve bütçeye yük oluşturma açısından da Jandarmanın bir alternatifi bulunmamaktadır.

Türkiye’de sınır güvenliği Kara Kuvvetleri Komutanlığının sorumluluğundadır. İran, Irak ve Suriye sınırının büyük çoğunluğunun güvenliği,2013 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığına tamamen devredilinceye kadar Jandarma Genel Komutanlığı tarafından sağlanmıştır. Kara Kuvvetlerinin yetersiz kalabileceği olası durumlarda sınır birliklerinin takviyesinde Jandarma Genel Komutanlığından aktif bir şekilde yararlanılabilir.

Ceza evlerinin dış koruması ile hükümlü ve tutuklu sevkleri, İçişleri Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında yapılan protokolle Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluğuna verilmiştir. Geçtiğimiz on yıl içerisinde ceza evlerinin dış koruması ile hükümlü ve tutuklu sevklerini yerine getirecek, Adalet Bakanlığı bünyesinde bir kolluk teşkilatı kurulması için çalışmalara başlanılmıştır. Ancak kurulması düşünülen böylesi bir teşkilatın personelinin eğitimi, silah vb. malzeme ile donatılması, personel maaşları gibi giderler hesaplandığında çok büyük rakamlara ulaşılmış, bu olumsuz hususların yanı sıra, bu tip bir teşkilata, suç örgütleri tarafından daha kolay baskı, müdahale yapılabileceği, rüşvet vb. olaylarla daha sık karşılaşılabilmesi gibi çekincelerle bu çalışmalar hayata geçirilememiş, Jandarma Teşkilatına bir alternatif bulunamamıştır.

Teröristle Mücadele Harekâtında Jandarma Komando/Özel Harekat Taburlarının yaptığı görevleri icra edebilecek polis teşkilatında uygun bir yapı bulunmamaktadır. Teröristle mücadelede etkin rol oynayan Polis Özel Harekât Timleri, il/ilçe merkezlerinde, bina operasyonu, nokta operasyonları gibi faaliyetlerde oldukça başarılı iken, dağlık alanlarda, kış şartlarında, sınır ötesinde harekât gibi bazı durumlarda yetersiz kalmaktadır. Polis Özel Harekât Timleri küçük birlik operasyonlarına uygunken orta ve büyük birlik operasyonları konusunda yetersiz ve tecrübesizdirler. 2015-2016 yıllarında doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde icra edilen hendek operasyonları ele alındığında, Polis ve Jandarma unsurları ile karma timler oluşturulmuş, oluşan bu sinerji ile teröristlere karşı çok daha etkin şekilde mücadele edildiği görülmüştür.

Jandarmalara yönelik ortaya konan eleştirilerin bir kısmını ortadan kaldırmaya yönelik olarak Jandarmanın kendi içerisinde uzmanlaşmaya gidilmesi; iç güvenlik hizmetlerinde kullanılan, (Adli Kolluk) ve dış güvenlik, Uluslararası Operasyonlarda kullanılan (Komando, Özel harekât birlikleri vb.) birlikler olarak bir ayrıma tutulması muhtemel gözükmektedir. Avrupa Jandarma Gücü (EUROGENDFOR) gibi yapılar bun düşünceye bir örnek teşkil etmektedir.

2001 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen “Avrupa Polisi Etik Kodları’na göre (TheEuropeanPoliceCode of Ethicsarticle 13) “Kolluk kuvveti sivilin gözetimi ve yönetimi altında olmalıdır” demektedir, ilgili ülkenin kolluk kuvvetinin askeri özellikli ya da sivil polis olması konusunda sessiz kalmaktadır. Yani sivilin yönetiminde ifadesinden kolluk kuvvetinin de sivil nitelikli olacağı anlamı çıkmamaktadır. Türk Jandarmanın içinde bulunduğu durum bu örneğe uymaktadır. 2016 yılında çıkarılan kanunla sivilleştirilen Jandarma Genel Komutanlığı’nın İçişleri Bakanlığına her konuda tam olarak bağlılığı sağlanmış, Genel Kurmay Başkanlığı ile olan bağlılığı sonlandırılmıştır. Böylelikle yukarıda bahsedilen polis etik kodlarına uygunluğu pekiştirilmiş, kolluk olarak Jandarmanın, askeri statü taşıması nedeniyle ortaya konulan eleştiriler mesnetten yoksun hale gelmiştir.

Türkiye’nin coğrafi ve demografik durumu, Sosyo-kültürel yapısı, iç ve dış güvenlik sorunları ile birlikte değerlendirildiğinde Jandarma özellikle (J.Gn. K.Lığı, 2014: 7-8):

- Sahip olduğu askeri disiplini ilave kuvvet çarpanı olup, vatandaşa güven vermektedir,
- Terörle mücadele için en uygun biçimde teşkilatlanmış ve eğitilmiş, tecrübeye sahip bir kolluk kuvvetidir. Bu mücadele için gerekli personel, silah ve teçhizata sahiptir.
- Askeri kültürü ve almış olduğu eğitimin sonucu zor şartlar altında uzun süre görev yapmaya müsait bir yapısı vardır.
- Kolluk hizmetlerini en zor şartlar altında fedakârca yürütmektedir.
- Türkiye’nin geniş bir yüzölçümüne ve bundan kaynaklı kırsal coğrafyasına uygun güvenlik hizmeti vermektedir.
- Bulduğu coğrafya ve komşularının özelliği ve çokluğu nedeniyle, başta terör olmak üzere aşırı ideolojilerin, insan kaçakçılığının, uyuşturucu, silah kaçakçılığı gibi küresel nitelik kazanmış suçlarla mücadelede özel yetişmiş birimleri ile bu suçlarla mücadelede en uygun kuvvettir.
- Toplumsal olaylara müdahalede de diğer kolluk kuvvetlerini destekleyici bir kuvvet olarak psikolojik caydırıcı güce sahiptir.
- Yapısı nedeniyle enerji nakil hatları ve kritik tesislerin korunmasında etkili olarak görev alabilir.
- Karakol teşkilatlanması ile güvenlik hizmeti sunduğu halkın hassasiyetlerini, ihtiyaçlarını en iyi şekilde tespit edebilme ve gerekli tedbirleri bu çerçevede alabilmektedir.
- Esnek kuruluş yapısı nedeniyle her zaman ve her yerde kullanılabilir bir kuvvettir.
- Özellikle iç karışıklıkların ve savaşların yaşandığı ülkelerde bu karışıklık sonrası yasal düzen sağlanana kadar, yasaları, müdahale ve mücadele yöntemlerini bilen bir kuvvet olarak, Barış Destekleme Harekâtı için en uygun birimdir. Ayrıca Barış Destekleme Harekâtında ordu ile sivil unsurlar arasında geçişi kolaylaştıran bir özelliğe sahiptir.
- Polisin rakibi değil, kolluk hizmetlerinde bir bütünün tamamlayıcı diğer parçasıdır.

Demokratik Kolluk nedir? şeklinde sorulacak bir sorunun cevabı o kolluğun sivil (Polis) ya da askeri statülü (Jandarma) olması değildir (Gobinet, 2010: 41). Kriminallik ve adli konular araştırmacılarının ortaya koyduğu sonuç bir kolluk kuvvetini demokratik olarak tanımlamak için; kolluk tarafından yapılan uygulamaların kanuna uygun olarak yapılması, kolluk kuvvetlerinin

politik baskı ve siyasi görüşlerden arındırılmış olması, kolluk üzerinde bağımsız ve kanuni denetim ve gözetim kriterlerin olması gerekmektedir. Türk Jandarmasının kolluk hizmetlerini yerine getirirken sayılan bu kriterleri sağlaması, gelecekte de İç güvenlik hizmetlerinde vazgeçilmez bir unsur olarak yerini sağlamlaştıracaktır.

Kurumları şekli olarak ortadan kaldırmak veya yerine yeni kurumlar koymakla demokratikleşme ve modernleşme sağlanamadığı geçmiş tecrübelerle sabittir. Bu nedenle öncelik, mevcut kurumların güvenlik hizmetlerinde daha etkin, verimli, maliyeti azaltılmış ve özde düşmana karşı eğitim almış profesyonel birimlerden, hakların kullanılabilirliği için kamu düzenini koruyan modern, halkın ihtiyaçlarına duyarlı demokratik birimlerin oluşturulması yönünde olmalıdır. Geneli ilgilendiren emniyet ve asayiş konularında mutabakat sağlamak, gayret israfını önlemek amacıyla, İçişleri Bakanlığı merkez teşkilatı; Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Sahil Güvenlik Komutanlığının koordineli ve uyum içinde çalışacağı sağlayacak bir yapıya kavuşturulması gereklidir (Yavuzdoğan ve Akin, 2015: 215-216).

Polis ve Jandarma olarak teşkil edilen ikili genel kolluk yapısı dezavantajlarına nazaran daha fazla avantajlara sahiptir. Birçok konuda idarenin elini güçlendirmekte, aşırı güç zehirlenmesi riskini azaltmakta, idareye esneklik sağlamaktadır. İkili kolluk sisteminde var olan sorunları, Jandarmayı ortadan kaldırarak çözümlenmek, kabaca polis sayısını ikiye katlamak yerine, iç güvenlik hizmetlerinde karşılaşılan sorunları proaktif bir yaklaşımla inceleyip giderme yoluna gidilmelidir.

Polis, Jandarma arasındaki işbirliği koordinasyon usullerinin geliştirilmesi, kolluğun etkin bir şekilde, sivil unsurlar tarafından denetlenmesinin sağlanması ile vatandaşın demokratik kolluktan beklentilerini karşılayacak; çağdaş, insan haklarına saygılı, bilimsel taktik ve teknikleri kullanan, delilden suçluya ulaşan, suçla mücadeleden önce, suçun ortaya çıkmasına sebep olan etmenleri ortadan kaldırmaya odaklanan, yasal mevzuata hâkim, modern silah ve teçhizatla donatılmış, eğitilmiş insan gücü kaynağına sahip, hizmetin gereklerini en iyi şekilde yerine getiren kolluk ortaya çıkacaktır. Bu bahsedilen temel unsurların yokluğunda, kolluk, niteliği ister sivil, ister askeri statülü olsun, gelişme sağlanamayacak, hizmet kalite standartları tutturulamayacak, vatandaşın hukuk sistemi ve kolluğa duyduğu güven yetersiz seviyede olacaktır.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde, birçok devlet iç ve dış güvenliğin sağlanması görevini askeri yapılar eliyle yerine getirmiştir. Zamanla toplumların gelişmesi, devlet yapısının daha karmaşık hale gelmesi, birçok hizmetin uzmanlaşması gibi sebeplerle iç ve dış güvenlik birbirinden farklı unsurlarca yerine getirilmeye başlanmıştır. İç ve dış güvenlikle ilgili hizmetlerde iş bölümüne gidilmesinde, bu hizmetleri yerine getirenlerin bulunduğu ilk çözüm, askeri nitelikli olsa da, ordulardan daha farklı bir örgüt teşkil ederek iç güvenlikle ilgili konularda görevlendirmek olmuştur. Zamanla iç güvenlikten sorumlu bu yapı, birbirinin tamamlayıcısı olan, Jandarma ve polis olmak üzere, ikili kolluk yapısına dönüşmüştür.

Bugünün dünyasında, iç ve dış güvenlik algısındaki dönüşümlere bakıldığında askeri statülü kolluk kuvvetlerinin öneminin arttığı, Jandarmaların polise bir alternatif olmadığı, polisin ve kolluk hizmetlerinin tamamlayıcısı olduğu, askeri statülü kolluk kuvvetine sahip olmanın, o ülkeye birçok avantaj sağladığı görülmekte, gelecekte de ikili kolluk sistemine ve Jandarma Teşkilatına sahip olmak, faydalı ve gerekli olmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

Jandarmanın sivilleştirilmesinden amaçlanan, kabaca polis kuvvetini ikiye katlamak olmamalıdır. Emniyet Teşkilatının göreve yönelik artıları ve eksileri olduğu gibi, Jandarma teşkilatının da kendine has özelliklerinden kaynaklanan artı ve eksileri vardır. Jandarmanın sivilleşmesinden güdülen amaç, sivil denetim altına alınması, polis ve benzeri diğer kurumlar ile koordinasyon ve işbirliğinin artırılması olmalıdır. Birçok konuda örnek alınan, insan hakları ve demokrasi konularında daha duyarlı olduğu düşünülen Fransa gibi ülkelerde, Jandarmanın asker kişiliği korunurken, sivillerin denetimi, İçişleri Bakanlığına bağlılığı arttırılmış olup, Fransız Jandarması hala Fransa'nın iç ve dış güvenliğinin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

Türkiye'de Jandarma'ya yönelik eleştiriler olduğu gibi, İtalya'da da Carabinieri' nin sivilleştirilmesi, ortadan kaldırılması tek bir polis/ kolluk teşkilatı olması gerektiği yönünde birçok görüş ve eleştiri vardır, ancak Türkiye'de Jandarma kaldırıldığında PKK, benzeri terör örgütleri ile mücadelede ortaya çıkan boşluğun nasıl kapatılacağına net bir cevap verilemediği gibi, İtalya'da da farklı mafya örgütleri ile mücadelede, Polisten çok daha sert tedbirlerle mücadele eden Carabinieri' nin yerine bir alternatif bulunamamaktadır.

Jandarma lehine ortaya konan en önemli argümanlardan biri jandarmanın polis ve asker özelliklerini bünyesinde toplamasının, özellikle tehdidin yapısının tam olarak net olmadığı ya da süratle şekil değiştirebildiği durumlara en etkili çözümü sunabilecek esnekliğe sahip olmasıdır. Jandarmanın daha fazla ağır silaha sahip olması ve merkeziyetçi yönetimi, sınır kontrolü, karşı terörizm, toplumsal olaylara müdahale gibi konularda polise kıyasla daha fazla avantaj sağlamaktadır. Tabii bu silah ve malzemeler sivil polis teşkilatlarına da verilerek bu görevlerin icrası istenebilir, burada da devreye askeri disiplin, tim, bölük, tabur gibi kuruluşlarla ortak hareket edebilme becerisi girmektedir. Yani Jandarma benzeri teşkilatların avantajı onların sahip olduğu silah, teçhizat ya da resmi olarak asker statüsüne sahip olup olmaması değildir. Bu avantaj eğitim, disiplin, kurum kültürü, organizasyon yapısı, halk karşısında polise nazaran sahip olduğu psikolojik

üstünlüğü gibi askeri geçmişten kaynaklı karakteristikler ve kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Jandarma kavramı; esaslı bir incelemeye tabi tutulduğunda özünde “Fedakârlık ve Tevazu” kavramlarının bulunduğu görülecektir. Bu tüm dünyada böyle bilinmektedir. 19’ncü yüzyılda yaşamış bir Fransız generali olan Gioacchino Ambert tarafından yapılan şu tespit Jandarmayı çok güzel ifade etmektedir; “Ben Jandarmayı bir hemşire şefkati ile suçlunun imdadına koşarken gördüm. Onu bir din adamı gibi mahkûmu son saatinde teselli ederken gördüm. Onu, çatışmalardan sonra doktor gibi yaralarını sararken, kulübelerde mürşit gibi kinleri teskin ederken, hâkim gibi tarafları barıştırmak için gördüm. Onu fedakârca çarpışırken, onu din adamları gibi sessiz ıstırap çekerken ve en son kahramanca ölümlerini gördüm.” (Alpar, 2013: 98).

İç güvenlik hizmetleriyle, dış güvenlik arasındaki sınırların iyice ortadan kalktığı günümüzde, polisin bir tamamlayıcısı olarak Jandarma Teşkilatının başarısı; göreve her zaman hazır bulunmasında, gerek kendi içerisinde gerekse diğer kamu kurumları ile uyumlu çalışmasında, personeline verdiği kaliteli eğitim ve disiplinde, uluslararası kolluk standartlarını tam olarak uygulamasında saklı olacaktır.

Modern kriminal adalet konusunda araştırma yapan yazarların farklı bir araştırma konusu olarak Jandarma benzeri oluşumları ve bu oluşumları suç ve suçlu profiline etkisi gibi konularda yapacakları araştırmalar, suç araştırmaları konusunda yeni bir bakış açısı ve zenginlik kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- 03.05.2016 tarihinde kabul edilen 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu kurulması Hakkında Kanun.
- 08.11.2016 tarihli, 668 sayılı KHK ile değişiklik yapılan 2803 Sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu.
- AB İlerleme Raporlarında Türkiye hakkında Jandarma üzerinde sivillerin denetiminin artırılması konusundaki değerlendirmeler (1998-2018), https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html (17.09.2018).
- ALAÇ E. A., 2013, “Yönetimin geliştirilmesi: Türk Polis Teşkilatının Yapısal Açından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Yaklaşım” PBD.15(1), S. 109-137.
- ALPAR G., 2013, “Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu” Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs, 2(1), ss. 79-106.
- ARIKAN, E. 2015 "19. Yüzyıldan Günümüze Jandarma", İdarecinin Sesi, Nisan-Mayıs-Haziran 2015, Sayı: 165, ss. 39-43.
- ARSLAN, Z., 2006, “11 Eylül Sonrasında Yeni Güvenlik Anlayışı, İnsan Hakları ve Demokratik Kolluk”, Polis Bilimleri Dergisi Cilt.8(2), S.121-136.

- AYATA, A., Dalkılıç, Y., 2016, “Emniyet Ve Jandarma Teşkilatının Kurumsal Açından Bütünleşmesi”, Akademik Bakış Dergisi, 53, ss. 124-137.
- Bakanlar Kurulu Tarafından 12.12.2016 tarihinde kararlaştırılan, 2016/9741 karar sayılı, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği.
- Bakanlar Kurulu Tarafından 12.12.2016 tarihinde kararlaştırılan, 2016/9742 karar sayılı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil güvenlik komutanlığı Personel Yönetmeliği.
- BERGMANS, D., 2005, “PoliceandGendarmerie Reform in Belgium: From Force to Service” DCAF, 27s.
- BRUGGEMAN, W., 2010, “Gendarmeriesandthe Security Challenges in the 21st century”, FIEP Seminar Publication, ss. 51-69.
- ÇEVİK, H., ÖZER, M., GÖKÇEK, C., HACİFAZLIOĞLU T., 2005. “Belçika Polis Teşkilatı: Kuvvetten Hizmete Bir Dönüşüm ve Değişim Programı”, Polis Akademisi Polis Bilimleri Dergisi, 7 (2), ss101-118.
- DEMİR, C. K., 2017, “Barışı Koruma Operasyonlarında Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri”, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Kasım 2017, 6(2), ss. 109-133.
- DEVROE, E., 2015, “The Power of Locality: DoesPluralPolicingReallyExist in Belgium?”, MedCrave Volume 1, Issue 4, 9s.
- DEVROE, E., PONSAERS, P., 2013, “ReformingtheBelgianPoliceSystemBetween Central andlocal” inFyfe, N.R., Terpstra, J., Tops, P. (Eds.), 14s.
- EASTON M., DEN BOER M., JANSSENS J., MOELKER R., VANDERBEKEN T., 2010, “BlurringMilitaryandPoliceRoles”, Eleven International Publishing,Hague, 231s
- ERCİYES, E., ÖZGÜR E., 2017, “Kamu Yönetiminde Yaşanan Dönüşümlerin İç Güvenlik sektörüne Yansımaları” , Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs, 6(1), ss. 79-110.
- FRIESENDORF, C., 2012, “InternationalInterventionandtheUse of Force: militaryandPoliceRoles”, DCAF, SSR Paper 4, 96s.
- GARRARD, J., NEWELL, J., 2006,” Scandals in PastandContemporaryPolitics, S. 212-228.
- GOBİNET, P, 2010 “Is There a Case ForTheExistence of PoliceOrganizationWithMilitaryStatus in theTwenty-First CentuaryEuropean Security Apparatus?”, FIEP SeminarPublication (Gendarmeries And The Security Challenges of the 21st Century), ss. 27-51.
- GÜLŞEN A., 2008, “Türk Tarihinde Kolluğun Gelişimi” Jandarma Dergisi, Sayı (118), 8-12.
- HOONGENBOOM, B, 2010, “PolicingTheGap: TheGrowing Importance of GendarmerieForces in CreatingNationaland International Stability”, FIEP SeminarPublication, ss. 97-119.
- HOVENS, H.,2010, “TheEuropeanGendarmerie Force BridgingthePublic Security Gap ?”, FIEP SeminarPublication, ss.139-167.
- HOVENS, L.J., 2011, “GendarmeriesAndThe Security Challenges Of The 21st Century” FIEP SeminarPublication, 336s.

http://www.ab.gov.tr/files/ceb/progress_reports/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf (17.09.2018).

<http://www.fiep.org/>, (17.08.2018).

<http://www.globalsecurity.or/military/world/europe/be-gendarmerie.htm>, (17.08.2018).

<http://www.icisleri.gov.tr/kolluk-gozetim-komisyonu> (23.07.2018).

http://www.jandarma.gov.tr/ust_menu/tarihce.htm, (27.10.2018).

<http://www.kolluk.org/?pnum=30&pt=Kolluk+nedir%3F>, (29.10.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.4.51409.pdf>, (30.10.2018).

J.GN. K. LIĞI, 2014 “Askeri Statülü Kolluk Kuvveti Olarak Jandarmanın Dünyadaki Konumu ”, Ankara, 9s.

JİMİNEZ, A., D., 2010 “GuardiaCivil and Public Security”, FIEP Seminar Publication, ss. 275-293.

KARAMAN, Ö., 2006, “Demokratik Ülkelerde Polis ve Jandarma Temel Eğitimi: Türkiye Örneği”, PBD, 8(2) S.1-20.

KERMAN, U., ÖZALTIN, O., YERLİKAYA, B., 2013, “Avrupa Birliğinin Türk Kamu Yönetiminden Demokratikleşme Beklentileri: İlerleme Raporları üzerinden bir analiz” SDU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, S2, S.85-99

LUTTERBECK, D., 2013, “TheParadox Of Gendarmeries: Between Expansion, DemilitarizationAndDissolution”,DCAF, SSR Paper 8, 64s.

MARCZUK, K., 2010, “A Contemporary Internal Security Conceptand Its ImplicationsforGendarmerieTypeForces”, FIEP SeminarPublication, ss. 69-97.

NACAK, O., A., 2015, “21’inci Yüzyıl Ortak Güvenlik Ortamı: Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri İçin Planlama Önerileri, Güvenlik Bilimleri dergisi 4(1), 1-20.

PAUN, C., 2007, “DemocratizationandPolice Reform” Master of Arts in International RelationsThesis, Freie UniversitatBerlin, Universitat Potsdam, Berlin, 86s.

TOSUN, E., <https://tr.scribd.com/document/340086315/Genel-Kolluk-Ve-Ozel-Guvenlik-Nedir>, (29.10.2018).

WEGER, M., 2009, “ThePotential of theEuropean Gendarmerie Force”, NetherlandsInstitute of International RelationsClingendael, 92s.

YAVUZDOĞAN, S., AKIN, Ş., H., 2015, “Kolluğu Sivil Denetimi” TAAD, Yıl:6 sayı 20, ss.191-220.

TÜRKİYE VE RUSYA’NIN TURİZM ARZ KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Adnan AKIN
Aliye AKIN
Ayşe ERKMEN

Giriş

Turizm, ülkeler için önemli bir döviz kaynağı oluşturarak, yeni istihdam olanaklarının meydana getirilmesinde ve ödemeler dengesi problemlerinin giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle de turizm sektörü, ülkelerin ekonomik kalkınma stratejisinde anahtar sektör olarak kabul edilebilecek bir konuma sahiptir (Akın, Akın ve Şimşek, 2012: 64). Türkiye’nin kuzey komşusu olan Rusya Federasyonu ile ilişkilerin çeşitli dönemlerde ağırlığı ve niteliği değişmekle birlikte Türkiye’nin gündeminde her zaman belli bir ağırlığa sahip olmuştur. İki ülkenin siyasi, askeri ve kültürel ilişkilerinin yanı sıra ekonomik ilişkileri de bulunmaktadır. Turizm, iki ülke arasında ilişkilerinde en fazla gelişme kaydeden ekonomik sektörlerden birisidir (Shoyunchap, 2008: 11).

Türkiye-Rusya ilişkilerinde turizm, ekonomik kazanımları ifade etmenin yanı sıra iki farklı kültürün birbirini daha iyi tanımasını adına Sovyetler Birliği sonrası önemli mesafelerin alındığı bir sektör olmuştur. Karşılıklı ziyaretlerle artan komşuluk ilişkileri özellikle Soğuk Savaş döneminde oluşan toplumsal önyargıları azaltıcı bir işlev görmüştür. Türk ve Rus toplumlarındaki karşılıklı olumsuz algılar her geçen yıl daha da artan iki ülke arasındaki ziyaretlerle günümüzde nispeten daha pozitif bir imaja çevrilmiştir (Özdal vd., 2013: 57).

Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler, 1990’lı yılların başından itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, SSCB’nin dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu’nu 1991 yılında tanımıştır ve 1992 yılında iki ülke arasında resmi ziyaretler yapılmaya başlanmıştır. İki ülke arasındaki işbirliklerinin artırılması amacıyla 2001 yılında Avrasya İşbirliği Eylem Planı imzalanmıştır. İmzalanan planda daha çok ekonomik, güvenlik, politik ve enerji, turizm gibi birçok konuda işbirliğine vurgu yapılmıştır. Türkiye’nin Moskova’da Büyükelçiliği, Kazan, St. Petersburg ve Novorossisk’de ise Başkonsoloslukları bulunmaktadır. Rusya Federasyonu’nun ise Ankara’da Büyükelçiliği, İstanbul, Trabzon ve Antalya’da Başkonsoloslukları bulunmaktadır (Akarcalı, 2015: 11). Bu doğrultuda önemli ilişkiler geliştiren, anlaşmalar düzenleyen iki ülkenin turizm açısından değerlerini ortaya koymak ve iki ülke arasında turizme yönelik yapılan anlaşmaları tespit etmek çalışmanın temel amacıdır. Ayrıca ülkelerin sahip olduğu söz konusu turizm kaynaklarının uluslararası turizm sektörünün gelişmesinde etkisini belirleyip bir değerlendirme yapmaktır.

Bulgular

Rusya, 147 milyon kişilik nüfusu ile dünyanın en kalabalık 8. ülkesi olup ve 17.075.400 km² yüzölçümü ile dünyanın en büyük kara parçasına sahip ülkedir. Ayrıca, yaklaşık 1560 milyar dolar GSYH’ya sahip olan Rusya dünyanın en zengin kaynaklarına sahip ülkelerinden biri konumundadır. Dünyadaki biyolojik, hammadde ve enerji kaynaklarının yaklaşık yüzde 38’i Rusya’da bulunmaktadır (<https://www.ticaret.gov.tr/>). Dünyada popüler turizm merkezlerinden biri olarak kabul edilen Rusya, önemli turizm kaynaklarına sahiptir. 2017 yılı itibarıyla Rusya’da 25.291 konaklama işletmesi bulunmakta olup bu işletmeler yaklaşık 2 milyon 100 bin yatak kapasitesine sahiptir. Bununla birlikte Rusya’da 13.580 adet seyahat acentesi ve tur operatörü faaliyet göstermektedir. Bu seyahat acentesi ve tur operatörlerinin içerisinde dünya geneline hizmet veren tur düzenleyen büyük firmalar da yer almaktadır. Bununla birlikte ‘da Rusya yaklaşık 2 milyon 100 bin civarında da yiyecek içecek işletmesi hizmet vermektedir. Bu kapsamda Rusya’nın turizm sektöründe hizmet veren önemli miktarda arz kaynağı (seyahat acentesi, konaklama tesisi, yiyecek içecek işletmesi vb.) olduğunu söylemek mümkündür

(<https://www.russiatourism.ru/contents/statistika/>). Bir ülkenin turist çekim merkezi olması konusunda üstünlüğü UNESCO Dünya Miras Listesine çok sayıda turizm varlığının girebilmesi ile ölçülebilmektedir. Bu kapsamda Rusya'nın UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan doğal ve kültürel turizm kaynakları tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Rusya'nın UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Alan Değerleri
Kültürel Varlıklar

<i>Sıra No</i>	<i>Yıl</i>	
1	1990	Kremlin ve Kızıl Meydan, Moskova
2	1990	Kizhi Pogost
3	1990	Saint Petersburg Tarihi Merkezi Anıtı
4	1992	Solovetsky Adalarının Kültürel ve Tarihi Topluluğu
5	1992	Vladimir ve Suzdal Beyaz Anıtları
6	1992	Novgorod ve Çevresi Tarihi Anıtları
7	1993	Sergiev Posad'daki Trinity Sergius Lavra'nın Mimari Topluluğu
8	1994	Yükseliş Kilisesi, Kolomenskoye
9	2000	Curonian Spit
10	2000	Ferapontov Manastırı
11	2000	Kazan Kremlin Tarihi ve Mimari Kompleksi
12	2003	Derbent Kalesi, Antik Kenti ve Kale Yapıları
13	2004	Novodevichy Manastırı
14	2005	Yaroslavl Şehri Tarihi Merkezi
15	2005	Struve Geodetic Arc
16	2014	Bolgar Tarihi ve Arkeolojik Kompleksi
17	2017	Sviyazhsk Şehir Adası Katedrali

Doğal Varlıklar

1	1995	Virgin Komi Ormanları
2	1996	Baykal Gölü

3	1996-2001	Kamçatka Volkanları
4	1998	Altay Altın Dağları
5	1999	Batı Kafkasyası
6	2001-2018	Merkez Sikhote-Alin
7	2003	Uvs Nuur Havzası
8	2004	Wrangel Ada Rezervinin Doğal Sistemi
9	2010	Putorana Platosu
10	2012	Lena Pillars Tabiat Parkı
11	2017	Dauria Manzaraları

Kaynak: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ru>

Tablo 1’de görüldüğü üzere Rusya’nın 17 tane kültürel 11 tane de doğal varlıkları UNESCO tarafından dünya miras listesinde yer almıştır. UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) dünya miras listesinde yer alan değerler, bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıklar olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda UNESCO’nun temel amacı, söz konusu değerleri dünyaya tanıtmak, toplumda evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle tahrip olan kültürel, doğal değerlerin yaşatılmasını sağlamaktır (Akın, 2017: 155-156). Bu açıdan Rusya’nın önemli miktarda doğal ve kültürel varlıklarının bulunduğunu söylemek mümkündür.

2003 yılında Rusya’ya gelen uluslararası ziyaretçi sayısı 22.514.000 iken 2016 yılında 24.571.000 ziyaretçiye ulaşmıştır. Rusya’nın 2003’teki turizm gelirleri yaklaşık 5.8 milyar dolar iken 2016’da ülkenin turizm geliri 12.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (<https://knoema.com/atlas/Russian-Federation>). Almanya, Finlandiya, ABD, İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya Rusya turizmi açısından önemli pazarlardır. Son yıllarda Güney Kore’de önemli bir pazar olmaya başlamıştır. Rusya’yı ziyaret eden turistlerin çoğunluğu iş amaçlı seyahat etmektedir. Rusya’nın turist profili içerisinde Türk turistlerin payı oldukça düşüktür. Bu toplam ziyaretçi içerisinde Türk turistlerin payı %0,4-%1,0 arasında değişmektedir. Özellikle Rusya’nın Kasım 2015 tarihinde Türkiye’ye yönelik vizesiz seyahat uygulamasını tek taraflı olarak kaldırması ile Rusya’ya seyahat eden Türk turist sayısının azalmasına neden olmuştur (<http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/59089,rusyapazarraporu2018pdf.pdf?0>).

Yapılan araştırma kapsamında Rusya’nın 2003-2016 yılları arasında turizm giderinin turizm gelirinin daima üstünde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte ülkenin turizm giderleri de her geçen yıl artış göstermiştir. Rusya’nın turizm giderleri 2003 yılında 13.4 milyar dolar ve 2016’da ise 27.6 milyar dolara ulaşmıştır (<https://knoema.com/atlas/Russian-Federation>). Bu durumda Rus vatandaşlarının turizm amaçlı farklı destinasyonları tercih ettiklerini bundan dolayı Rusya’nın net turizm gelirinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Sovyet Birliği döneminde Rus vatandaşlarını tatillerini SSCB sınırları içinde ya da Doğu Bloğu ülkelerinde geçirmektedir. Bu vatandaşlar iklim koşulları nedeniyle genellikle ya Karadeniz kıyılarını (Kırım ve Soçi) ya da Jurmala ve Palanda’nın Baltık kıyı şeritlerini tercih etmekteydiler. Ülkede yerel turizm kuruluşları başta konaklama işletmeleri olmak üzere söz konusu dönemde tatilini ülke sınırları içerisinde geçirmek isteyen vatandaşlarına yeterli olanak (yatak, oda) sağlayamamıştır. Sovyetler Birliği siyasal rejiminin (dışa açık ekonomi siyaset politikası) değişmesiyle birlikte eski Sovyet Birliği vatandaşları da uluslararası turizm hareketine katılmaya başlamışlardır. 31 Aralık 1991’de SSCB’nin

uluslar arası hukukta varlığının yitirmesinden sonra yeni kurulan Rusya Federasyonu ve BDT ülkelerin vatandaşları yurtdışı seyahatler hızla artmıştır (Başaran, 2004: 76). Günümüzde Rus sahillerindeki tesislerin fiyatlarının sundukları hizmet kalitesine göre çok yüksek olması (en yüksek fiyatlı turizm bölgeleri; Moskova, St. Petersburg, Krasnodar, Sivastapol ve Kaliningrad bölgeleri), tesislerin modern standartları yakalayamaması tatil beldesinde yaşayan Rusların dahi yabancı ülkelere çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum Rusya'nın turizm potansiyelini etkin kullanamamasına neden olmakta ve ülkede iç turizm faaliyetleri yeterince gelişmemektedir (Shoyunchap, 2008: 72-74).

Rusların turizm amaçlı seyahat ettiği başlıca destinasyonlar arasında; Türkiye, Mısır, Ukrayna, Tunus, Tayland ve Vietnam ilk sıralarda yer almaktadır. Fakat 2014 yılında Ukrayna ile yaşanan sorunlar, 2015 yılında Türkiye ile yaşanan uçak krizi ve Mısır'ın Şarm el-Şeyh kentinden kalkan Rus hava yolu şirketi Kolavia'ya (Metrojet) ait yolcu uçağının St Petersburg seferini gerçekleştirirken Sina Yarımadası'nın kuzeyinde düşmesi sonrasında üç ülke de Rusya tarafından ülke vatandaşların seyahatleri yasaklanmıştır (Aydınbaş, 2018: 70). Ancak tüm yasaklamalara rağmen Rus vatandaşlar için Türkiye önemli bir turizm destinasyonu olarak görülmektedir. Rus turistler seyahatlerinde; iklimi, doğal, tarihi, kültürel zenginliği, modern turizm tesisleri, paket tur avantajları, vize kolaylığı, geleneksel yemek çeşitliliği vb. gibi nedenlerden dolayı Türkiye'yi tercih etmektedir (Taysumov, 2010: 57-58).

Türkiye yaklaşık 81 milyon nüfusu ve 1200 milyar dolarlık GSYH'si ile Avrupa'nın 7'inci büyük ekonomisine sahip bir ülkedir. 783.562 km² yüzölçümüne sahip olan Türkiye, önemli turist çekim merkezleri bulunan bir destinasyondur. Türkiye coğrafi konumundan dolayı ilk çağlardan günümüze kadar çeşitli kavimlerin gelip geçtiği, yerleştiği alan olarak bilinmektedir. Yerleşen kavimler, medeniyetler bu alanlarda çeşitli eserler bırakmışlardır. Nitekim bu durum ülkemizde eşine ender rastlanan bir zenginlik ve güzellik oluşturmuştur. Dolayısıyla ifade edilen zenginlik ve güzellikler Türkiye'yi turistik çekim merkezine dönüştürmüştür. Türkiye coğrafi konum itibarıyla kara kütleleri ortasında yer almakta olup; üç tarafı denizlerle çevrilidir. Bu durum turizm destinasyonu açısından son derece önemli bir unsurdur. Çünkü deniz turizmi ve yat turizmi açısından aranan önemli bir farkındalıktır. Ayrıca Ege ve Akdeniz kıyılarında güneşli gün sayısının fazla alması, deniz suyu sıcaklığının uzun süre ideal derecede bulunması gibi çeşitli unsurlar Türkiye'nin turizm coğrafyası açısından önemini ortaya koymaktadır (Değirmencioğlu ve Ahipaşaoğlu, 2011:31).

2017 yılı itibarıyla Türkiye'de 12.957 konaklama tesisi faaliyet göstermektedir. Bu tesisler yaklaşık 1milyon 992 bin yatak kapasitesi sağlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de 9.165 tane seyahat acentesi ve tur operatörü hizmet vermektedir. Ayrıca ülkede yaklaşık 1 milyon 550 bin civarında da yiyecek içecek işletmesi faaliyet göstermektedir (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>).Bu kapsamda Türkiye'nin de turizm sektöründe hizmet veren önemli miktarda arz kaynağı olduğu söylenebilir. Türkiye 2017 yılı itibarıyla en çok turist çeken ülkeler içerisinde Türkiye 6. en çok kazanan ülkeler arasında da 12. sıradadır. Dolayısıyla ülkemizin en çok ziyaret edilen ülkeler arasında ilk on sırada yer almasında şüphesiz "UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan eşsiz kültürel, doğal varlıklarımızın da etkisi söz konusudur. Aşağıdaki tablo 2'de Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan doğal ve kültürel turizm kaynakları gösterilmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Alan Değerleri

Sıra No	Miras Varlığı	Bulunduğu İl	Kategorisi	Yıl
1	İstanbul'un Tarihi Alanları	İstanbul	Kültürel	1985
2	Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	Sivas	Kültürel	1985
3	Hattuşa (Boğazköy)- Hitit Başkenti	Çorum	Kültürel	1986
4	Nemrut Dağı	Adıyaman - Kahta	Kültürel	1987
5	Xanthos-Letoon	Antalya-Muğla	Kültürel	1988
6	Safranbolu Şehri	Karabük	Kültürel	1994
7	Troya Antik Kenti	Çanakkale	Kültürel	1998
8	Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi	Edirne	Kültürel	2011
9	Çatalhöyük Neolitik Kenti	Konya	Kültürel	2012
10	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	İzmir	Kültürel	2014
11	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu	Bursa	Kültürel	2014
12	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri	Diyarbakır	Kültürel	2015
13	Efes	İzmir	Kültürel	2015
14	Anı Arkeolojik Alanı	Kars	Kültürel	2016
15	Göreme Milli Parkı ve Kapadokya	Nevşehir	Doğal-Kültürel	1985
16	Pamukkale-Hierapolis	Denizli	Doğal-Kültürel	1988

Kaynak: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>

Tablo 2'de görüldüğü üzere ülkemizde UNESCO Dünya Miras Listesine alınan 16 tane doğal ve kültürel değerlerimiz bulunmaktadır. Bu varlıkların dünya miras listesinde yer alması hem ülkemizin turizm potansiyelini hem de olası turizm talebini arttırabilmektedir.

2003 yılında Türkiye'ye gelen uluslararası ziyaretçi sayısı 13.701.419 iken bu ziyaretçi sayısı 2017'de 32.079.527'e yükselmiştir. Türkiye'nin 2003'teki turizm gelirleri yaklaşık 13.2 milyar dolar iken 2017'de ülkenin turizm geliri 26.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir

(<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>). Almanya, Rusya, İngiltere, Hollanda, Bulgaristan ve Gürcistan, Türkiye turizmi açısından önemli pazarlardır. Türkiye'yi Rus turistler genelde tatil amacıyla Haziran-Ekim dönemlerinde ziyaret etmektedirler. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçiler içerisinde Rus turistlerin payı oldukça yüksektir. 2003-2017 döneminde bu pay %9,3-%14,6 arasında gerçekleşmiştir. Ancak 2015 yılı Kasım ayında Rus uçağının düşürülmesiyle Rusya tarafından konulan ambargo sonucu Rusya'dan gelen turist sayısı %80 civarında azalmıştır. Söz konusu ambargo Rusların turistik faaliyetlerde bulunamamasına ve Türkiye'nin ekonomik açıdan sıkıntılar yaşamasına da neden olmuştur. Türkiye'nin 2003-2017 yılları arasında turizm giderlerinin 2.4 milyar dolardan 5.1 milyar dolara yükseldiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda ülkenin net turizm gelirlerinin bulunduğu, ülke vatandaşlarının genel itibariyle ülke sınırları içerisinde turizm faaliyetlerine katıldığı söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Gerçekleştirilen araştırma sonucunda, Rusya'nın Türkiye'den daha fazla sayıda turizm arz kaynağına (konaklama işletmeleri, yiyecek içecek işletmeleri, seyahat acenteleri, UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan turizm varlıkları) sahip olduğu tespit edilmiştir. Rusya, turizm arz kaynakları açısından Türkiye'den daha avantajlı olmasına rağmen Türkiye'den daha fazla sayıda yabancı turisti çekemediği belirlenmiştir. 2017'de Türkiye Rusya'dan yaklaşık 8 milyon daha fazla yabancı turist ağırlamıştır. Ziyaretçi sayısının artması ülkelerin doğrudan turizm gelirini de yükseltmektedir. Rusya'nın uluslararası turizm geliri açısından da Türkiye'nin çok gerisinde kaldığı verilerle ortaya konulmuştur. 2017 yılında Türkiye, Rusya'dan yaklaşık 13 milyar dolar daha fazla turizm geliri sağlamıştır.

Çalışmada tespit edilen önemli bir nokta da Rusya'nın turizm giderlerinin, harcamalarının çok yüksek olduğudur. Yapılan araştırma kapsamında turizm giderlerinin çok yüksek olmasından dolayı Rusya'nın net turizm geliri sağlayamadığı saptanmıştır. Ülke vatandaşlarının iç turizm faaliyetlerine yönelmemesi bu durumun nedeni olarak ifade edilebilir. Rus vatandaşlarının tatillerini ülke dışında geçirmeleri ülkeden ciddi anlamda döviz çıkışına neden olmaktadır.

Türkiye'yi tercih eden yabancı turistler içerisinde, sürekli ülkeleri dışında turizm faaliyetlerine katılan Rus turistlerin, önemli bir paya (%9-%14) sahip olduğu saptanmıştır. Bu kapsamda ülkenin kalkınmasında, ekonomik büyümesinde, refah düzeyinin artmasında önemli rol oynayan turizm sektörünü geliştirmek ve daha fazla potansiyel Rus turisti ağırlayabilmek hedeflenmelidir. Dolayısıyla söz konusu Rus turist potansiyelini arttırabilmek için öncelikle iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmaması önem arz etmektedir. Çünkü tarihsel süreç içinde her iki devletin çıkarlarının ters düştüğü her noktada çatışma içine girdiği, bu çatışmalarda birbirlerine büyük kayıplar verdiği bilinmektedir. Türkiye, daha fazla Rus turisti ülkeye çekebilmek için; deniz-kum-güneşten farklı alternatif turizm etkinliklerinin düzenlemesi, paket turların içerisinde turistlerin farklı deneyimler yaşayabileceği turistik ürünlerin bulundurulması, ülkenin güvensiz ülke imajının silinmesi, iki ülke arasında turizm anlaşmalarının (vize kolaylığı, charter dışında uçuşların artması vb.) yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akarcalı, S. (2015). Tüm Yönleriyle Sağlık Turizmi / Rusya Federasyonu Ülke Raporu. SATURK yayını.
- Akın, A., (2017). Akdeniz Ülkelerinde Turizm Potansiyellerinin ve Gelirlerinin Makroekonomi Üzerindeki Etkileri. Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Akın, A., Akın, A. ve Şimşek, M.Y., (2012). Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(7), 63-81.
- Aydınbaş, G., (2018). Uluslararası Siyasi Krizler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye-Rusya Uçak Krizi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Başaran, A., (2004). Devalüasyonların Yurt Dışından Turizm Talebine Tesiri Çerçevesinde, Şubat 2001 Devalüasyonunun Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebine Etkisi. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, 15-16 Nisan.
- Değirmencioğlu, A.Ö. ve Ahipaşaoğlu, H.S., (2011). *Anadolu'da Turizm Rehberliği Temel Bilgileri* (6. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özdal, H., Özertem, H.S., Has, K. ve Demirtepe, M.T., (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (Usak), Usak Yayınları.
- Shoyunchap, O., (2008). Rusya Türkiye Turizm Ekonomisi İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taysumov, D. (2010). Türkiye Rusya Arasında Tatil Turizmi: Rus Turistlerin Türkiye'yi Tercih Etme Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İnternet Kaynakları:

- <https://www.ticaret.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.09.2018)
- <https://www.russiatourism.ru/contents/statistika/> (Erişim Tarihi: 20.09.2018)
- <http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/59089,rusyapazarraporu2018pdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 20.09.2018)
- <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ru> Erişim Tarihi: 15.10.2018)
- <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation> Erişim Tarihi: 15.09.2018)
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2018)

TÜRK VE YUNAN TURİZM SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Adnan AKIN
Aliye AKIN
Ayşe ERKMEN

Giriş

Turizm, ülkelerin ekonomik sıkıntılar yaşadığı dönemlerde büyük bir döviz girdisi sağlayarak, cari açıklarının ve işsizliğin azaltılmasında önemli rol oynamakla birlikte ülkelerin ekonomik kalkınmasına da destek olmaktadır. Aynı zamanda turizm sektörünün emek-yoğun bir özelliğe sahip olması ülkelerde işsizliğin azaltılmasına da yardımcı olmaktadır (Akın, Akın ve Şimşek, 2012: 63).

Günümüzde sanayileşmenin, kentleşme hareketlerinin ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte oluşan yoğun, monoton ve sıkıcı kent yaşamı insanlar üzerinde birçok açıdan (ekonomik, sosyal, psikolojik vb.) olumsuz ve büyük baskılar oluşturmaktadır. Bu durum insanları farklı yerler görmek, değişik kültürler tanımak, yerel lezzetler tatmak, iş-şehir stresinden kurtulmak vb. gibi amaçlarla seyahat etmeye başka bir ifadeyle turizm faaliyetlerine katılmaya yöneltmektedir (Çiftçi ve Sandal, 2015: 566-567). Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerinden de izlenebildiği üzere uluslararası anlamda dünya turizm faaliyetlerine katılanların sayısı her geçen yıl artış göstermektedir. Uluslararası turizm hareketliliği yoğun olarak Avrupa Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi'ne doğru gerçekleşmektedir (UNWTO, <https://www.e-unwto.org/>).

Turizm, özellikle önemli turistik destinasyonlara sahip, turizm potansiyeli bulunan ve hizmet sektörü ağırlıklı ekonomilerde ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Bu durum söz konusu özelliklere sahip ülkeler arasında turizm sektöründen daha fazla pay alabilmek amacıyla rekabete neden olmaktadır. Dolayısıyla rekabette üstünlük sağlayabilmek adına ülkelerin turizm açısından üstün ve zayıf yönlerini, tehdit ve fırsatlarını tespit etmeleri, bu yönde ilerlemeleri önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmada Akdeniz Bölgesi'nde yer alan birbirine rakip önemli turistik değerlere sahip Türkiye ve Yunanistan'ın turizm sektörü açısından SWOT analizi yapılmıştır. Bu çalışma Akdeniz'e komşu olan iki ülkenin turizmdeki gelişimini incelemek (fırsat, tehdit, üstünlük ve zayıflık) ve Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü arttırabilmesi adına geleceğe yönelik öngörülerde bulunulmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma ile birlikte turizm sektörünün her iki ülke ekonomisi için önemi vurgulanarak katkıları ortaya konulmuştur.

Bulgular

Balkan yarımadasında yer alan Yunanistan, Antik Yunan, Roma ve Osmanlı gibi değişik medeniyetleri yüzyıllarca bünyesinde barındırdığından turizm açısından önemli tarihi ve kültürel değerlere sahiptir. Söz konusu medeniyetlerin miras bıraktığı çeşitli şehirler, kiliseler, camiler, antik şehirler, müzeler gibi değişik özellikteki tarihi yapılarının varlığı sebebiyle, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa kıtasında yer alan ülkeler tarafından önemli bir destinasyon olarak görülmektedir (Sarı, 2017: 2). Yunanistan 11 milyon nüfusu ile yaklaşık 250 milyar dolarlık GSYH'ye sahip bir Avrupa Birliği üyesi ülkedir. Hizmet sektörü ağırlıklı bir ekonomiye sahip olan ve bulunduğu coğrafyanın sağladığı imkânları en iyi şekilde değerlendirmeye çalışan Yunanistan, doğal güzelliklerin, deniz, kum, güneş turizminin en elverişli olduğu alanlara sahiptir. Ege üzerinde yer alan 2000'e yakın adası ile önemli bir turistik destinasyondur. Bu doğrultuda turistlere çok çeşitli turistik ürün fırsatı sunan Yunanistan 2000 yılından sonra sektöre yönelik yatırımlarını da arttırmıştır. Aşağıdaki tablo 1'de Yunanistan'ın bazı önemli turizm merkezleri ve bu merkezlerde gerçekleştirilen turizm faaliyetleri gösterilmektedir.

Tablo 1: Yunanistan'ın Önemli Turizm Destinasyonları
Turistik Yerler İlgili Alanları

<i>Atina</i>	İlkçağ, Athena, Müze, Tiyatro, Tapınak
<i>Selanik</i>	Aristoteles, Kilise, Müze, Alışveriş, Büyük İskender
<i>Rodos</i>	Plaj, Gündüz Kelebeği, Su Parkı, İlk Çağ, Rüzgâr Sörfü
<i>İstanköy</i>	Plaj, Gündüz Kelebeği, Su Parkı, İlk Çağ, Rüzgâr Sörfü
<i>Santorini</i>	Yanardağ, Plaj, Yelken, Şarap, Kilise
<i>Korfu</i>	Plaj, yelken, Su Parkı, Saray, Manastır
<i>Mikonos</i>	Plaj, Pelikan, Yelken, Kilise, Manastır
<i>Zakintos</i>	Plaj, Kaplumbağa, Su Parkı, Mağara, Sini Kaplumbağası
<i>Sisam</i>	Plaj, Şarap, Yelken, Manastır, Rüzgâr Sörfü
<i>Kandiye</i>	Müze, Alışveriş, Plaj, Pazar, Kilise
<i>Hanya</i>	Plaj, Alışveriş, Manastır, Deniz Feneri, Müze
<i>Samaria Geçidi</i>	Kanyon, Doğa Yürüyüşü, Yürüme, Park
<i>Parga</i>	Plaj, Kale, Nehir, Manastır, Kilise
<i>Olimpiya</i>	Zeus, Antik Yunan, Arkeolojik Sit, Tapınak, Müze
<i>Milos</i>	Plaj, Yanardağ, Yelken, Liman, Rüzgâr Sörfü

Kaynak: Boniface ve Cooper, 2005:148.

Tablo 1'de görüldüğü üzere Yunanistan başta Selanik, Atina ve Olimpiya olmak üzere kültür turizmi ağırlıklı olmakla birlikte birçok doğal turizm kaynaklarına da sahiptir. Bölgede yer alan dağlar, göller, nehirler ve kanyonlar gibi doğal oluşumların bulunduğu alanlarda kuş gözlemciliği, kayak, mağara turizmi, su sporları, dağ tırmanışları, doğa yürüyüşleri, vb. birçok turistik faaliyet yapılabilmektedir. Yunanistan'ın en çok turist çeken bölgesi olan Ege adaları ve Girit deniz, kum, güneş turizmi üzerine kurulu alanlardır. Haziran ile Eylül dönemleri arasında yoğun turist çeken adalarda, çoğunluğu iki ve üç yıldızlı olmak üzere çok sayıda konaklama işletmesi faaliyet göstermektedir. Rodos, Girit, İstanköy, Santorini, Sisam gibi destinasyonlar yabancı turistler tarafından tercih edilen ve Yunanistan'ın ada turizminde önemli rol oynayan merkezler olarak kabul edilmektedir (Sarı, 2017: 156).

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye; Avrupa ve Asya kıtasında toprağı bulunan bir Akdeniz ülkesi olup; Doğu Trakya Bölümü'nde Yunanistan ile sınır komşusudur (Turna, 2013: 119). Türkiye yaklaşık 81 milyon nüfusu ve 1200 milyar dolarlık GSYH'si ile Avrupa'nın 7'inci büyük ekonomisine sahip bir Akdeniz ülkesidir. Türkiye jeopolitik konumu, geçmiş yıllarda birçok

farklı kültüre başkentlik yapmış olması, medeniyetler beşiği olarak ön plana çıkması, bununla birlikte temiz plajlara, koylara sahip olması ve dört mevsimin bir arada yaşanması gibi özellikler nedeniyle yabancı turistler tarafından tercih edilen önemli bir destinasyondur (Örnek ve Akın, 2017: 350). 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, dünya ekonomisinde hızla büyüyen en büyük sektörlerden biri olan turizm, Türkiye ekonomisi açısından da önem arz etmektedir. Türkiye, sahip olduğu coğrafya ve tarihsel zenginlikleri nedeniyle, kıyı turizmi ile birlikte sağlık, kültür, inanç, spor mağara, avcılık, yayla ve kongre turizmi gibi alanlarda da güçlü bir altyapıya sahip bir ülkedir. Nitekim Türkiye, dünyanın ilk 10 turizm destinasyonu arasında yer almaktadır (Akın, 2017: 147).

Türkiye'nin en büyük ikinci endüstrisi olan turizm, ülkenin gelişmesinde ve kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Dünyada turizm sektöründe izlenen hızlı büyüme eğilimi, Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan itibaren büyük bir gelişme göstererek ülkenin kalkınmasında rol oynayan öncül sektörlerden biri haline geldiği görülmektedir. 1983 yılı Türk turizmi için canlanma döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1980 döneminden günümüze kadar olan süreçte ise Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan turizm hem turist sayısı hem de turizm gelirleri açısından önemli sayılabilecek artışlar gerçekleştirmektedir (Hepaktan ve Çınar, 2010: 140). Bu kapsamda tablo 2'de Türkiye'nin önemli turizm kaynakları gösterilmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin Önemli Turizm Kaynakları

<i>Yapısal Özelliğe Bağlı Doğal Turistik Kaynaklar</i>	<i>Suya Bağlı Doğal Turistik Kaynaklar</i>	<i>Korunan Alanlar ile İlgili Turistik Kaynaklar</i>	<i>Tarihi Değerler</i>
Peribacaları ve Travertenler	Şifalı Sular	Milli Parklar	Höyükler (Eski yerleşim Yerleri)
Mağaralar	Termal Kaynaklar	UNESCO Dünya Miras Listesinde Bulunan Varlıklar	Antik Şehirler
Dağlar	Çağlayanlar /Şelaleler		Ünlü Camiler/Medreseler
Yaylalar	Göller		Çeşmeler
	Akarsular		Saraylar
	Denizler ve Plajlar		Anıtlar
	Obruklar		Müzeler

Kaynak: Doğanay ve Zaman, 2013: 1-2.

Yunanistan ve Türkiye gerek geleneksel gerekse coğrafi bakımdan benzerlik taşıyan komşu ülkelerdir. Ancak turizm gelirleri açısından küresel pazardan pay almaya çalışan bu iki aktör, aynı zamanda Akdeniz'de birbirlerinin rakibidir. 2017 yılı itibariyle en çok turist çeken ülkeler içerisinde Türkiye 6. Yunanistan ise 17. sıradadır. Turizm sektöründe en çok kazanan ülkeler içerisinde ise Türkiye 12. Yunanistan ise 23. sırada yer almaktadır. 2017 yılı verilerine göre, Türkiye'yi bir yıl

içinde yaklaşık 38.6 milyon turist ziyaret etmiş iken, aynı yıl Yunanistan'a 27.1 milyon turist gelmiştir. Söz konusu dönemde Türkiye yaklaşık 26 milyar dolar Yunanistan ise 17.5 milyar dolar turizm geliri sağlamıştır. Bu veriler ışığında Türkiye ve Yunanistan'ın turizm sektörüne yönelik SWOT analizi aşağıda yer almaktadır. Bu kapsamda birbirinin rakibi olan iki ülkenin turizm sektörü açısından fırsatları, tehditleri, güçlü ve zayıf yönleri ortaya konularak çalışmanın bulguları oluşturulmuştur. İki ülkeye ait söz konusu bulgular çalışmanın sonuç bölümünde karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Türkiye'nin güçlü yönleri (strengths) aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Tavmergen, 2002: 114; Soyak, 2016: 58; DPT, 2016: 13):

- Akdeniz iklimi sayesinde dört mevsim turizm imkanı,
- Doğal kaynak çeşitliliği,
- Zengin tarih ve kültürel değerler,
- Geleneksel lezzetler, gastronomik ürün çeşitliliği,
- Son 10 yılda ülkenin önemli destinasyonlar arasına girmesi ve ülkeye yönelik talebin artması,
- Coğrafi konum nedeniyle ana pazarlara olan yakınlık,
- Uzak pazarlar için henüz keşfedilmemiş bir destinasyon olması,
- İç turizmdeki hareketlenme,
- Alternatif turizm faaliyetlerinin uygulanabilmesine olanak sağlayan coğrafi ve doğal yapının bulunması,

Yunanistan'ın güçlü yönleri (strengths) aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Buhalis, 2000: 5-22; Boniface ve Cooper, 2005:148-151):

- Doğal çekicilikler, tarihi, kültürel varlıklar,
- Avrupa Birliği üyesi olması,
- Deniz-kum-güneş turizmine yönelik kaynakların varlığı,
- Küçük aile işletmelerinin çok sayıda olması,
- Sayıları iki bini aşan Yunan Adaları,
- Misafirperverliği, yöresel yemeklerin çeşitliliği,
- Geçmişten bu yana çok sayıda uluslar arası organizasyonlara ev sahipliği yapması,

Türkiye'nin zayıf yönleri (weaknesses) aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Tavmergen, 2002: 114; Soyak, 2016: 58; DPT, 2016: 13):

- Altyapının, hizmet kalitesinin yetersizliği
- Turist sağlığı ve güvenliği konusundaki yetersizlikler
- Nitelikli işgücü eksikliği
- Uluslararası tanıtım ve pazarlama çalışmalarındaki eksiklikler,
- Doğal turistik varlıkların zamanla tahrip olması
- Turizm konusundaki otoritelerin koordinasyon ve iletişim eksikliği
- Deniz-kum-güneşten oluşan kitle turizmine odaklanmış bir yapı,
- Fiyat ve kalite arasındaki uyumsuzluk
- Türkiye ekonomisinin yıllar boyu süre gelen olumsuz ekonomik göstergeleri (enflasyon, işsizlik, büyüme vb.)

Yunanistan'ın zayıf yönleri (weaknesses) aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Buhalis, 2000: 5-22; Boniface ve Cooper, 2005:148-151):

- Küçük aile işletmelerinin tanıtım ve pazarlama açısından eksiklikleri,
- Turizmden sorumlu çok sayıda kurumun bulunması

- Turizm otoriteleri arasındaki iletişim ve koordinasyon eksikliği,
- Turizm eğitimine yeteri kadar önem verilmemesi,
- Altyapı yetersizliği ve niteliksiz turizm işletmelerinin sayısının fazla olması,

Türkiye'nin fırsatları (opportunities) aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Soyak, 2016: 58; DPT, 2016: 15-16; Klein, 2001: 2-3; Tanyeri ve Pınar, 2006: 1335):

- Eğitim düzeyi yüksek, deneyimli turistlerin sayısının artması
- Türkiye'nin avantajlı olduğu doğa, kültür, tarih turizmüne yönelik ilginin artması,
- Doğu Akdeniz Bölgesinin çekiciliğinin artması
- Uluslararasılaşma süresince Avrasya Bölgesi'nin giderek önem kazanması
- Rakiplerine göre nitelikli tesislerin varlığı

Yunanistan'ın fırsatları (opportunities) aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Buhalis, 2000: 5-22; Boniface ve Cooper, 2005:148-151):

- Avrupa Birliği tarafından ulaştırma, kırsal kalkınma, çevre iyileştirme vb. konularda verilen teşvikler,
- Avrupa Birliği ülkeleri arasında vizesiz seyahatlerin bulunması,
- Uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapmasında dolaylı tanınan, bilinen, olumlu imaja sahip bir ülke olması,
- Yunanistan'da mavi (deniz) ve beyaz (adalar) turizm kaynaklarının yanı sıra yeşil (ekolojik kamp) turizmin de gelişmesi

Türkiye'nin tehditleri (threats) aşağıdaki şekilde sıralanabilir (DPT, 2016: 15-16; Klein, 2001: 2-3; Tanyeri ve Pınar, 2006: 1335):

- Ülkenin jeopolitik konumundan kaynaklanan dış tehditler,
- Bazı bölgelerde güvenlik sorunlarının devam etmesi,
- Ülkede oluşan birtakım olumsuzlukların uluslararası medyadaki abartılarak yayınlanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumsuz imaj,
- Komşu ülkelerde yaşanan savaş, terör, siyasi gerginlikler,
- Ağır fiyat rekabeti,
- Rakiplerin artması,
- Küresel ısınma ve iklim değişikliği, gemilerin atıkları nedeniyle açık denizin kirlenmesi,
- Kıyı bölgelerinde yoğun kullanım nedeniyle kıyı turizminin zarar görmesi,
- AB üyesi rakip ülkelere birlikten sağlanan teşviklerin artması sonucu rekabet güçlerini arttırmaları,

Sonuç ve Öneriler

Yapılan literatür taraması sonucunda Türk-Yunan turizm sektörüne yönelik bir SWOT analizi çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan'ın turizm sektörü açısından fırsatları, tehditleri ve zayıf, üstün yönleri ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin turistik kaynaklarının Yunanistan'dan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buna göre elde edilen istatistikler doğrultusunda turizm geliri ve ziyaretçi sayısı bakımından da Türkiye'nin daha ileride olduğu belirlenmiştir. Ancak Yunanistan'ın bir Avrupa Birliği ülkesi olmasından dolayı turizm faaliyetlerini etkinleştirme açısından Türkiye'den çok daha fazla avantajlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Özellikle birliğe üye ülkeler arasında sınırların kaldırılması ülkeye gelen ziyaretçi sayısında önemli artışlar sağlamıştır. Çalışmada turizm sektörü açısından Türkiye'nin zayıf yönlerinin ve olası tehditlerinin Yunanistan'dan daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'nin sahip olduğu turistik kaynakları, fırsatları daha etkili kullanabilmesi, olası tehditleri bertaraf etmesi ve zayıf yönlerini güçlendirebilmesi amacıyla çeşitli öneriler getirilmiştir.

- Turizmin ülke ekonomisine olan katkısının arttırabilmesi ve sürdürülebilmesi için, ülkemizin sahip olduğu turistik kaynakların küresel anlamda tanıtılması gerekmektedir. Bu doğrultuda özellikle turizmle ilgili kamu otoritelerinin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri için gerekli bütçeyi ayırmaları önem arz etmektedir.
- Son zamanlarda uluslararası organizasyonlarla Türkiye adını duyurmaya çalışsa da bu tür organizasyonlara katılmak ve ev sahipliği yapmak için devlet tarafından gerekli adımlar atılmalıdır.
- Türkiye'nin ucuz ülke imajının kaldırılabilmesi amacıyla turizm tesislerinin doğru kalite-fiyat politikası uygulaması gerekmektedir.
- Turizm sektörünün ülke ekonomisine ciddi anlamda katkı sağladığı açıktır. Bu kapsamda sektörle ilgili gerekli teşvik, desteklerle yeni projeler geliştirilmeli ve sektörün önündeki engelleri kaldırmaya dönük yapısal önlemler alınmalıdır.
- Ülke içinde oluşan olumsuzlukların (terör, patlama, iç karışıklık, siyasi gerginlik vb.) dış basında çarpıtılarak dünya kamuoyuna yansıtılmasının önüne geçilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.
- Ülkenin turizm gelirlerini arttırabilmesi için gelir seviyesi yüksek turizm grubuna yönelik özellikle otel dışı faaliyetleri de içeren paketler hazırlanarak sunulması gerekmektedir. Bu kapsamda seyahat acenteleri, oteller ve turizm bölgesinde faaliyet gösteren esnaflar ve turizm örgütleri birlikte hareket ederek farklı turistik ürünler içeren paketler hazırlamalıdır.
- Spor (yamaç paraşütü, su altı dalış, kayak, golf) turizmi, mağara turizmi, akarsu turizmi, av turizmi, hava sporları turizmi, inanç turizmi, kuş gözlemciliği, sağlık ve termal turizmi, yayla turizmi ve yat turizmi gibi birçok alternatif turizm faaliyetlerine yönelik organizasyonların düzenlenmesi gerekmektedir. Alternatif turizm faaliyetleri ile turistlerin hem farklı deneyimler yaşaması hem de daha fazla harcama yapmaları sağlanabilecektir.
- Ülkede turizmden sorumlu yetkili kuruluşların özellikle ülkenin güvenirliliğine yönelik düzenlemelere başvurması gerekmektedir. Ülkede oluşan birtakım terör, eylem vb. olayların dünyanın birçok ülkesinde karşılaşılabileceği bilinci

İfade edilen önerilerin gerçekleştirilmesi durumunda Türkiye'nin turizmden elde edeceği kazanımların rakiplerine oranla artabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akın, A., (2017). Akdeniz Ülkelerinde Turizm Potansiyellerinin ve Gelirlerinin Makroekonomi Üzerindeki Etkileri. Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Akın, A., Akın, A. ve Şimşek, M.Y., (2012). Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(7), 63-81.
- Boniface B. and Cooper, C., (2005). *Worldwide Destinations Casebook the Geography of Travel and Tourism*. Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Buhalis, D., (2000). Athens. *City Reports*, 4, 5-22.
- Çiftçi, R. ve Sandal, E.K. (2015). Akdeniz Ülkelerinde Turizm ve Gelişimi. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi*. 21-23 Mayıs, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Doğanay, H. ve Zaman, S., (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Turizm Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.
- Hepaktan, C. E. ve Çınar, S., (2010). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 8(2), 135-154.

- Klein, R., (2001). Public Policies and Cultural Tourism –EU Activities- The 1st Conference on Cultural Tourism: Economy and Values in the XXI Century, 29-31 March, Barcelona.
- Örnek, İ. ve Akin, A., (2017). Turizmin İstihdam Üzerindeki Etkisini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(40), 344-356.
- Sarı, H.İ., (2017). Yunanistan Ekonomisinde Turizmin Yeri ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Soyak, M., (2016). Türk Turizm Sektörünün Yapısal Analizi ve Swot Matrisine Dayalı Sektörel Stratejiler. *The Journal of Marmara Social Research*, 10, 47-71.
- Tanyeri, M. ve Pınar I., (2006). Tourism as a Cultural Bridge Connecting Turkey & EU. Turk – Kazakh International Tourism Conference 20–26 November, Alanya.
- Tavmergen, İ.P., (2002). *Turizm Sektöründe Kalite Yönetimi* (1. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Turna, G.B., (2013). Ürün-Ülke İmajı ve Turizm Destinasyon İmajının Uluslararası Tüketici Davranışına Etkisi: Türkiye, İspanya, Almanya, İsveç Ve Hollanda'nın Ülke İmajlarının Karşılaştırmalı Analizi. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- UNWTO, <https://www.e-unwto.org/> (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

SAĞLIKLI YAŞAMDA DOĞAL BİR WELLNESS TRENDİ: ORMAN BANYOSU

A NATURAL WELLNESS TREND FOR HEALTHY LIFE:

FOREST BATHING

Mehmet Han ERGÜVEN

GİRİŞ

“Shinrin Yoku (Forest Bathing), Japonya’dan gelen wellness trendi” şeklinde başlayan bir yazıda; doğada geçirilen zamanın stresi azalttığı, hatta kanserle savaşmada yardımcı olabileceğinin araştırmacılar tarafından ortaya konulduğu belirtilmektedir. Orman banyosu anlamına gelen Forest Bathing sihirli bir sözcük şeklinde de algılanmaktadır (travelcircus.de, 2018). Orman banyosu denildiğinde ilk etapta ormanda bir banyo yapmak gibi bir anlam akla gelse de aslında ormanda bilinçli bir yürüyüş yapmak, ağaçların gücünün etkisini hissetmek ve algılamak kast edilmektedir; buna orman yürüyüşü de denilebilir (Ergüven, 2016). Teufel’a (2017) göre 2016 yılının bu yeni wellness trendi, ormanın iyileştirici gücünü kullanmaktadır. Orman banyosu yaparken, ormandaki sesler, kokular ve renkler bilinçli olarak algılanmaktadır. Bir orman banyosu için koku, ses ve renkler dışında çok fazla şeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Örneğin sakinleşmek için ormanda çıplak ayakla yavaşça yürümek ve derin nefes almak yeterlidir. Orman havasının tansiyonu düşürdüğü bilimsel olarak kanıtlanmakla birlikte, ormanda uzun süre kalmanın oksijen alımını ve bazı bağışıklık hücrelerinin sayısını artırdığı kanıtlanmıştır (Teufel 2017). Orman banyosu, çevreyi bilinçli olarak algılamayı da ifade etmektedir. Bu basit bir hareket gibi değerlendirilse de hava kirliliğinin giderek arttığı özellikle büyük şehirlerde yaşayan insanlar için ormanlar, dinlenme alanı olarak büyük bir gereksinimi karşılamaktadır. Bu çalışmanın amacı; orman banyosu konusundaki alanyazın ve uygulamaların araştırılarak dünyadaki mevcut durumun ortaya konulması, Usedom Adası örneğinde yapılan çalışmaların somutlaştırılması ile Türkiye’nin özellikle Karadeniz sahillerindeki ormanlık kırsal kesimlerin gerek turizm (akademik ve özel sektör) gerekse toplum sağlığı açısından değerlendirilebileceğinin belirlenmesi ve böylece turizmi tüm yıla yayabilmek için bir isim ve içerik oluşturulmasıdır. Bununla beraber orman civarında yaşayan yerel halkın buralarda istihdam edilmesi ile onların yaşadıkları yerde kalarak katma değer oluşturmalarını ve yaşadıkları doğal çevreyi korumalarını da sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, orman banyosunun sağlık bakımından yararlarına yüzeysel olarak değinilmiş olup asıl olarak orman banyosunun bir turistik ürün olarak değerlendirilmesi ve orman banyosu destinasyonlarının mevcut durumu üzerinde durulmuştur.

ALANYAZIN

1. Orman Banyosu

Orman banyosu hakkında alanyazın incelendiğinde çalışmaların daha çok orman banyosunun sağlığa olan etkileri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. “Orman terapi merkezi olursa: Wellness trendi orman banyosu” başlıklı bir makalede orman banyosunun Japonya’dan gelen modern bir wellness trendi olduğu belirtilmekte ve bu terapi yönteminin Almanya’da da giderek çekici hale geldiği vurgulanmaktadır. Araştırmalara göre; ormanda yapılan bir yürüyüş insanı sakinleştirmekte ve sadece beş dakika sonra, stres hormonları önemli ölçüde düşmektedir. Dünyanın en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri olan Japonya’da, ormanlar, yüzyıllardır insanların olumlu duygular hissetmelerini ve rahatlamalarını sağlamaktadır (paradisi.de, 2018). Park vd. (2009) “Shinrin-yoku'nun fizyolojik etkileri (orman atmosferinde veya orman banyosunda): Japonya'daki 24 ormandaki saha deneylerinden elde edilen kanıtlar” başlıklı çalışmalarında, orman banyosunu bilimsel olarak araştırmış ve orman banyosunun sağlık üzerindeki etkilerini ortaya koymuşlardır. Li (2009) ise çalışmasında orman banyosu gezilerinin insanın bağışıklık sistemi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Li, orman banyosunun, bir ormana yapılan kısa, keyifli bir ziyaret olduğunu ve doğal bir aromaterapi şeklinde kabul edildiğini belirtmektedir. Lee vd. (2011) “Orman banyosunun genç Japon erkekler üzerindeki fizyolojik ve psikolojik tepkilerine etkisi” üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Li vd. ise (2008) orman banyosunun, kadınlarda insani doğal öldürücü aktivitesini ve anti-kanser proteinlerinin sayısını artırdığını tespit etmiştir. Mao vd. (2012) orman banyosunun yaşlı insanlar üzerindeki terapötik etkisi üzerinde araştırmalar yürütmüşlerdir. Tsunetsugu vd. de (2009) orman banyosu konusunda yapılan akademik çalışmalara eğilmişler ve “Japonya'daki orman banyosu ile ilgili araştırmalardaki eğilimler (orman atmosferinde veya orman banyolarında)” başlıklı bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma, orman banyosunun bir araştırma konusu olarak da giderek popüler olduğunun bir işareti olarak kabul edebilir. Alanyazın tarama sürecinde, daha çok orman banyosunun anlamı ve popülerliği üzerinde durulduğu belirlenmiştir. Orman banyosu, henüz Türkiye için her ne kadar sihirli bir sözcük gibi algılsa da Coca Cola’nın 2013 yılında orman banyosunu web sayfasına taşıması, orman banyosunun bir trend olmaktan çıkıp halka indiğinin bir göstergesidir, denilebilir (Morse 2013). Akademik araştırmalar için yaygın kullanılan bir arama motorunda 03.11.2018 tarihinde “forest bathing” anahtar sözcüğü tarandığında, 0,05 saniyede 1.650 sonuç çıktığı görülmüştür (Google Scholar, 2018). Aynı şekilde Almanca orman banyosu anlamına gelen “Waldbaden” yazıldığında 0,17 saniyede sadece 70 sonuç çıkmaktadır. Yine Türkçe, akademik çalışmalar üzerine alanyazın taraması yapıldığında, henüz akademik anlamda bir bildiri ya da makaleye ulaşılammıştır. Ancak popüler moda ve sağlık web

sayfalarında orman banyosu ile ilgili bilgilere erişilebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışma Türkçe olarak hazırlanan ilk akademik yayın olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmaya başlarken orman banyosu kavramına yoğunlaşmayı planlamakla birlikte, Türkiye'nin özellikle Karadeniz kıyı şeridindeki orman + deniz şeklindeki coğrafi yapısının, Almanya'da 2016 yılında hayata geçirilen ve Avrupa'nın ilk ve sertifikalı orman banyosu destinasyonu olan Usedom Adası'ndaki Heringsdorf'a benzerliğinden dolayı bu destinasyon yakından araştırılmış ve buranın Türkiye'nin Karadeniz kıyı destinasyonları için bir model olabileceği noktasından hareket edilmiştir.

2. Orman Banyosunun Sağlık Üzerindeki Etkileri

Orman banyosu, 1982 yılında Japonya Tarım, Orman ve Balıkçılık Bakanlığı tarafından ortaya çıkartılmış ve Bakanlık, ormanda sıklıkla zaman geçirmenin, sağlıklı yaşam tarzının bir parçası olacağını vurgulamıştır (Park vd. 2009). Sağlıklı bir yaşam tarzını desteklemek ve stresi azaltmak için 1982 yılında ilk kez dile getirilen Orman Banyosu, Japonya'da tanınan bir rahatlama ve stres azaltma yöntemidir. Çok yenilikçi olmayan bu Japon gevşeme yönteminin etkili olduğu kanıtlanmıştır. Temiz hava, egzersiz ve çevrenin bilinçli olarak algılanması, bedeni ve zihni rahatlatmaktadır. Japon kültürü ile bütünleşen orman banyosu, sadece insanların orman içinde yaptığı bir yürüyüş olmayıp yürüyüş esnasında sakin, rahat ve uyanık bir bilinç ile çevreyi algılamayı ve deneyimlemeyi içermektedir (paradisi.de, 2018). 1980'li yıllardan bu yana, orman banyosu çeşitli açılardan araştırılmıştır. Örneğin, doktorlar, çevre hekimleri, ekolojistler ve yabani hayat eğiticileri, ormanın insan üzerindeki iyileştirici etkisinin ve kansere karşı koruma sağlamanın nedenlerini araştırmaktadır. Bu araştırmalardan ilki, 1980 yılında hastane penceresinden görünen bir ağacın bile hastanın daha hızlı iyileşmesini sağladığını ispatlayan İsveçli doktor Roger Ulrich'tir. Bu sonuç "Science" bilim dergisinde yayınlanmış ve diğer araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Avusturyalı biyolog Clemens Arvay de yoğun olarak şifa kaynağı ormanı araştırmış ve bu konu üzerine "Biyofil Etkisi" adlı kitabını yayımlamıştır (Raschke-Maas, 2017). Orman banyosunun sağlık üzerindeki etkisini ise Arvay şu şekilde açıklamaktadır:

"Ormanda, bitkiler birbirleriyle iletişim kurarlar. Terpen denilen kimyasal bileşikleri serbest olarak havaya bırakırlar. Böylece, kendilerini korumak için bağışıklık sistemini güçlendiren diğer saldırganları veya zararlı bitkileri uyarırlar."

Bilimsel olarak, 2017 yılına gelindiğinde yaklaşık 40.000 "bitki dili sözcüğü" deşifre edilmiştir. İnsanlar da ormada yürürken bu sinyalleri almakta ve bağışıklık sistemi aktif hale gelerek bu

sinyallere tepki vermektedir. Bu bilgiler de Nippon Tıp Okulu (Nippon Medical School) araştırmacılarına aittir (Raschke-Maas, 2017). Okulun ortaya koyduğu araştırma sonuçlarından bir diğeri ise bağışıklık sisteminin uyarılması sonucu daha çok katil hücreler şeklinde de bilinen akyuvarların oluştuğudur. Bir orman yürüyüşünün ardından kandaki akyuvarların sayısı yaklaşık %50 oranında artmaktadır. Akyuvarlar orman yürüyüşünden sonra da uzun süre aktif kalmakta ve sadece yabancı cisim mikroplarıyla değil, aynı zamanda vücudun kendi kanser hücreleriyle de savaşmaktadır. Bir mucize gibi görünen bu durum, Nippon Tıp Okulu tarafından istatistiksel olarak kanıtlanmıştır. Araştırmacılar, orman yakınında yaşayan insanların, diğelerine nazaran kanser hastalığına daha az yakalandıklarını ispatlamışlardır. Wöfle'e (2016) göre son on yılda bilim insanları ormanda zaman geçirmenin gevşetici ve stresi azaltıcı etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Orman yürüyüşü ile parasempatik sinirin yanı sıra nabız, tansiyon ve kortizol düzeyleri azalmaktadır. Kardiyovasküler sistem üzerindeki olumlu etkilere ek olarak, anti-aging proteinlerin ve kanser öldürücü hücrelerin üretimi de etkili bir şekilde artmaktadır. Morse (2013) Kyoto Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki araştırmacılar tarafından 2007 yılında yapılan bir araştırmada, orman ortamlarının, özellikle kronik stres yaşayanlarda akut duygulara göre avantajlı olduğunu keşfettiklerini belirtmektedir. Buna göre, orman banyosu, bir stres azaltma yöntemi olarak kullanılabilir ve orman ortamları, terapötik alanlar olarak görülebilir. Yine 2004-2006 yılları arasında, Japonya Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Bakanlığı ormanların insan sağlığı üzerindeki tedavi edici etkilerini incelemiş ve doğada yürümenin birçok potansiyel faydasını tespit etmiştir. Bilim insanları bunu, insan ve doğa arasındaki etkileşim anlamına gelen "biyofil etkisi" olarak adlandırmaktadır (Raschke-Maas, 2016). Özetle, doğada bulunmak, strese karşı dayanıklılığı artırmaktadır. Ağaçlar da ruhsal durum üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Alanyazında incelenen çalışmaların tümünde, ağaçların altında kaldıktan sonra artan canlılık ve memnuniyet ile ilişkili olarak saldırganlık, anksiyete ve depresyonun azaldığına tespit edildiği görülmüştür. "Araştırmacılara göre," orman ortamları tedavi amaçlı manzaralar olarak düşünülebilir (Hoff, 2018). Bu durumun tersi düşünüldüğünde ise insan ve doğa arasındaki yabancılaşma, sağlık sorunlarının artmasının nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıp doktorları bu bağlamda "doğa eksikliği sendromu"ndan bahsetmektedir.

İnsan, çok yönlü alıcılara sahip bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bir başka deyişle insan, tüm duyuları ile hissetmektedir. Böyle bir yaşam tarzının yokluğunda, bunun sağlık üzerinde olumsuz etkileri kaçınılmazdır ve bu durumda şikâyetler ve hastalıklar baş gösterebilmektedir. Bununla birlikte, ormanda daha uzun süre kalmak sağlığı teşvik eden ve hatta bazen iyileştirici etkiye sahip bir potansiyel barındırmaktadır. Bu şekilde, orman insanlara duyularını uyarma, olumlu teşvik etme

ve rahatlama fırsatı vermektedir (paradisi.de, 2018). Orman banyosu süresince insan doğayla tekrar yakınlaşır. Kendisini dengesiz ve gergin hisseden bir kişinin mutlaka maraton koşması ya da spor salonuna girmesi gerekmektedir. Yakınlardaki bir ormanda yapılan bilinçli bir yürüyüş, bireyin kendini daha iyi hissetmesine yardımcı olabilmektedir. Japon araştırmacılar, kentin gürültüsünü ve stresini geride bırakarak doğada geçirilen bir orman banyosunun sağlığı artırıcı bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna ek olarak, son yıllarda yapılan çalışmalar, orman banyosunun bağışıklık sisteminin güçlendirilmesine de katkıda bulunduğunu ve böylelikle beyaz kan hücrelerinin üretiminin uyarılmasından dolayı kanserle savaşmak için kullanıldığını göstermiştir. Doğa ile temas etmek, fiziksel, duygusal ve zihinsel esenliği arttıran olumlu etkileri tetiklemektedir (travelcircus.de, 2018). Buradaki önemli etken, bitkilerin salgıladığı ve onları çürüme ve böceklere karşı koruyan Phytoncide adı verilen ahşap özü maddesidir. Bu madde, ağaçlarda, bitkilerde ve bazı meyve ve sebze çeşitlerinde bulunmaktadır. Ormanda geçirilen zamanda solunan havanın içerisinde vücudun bağışıklık sistemini güçlendiren bu madde de teneffüs edilmektedir (Hoff, 2018).

3. Orman Banyosu Destinasyonları

"Orman banyosunun" yukarıda sayılan tüm etkileri bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Japonya'da orman tıbbı, üniversiteler ve kolejlerde öğretilen ve daha fazla araştırılan tanınmış bir bilim disiplini. Orman banyosu, hem Japonya'da hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) tanınan bir terapidir. Bu ülkelerin başında, AR-GE'lere çok para aktaran ve orman banyosunu desteklenen Japonya gelmektedir. Orman Banyosuna Japonya'da verilen önemin kanıtı olarak, devletin 2004 ve 2013 yılları arasında orman banyosunun fizyolojik ve psikolojik etkilerini incelemek için 4.000.000 dolar yatırım yapması gösterilebilir (Hoff, 2018; travelcircus.de, 2018). Japon Orman Tıp Derneği ve Uluslararası Doğa ve Orman Tıp Derneği (International Society of Nature and Forest Medicine – INFOM) hem Japonya hem de uluslararası alanda orman banyosuna verilen öneme işaret etmektedir (Morse, 2013). Orman terapilerinin Japonya'da sigorta kapsamında kabul edilmesi ve tıbbi sistemin bir parçası olarak görülmesi bu önemin farklı bir göstergesidir (Bucher, 2017).

ABD'de Doğa ve Orman Terapisi Derneği (Association of Nature and Forest Therapy), ormanlara gruplarla girip katılımcılara rehberlik edecek özel rehberler eğitmiştir. Kendi ifadelerine göre, binden fazla stresli insana 270 rehber eşlik etmiştir. Diğer hizmetlerin yanı sıra, 2014'ten beri nefes egzersizleri ile desteklenen bilinçli yürüyüşe rehberler de eşlik etmektedir. ABD'de orman banyo kursları ve eğitimi sunan birçok kurum vardır. Aynı zamanda Kanada, İrlanda, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'da da orman banyosu konusunda çalışmalar yapıldığı tespit edilmektedir. Almanya,

Avusturya ve İsviçre’de bu trend henüz fazla yaygın olmamakla birlikte (Bucher 2017) Uzak Doğu bilgeliğinin Almanca konuşulan coğrafyaya da ulaşarak sağlık turizminin içerisine dahil edilmeye başlandığı görülmektedir. Özellikle 2017-2018 döneminde ilk “Orman Banyosu Eğitmeni” meslek eğitiminin başlaması da Almanya’nın bu alana verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca, Rostock Üniversitesi'nde orman terapistleri için sertifikalı bir eğitim kursu geliştirilmektedir. Almanya’nın Usedom Adası’nda devlet onaylı, Avrupa’nın ilk ve tek sertifikalı Şifa Ormanının bulunması, hem bu çalışmalara verilen önemin hem de bu çalışmaların henüz başında olunduğunun birer göstergesidir. Yine, orman banyosuna artan ilginin turizm sektörüne de yansımalarını, Almanya’da www.hotelfreund.de örneğinde görmek mümkündür. Buradan hareketle, “Orman banyosunun uygulandığı ülkeler; orman banyosunun aynı zamanda uygulandığı destinasyonlardır.” şeklinde bir hipotez ortaya atılabilir (Arvay, aktaran Raschke-Maas, 2017). Bucher (2017) ormanın bir terapist olarak görülmesi ile birlikte, insanların çevreye olan duyarlılığının daha da artabileceğini ve bunun da doğanın yararına olabileceğini düşünmektedir.

4. Avrupa’nın İlk ve Sertifikalı Orman Banyosu Destinasyonu: Usedom – Heringsdorf

Almanya’nın Usedom Adası’ndaki Heringsdorf’ta 2016 yılından beri, çam ve kayın ağaçlarından oluşan terapi istasyonları, tırmanma parkurları, sessizlik alanları ve bol miktarda hafif deniz iklimi ile Avrupa’nın ilk “doğa ve sağlık stüdyosu” olan 187 hektarlık bir kür ve şifa ormanı bulunmaktadır (kur-und-heilwald.de, 2018). Deniz ve orman havasının benzersiz kombinasyonundan kaynaklanan faydalı canlandırıcı iklim, kıyı ormanını eşsiz bir yerel doğal çözüm olarak tanımlamaktadır. Bu kombinasyon; solunum, deri ve kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, tükenmişlik, uykusuzluk ya da depresyon, yorgunluk gibi psikosomatik durumlar için özellikle etkilidir ve kardiyovasküler sistemi güçlendirmeye yardımcı olmaktadır. 187 hektarlık alanda, yakındaki deniz havası ile birlikte çam ağaçları ve kayın ağaçları insanların gevşemesini ve streslerini azaltmayı sağlamaktadır. Bununla birlikte, Almanya’da ormanların ve ağaçların olumlu etkileri de takdir edilmektedir. Ormandaki yoga sınıfları veya meditasyonların yanı sıra bu yönde verilen eğitimler de artmaktadır. Heringsdorf’daki Avrupa’nın sertifikalı ilk kür ve şifa ormanının 13-14 Eylül 2017 tarihlerinde açılışı ile birlikte Usedom, “Ormanın Sağlık Potansiyeli” konulu uluslararası bir kongreye eve sahipliği yapmıştır (Bernjus, 2018).

Bu destinasyon, Orman Sağlık Stüdyosu'nun iyileştirici orman arazileri ve yolları ile faydalı etkilerini desteklemektedir. Farklı zorluk seviyelerine sahip işaretlenmiş bir yol ağı, hareketi motive etmeye hizmet etmektedir. Çeşitli orman alanlarında, bütünsel esenliği teşvik eden özel fiziksel

veya meditasyon egzersizlerinin sunulduğu kür ve şifa ormanı, rehabilitasyon kliniklerinin yanı sıra kişisel sağlık bakımları ve refah için de kullanılabilir (kur-und-heilwald.de, 2018).

Heringsdorftaki tıbbi orman, kronik bronşitin yanı sıra diyabet veya obeziteden etkilenenler için tedavi seçenekleri sunmaktadır. Buna ek olarak, ortopedik ve psikosomatik hastalıklar için terapötik etkinin araştırılması önerilmektedir. Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletindeki orman terapistleri konuşlandırılarak daha fazla şifa ve SPA ormanları planlanmaktadır. Burada bahsi geçen orman banyosunu, eğlence amaçlı gidilen bir ormandan ayıran özellikler nedir? "Orman yıkanması" çeşitli hastalıkları nasıl etkiler? (Jahn ve Hinrichs, 2018) şeklindeki sorulara yanıt aranması gerekmektedir. Kür ve şifalı ormanı Usedom'daki tedavinin bütüncül iyileştirici etkilerinin aşağıda belirtilen rahatsızlıklara iyi geldiği belirtilmektedir:

- Astım, kronik bronşit,
- Kaşıntı, sedef hastalığı, atopik dermatit,
- Yorgunluk, uyku bozuklukları, tükenmişlik,
- Zayıf bağışıklık savunması,
- Zihinsel acı,
- Duyusal aşırı yük ve
- Ortopedik hastalıklar.

Her yaştan doğa severler, Baltık Denizi'ndeki SPA misafirleri, siyaset ve iş dünyasının stresli yöneticileri, orman terapisi veya meditasyon için ağaçların doğal iyileştirme gücünü kullanmaktadır. Özellikle hafif deniz iklimi ve sağlıklı orman havası kombinasyonu refah üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bu destinasyonda mükemmel bir şekilde geliştirilmiş yol ağı oluşturulmuştur. Örneğin, şiir yolu ünlü alıntılarla dikkat çekerken, sensor ve motor becerileri yolu harekete motive etmeye hizmet etmektedir. Usedom'un sertifikalı kür ve şifa ormanının bazı kesimleri bedensel engelli bireyler için de uygun bir şekilde düzenlenmiştir (usedom.de, 2018)

SONUÇ

Orman banyosunun, özellikle Almanca konuşulan ülkelerde yapılan alanyazın araştırmasında, sağlık turizmi içerisinde kabul edildiği görülmekle birlikte, orman banyosu konusunda daha çok tıp alanındaki bilim insanlarının çalışmaları anlaşılmıştır. Bu çalışmanın yazarı turizm ve sağlık turizmi alanında çalışmalar gerçekleştirdiği için, konuya sağlık turizmi açısından ve turizmin bölgeler arası dengeli kalkınmaya olumlu ekonomik katkısı özelliğinden yaklaşılarak araştırmayı yürütmüş ve

Türkiye'nin özellikle Karadeniz kıyı şeridindeki ormanlık alanlarda yaşayanlar için, Almanya ve ABD örneklerinde olduğu gibi yerli halkın alan kılavuzluğu eğitimi olarak ya da üniversitelerdeki Turizm Rehberliği bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin bu alanda uzmanlaşarak istihdam edilmesinin sağlanabileceği düşüncesini paylaşmaktadır. Orman banyosunun yaygınlaşması ile birlikte, iklim kürü olarak da sağlık turizminin daha geniş alanlara ulaşacağı düşünülmektedir. Orman banyosu ile artık ormanın sadece bir kulis olmadığı aynı zamanda bir terapi mekanına dönüştüğü kabul edilmektedir.

Japonlardaki örneklerden yola çıkıldığında özellikle İstanbul'a yakın mesafede bulunan Istranca (Yıldız) Dağlarındaki ormanların, bir orman banyosu için yeterli hale getirilebileceği söylenebilir. Istranca Dağları, Bulgaristan'dan İstanbul'a kadar Karadeniz kıyı şeridini takip eden 300 kilometrelik bir dağ zinciridir. Hâlihazırda burada alan kılavuzluğu eğitimi almış bir ekip de bulunduğundan, bunların eşliğinde ormanda doğa yürüyüşleri ve ileriki dönemlerde orman banyoları gerçekleştirilebilir. Tabi ki buradaki konsept sadece orman banyosu ile sınırlı kalırsa çok cılız olacağından, beslenme, sauna, aroma terapi gibi diğer hizmetlerle tamamlanabilir.

Orman banyosu alanında gelecekte yapılacak çalışmalara, konunun disiplinler arası olmasından ötürü turizm işletmeciliği alanındaki akademisyenler yanında tıpçılar, bitki bilimcileri gibi farklı alanlardan gelen akademisyen ve uzmanlar da dahil edilebilir.

KAYNAKÇA

Bernjus, A. (2018). Waldwege. <https://www.waldbaden.com/impressionen/>, [Erişim Tarihi: 02.11.2018].

Ergüven, M. H. (2016). 2016'nin Wellness Trendi: Orman Banyosu ve Istrancalar. <https://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=80699>, [Erişim Tarihi: 02.11.2018].

Hoff, S. J. (2018). Auftanken unter Bäumen – Forest Bathing. <https://www.ginkgo-magazin.de/2018/03/auftanken-unter-baeumen-forest-bathing/>, [Erişim Tarihi: 02.11.2018].

Jahn, T. ve Hinrichs, D. (2018). Europas erster Heilwald in Mecklenburg-Vorpommern. https://www.deutschlandfunk.de/mehr-als-ein-erholungsort-europas-erster-heilwald-in.1771.de.html?dram:article_id=424877, [Erişim Tarihi: 02.11.2018].

Lee, J., Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Ohira, T., Kagawa, T., & Miyazaki, Y. (2011). Effect of forest bathing on physiological and psychological responses in young Japanese male subjects. *Public health*, 125(2), 93-100.

Li, Q. (2010). Effect of forest bathing trips on human immune function. *Environmental health and preventive medicine*, 15(1), 9.

- Li, Q., Morimoto, K., Kobayashi, M., Inagaki, H., Katsumata, M., Hirata, Y., ... & Kawada, T. (2008). A forest bathing trip increases human natural killer activity and expression of anti-cancer proteins in female subjects. *J Biol Regul Homeost Agents*, 22(1), 45-55.
- Li, Q., Morimoto, K., Nakadai, A., Inagaki, H., Katsumata, M., Shimizu, T., ... & Kagawa, T. (2007). Forest bathing enhances human natural killer activity and expression of anti-cancer proteins. *International journal of immunopathology and pharmacology*, 20(2_suppl), 3-8.
- Mao, G. X., Cao, Y. B., Lan, X. G., He, Z. H., Chen, Z. M., Wang, Y. Z., ... & Yan, J. (2012). Therapeutic effect of forest bathing on human hypertension in the elderly. *Journal of Cardiology*, 60(6), 495-502.
- Morse, S. R. (2013): Shinrin-yoku: The Japanese Art of Forest Bathing. <https://www.coca-colacompany.com/stories/shinrin-yoku-the-japanese-art-of-forest-bathing>, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Kasetani, T., Kagawa, T., & Miyazaki, Y. (2010). The physiological effects of Shinrin-yoku (taking in the forest atmosphere or forest bathing): evidence from field experiments in 24 forests across Japan. *Environmental health and preventive medicine*, 15(1), 18.
- Raschke-Maas, K. (2016). Waldbaden ist das nee Spazierengehen. <https://www.mdr.de/wissen/waldbaden-gegen-krebs100.html>, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- Teufl, I. (2017). Neuer Wellness-Trend nützt die heilsame Kraft der Waldes, <https://kurier.at/wissen/wellnesstrend-forest-bathing-nuetzt-die-heilsame-kraft-der-waldes/280.219.066>, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- Tsunetsugu, Y., Park, B. J., & Miyazaki, Y. (2010). Trends in research related to “Shinrin-yoku”(taking in the forest atmosphere or forest bathing) in Japan. *Environmental health and preventive medicine*, 15(1), 27.
- Willenber, L. (2018). Die Heilkraft der Bäume – Neue Energie Tanken im Kur-Und Heilwald. <https://usedom.de/kur-und-heilwald-usedom-europas-erster-heilwald-in-heringsdorf>
- Wöfle, F. (2016). Waldluft macht gesund – über einen Trend, der sich nun auch in Deutschland dursetzt. <https://gesundheit-tourismus-blog.com/2016/10/13/wald-macht-gesund-ueber-einen-trend-der-sich-nun-auch-in-deutschland-durchsetzt/>, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- <https://www.travelcircus.de/urlaubsziele/wellnesstrend-forest-bathing/>, Forest Bathing – Wellnesstrend aus Japan, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- http://www.paradisi.de/Wellness/Kuren_und_Anwendungen/Wellnesstrends/Artikel/24676.php, Der Wald als Therapiezentrum: Wellnesstrend Forest Bathing, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- <https://www.kur-und-heilwald.de>, Willkommen in Europas erstem Kur- & Heilwald, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- <https://www.hotelfreund.de/de/>, Waldbaden, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].
- https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=de&as_sdt=0%2C5&q=%22forest+bathing%22&btnG=, [Eriştim Tarihi: 02.11.2018].

1987 GENEL SEÇİMİNDE TURİZM VAATLERİ

Ayşe ERKMEN
Adnan AKIN
Aliye AKIN

GİRİŞ

Geçmişten günümüze birçok insan turizm kapsamında sürekli yaşadıkları yerleşim yerlerinin dışına seyahat etmektedir. Gerçekleştirilen bu seyahatler kültürel, ekonomik, sosyal, politik ve hukuki birçok unsurun oluşmasını sağlamaktadır. Günümüzde turizm olarak ifade edilen bu olgu farklı din, dil, ırk ve kültüre sahip insanları bir araya getirmektedir (Akın ve Albuz, 2016:1154).

Turizmin, dünyada hızlı gelişme gösteren sektörlerden biri olduğu söylenebilir. Turizmin küresel boyutta hızlı bir biçimde gelişmesinin temel sebebinin ülkelere sağladığı ekonomik katkı olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle turizmin, döviz kazancı sağlayarak, ülkelerin ekonomik büyümesinde, enflasyonun düşmesinde, işsizliğin azaltılmasında ve cari işlemler açığının kapatılmasında önemli bir faaliyet alanı olduğu bilinmektedir (Örnek ve Akın, 2017:345-346). Turizm sektörü, bu anlamda potansiyeli olan her bölgede geliştirilebildiği için ülke içerisinde bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını da azaltarak bölgesel kalkınmada oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Tüm dünyada en hızlı gelişen sektörlerden biri olan turizme Türkiye’de 1963 yılında planlı kalkınma dönemine girilmesiyle turizm konusu ile ilgilenilmeye başlanmış, 1980’li yıllardan sonra da bu önem büyük oranda artmıştır (Demir, 2014:102).

Siyasi partilerin, seçimler öncesi seçmenlerine iktidara gelmeleri durumunda yapacakları işleri, faaliyetleri ve izleyecekleri politikaları anlatan belgelere seçim beyannamesi veya bildirgesi denilmektedir. Seçim beyannameleri, siyasi partilerin “onay” için seçmene sundukları ve seçmenlerin de “oy vererek” kabulünü bekledikleri birer sözleşme olarak görülebilir (Aymanıy vd., 2016:2097). Siyasi partilerin parti programları ise siyasi partileri bir birinden ayıran ideolojilerinin ve gelecekteki hedeflerinin belirlendiği belgelerdir.

Çalışmanın amacı 1987 genel seçimine katılan siyasi partilerin seçim beyannamelerinde veya parti programlarında belirttikleri turizm vaatlerini tespit edip değerlendirmektir. Araştırmada incelenen siyasi partilerin seçim beyannameleri ve parti programlarına TBMM Kütüphanesi’nden ulaşılmıştır. Ayrıca TBMM’de turizm konusunda kabul edilen kanunları tesbit etmek için TBMM kütüphanesindeki kanunlar dergisi incelenmiştir. Bu çerçevede elde edilen veriler ve bulgular doğrultusunda çalışma sonuç bölümü ile değerlendirilmiştir. Partilerin vaatleri seçim sonrası çok oy alan partiden az oy alan partiye doğru sıralanmıştır.

TURİZM KONUSUNDA VAATLER

Anavatan Partisi'nin Vaatleri

Anavatan Partisi hizmetler sektörü içinde turizmin önemli bir konuma sahip olduğunu vurgulamıştır. Parti, turizmin gelişme açısından, kendinin iktidar olduğu 1983-1987 yılları arasında Türkiye'nin net turizm geliri artışında dünyada en başarılı ülke olduğunu ileri sürerek, tekrar iktidar olursa, hedefinin kaliteli ve gelir düzeyi yüksek yabancı turisti Türkiye'ye çekmek olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin doğal güzelliklerinin korunmasının turizmi geliştirmede en önemli politikaları olacağını, kaliteli projeler hazırlayarak, aktif pazarlama ile yatırımcıyı cezp edeceğini bildirmiştir. Yurtdışı turizm pazarlamasının daha aktif olarak yapılmasını plânladığını belirtmiş ve turizm sektörünün yatırım ve işletme formalitelerinden arındırılması için “Turizm Teşvik Kanunu”nu yeniden ele alacağını ve kalifiye eleman temin etmek için meslek eğitimine önem verileceğini beyan etmiştir. Anavatan Partisi, 1983 yılı sonunda 66 bin olan yatak sayısının 1988 yılı sonunda 200 bine, 1992 yılı sonunda 350 bine ulaştıracağını belirtmiştir (Anavatan Partisi Seçim Beyannamesi, 1987: 58).

Bunlardan Anavatan Partisi'nin turizm alanında Türkiye'ye gelir getirecek turisti ülkeye çekmeye yönelik vaatlere önem verdiği söylenebilir. Bununla birlikte turizmi geliştirirken çevreyi de koruma vurgusu yapmıştır. Turizm alanında çalışacaklara gerekli eğitimin verileceğini de belirtmiştir.

Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Vaatleri

Türkiye'nin çok zengin tarihi ve doğal değerlere sahip olduğunu vurgulayan Sosyal Demokrat Halkçı Parti, bu değerlerin korunmasına salt turizm açısından bakan dar bir görüş içinde olmadığını belirtmiş ve bunların korunarak geleceğin kuşaklarına ulaştırılmasını bir insanlık görevi olarak gördüğünü ifade etmiştir. Parti, tarihi korumacılığın ekonomik sorunlarının farkında olduğunu vurgulayarak, korumanın ancak yeni ve özenli kullanışlar içinde başarılacağına inandığını belirterek, bu tür ele alışıta, koruma ve kullanmanın bir bütünlük kazanacağını ifade etmiştir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti, korumanın maliyetine devletin de katılmasını gerekli gördüğünü vurgulamış ve Türkiye'nin ekonomik düzeyinin, bu değerleri korumakta çoğu kez yetersiz kaldığını belirtmiş ve bu gibi durumlarda ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılmasını yararlı bulduğunu ifade etmiştir (Sosyal Demokrat Halkçı Parti Programı, 1985:58-40).

Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Türkiye'de çalışanların dinlenme gereksinimlerinin karşılanmasıyla, dış turizme yönelme arasında denge kurmaya çalışan bir politika izleyeceğini vurgulamış ve bu kesimde içe ve dışa dengeli bir yönelimin sağlanması için kitle turizminin geliştirilmesi ilkesine önem verileceğini vaat etmiştir (Sosyal Demokrat Halkçı Parti Programı, 1985:58-40).

Parti ayrıca turizm ve dinlenme tesislerinin yatırımlarında ve işletilmesinde kamu, özel kesim ve yabancı sermayeden yararlanmasını sağlayacağını bildirmiş ve ekonomik açıdan uygun büyüklüklerin altında olmamak koşulu ile yabancı turizm yatırımlarını, sermaye yapılarına

bakılmaksızın özendireceğini, işletme aşamasında önemli ölçüde döviz girdisi sağlayacak yabancı işleticilere olanak sağlanacağını beyan etmiştir (Sosyal Demokrat Halkçı Parti Programı, 1985:58-40).

Bu vaatlerden Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin turizmi geliştirirken doğal ve tarihi değerlerin korunmasına önem vereceğini, turizmin gelişmesi için devlet-özel sektör ve yabancı yatırımcının birlikte çalışmasını sağlayacağını ve iç ve dış turizmi birlikte geliştireceğini, bunu yaparken de kitle turizmine önem vereceğini vaat ettiğini söyleyebiliriz.

Doğru Yol Partisi'nin Vaatleri

Doğru Yol Partisi, Türkiye'nin turistik imkânlarından, yağmacılığa yol açmaksızın, hem halkın hem yabancı turistlerin faydalanmasının esas olduğunu belirterek hem iç turizmi hem de dış turizmi geliştirme vaadinde bulunmuştur. Parti iktidar olursa turizm potansiyelini kısa vadeli kâr yerine uzun vadeli refah politikasının bir parçası olarak, planlı biçimde değerlendirileceğini beyan etmiştir. Parti doğal, tarihi, ve arkeolojik varlıkların turizm açısından korunması ve değerlendirilmesine özen göstereceğini belirtmiştir (Doğru Yol Partisi Seçim Beyannamesi, 1987:75).

Doğru Yol Partisi, turizm açısından öncelikle yörelerde plan uygulamalarının gerektirdiği kamulaştırmaları yapılacağını, turizm bölgelerindeki alt yapı eksikliklerini tamamlayacağını ve işletmelere uzun vadeli kiralama yolu ile yatırım için elverişli arazi tahsisleri sağlayacağını beyan etmiştir.

Doğru Yol Partisi, turizmin gelişmesi için mevcut konaklama tesislerinin iyileştirilmesi ve yeni kapasitelerin yaratılması için gerekli finansmanın iç ve dış kaynaklardan elverişli şartlarda sağlanacağını bildirmiştir. Turizmin, sadece sahil turizmi olarak anlaşılmayıp, çok yönlü turizm olarak benimseneceğini bildirerek turizmi çeşitlendirme vurgusu yapmıştır. Parti, kırsal alanların, büyük kentlerden kaynaklanan, özellikle hafta sonu turizmi ve boş zamanları değerlendirme taleplerini karşılamak üzere, uygun tesislerle donatımını destekleyeceğinin sözünü vermiştir. Parti, konut komplekslerinin, iç ve dış turizme açılması ve **pansiyonculuğun geliştirilmesi için özendirici tedbirler uygulanacağını belirtmiş ve çalışanların tatil ihtiyaçlarının uygun turistik tesislerde karşılanması için pratik çözümler** getirileceğini bildirmiştir.

Doğru Yol Partisi, turizm personeli ihtiyacını karşılayacak şekilde çalışanın yetiştirileceğini vurgulamıştır. Parti, bunun yanı sıra, belirli yörelerin turistik özellikleri göz önünde bulundurularak, kız ve erkek meslek liseleri ile ticaret liselerinde de turizm ağırlıklı öğretime yer vermesinin sağlanacağını, toplumun turizm bilincini geliştirici çevre koruma, eğitim ve gösteri faaliyetlerinin destekleneceğini beyan etmiştir (Doğru Yol Partisi Seçim Beyannamesi, 1987:75).

Bu vaatlerle Doğru Yol Partisi çevre korumasına vurgu yaparak sürdürülebilir turizmi vaat etmiştir. Köylerin, hafta sonu turizmine açılması, iç ve dış turizmi birlikte geliştirme, turizm alanında çalışacaklara gerekli eğitimin verilmesi, Türkiye'deki düşük gelirli ailelerin de turizm imkânlarından yararlanması için gerekli çalışmalarını yapma sözü vermiştir diyebiliriz.

Demokratik Sol Partisi'nin Vaatleri

Demokratik Sol Parti, turizmin geliştirilmesinin döviz gelirlerini artırmak bakımından olduğu kadar, ülkeyi tanıtmak, başka uygarlıklarla ve kültürlerle ilişkileri genişleterek dünyaya açılmak bakımından da çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle Demokratik Sol Parti, turistik yatırımların desteklenmesini sürdüreceğini, ancak bu alanda da bir sosyal demokrat yaklaşım izleyeceğini ifade etmiştir. Demokratik Sol Parti, eğitim çağındaki yabancı genç turistlerin kalabileceği tesislerin yapımını özendirceğini, bu amaçla, yaz aylarında, okul binalarından da yararlanılmasını sağlayacağını. Türk çocukları ve gençleri için dinlenme kamplarını yaygınlaştıracığını, yaz aylarında okul binalarından bu amaçla da yararlanılmasını temin edeceğini bildirmiştir (Demokratik Sol Parti Seçim Beyannamesi,1987:119).

Demokratik Sol Parti, dar ve orta gelirli insanların ucuz dinlenme olanaklarını geliştireceğini, bu amaçla deniz kıyısındaki turistik merkezlerde kışları da kullanılabilen yüzme havuzları yaptırılacağını ve dinlenme haklarını normal turizm mevsimi dışında kullanmak isteyenlere özendirici kolaylıklar ve fiyat indirimleri uygulanacağını beyan etmektedir. Yaz ayları dışında dinlenmeye çıkan kamu görevlilerine ve işçilere daha ucuz dinlenme olanağı sağlanacağını, bu tür önlemlerle, turistik tesislerin bütün yıl kullanılabilmesi gibi, yaz aylarında devlet dairelerinin boşalması ve işlerin aksamasının da önlenilebileceğini vurgulamıştır.

Demokratik Sol Parti, lise ve yüksek öğrenim gençleri için yaygın turizm rehberliği eğitimi sağlanacağını ve gençlerin yaz aylarında rehberlik yaparak hem yurdu daha yakından tanımaya hem de kazanç sağlamaya özendirileceğini bildirmiştir.

Demokratik Sol Parti, Doğu Anadolu'nun doğal ve tarihsel zenginliklerinin yabancı turistlerin çok ilgisini çektiğini belirterek, bu bölgede kurulacak turistik tesislere özel destek sağlanacağını beyan etmiştir. Doğu Anadolu'ya yabancı turistlerin yanı sıra Anadolu insanının da dinlenme için gitmesinin teşvik edileceğini vaat etmiştir.

Demokratik Sol Parti, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede yaşanan olayların bütün dünyanın ilgisini çektiğini ve bu nedenle bölgede, her ülkeden çok sayıda yabancı gazeteci, radyo ve televizyon temsilcisinin gidip geldiğini, buna karşılık, Türkiye'de bu gezginlere gerekli kolaylıklar sağlanmadığı için, bu gazetecilerin, radyo ve ajans temsilcilerinin daha çok başka bölge ülkelere gittiklerini, bürolarını da o ülkelerde açtıklarını ileri sürmektedir. Parti bu nedenle ülkenin tanıtılması ve bölge sorunlarının dünya kamuoyunca Türkiye açısından da değerlendirilmesi bakımından büyük bir fırsatın kaçırılmakta olduğunu ileri sürmüş ve iktidar olursa yabancı basın radyo ve televizyon kuruluşları için, Ankara'da, İstanbul'da ve bir de Güney veya Güneydoğuda her türlü uluslararası iletişim kolaylığı bulunan birer basın-radyo-televizyon merkezi kurmayı vaat etmiştir. Demokratik Sol Parti, bu merkezlerden dış ekonomik iliksiler için de yararlanılmayı ve bölge ülkeleriyle iş yapan yabancı şirketlerin bürolarını daha çok Türkiye'de kurmalarını özendirmeyi amaçladığını beyan etmiştir. DSP bu konu ile ilgili ayrıca, yabancı basın, radyo ve televizyon görevlilerinin, Türkiye'de özellikle belirli bazı bölgeleri ziyaretlerini güçleştirici bürokratik engelleri kaldıracağını da belirtmiştir (Demokratik Sol Parti, Seçim Beyannamesi,1987:120-122).

Özetle Demokratik Sol Parti'nin vaatlerine baktığımızda turizmin gelir getirici özelliğinin yanı sıra Türkiye'nin dünyaya tanıtılması açısından da önemli olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir. Demokratik Sol Parti diğer partilerden farklı olarak yabancı genç turisti Türkiye'ye çekebilme ve Türkiye'deki gençlerin turizm imkânlarından faydalanması için gerekenleri yapma vaadinde bulunduğu, Doğu Anadolu'da turizmi geliştirmek, yabancı basın-yayın temsilcilerinin Türkiye'de konaklamasını sağlamak gibi beyanlarda bulunduğu, dar gelirlinin, işçi ve memurun turizm imkânlarından faydalanması için gerekli çalışmaları yapma sözü verdiği görülmektedir.

Refah Partisi'nin Vaatleri

Refah Partisi, milli, tarihi karaktere uygun bir turizm ve tanıtma politikası takip edileceğini, Türkiye'de celp edilmesi mümkün ve muhtemel turizm potansiyeli taşıyan dış ülkeler ve çevreler nazara alınarak hedefleri belli bir sistem yürürlüğe konulacağını belirtmiştir. Parti, komşu ülkelerin ve tarihi ve manevi yakınları bulunan milletlerin turistik potansiyeli nazara alınarak teşvik edici tedbirler alınacağını ve tesisler kurulacağını beyan etmiştir. Tarihi ve kültürel eserlerin tanıtılması için daha fazla gayret gösterileceğini belirtmiştir (Refah Partisi Programı, 1986:29-30).

Refah Partisi'nin vaatlerinden partinin sahil turizmi yerine kültür ve inanç turizmini geliştirme arzusunda olduğu anlaşılmaktadır.

Milliyetçi Çalışma Partisi'nin Vaatleri

Milliyetçi Çalışma Partisi, gelişmiş bir turizmin, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasında pek müessir bir rol oynayacağı kanaatinde olduğunu bildirmektedir. Parti bu itibarla, gerek dış ve gerekse iç turizmin günün icaplarına uygun bir şekilde geliştirilmesi yolunda bütün imkânları kullanmaya kararlı olduğunu belirtmektedir. Turizmi, ülke kalkınmasında tarım ve sanayi kadar önemli olduğunu belirten Milliyetçi Çalışma Partisi, memleketin hem turizm bakımından önemli olan, hem de milletin kültür mirasları arasında bulunan tarihi binaları ve abideleri onarmak ve sağlam halde tutmayı milli kültür politikasının tabii görevleri arasında gördüğünün altını çizmektedir (Milliyetçi Çalışma Partisi Programı, 1986: 23-24).

Milliyetçi Çalışma Partisi'nin turizmi geliştirme bunu yaparken de tarihi eserleri koruma vaadinde bulunduğu söylenebilir. Parti turizmin ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyal kalkınmaya da katkı sağlama özelliğine sahip olduğunu vurgulamıştır.

Bütün bu vaatlere bakarak siyasi partilerin turizm vaatlerinin birbirinin eksikini tamamlar özellikte olduğu söylenebilir. Birinin değinmediği bir konuya diğer bir partinin programında yer verdiği görülmektedir.

1983-1987 YILLARI ARASINDA TURİZM KONUSUNDA GELİŞMELER

29 Kasım 1987'de Genel Seçim yapılmıştır. Anavatan Partisi oyların yüzde 36,3'üyle, 450 koltuktan 292'sini alarak Millet Meclisi'nde iktidar olmak için gerekli çoğunluğu sağlamıştır. Sosyal Demokrat Halkçı Parti oyların yüzde 24,81 ile 99 koltuk alarak mecliste ikinci sırada yerini almıştır. Doğru Yol Partisi, oyların yüzde 19,2 ile üçüncü parti olmuştur. Demokratik Sol Parti yüzde 8,53 ile; Refah Partisi yüzde 07,14 ile; Milliyetçi Hareket partisi yüzde 2,89 ile seçim barajı altında kalmışlardır (Cumhuriyet, 1 Aralık 1987:1).

Bacasız sanayi olarak adlandırdığımız turizm hizmet sektöründe özel bir konuma sahiptir. Türkiye'de her geçen gün turizm işletmeleri gelişmekte ve turizme verilen önem artmaktadır. Anavatan Partisi, hükümetleri döneminde başta Başbakan Özal olmak üzere Anavatan Partisi Türk halkını turistik geziler yapmaya teşvik etmek ve dolayısı ile turizmi geliştirmek için çalışmış, dış turizmin gelişmesi için ulaşım, haberleşme konularında önemli çalışmaları gerçekleştirmiş ve uluslararası sözleşmelere katılmıştır. Başbakan Özal bir turizm seferberliği başlatmıştır diyebiliriz.

Anavatan Partisi'nin değerlendirmesine göre,1983-1991 yılları arasındaki iktidarı döneminde Türkiye net turizm geliri artışında dünyada en başarılı ülke olmuştur. Turizm sektöründe 1983'te 66 bin olan yatak kapasitesi 1991'e gelindiğinde 250 bine çıkarılmış, 420 milyon dolar olan turizm gelirleri ise 3 milyar doları aşmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1983 sonuna kadarki 60 yılda Türkiye'nin turizmden kazandığı toplam gelir, 1990'da bir yılda kazanılmıştır (Anavatan Partisi Seçim Beyannamesi, 1991:54). 1983'ten 1991'e kadar turizmi geliştirmek için birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerden önemli görülenleri şunlardır:

Anavatan Hükümetleri, 1987- 1991 arası dönemde 2634 sayılı turizmi teşvik kanun, 927 sayılı kanun, 4268 sayılı kanun ve 6977 sayılı kanunda değişik yapılması gibi turizmi geliştirmek amacı ile TBMM'de çeşitli yasalar görüşülüp kabul edilmiştir. Ayrıca aynı amaçla Avrupa mimari mirasının korunması sözleşmesinin onaylanması gibi uluslararası sözleşmelere de Türkiye adına ANAP hükümetleri katılmış ve bu anlaşmalar TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Turizm konusunda kabul edilen kanunlardan bazıları şunlardır:

12.3.1982 Tarih ve 2634 sayılı turizmi teşvik kanununa bir ek madde eklenmesi hakkında 3487 sayılı ve 27.10.1988 tarihli kanun kabul edilmiştir (TBMM Kanunlar Dergisi, D.18, C.72: 50) 3487 sayılı kanunun kabulü ile 12.3.1982 tarih ve 2634 sayılı turizmi teşvik kanununa turizm alanı ve merkezi içerisinde yer alan yıkanmaya mahsus şifalı sıcak ve soğuk maden suları, verilmiş ve kullanılmakta olan haklar ile tapuda müseccel haklar saklı tutulmak üzere, bu kanun hükümlerine göre turizm yatırımcılarına verilir" şeklinde bir ek madde eklenmiştir (TBMM Kanunlar Dergisi, D.18, C.72:50).

3492 sayılı ve 2. 11. 1988 tarihli kanunla 2634 sayılı turizmi teşvik kanununun 30. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Belgeli yatırım ve işletmeleri, bu yatırım ve işletmelerin belgeye esas olan niteliklerini, bu niteliklerini koruyup korumadıklarını denetleme ve işletmeleri sınıflandırma yetkisi münhasıran bakanlığa aittir. Bakanlığın gerek görmesi halinde, denetim ve sınıflandırmaya esas oluşturacak tespitler, Bakanlıkça yetkili kılınacak gerçek veya tüzel uzman kişilere de yaptırılır. Ancak bu tespitlere göre Bakanlıkça karar alınır ve uygulanır.

Bu kişilerin nitelikleri, seçilme esas ve usulleri, görevleri, yetkileri ve tespit esas ve usulleri ile gerçeğe aykırı tespitler için uygulanacak esaslar yönetmelikte gösterilir. Bakanlık; gerekli gördüğü hallerde, belgesiz turistik yatırım ve işletmelerdeki denetime esas olacak tespitleri, yukarıdaki esaslar çerçevesinde resen yaptırır ve gereği yapılmak üzere ilgili idarelere bildirir. Bakanlık dışından görevlendirilecek tespit elemanlarına hizmet karşılığı yapılacak ödemeler. Turizmi Geliştirme Fonundan karşılanır. Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer. Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür" (TBMM Kanunlar Dergisi, D.18, C.72: 220).

"Türkiye'ye giriş yapan yabancılara ait karavan ve motokaravanların, bakım, onarım ve kışlamak amacı ile iki yıla kadar Türkiye'de kalabilmelerini hükme bağlamak ve Turizm belgeli yatırım ve işletmelerin; elektrik, gaz ve su ücretlerini, o bölgedeki sanayi ve meskenlere uygulanan tarifelerin en düşüğü üzerinden ödemesi esas getirmek amacı ile 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanununun 16. maddesinin değiştirilmesi ve kanuna 2 ek madde eklenmesi hakkında 3754 sayılı kanun 30.5.1991 tarihinde" TBMM'de kabul edilmiştir (TBMM Meclis Bülteni, 1991:S.9:19).

3 Ekim 1985 tarihinde Grenada'da imzalanmış olan Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi 3534 sayılı ve 13.4.1989'tarihli kanunla TBMM'de onaylanmıştır (TBMM Kanunlar Dergisi, 18.D, 72.C:561).

SONUÇ VE TARTIŞMA

1987 genel seçimine katılan partiler olan Anavatan Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi, Demokratik Sol Parti, Refah Partisi ve Milliyetçi Çalışma Partisi parti programlarında veya seçim beyannamelerinde turizm vaatlerine yer vermişlerdir. Anavatan Partisi'nin seçim beyannamesindeki vaatlerinde turizm alanında Türkiye'ye gelir getirecek turisti ülkeye çekmeye yönelik vaatlere önem verdiği ve bunu yaparken çevreyi de koruma vurgusu yaptığı, turizm alanında çalışacaklara gerekli eğitimin verileceğini vaat ettiği tesbit edilmiştir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin parti programında yer verdiği vaatlerine bakıldığında turizmin gelişmesi için devlet-özel sektör ve yabancı yatırımcının birlikte çalışmasını sağlayacağını bunu yaparken de doğal ve tarihi değerlerin korunmasına önem vereceğini, iç ve dış turizmi birlikte geliştireceğini belirttiği görülmektedir. Doğru Yol Partisi'nin seçim beyannamesinde yer verdiği turizm vaatleri ile iç ve dış turizmi birlikte geliştirme, turizm alanında çalışacaklara gerekli eğitimin verilmesi, Türkiye'deki düşük gelirli ailelerin de turizm imkânlarından yararlanması için gerekli çalışmaları yapma, köylerin hafta sonu turizmine açılması bütün bunlar yapılırken de çevre korumasına önem verilmesi vaadinde bulunduğu sonucuna varılmıştır. Demokratik Sol Parti'nin seçim beyannamesinde, dar gelirlinin, işçi ve memurun turizm imkânlarından faydalanması için gerekli çalışmaları yapma sözü verdiği, Türkiye'deki gençlerin turizm imkânlarından faydalanması için gerekenleri yapma vaadinde bulunduğu, Doğu Anadolu'da turizmi geliştirmek, yabancı basın-yayın temsilcilerinin Türkiye'de konaklamasını sağlamak gibi vaatlerde bulunduğu tesbit edilmiştir. Bununla birlikte turizmin Türkiye'nin dünyaya tanıtılması açısından da önemli olduğuna vurgu yaptığı görülmüştür. Refah Partisi'nin parti programında belirttiği vaatlerinden partinin sahil

turizmi yerine kültür ve inanç turizmini geliştirme arzusunda olduğu anlaşılmaktadır. Milliyetçi Çalışma Partisi'nin parti programında turizmin geliştirilmesinin hem ekonomik hem de sosyal kalkınma için önemli olduğu ve turizmi geliştirirken tarihi eserlerin korunması gerektiği vurgusu yaptığı sonucuna varılmıştır.

Anavatan Partisi Hükümetleri döneminde, 1987- 1991 arasında 1982 yılında kabul edilen 2634 sayılı turizmi teşvik kanununda üç defa değişiklik yapılmış bu kanuna yeni maddeler eklenirken bazı maddeler de kanundan çıkarılmıştır. 927 sayılı, 4268 sayılı ve 6977 sayılı kanunlarda değişik yapılması gibi turizmi geliştirmek, turizm alanındaki formaliteleri azaltmak amacı ile TBMM'de çeşitli kanunlar görüşülüp kabul edilmiştir. Ayrıca Avrupa mimari mirasının korunması sözleşmesine Türkiye'nin katılması da TBMM'de kabul edilen 3534 sayılı kanunla onaylanmıştır.

Vaatler genel olarak değerlendirildiğinde Anavatan Partisi'nin turizm alanında turizm gelirlerini artırma vaadini öne çıkardığı, Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrat Halk Partisi ve Demokratik Sol Parti'nin ise iç ve dış turizmi birlikte geliştirme vaatlerine vurgu yaptığı sonucuna varılmıştır. Demokratik Sol Parti'nin düşük gelirlilerin de dinlence imkânlarından yararlanmasını sağlama vurgusunu öne çıkardığı, Refah Partisi'nin ise inanç turizmini geliştirme vurgusu yaptığı görülmüştür. Anavatan Partisi'nin vaatleri doğrultusunda çalışmalar yaptığı ve TBMM'de turizmi geliştirmeye yönelik kanunlar kabul edildiği sonucuna varılmıştır.

ISBN 978-605-1

KAYNAKLAR

- Akın, Adnan, Albuz, Nalan (2016). Turizmde Tüketicilerin Cinsiyet ve Medeni Durumlarının Satın Alma Davranışlarına Etkisinin Analizi (Fethiye Örneği). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(47), 1154-1160.
- Anavatan Partisi (1987), Anavatan Partisi, Seçim Beyannamesi.
- Anavatan Partisi (1991), Anavatan Partisi, Seçim Beyannamesi.
- Aymankuy, Yusuf, Güdü Demirbulat, Özge. & Aymankuy, Şimal (2016) “Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçim Beyannamelerinde Turizmin Yeri – Haziran 2015 Genel Seçimleri Örneği” Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ISSN;1309-1387, Cilt:8, Sayı:16, ss292-302.
- Demir, Şirvan Şen, (2014). “Beş Yıllık Kalkınma Planlarından Türkiye Turizm Stratejisi 2023’e: Turizmde Tanıtma Çalışmalarına Yönelik İçerik Analizi” Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:5, Cilt:5, Sayı 15, ss. 101-121.
- Demokratik Sol Parti(1987), Seçim Beyannamesi.
- Doğru Yol Partisi(1987), Doğru Yol Partisi Seçim Beyannamesi.
- Cumhuriyet Gazetesi, 1 Aralık 1987.
- Milliyetçi Çalışma Partisi, (1986), Milliyetçi Çalışma Partisi Programı,1986: 23-24).
- Örnek, İbrahim, Akın, Aliye (2017), Turizmin İstihdam Üzerindeki Etkisini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(40), 344- 356.
- Refah Partisi Programı (1986), Refah Partisi Programı.
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti (1985),Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Programı.
- TBMM Kanunlar Dergisi, 18. Dönem, C.72. Cilt.
- TBMM Meclis Bülteni (1991), S.9, ss.12-20.